

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK,
RAKOVSZKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFŰ GYULA

IX. KÖTET
1930 MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
elnök

BALOGH JÓZSEF
főtitkár

GRATZ GUSZTÁV
alelnök

Minden jogot fenntartunk

A MEZŐGAZDASÁG VÁLSÁGA

NEHÉZ újat mondani és mégis beszélni kell róla egyszer ezeken a lapokon is. Általában, a magyar közönség azon részének, melynek hivatása a nemzeti közvélemény kiformálása, nem lehet túlsók, akármennyit emlegetünk és fejtegetünk is előtte közgazdasági kérdéseket. Ebben a tekintetben erősen hátramaradtunk, az érdeklődés és az irányítás egyaránt hiányzik. Holott, ha valaha, úgy ma kellene éreznünk, hogy minden egyéb: politikai, kulturális, szociális, faji, egészségügyi problémánk megoldása attól függ, milyen közgazdasági politikát folytatunk. Kétszeresen áll ez a mezőgazdasági politikára. És mégis, ez is szinte váratlanul szakadt ránk. Éveken át ügyelhettük kifejlődését a külföldön, amíg bennünket a romló valuta védett, majd közeledését, kiterjedését, elmélyülését. Most itt van, szánkig ér a víz, de sem ma, sem ezelőtt panasznál, kölcsönös felelősségrevonásnál és szeszélyes ötleteknél egyebet nem hallottunk. Nem lesz talán hiábavaló a fenti igazán életbevágó problémát felvázolni azok számára is, akik élethivatásuknál fogva a válságban közvetlenül érdekelve nincsenek és éppen ezért talán nem érzik, hogy közvetve mennyire érinti az őket is.

A kérdést a magyar nemzeti közgazdaság szempontjából óhajtjuk vizsgálni, és így elsősorban az érdekel bennünket, hogy milyen hatása van a mezőgazdaság válságos helyzetének az egész magyar közgazdaságra. Egy termelési ág válsága elviselhető, ha a mellett a többi tűrhető helyzetben van. Magyarországon azonban nemcsak az a baj, hogy a többi termelési ág viszonyai csak alig valamivel kedvezőbbek a mezőgazdaságénál, hanem az is, hogy a mezőgazdaság válságával közgazdaságunknak az a része jutott a legsúlyosabb bajok közé, amelynek alapvető, majdnem kizárólagos jelentősége kétségen felül áll. Szokásos dolog ebben a gondolatmenetben utalni arra, hogy az iparnak összes természeti előfeltételei — nyersanyag, energia, tőke — hiányzanak csonkaországunkból. De nem kevésbé fontos az is, hogy minden dicséretes erőfeszítés és elsmerésreméltó eredmény ellenére sem sikerült tíz év alatt elérnünk azt, amivel pedig egy időben nagyon biztattak bennünket, hogy Magyarország a nemzetközi forgalom szempontjából kedvező fekvésénél fogva nagyszabású kikészítési teleppé fog kifejlődni és a külföldi nyersanyagból készült ipari termékek kivitele a nemzeti jövedelem fontos tételévé nőheti ki magát. Az ipari kivitel lassan és csak zökkenőkkel emelkedik, amiből következik, hogy a magyar ipar egyetlen számottevő és biztos piaca a belföld, pontosabban a belföldnek az a része, mely nem ipari termelés-

ből él, vagyis a mezőgazdaság. Ha pedig az ipar is a mezőgazdaság vásárló erejére támaszkodik, kétszeresen áll ez minden más jövedelemre és az állam háztartására is. A mezőgazdaság helyzete tehát nem csupán a lakosság azon 55%-ának sorsát dönti el, melyet a foglalkozási statisztika mint abból élőt mutat ki, hanem kevés híján mind a nyolc és félmillió magyarét. A kereskedelem válsága, a munkanélküliség, a szabad szellemi foglalkozásuk tengődése, a tisztviselők alacsony életszínvonala, a művészek és írók nélkülözése, mind abból ered, hogy a mezőgazdaság a benne elfoglaltakat, ezek pedig a többieket nem tudják megfelelően eltartani.

A külkereskedelmi mérleg passzívumának hirtelen és nagyfokú lecsökkenése 360 millió pengőről 23 millióra egyike a legaggasztóbb tüneteknek. A látszólag kedvező fordulat egyrészt a behozatal csökkenéséből, másrészt a kivitel emelkedéséből állott elő. Az előbbi kedvező jel volna, ha a belföldi ipari termelés fellendülésének következményeképp foghatnék fel. Különösebb vizsgálat nélkül is bárki megállapíthatja, hogy erre a feltevésre semmi alapunk nincs. Farkasfalvy Sándor a Magyar Statisztikai Szemle legutóbbi számában kimutatja, hogy gyáriparunk ma 10%-kal kevesebb értékűt termel, mint 1913-ban. Annak is csak örülni kellene, ha a behozatal azért esett volna vissza, mert takarékoskodni kezdtünk mindazzal, amiért a külföldnek fizetünk. Olyan takarékosági roham azonban, mely egyik évről a másikra ilyen jelentékeny tételről képes lemondani, nem lehet természetes. Nem is ezzel állunk szemben, hanem a fogyasztóközönség vásárlóképeségének kezdődő csödjével. A behozatalból azok a cipők hiányzanak, amelyek a tanyai iskolásgyerekek lábára kellenének, azok a nyersfémek és gépek, melyeket az ipar nem tudott a termelésben felhasználni, az a fa, melyet a munkanélküliek nem tudtak megvenni, azok a ruhák, melyekről a városiak és falusiak egyaránt kénytelenek voltak lemondani. Mindezt, ha már itthon nem tudjuk előállítani, mégis csak jobb volna külföldön venni, mint teljesen nélkülözni.

Ha pedig a kivitel fellendülésének okait keressük, abban sem lehet örömrünk. Mezőgazdasági terményeink feleslegéhez a külföld sokkal olcsóbban jutott, mint az előző években. Az árak nem fedezik a termelési költséget, de eladni kellett, mert a gazdának pénzre, az országnak devizára halaszthatatlan szüksége volt. Az áron alul való eladás pedig a tőke csökkenésével jár. Az erőltetett kivitel a mezőgazdaságra nézve ugyanazt jelenti, mint mikor a kereskedő kiírja, hogy túlhalmozott raktár miatt, vagyis nyomasztó terheinek csökkentése végett minden elfogadható áron kaphatók cikkei. Mezőgazdaságunk is kénytelen volt minden elérhető árat elfogadni, ami részleges végeladást, értéken aluli elkótyavetyélést és végeredményben szegénységünket jelenti.

Ez a kényszereladás tehát arra mutat, hogy a magyar közgazdaság alapvető üzeme, a mezőgazdaság másképp nem tudott levegőhöz jutni, csak úgy, hogy részben likvidált. Mint a földbirtokos, aki kénytelen eladni állatai törzsállományának egy részét, csak hogy dolga ne kerüljön az egész birtok. Az ilyen likvidálás néha célszerű, mert az általa előidézett pillanatnyi megkönnyebbülés módját adhat az üzem

talpraállítására. Az erőltetett mezőgazdasági kivitel is szaporította a devizaállományt, csökkentette a fizetési mérleg passzívumát, megszilárdította a magyar valuta iránti bizalmat a külföldön; ezek a kedvező hatásai megvoltak, de sokba került és a mezőgazdaság helyzetén alig javított. Annál kevésbbé, mert alacsonyabb kiviteli ár sem nettóbevétel az országra nézve, abból még le kell vonni azokat az összegeket, melyeket az állam a kivitel jutalmazására fordított a legkülönbözőbb formában.

Ebben a sívár helyzetben, mikor annak sem lehet örülni, amit eddig annyira kívántunk: a külkereskedelmi mérleg javulásának, az az egyetlen vigasztalás, hogy ugyanaz a balsors sújtja az egész világ mezőgazdaságát. Mint nálunk, ugyanúgy mindenütt, ahol szántanak és vernek, tele vannak panasszal a gazdák, és a kormányok legfőbb gondja az, hogyan segítsenek rajtuk. Nincs különbség, akár beviteli, akár kiviteli országokról van szó. A jelenlegi válság egyik tanulsága, részben talán kellemetlen meglepetése is, hogy a védővámok magukban véve nem elegendők a mezőgazdasági cikkek megfelelő árának biztosítására. A múlt század utolsó évtizedeiben romboló európai agrárválságot sikerült megállítani azzal, hogy a beviteli államok, köztük akkor még az Osztrák-Magyar Monarchia is, vámokat léptettek életbe és ezzel feltartóztatták a tengerentúli, kevesebb költséggel termelt cikkek versenyét. Ma a vámok egyedül nem tudják ezt a hatást elérni. Ez a körülmény tette elkerülhetetlenné, hogy új eszközöket kelljen keresni.

Valamely termelési ág válsága mindig azt jelenti, hogy huzamosabb időn át aránytalanság mutatkozik egyfelől annak termelési költségei, másfelől a termelvények ára közt; a mezőgazdaságra nézve tehát azt jelenti, hogy a termékeinek értékesítéséből befolyó pénzzel nem tudja fedezni a tőke kamatait, a termelésben és a mezőgazdasági népesség fogyasztására felhasznált ipari cikkek árát, valamint a közterheket. Tehát az elérhető áraknak a költségekhez viszonyítva meg nem felelő volta az, mely a válságos helyzetet: a tőkepusztulást, az eladósodást, az üzemek leromlását, egzisztenciák tönkremenetelét előidézi. A közgazdaságtan ismert tanítása szerint az ár a kereslettől és a kínálattól függ. Az a kérdés tehát, hogy a mezőgazdasági cikkek árainak kedvezőtlen alakulását a kínálat vagy a kereslet aránytalansága idézte-e elő.

A mezőgazdasági termelés a háború előtti viszonyokhoz képest határozottan nőtt. Bizonyítják ezt a következő számok, melyek a felsorolt cikkeknek 1924—1928 közti átlagos világtermésében az 1909—1913. évi eredményekhez képest beállott emelkedését mutatják:¹

gabona és rizs	5 %
burgonya	23 „
cukor	28 „

Más cikkek tekintetében az egész világra vonatkozó termelési adatok nem állnak rendelkezésre, de a tendenciát kifejezésre juttatják

¹ Kurt Ritter adatai a *Berichte über Landwirtschaft* 1929 januári számában.

azok a számok, melyek azok világkereskedelmi forgalmának növekvését a háború előtthöz képest mutatják:

hús	65 %
zsír	72 „
tojás	16 „
vaj	40 „

Ezzel szemben a föld népessége 1910 óta csak 5%-kal emelkedett. Tehát a gabonát kivéve az élelmiszerek termelésének emelkedése megelőzte az eltartandó népességét. Azt a különös jelenséget lehet azonban tapasztalni, hogy éppen a gabonának, tehát annak a cikknek ára esett leginkább, amelyben a fentiek szerint a legkisebb volt az emelkedés. Ennek a magyarázata csak az lehet, hogy a fogyasztás iránya megváltozott: nagyobb mértékben fordult a könnyebb élelmiszerek — tejtermékek, főzelék, gyümölcs — felé, aminek oka ismét, hogy a nehéz testi munka mindinkább háttérbe szorul a szellemi munkával szemben, mind több lesz az ülőfoglalkozású ember, akinek táplálkozásában a nehezen emészthető élelmiszerek kisebb szerepet játszanak. Noha tehát a gabonatermelés nem haladta meg a népesség szaporodását, a kereslet csökkenése következtében viszonylagosan mégis túltermelés következett be. Arra nézve, hogy a többi fontosabb élelmicikk fogyasztása emelkedett-e és mily mértékben, számszerű adatok nincsenek, a valószínű azonban az, hogy nem olyan arányban, mint a termelés. Tehát ezekből is túlkínálat van a világpiacon. Az is kétségtelen, hogy a fogyasztóközönség vásárlóképessége a háború előtti viszonyokhoz képest csökkent. Különösen Európában, ahol a széles néprétegek jövedelme nem csupán az általános gazdasági leromlás miatt, hanem amiatt is jelentékenyen apadt, mert a termelő munka eredményéből a háború előttihez képest sokkal többet emésztenek fel az improduktív kiadások: a győztes államokban a fegyverkezés és az amerikai adósságok, a legyőzöttekben a jóvátételi tartozások és általában a közterhek.

Egyfelől tehát emelkedett kínálat, másfelől megcsappant kereslet: a következmény nem lehet más, mint általános és makacs árdepresszió. Az ipar szervezhetőbb és szervezettebb (karterek!) voltánál fogva jobban tudott alkalmazkodni a viszonyokhoz és ezzel meg tudta akadályozni az áresést. Így állott elő az a helyzet, hogy Magyarországon is a mezőgazdasági cikkek átlagos ára 1929 végén 1913-hoz képest 3%-kal csökkent, ellenben a nem mezőgazdasági ipari cikkeké 32%-kal emelkedett. A két termelési ág árszínvonalának ez a divergenciája az a sokat emlegetett agrárrolló, mely a mezőgazdasági termékek vásárlóerejének megcsökkenését juttatja kifejezésre. De így van ez másutt is, az egész világon, vagyis túlnyomókéig világ gazdasági erők működése döntötte Magyarországot is a jelenlegi válságos helyzetbe. Olyan országban, amely mezőgazdasági feleslegeit csak kivitel útján tudja elhelyezni, az árakat a világpiac viszonyai szabják meg. Mi tehát saját erőnkől az árak emelése érdekében nem tehetünk semmit. Fokozza a bajt, hogy a legkedvezőtlenebb éppen a gabonatermelés helyzete, amely pedig mezőgazdaságunkban döntő szerepet visz.

A válsággal kapcsolatban több oldalról felvetették annak szükségességét, hogy mezőgazdaságunk szervezete alakuljon át és a gabona-, különösen a búzatermelés korlátozásával térjen át nagyobb mértékben olyan cikkekre, amelyekben versenyképesebbek vagyunk. A gondolat egyelőre nem találkozott nagy rokonszenvvel. Különböző ellenérvekre hivatkoznak, amelyek bizonyos fokig meg is állják helyüket. A mezőgazdasági termelés különböző tudományai vannak hivatva annak eldöntésére, hogy termelésünknek ez az átalakítása milyen mértékben lehetséges. Ebből a célból széleskörű és rendszeres vizsgálódásokra volna szükség, amelyek sajnos, eddig hiányzanak. Azonban kézlegyintéssel elintézni a gondolatot semmi esetre sem szabad, mert egész sereg komoly közgazdasági érv szól mellette.

ELSŐSORBAN azt kell figyelembe venni, hogy a gabonatermelés a legextenzívebb művelés. Újonnan mezőgazdasági kultúra alá vont területeken ezt a legkönnyebb meghonosítani. Meg van állapítva, hogy a tengerentúli földrészeken még sok az olyan terület, amelyet mezőgazdasági termelés alá lehet vonni. E mellett a búzatermelés zónája is állandóan bővül abban az arányban, ahogy sikerül rövidebb és rövidebb tenyészidejű gabonaféléket kitenyészteni. Amint tehát a búzakereskedés javul, új területek művelés alá vonása rövidesen fokozza a kínálatot és ezzel az áremelkedést ellensúlyozza. Ehhez járul, hogy a gabona az összes mezőgazdasági termékek közül aránylag a legkönnyebben szállítható nagy távolságokra is, tehát ebből a szempontból is a tengerentúli országok inkább versenyezhetnek Európa mezőgazdaságával, mint más cikkekből. A közgazdaságtanban jól ismert Thünen-féle köröknek nem csupán egy országon belül, hanem a világgazdaságban is jelentőségük van. Ha megfigyeljük a különböző mezőgazdasági üzemágak elhelyezkedését a nagy fogyasztási központok körül, akkor azt látjuk, hogy a közvetlenül szomszédos körben azok az üzemágak uralkodnak, amelyek a viszonylagosan nehezebben szállítható, több munka és tőke befektetését kívánó termékeket állítják elő. Ilyen kört alkotnak az angol, francia, belga és nyugatnémetországi ipari terület körül Dánia (vaj, tojás, szalonna), Hollandia (sajt, virág), a Rajnavidék és Közép-Németország (állati termékek, cukorrépa), Svájc (állati termékek, sajt) és Olaszország (gyümölcs, zöldség) mezőgazdasága.

A magyar mezőgazdasági termelésnek az eddiginél nagyobb mértékben kellene számot vetni azzal, hogy a nyugateurópai ipari, tehát a mezőgazdaság szempontjából fogyasztói területhez közel fekszik, mindenesetre közelebb, mint akár a tengerentúli államok, akár Oroszország, Szibéria vagy a Balkán. Ez a helyzeti előny megadja számára a lehetőséget, hogy bekerüljünk az említett intenzív zónába, ahol jelenlegi versenytársaink sokkal kevésbé tudnának velünk lépést tartani. Figyelembe kell venni különösen azt, hogy Magyarországnak Amerikánál majdnem veszedelmesebb versenytársai a szomszédos piacokon a keleti államok (Balkán, Lengyelország). Az intenzív termelésben ezek annál kevésbé tudnának bennünket követni, mert annak egyik legfontosabb előfeltétele a földművelő lakosság szaktudása,

műveltsége, általában a mezőgazdasági kultúra színvonala, továbbá a forgalmi viszonyok. Ezek tekintetében olyan előnyeink vannak, amelyeket egyik évről a másikra nem lehet behozni.

Ezek azok a közgazdasági megfontolások, amelyek miatt a sok elutasító álláspont ellenére is sürgősen és alaposan meg kellene vizsgálni, mezőgazdasági termelésünknek mily mértékű átalakítását engednék meg éghajlati és talajviszonyaink. Rendszeres munka ebben az irányban eddig nem indult meg és így ezen a ponton is tapasztalhatjuk azt a sajnálatos tényt, hogy a válság enyhítésére irányuló intézkedések kellő tervszerűség és céltudatosság nélkül történnek. A baj nálunk semmivel sem kisebb, a helyzet semmivel sem egyszerűbb, mint akár Németországban, akár az Egyesült Államokban. Mégis mindkét országban szükségesnek tartották az összes gazdasági tényezők bevonásával éveken át tartó kutatások és megbeszélések során tisztázni a válság okait, az előállott helyzetet, a tekintetbe jövő intézkedések célszerűségét és az így tudományosan indokolt, gyakorlatilag keresztülvihetőnek talált átfogó program alapján járnak el. A német Viermännerprogramm, az amerikai Farm Relief Act elég gyakran szóba kerül nálunk is; többnyire azoknak az összegeknek a nagyságát szokták hangsúlyozni, amelyeket az említett államok a mezőgazdaság talpraállítása érdekében áldoznak, holott jelentőségük inkább a programszerűségben, vagyis abban van, hogy a helyzet tanulmányozásán alapuló tervszerűség szabja meg a teendőket. Ha van valami, amit az egész magyar gazdasági közvéleménynek sürgetnie kell, az éppen az, hogy ilyen válságprogram végre nálunk is létrejöjjön és ez jelölje ki úgy az állam támogatásának, mint a mezőgazdaság erőfeszítéseinek irányát.

Ezen a helyen nem lehet feladatunk, hogy egy ilyen program alapvonalait felvázoljuk, annál kevésbé, mert az egész mezőgazdaság olyan beteg, hogy gyökeres reformokra van szükség úgy a hitel, mint a termelés, mind pedig az értékesítés terén. Rá kell mutatnunk azonban arra, hogy a mai helyzetben, mint általában túltermeléses állapotban mindig, az eladók gyilkos versenyt folytatnak a vevő meghódításáért. Ennek a versenynek egyik eszköze az olcsóbb áron való kínálat. Sokszor utalnak rá, hogy a magyar mezőgazdaság aránylag drágán termel. Ez igaz, azonban olyan lényeges különbség a vele versenyző országok termelési költségeivel szemben, mint azt általában gondolják, nincsen. A kérdés súlypontja nálunk a minőségen van. Mi ebben a tekintetben a monarchia felbomlásáig elkényeztetett helyzetben voltunk, mert a közös vámterület védett fogyasztási piacot biztosított számunkra. Külföldi termékek csak vámmal terhelten jelenhettek meg a mi mezőgazdaságunk fő piacán, Ausztriában, és így a fogyasztó inkább engedett a minőségből, hogy megtakarítson az árban. Ma azonban a külföldi piacokon védtelenül ki vagyunk téve a minőségileg magasabb színvonalon termelő országok versenyének. Ez a magyarázata annak, hogy a standardtermelés reánk nézve életkérdés. Ebben a tekintetben sokkal inkább el vagyunk maradva, mint amennyire termelési költségviszonyaink nyomnak bennünket. Különben is az egységes minőségi termelés fejlesztése ma világszerte egyik legfőbb

törekvése a mezőgazdaságnak. Éppen azért rendkívül aggasztó, hogy ezen a téren is oly lassan haladunk. A kivitelre kerülő cikkek állami ellenőrzéséről (márkázásáról) szóló törvényjavaslat még ma sincs beterjesztve, holott hónapokkal ezelőtt megírták a lapok, hogy annak tervezete elkészült. Pedig ez még a legegyszerűbb része a dolognak, mert hiszen a márka csak akkor ér valamit, ha van tennék, amelyre rá lehet ütni. Márkázás standardtermelés nélkül olyan, mint a bankjegy fedezet nélkül. Széleskörű és hosszadalmas szervező és oktató munka kell ahhoz, hogy az egységes minőség jelentősége a termelőnek vérebe menjen át. Ha azonban ilyen lépésekkel haladunk, hogy a már különben is elég későn elhatározott törvényes intézkedés is hónapok múlva születik csak meg, attól kell tartanunk, hogy a magyar tojás sorsát, melynek kivitele három év alatt egyharmadára zuhant, rövidesen követni fogja minden egyéb cikk, amelyet ma még valamennyire szívesen vásárol tőlünk a külföld.

Természetesen az árkérdésnek is megvan a maga jelentősége. Mivel azonban Magyarország egy-két kisebb cikktől eltekintve a mezőgazdasági termékek világpiacán nem olyan tényező, hogy a világpiaci árakat befolyásolni tudná, a mindenkori árakat el kell fogadnunk és törekednünk csak kettőre lehet: egyrészt, hogy a minőség fokozásával a mindenkor elérhető legjobb árat kapjuk, másrészt pedig, hogy az elért árból minél nagyobb rész jusson a mezőgazdaságnak. Ami az utóbbit illeti, ez nem csupán a mezőgazdaság érdeke, hanem az általános közgazdaságé is. Attól, hogy a mezőgazdasági termékek forgalombahozatala jövedelmező, még nem javul a mezőgazdaság helyzete és nem éled a gazdában a kedv a befektetésre, a termelés fejlesztésére, a kísérletezésre, pedig a nemzeti gazdaság haladása ezt kívánja. Nálunk arra vonatkozólag, mennyi jut a fogyasztó által fizetett árból a termelőnek, számítások nincsenek, de például az Egyesült Államokban kimutatták, hogy egyes cikkeknél csak 15—20%. A különbség nem mind kereskedői nyereség, hanem költség, illetőleg közteher is. Utóbbiak csökkentésére természetesen éppúgy kell törekedni, mint a közvetítési költség leszállítására.

Kétségtelen, hogy az az út, melyen az áru a termelőtől eljut a fogyasztóhoz, nálunk túlsókba kerül. Ezen a téren, mint világszerte, nálunk is egészségtelen fejlődés történt a háború óta. A közvetítők rendkívüli módon elszaporodtak. A Budapestre vonatkozó adatok mutatják, hogy míg 1910 és 1920 közt a marhavásárra felhajtott állatok száma egyharmadrészre csökkent, addig az állatkereskedőké 35%-kal nőtt. Az inflációs időszak ezt a tendenciát csak erősítette és ha a gazdasági helyzet időközben bekövetkezett változása a kereskedelemben elhelyezkedni kívánók számát némileg csökkentette is, az arány a közvetítők és a forgalom közt semmi esetre sem lett megfelelőbb, mint volt 1920-ban.

Itt tehát olyan lehetőség kínálkozik, amellyel a termelő helyzetén javítani lehet a nélkül, hogy a fogyasztás drágulna. Éppen a mezőgazdaságnak nagy érdeke, minden olyan megoldási módot, mely a fogyasztás drágulásával járna, ameddig csak lehet, kerülni, mert amikor az árdepresszió egyik oka éppen a kereslet vásárlóképességének

megcsappanása, a mesterséges áremelés igen kétélű fegyver és könnyen a fogyasztás további csökkenését idézheti elő. A külföldön ezért jut olyan szerepe a válság orvoslására irányuló intézkedések közt az értékesítés szervezésének, mely, helyesen végrehajtva, az aránytalan és indokolatlan közvetítési költséget megosztja a termelő és fogyasztó közt. Itt is azonban oly feladattal állunk szemben, mely máról-holnapra nem oldható meg, hanem hosszas nevelő munkát, sőt kísérletezést kíván. Nagyon sajnálatos, hogy ezen a téren sem indult még meg a tervszerű alkotó munka.

Mint látható, a mezőgazdaság válságának legfőbb problémáival foglalkozva újból és újból arra a nehézségre bukkanunk, hogy csak alapos és tervszerű előkészítő munka után lehet elérni azt az eredményt, amelyre a megoldáshoz szükség van. A mezőgazdaságnak mint termelési ágának az iparral szemben sajátos szervezete van. Először is sokkal széttagoltabb. Míg az ipari termelés túlnyomó része néhány ezer — 1928-ban 3414 — gyárban bonyolódik le, addig a mezőgazdasági üzemek száma néhány százezer. Egészen természetes, hogy ugyanannak az átalakulásnak lefolyására, melyre az iparban néhány hónap elegendő, a mezőgazdaságban évekre van szükség. Az ipar a mechanizáláson alapszik, a mezőgazdaság organikus természetű. Amott a termelésre sokszor döntő műszaki újítás szinte máról-holnapra megvalósítható, itt az üzem valamelyik részével történő változtatás kihat a többi részre is és így részleges átalakulásnál is az egész üzemnek ehhez való alkalmazkodása elkerülhetetlen. Az iparban a termelési folyamat néhány nap vagy néhány hét, a mezőgazdaságban legalább néhány hónap — a hizlalásnál —, általában egy év — növénytermelésnél —, de néha több év is: — állattenyésztésnél. Mindezek a mezőgazdaságnak, mint a nemzeti termelés egyik ágának, a természetét is megszabják, annak mozgása sokkal nehezebb, szervezete sokkal érzékenyebb, különböző részei sokkal nagyobb függésben vannak egymástól. A bajok hosszú időn át fejlődnek ki és mire jelentkeznek, már mély gyökeret vertek, a gyógyulás lassúbb menetű, a reformok hatása csak hosszabb idő múlva mutatkozik.

Ez az oka annak is, hogy a mezőgazdaság válsága, ha nem is jelentkezik olyan katasztrófális váratlansággal, mint az iparé, mindig tovább tart. A jelenlegi válság 1920-ban, sőt egyesek szerint már 1915-ben kezdődött. Az előző 1875-től körülbelül 1900-ig tartott. De a mezőgazdaságnak vázolt sajátosságából gyakorlatilag az a következmény is önként és sürgetőleg adódik, hogy a válság megoldásában egészen másképpen kell eljárni, mint az iparnál. Sokkal szélesebb körű, sokkal meggondoltabb, előrelátóbb és tervszerűbbnek kell lennie annak a gazdaságpolitikának, amely eredményt hozhat. Hogy ennek a kívánságnak a pillanatnyi szükség, egyéni ötletek, vagy szociálpolitikai, sőt csak politikai szempontok szülte palliatív intézkedések nem felelhetnek meg, az önként értődik.

Magyarországon van vagy rövidesen lesz országos ipartanács, statisztikai tanács, testnevelési tanács, idegenforgalmi tanács, ifjúsági irodalmi tanács, ösztöndíj tanács, mozgóképügyi tanács stb., csak mezőgazdasági tanács nincsen. A fürdő-, a szegény- és sok minden-

féle ügy ankétját már megtartották, de a mezőgazdasági válság ankétját csak feleslegesnek tartották. Ahány fórum, mely ebben a kérdésben illetékes volna, annyi álláspont, ahány intézkedés, annyi különböző elgondolás, ahány áldozat, annyi eredménytelenség.

Hága, és remélhetőleg Párizs, többé-kevésbé elintézték egy nagy függő kérdést. A belpolitikában nyugalom, a külpolitikában semmi bennünket közvetlenül érdeklő változás a láthatáron. Valóban, semmi sem mentené, ha nem kezdődne meg az alkotó közgazdasági politika. De nem kevésbé kárhoztatandó volna, ha az alkotások teljesen a remélt nagy kölcsönre épülnének és annak felhasználása után kimerülnének. Maga a mezőgazdaság sem elégedhet meg azzal, ha hiteligenyeit a legmesszebbmenőleg is kielégítenék, annak is éreznie kell, hogy szervezésre és átszervezésre, a dologi és emberi anyagnak átgyúrására van szükség. A kölcsönök megmenthetik a mai generációt, de túlzott mértékben felvéve vagy helytelenül felhasználva a következő száz évre tönkretethetik a magyar közgazdaságot.

A magyar mezőgazdaság repedező, összeomlással fenyegető épületét nem elég tatarozni, annak évtizedekre szilárd alapot kell adni. Ezzel lehet nemcsak a holnapot biztosítani, de a mának is a legalaposabb segítséget nyújtani.

IHRIG KÁROLY

BALFOUR

V GYÖRGY angol király Balfour lord halálakor a lord fivérének küldött részvétlélírárában úgy emlékezett meg az elhúnyt nagy brit államférfiról, mint Viktória királynő utolsó miniszteréről. Balfour lord élete valóban nagy történelmi távolságokat hidalt át. Keresztapja Wellington herceg volt, a Waterlooi győztes és életének végén megérte azt, hogy Nagy-Británria hadászati szempontból megszűnt szigetországnak lenni a légiflották korában; 1848-ban született, a középosztály forradalmainak esztendejében és még látta a milliófejú demokráciának diadalrajutását, a polgári jogok olyan kiterjesztésével, amely Nagy-Británria negyvenöt millió lakosából közel huszonnyolc milliónak adott szavazati jogot.

Balfour lord azért mégsem volt egy letűnt korszaknak magára maradt képviselője és ha Snowdennek a másik táborból jött búcsúztató szavaiban, amelyekkel Balfourban egy letűnt nemzedék utolsó nagy államférfiét búcsúztatta el, volt is kétségtelen igazság, az „életet végig élt“ nagy angol konzervatív államférfi alakjában éppen az a legvonzóbb, a figyelmet leginkább felkeltő vonás, hogy konzervativizmusa nagy-szerűen tudott alkalmazkodni a valóságos politikai ható erőknek ahhoz a változatos skálájához, amit az utolsó két nemzedék, az utolsó ötven esztendő jelentett Európa, közelebbről Anglia politikai életének eseményeiben a berlini kongresszustól kezdve, ahol Balfour, nagybátyja, Salisbury lord oldalán politikai pályafutását elkezdte, egészen a Baldwin kormánynak a multévi választáson először kipróbált és a fenntartás nélküli demokrácia szellemében megvalósított választójogi reformjáiig.

Balfour politikai pályafutása, valamivel későbbi időponttól, az 1886 évtől számítva, amikor a konzervatív párt a kiöregedett és kifáradt „nagy öreg ember,“ Gladstone mellett élan-ját vesztett whig-ektől átvette húsz esztendeig tartó hegemoniáját, a leghívebb keresztmetszetét adja annak a modern angol konzervativizmusnak, amely egészen saját-szerű demokratikus fejlődésében ma is a legértékesebb és legjelentékenyebb tényező az egész világpolitikában, ha talán a körülmények alakulása a napi angol politikában látszólag ellene is mond ennek az állításnak.

André Maurois, a „Byron életének népszerű írója, aligha tudna romantikus életrajzot írni Balfour lordról a híres Disraéli életrajz mintájára. A demokratikus fejlődés prózai volta, úgy látszik, valahogyan kiölte a romantikus elemet a politikából és a politikai vezérekből egyaránt, mert mégis csak azt kell gondolni, hogy a politikai élet fejlődésének ez a megváltozott iránya és nem a véletlen szeszélye

az oka annak, hogy Disraeli és Gladstone romantikus alakját a háborút közvetlen megelőző nemzedék életében Balfour és Asquith, a háborút követő években pedig Baldwin és MacDonald minden ízükben prózai alakja és egyénisége váltotta fel; vagy ha a romantika nem is hiányzik egészen, az is erősen plebejusz ízü, mint Loyd George-nak, a jókedélyű angol politikai humor „Dávid“-jának népszerűsége vagy az a népszerűség, amivel a politikai pályafutása nem egy vonásában Clodiusra, Cicero kortársára emlékeztető Winston Churchill dicsekedhetik.

SALISBURY lord 1886-i kormányában Balfour rövid ideig Skócia államtitkára volt, de már a következő év tavaszán, 1887 márciusában, megtörtént politikai pályafutásának első nagyjelentőségű eseménye, amikor Írország államtitkárává nevezték ki. Az ír autonómia, a nem-sokára világszerte ismert, és a háború előtti évtizedekben a világpolitika szenzációi közt olyan sok szerepet játszó Home Rule, ekkor már komoly és a parlament egész munkaképességét igénybevevő harcokat idézett elő, sőt Gladstone erejét is elsősorban ez örölte fel. Balfour kinevezését sokáig emlékezetessé vált parlamenti vihar fogadta; szibaritának, Bpikurosz korcs követőjének nevezte a feldühödött whig ellenzék és az ír nemzeti párt. A legnagyobb baj az volt, hogy maga a konzervatív párt is kételkedéssel vette tudomásul, hogy a miniszterelnök választása az egyik legkényesebb miniszteriális hely betöltésénél Balfourra esett. Mert bár Balfour ekkor már közel negyven éves volt, teljesen új ember volt a politikában és az a tíz év, amit két parlamentben, mindkétszer meglehetősen „könnyű“ kerületekben megválasztva, töltött élj mindent ígért csak azt nem, hogy ez a hallgatni szerető, filozófus hajlandóságú arisztokrata másik tíz esztendő múlva a konzervatív párt vezére lesz.

öt évig viselte Balfour Írország államtitkárságának nehéz tisztességét és ez alatt az öt év alatt a parlament legelismertebb és legfélelmeesebb debater-évé fejlődött ki, ennek a szónak az angol politika világában használatos legjobb jelentésében. Parlamenti szereplésében ekkor mutatkozott meg először jellemének az a vonása, amit később is mindig megőrzött, az entuziazmus és az entuziaszták, a gyorsan támadt és gyorsan lehűlő lelkesedés ellen érzett gyűlölete, vagy helyesebb szót használva, megvetése, amelyről bizalmas barátaihoz írt leveleiben nem egyszer a Plátó elgondolása szerinti filozófus-államférfi szellemében vetett papírra rövid, szenvedélytelen, de annál élesebben vágni tudó mondatokba foglalt gondolatokat. „Milyen nagy baj az — írja egyik ilyen levelében —, hogy bár a világot annyiszor mozgatja az entuziazmus, olyan kevés entuziasztát lehet találni, akiben megbízhatik az ember, hogy az igazat mondja.“

Balfour ez alatt az öt év alatt kérelmelhetetlen harcot vívott a parlamentben a Home Rule ellen nemcsak az ír nacionalistákkal, hanem a liberális ellenzékkel szemben is. Erre az időre esik az angol politikai élet egyik legizgalmasabb botránypere, az ír nacionalisták vezérének, Pamellnek az O'Shea-féle válópörben való szereplésével, amely a botrányok sora után a híres politikus bukásához vezetett. Balfour helyzetét ezek az események megkönnyítették, de azért igen nagy

részben az ő személyes érdemének lehet tekinteni azt, hogy a Home Rule Gladstone utolsó esztendeinek „veszély zóná“-jából kikerült és alkotmányos elintézésre váró politikai kérdéssé lett, amely hosszú időre, valójában egészen 1914-ig, nem fenyegetett többé a polgárháború veszedelmével.

A konzervatív párt húsz esztendő uralma 1892-ben három évre megszakadt, bár a konzervatívok olyan erős kisebbséggel szorultak ellenzékbe, hogy a bizonytalan és csak az elégedetlenkedő ír nacionalisták megbízhatatlan támogatásával megszerzett többségre támaszkodó liberálisok új kezdeményezésbe fogni alig mertek és 1895-ben a konzervatívok újból kormányra kerülve, rövid megszakítás után félbehagyott terveik megvalósítását tovább folytathatták. Salisbury lord lett ekkor újból a miniszterelnök. A miniszterelnök az alsóház vezetését Balfourra bízta, aki ekkor a „kincstár első lordja“-ként foglalt helyet a kormányban. Ez a kinevezés a konzervatív párt vereségét is jelölte a mindjobban öregedő miniszterelnök mellett. A párt most már nem fogadta olyan hűvös tartózkodással, mint tíz évvel előbb, a miniszterelnök öccsének ezt az újabb emelkedését, ami most már kétségtelenül azt jelentette, hogy az utolsó nagy tory államférfi, Salisbury lord utódjának Balfourt szemelte ki.

Csak egy ember volt, aki sehogyan sem tudott kibékülni Balfour emelkedésével, Randolph Churchill lord, Winston Churchill atyja, a múlt századvégi angol konzervativizmus nagy heretikus, aki, amikor nem sok idővel halála előtt értesült arról, hogy Balfour lett a konzervatív párt új vezére, ebben a tényben a „tory demokrácia“ végének közeledését látta. A következő tíz esztendő Randolph lordnak ezt a sejtését körülbelül igazolta is, mert hiszen végeredményben Balfour vezérsége és később miniszterelnöksége alatt jutott el a konzervatív párt ahhoz az 1906-i nagy vereségéhez, amit nemcsak a háború előtti években, de a mai napig sem tudott teljesen kiheverni.

BALFOUR hosszú politikai pályájának „tragikai vétség“-eit ez alatt az idő alatt követte el, bármennyire volt is ekkor, látszat szerint, hatalmas tetőpontján. A személyek és az események egymástól elválatlan összefüggése ez alkalommal is bebizonyosodott, mert ez a századvégi és a kilencszázados évek elejére eső tíz esztendő az átalakulásoknak veszedelmes tíz esztendeje volt, amely súlyos próbatételeket jelentett nemcsak Balfour személyes politikai pályafutására, hanem az egész angol konzervatív pártra és konzervatív politikára is. Észak-amerikai nagy demokratikus köztársaságáról nem is szólva, Európa népei, élükön kétségtelenül Angliával, ekkor kezdték meg komoly gyakorlati tényezőkké változtatni át a demokratikus fejlődésnek azokat az ígéreteit, amelyekben olyan gazdag volt Anglia politikai élete Viktória királynő uralkodásának utolsó évtizedeiben.

Ha ennek a gyakorlati megvalósítások terére lépett demokráciának legfőbb célja valóban csak az volt, amit egy szellemes angol publicista olyan „politikai recept könyv“-nek nevezett, amiből azt kellett megtanulni, hogy alacsony munkabérekből hogyan lehet magas munkabéreket teremteni és iszákos munkás tömegekből hogyan lehet pro-

hibicionista, alkoholhoz nem nyúló munkásságot nevelni, akkor ezt a demokráciát Balfour, filozófus természetének makacsságával, hajthatatlanul nem tudta és nem akarta megérteni. Most Balfour halálakor egyik elparentálójá, akinek a konzervativizmus gondolatvilágához nem sok köze van, többek között azt írta, hogy Balfour egyéni színekben szegény konzervativizmusa lényegileg tovább él Baldwinnak, ha lehet, még szürkébb egyéniségében és színekben még szegényebb konzervativizmusában. Ez a malidétól nem egészen mentes kritika alighanem megfeledezett arról, hogy a konzervativizmusnak ez a további szürkülése éppen azért fokozódott tovább, mert a háború utáni angol konzervativizmus számára nem politikai herezis tovább Randolph Churchill „tory demokráciába, hanem ugyancsak megvan benne az a „szociális érzék“, ami nélkül modem és egy nemzet életében számítani akaró politikai irányt és politikai vezért a huszadik század második negyedében elképzelni sem lehet.

Ez a szociális érzék hiányzott Balfourból, de hiányzott abból a konzervatív politikából és pártból is, amit 1895-ben elnyert vezérségétől kezdve ő vezetett az 1906. év súlyos választási kudarcáig. A hódító, terjeszkedő és a világ legkülönbözőbb tájain végtelen ügyességgel, szívós kitartással és egy uralkodni tudó faj beléjük született biztonságával berendezkedni tudó brit imperiálizmus virágzásának utolsó esztendei voltak ezek az évek. A hódítók berendezkedése ekkor talán még szédületesebb tempóban folyt, mint azelőtt, de már többé nem azzal a biztonsággal, ahogyan Gladstone és Disraeli, ezt megelőzőleg pedig a nagy Pitt és a többi „birodalomépítők“ festették pirosra a világ térképének mind több és több foltját, ami mind egy-egy újabb gyarmatot vagy domíniumot jelentett.

Az ír nacionalisták kitaró küzdelme, amit nemzeti fanatizmusuk mellett az ír parasztság szörnyű szociális helyzete táplált, volt az első jel, amely mutatta, hogy nagy változások vannak készülöben. De ezt a változást még világosabban jelezte a konzervatív pártnak az a belső meghasonlása, amit Joseph Chamberlain a védővámok kérdése körül idézett elő. Ez volt közvetlen előidézője a szabad kereskedelem rendszerét sürgető liberális párt előretörésének, ami 1906-i győzelmükhöz vezetett. Balfourt, mint miniszterelnököt elkedvetlenítette a vámrendszer kérdésének a gazdasági élet köréből a politika terére való átvitele. Változásoktól irtózó természete makacssá tette, pedig az események Joseph Chamberlainnek adtak igazat, mert a vámrendszer megváltoztatásának kérdésében már mind benne voltak a húsz évvel későbbi angol politika nagy problémái, a szénkérdés, a munkanélküliség, az iparvédelem és a munkásbiztosítás nagy gazdasági és szociális politikai feladatai. Hogy pedig ezek mennyivel fontosabbak Anglia mai politikájában, mint a brit imperializmus külpolitikai vonatkozású kérdései, azt semmi világosabban nem igazolja, mint a londoni flottaeszerelési konferencia tárgyalásai. Anglia ezen a konferencián nem az óceánok feletti világhatalmára féltékenykedett, hanem szabadulni akart azoktól a súlyos anyagi terhektől, amelyeket mostani nagy flottájának fenntartása és különösen újabb, sokmillió fontot felémesztő csatahajók építése jelentene.

Mentségére szolgálhat Balfoumak, hogy idejét és figyelmét az entente cordiale-nak megteremtése és a „birodalom védelmi bizottságának“ megszervezése kötötte le, mert hiszen ez mind a kettő életszükségletet jelentett Angliára nézve a háború alatt. Ez azonban nem változtat semmit azon a tényen, hogy Anglia belső politikájának irányítását a konzervatív párt Balfour vezerségének ideje alatt veszítette el és ha a fejlődésnek ezt a fordulatát nagyobb erők is idézték elő, minthogy azokkal egyetlen ember képes lett volna szembeszállni, Balfour nem is igyekezett a megváltozott körülményekkel számolni és így egész életének és politikai pályájának soha jóvá nem tehető nagy, személyes kudarca volt a konzervatív párt végzetes bukása az 1906-i választásokon. Az 1910. év két választásán a konzervatív párt elvesztett mandátumainak egy részét visszaszerezte, de az akkor még alig félszázat számoló munkáspárt és az ír nemzeti párt támogatásával továbbra is Asquith liberális kormánya maradt hatalmon. Balfourt a lordok házának reformja körül támadt alkotmányjogi parlamenti vitákban újabb kudarcok érték. Ezek a kudarcok végképpen elkedvetlenítették, úgyhogy a következő évben, 1911 novemberében a konzervatív párt vezerségéről lemondott és helyét Bonar Lawnak engedte át, aki Lloyd George koalíciójának 1922 októberében való bukása után az első konzervatív párti miniszterelnök lett, Balfoumak bukása óta.

A HÁBORÚ kitörésének esztendejében Balfour hatvanhat esztendő volt, ami azonban korántsem jelentett pihenésrevágyó öregkort a néhány év óta kényszerű visszavonultságban élő, de teljes munkacerejében levő államférfiúra. A nemzeti erők összefogását nála senki jobban át nem érezte és természeténél fogva a koalícióra hajlandó politikai felfogása gyorsan megtalálta az utat az új érvényesülés felé. Annyira, hogy az a hat esztendő, amit 1915 májusában az admirális első lordjává való kinevezésétől kezdve a legfontosabb államügyek intézésével 1921 őszéig eltöltött, amikor a washingtoni flottaszervezési konferencián a brit delegáció vezetője volt, a legmaradandóbb értéket jelenti, hosszú, majdnem félszázadot betöltő politikai szereplésében. Az admirális éléről Lloyd George háborús kormányában a külügyminisztériumba került és mint külügyi államtitkár utazott Amerikába 1917 áprilisában egy nagyobb brit misszió élén, amelynek célja az volt, hogy az Egyesült Államokat az angol szempontból különösen égetően szükséges beavatkozásra rábírja. Amerikai útjának sikere életének legértékesebb teljesítménye volt, amire érhetően mindig igen büszke volt. Csak azokat a bókákat fogadta némi zavarral, amelyekkel az amerikai sajtóban mint „igaz demokratáit halmozták el. A béketárgyalásokon Lloyd George határos, de nem valami eredményes működése mellett mint másik plenipotenciárius, ő képviselte a brit álláspont higgadságát és megfontoltságát, bár elérni a párisi napok lázas zavarában nem sokat tudott. A hetven éves, ősz, angol államférfi szikár, hajlott alakja mint helyét nem találó idegen imbolygott Versailles és a többi Páris környéki kastély aranydíszes tárgyalótermeiben.

Versaillesből hazatérve, a külügyi hivatal vezetését Curzonnak

adta át, kit soha nem szívelhetett. Valószínűleg ez a különösebb okonélküli, de annál mélyrehatóbb ellenszenv lehetett az oka annak, hogy 1923-ban, Bonar Law halálakor, amint az később, csak Curzon halála után vált ismeretessé, az elhunyt miniszterelnök utódjának kinevezésekor a király választása éppen Balfour tanácsára esett Baldwinra Curzon lord helyett, akit ez a háttérbeszorítása a szó valódi értelmében halálosan megsebzett. A sors különös szeszélye volt, hogy Balfour, ekkor már Balfour lord — a grófi címet egy évvel Washingtonba való hazatérése után kapta a flottakonferencián végzett szolgálataiért — a királynak azért tanácsolta Baldwin kinevezését, mert a viszonyok, az ő felfogása szerint, semmiképpen sem voltak alkalmasak arra, hogy Angliának peer miniszterelnöke legyen akkor, midőn a politikai élet teljes súlyát az alsóház hordozza.

A Lloyd George-féle koalíciónak a Carlton Club nevezetes október 19-i ülésén történt szétrobbantása után, 1922-ben, Balfour Bonar Law kormányában nem vállalt tisztséget, de Baldwin második kormányában a titkos tanács elnöke — Lord President of the Council — volt 1925-től kezdve és bár ez a magas közjogi méltóság valójában az angol politikai élet legkitüntetőbb színekurája, Balfour tevékeny részt vett a Baldwin-kormány munkájában egészen a kormány múlt év tavaszán történt lemondásáig, amikor 81 esztendő volt.

GALSWORTHY nevezi az angol gentleman-t a világ legzártabb mechanizmusának. Ehhez a típushoz tartozott Balfour lord is és igen felszínesen ismeri az angol népet az, aki azt állítja, hogy ez a típus kiveszőfélben van. A munkáskormány doktrinár-szocializmusa, különösen úgy ahogy azt a független munkáspárt fanatikusai, Maxton és Wheatly — egyébként egyik sem igazi angol, az egyik skót, a másik írkelta — hirdetik, merev politikai dogmaival sehogy sem tud alkalmazkodni az igazi angol vérmérséklethez, amely nem tud sem fanatizmussal, sem entuziaszta lelkesedéssel ragaszkodni hideg és elvont politikai tan-
tétélekhez. Nem a megalkuvás gyávasága ez, hanem a valóságos helyzethez alkalmazkodni és azzal számolni tudó józanság gyakorlatias szelleme, amiből a politika terén még most is az a konzervativizmus képviseli az angol nemzet igazi erejét, amely Balfour lordot is kitermelte magából. Ez az irílylősreméltó, de Angliából még az angolul beszélő Egyesült Államokba sem igái exportálható konzervativizmus építette fel a brit birodalmat, ez mentette meg Angliát a háború alatt, amikor a liberális párt dogmatizmusa már majdnem végzetes hibákat követett el és ki tudja, a háború utáni Anglia súlyos szociális bajait is nem ez a konzervativizmus fogja-e majd rendbehozni inkább, mint a politika gyakorlati feladatainak megoldásában egyik baklövést a másik után elkövető munkáskormány és munkáspárt?

Balfour élete és hosszú politikai pályája ennek a sui generis angol konzervativizmusnak jegyében múlt el és ez teszi az ő alakját, külső sikereitől vagy kudarcaitól eltekintve, érdekessé mindenki számára, aki ezt a konzervativizmust közelebről akarja megismerni.

FOLKLORE ÉS IRODALOM

NÉHÁNY újságcikkből láthatólag, az ifjúság egy részében némi Nidegességet keltett az a cikk, mely e folyóirat oldalain a Bartha Miklós-Társaság irodalmi programját vette közelebről szemügyre és kimutatott bizonyos benne rejlő ellenmondásokat és tévedéseket.¹

Egy helyütt azon akadnak fenn, hogy a cikk írója a népköltészetet és vele együtt a magyar folklort is Naumann könyve alapján „gesunkenes Kulturgut“-nak mondja s ezt, elég különös módon, antidemokratikusnak találják. Más oldalon ezt az állítást nemes egyszerűséggel „német maszlagének minősítik. Minthogy a polémia súlya itt van, nem árt, ha kissé közelebbről nézzük meg ezt a kérdést.

Legelőbb is egyet: ez a probléma egyszerű ténykérdés, tehát tisztára a tudomány hatáskörébe tartozik és semmiféle politikai vagy világnézeti vitának alapja nem lehet.

Naumann elméletéről, mely szerint a nép önmagában semmi eredetit nem alkot és minden folklortermék felsőbb, művelt rétegek szellemi alkotásainak elfajzott megjelenése, Solymossy Sándor, a szegedi egyetemen újonnan felállított egyetlen magyar néptani tanszék tulajdonosa, így nyilatkozott megnyitó előadásában: „Mostanában egy felkapott elmélet azt hangoztatja, hogy minden, amit a népnél találunk, felülről került le hozzá s tulajdonképpen a nép sok különféle korszak műveltségének leszivárgott elemeit tartja magában. Ezt a tetszetős teóriát a szellemtudományok képviselői majdnem egyhangúan magukévá tették s ma lépten-nyomon halljuk, hogy a néptan hivatása nem is lehet egyéb, mint e lekerült kultúr javak régiségét, egykori divatának idejét meghatározni, s ezzel munkája kimerültnek is tekintendő. Nem kell sok bizonyítás ahhoz, hogy a teóriát csak olyan valaki vethette fel, aki néptani problémákkal szakszerűen sosem foglalkozott. A népnek főképp szellemvilágában annyi a primitív, őskorbeli elem, amely felülről, fejlettebb rétegből sosem származhatott, hogy ezt az egyoldalú elméletet e miatt nem ugyan elvetni, de a maga szűk határai közé szorítani jogunk és kötelességünk.”^{cc} (Napkelet, 1929, 590.)

Egy másik, a népballadákról szóló tanulmányában meg ezt írja ugyancsak Solymossy: „Hogy a nép eltanul és magáé közé iktat magasabb társas rendeknél hallott és látott jelenségeket, vagyis leszüremlés történik felülről a népi anyagba, elismert tény.

¹ Györy János: Elképzelt parasztklasszicizmus. Magyar Szemle, VIII. 60.

Nemcsak külsőségekben van ez így: ruházat, disz, bútor, eszköz átvétele dolgában, hanem szellemiekben. A török időkig az énekmondó magasabb rétegnek tekintett a föld népénél s csak később, az udvarházak tönkrementje után váltak földönfutókká... Tőlük is eleinte leszüremlés útján történik historiás énekeik eltanulása, éppúgy mint később műírók dalainak lehatolása a népi rétegbe. Arany néhány népi ízű költeményét egész ország népe ismeri. Legkedveltebb nóták közé tartozik pl. a „Szegény bojtár...” népdal („Kéri pusztán az endrédi határban“ pedig tudvalevő, hogy szövege Magyar Kossá Gusztávtól való 1857-ből, dallamát meg Simonfíy Kálmán szerzetté a következő évben.“ (A Székely Nemzeti Múzeum Emlékkönyve, 1929.)

Ez a két idézet tehát körülbelül annyit jelent, hogy a néptan és a folklóre anyaga kettős eredetű: részben csakugyan felülről terjed el a népben, részben azonban tényleg ősi elemeket tartalmaz, amely felülről, fejlettebb rétegből sohasem származhatott. Hibás tehát azt állítani egyrészt, hogy csakis széténekelt, lesüllyedt felsőbb kultúrát találunk a népköltészetben, és viszont egyoldalú és romantikus volna az az állítás is, hogy a néptan anyagában minden ősi, minden primitív és ennél fogva, hogy a magyar folklórban minden keleti, ősi. Lássunk előbb példákat a „gesunkenes Kulturgut“-ra. Miután a német népköltészet analógiája egyes ifjúsági cikkekben mint a magyarságra nézve irreleváns jelenség kizáratott, nézzünk körül a francia területen. Itt a német romantika óta körülbelül a századfordulóig abban a hitben éltek a tudósok, hogy a francia irodalom az ősi &ancia-gall-germán népköltészetből származott: mégpedig az elbeszélő költemények homéri módon összeéneklődtek, a lírai költészet, a trubadúrvers pedig a népdalokból továbbfejlődés útján alakult ki. Ma már tudjuk, hogy a trubadúrok humanista műveltségű, tudatos költők voltak. Viszont Becker Fülöp Ágost és utána Joseph Bédier igen meggyőzően kimutatták, hogy a chanson de geste-eknek nem sok közük van a népköltészethez. Ezzel tehát a modern tudományos kritika elvágta azt a romantikus szálat, mely az irodalmat a népköltészethez fűzte. Viszont Bédier, aki a modern francia kritika legtiszteltebb képviselője s aki mellett mások részlettanulmányaikban hasonló eredményekre jutottak, előadásciklusokat tart állandóan arról, hogy a francia népköltészet, melyben pl. a Molnár Anna c. székely népballadával rokon néprománcok fordulnak elő, az irodalomnak valami degenerált formája. Ez az exkluzív elmélet, mint fentebb láttuk, bizonyára némi módosításra szorul, de az ifjak, kiknek a Naumann teóriája „német maszlag“, ilyesformán elkönnyvelhetnek egy kis francia morfiúmot is.

De talán azt mondják: mindez nem számít, a magyarság keleti nép s a magyar falu nem őriz „gesunkenes Kulturgut“-ot! S akkor azt kérdezem, hogy a falusi folklórba oly szerelmes ifjúság miért nem jár el a Magyar Néprajzi Társaság üléseire, ahol sok problémájára megkapná a tudományos feleletet? Vagy legalább miért nein olvassa az Ethnographiát, melynek hivatott munkatársa Kodály Zoltán is, kit eszményképül választott, de aki mindnyájunké, kik magyar művészetért lelkesedünk.

Akkor megtudták volna pl. Sebestyén Károlynak, a szegedi múzeum igazgatójának magyarázataiból és vetített képeiből, mint származtak le a most kiveszőben levő népi magyar bútorok a középkori, renaissance és barokk úri bútorokból, amit különben a faragott székekre nézve már ő előtte Viski Károly is részletesen kifejtett (Dunántúli bútorok, I. Magyar Népművészet).

Vagy pl. e sorok írója nemrégiben egyik ülésen rámutatott arra, hogy a szentivánnapi tűz mellett énekelt Virágok vetélkedése, melyet Ipolyi Arnold, Vikár Béla és Kodály Zoltán őspogány eredetűnek tartott és amelyet a folkloristák kilenc változatban gyűjtöttek össze az ország egymástól legtávolabbra eső helyein, mint Nyitrában, a Tolnával átellenes Dunaszigeten és a székelységben, egy középkori humanista költemény magyar hajtása, melyen egyházi nyomok is érezhetők, tehát végelemzésben tudós eredetű.

Vagy pl. maga Solymossy Sándor a Székely Nemzeti Múzeum jubiláns kiadványában bebizonyította, hogy a gyönyörű székely népballadák egy jelentékenyebb része a nemzetközi európai motívumkincsnek XVI. századi magyar énekmondók, tehát litterátus emberek által feldolgozott változatai s nem népi eredetűek. A Molnár Annáról írt részletes tanulmányában pedig így formulázza meg az eredményt: „Lett légyen a balladatárgy eredete bárhonnan való, az az egy az előadottakból világosan kiderül, hogy Molnár Anna-énekünk a „kékszakáll-monda“ körébe tartozik és kétségtelenül nyugateurópai jelleget visel magán; mégpedig a monda egy régi magyar hegedős feldolgozásának leszármazottjaként áll előttünk.“ (Népelet, 1923/24,74.) De a balladánál nem akarunk soká időzni, mert lehet, hogy ifjaink e műfajjal szemben Ady Endre egy ingerült versének hatása alatt ellenséges érzülettel viseltetnek.

Inkább idézzük magát Kodály Zoltánt, ki a XVI. századi Gyergyai Albert Árgirus históriájának énekét a moldvai csángók között megtalálta és részletes tanulmányban ismertette az Ethnographia (1921) hasábjain. De különben is egészen közönséges dolog, hogy zenefolkloristáink rég elfeledett és csak hírből ismert múzenét lelnek meg az eldugott magyar falvakban, mint ahogy pl. Lajta László Bihari dallamait megtalálta Szentgálon, a Bakony kellős közepén.

Igen sok esetben tehát sikerült a tudománynak minálunk is igazolnia, hogy amit ma népműveltségnek érzünk, az egyes részeiben igenis „gesunkenes Kulturgut“ s ezekből az esetekben ugyanaz történt, persze a magyar művelődéstörténetre végtelenül értékesebb anyaggal, mint mikor győrsági színmagyar cselédem sok más szép és réginek tetsző dal mellett a Margarete, Mädchen ohnegleichen magyar szövegű paródiáját mint népdalt tanítja kislányomnak: a valamikor, talán a kilencvenes években, felülről ellesett pesti kupié ma már népdalszámba megy.

Ezzel persze semminemű értékítéletet nem nyilvánítottunk. A lesüllyedt, „széténekelt“, a balladák esetében inkább tömörebbé „összeénekelt“ régi népénekek, a leegyszerűsített népi faragványok, igen becses és eredeti hatású dolgok lehetnek, úgyhogy a népet joggal tekinthetjük a régi magyar kultúra múzeumának. Ezt

a múzeumot azonban tudós öröknek és nem szenvedélyes romantikusoknak kell őrizniök és adatait feldolgozniok: ebből valami demokrata esztétikát levonni kissé erőszakolt és tudománytalan eljárás.

Viszont azt son tagadhatja senki, hogy a nép sok eredetét alkotott vagy bizonyos ősi elemeket konzervált ezer esztendőn keresztül. Győrffy István a székelykaput az árpádkori gyepűkapuból vezeti le, Viski Károly viszont a nyugateurópai középkori várpalánkok és várkapuk szerves részeit is kimutatja bennük, Dürer metszeteire hivatkozva. Kodály és Bartók az ősi eredetet állapították meg a népi zene bizonyos fajtájáról, de azt hiszem, ők se tagadják, hogy a középkori keresztény gregorián éneklés nyomai is felfedezhetők a magyar népelekekben (v. ö. pl. a Virágok vetélkedése dallamát). Köztudomású, hogy népmeséinknek egy jelentékeny része a nyugateurópai, indogermán mesekinccsel közös és valószínűleg onnan is származott. Viszont legújabban Solymossy Sándor egymásután mutatja ki a legszigorúbb nyugateurópai módszerességgel, hogy a magyar népmesék bizonyos formai elemei, mint az Egyszer volt, hol nem volt, a Köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál stb. fordulatok, meséinket a nyugatázsiai-keleteurópai mesekontinenshez kapcsolják, sőt egyes mesetípusokból és elemekből, mint a vasorrú bába, a kacsalábon forgó vár, az égig érő fa, a táltospárbaj meséjéből vagy motívumából a régi magyar nomád élet és a pogány sámán kultúra emlékei hámozhatók ki.

Mindezt a nyugati vagy balkáni eredetű, esetleg nemzetközi folklore-anyagtól elválasztani a tudósok dolga, kik ezt a feladatot a nyugati folklore-kutatás módszerei segítségével meg is fogják oldani vagy részben meg is oldották. De őszintén szólva nem látom, hogy ebben a sajátos egyvelegben, amit a néptan anyaga képvisel, hol van az az alap, melyre egy nyugatiműveltségellenes, új esztétikát vagy jobban mondva irodalmi programot fel lehetne építeni.

Azt mondják if jaink: ott van Kodály és Bartók, amit Ők csináltak a zenében, azt kell megcsinálni az irodalomban, s akkor meglesz a színmagyar népies litteratúra. De azon kívül, hogy Kodály és Bartók a népi zenét összegyűjtötték és ezt a nagy nemzeti tudományos feladatot végrehajtották, kétségtelen, hogy nagyszerű művészetük a népi inspirációnál nem csekélyebb hasznát látta a klasszikus zeneirodalom tanulmányozásának. Másrészt Kodály legújabb, zongorára írt népdalfeldolgozásai (Rózsavölgyi, 5 füzetben) a magyar népelekeknek a zseniális, de egyéni és nem népiesen közérthető stílusú átírásai, melyekben egy nagy művészlélek oldja meg azt a feladatot, mint lehet a vokális népeleket stílusához illő harmonizálással feldolgozni. E sorok írója is azt vallja, hogy a magyar középosztály zenei ízlését át kell alakítani a zenefolkloristák által kimutatott régi zenei formák alapján, mert amit ez magyar zeneként ismer, az egy formailag elszegényített és a külföldi romantikus zene melódikájától túlerősen befolyásolt magyaroskodó műzene, mely a zenei közízlés alacsony színvonaláról tesz tanúságot.

De ez zenei feladat és zenei nevelés kérdése. Mindenképpen más a helyzet az irodalomban. A folklorisztikus érdeklődés a nép-

énekek szövegei iránt itt már régebben jelentkezett és már régebben megtermékenyítette a magyar írók művészi programját. A műzene csak ma jutott el oda, hogy a magyar zenefolklore-t a maga tudatos művészi programjába beillessze, holott a nyugati mintákon, Homeros, Vergilius, Shakespeare, Shelley, Byron stb. művészetén nevedett Petőfi és Arany költői fejlődésének egyik legjelentékenyebb fázisa volt, midőn demokratikus felbuzdulásukban, mint a már korábban kifejlődött népiességi elmélet folytatói, a népi formákat felhasználva, a nép számára jó irodalmat akartak teremteni.

Mert a nép, amennyiben nem ugyanúgy, mint a félművelt középosztály, bizonyos népszerű vagy reklámirodáimat fogyaszt, a ponyvát és a bibliát, tehát szintén felülről csinált irodalmat tekint magának, és így van ez a világon mindenütt, nemcsak a magyar hazában. Nyúlhatnak tehát íróink esetleg megint népi formákhoz, mint Petőfi és Arany tették, egyebet úgysem tehetnek, mint ezek, t. i. hogy a nagy közös európai keresztény műveltségen „csinosodott“ és gazdagodott elméjük mondanivalóját népi formákba öntik.

Ifjaink irodalmi programjában a zavart, úgy látom, az okozza, hogy összetévesztik a forma és a tartalom fogalmát. A nép javán munkálkodó, mondjuk, demokratikus érzésű irodalmat pedig mindenféle formában lehet csinálni, éppúgy a szabódezsős nietzschei önteltségű, részben expresszionista túlművelt stílusban, mint pl. egyszerű közérthető modorban, ahogy Petőfi tette. Illyés Gyula szép versei néha raffinált művészettel megcsinált klasszikus metrumokban, néha Petőfiszzerű strófákban formulázzák az elhagyatott magyar zsellér panaszait. Viszont lehet népi formában is értéktelen lim-lomot termelni, mint ezt Petőfi utánczóinál láttuk, ha a forma nem telik ki mély és művelt lelki tartalommal.

Ügy érzem tehát, hogy mikor az ifjúság népi irodalmi programot követel, inkább a demokratikus tendencia hiányát érzi a meglévőben és nem gondolja meg, hogy formailag a népdalok felhasználásának a gondolata már régen érvényesült. A prózában, regényben és novellában pedig egészen bizonyos, hogy a parasztklasszicizmus ideálja nem mehet tovább egy közérthető, tömör, talán realistának mondható elbeszélő stílusnál, amelyet pl. Reymont alkalmazott *Parasztok* című Nobel-díjas regényében, vagy Móricz Zsigmond és mások egyes novelláikban. Ez persze nem valami genuin paraszt-irodalmi program vagy stílus, hanem egyszerűen a nyugati, főleg a francia elbeszélő irodalom eredményeinek magyar alkalmazása, illetve folytatása.

A Reymont esete más szempontból is érdekes a mi kérdésünkkel kapcsolatban. Regénye, mely a lengyel kritika egyhangú véleménye szerint a lengyel parasztság legkitűnőbb rajza, szintén felülről csinált litteratúra, melyhez Reymont, a vasutas, hosszú irodalmi fejlődés és küzdelem árán jutott el. Őneki Zolát kellett önmagában legyőznie és tűzbe vetette első kéziratát, midőn látta, hogy a *Terre* borzalmasan torz, állatias parasztjainak nyomasztó emlékéitől nem tud szabadulni. S csak hosszas keresés árán jutott el nagyszerű eposzához, melyben a parasztok éppoly emberek; mint mindenki más, vagyis rosszak és jók; indulatosak és higgadtak, kikben éppúgy dolgozik

az ideál és az anyagi érdek, mint más emberekben, és kik mégis oly sajtáságosan közös szellemben fejezik ki társadalmi és természeti közöségüket. Ez parasztklasszicizmus! De felülről csinálódott s nem alulról.

Az természetesen csak egészséges dolog lesz, ha a magyar írók, mint a magyar festők és zenészek újra kimennek a falura és a nép gazdag nyelvformáin javítják a fővárosban végzetesen romló nyelvüket és benéznek nemcsak a jólét, hanem a nyomor tanyáira is. Ez különben nemcsak az írók kötelessége, hanem mindnyájunké, s az ifjúsági mozgalom programjának az a része, mely a keresztény részvét és a nemzeti összetartás hatalmas ösztönével a nép felé fordul, hogy azt szellemi erejével segítse és abból magyarságot merítsen, minden elismerésünket megérdemli. A tegnap generációja úgy látszik erre már képtelen!

Csupán két dolgot néz nem szívesen az ifjúság mozgalmában s az éppen az irodalmi program körül rontja szép célkitűzéseit. Az egyik az a pózoló stílus, mellyel köztük egyesek magukat kifejezik \$ mely a maga gögijével, önbámulatával még a háború előtti esztétikai individualizmus maradványa és rikító ellentétben áll minden józan demokratikus gondolkozással. Nagyon tisztellem a művészi alkotó erő egyéni jogait, de amikor parasztklasszicizmusról beszélünk, talán mégis stílustalan Ady Endre vagy pláne Szabó Dezső pózait felöltem, mert ez éppoly stílusellentét, mint amilyen Uitz Béla expresszionista és csupán az elit elitje részéről méltányolható plakátjai és a munkástömegek ízlése között fennállt.

A másik tárgyi kifogás: az ifjúság gondolkozásába becsúszott valami ködös turanizmus, amely a Nyugattal való szembefordulásban, s a keresztény Európa utálatában jelentkezik. A szót ugyan nem használják, mert úgy látszik nem akarják magukat bizonyos romantikus sovínisztákkal azonosítani, kiknek történelmi látását teljesen kihibbantotta a csapongó fantázia és a terméketlen sovén gög. De történelmi felfogásban ez a lappangó turanizmus sem áll magasabb fokon: szerintük a nép konzerválta volna mindazt a kultúrértéket, amire a nyugattól elszakadó genuin magyar kultúrát lehetne felépíteni. Láttuk a fentebbi példákban, milyen felső és sokszor nyugati lecsapódások rejlenek a népi kultúrában és így egészen bizonyos, hogy ez az ideológiájuk önámítás vagy éppolyan zöld romantika, mint pl. az oláhok római municipális kultúrteóriája. Másrészt, hogy úgy mondjam, ösztönösen elhárítanak a népi kultúra fogalmából mindent, ami nyilván keresztény eredetű, holott a kalászkereztől, arató, lakodalmi és karácsonyünnepi szokásoktól egészen a Kodályék gyűjtötte, sokszor gregorián hatású népzeneig és a középkori latin egyházi exemplum-irodalommal összefüggő nyugateurópai meséig, a verselésig és a nyelvig sok minden tanúskodik arról, hogy a kereszténység alaposan átformálta a magyar népműveltséget, ami egészen természetes egy ezeréves keresztény múltú népnél. Itt sem érzik az ellentmondást programjuk és a valóság között? Maga az az érzés, mellyel a szenvedő falusi tömegek felé fordulnak, nemde keresztény érzés, melynek aligha találjuk nyomát az ázsiai népeknél? Vagy tüzes

és önzetlen nemzeti összetartozási érzésük nem a természetes faji összetartozási érzéseknek egy újabb európai, a romantikában meggazdagodott formája-e?

A múltat meg nem törtéنتé tenni nem lehet, s aki ezer éven akar keresztülgugrani, az archaizál, romantikát csinál és hátranyúlásában esetleg csak ködöt fog markolni. Elvégre irodalmi programot mindenre lehet építem, még elképzelt konstrukciókra is. Akkor azonban nem szabad az igazság egyedüli birtokosa képében fellépni és a jóhiszeműséget megtagadni azoktól, akik a fogalmakat tisztázni igyekeznek, miközben esetleg túlozhatnak is, de mindenesetre több hozzáértést és tárgyilagosságot tanúsítanak, mint pogánykodó újromantikusaink.

Különösen arra ügyeljenek ifjaink, valahogy az irodalmat a társadalompolitikával ne azonosítsák és higgyék el e sorok írójának, hogy társadalompolitikai célkitűzéseiket bírálni nem volt szándékában. Csupán ösztönözni kívánta őket arra, hogy többet tanuljanak és gondolkozzanak.

ECKHARDT SÄNDOR

A MAGYAR KÖNYVTERMELÉS ÉS A FŐVÁROS KÖNYVOLVASÁSA A HÁBORÚ UTÁNI ÉVEKBEN

A HÁBORÚ UTÁNI ÉVEK (1920—29) fordításos magyar irodalmával foglalkozva,¹ vizsgálódásaimat a következőkben ez idők egész magyar könyvtermelésére kiterjesztettem.

Az egyetlen forrás, melyből a magyar könyvtermésre vonatkozóan adatot méríteni lehet, a Corvinának, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők hivatalos lapjának „Magyar Könyvészeté“. Hogy ez a bibliográfia igényével fellépő címgyűjtemény mennyire nem teljes, azt az alanti egybevetés alapján csupán sejtteni, az összehasonlítás másik tényezőjét kitevő nyers számadat közelebbi ismerete nélkül pontosan megállapítani nem lehet. A Corvina „Magyar Könyvészeté“ 1920-ban 1553 Magyarországon megjelent könyvet és nyomtatványt lajstromoz, 1921-ben 2121-et, 1922-ben 1801-et, 1923-ban 1563-at, 1924-ben 1949-et, 1925-ben 3371-et. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárának Kötelepéldány Osztálya, ezzel szemben, évi jelentésében, minden részletezés nélkül, 1920-ban 4818 könyvet és 8979 apró nyomtatványt említ mint hozzá befutottat, 1921-ben 3953 könyvet és 9833 apró nyomtatványt, 1922-ben 5115 könyvet és 7368 apró nyomtatványt, 1923-ban 8494 darabot (nyilván könyvet és apró nyomtatványt együttesen), 1924-ben 10.634 darabot, 1925-ben 10.226 darabot és így tovább.

Miután nem áll módunkban annak a könyv- és nyomtatvány-mennyiségnek sem szám-, sem címszerű megállapítása, mely a Kötelepéldány Osztály többletéből a Corvina bibliográfiájába volna felveendő, be kell érünk a Magyar Könyvészetnek a valóságnál bizonyára lényegesen kisebb számadataival, bármennyire sajnálatos is ez a magyar kultúra szempontjából, melynek végeredményében s főként kifelé mégis csak fokmérője a könyv.³ Sajnos azonban, a Magyar Könyvészet önmagában is eléggé tökéletlen. Míg például 1927-ben orvostudományi folyóiratokból 693 különlenyomat szerepel a Magyar Könyvészet címjegyzékében, addig 1928-ban és 1929-ben három! Ha törvényszerűen megannyira nem kötelező is a nyomdatermékek megküldése a Corvina számára, csak mégsem valószínű, hogy az orvostudományi folyóiratok kiadói 1927-ben (s az előző években is) ilyen nagy számban s 1928-ban úgyszólván egyáltalában nem küldtek volna különlenyomatokat. Sokkal hihetőbb ennél a különlenyomatok címei közlésének beszüntetése a bibliográfia kiadóinak részéről, akár takarékos-

¹ Lásd a berlini magyar intézet kiadásában megjelenő Ungarische Jahrbücher 1929. évi 4. számban Ungarische Übersetzungsliteratur 1920—28. c. cikkemet.

² A berni l'Union pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques közzétett adatai ugyancsak a Corvina adatainak alapszanak.

ságból, akár a bibliográfiába felveendő címeket illető elvek módosulása következtében. De viszont, ha mindenáron takarékosagra kellett törekedni, — akkor miért szerepel némely könyv címe kétszer, háromszor, sőt négyszer a címjegyzékben? És miért soroltatnak fel folyóiratok számonként: olyik egyszer, olyik kétszer, háromszor, sőt nyolcszor? (Ahogy éppen beküldődtek.) 1929-ben 29 folyóirat szerepel 95 (tehát 66 fölösleges) címmel.

Nem volna elegendő a folyóiratokat az év végén egyszer regisztrálni, vagyis külön folyóirat-bibliográfiát adni? De azt aztán hiánytalanul! Vagy egyáltalában nem! Hiszen 1928 óta van önálló sajtóbibliográfiánk, hiánytalan és kitűnő,¹ mely a Magyar Könyvészet 1928 évi szegényes adatával, 32 folyóirat 81 (tehát 49 fölösleges) címével szemben, a napilapokon kívül, csupán Budapesten megjelenő 693 folyóiratot sorol fel s összesen 1054 csonkamagyarországi időszaki sajtótermékkel foglalkozik. De ezen kívül is sok fölösleges, bibliográfiába nem illő cím van a könyvészetijén. S viszont — adataim tanúsága szerint — igen sok a hiány. Hiányzik a kötelespéldányok fentebb említett ide való anyagán kívül sok egészen könnyen hozzáférhető (sőt gyakran minden utánjárás nélkül egyszerűen kikövetkeztethető), csak éppen a bibliográfia szerkesztőségébe el nem juttatott könyv címe; sorozatoknak sok darabja stb. stb.

Mindezekből az derül ki sajnálatosképp, hogy a könyveknek a Magyar Könyvészet számára törvényerővel kötelezővé nem tett, ennél fogva teljesen ötletszerű beküldését, azoknak ugyancsak ötletszerű s nem is elég körültekintő kritikával történő feldolgozása követi. Követi pedig oly szorosán, szolgálai, hogy a lajstromozó minden egyéb nyomdatermék előtt, mint amely hozzá befut, következetesen és makacsul szemet húynyi látszik. Így sikkad el a magyar literatúrának egy — bizonyára nem jelentéktelen hányada a kutató szeme elől svész el a külföld számára is. Legfőbb ideje volna, hogy a magyar bibliográfia kérdése gyökeresen rendeztessék!

A rendelkezésre álló — a fentiekből kiviláglóan nem teljesen megbízható, de a szükséges javításokon átment adatokból az 1920—1929 évekre a magyar könyvtermelésről a következő (még mindig elég érdekes és tanulságos) kép bontakozik ki előttünk, melyet folyóiratunk e havi könyvmellékletén közlünk.

A háborút követő első évek könyvtermelését is erősen determinálták a súlyos és bizonytalan közgazdasági viszonyok. A vállalkozó kedv nehezen bontakozott s főként a szépirodalomban csak biztos anyagi sikerrel kecsegtető — ismert és keresett (elfogyott) — magyar könyvek újra-előállításában s jó részben (1925-ig 40%-on felül) külföldi, üzletileg kipróbált literatúra átültetésében merült ki. De még ez az irodalom sem tudott jelentős eredményeket elérni: a jó ipari anyagok hiánya s a gyors előállítás felületessége sehogy se tudta igazán kedvelté, még kevésbé becsültté tenni ez idők produktumát. Az ugrászerű minőségi és számbeli emelkedés az 1925. esztendőre esik.

Ez időtől kezdve vontam a magyar könyvtermelést beható vizs-

¹ Wünscher Frigyes: Csonka-Magyarország sajtója. 2. kiad. Budapest: Csáthy 1928. 196. 1. (a Sajtó könyvtára 6. sz.).

gálát alá: bontottam szét, kategorizáltam, figyeltem meg egyes fázisai-
ban s kísérleteztem értékelésével. Szükségesnek tartottam ezt annál is
inkább, mert bolt számok önmagukban nem sokat mondanak. Élet
csak jelentőségük megmagyarázásával költözik beléjük. S azt csak fel-
bontásuk, elemeiknek megismerése, a bennük rejlő értékülönbségek
megállapítása adhatja meg. A következőkben előbb a szépirodalmi s
azután a tudományos könyvtermeléssel foglalkozom ilyen értelemben.

Szépirodalmi könyvet kiadtak magyar nyelven 1925-ben a magyar
kiadók 985-öt. Ebből eredeti magyar mű volt 614. Ebből ismét ifjúsági
szépirodalom 201, gyengébb minőségű szépirodalom 97, kifejezetten
ponyva (népiratka) 32. Az idegen nyelvekből átültetett irodalomban a
könnyebb, selejtesebb detektív, kalandor, érzelgős könyvek arány-
száma még sokkalta nagyobb. A 79 lémet nyelvből fordított szépiro-
dalmi mű közül 20 volt ifjúsági, 42 könnyebb, sekélyebb és csak 17
komolyabb, igazán nyereségszámba menő irodalom. A 99 franciából
fordított szépirodalmi könyv közül 9 volt ifjúsági, 30 irodalom alatti
és 60 több-kevesebb irodalmi értéket jelentő. A 100 angolból átültetett
könyv közül 10 volt ifjúsági, 34 sekélyebb és 56 komolyabb értékű.
A 93 egyéb idegen nyelvekből fordított mű közül 6 volt ifjúsági, 20
ponyva és 67 irodalmi érték.

1926-ban 1026 szépirodalmi művet termeltek kiadóink. Ebből
eredeti magyar könyv volt 679. Ez a szám így oszlott meg: ifjúsági
irodalom 143, gyengébb literatúra 15, kifejezetten ponyva és mint
az igazi béke galambjai, vidéki verskötet (jórészt a szerzők saját
kiadásában) 75. A 91 németből fordított szépirodalmi könyv közül 12
volt ifjúsági, 55 irodalom alatti és csak 24 komolyabb literatúra. A 79
franciából fordított könyv közül 6 volt ifjúsági, 21 könnyebb és 52
valóságos irodalom. A 87 angolból fordított könyv közül 11 volt ifjúsági,
34 gyengébb és 42 komolyabb literatúra. A 90 egyéb nyelvekből fordí-
tott szépirodalom minőségi értékmegoszlása ez: 5 ifjúsági könyv,
14 inferioris és 71 értékesebb könyv.

1927- ben (immár sematikusan) ilyen volt a szépirodalmi termés:

	Ifjúsági	Inferioris irodalom	Értékesebb irodalom
a 716 eredeti magyar műből	195	241	280
a 61 németből fordított műből	8	36 ¹	18
a 76 franciából „ „	3	26	45
a 96 angolból „ „	28	30	38
az 54 egyéb nyelvekből fordított műből	6	43	5
1928-ban ilyen :			
a 746 eredeti magyar műből	163	261	322
a 70 németből fordított műből.....	6	50 ²	14
a 90 franciából „ „	4	42	44
a 195 angolból „ „	9	71	115
az 59 egyéb nyelvekből fordított műből	4	11	44

¹ Lásd: a Börsenblatt für den deutschen Buchhandel 1929 évi márc. x. szá-
mának Deutsche Bücher in fremdem Gewände c. cikkében dr. Führer Erzsébet
kimutatását az 1927. évben németből magyarra fordított, értékelésemet mindenben
igazoló gyenge irodalomról.

² Lásd: ugyané lap 1929 évi okt. 24. számának említett rovatában az 1928
év fordításairól szóló kimutatást, melyekről maga a Corvina jegyzi meg, hogy „jogos
az a megjegyzés, hogy a „nagy“ irodalom eléggé gyéren van képviselve“ s melyről
egy tekintélyes német kritikai folyóirat, a „Schöne Literatur“ (1929 dec.) úgy nyilat-
kozik, hogy: „Klänglich ist das (literarische) Bild in Ungarn“.

s 1929-ben ilyen :	Ifjúsági	Inferioris irodalom	Értékesebb irodalom
az 542 eredeti magyar műből	128	142	272
a 77 németből fordított műből	12	41	24
a 88 franciából „ „	2	16	70
a 165 angolból „ „	6	88	71
a 87 egyéb nyelvekből fordított műből.....	1	5	81

Hogy értékmegállapításaimban merőben önkényesnek s a tárgyilagosság ellen vétőnek ne tűnhessem fel, néhány adattal rávilágítok eljárásom metodikájára. A könnyű literatúra burjánzása, különösen nagyvárosban, ahol az olvasás az élet ritmusához tartozik, bizonyára egészen természetes. De tán mégsem érhet irodalmi túlszigorúság vádja azért, ha értékelő kísérletemben nem a nyereség rovatba sorozom az ily neveket, mint: a magyar szépirodalomban Forró Pál (33 címmel), Újhelyi Nándor (25 címmel), Moly Tamás (16 címmel); Rusz Rózsika, S. Pohánka Margit, Mankó József, Bagdi István, Borka Géza és Nyári Feri (!) (Van-e, ki ez utóbbi neveket nem ismeri? stb.) és az idegen nyelvekből fordított szépirodalomban: Heimbürg, Eschtruth, Lehne, Courths-Mahler, Landsberger, Bettauer; Leblanc, Leroux, Gaboriau, C. Pert, Montépin, Féval, Ponson du Terrail, Boroughs, Wallace, A. Éje és Elvstad; valamint az ilyen műveket, sorozatokat, mint: a Fehér kabaré-könyvtár, a Pán-könyvtár, Tréfás könyvek, Nova regénytára, Film-könyvek, Prof. (!) Nick Fantom regénytára stb. stb. E gyengébb irodalom mellett a Magyar Könyvészet adatai a komolyabb magyar irodalomról — kelendőség szempontjából — a következő képet mutatják. A magyar klasszikusok számos: Petőfi 27, Arany 19, Madách 14, Vörösmarty 9-féle kiadásán s az elhunyt nagy magyar elbeszélőkön: Gárdonyin (100), Jókain (88) és Mikszáthon (43) kívül az élő magyar írók, az 1920—29 években, kiadott műveik száma sorrendjében (egy mű természetesen több kiadásban is szerepel itt), így következnek egymás után a Magyar Könyvészetben: Herczeg Ferenc 70, Móricz Zsigmond 59, Molnár Ferenc 46, Ady Endre 45, Karinthy Frigyes 38, Heltai Jenő, Erdős Renée 36, Csathó Kálmán 28, Komáromi János, Szabó Dezső 21, Zilahy Lajos 20, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Surányi Miklós 18, Babits Mihály 17 és Tormay Cécile 15 címmel.

A tudományos irodalmi termés alakulásáról, a Fővárosi Könyvtárban használatos decimális rendszer szerint folyóiratunk e havi könyvmellékletében közöljük a kimutatást.

A magyar könyvtermelésről itt közölt adatok alapján (főként a szépirodalomban) korántsem vonhatunk döntő következtetéseket a könyvek olvasására nézve. A könyvek anyagi „fogyasztása“ távolról sem egyezik azok szellemi fogyasztásával. Vagyis: az emberek kétségtelenül sokkal több könyvet vesznek meg, mint amennyit elolvasnak. Aki tisztában van a hirdetés és a divat pszichológiájával s ismeri a könyvterjesztésnek nálunk különösen az utóbbi időben lábrakapott példátlanul kíméletlen módszereit, — az ezt egészen természetesnek fogja találni. Nézetem szerint ezért sokkal közelebb férközünk a valósághoz a magyar közönség olvasási kedvét illetőleg, ha valamely nagy közkönyvtárunk könyvkölcsönzéseit kísérjük figyelemmel. Óriási forgalma révén legalkal-

masabbnak s legtanulságosabbnak látszanak erre a megfigyelésre a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókkönyvtárai. Ezekben bizonytalanság az olvasási kedv spontán megnyilatkozásával állunk szemben, melyet a népkönyvtáros irányítása csak alkalom adtán módosít némileg s csak teljes tájékozatlanság vagy egyenes tanács-kérés esetében határoz meg döntően. S a könyvtári forgalomban — a könyv üzleti forgalmával szemben — még egy dolog bizonyos: hogy ott 99%-ban valóságosan elolvasott könyvekkel számolhatunk. — Mi másért vinnének az emberek könyvtárból könyvet haza, mint hogy elolvassák? — Az alábbiakban a Fővárosi Könyvtár 10 fiókkönyvtárának háromnapos forgalmát dolgoztam fel szemléletesen. Az olvasók, kik a felsorolt könyveket olvasták, összetételükben a legegészségesebb, a legváltozatosabb képet mutatják, amennyiben a főváros lakosságának úgyszólván minden rétegét magukban foglalják: a nagy számban szereplő középiskolai és egyetemi ifjúságtól kezdve, tanáraikon át a munkásságig. Számuk e három nap alatt 2121-re rúgott.

Szépirodalmi művet olvastak 3609 kötetet; ismeretterjesztő művet olvastak 1321 kötetet; összesen olvastak 4930 kötetet.

A) A SZÉPIRODALOM RÉSZLETEZÉSE

Magyar irodalom

I. Költemények, színdarabok. Ady 23, Arany 19, Babits 8, Balassa x, Berde 1, Berzsenyi 2, Csiky 1, Csokonai 6, Dóczy 1, Gál József 1, Gvadányi 2, Gyöngyösi 3, Hevesi S. 2, Kármán 2, Katona 4, Kisfaludy K. 13, Kiss József 2, Kölcsey 5, Madách 10, Petőfi 3, Reményik 1, Reviczky 1, Szigligeti 6, Teleki L. 1, Tinódi 1, Tompa 2, Tóth Ede 2, Vörösmartyó, Zrínyi M. 2. összesen 29 szerző, kölcsönzés: 138.

II. Elbeszélések. Abonyi 10, Ambrus 23, Andai 4, Anka 2, Babits 12, Baksay 2, Bálla Irma 2, Bársony 2, Bartóky 4, Beöthy Zsolt 1, Berendné 7, Bethlen Margit 3, Bibó 1, Bíró 5, Bókay J. 2, Cholnoky László 2, Csathó 82, Damay 4, Degré 1, Dormándy 3, Eötvös J. báró 32, Eötvös K. 5, Erdős Renée 47, Farkas Pál 2, Fáy 2, Ferenczi Sári 5, Gárdonyi 149, P. Gulácsy 30, Gyulai Pál 5, Hatvány T, Heltai 1, Herczeg 170, Jakab 1, Jamó 2, Jókai 319, Jósika 30, Kaffka 7, Karinthy 23, Kádár 2, Kassák 2, Kemény x8, Kisbán M. 1, Kiszely 4, Kodolányi 4, Komáromi 62, Kosztolányi 16, Königsegg x, Krúdy 12, Ligeti i, Makkai 10, Márai 5, Markovits 4, Méray-Horváth I, Mikszáth 103, Molnár Ákos 4, Molnár Ferenc 13, Móra 9, Möricz Zs. 31, Nyíró 7, Petelei 1, Rákosi J. 2, Rákosi V. 29, Ritoók 6, Sipos 4, Surányi 41, Szabó Dezső 19, Szalay L. 2, Szántó György II, Szemere 7, Szilárd 1, Szikra (gr. Telekiné) 1, Tabéry 1, Tamási 6, Tarczai 2, Térey 2, Tömörkény 6, Tormay 9, Törökné 2, Váry i, Vas Gereben 10, Zilahy 59. összesen 81 szerző, kölcsönzés: 1518.

Angol szépirodalmat olvastak: 560-at (magyarul 510-et, angolul 50-et), ebből J. London 109, Galsworthy 71, Wells 68, Dickens 38, Wilde 27, Shakespeare 23, Kipling 21 stb.

Francia szépirodalmat olvastak: 486-ot (magyarul 415-öt, franciául 71-et), ebből Balzac 46, Benoit 41, France 38, Maupassant 38, Hugo 33, Zola 28, Loti 21, Daudet 20 stb.

Német szépirodalmat olvastak: 440-et (magyarul 202-öt, németül 238-at), ebből Wassermann 34, Zweig St. 32, Kellermann 27, Hauptmann 23, Mann Th. 22, Goethe 17 stb.

Olasz szépirodalmat olvastak: 42-t (magyarul 38-at, olaszul 4-et), ebből Dante ix stb.

Orosz szépirodalmat olvastak: 165-öt (magyarul x61-et, németül 4-et), ebből Tolsztoj 40, Dosztojevszkij 32, Mereskovszkij 31, Gorkij 16 stb.

Skandináv és egyéb irodalmat olvastak: 260-at (magyarul 206-ot, németül 54-et), ebből Lagerlöf 53, Hamsun 31, Strindberg 18, Ibsen 14, Undset (csak németül) 13 stb.

B) A TUDOMÁNYOS (ismeretterjesztő) IRODALOM RÉSZLETEZÉS

Általános művek 23, Bölselet 59, Vallás, Egyház 26, Társadalomtudomány 21, Szociográfia 10, Társadalomtörténet, Kultúrtörténet 21, Statisztika 4, Politika, Államtudomány 7, Jogtudomány xi, Hadügy (Világháború) 7, Nevelés, Oktatás 25, Közgazdaság 338, Néprajz (Folklore) 28. Nyelvtudomány 26, Természettudomány 129, Alkalmazott tudományok 13, Orvostudomány, Egészségtan 27, Technika 52, Rádió 27, Szépművészetek 76, Zene 100, Sport, Játékok 62, Színház 12, Irodalom, Történelem 228, Földrajz, Utazások 228, Életrajzok, Memoárok 58. összesen: 1321.

Anélkül, hogy e három nap könyvkölcsönzéseiből végleges ítéletet akarnék alkotni a főváros vagy akárcsak a Fővárosi Könyvtár közönségének olvasásáról, olvasmányairól s anélkül, hogy gazdagabb statisztikai adatokból a jövőben levonandó tanulságoknak elébe vágni kívánnék, — nem zárkozhatom el néhány általános érvényű, már ezekből az adatokból is kínálkozó, évtizedes könyvtári megfigyelésen is alapuló és egynémely bízást antipálható tanulság megállapítása elől.

Az első szembetűnő jelenség az olvasóközönség szépirodalmi ízlése szempontjából: az elbeszélő irodalom abszolút túlsúlya az olvasmányok között. A magyar irodalom terméséből a regényekkel, elbeszélésekkel szemben, költeményt, színdarabot alig (még 10%-ban sem) olvastak a könyvtár olvasói. (A könyvtár felnőtt olvasóit tekintve, ez az arány — mint azt a felnőtt olvasóktól inkább használt külföldi, fordított és eredeti s az ifjúság számára egyáltalán ki sem adható könyvek kölcsönzése mutatja — még sokkal kedvezőlenebb.) Az egész szépirodalmi anyagot nézve, a költemények és színdarabok száma meg egészen elenyészik. A regényirodalom túltengő olvasása bizonyára általános jelenség. A mai kor legkedveltebb műfaja kétségkívül a regény. Pszichológiai motivációját e ténynek egyrészt az egybefüggő hosszabb cselekvény adja meg, melynek izgalma a teljes megnyugvásig (a regény végéig) nem hagyja el olvasóját, másrészt a mese felé hajló ősi ösztönöknek a korhangulattól és az élet gyorsult ütemétől kedvezően befolyásolt nagyfokú megnövekedése, erős, majdnem kizárólagos jelentkezése — legalább is az olvasás területén — a másik két ősi emberi ösztön: a drámai és a lírai rovására. Innen magyarázható az abszolút epikusok döntő sikere minden más filozofikus, analitikus, szimbolikus regényíró felett. Elég itt a mai irodalom legnagyobb alakjaira: Undsetra, Hamsunra, Lagerlöfre, Raymontra, Galsworthyra és a magyarok közül: Móricz Zsigmondra, Komáromi Jánosra, Gulácsy Irénre, Makay Sándorra, Zilahy Lajosra utalni, kik minden egyéb értékük között mesemondó östehetségükben legnagyobbak, — a régebbi, örök-új genie-jeiről a fabulának nálunk: Jókairól és Mikszáthról nem is szólván.

A regények e nagy kedvelése mellett természetesen az elbeszélés (a novella) is rövideget szenved. A mai olvasó „kiadósán“ akar szórakozni. Ha egyszer leült könyve mellé, duzzadt, bő árral akar úszni, akarja vitetni magát, símán, s nem — heterogén tartalmú novellás kötetben — ki-be ugrálni különböző hőfokú patakokba. A novella rövid, sűrített történést legfeljebb napilapjában hajlandó — az ön- és egyéb gyilkosságok rovata után, üdüléskép — elolvasni s ott is legfeljebb egyet!

A drámai ösztön kiélésére, legfáradságosabb alakja, a könyv helyett, már rég más, kényelmesebb lehetőségek nyílnak a városi ember számára. Jó esetben: a színház, melyben kisebb fáradsággal tetemesen többet is kap a néző — a színészek játékában — mint az olvasó a könyvben (sőt gyakran több itt a plusz, mint az alapmennyiség). S rosszabb esetben: a sarki dráma-mérés (a mozi), melyben a primitív tragikus ösztönök csömörig jóllakathatók.

A legrosszabbul a modern nagyvárosi olvasótípus e kialakulási folyamatában, sajnos, a lírai ösztönök jártak, melyek számára, az élet mai tempójában, az aktív kiélésen túl, alig szorul alkalom, idő, alig fordul figyelem.

A magyar elbeszélők között, a közönség érdeklődése szempontjából, vitathatatlanul első helyen áll — s fog állni még igen-igen sokáig — Jókai, őt, az ő áldott géniedét, kimeríthetetlen fantáziáját, költészete dús magyar forrásának üdítő italát egyaránt szomjazza fiatal és öreg. Jókai után Herczeg Ferenc finom történelmi érzékű írásművészete és könnyed szellemessége bír legnagyobb vonzóerővel a közönségre. De az ő élvezésében az ifjúság már nem olyan arányban vesz részt, mint Jókainál; társasára regényei és színművei néha hidegen hagyják. Az ifjúság s a közönség általában leginkább ezeket a regényeit olvassa s ezeket ajánlja a könyvtár is legmelegebben: A pogányokat, A hét svábot, Az élet kapuját, A fogyó holdat és színdarabjai közül: a Bizáncot és A hidat. Igen nagy az érdeklődés Gárdonyi iránt is, bár ez az érdeklődés néhány időtálló nagy regényén kívül, mihelyt az erőltetett reklám posthumus regényei körül, melyek közt hihetetlenül gyengék is akadnak, kissé elül, kétségtelenül halványodni, hanyatlani fog. Mikszáth Kálmán olvasottsága állandó és belátható időig alig lesz ingadozásnak alávetve. A modernebbek közül a legolvasottabb magyar írók: Csáthó Kálmán, Komáromi János, Zilahy Lajos, Surányi Miklós, Erdős Renée (akinek természetesen nem minden regénye van meg a könyvtárban), Gulácsy Irén és Szabó Dezső, jóformán csak az Elsodort falu-val. Igen nagy érdeklődés fordul „ittthonról“ a csodálatos renaissance-át élő erdélyi magyar irodalom felé. Egyes népszerűeknek tudott magyar írók feltűnő kis számban szerepléséhez s esetleges teljes hiányához, tudnunk kell, hogy a Fővárosi Könyvtár, irányító és nevelő feladatához híven, csak gondos válogatásban nyújt közönségének szép-irodalmi olvasmányt.¹ Egyes írók felett pedig, kiknek neve ugyan él még a köztudatban, teljesen elhaladt az élet. Bródy Sándor nyers és Heltai Jenő hamis kispolgári romantikába áztatott naturalizmusa már a múlté. Bródy Sándort ma már senki sem olvassa (a Fővárosi Könyvtárban évek óta nem fordult elő, hogy kérnék) s az érdeklődést Heltai irányában is csak kiadói ügyesség tarthatja ideig-óráig elevenen.² Ha

¹ A ponyva, a detektívregény, a kimondott erotikum, a jóízű és az erkölcsöt durván sértő irodalom eleve számúzve van a könyvtár polcairól.

² Összegyűjtött kiadások terjesztése dolgában egyébként is tanulságos egy nagy vállalat vezetőjének az a cinikus bon-motja, hogy: „Olyan ügynöki gárdával, mint a mienk, magának az ördögnek regényeit is „benyomjuk“ a magyar közönségbe 10.000 példányban“. Az üzlet lázában nem veszik észre e jó urak azt a sáska-tarlást, amit a szegény kis magyar tekén véghezvisznek. Eleve meggyűlöltnek szerte mindent, ami könyv.

a szimptomák nem csálnak (s az élet pulzációját figyelő könyvtáros jeleket lát), ugyanez a sors vár Molnár Ferencre s mindazokra, kiknek gyökérzete nem a magyar kultúra őstalajába nyúlik le, hanem csupán a pesti kávéházak műkertjeinek fa-vödrébe: Földi Mihályra, Lakatos Lászlóra, Zsolt Bélára, Karinthyra s a többiekre. Az ő irodalmi érdekeik köré az irodalomtörténet készítői már hervatag füzérét, — olvasni 10—15 esztendő múlva senki sem fogja őket. A fiatal magyar író-nemzedék egy igen tehetséges tagjának, Bibó Lajosnak könyvtári gyenge keletét két ok magyarázza: első szerencsétlen epikai szárnybontása, Anyám című regénye, nincs meg a könyvtárban (aki olvasta, tudni fogja miért?). S második regénye (Meg kell a szívnek hasadni), melyben már kezdi megtalálni önmagát, akkor (az adatgyűjtéskor) még nem jelent meg.

A külföldi irodalmak közül az angol szépirodalom áll a magyar közönség érdeklődésének középpontjában. A népszerűség elsősége itt, csakúgy, mint a nagy nyugati városok hasonló népkönyvtáraiban — legalább is az adatgyűjtés időpontjában — Jack Londoné volt. (A J. London-láz egyébiránt világszerte csökkenőben van. Ezt a tényt a Fővárosi Könyvtár legújabb adatai nálunk is igazolják.) Wells és Galsworthy olvasottság szempontjából vetekszik a legkedveltebb modern magyarokkal. Múlóbb jelenségnek látszik Wells sikere, melyet a legutóbbi évek két kiadótól, nagy reklámlárma közt ontott olcsó kiadásai kedvezően befolyásoltak. Galsworthy mélyebb, emberibb, igazabb is, mint Wells és költő a szó legmagasabb értelmében. Tovább kell élnie. Aminthogy hervadatlan frissességben él közöttünk még mindig: Shakespeare, Dickens és Thackeray. A legmodernebb angol irodalmat nálunk kevésbé ismerik. De ha arra a vigasztalan atmoszférára gondolunk, melyet mai legnagyobb szellemei, a háború utáni kiégett lélek főreprezentánsai (Dreiser, Huxley és főként a nihil felé zuhanó Joice) árasztanak, nem is sajnálkozhatunk ezen túlságosan.

A francia irodalomban még mindig a jól ismert régebbi nagy nevek dominálnak: Balzac, Bourget, A. Daudet, Flaubert, France, Hugo, Loti, Maupassant és Zola. Az újabbak közül a jelentéktelenebb Benoit s a forradalmár Rolland látszik a népszerűség élére törni.

Magyar fordításban a német szépirodalom mutatja a legszomorúbb képet. A két-három ismert szerző (Kellermann, Th. Mann, Wassermann, St. Zweig) regényein kívül alig van könyvtári nivót megütő újabb német könyv irodalmunkban. (Bonsds és Hesse helye bizonyára e kevesek közt van.) Nem csoda ezért, ha a közönség német regényt inkább németül olvas. Csak kár! Lehetne jobb és több (vagy több jó) német regényfordításunk. Akadna a nagy német irodalomban fordítani való. S bizonyos akadna olvasója is bőven. (Teljesen hiányzanak magyarul, a régebbi „nagyok“ közül: Storm, Raabe, Fontane, I. Kurz s a legkiválóbb újak: Federer, Stehr, Ponten, Binding, Schaffner, W. Weigand, W. Schaffer s a magyar származású Kolbenheyer.)

Ugyanez áll az olasz irodalomra is. A magyar fordítások alapján azt hihetné az ember, hogy Guido da Veronán és Sibilla Aleramon kívül nincs is modern olasz elbeszélő irodalom. Pedig van. Ha az európai együttesben nem is olyan jelentős, de még mindig lényegesen

különb, mint e több-kevesebb írói készséggel tálalt pornográfia, örvendetes jelenség mindamellett, hogy a szóbanforgó három nap alatt n-en olvasták Dante-t!

Az orosz irodalom általános kedveltségét meglepően nagy számok dokumentálják (remek fordításaink bizonyára hozzájárulnak ehhez).

A skandináv irodalomban S. Lagerlöf az elsőség. S. Undset készülő magyar fordításai felé igen nagy várakozás fordul (erős olvasottsága németül, csalhatatlan jele ennek). Hamsunon kívül Ibsen és Strindberg áll még a közönség állandó nagy érdeklődésének közép-pontjában.

A tudományos irodalomban — népkönyvtárról lévén szó — az olvasmányok között természetesen a népszerűbben írott tudományos könyvek az elsőség. Mint minden efajta könyvtárban, úgy nálunk is az utazási könyvek (útleírások) kelete a legnagyobb. A Magyar Földrajzi Társaság pompás kiadványai a legnépszerűbbek itt. Az útleírások után mindjárt az irodalomtörténet, a természettudomány és a történelem következik. Meglepő az érdeklődés a zene iránt. Az olvasóközönség s főként a fiatalja vonzódását a filozófia és a vallástudományok felé untig magyarázza az Örök emberi szomjúság a lét legfőbb kérdéseinek megismerésére, feltárására. Kár, hogy népszerű szépművészeti irodalmunk nem gazdagabb; az érdeklődés hiányára panaszkodni nincs okunk. A technikai tudományok irodalma iránt mintha csappant volna a kereslet. Körülbelül egyforma intenzitású érdeklődés nyilvánul meg a tudomány többi szaka irányában. Könyvtár legyen az, mely a sokrétű közönség legváltozatosabb s szinte telhetetlen igényeit kielégíteni képes. S a Fővárosi Könyvtár — mint az itt közölt példa is mutatja — óriási felkészültségével, a magához vonzott nagy tömegek kulturális szükségleteit nagyrészt fedezni tudja.

DRESCHER PÁL

EGYSÉGET A KISEBBSÉGVÉDELEMBEN!

RÖVIDESEN határjelző fordulójához érkezünk annak a lankadatlan küzdelemnek, amelyet legjobbjaink immár tíz esztendeje kifejtének, hogy kivívják elszakított véreink milliói számára a legegységesebb emberi jogok gyakorolhatóságának a lehetőségét. S talán nem végzünk felesleges munkát, ha ez alkalommal figyelmet szentelünk annak a kérdésnek a vizsgálatára is, összhangban van-e ebben a hadviselésben az elmélet a gyakorlattal, megvan-e a tényezők — hivatásos politikusok, társadalom és sajtó — között az együttműködésnek az a harmóniája, amely harmónia nélkül komoly, számbavehető eredmény el nem képzelhető, vagy legalább is amely harmóniának a hiánya, elhomályosítva tisztánlátásunkat, fölösleges, tehát elkerülhető energia-kifejtésre késztet bennünket és mindenesetre nehezíti a részleteredmények kivívásának a lehetőségét.

Nem vitás például, hogy a Nemzetek Szövetsége, gyakorlati működésében, ma még éppenséggel nem az az ideális intézmény, aminőnek jószándékú alapítói s még inkább azok, akik e pártatlan nemzetközi fórumtól remélték a háborús szellemben fogant békeszerződések legkirívóbb igazságtalanságainak részben való jóvátételét, elképzelték. De ha ezt objektíve megállapítjuk, a tárgyilagosság követeli annak elismerését is, hogy amennyiben a bennünket környező államokkal a kisebbségi kérdésben nincs meg a békés megegyezésnek a lehetősége, mégis a Nemzetek Szövetsége ezidőszerint az egyetlen fórum, amelyen keresztül a helyzet javítását megpróbálhatjuk. Ennél a munkánál szívós kitartás az első kellék, és nem szabad csüggednünk, ha fáradozásunk eredménye nincsen arányban reménységeinkkel, ha a hatalmi tényező erősebbnek bizonyul az igazságnál és jognál. Legfőképpen pedig megköveteli a tárgyilagosság, hogy amennyiben a Nemzetek Szövetsége valamit tényleg tesz — akárminő csekély legyen is a konkrét eredmény — ezt elismerjük és honoráljuk.

Közfelfogás például nálunk, hogy a Nemzetek Szövetségéhez ezrével érkeznek a kisebbségi panaszok, de e panaszok közül a Nemzetek Szövetsége alig intéz el egyet-kettőt, szinte felesleges erőpazarlás tehát, ha mi továbbra is komolyan foglalkozunk ezzel a népies magyar nyelven sóhivatalnak elkeresztelt intézménnyel. Százazrekre menő panaszokról olvastam már legelterjedtebb napilapjainkban, és elhangzott az ezres szám olyannak az ajkáról is, aki egyébként alapos ismerője az egész kisebbségi problémának. Holott — s itt nem Truhan adatai nyomán indulunk, hanem kisebbségi oldalról szereztük adatainkat — az 1920-tól 1929 április haváig terjedő időszakban, az egyes kérvé-

nyekhez beadott pótlásokat nem számítva, összesen 208 kisebbségi panaszt adtak be a Nemzetek Szövetségéhez. Ebből a számból 20 levonandó, mint amely panaszokat a kisebbségi szerződések megkötését megelőző időben adtak be (ezekből három vonatkozott erdélyrészi magyarokra), úgyhogy a végleges szám 188. Ebből elfogadhatónak minősített a népszövetségi Titkárság 143-at, tényleg tárgyalta a Tanács 18-at (10%). A 188-ból Magyarország ellen irányult 9, magyar kisebbség érdekében adtak be 33-at. A magyar részről beadott panaszok közül elfogadtak 18-at, a Tanács tárgyalta 2-t. Viszont ha az elért eredményt tekintjük, az erdélyi egyházak iskolapanasza eredménytelen maradt, a telepések panasza gyenge kompromisszummal végződött, viszont a szászvárosi Kuun-kollégium ügye — mely azonban nem került a Tanács elé, hanem megegyezés alapján intéződött el — eredményesnek volt mondható.

Más szóval a Nemzetek Szövetsége által elintézett panaszok száma valóban igen csekély, de mégis más jelentőséget kap ez a szám, ha figyelembe vesszük, hogy a Nemzetek Szövetségéhez beadott panaszok száma sem sok és mindenesetre messze mögötte marad a nálunk hangoztatott sokezres számnak. Hogy ennek mi az oka, — a kisebbségek belpolitikai taktikája-e, — amely inkább megegyezés útján próbál sikert érni és a genfi panaszt inkább ultima ratioként használja csak — vagy más ok, ezúttal nem kutatjuk. Ellenben tény, hogy a panaszok száma nincsen arányban a kisebbségek által szenvedett sérelmek súlyával és számával s genfi körökben éppen a legilletékesebbek részéről lehetett már nem egyszer hallani, — természetesen nem hivatalosan, — miért nem támasztják meg a kisebbségek több konkrét panasszal a sajtóban és tárgyalások alkalmával annyit hangoztatott kisebbségi sérelmeket.

További tény, hogy a Nemzetek Szövetségének legtöbb tagállama a kisebbségi kérdést gyógyíthatatlan betegségnek tekinti s ennek a felfogásnak megfelelően a Nemzetek Szövetségének egyes szervei sem kezelik ezt a kérdéskomplexumot jelentőségéhez mért komolysággal, hanem megelégszenek és beérik az „ut aliquid fecisse videatur“ elvével. Emellett a tisztviselők kiválasztásánál a Nemzetek Szövetsége vezető körei nem vetnek kellő súlyt arra, hogy az a tisztviselő, akit a kisebbségi problémával foglalkozó osztályokba osztanak be, ezt a problémát gyakorlati részében ismerje is. Azt se feledjük, hogy az államhatalommal való megelégedettség vagy meg nem elégedettség oly probléma, amelyről nem szívesen beszélnek a világ hatalmasai, még kevésbé szívesen túriki, hogy arról mások beszéljenek. És a kisebbségek elnyomását, baráti országok uralkodó pohtikai körei részéről, nem egyszer az illető állam vitalitásának jeléül tekintik, egyéb, nem érdekelt országok pedig többé-kevésbé közömbösen nézik, vagy legalább is olyan témát lámák benne, amely nem éri meg, hogy miatta a bepanaszolt államoknak ellentétes véleménnyel kellemetlenkedjenek.

Viszont itt is szembenáll az a tény, hogy a kisebbségek érdekében eddig kifejtett divergens küzdelemnek együttes eredményeképp a közfelfogás ma már a kisebbségi kérdést mégis csak Európa egyik legjelentősebb problémájának ismeri el — egyik bizonyága ennek, hogy az

Interparlamentáris Unió nyári konferenciájának napirendjére tűzte ennek a kérdésnek a tárgyalását — és ehhez a közfelfogáshoz előbb-utóbb a népszövetségi köröknek is alkalmazkodniuk kell. Ha meg nagyon elbúsulunk azon, hogy a külföldi átlagember, politikus, író és publicista egyaránt, mily tájékozatlan a kisebbségi probléma rejtelmeiben, tekintsünk kissé szét a mi berkeinkben s arra az eredményre fogunk jutni, hogy nálunk, tehát a kisebbségi kérdésben leginkább érdekelt államban, a politikai kérdésekkel foglalkozók átlagos többsége szintén nem igen tudja hirtelenében megmondani, hogy abban a küzdelemben, amelyet a magyar állam és a magyar társadalom a kisebbségi szerződésekből lefektetett jogok érvényesítéséért folytat, eddig mit értünk el, vagy mit is értünk például kisebbségi eljárás (procedura) szavak alatt és mik a jelentőségük azoknak az ismételt tárgyalásoknak, amelyeket a Nemzetek Szövetsége ebben a tárgyban ismételten folytatott. Fültnúja voltam olyan tárgyalásoknak, ahol a kisebbségi kérdéssel hivatalból foglalkozókon kívül a jelen voltak még a tekintetben is tájékozatlanok voltak, mi a különbség Nemzetek Szövetsége és Népszövetségi Ligák Uniója között. Ha tehát ez minálunk is előfordulhat, nem kell kellenél tragikusabban felfogni a népszövetségi tisztviselők tájékoztatatlanságát, hanem minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy a kisebbségi eljárás során az egyes problémák előkészítése illetékes szakérők útján történjék és a Népszövetségnek ne egyúttal az ügyészség, hanem kizárólag csak a pártatlan bíróság szerepét kelljen betöltenie.

És ha a kisebbségi eljárásnál tartunk, fel kell vetnünk azt a kérdést is, célszerű-e, érdekünkben van-e, hogy ebben a kérdésben kormány és különböző társadalmi szervek nem egyöntetű haditerv szerint dolgoznak, hanem függetlenül egymástól és az ekként előálló, gyakran egymással ellentétes javaslatok tömegében nemcsak a lényeg vész el könnyen, hanem könnyebbé tesszük a dolgát azoknak, akik a legjogosabb magyar törekvéseket is elgáncsolni igyekeznek.

A legfőbb irányítás természetesen a kormány kezében van, amely hivatalos szerveivel részben közvetlenül, részben a Nemzetek Szövetségén keresztül igyekezik elszakított véreink sorsán könnyíteni. Ugyanerre a célra alakult a Kisebbségek Konferenciája is, mely az elszakított területeken élő különböző kisebbségeknek társadalmi szerve lévén, a dolog természete szerint tőlünk függetlenül igyekszik vállalt feladatának eleget tenni. Ezenkívül foglalkozik a kisebbségi problémával az Interparlamentáris Unió, a Népszövetségi Ligák Uniója és mindazok a magyar egyesületek és szervek, amelyek részben politikai, részben kizáróan elméleti és tudományos alapon tűzték programjukra ezt a kérdést.

Ez intézményeit: közül most kétségtelenül az Interparlamentáris Unió állt a legjobban átgondolt és részleteiben legszebben kidolgozott javaslattal a közvélemény bírálata elé. Ezt a javaslatot Studer, az Interparlamentáris Unió kisebbségi albizottságának elnöke készítette az anyagi jognak, vagyis a ma érvényes törvényekben, nemzetközi egyezségekből és nyilatkozatokban lefektetett intézkedéseknek, jogoknak és kötelezettségeknek teljes ismeretében és figyelemmel az anyagi jog kiterjesztése, valamint az eljárási rend hatályosabbá tétele érdeké-

ben hozott valamennyi eddigi javaslatra. Hangsúlyozom, hogy Studer maga is tudatában van javaslata egyes hiányainak, de a gyakorlatnak, nem pedig az elméletnek lévén az embere, javaslatát a népszövetségi atmoszférának teljes ismeretében akként konstruálta meg, hogy számíthat reformjainak emberileg belátható időn belül való megvalósítására.

A kisebbségi eljárás mai rendjét tekintve, tudjuk, hogy az általános érvényű perrendszerű eljárással szabályozva nincsen, hanem a Nemzetek Szövetsége, a kapott általános meghatalmazásnál fogva, esetről-esetre állapítja meg, minő eljárást kövessen, ha kisebbségi védelmi intézkedések megsértése ügyében panasz érkezik hozzája.

Bizonyos eljárási rend azért a kisebbségi védelmi ügyekben az évek során mégis kialakult. Mindenekelőtt öt pontban szabályozza a Nemzetek Szövetsége a Titkársághoz beadandó panasz feltételeit. Ha a Titkárság a panaszt elfogadja, azt kiadja a bepanaszolt államnak, hogy a panaszra megtegye észrevételeit. Ezeket az észrevételeket a panasszal együtt tisztán informatív célból megküldik a Tanács minden tagjának, de kérelemre megkaphatja a Nemzetek Szövetségének valamennyi tagállama, sőt nem tagállam is, ha a Tanács ehhez hozzájárul. A Tanács elnöke ezután két tanácstagot vesz maga mellé, hogy részletesen megvizsgálja a panaszt. Ez az úgynevezett hármak bizottsága (comité des trois), melynek nem lehet tagja sem a bepanaszolt állam, sem annak szomszédja, sem pedig oly állam, amelynek többsége ethnikailag azonos származású a panaszttevő kisebbséggel. A tényállás megállapításában és általában az ügy előkészítésében a hármak bizottságának rendelkezésére van a népszövetségi Titkárság kebelén belül működő kisebbségi szakosztály is (section pour les minorités). A hármak bizottság tagjainak a kérdés vizsgálatánál teljesen szabad kezük van, de semmi más feladatuk nincs, mint hogy megállapítják, megsértették-e valóban a kisebbségek jogait, illetve fennforog-e a megsértés veszedelem, más szóval megvan-e a jogcím arra, hogy a Tanács egyik tagja az ügyet érdemi döntés végett a Tanács elé terjessze. A Tanács ezután, függetlenül a hármak bizottság véleményétől, meghozza határozatát.

Hogy ez az eljárási rend nem tökéletes és távolról sem felel meg a kisebbségek jogos igényeinek, azt ma már a népszövetségi körökben is elismerik, s a kormányok és társadalmi szervek nyomására a Népszövetség Tanácsa múlt évi madridi ülésén napirendre is tűzte ezt a problémát. Sajnos, ez alkalommal még mindig azoknak a befolyása érvényesült, akik nem tudják levetni a háborús pszichózist s így az eredmény — valljuk meg őszintén — szinte a semmivel egyenlő. Tudniillik a Nemzetek Szövetségének Tanácsa hozzájárult ahhoz az újításhoz, hogy amennyiben valamely panaszt a titkárság nem talál elfogadhatónak, erről panaszttevő felet értesíti, sőt közli vele az elfogadás feltételeit. Hozzájárult a Tanács ahhoz, hogy az elnök, kibővítve a bizottságot, négy tanácstagot vehessen maga mellé, vagyis comité des trois helyett comité des cinq vizsgálja felül a kérdést; nem zárkózott el azelől, hogy ezek a bizottságok a tanácsi ülésszakokon kívül is egybe-hívhatók legyenek; hozzájárult ahhoz, hogy amennyiben a hármak

(ötös) bizottság valamely panaszt elutasít, erről a Titkárság a többi tanácstagot is levélben értesítse, és a titkárság valamennyi ilyen levelet a beérkezett panaszokra vonatkozó statisztikai adatokkal együtt a Nemzetek Szövetségének hivatalos lapjában évente egyszer közzétehesse.

Mit akar már most Studer? Ha javaslatát bíráljuk, mindenképp az az elvárás, hogy Studer sem tekintse a maga javaslatát tökéletesnek. Studer reálpolitikus, aki alaposan ismeri a Népszövetség berkeiben a gondolkodást és aki olyan javaslatokkal és reformokkal állott elő, amelyek némi jóakarattal meg is valósíthatók.

A kisebbségi panaszok elfogadhatóságát szabályozó feltételeken Studer nem óhajt változtatni. Ellenben azt javasolja, hogy minden kérvényt ne közvetlenül a népszövetségi Titkársághoz, hanem annak az államnak a kormányához kelljen beadni, amelynek kötelékébe a konkrét esetben érdekelt kisebbség tartozik. Ezzel az államok érzékenységet akarja kímélni Studer és annak a kisebbségekkel gyakran szembezegetett fegyvernek erejét akarja gyöngíteni, mely szerint sérti az államok szuverenitását és a kisebbségek vétenek a lojalitás ellen, ha panaszukat kormányuk megkerülésével, közvetlenül a Nemzetek Szövetségének titkárságához nyújtják be.

Ezzel azonban nem szolgáltatja ki a kisebbségek érdekeit a kormányoknak, mert a továbbiak szerint, ha a panasztevő, illetve kérelmező kisebbség a kérvény beadásától számított három héten belül a kormánytól közlést nem kap, illetve a panaszt a kormány a kisebbséget kielégítő intézkedéssel meg nem oldotta, a kérelmezőnek jogában van, hogy kérelmét közvetlenül a békéltető bizottsághoz újból beadhassa.

Ez a békéltető bizottság Studer javaslatának egyik lényeges pontja, melynek megvalósítását az Interparlamentáris Unió a maga részéről már régebben a kormányok figyelmébe ajánlotta és amely kérdésben már a magyar kormány is hivatalosan állást foglalt, amennyiben kimondotta volt, hogy békéltető (paritásos) bizottságok létesítéséhez hozzájárul, ha ilyeneket az utódállamok is létesítenek. Megjegyezzük, hogy a magyar kormány állásfoglalása ellenére magyar körökben ennek a gondolatnak még nincsen kellő népszerűsége, holott effajta békéltető bizottságok jóakarattal és főképpen a helyzetnek kellő ismeretében számos súrlódási felületet eltüntethetnének és lehetővé tennék azt, hogy a Nemzetek Szövetsége elé csak azok a panaszok kerülhessenek, amelyek egyéni sérelmeken túlmenően, elvi jelentőségű kérdésekben kívánnak megoldást. És ami a fő, Studer a békéltető bizottságoknak teszi feladatukká, hogy a panaszokat és kérelmeket a szükséges mellékletekkel és bizonyító anyaggal ellássa, míg ma ugyanezt a Népszövetség hivatalaiban a helyzettel és gyakran a kisebbségi kérdés részleteivel kellően nem ismerős tisztviselők végzik.

Súlyt vet Studer arra, hogy az új eljárási rend során az egész vonalon érvényesíttessék a nyilvánosság joga, ne történhessék meg az, ami ma még mindennapos, hogy maga az érdekelt fél is teljes tájékoztatásban van panaszának sorsa felől. Kimondja, hogy a hármak bizottságának döntése az ellenmegjegyzésekkel együtt tudomására hozandó nemcsak a Tanács valamennyi tagjának és az érdekelt kor-

mánynak, de magának a kérelmezőnek, úgyszintén hasonlóképp azonnal közlendő a kérelmezővel a Tanács határozata is.

Végül lényeges része Studer javaslatának, hogy amennyiben véleményeltérés lenne a Tanács, illetve a tanácstagok és az érdekelt kormányok között a kisebbségi szerződésekkel vagy megállapodásokkal kapcsolatos jog- vagy ténykérdést illetően, a véleményeltérés a népszövetségi paktum 14-ik szakaszának megfelelően, nemzetközi jellegű vitának minősítendő és átteendő a Nemzetközi Állandó Bírósághoz, amelynek határozata ellen nincsen fellebbezés.

Ekként röviden áttekintve Studer javaslatának a lényegét, láthatjuk, hogy ez sem tökéletes, ez sem elégti ki minden tekintetben a magyar igényeket, és igaza volt Lukács Györgynek, a magyar kisebbségi probléma egyik harcosának, amikor Genfben Studer javaslatával kapcsolatban azt a felfogást fejtegette, hogy Studer javaslata szintén nem változtat azon az állapoton — mely állapotot mi elsősorban sérelmezünk —, hogy a kisebbséget nem tekintik félnek, csak információs jogot biztosítanak számára, s ennek megfelelően a kisebbségnek nincsen meg az a joga, hogy, mint fél, nyilvános és kontradiktórus eljárás kapcsán védhesse igazát. És követelte, hogy az aktorátus ne csak a Tanács egyes tagjait, de minden tagállamot egyformán megillettehse, hogy a Népszövetség kebelén belül külön kisebbségi bizottság létesíttessék, s végül biztosíttassék, hogy a kisebbségi ügyben panaszt tevőknek a többségi állam részéről semmiféle üldözésben és zaklatásban ne lehessen részük.

Ellenben, úgy véljük, feltehető a kérdés, gyakorlatilag mikor várhatunk nagyobb eredményt. Akkor-e, ha mereven ragaszkodunk követeléseink teljességéhez, és ezzel kockáztatjuk esetleg a Studer-féle javaslat kétségtelen előnyei megvalósulásának a lehetőségét, avagy valamennyien összefogunk, hogy a Studer-féle javaslatot diadalra juttassuk, és csak ha ez sikerül, igyekezzünk hadállásainkat újabb lépéssel előretolni. Figyelemreméltó körülmény, hogy a Studer-féle javaslatot az előzetes tanácskozások során nemcsak a győztes hatalmak, de a kisantant-államok is elvben a magokévá tették s így megvan a remény arra, hogy ezt a javaslatot az Interparlamentáris Uniónak Londonban tartandó nyári konferenciája is elfogadja. Az Interparlamentáris Uniónak pedig, amely a különböző parlamentek tagjainak nemzetközi szervezete, nem egy módja van azután, hogy a képviselő tagok útján nyomást gyakoroljon a kormányokra, hogy segítségükkel ezt a javaslatot a Nemzetek Szövetségével is elfogadtassa.

Mi teljes elismeréssel vagyunk a többi társ szervezetek munkája iránt, elismerjük, hogy például a Népszövetségi Ligák Uniója Studer javaslatán túlmenő, igényeinket jobban kielégítő elaborátumokat készített, de miután e társadalmi szervezeteknek a kormányokra való ingerendája az Interparlamentáris Unióénál sokkal kisebb, azt hisszük magyar érdek, hogy ezek a társadalmi szervek is csatlakozzanak az Unió megindította mozgalomhoz és tekintélyükkel, összeköttetésekkel segítsenek a Studer-féle javaslatot diadalra is vinni.

AZ OLASZ IFJÚSÁG KATONAI NEVELÉSE

AHÁBORÚT követő szociális áramlatok következtében az összes államok kénytelenek voltak hadseregeikben a tényleges szolgálati kötelezettség időtartamát tetemesen leszállítani. A katonától megkívánt ismeretanyag azonban a háborúelőtti viszonyokhoz képest jelentősen megnövekedett: a különböző fajtájú bonyolult hadigépek szerkezete, kezelése és az azokkal vívandó harc sokoldalúbb, alaposabb tudást kívánna, mint a háború előtt és ennek elsajátítására több időre is volna szükség. A tényleges szolgálati idő rövidségét minden állam az ifjúság katonai előképzésével igyekszik pótolni; világszerte ifjúsági szervezetek alakultak, amelyek mind azt célozzák, hogy a fiatalság kellő erkölcsi és testi felkészültséggel és bizonyos katonai előismeretekkel jusson a katonai kiképzéshez és egy rövid ideig tartó szakkiképzés után már hadrafogható katona legyen. Angliában a The Boys Brigade, az Egyesült Államokban az Officers Trainings Corps¹ igyekeznek a hadsereg számára megfelelő számú tartalékos tisztet kiképezni, a cseh ifjúság katonai előképzését a hadügyminisztérium egy külön osztályának irányítása szerint a Szokol-egyesületek végzik,² a török ifjúsági szervezetek „Bős Kurt“ (szürke farkas) néven a hadügyminisztérium alá vannak rendelve, Japán ifjúsági katonai szervezetei 1927-ben már hadosztályba alakulva vettek részt a hadsereg gyakorlatain,³ a franciák az 1928. évi hadseregreformmal egyidejűleg szervezték meg ifjúsági alakulataikat és így már majdnem minden államban törvényileg van szabályozva az ifjúság katonai előképzése. Olaszország az 1926. évi hadseregreform kapcsán a tényleges szolgálati kötelezettség időtartamát 15 hónapra szállította le, gondoskodnia kellett tehát arról, hogy a honvédelem tekintetében számbajövő ifjúság a tényleges szolgálatot megelőzőleg katonai előképzésben részesüljön.

MUSSOLINI, amikor létrehozta a fasiszta társadalmat, ezt az olasz nép nemzeti sajátosságainak legjobban megfelelő, az antik Róma hagyományainak talajában gyökerező, de mégis a mai modern életformákhoz simuló társadalmi formát, és berendezte a fasiszta államot, elsősorban annak jövőjére, az ifjúságra gondolt és tervei között elsőrangú szerepet szánt az ifjúság céltudatos nevelésének. A számtalan egyéb tennivaló között azonban csak 1926-ban került sor az ifjúság erkölcsi és testi

¹ L. M. Sz. VII. kötet, 41. old. Czakó István: Az Egyesült Államok ifjúságának katonai nevelése.

² La France Militaire. 1928 júliusi szám.

³ U. S. A. Infantry Journal. 1927 májusi szám.

nevelését szabályozó törvény¹ befejezésére és az ifjúság katonai előképzését végző intézmény, az „Opera Nazionale Balilla“ (O. N. B.) megszervezésére, mely intézmény — bár csak rövid három esztendő múlta tekinthet vissza — eredményeiben máris felveszi a versenyt a többi államok ifjúsági szervezeteivel. A törvény szerint az ifjúság erkölcsi és testi nevelésére és katonai előképzésére egy erkölcsi testület (ente morale) alakított, melynek teljes címe: „Opera nazionale Balilla per l’assistenza e per educazione fisica e morale della gioventù“ (Nemzeti Balilla intézmény az ifjúság testi és erkölcsi támogatására és nevelésére). Az intézmény nevét egy olasz ifjúsági nemzeti hősről, a 14 éves Balilla nevű parasztfiúról nyerte, aki 1740 december 5-én Génúában kővel támadta meg a megszálló osztrák katonaságot és ezzel jelt adott az általános felkelésre.

Az O. N. B. SZÉKHELYE Róma, a miniszterelnök legfőbb felügyelete alatt áll és joghatósága alá tartozik az erkölcsi és testi nevelést illetőleg minden 18 éven aluli mindkét nembeli gyermek. Céljait két nagy munkakör betöltésével igyekszik megvalósítani:

a) vezeti és irányítja a királyság minden iskolájában és az iskolákon kívül a testnevelést és

b) az ifjúságot — a jövő fasisztáit (fascisti di domani), — ú. n. Balilla és Avanguardista alakulatokba szervezve, katonai kiképzésben részesíti (preparazione alia vita militare) és az olasz élet új elvei (nuova norma di vita italiana) szerint neveli.

Az O. N. B. legfelsőbb vezetését a központi tanács végzi, amelynek elnökét a király nevezi ki a miniszterelnök előterjesztésére a M. V. S. N.² legalább „console generale“ rangot viselő tábornokai közül. A tanács tagjai hivatalból az összes minisztériumok, a M. V. S. N., az olimpiai bizottság, a sportszövetségek és a Dopolavoro képviselői, a többi tanácstagot az O. N. B. tiszteletbeli tagjai közül választják. Olaszország minden egyes tartományában (provincia) egy tartományi bizottság vezeti az intézmény ügyeit, melynek elnökét és tagjait a központi bizottság nevezi ki, hivatalból tagjai a M. V. S. N. parancsnoka, a prefektúra és a tanfelügyelőség képviselője. Minden egyes községben egy helyi bizottságot alakítottak, melynek elnökét és tagjait a tartományi bizottság nevezi ki, hivatalból tagja egy tanár vagy tanító és a M. V. S. N. egy helybeli tagja.

Az IFJÚSÁGI TESTNEVELÉS vezetésére⁸ a tartományi és helyi bizottságok kebelében testnevelési hivatalokat (Ufficio Ginnico-Sportivo) állítottak fel, ezeknek vezetői, a testnevelési igazgatók (Direttore

¹ Legge 3. aprile 1926. n. 2247. Istituzione dell’Opera nazionale „Bailla“ per l’assistenza e l’educazione fisica e morale della gioventù. Gazzetta Ufficiale. 1927. n. 7.

³ „Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale“ (önkéntes nemzeti honvédelmi milícia) a fasiszta párt felfegyverzett önkéntes csapatai. Az olasz harcászati szabályzat első füzeté, a „Norme Generali per l’Impiego dellé grandi Unitá“ (Általános irányelvek nagy egységek alkalmazására), szerint háború esetén minden hadosztály két milic rohamzászlóaljkat kap.

³ „Istruzioni per i servizi di educazione fisica nelle scuole elementari e negli istituti medi d’istruzione.“ 1926. VI. n. 2341.

ginnico-sportivo) irányítják a központi bizottság által kiadott utasítások szerint az iskolai és iskolán kívüli testnevelési tanárok működését. A testnevelési tanszemélyzet nem az iskolának, hanem az O. N. B.-nak a közege, működését állandóan irányítják és ellenőrzik. Az ifjúsági testnevelés és sport céljaira a törvény az Összes állami és magánsporttereket, tornatermeket, fürdőket stb. az intézmény rendelkezésére bocsátotta. A testnevelési tanszemélyzet nevelését felső fokon a testnevelési főiskola (Academia Fascista dell'Educazione Fisica) látja el, amely kétévi működés után 141 tanítványának adott oklevelet.¹ A legfelsőbb nemzetnevelési tanács (Consiglio Superiore dell'Educazione Nazionale) tervei vették, hogy a főiskolát egyetem-jellegűvé szervezik, a két alsóbb évfolyam végeztével testnevelési tanári oklevelet adnak, a két felsőbb évfolyamot végzetteket pedig a testnevelési tudományok doktorává avatják. A népiskolai és iskolán kívüli alsóbbfokú testnevelés oktatására a múlt évben 101 tanfolyamon 5000 néptanítót képeztek ki.

Az O. N. B. CÉLJAI MEGVALÓSÍTÁSÁNAK legfőbb eszközei azonban a Balilla és Avanguardia néven ismert ifjúsági szervezetek, amely szervezetek az ifjúság katonai előképzése mellett egy más — fasiszta szempontból fontosabb — feladattal is bírnak. Mussolini nem akarta a fasiszta párt, de különösen a milícia kereteit új, ismeretlen elemek felvételével felhívítani és ezért inkább a jövő generációnak gondos fasiszta szellemben való neveléséről gondoskodott. A fasiszta ifjúságnak, — mint a végrehajtási utasítás 30. cikke mondja — a „jövő vezető osztályának“ (la futura classe dirigente) — ebben a szellemben való neveléséről a Balilla és Avanguardia szervezetek gondoskodnak.

A végrehajtási utasítás kiadásával egyidejűleg törvényileg feloszlattak minden más szervezetet és egyesületet, amely bármely módon az ifjúság erkölcsi, szellemi vagy testi nevelésével foglalkozik és megtiltották ilyenek alapítását is. Mindössze a katolikus cserkész-csapatok működését engedélyezték továbbra is, de csak a 20.000 léleknél több lakossal bíró városokban, kivéve, ha azok tartományi székhelyek.

Az ország minden községében szerveztek Balilla és Avanguardia alakulatokat, az előbbieket kötelékébe a 8—14 éves, az utóbbiakhoz a 14—18 éves fiúk tartoznak. A belépés önkéntes jelentkezés alapján történik, a felvételhez szülői beleegyezés és a 16 éven felülieknek erkölcsi bizonyítvány kell. A felvételt a helyi bizottságtól kell kérni. A felvételek száma nincs korlátozva. A szervezet tehát nem más, mint a fasiszta milícia második és harmadik lépcsője: a gyermek először Balilla lesz, azután avanguardista és végül tízévi előkészítés után bekerül a milíciába.

Az alakulatok katonailag vannak hármason szervezve, egységeik és parancsnokaik régi római címeket viselnek. Legkisebb egység a „squadra“ (raj), ez egy rajparancsnokból és 11 ifjúból áll. Három squadra egy „manipolo“-t (szakasz) alkot, három manipolo egy „centuria“-t (század), három centuria pedig egy „coorte“-t (zászlóalj) alkot.

¹ Az ismertetésben előforduló összes számszerű adatok az O. N. B. 1929. évi jelentéséből (Bolletino dell' O. N. B. 1929 október 28. Relazione sulla attività svolta durante l'anno VII.) vannak merítve.

A legmagasabb egység, a 'légione' (ezred) 3—6 coorteből áll. Az intézmény fennállásának harmadik évfordulóján, 1929 október 15-én, 220 Avanguardia légióban 454.000 ifjú szolgált és 372 Balilla légióban 903.324 gyermek volt besorolva, kiképzésükről a miliciának 10 console, 108 seniore, 765 centurione és 4705 capo manipolo rangban levő tisztje gondoskodott.

Az AVANGUARDIA FELADATA gondoskodni arról, hogy

a) az ifjúságba a fegyelem és a katonai nevelés iránti érzék beoltassék; gondoskodnia kell továbbá

- b) a katonai előkészítő oktatásról,
- c) a testnevelési és sportkiképzésről,
- d) a szellemi és műveltségi nevelésről,
- e) az ipari és műszaki oktatásról és
- f) a vallási nevelésről.

A fegyelem fogalmát abban a tiszteletben és odaadásban határozza meg a törvény, amellyel az ifjú parancsnokainak és mindazoknak tartozik, akik az ő polgári és katonai nevelésével foglalkoznak. Az alkalmazható fegyelmi fenytések, az elkövetett cselekmény nagyságához mérten, szóbeli megfeddés, a szülők írásbeli értesítése, 1—3 hónapig terjedhető kiközösítés vagy az intézményből való végleges kizárás.

Az avanguardista tisztelegni köteles őfelségéiknek, a pápa Őszent-ségének, külföldi államfőknek és azok követeinek, a kormányelnöknek, az Annunziata-rend lovagjainak, a királyi hadsereg, haditengerészet, hadirepülők, a milícia zászlóinak, Vicenza, Velence, Osoppo, Pieve di Cadore és Fiume városok arany vitézségi éremmel díszített lobogóinak, az arany vitézségi érem tulajdonosainak, a szenátoroknak, képviselőknek, prefektusoknak, a milícia tisztjeinek és saját parancsnokainak. Az üdvözlés jobbkarral római módon hajtandó végre. Az avanguardisták egyenruhát hordanak minden katonai gyakorlatnál, tornagyakorlatnál és ünnepélyen az egyenruha fekete ing, zöld térdnadrág csavaros lábszárvédővel, bőröv, fekete nyakkendő és bersaglieri-fezből áll.

A katonai előképzést a M. V. S. N. légió parancsnoka vezeti a tartományi bizottsággal egyetértőleg. A légióparancsnok feladata: az alakulatok gyakorlati kiképzését irányítani, a különböző helységben levő szakaszok és századok beosztása a zászlóaljakba és ezek besorolása a légióba, továbbá gyakorlatok, kirándulások és táborozások tervezése és ezek előterjesztése a tartományi bizottságnak, amely az esetleges anyagi szükségletekről gondoskodik. Személyesen kell ismernie az alárendelt tisztikart és az alárendelt egységek kiképzési fokáról félévenként szemle útján tájékozódik.

A coorte parancsnoka a századok kiképzése felett gyakorolja a közvetlen felügyeletet. A centuria parancsnokának személyesen kell ismernie minden ifjút, tudnia kell azok lakását, ismernie az iskolát, amelybe járnak. Meg kell nyernie a gyermekek lelkét, hogy benne támaszt, testvéri tanácsadót találjanak az élet minden körülményei között. A capo manipolo a szakasz kiképzését vezeti. A squadra-parancsnokokat az ifjak közül választják ki.

Az alakulatok gyakorlati kiképzése a hét bizonyos napjain, rend-

szerint a hét végén és a nyári táborozások alatt történik. A nyári táborozások költségeit a tartományi bizottságok irányozzák elő és az intézmény viseli. A táborozásra a hadügyminisztérium megfelelő sátrat, táborikonyhát, takarót és egyéb felszerelést bocsát rendelkezésre a milánói, veronai, római és barii hadbizottságok útján. Az elmúlt évben 136 táborozást tartottak 100.000 ifjú részvételével, 32 tartományi bizottság pedig 80 magaslati-, tengerparti- és helio-terápiai üdülőtelepet rendezett be. A gyakorlati kiképzés a királyi hadsereg gyakorlati szabályzatának határozványai szerint folyik, a táborozások végrehajtására az „I Campeggi“ című könyv szolgál utasításokkal, amely az alaki és általános dolgokon kívül, apróbb játékszerű gyakorlatok keretében, a harctéri szolgálat és harc elemeiben való kiképzésre is támpontokat nyújt, mint pl. támadási- és védelmi gyakorlat, erőltetett menet, egy híd megszállása, felderítés stb.

A tulajdonképpeni előkészítő katonai kiképzés egy külön — a hadügyminisztérium és a M. V. S. N. főparancsnoksága által egyetértőleg megállapított terv szerint — az avanguardista ifjú 17-ik életévében kezdődik. Az előkészítés végeztével az avanguardista egy „alkalmassági bizonyítvány“-t (dichiarazione di idoneità) kap, amely a tényleges katonai szolgálatnál számára bizonyos előnyöket biztosít.

A különleges katonai kiképzés terén elsősorban a kerékpárosok érdemelnek említést: minden légióban egy kerékpáros centuria nyer kiképzést a hadügyminisztérium által rendelkezésre bocsátott kerékpárokon.¹ Pavullo del Frignanóban évente 100—120 ifjú részesül repülő-kiképzésben. Az olasz Alpok, mint számbajövő hadművelési területre való tekintettel igen intenzív a sifutók kiképzése; a magas hegységből toborzott alakulatok alpesi jelleggel bírnak. Minden alakulaton belül állandó egészségügyi- és híradós-kiképzés folyik.

Szem előtt tartva az olasz nép világhivatását a középtengeren, rendkívül nagy gondot fordítanak a tengerész-alakulatok kiképzésére. A tengerparti ifjúsági alakulatok — 1929-ben 16.000 ifjú — tengerészszolgálatban, evezésben, vitorlázásban és hajózásban nyernek kiképzést a haditengerészet által rendelkezésre bocsátott hajókon. A tengerparti alakulatok tengerészgyegetruhákat hordanak. 1928 szeptemberében királyi rendelettel² a velencei „Scilla“, a nápolyi „Caracciolo“, a barii „Eridano“^{le} és a cagliarii „Azuni“ iskolahajókat, valamint az anziói tengerészárva-házat is az O. N. B. felügyelete alá helyezték, amely iskolák a hadi- és a kereskedelmi tengerészet és a halászat számára képezik ki növendékeiket. Hogy az ifjúság megismerje az olasz érdekszférába tartozó területek viszonyait, az O. N. B. évente több tengeri utazást rendez. 1929-ben 40 tiszt, ii újságíró és 1093 avanguardista részvételével Genova—Nápoly—Gibraltár és Lisszabon útvonalon utaztak; az utazáson résztvevett Mussolini két avanguardista fia: Bruno és Vittorio is. A barii tartományi bizottság 300 résztvevővel a görög és kisázsiai partra rendezett tanulmányutat.

¹ Kitévő úthálózatuk következtében az olasz hadseregben van a legtöbb kerékpáros alakulat: a 12 lovas-(lancieri)-ezred mellett 12 kerékpárosezred (bersaglieri cyclisti) képezik a haderő ú. n. „gyors fegyvernemiét.

² Regio decreto 1928. n. 2507.

Az avangardisták testnevelési és sportkiképzése a középiskolák számára előírt módon folyik. A múlt év folyamán 811 tanfolyamon 25.109 ifjú részesült sífutó-, evezős-, úszó-, céllövő-, vívó- és atlétikai kiképzésben, kik négy nagy országos versenyen mérték össze erejüket. Ezek közül legnevezetesebb az április hóban rendezett, két hétig tartó és ünnepélyes keretek között lefolyt „Dux“ katonai és sportverseny, amelyre a királyság minden tartományából 15.000 ifjú vonult fel.

Az ifjúság szellemi nevelése és műveltségének emelése az intézmény alapvető, legfontosabb feladata. A törvény szerint erre a célra műveltségi és propaganda tanfolyamok szervezendők és az ifjúságnak meg kell magyarázni a fasiszta tant, annak logikus fejlődését és történelmi jelentőségét. Az intézmény ezt a nevelő munkát központilag irányítja: a múlt év tavaszán minden egyes alakulatnál a központi bizottság által kiadott művekből 10 előadást tartottak a világháborúról, három előadást Dante, Balilla és Assisi Szent Ferenc életéről. Az előadásokat ősszel „Storia deli Fascismo“ (A fasiszmus története) néven folytatták, amikor is a fasiszmus dveit és október 28. történetét és jelentőségét ismertették. Az avangardisták szellemi színvonalának emelésére 429 helységben könyvtárat állítottak fel és 7318 irodalmi, történelmi és hazafias előadást tartottak. Nagy súlyt helyeznek az amúgy is muzsikális olasz ifjúság zenei kiképzésére, minden helységben ének- és zenekarokat szerveztek és minden coorte saját fúvós zenekarral rendelkezik. Az O. N. B. alakulatai ingyen látogathatják a múzeumokat és ezeknek ismertetése minden alakulat parancsnokának kötelessége. Nagyjelentőségű a mozgalom a képzőművészetek fejlődése terén is. Az antik világ, a renaissance szépségei között felnőtt gyermekek lelke öntudatlanul is telítve van művészi és szépérzékkel. Az O. N. B. Palazzo Viminalei székházának szépművészeti osztályában összegyűjtött munkákat megszemlélve, igazán megkapó az a szép- és forma-érzék, a művészi meglátás és a kivitel tökéletessége, amely a gyakran egészen tanulatlan földmíves- vagy iparosifjú festményét vagy plasztikai munkáját dicséri.

Az intézmény arról is gondoskodik, hogy tagjai olyan gyakorlati, ipari, mezőgazdasági stb. előképzést nyerjenek, amely lehetővé teszi az életben való elhelyeződésüket. Ezért a helyi viszonyoknak megfelelőleg ipari, mezőgazdasági stb. tanfolyamokat tartanak fenn, illetve az ifjakat a már meglévő iskolákban elhelyezik. A múlt évben 1350 ipari és 105 földmívelési tanfolyamot tartottak és 23 avangardista mintagazdaságot rendeztek be.

A vallásos nevelés és a vallásos kultusz ápolása a fascio alapvető programpontja és ennek fenntartására és ápolására az ifjúság nevelésénél is igen nagy gondot fordítanak. Az intézmény minden coortejához egy káplán van beosztva, kiválasztásuknál a volt tábori lelkészek előnyben részesültek. Feladatuk az ifjakat a katolikus erkölcs, a keresztény tanok és a Szentírás szellemében nevelni.

A BALILLA-ALAKULATOK általános nevelési feladatai ugyanazok, mint az avangardistáké, de minden alkalommal tekintettel vannak a gyermekek fejlődésben levő szervezetére. Ugyanezt az elvet

tartják szem előtt a katonai kiképzésnél is, ahol a gyermekek a gyalogsági gyakorlati szabályzatnak csak a puská nélkül végrehajtandó mozdulatait és fogásait tanulják meg. A Balilla-alakulatok ugyanolyan egyenruhát hordanak, mint az avanguardisták, csak számukra rövid nadrág és kék nyakkendő van előírva. Parancsnokaik elemi iskolai tanítók és a milícia altisztjei, a magasabb egységek parancsnoki helyeit a milícia tisztjei töltik be, kiknek ugyanazon kötelességeik vannak, mint az avanguardista alakulatoknál. A század- és szakaszparancsnokok legfőbb kötelessége a hazaszeretet, a rendérzék, a felelősségérzet, az önfegyelmelés és általában az altruizmus és nagylelkűség tulajdonságait kifejleszteni a könnyen alakítható gyermeklélekben, hogy azok idővel jó családapák, jó honpolgárok és jó katonák (un buon padre di famiglia, un buon cittadino, un buon soldato) legyenek.

A 14. életévét betöltött Balilla szervezetszerűleg az avanguardistákhoz lesz beosztva és 18. életévében elhagyja az intézményt, hogy mint lelkileg és testileg előkészített harcos belépjen a milíciába. A felvétel a régi római „toga virilis“ felöltésének mintájára, ünnepléses külsőségek között játszódik le. A milícia kivonult csapatai előtt nagy halomban állanak a puskák és a felavatandó avanguardistának egy tiszt nyújtja át fegyverét, melyet az üdvözléssel a Duce felé emel és belép a milícia sorába. Az utolsó avatás alkalmával 89.000, a fasiszta életelvektől áthatott ifjúval szaporodott a nemzeti milícia létszáma.

Az INTÉZMÉNY HÁROM ÉVES működése alatt messze túlhaladta azokat a feladatokat, amelyeket a törvény számára megszabott és tevékenységét kiterjesztette minden, az ifjúságot érintő tételre. Az egészségügyi szolgálat ellátására egy hatalmas szervezetet alakított, amely ingyen látja el az ifjúság orvosi vizsgálatát és gyógykezelését, s az iskolákat, valamint a gyermekek otthonait higiéniai szempontból állandó felügyelet alatt tartja; 13 városban már teljes ambulatóriumot rendeztek be és a kórházak és gyógyintézetek ingyen állanak az ifjúság rendelkezésére. Rómában a néptanítóknak és az avanguardistáknak, Szicíliában a falusi tanítóknak társadalom- és iskolahigiéniai és elsősegélynyújtási tanfolyamot tartottak 2000 résztvevővel. Minden ifjú számára életbiztosítást kötöttek, melynek legnagyobb kifizetendő összege, teljes munkaképtelenség esetén, 30.000 líra.

A meglehetősen alacsony műveltségi fokon álló szicíliai, calabriai és sardiniai lakosság népnevelésének ügyét a közoktatásügyi minisztérium az O. N. B.-ra bízta, amennyiben 1928 július 27-én kelt rendeletével az összes ismétlőiskolákat, napközi otthonokat, vasárnapi és esti iskolákat az intézmény felügyelete alá helyezte, amely a legnagyobb eréllyel fogott hozzá a munkához. Messinában egy tanulmányi igazgatóságot létesítettek, a tanszemélyzetet egy tanfolyamon előkészítve 93 „Scuola rurale del P. O. N. B.“ (O. N. B. falusi iskolája) kezdte meg a népnek a fasiszta elvek szerint való kulturális nevelését.

Már eddig majdnem minden alakulat saját székházzal bír, ahol parancsnokságaik, hivatalaik, iskoláik el vannak helyezve, ahol ünnepeket tartanak és ahol megfelelő férőhely van átvonuló csapatok szá-

mára is. Ezeket a házakat részben az egyes városok adományozták, részben egyéb középületeket alakítottak át erre a célra.

Az O. N. B. igen nagy súlyt helyez a külföldi propagandára. Az 1929. év folyamán 11 külföldi kormány hivatalos képviselőjét és 36 újságíró-t hívtak meg az ifjúsági szervezetek tanulmányozására és 4500 olasz nyelvű propagandairatot osztottak külföldön szét. Említésre méltók az intézmény kiadásában megjelenő sajtótermékek, gyakorlati irányú, propaganda- és szépirodalmi művek értékes belső tartalma és tetszetős kiállítása. A hivatalos „Bolletino Quindicinale deli’ O. N. B.“ c. lapon kívül még 18 városban jelenik meg Balilla folyóirat.

Az egész királyságot áthálózó szervezet fenntartása természetesen igen sokba kerül, az elmúlt év folyamán 16 millió lírát emésztett fel. Az olasz nemzet áldozatkészségére jellemző, hogy az intézmény fenntartásához szükséges összeget — a belügyminisztérium évi 1 millió líra hozzájárulásán kívül — részben önkéntes adományokból, de főleg a tagdíjából teremtik elő.

Az O. N. B. INTÉZMÉNYT tanulmányozva, három jellegzetes dolog tűnik a szemünkbe és ez a három dolog az olasz ifjúsági szervezetek rendkívüli sikerének a titka.

Az első az, hogy az ifjúsági nevelés ügye az államéletnek úgyszólván legelső tényezője, minden egyéb intézmény, hadsereg, tengerészet, vasút, hajózás stb. a lehető legnagyobb mértékben köteles támogatni azt.

A második jellemző dolog az áldozatkészségnek és lelkesedésnek az a nagyarányú megnyilvánulása, amellyel az egész nemzet, egyesek és testületek fogadták az intézményt, aminek a nagy összegeket kitevő pénzbeli adományok, a tagdíjak fizetése útján való hozzájárulás és az a lelkes és önfeláldozó munka, amelyet az ifjúság hivatásos és önkéntes nevelői végeztek, a bizonyítékai.

A harmadik és talán a legjelentősebb jellemzője az intézménynek az a gyors elhatározókészség és a végrehajtásnak az a gyors és minden latolgatást kerülő módja, amellyel az O. N. B. szervezeteit, intézményeit, iskoláit, tanfolyamait stb. megvalósította.

„Voi siete Faurora della vita; voi siete la speranza della Patria; voi siete sopra tutto Fesercito di domani!“ Ti vagytok az élet hajnala, a haza reménye és mindenek felett a holnap hadserege! — mondta Mussolini a Colosseum kétezer esztendő falai között, amikor a városba való bevonulás negyedik évfordulóján életre hívta a Balilla-intézményt és ezzel programot adott Olaszország jövő nemzedékének. A szavai nyomán életrekelt „Opera Nazionale Balilla“ méltán sorakozik többi nagy művei közé; a tetterős fasiszta vezetés alatt az olasz nemzeti élet nélkülözhetetlen orgánumává vált és biztos záloga Olaszország és a Fascio jövő nagyságának.

A HALDOKLÓ KRITIKA

„A közelebbi tíz év alatt irodalmunkban semmit sem öhajtottak és gyűlöttek inkább, mint a kritikát. Írók és olvasók egyaránt megunták az újdonság-írók banális és steréotíp frázisait: amazok szerettek volna ítéletet hallani műveikről, emezek pedig némi tájékozást nyerni az irodalom naponként élénkülő mozgalmában. Néha csakugyan beköszöntött valami olyan, mit kritikának szoktak nevezni. Mily ellenszenv, mily részvétlenség fogadta minden oldalról! Az írók nagy része gyűlölni kezdte, a közönség pedig hidegen fordult el tőle. Hol rejlett e jelenség oka? Az írókban-e, kik már egészen elszoktak a különben is soha meg nem szokott kritikától, vagy a közönségben.....?”

Fenti cím alatt ezekkel a szavakkal intonálta Gyulai Pál egyik legismertebb kritikai dolgozatát — közel hetven évvel ezelőtt. Élet és irodalom nagyot változott azóta, mégis, olvasva e sorokat úgy találjuk, jelenünk irodalmi állapotának ennél pregnánsabb jellemzése ma sem adható, aminthogy Gyulai tanulmány-köteteiben lapozgatva alig akadunk olyan dolgozatra, melynek megjegyzései és észrevételei többnyire ne illenének napjaink irodalmi jelenségeire is.

Gyulai Pál nevére újabban mind gyakrabban és mind nyomatékosabban szoktak hivatkozni, ám eddig még minden, az ő kritikai szelleme feltámasztását célzó kísérlet jámbor szándék maradt. Ma kritikai irodalomról abban az értelemben, mint néhány évtizeddel ezelőtt, beszélni sem lehet. Pedig „soha a magyar életben olyan szűkség nem volt Gyulai Pálokra, mint most és azok soha nem hiányoztak annyira, mint ma.”^c Surányi Miklós mondta ezeket a szavakat múlt év nyarán a leányfalui Gyulai-émlékünnepélyen:

„Van-e Magyarországon irodalmi közélet, — kérdi Surányi — irodalmi közvélemény, objektív, igazi irodalmi kritika és vannak-e objektív irodalmi harcok, áramlatok, sikerek, győzelmek vagy bukások? Hol van az a Gyulai Pál, aki akár a jobboldali, akár a baloldali írókat kizárólag csak tehetségük szerint mérné meg? Hol van az a Gyulai, aki a legnépszerűbb írónak, Jókainak is megmondta, hogy nem elég nagy írónak lenni, hanem a nagy írónak nagy regényeket is kell alkotni. Ma tele vagyunk nagy írókkal és kis regényekkel, ma tele vagyunk irodalmi óriásokkal és törpe és szegényes és banális könyvecskékkel. Hol van az az irodalmi kritikus, aki kizárólag csak a művet nézi, az író nem nézi, és nem nézi, hogy abból magának, vagy másnak mennyi haszna vagy előnye van?”

Erős szavak ezek, de ha tallózunk kissé az utóbbi időben elhangzott, komoly és meggyőződéses kritikát követelő nagyszámú nyilatkozat között, azt látjuk: nem társtalan szavak. Hiszen csak alig néhány héttel ezelőtt hangzottak el Kosztolányi Dezső kíméletlen megjegyzései a kritikáról a Magyar írók Egyesületének közgyűlésén:

„Kritikánk nincsen. Néha napvilágot lát egy-egy magasztaló könyvismeretetés. Ezt mosolyogva lapozza tovább a beavatott és benemavatott, mert elkép-

zeli azt az épületes jelenetet, amint az író térdenállva kikunyorálta. Néha napvilágot lát valami ledorongoló förmedvény. Ezt szintén mosolyogva lapozza tovább mindenki, mert sejtí, milyen indítóokból született. Ennek a kritikátlanságnak tudható be, hogy az önálló véleményt eleve gyanakvással fogadják s felhördülnek rá. Nem szokták meg a szabad szót, nem bírják megérteni, hogy valaki politikai érdek, konc nélkül más véleményen lehet egy irodalmi kérdésben, mint jómaguk Vérengző pártok rémuralmában élünk. A gondolat-szabadság ebek harmincadjára jutott. Senkise mer nyikkanni. Ez a közös egyetértéssel gyakorolt pártcenzúra, mely műveletlenségével, ingerlékenységével, kölcsönös büntetőexpedícióival egymást támogatja és táplálja, egymás erejét növeli, rettenetesebb minden hivatalos, nyílt cenzúránál. Ennek esik áldozatul az irodalom közös ügye.“

Karinty Frigyes tollából egy napilap közelebbi számában a következőket olvassuk:

„Kritikai irodalmunk mintha fel volna függesztve. Ha megjelenik egy könyv, akárkié, vagy agyonhallgatják, vagy újságírói impresszionizmussal intézik el, meg sem kísérelve, hogy a mű értelmét, értékét és jelentőségét az értékmérés exakt eszközeivel, összehasonlítással és megkülönböztetéssel keressék, beillesztve a művet az irodalmi kultúra hatereszes folytonosságába... A magyar író helyzete tűrhetlenné vált ebben a zürzavarban, közönségével való természetes közvetítője, a műbíró, elhagyta a hadszínteret — író és közönség között valami ismeretlen, láthatatlan, hozzá nem értő, irodalmat és művészetet általában lenéző és megvető elem bukkant fel szemtelen, pökhendi önértettéi — lehetetlen megállapítani, honnan veszi merészségét, hogy ítéletet mondjon, de mond. ... Ma az a helyzet, hogy a magyar író már nem is kíváncsi többé, mit fog szólni a sajtó, ha könyve jelent meg, Vagy darabját adták. Egészen mindegy, remekművet írt-e, vagy a piacnak férceit össze valamit. Ettől függetlenül bizonyos lapok és folyóiratok irgalmatlanul le fogják vágni, olyan rüpök modorban, amire nem volt példa a magyar sajtóban napjainkig, egyszerűen azért, mert „ki van adva“, hogy az illetőről nem szabad jót írni, — más, közömbös lapok odaásítanak valamit, ha véletlenül néhány lelkes, igazi szót inspirál holmi naiv, művészetért lelkesedő fiatal kritikusknak a tetszés, az „irodalom-politikai“ közvélemény gúnyosan legyint — no persze politikai, vagy gazdasági, vagy függelmi érdekközösségben áll a szerzővel!“

Sokáig lehetne folytatni e kiszakított idézetek sorát. Hiszen a lapok naponta írják, írók hirdetik, könyvek és közönség pedig egyaránt elárulják: nincs és nincs kritika. A fenti nyilatkozatok azonban így is eléggé világos képet nyújtanak a helyzetről s az elhangzó megjegyzéseknek sarkpontjai körül forognak éppen, hogy t. i. manapság a kritika már csak személyes érdekek eszköze és meghódításának egyetlen módja a pajtáskodás. Vagy persze, a pénz.

É nyilatkozatok szerint elsősorban a sajtón a felelősség a kritika szellemének aláhanyatlása, nívójának lesüllyedése, szavának megbízhatatlansága, az irodalmi közvélemény elsőkélyesítése, a lelkiismeretesség könnyelmű feladása miatt. De vájjon várható-e a sajtótól e tekintetben javulás? A kritika rendkívül finom művészi fogékonyságot, szeizmográf-kényes érzékelő- és világos, tiszta ítélőképességet, amellet tekintélyes tudáskomplexumot igényel, — mindezzel pedig a mai zszurnaliszta vajmi ritkán rendelkezik. Néhány újságkritikát kell csak átfutni s ugyanazt találjuk, mint Gyulai hetven évvel ezelőtt: „banális és stereotyp phrasisokat“. Egy üresen kongó, régen elcsépeelt frazeológia új meg új variációi ezek, egyetlen új szempont nélkül, távol az objektív irodalmi értékelésnek még csak árnyékától is. Jelenünk kritikai irodalma vagy a személyes bosszú indította irodalmi hajszában, förmedvényekben, vagy a határtalan, meggyőződés és alap nélküli érdemeden dicséret panegiriseiben merül ki. A néhány fenn-

álló tiszteletreméltó kivétel csak az általános tételt igazolja. Néhány évtizeddel ezelőtt kritikánknak még a névtelenül közölt, anonym cikkek létjogosultsága mellett kellett küzdenie, ma pedig az újságíró-kritikusnak valóságos mentsvéra lett a névtelen cikk, amikor legjobb hite és meggyőződése ellenére dicsérnie vagy ócsárolnia kell azt, amiről ép az ellenkezőt írni; ilyen körülmények között nem csoda, hogy a közönség rendszerint szintén a fordítottját hiszi el annak, amit a kritikus mond.

Az újság volt az első, mely a hivatásos kritikus beszámolója mellett helyet adott a kiadói kommunikének; a kritikák sorában el-elhelyezett egy-egy könyv-reklámot, mely lassan-lassan kinőtt a hirdetési szöveg terjedelméből s a kritikát észrevétlenül kiszorítva szinte egyeduralmat biztosított magának: tolakodóbb, mint a könyvügynök s paralizál, úgyszólván teljesen lehetetlenné tesz minden helyes értékmegállapítást. Ez a reklám-kritika (hála korunk tempójának!) csakhamar odafejlődött, hogy ma már nem is egy efféle könyvreklámra felépített „litteraturai” folyóirattal találkozunk a világon. Olyan folyóirattól pedig, hol a „kritikának” sor és hasáb szerint szabott ára van, ugyan ki várna komoly és lelkiismeretes beszámolót? A hirdetési reklámszöveggé degradált kritika pedig igen szomorú perspektívát nyit az irodalom őszinte barátai előtt. Mintha száguldó korunkban minden irodalmi kifejező forma kizárólag az ipar és kereskedelem, a materiális életszükségletek szolgálatában, cselédsorba süllyesztve állhatna csak fenn, élén a vesssel, mely a jövőben, úgylátszik, már csak mint a legfinomabb cipőpaszta és mosószippan harsonása képes létjogosultságát igazolni... Kivétel természetesen az újságok között is akad s némelyikük olykor eléggé gazdag kritikai rovatot is nyújt. A legtöbbször azonban ennek még a nyoma sincs meg, vagy ha igen, úgy a napi hírek rovatába illesztve tíz soros ismertetésképpen. Szólunk valamit ezekről a tíz soros beszámolókról, ú. n. „apró kritikákról”, melyekkel újabban mind gyakrabban találkozunk, már nemcsak napilapok, de folyóiratok hasábjain is. Egyik érdekes irodalmi figyelőnk legújabb száma meg éppen csupa efféle „apró kritikára” rendezte be egész könyvszemle rovatát, közölvén alig másfél íven hetvennél is több kritikát. Bármennyire is hasznos a vonatkozó irodalom minél teljesebb számú ismertetése, mégis egy lap (s minél irodalmibb jellegű, annál kevésbé) nem érheti be a könyvpiac tömeges termésének bibliográfiai és tartalmi ismertetésével, hiszen ez az eljárás a legélesebben ellenkezik a kritika természetével, lévén régen elintézett kérdés, hogy a deskriptív kritika nem kritika. Az irodalmi ízlés fejlesztésére és egy egészségesebb irodalmi közvélemény kialakulására tehát sokkal hasznosabb eredménnyel járna 20—30 apró könyvismertetés helyett egyetlen mű kimerítő, értékelő és részletesen elemző, beható vizsgálatú bírálata. Hiszen napjainkban, amikor a könyvtermelés minden normális méretet meghalad (ez világjelenség: a háború előtti könyvtermés mennyiségét a jelenlegi mindenütt messze felülmúlja) — különben is lehetetlen minden egyes könyvnek, ha még oly japántörpére nyomorított recenziója is. Amint nem lehet kétség afelől, hogy a sok könyvnek csak a jó könyv vallotta kárát, éppúgy

nyilvánvaló, hogy a jó kritikát részben a sok kritika tette tönkre. Ha valaki megpróbálja kritikai irodalmunknak csak az utóbbi évekre vonatkozó bibliográfiáját is összeállítani, valósággal megborzad az „ismertetések“, „beszámolók“, „bírálatok“ ama rengeteg tömegétől, mely egy-egy huszadrangú író legjelentéktelenebb könyvére, egy-egy szellemi imponderábilére vonatkozik. Ezekkel szemben azonban vájjon hol keressük azokat a szélesen felépített, biztos ítélettel megírt tanulmányokat és kritikákat, melyek az elmúlt közelebbi évtizedek s korunk irodalmi és művészeti áramlataira nézve csalhatatlan útmutatóink s ez évtizedek kiemelkedő egyéniségeinek megítélésénél határozott értékmérőink lennének?

A kritikának az utóbbi évtizedekben megtett útját nem váratlan hanyatlás, de a körülmények elkerülhetetlen következményeként beállott visszafejlődés jelzi. Abban a percben, amint a színházak kizárólagosan egy-egy pénzügyi érdekeltiség biztos tőkebefektetésnek tetsző és busás kamatokkal kecsegtető dépőt-ivá lettek, — abban a percben, amint a könyvkiadóvállalatok üzletpolitikája a százezres példányszámra rendezkedett be: a kritika olyan hatalmas kínai falakkal találta szemben magát, amelyek ellen donkihótei szélmalomharcnak látszott minden hadakozás. Az ipari tömegcikként százezres tételekben gyártott könyv nem kíván, sőt elnémít, megöl minden kritikát — mert nincs szüksége kritikára. Egyszerű és egész természetes a dolog magyarázata és csodálatosan a közönségnek mégis éppen ez tűnik fel a leghihetlenebbnek, ez vesztegeti meg leginkább. A közönség méltatlankodva és értetlenül utasítja vissza a lesújtó kritikát egy-egy könyvről, „amely pedig“ százezres példányban forog közkézen! Közben persze éppen arról feledkezik meg, hogy itt nem a kritikus vakságáról és süketségéről, nem a kritika anesztéziájáról van szó, hanem csupán egy nagy kiadói tőkének jólmeggyszervezett reklámhadjáratáról, amely ellen ezer és egy esetben eddig még minden kritika tehetetlen maradt. Figyelje csak meg a közönség, hogy az ilyen nagy példányszámú könyvek kiadói mennyire non barátai a kritikának, mennyire kizárólag csak reklámharsonával dolgoznak s egyszerűben magyarázatát találja ama bizonyos „közkezen forgó“, „világhírű“ és „szenzációs“ könyvek sikereinek, melyekkel szemben a kritika olyan „szánalmasan érzéketlen“ maradt. (Kitűnő példát szolgáltatott erre nézve a közelmúltban egynéhány háborús könyv.) És figyelje csak meg, hogy az ujságvállalatok közül is éppen azok süllyeszti a komoly irodalmi kritikát az apróbetűs hírrovatba, melyek „olcsó“, „színes“ és irodalommentes könyveikkel az utcák csatornájáig elárasztják a világot.

S vájjon mindezért senkise felelős?

Vájjon milyen magyarázatot talál a jövő irodalomtörténésze író és közönség viszonyát kutatva korunkban? Vájjon csupán a több merészséggel, mint hozzáértéssel és illetékességgel irodalomtörténetet rögtönző pajtáskodó újságkritika és fizetett könyvreklám mindaz, amiből egykoron a szintetikus irodalomtörténet megalkotható lesz? Vájjon senki sincs, akinek feladata volna irodalom és művészet égetően aktuális kérdéseiben némi rendszert s a zavar és fejtelenség körül

egy kis rendet teremteni? Kényelmesen elvonulni a kritikai harc elől, a „leben und leben lassen“ csöndes sátrába vonulni, — ez mindenestre nyugalmas életet biztosít. De vajjon akkor, midőn a társadalmi és szellemi élet minden más területén valami magasabb fórum gondoskodik az egészséges fejlődést biztosítani, akkor ép a legmélyebb emberi szépségek termő talaján ne támadna semminő hatalom, mely teljes erejével igyekeznék megtisztítani azt a bokrostól burjánzó kinövések, visszaélések, csalások és hazugságok szövevényétől? Mert végül is elégséges-e a baj elhatalmasodásával irányokról és áramlatokról szigorúan, sőt kíméletlenül ítélni, miután előzőleg bölcs struccpolitikával mindentől mereven elzárkóztunk s nem legfőbb kötelességünk-e a fellépő új jelenségek eredetét kutatva és hatását figyelve, szívvel-lélekkel az irodalom és művészet magasabb szempontjainak érvényrejuttatásán munkálkodni?

SAJÁTSÁGOS TÜNET, hogy egy-egy elejtett szó szinte máról holnapra mennyire népszerűvé válik, mennyire gyorsan impregnálódik a köztudatba. Néhány év óta nálunk mindenki „revízióról“ beszél. A béke revíziójának szükségessége után egymásután a gondolkodás, a nevelés, oktatás, történelem stb. stb. revíziója vált egyszerre mulhatatlanul sürgős feladattá. Ugyanilyen divatos kifejezés napjainkban a „válság“. Ma minden és mindenki válságban van. Válságban a béke, az élet, a házasság, a művészet, az irodalom, ipar, kereskedelem, múlt, jelen, jövő . . .

Különösen sok szó esett a közelmúlt esztendőkből a színházak válságáról. Szakemberek ankétokat tartottak, nyilatkozatokat tettek közzé, a sajtó pedig nem szűnt napról-napra újabbnál újabb reflektorokkal világítani meg a színházi válság voltaképpeni okát. Mindebből a disputából — a vitatkozó felek ellentétes álláspontja szerint — végeredményben az tűnt ki, hogy a színházi válságnak igazgató, szerző, kritikus és közönség egyaránt oka. Minden rész-igazságban van valami a végső igazságból. Kétségtelen, hogy a színházigazgatók optikai csalódása, mely szerint a színház közönségét az általuk, saját képükre és hasonlatosságukra elképzelt közönség teszi, nem pedig a tényleges közönség, — a színpadi szerzők megalkuvása, mely szívesen engedett az alkotó művész szigorúbb törvényeiből a közönség enyhébb igényű követelményeinek, — no meg az általános gazdasági válság nagymértékben közreműködött a színházi, dekonjunkció előidőzésében. Mindennek terjedelmesebb rezüméjét adni ezúttal nem lehet feladatunk. A „kritika válságának“ vizsgálata azonban kell, hogy a két másik komponensnek, a kritikusnak és közönségnek a válság előidőzésében észlelhető szerepére is kiterjesszék.

Színházi kritikánknál azok a hibák és fogyatkozások, melyek irodalmi kritikánkat oly szomorúan jellemzik, nem mind és aránylag kisebb mértékben jelentkeznek. Bizonyos színműírókkal szemben ugyan — az illető lap pártpolitikai állásfoglalása szerint — gyakran alkalmaz túlságosan enyhe mértéket, akárcsak irodalmi kritikánk, hol egy-egy arrivált írói nagyság önértékű megítélését a priori kizárja maga az elismert írói név. Az a tény azonban, hogy színi kritikásaink

általában nem egyszersmind színműírók is, már bizonyos függetlenséget biztosít nekik. Ép ezért „a színházigazgatók azt is hiszik, hogy minden baj oka az, hogy az újdonságokról a lapok „nem írnak eléggé reklámszerűen“. Pedig színházi estéink leghivatottabb tollú krónikása, Ambrus Zoltán, nemrégiben a francia színházi kritikára hivatkozva mutatott rá arra a furcsaságra, hogy a színházak közönségválsága Párizsban is ép úgy megtalálható, mint nálunk, pedig ott tíz kritikus közül kilenc színházi szerző, „aki megérte, hogy a «kéz kezet mos» elve kis, de jó halakat hoz, csupa udvarias ember, aki mindig arra gondol, hogy mindenkit érhet baleset“. Mind hasztalan! A régi, kedves közönséget, a nagy tömeget egyelőre nem tudják visszahódítani. Pedig igazgató is, szerző is eleddig hallatlan újításokat léptetett életbe: „Az igazgató attól a napilaptól, amelyiknek a tudósítója nagyon meg találta nyomni a pennáját, elvonja a szabadjegyet. Csak hadd üzessen, ha bírálni akar a kellemetlen idegen, aki nem érti meg, hogy az ingyenjeggyel meghívott vendégnek csak dicséretet szabad írnia“. A szerzők részéről pedig „a legújabb divat az, hogy ha a kritika nem szól eléggé kedvezően, a színműíróbajtársak aláírásokat gyűjtenek, hogy tiltakozhassanak a bírálat ellen és nagyrabecsülésükről biztosíthassák a kollégát, aki ezt annakidején persze viszonozni fogja“. Az ideges színházigazgató közben megfélemedezik arról, hogy mindennél rosszabb volna, ha új darabjáról semmit sem írnának; mert hogy egy művészi produktumnak mennyire szüksége van a kritikára, azt mi sem bizonyítja jobban annál a körülménynél, hogy maguknak a filmgyáraknak és mozi-igazgatóknak kezdeményezése teremtette meg az első mozi-kritikát. (Hogy azután ezekből a mozi-kritikákból is szinte máról holnapra éppen úgy lettek fizetett kommunikációk, mint ahogy ma már a könyvkritika legnagyobb része sem egyéb kiadói reklámnál, vagy hogy a francia művészeti kritikák esztétikai értékmérője is sok tekintetben aszerint módosul, hogy a kiállító művész műy mértékben honorálja a zszurnaliszta fáradságát, erről ezúttal ne tétessék említés. Ez most a dolog lényegét nem érinti.) A szerzők túlzott érzékenysége nem újkeletű. Művész és kritikus régen is, ma is, gyakran került szembe egymással. Erre később még visszatérünk. Ma azonban már olyanféle felfogás is könnyen lábrakaphat, hogy csak a művésznek van igaza, a kritikusnak nincs. Szava sincs. Vagy ha van, csak a művész mellett. Ellene soha. Ha el is tekintünk attól, hogy a vélemény szabadságnak útját állni ma már legalább is időszerűen volna, kérdés, hogy még egy csak korlátozott szólásszabadságot biztosító korban is kívánatos-e a művészeteknek olyképi megnyilatkozása, melyet semminő dicsérő vagy korholó megjegyzés, egyszóval kritika nem ér? Kívánatos-e egy olyan művészeti fejlődés, amelytől a kortársak megjegyzése, tehát az aktuális élet eleven árama távol marad? Nem lehet kétség afelől, hogy nem.

De éppen ilyen mértékből nem kívánatos az sem, hogy ez a kritikus egyoldalúvá váljék, és — ez a gyakoribb eset — elfogult, elvtelen, pajtáskodó kritikussá vagy minden felelősség nélküli, megvásárolható reklám-kritikussá alacsonyukon. Egyébiránt sem a kényes francia szerzőknek, sem másnak erőszakoskodó tiltakozásra joga nincs.

Ha maga szólott, úgy nem némíthatja el az „ítészét“ szavát sem. Mert a kritika nemcsak — sőt elsősorban nem — az íróknak és művészeknek szól, hanem a művészi közösség másik elemének, a közönségnek.

Kérdés azonban, hogy a közönségnek kell-e egyáltalán a kritika? A múltban a közönség szívesen fogadott bizonyos esztétikai útmutatást és támogatást. Egy-egy könyvet az irodalomban nem egészen jártas ember mégis csak aszerint olvasott el vagy lökött félre, egy-egy színdarabot mégis csak aszerint nézett vagy nem nézett meg, hogy mit írt róla a kritika? Ma egészen más a helyzet. A ma közönsége nem igen indul a kritikusok után, mondjuk ki kereken: nem sokat ad a kritikára. Ma színdarabok, melyeket a kritika magasztal, dicsér, gyors bukással tűnnek le a műsorról, míg mások a kritika legsúlyosabb bírálata ellenére is sikerrel futnak meg ötvenes, százas színeseket. Ugyanaz a közönség viszi diadalra ezeket a „rossz“ darabokat, mint amelyik a „remek“ darabok előadásestéin rádiót hallgat vagy moziba megy... Mi lehet e jelenség oka? Föltételezhető-e a közönség és a kritikusok ízlésfokának ily végletes elhajlása? Mióta és hogyan önállósította magát a közönség? Honnan a nagykorúságnak e fölünyes póza? A közönséget nem egy ízben érte már jogos megrovás ízlésbeli kisiklásaiért, hogy gyakran gyöngé és teljesen értéktelen darabokat visz győzelemre a legélesebben tiltakozó kritikai szó ellenére. Ne feledjük azonban, hogy ilyenkor nem egyszer egy-egy sztár s nem maga a darab a közönség káprázatának s a sikernek magyarázata, máskor meg a siker magáért a sikerért van, amikor egy-egy végsőkig megfeszített színházi operáció a szó szoros értelmében kierőszakolja a különben teljesen érthetetlen „táblás házakat“.

A közönségnek a kritikával szemben jelentkező új attitűdjét észlelve, nem lehet közömbös a kérdés, hogy vajjon a közönségnek a kritika frontjától való eltávolodása, a kritikától való elszakadása miatt egyiket is, másikat is, mennyiben terheli felelősség?

Az alábbiakban párhuzamosan felsorakoztatott furcsaságok, melyek szinte naponta megisméltődnek, úgy hisszük, némi magyarázattal szolgálnak s bizonyos tekintetben igazolják a közönséget. Mert hogyan várjon a közönség helyes tájékozódást attól a kritikától, mely ellentmondásaival maga is minduntalan csak zavart árul el?

Pár hónappal ezelőtt az egyik fővárosi színház egy vígjátékot mutatott be, melynek ízléstelen és immorális hangját — hol szelídebb, hol élesebb formában — minden színházi beszámoló elítélte. Álljon itt egy pár kiszakított idézet a lapok és folyóiratok színházi szánlójából:

A darab egy „úrilányról“ szól, aki „egyik férfi karjából a másikéba sodródik“, egy lányról, „aki garszonlakásba jár; úgyszólván előttünk peregnek le a pásztorórák...“ — A darab alapötletének sikamlóságát az ügyesen keresztülugrott és kihagyott jelenetek s a színpadi történések felszíntisztasága sem tudja a kényesebb ízlésű nézővel feledtetni ... Kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy szerző e darabja tisztán a mulattatás — a nem éppen kifogástalan eszközzel való mulattatás — kedvéért íródott“. Egy másik folyóirat „csiklandósnak és szabad-szájúnak“ mondja a darabot, melyből szembetűnően kirí a pesti

értelemben vett „flott“ hang stb. És íme, mi történik? A közönség, amely „nem sokáig állta ezt a félszelíd démont és ezt az egészen erkölcstelen, de még csak nem is szellemes levegőt“, s amely az újságbeszámolóknak leszordinózott kritikáját a darab „élvezete“ alatt sokszorosan szigorított mértékben gyakorolta, — egyik irodalmi folyóiratunkban arra a meglepő megállapításra talál, hogy a „kedves vígjáték“ főszereplője (a kis garszonlakás-tündér!) „tulajdonképpen egy olyan tűzrőlpattant, ártatlan fruskának alakjaként“ élt a szerzőben, „akinek csak a nyelve rossz.. Néhány sorral előbb ugyan még a bocsánatos kritikus is „szinte bántóan aláhúzott“ tartja azokat a vonásokat, „melyek ezt a bájos ördögpozdorját megfosztják ártatlan karakterétől“, — a végén azonban már oda konkludál a kritikája, hogy „egy mákszemnyi erotika sincsen a darabban“!

Mit szóljon ehhez a közönség? Mitévő legyen már most? Minden jóízű és egészséges ítélőképessége ellenére kénytelen legyen elfogadni a kritikusnak, a művészet hivatott bírójának fellebbezhetetlen ítéletét? Szó sincs róla, a kérdés ebben a speciális esetben nem pusztán művészeti természetű. Még ha meg is volna engedhető a művészetben az erkölcsi mértéknek szorosabb és tágabb értelmezése, úgy véljük, e tekintetben is csak a kollektív erkölcsi felfogás lehet irányadó.

Fokozódik azonban a jó közönség zavara és tájékozatlansága, ha tovább folytatja ez összehasonlító tanulmányozást. Egy másik pesti vígjátékújdonságról például egyfelől azt olvashatja, hogy „szereplői élnek és beszéljük ennek az életnek majdnem törvényszerű megnyilatkozása“, meg hogy „a szereplőknek testük és súlyuk van: az életből mintázta őket az író“, — másfelől pedig azt találja, hogy a darab szereplői papírmásé figurák, akikben alig van valami élet... Ugyanerről a vígjátékról némely lapok azt írják, hogy egyes jeleneteit „a régi színpadi rutiniert is megirigyelhetné az új szerzőtől“, aki „a színpadon biztonsággal mozog“ s akinek darabja „zökkenő nélkül, a szakavatottság nyugodt biztosságával vonul el a közönség előtt“, — míg mások szerint „a szerző még gyenge a komplikáltabb jellemek fejlesztésére“ s van fejezete, mely „egyike a leggyermekibb színpadi mesterkedéseknek.“ Melyik kritikusra hallgasson már most a szegény újságolvasó közönség? Arra, aki úgy találja, hogy a darab élettel teljes és a színpadi hatás titkaival, egyszóval mesterségbeli felkészültséggel is rendelkezik, vagy pedig arra, aki ennek ép az ellenkezőjét vallja, hogy t. i. a darab élettelen és technikai megoldása is szánalmasan primitív? Csoda-e, ha egyikre se hallgat?

Érdekes tanulsággal jár napjaink egy másik újdonsága, Szomoró Dezső Takáts Alice c. darabja kritikáinak átbuvárlása is. Kevés olyan szerencsés író akad, kinek valamelyik darabját olyan feltűnően törekvő megértéssel fogadta volna kritikánk, mint Szomoró Takáts Aliceét. Legelőkelőbb kritikásaink műélvező érzékenységük teljes lemezén igyekeztek felfogni a darabot legkisebb részletéig s annak valamennyien igen színes és változatos kommentárját is adták. Közben azonban legtöbbször megfélemlítettek kifejezést adni annak az egyébiránt mindnyájunktól obszervált jelenségnek, hogy t. i. Takáts Alice nem az, aminek a dolog rendje szerint lennie kellene, nem drámai hős, ha-

nem szeszélyes nő, — a sok közül egy hisztériás beteg. Szomory már az alapötlet megfogalmazásánál tévedt; elvesztette, kisiklatta a kezéből a magot, melyből drámai cselekmény fejleszhető. Ha magából a problémából indult volna ki, hogy vájjon egy haldokló nagybeteg szabad-e szenvedéseitől orvosi beavatkozással megváltani vagy sem: akkor lehetett volna egy érdekes és izgalmas (bár távolról sem új) problémával megbirkózni s a drámai előadásban a föltett álláspont meggyőző ereje vagy eredménytelensége lett volna a siker vagy sikertelenség kulcsa. Szomory azonban nem ezt teszi. Ő tételszerűen kifejezi Takáts Alice-szal, hogy a haldoklás kínjának megrövidítése irgalmas cselekedet s ezzel eleve kihívja maga ellen azok tiltakozását, akik akár vállalási, akár bárminő más okból az ellenkező véleményt vallják. Ám jól van, Takáts Alice cselekedete lelki kényszer, jótétemény, irgalmasság volt. De akkor vállalja tette felelősségét, szenvedjen, küzdjön, diadal-maskodjék vagy bukjék cselekedetéért, hogy drámai hőssé emelkedhessék. Takáts Alice azonban gyáván kibúvik a felelősség alól, elfogadja egy nemeslelkű barátja szinte példátlan önfeláldozását s ezzel irgalmas jótévből a néző szemében egyszerre közönséges méregkeverővé lesz, hogy aztán kiszámíthatatlan hisztériás szeszélyeivel töltsön ki három felvonást. Mert ez a Takáts Alice éppolyan indokolatlan szeszélyből adja oda magát a modem sofőr-típusú Tardy-Koós Györgynek, ugyanolyan esetlegességből választja ugyanezt férjnek s nem a börtönből hazatérő Markovits vegyészt, mint amilyen pillanatnyi „jótekonysági rohamában“ mérgezte meg annak idején a haldokló orosz muzsikust. Az ideges kapkodás, következtelenség végtelen láncolatának egy kiszakított fejezete tehát a darab, melyben így egységes szerkezet a dolog természeténél fogva nem lehet, mint ahogy megnyugtató drámai kifejlés sem várható. Takáts Alice nem is áú nagyon távol pár évvel idősebb nővérétől, Dr. Szabó Jucitól. A környezet más, a hang más, de az alapgondolat — a bármily fejlett intdlektusú nő is, végeredményben esendő gyöngye némben — az alapgondolat ugyanaz. Szabó Jucinál legalább ennek az alapgondolatnak fokozatos fejlesztésével találkoztunk, Takáts Alice azonban az első perctől kezdve szeszélyei kiszámíthatatlan rabjának mutatkozik, akitől tehát még a legváratlanabb kijelentések — közelgő anyaságának bevállása — sem hathatnak meglepetésként. Ezért nincs és nem is lehet a darabban drámai fejlődés, ezért nem támadhat érzelmi skála a nézőben, ezért marad még a sikerültebb első két felvonás is csak szavak-szavak szerencsétlen taposómalma, melyre a harmadik felvonás csak díszletváltozással köszönt: Takáts Alice marad, aki volt. Ez pedig annál károsabban esik latba, mivel Takáts Alice már az első pillanatban idegennek mutatkozik, aki nem tud bennünket fölmelegíteni, nem tud közeliinkbe férközni s ellenszenves marad azokban a jelenetekben is, amikor szánjuk. Ha van dráma ebben a darabban, ez Takáts Alice egyéni drámája; úgy jön be a színpadra, hogy azonnal távozzék — és nem távozhat két felvonáson át; nem távozhat, mert feltartóztatja a Markovits édesanyja, Tardy-Koós György, ennek atyja, a professzor — és főként, mert feltartóztatja a szerző végnélkül áradó tirádaival. A Takáts Aliceról szóló sajtóbeszámolók örömmel

könyvelik el Szomory nyelvének leegyszerűsödését, a mindennapi élszóhoz való közeledését, de ugyanakkor nagyrészt megfelelnek arról, hogy ez a leegyszerűsödött nyelv még mindig nem szabadult a szerző másik nagy nyelvbéli jellegzetességétől: a magyartalanságtól. Stílusomamentjei még mindig bántóan affektáltak, az élet nyelvéhez közeledő nyelve még mindig mesterkél, s amennyire alábbhagyott „költői“ tobzódása, ugyanannyira fénytelené báyadt, melyben tehát annál bántóbban kát az a néhány odavetett vulgáris kitétel. A bemutatóról a sajtó úgy emlékezett meg, mint a legforróbb színházi sikerek egyikéről. A Vígszínház törzsközönsége tetszésével elsősorban két kedvenc művésze kitűnő játékanak áldozott. Ez mai napig kifogástalan. A darabról azonban időközben már lefoszlottak a szép, megértő, nagyon is méltányos dramaturgiai magyarázatok. S ma már páratlan sikeréről is kevesebbet beszélnek. Mert a darab most már pusztán csak a Szomory szavaival magyarázkodik, Takáts Alice pszicho-analízise pedig kissé hosszadalmas, fárasztó és érdektelen.

KRITIKUS ÉS KÖZÖNSÉG VISZONYÁNAK némi megvilágítása után, annak illusztrálására, hogy lehetséges-e ma egyáltalán kritikát gyakorolni, álljon itt egv-két példa a kritikus és művész viszonyának jellemzésére — napjainkban.

Az elmúlt hónapokban egy kép járta be a világot, egy színész nő képe, aki egy ismert angol kritikust azért, mert rossz kritikát írt róla, a Savoy Hotel halijában zajos jelenetek közben inzultált. A színész nő inzultálja a kritikust, ha kedvezőtlenül mer nyilatkozni „művészi teljesítményéről“, de azt, hogy a riporter magánélete legintimebb fejezeteit — s nem egyszer női becsülete nyilvánvaló veszélyeztetésével — per longum et latum pertraktálja: a legcsekélyebb felháborodás nélkül túri. Ez dien éppenséggd nincs semmi tiltakozó mozdulata.

Még különösebb és föltűnőbb az az eset, mdyet a Neue Frde Presse február 15-i számában olvastunk. Münchenben egy zenekar tagjai sértő kifejezésekkel illettek egy kritikust, mert az karmesterük-ről nem éppen dicsérettel emlékezett meg. A muzsikusok ugyanis azonosították magukat dirigensük sérelmével, sőt általánosították azt s részrehajlással és az ítélőképesség hiányával vádolták meg a kritikust, mire az rágalmazást pert indított ellenük. A törvényszék ítélete a vádlottak felmentésével végződött azzal az indokolással, hogy a művészek, nyilatkozatukban, jogos érdeküket védték. De az indokolásból ugyanakkor világosan és kétségbevonhatatlanul az is kitűnt, hogy a vádlottak bizonyítékai minden tekintetben alaptalanok voltak, úgyhogy végeredményben a megvádolt kritikus tdjes mértékben igazolást nyert. „A kétlelkűség, ami az ítélet megformulásában rejlik— írja a lap — másodfokon alkalmasint további vita tárgyát fogja képezni. Mindamellet kívánatos lett volna, ha az igazságtalanul megtámadott kritikus nemcsak tartalmilag, de formailag is biztosítékot nyer arra nézve, hogy a sértő fdek eljárása nem helyeselhető, mivel az a sajtószabadság és a véleménynyilvánítás sérthetlenségével szemben példátlan beavatkozást jelent. A müncheni eset több mint szokatlan esemény. A gyanúsítások a gyűlölködés hihetetlen fokát árulják el. Hová vezet az,

ha mindenki becsületbevégo sértésre ragadtatja magát abbeli hitében, hogy a kritika igazságtalan volt művészi teljesítménye megítélésében s nem dicsérte meg eléggé? Ennek az állapotnak az lesz a vége, hogy minden kritika lehetetlenné válik. Még jó a müncheni esetben, hogy az a kísérlet, hogy egy kellemetlen kritikust elnémítsanak, erkölcsi képességeit véve kifogás alá: teljes csődöt mondott. A tanulság a kritikusperből csak az lehet, hogy minden beavatkozás a kritika szabadságába nemcsak képtelenség, de nevetséges is“.

Külföldi példákat választottunk, nem mintha hazai viszonyaink között nem találtunk volna, különösen az utóbbi időkben, de mert e kóros tünet általánosságára kívántunk rámutatni. A müncheni kritikuspör pendantjai nálunk is, másutt is fellelhetők. Megbírált művészek, írók újabban mind gyakrabban sietnek vélt sérelmeikért bírói úton szerezni maguknak elégtételt. Pedig írók is, művészek is — müncheni karmesterek és pesti eposzfrók — jobban tennék, ha a kritika bíráló szavát a személyes sértéstől élesen elhatárolnák s nem sietnének a büntetőtvénykönyv paragrafusainak alkalmazásával kierőszakolni a maguk igazát ott, ahol ítéletet hozni egyedül a kritika bírói széke illetékes. Tudósnak, írónak, művésznek és kritikusnak egyaránt szól a magyar kritika klasszikusának, Gyulai Pálnak örökérvényű tanítása: „A tudomány és irodalom kérdéseiben s még sok másban is egyedüli bíró az idő, de hogy ez valaha döntőleg ítélhessen, szükséges, hogy benne, érte, vele vizsgálódjunk, ítéljünk, küzdjünk“. A mai kritikus már csak nagy ritkán vizsgálódik és magával tusakodva ítéel, s ha ezt megteszi, többnyire rosszul jár. A beteg kritika már alig él: haldoklik.

BISZTRAY GYULA

A MIGRÉNES FŐFÁJÁSRÓL

A SZUBJEKTÍV panaszok között, amelyekkel a beteg fel szokta keresni orvosát, a főfájás elbírálása okozza talán a legtöbb nehézséget; nemcsak azért, mert az orvos a test többi részében panaszolt beteges érzéseket az orvosi vizsgáló eljárások valamelyikével, a fájdalmas testrész megtekintésével, tapintásával, kikopogtatásával stb. közelebbről meg tudja ismerni, míg a csontos koponyaűrön belül lokalizált fájdalom tisztázásánál az észlelőnek semmi ilyen felderítő metódus nem áll rendelkezésére és sokszor csaknem kizárólag a beteg bemondásából kell a főfájást okozó betegséget megállapítani, hanem azért is, mert a tapasztalat szerint a betegnek éppen a főfájásra vonatkozó panaszai a legkevésbé megbízhatók. A laikus a főfájás nevével jelöl meg igen sok olyan, a fejben támadt, de nem fájdalmasjellegű rendellenes érzést, amelyeket különben a test egyéb részeiben precízen meg tud nevezni. Amennyire biztosan és pontosan tudja orvosát a test valamely más részében ülő fájdalom székhelyéről tájékoztatni, éppoly nehezen értékesíthetők közlései, mikor a főfájás kiindulási helyét vagy a legerősebb fájdalom székhelyét kell azokból megállapítani. A betegek spontán bemondásainak ez a bizonytalansága késztet pl. egy német idegorvost arra, hogy a betegeinek főfájásos panaszait az első vizsgálatnál közelebbről nem is bírálja el, hanem előbb kioktatja őket a helyes önértékelésre, mellyel a kívánt megbízható adatok birtokába juthat. Nem csekély azoknak a kóros állapotoknak száma, amelyeknek úgyszólván egyetlen tünetét a főfájásos panasz alkotja; ezért oly fontos a subjektív panasz gondos elemzése. A neuraszténiás, hipochondriás ember fejnyomása mögött sokszor valamely agyi bántalomtól való félelem húzódik meg. A hysteriás nő a mindennapi élet kisebb-nagyobb konfliktusai elől szokott a főfájásos állapot kíméletet ígérő menedéke mögé rejtőzni. A vérszegény ifjú és a sápkóros leány, meg a szemfénytörési hibában szenvedő iskolásgyermek főfájása, az orr melléküregeinek betegségével kapcsolatos főfájás, a gyomorbetegség főfájása csak illusztrálják azt a változatosságot, amellyel a főfájás a legkülönbözőbb kóros állapotoknál mutatkozni szokott. Tulajdonképpen azonban a főfájás azon kóros állapotok jellemző tünete, amelyek a koponyaűrön belül folynak le. A főfájás érzése az agyhártyák és agyi erek falában futó érző idegek ingerületéhez van kötve; maga az agyállomány nem fájdalomérzékeny. Minden kóros folyamat, mely az említett érző pályákat izgatja, főfájást okoz: az agydaganatok által okozott vagy az agyfolyadék megszaporodása folytán előálló koponyáüri nyomásnövekedés, az agyhártyákra gyakorolt közvetlen izgató-

hatása által idézi elő a főfájást; az agyhártyák gyuladós betegségeinél, valamint az agyi erek falának megbetegedéseiméi közvetlenül az érző idegfonalak kóros izgalma okozza a főfájást. A fejet érő erőszakos művi behatásnak következtében előálló főfájás rendszeren agyburokbeli vérzés és így koponyaűri nyomásnövekedés folytán áll elő, vagy pedig az agyburkok másfajta sérülésére vezetendő vissza. Az agyhártyák és agyi erek érző idegeinek izgalmi állapotát oly érzékenyen regisztrálja a főfájás érzése, hogy az intenzív szellemi munka nyomán fellépő főfájást is csak úgy tudjuk értelmezni, hogy az agyhártyáknak az agy fokozott igénybevételével együtt járó bővérősége elégséges a főfájásos izgalom létrejöveteléhez.

Egészen különleges helyzete van a főfájásos betegségek csoportjában a migrénes főfájásnak. Ennek a többi főfájásos állapottól való elkülönítését két lényeges sajátossága könnyíti meg. Az egyik az időközi, szabályos rohamokban való fellépés; míg a többi főfájások fellépésében és lefolyásában semmiféle rendszerességet megállapítani nem lehet, azok a kóros idegállapotok (neuraszténia, hysteria) szélszélyes hullámzásával vagy a kiváltó agyi betegség váltakozó lefolyásával ingadozóan, hol huzamosabb ideig, sokszor hetekig-hónapokig, máskor egész rövid ideig, de soha előre meg nem határozható módon váltakoznak, addig a migrénes főfájás — legalább a típusos esetekben, melyek mégis a többséget alkotják — szabályszerű időközökben lép fel és szabályos lefutást mutat. Innen van, hogy a migrénes főfájást már a betegek leírása alapján fel lehet ismerni, mert a betegeknek alkalmuk van ezt a nagyobb időközben fellépő, többnyire csak óráig tartó és mindig ugyanazon módon lezajló rohamot azzal a gondossággal végigészlelni, mint ahogy egy sokszor átélt rítusbéli ceremóniának minden részletét fejükben tudják tartani. Nincs két migrénes egyén, akinél a főfájásos roham teljesen azonos módon folyik le, de egy és ugyanazon egyénnél a roham képe többnyire állandó, hacsak a migrénes állapot enyhülése vagy súlyosbodása nem okoz változásokat. Hasonló törvényszerűséget látunk a migrénes roham periodicitásában is. Példa erre a migrén klasszikus megnyilvánulási formája a nőknél a menstruációval kapcsolatban. A női migrén rendszeren a petefészek működésének megindulásával kezdődik és végigkíséri a nő ivaréletét olyképpen, hogy a szabályszerűen ismétlődő havi tisztulás előtt vagy után (egyénenként változó, de ugyanazon nőnél állandó módon) típusos rohamban jut kifejezésre; a terhesség alatt, amikor a havi tisztulás kimarad, a migrénes roham is elmarad, a petefészek működésének megszűnésekor, a változás (klímáx) idején a migrénes állapot is megszűnik. De ez a periodicitás nemcsak a petefészek működéséhez lehet kötve; vannak migrénes betegek, akiknek hetenként, pl. a hét bizonyos napján ismétlődő rohamaik vannak; a migrénben szenvedő férfiak rohamai is mutatnak periodicitást. Ezzel szemben a migrénes állapot enyhülése abban szokott kifejezésre jutni, hogy a rohamok mindnagyobb időközökben jelentkeznek, viszont súlyosbodását abban látjuk, hogy a rohamok az addig érvényes periódusokon belül is mutatkozni szoktak (a nőknél a két menstruáció közötti időben). Vannak migrénesek, akiknek életükben csak egy-két rohamuk volt.

A migrénes főfájás másik lényeges tulajdonsága, mely a többi főfájástól szembetűnően elválasztja, az, hogy féloldali szokott lenni (hemikrania, orvosi néven), vagyis a főfájás a jobb vagy bal koponyafélben szokott ülni. Ez is olyan szabály, amely alól vannak kivételek, olyan esetek, mikor a főfájás mindkét koponyafélre kiterjed, de az esetek többségében mégis az egyik koponyafélben élesen elhatárolt főfájással állunk szemben. Ugyanazon betegnél az oldal ugyanaz szokott maradni, de a migrén súlyosbodása abban nyerhet kifejezést, hogy a főfájás roham közben a másik oldalra is áttérjed. A tulajdonképpeni főfájásos rohamot előérzet (aura) szokta megelőzni: a közérzet kellemtelen megváltozása, étvágytalanság, nyomott kedélyhangulat. Egy bizonyos migrénformánál ezen aura-állapotot különös látási zavarok élénkítik: a látás elhomályosul, a látótérben bizonyos kiesési foltok mutatkoznak, úgyhogy pl. az éles kontúrral látott arcon az orr vagy egyik szem képe hiányzik, e vakfoltok vándorolni is szoktak, máskor a látótér egyik fele esik ki egészen, úgyhogy csak a szemtengelyektől jobbra vagy balra eső tárgyakat látják, sőt az is előfordul, hogy a látás percekre teljesen felfüggesztetik. Ezen kiesési tünetek mellett mutatkozhatnak tárgyilag nem érzékelt színes látományok, színes karikák, aranyeső, cikk-cakk vonalakban húzódó fénylő sávok stb. A többnyire csak percekig tartó, negyedórát csak ritkán meghaladó látási aura-jelenséget nyomon követi a főfájás.

A migrénes főfájás jellegét a beteg bemondása alapján talán úgy jelölhetjük meg leghelyesebben, ha görcsös fájdalmatnak mondjuk. Lassan meginduló és fokozatosan erősödő, állandó tompa, szorító vagy feszítő jellegű fájdalom ez, mely tetőfokán még pillanatnyi hasogató jellegű fokozódásokat ér el bizonyos pontokon és kisebb megnyuhulésekkel megszakítva órákig tart. A főfájás kiindulási pontja és legfájdalmasabb gócpontja egyénenként változó, ugyanazon egyénnél többnyire állandó, csak annyiban mutat ingadozást, hogy ha több fájós zónája van, egyszer az egyik, másszor a másik faj erősebben. A leggyakoribb székhelye a migrénes fejfájásnak a homlok- és szemüregtáj, valamint a tarkótáj, ritkább a halánték és fejtető tája. Ha a szemgödörtáj fájdalmas, az azonos oldali szemgolyó is érzékeny, kötőhártyája kipirul, a szem könnyezni kezd, s a szemgolyó fényérzékenysége arra készíti a beteget, hogy a roham tartama alatt elsötétített szobában csendesen feküdjék. Néha a szemgödörrel szomszédos orrcsontban is heves fájdalom ül és nem ritkán féloldali orreldegulás és náthaszerű állapot vezet be vagy kíséri a főfájást. A főfájás gyakori kísérő tünete a fülzúgás és szédülés. Vannak migrénes rohamok, amelyek kizárólagos tünete a szabályszerű időközökben fellépő szédülést roham. De más szervek részéről is mutatkoznak rendellenes jelenségek. Gyomorémelygés és hányinger — a leggyakoribb kísérő tünete a migrénes fejfájásnak — rendszerint már a roham elején mutatkozik és végigkíséri az egész rohamot, amelynek végén egy erőteljes hányás szokta a főfájás enyhülését és a roham lezajlását jelezni. Egyes migréneseknél azonban a hányás már a roham elején lép fel és ismétlődik a roham egész tartama alatt folytonosan megújuló epés hányadékkal. Ritkábbak a bélműködési zavarok. Ellenben mindennaposak a roham alatti szívpanaszok: szív-

dobogás, ennek megfelelően magas pulzusszám, továbbá kellemetlen szűrő érzések a szívtájon. Az itt vázolt közönséges migrénes roham többnyire órákig, néha egy-két napig is szokott tartani és lezajlása után a normális közérzet szokott visszatérni; a legtöbb migrénes teljesen egészségesnek érzi magát, csak a súlyosabb rohamokat szokta egy-két napi elesettség, bágyadtság követni. Vannak azonban olyan ú. n. kombinált migrénes rohamok, amelyek folyamán az említett subjectív panaszokhoz bizonyos objectív idegkiesési tünetek csatlakoznak, amelyek a roham lezajlása után is fennmaradnak és csak napok vagy hetek alatt fejlődnek lassan vissza. Az ilyen bénulásos jelenségek leggyakrabban a szemgolyó külső mozgató izmaiban lépnek fel és kettős képek által zavarják a látást. Elég gyakoriak az arc érző és mozgató idegeiben fellépő izgalmi és bénulásos jelenségek (arcidegzsábaszerű állapotok és arcidegbénulás). Ritkább szövődmények: féloldali végtagbénulással járó múltó beszédzavarok, továbbá bizonyos kedélyállapotelváltozások, amelyek migrénes rohamok után szoktak egy darabig fennállani. E kombinált migrénes rohamok általában súlyosabb betegségi állapot kifejezői.

A migrénes állapot rendszerint egyenes öröklés útján mutatkozik. Főképp az anya migrénje az, amely a gyermeknél folytatódik és itt is inkább a leánygyermekéknél; innen van, hogy a migrén a nőknél sokkal gyakrabban fordul elő, mint a férfiaknál (több statisztika egybevetéséből kb. 3:1 arányszám került ki). Néha a nagyszülők vagy a szülők testvéreinek migrénje öröklődik tovább. Az örökletes migrén a fiatal korban veszi kezdetét, legtöbbször a nemi érés idején, néha még korábban is. Nőknél a menstruációval való belső kapcsolatáról már említést tettünk, ki kell azonban emelni, hogy vannak nők, akiknél a változás beállásával nem szűnik meg a migrén, hanem néha még súlyosabb formában tovább folytatódik. Ezeknél többnyire az érend-szer korai elmeszesedése mutatható ki.

A migrénes állapot kórtana és kóroktana még ma is sokat vitatott fejezete az orvostudománynak. Itt tulajdonképpen egymástól két független kérdés vár tisztázásra. Az első arra irányul, hogy mi történik a szervezetben, milyen kórélettani folyamat játszódik le a koponyaűrben, amikor a migrénes roham minden kórelőzmény és minden külső kiváltó ok nélkül — mint villámcsapás a derült égből — megtámadja az egyént, hogy aztán néhány órai fennállás után nyomtalanul eltűnjék és utána helyreálljon az az egészségi állapot, amelyben a leggondosabb orvosi vizsgálat sem tud valami kórosat megállapítani. A másik kérdés pedig az lenne, hogy mi az oka a migrénes rohamra való hajlamosságnak, hogy van-e valami kórtani jellemzője azoknak az embereknek, akik migrénes rohamokban szenvednek.

Az első kérdés többé-kevésbé tisztázottnak tekinthető, amióta Dubois érgörcselmélete csaknem általános elismerésre talált. E teória szerint a migrénes rohamot egy, a koponyáik belsejében lefolyó érgörcs okozza. E magyarázat érthetővé teszi a roham hirtelen fellépését és nyomtalan elmúlását; az érgörcs fájdalmas volta plauzibilissé vált, amióta tudjuk, hogy az erek falában érző idegfonatok húzódnak. A múltó jellegű bénulásos tünetek úgy jönnek létre, hogy a megfelelő idegek

agyi központjai a helyi érgörcs okozta vérszegénység folytán vérrel való tápláltságukban szenvednek és ez időleges funkciózavart okoz; az érgörcs elmúltával a táplálkozási zavar előidézte kóros állapot csak lassan egyenlítődik ki, ezért tart hosszabb ideig, míg a zavartalan funkció újból helyreáll.

Megerősítette Dubois migrénnmagyarázatát az a tapasztalat, hogy a migrénes rohammal kapcsolatban és egyidejűen a fej egyéb, megfigyelhető részein is mutatkoztak érgörcsszerű jelenségek (a szem, a halánték ereinek görcsös összehúzódása). Erős támaszra talált a migrén érgörcsmagyarázata Pál bécsi kutató munkáiban, amelyekkel az úgynevezett érkrízisek tanát építette ki. Pál kimutatta, hogy az ütőrendszer valamely szakasza, pl. egy szerv vagy egy végtag ütőérszakasza önállóan, vagyis az érrendszer többi részétől függetlenül, görcsös összehúzódás állapotába kerülhet, és ezen szakaszos érgörcs a megfelelő szervben vagy végtagban helyi kóros tüneteket (fájdalom, működés-zavar) idéz elő. Nem magának az érfálnak kóros megnyilvánulása ez, hanem azé az idegpályáé, amely az érfal izomzatát beidegzi. A sympathicus-pálya, amelynek az érbeidegzés egyik legfontosabb funkciója, az akaratunktól függetlenül működő, ú. n. autonóm rendszer részét alkotja. A Pal-féle érkrízist olyképpen kell felfognunk, hogy a sympathicus-pálya egy bizonyos szakasza, amely egy bizonyos érszakasz mozgató beidegzését látja el, önállóan, vagyis a sympathicus-pálya többi részétől függetlenül jut izgalomba és ez a fokozott sympathicus-tónus a megfelelő érszakasz görcsös összehúzódásában nyer kifejezést. A sympathicus-rendszernek különösen két szakasza hajlamos ilyen önálló tónusfokozódásra, a has és az agyvelő érrendszerének sympathicus-szakaszai. Ismeretesek olyan vesekólika-szerű állapotok, melyek nagyon hasonlítanak a vesekő okozta kólikás attackokhoz és lényegileg a vese-ütőér görcsös összehúzódásából származnak. Ismerünk azonban a végtagokon izoláltan fellépő érgörcs által okozott kórképet is, amely az időszakos sántítás tünetét idézi elő; e tünet, amely többnyire idős emberek alsó végtagereinek elmeszesedése következtében lép föl, előfordul fiatal egyéneken is, akiknél semmiféle érfalmegbetegedés gyanúja nincs, ahol tehát csak az érfal izomgörcse váltja ki e nagyon fájdalmas tünetet. A felső végtagokon a Raynaud-féle betegségnél tisztára az ér izomgörcse okozza a kéz elhalványulását, a pulzus eltűnését és a hiányos vérkeringésből származó, múltó kiesési tüneteket. Ezen analógiákhoz csatlakozik azon feltevés, mely szerint a migrénes roham az agyi verőerek rendszerében fellépő érkrízis.

A migrén tünettanának elemzése azután közelebbi adatokat is szolgáltatott ezen érgörcsnek a koponyáikon belül való pontosabb kiterjedésére. Feltűnt ugyanis, hogy az érösszehúzódás okozta agyi vérszegénység csak bizonyos agyi centrumokat érint, míg más nagy agyrészek mentesek kell hogy maradjanak az érgörcs következményeitől, mert az ezekhez kötött agyi funkciók nem mutatnak migrénnél kiesést, így ismeretes, hogy az öntudatlanság állapota, amely a nagy agyvelő szürke kérgének funkció-zavarát jelzi, migrénes roham kapcsán sohasem szokott bekövetkezni, pedig tudjuk más kóros esetekből, hogy milyen érzékenyen reagál a szürke agykéreg éppen az öntudat-zavarával

(ájulás) múló, nem is nagyfokú vérszegénységi állapotokra. Hasonlóképp igen finom regisztrálójá a mozgató agykéreg vérszegénységi állapotának az ellenoldali végtag-izmokban fellépő rágó- és merevgörcs, amelyet szintén hiába keresünk a migrén tünetei között. Ezzel szemben a migrénhez társuló agyi tünetek, nevezetesen egyes agyidegek múló bénulása, és a látási zavarok idegközpontjaik fekvése szerint csoportosítva az agyvelő egy bizonyos szakaszára utalnak, arra, amely a hátsó koponyagödörben fekszik és úgy érellátás, mint érbeidegzés szempontjából elkülönül a koponyaürben elhelyezett többi agyszelvénytől. Az agyvelő ugyanis két forrásból kapja ütőeres vérét: a mellső és középső koponyagödörben fekvő agyrészeket az artéria carotis interna, a hátsó koponyagödörbeli részeket az artéria vertebralis látja el vérrel. A két érterületnek érfalmozgató beidegzését a sympathicus-idegrendszer két különböző szakasza teljesíti, amennyiben a carotis verőér vasomotoros (érfalmozgató) rostjait a felső nyaki sympathicus-dűcből kapja, míg a hátsó verőér (art. vertebralis) az alsó nyaki sympathicus-dűcből származó idegpályák hatása alatt áll. A Pal-féle érkrízisban értelmében egyes - sympathicus-szakaszok önállóan kerülhetnek izgalomba, tehát elképzelhető az agyi ütőérrendszeren belül létrejövő olyan érgörcsszerű állapot, amely az említett két szakasznak csak egyikében vagy másikában nyilvánul meg. A migrénes tünetek, és pedig úgy a roham alatti, subjectív panaszok, mint a rohamhoz kapcsolódó idegkiesési tünetek egyaránt a mellett bizonyítanak, hogy a migrénes roham olyan érgörcs következménye, amely a hátsó koponyagödörben fekvő agyrészek verőérrendszerében (art. vertebralis) folyik le, illetve azon sympathicus-szakasz izgalmi állapotára vezetendő vissza, amely az alsó nyaki sympathicus-dűcből indul ki. Ismeretes olyan kórkép is, amelyet tünetei alapján olyan agyi érgörcsnek kell tekintenünk, amely a mellső verőérszakasz (art. carotis interna) területén megy végbe, ahol tehát a felső sympathicus-ganglionból származó érmozgató idegpálya fokozott izgalma szerepel, mint kiváltó ok. Ez a tünetcsoport csak ritkán szokott a migrénnel kapcsolódni, bár a két betegség között bizonyos örökléstani és kórtani megegyezés kétségtelenül felismerhető.

Sokkal kevésbé tisztázott a helyzet, amikor a migrénpathologia azon problémájáról van szó, amely a migrénre való hajlandóság okait foglalja magában. A kérdést az előbb elmondottak alapján precízebben úgy fogalmazhatjuk meg, hogy mi az oka annak, hogy az emberek egy bizonyos csoportjánál az agyi verőérrendszer bizonyos szakaszának fokozott görcskészsége van jelen? Az egyenes átöröklésre mutató számtalan tapasztalati tényből arra lehet következtetni, hogy itt veleszületett tulajdonsággal állunk szemben, amelyet azonban közelebről definiálni még nagyon nehéz volna. Bizonyos az, hogy nem magának az érfalnak veleszületetten kóros alkata az oka ennek a hajlandóságnak; de arra sincsen semmiféle pozitív bizonyíték, hogy a megfelelő sympathicus-pályának valamely kóros elváltozása vagy abnormis alakulása szerepelne az oki tényezők között. Ellenben vannak már elég nagy számban oly tapasztalatok, amelyek arra utalnak, hogy a szervezet bizonyos általános biológiai sajátosságainak döntő szerep juthat a migrénes hajlandóság létrejötténél. Mielőtt ezekről megemlékeznénk, fel kell emlí-

tenünk, hogy a migrénes roham jelentkezhetik agyi betegségek bevezető vagy kísérő tüneteként is. Agydaganatok, agyi érmegbetegedések esetében sokszor látjuk migrénes rohamok fellépését idősebb korban olyan egyéneknél, akik örökletes terheltséget nem mutatnak és agybajuk előtti időben sohasem szenvedtek főfájásos rohamokban. Kétségtelen, hogy ezekben az esetekben a migrénes roham, amely egyébként mindenben hasonlít az örökletes, fiatal korban meginduló migrén-rohamokhoz, az agyi betegséggel függ össze és közelfekvő a feltevés, hogy itt az agyi verőérszakasz idegpályájára közvetlenül ható kóros inger váltja ki a rohamot. Ha ezeket az eseteket hozzácsatoljuk a többi migrénesek csoportjához, akkor kóroktani szempontból még bonyolultabb helyzet előtt állunk, amelybe némi rendet csak akkor tudunk belehozni, ha a migrénes főfájásos rohamot nem tekintjük valamely meghatározott betegségi állapot sajátlagos, jellemző tünetének, hanem csak egy tünetcsoportnak, szindrómának, amely különböző, egymástól lényegesen eltérő kóros, vagy rendellenes állapotokban szokott előfordulni. Vannak agyi betegségek, amelyeknél az agyi verőerek kóros elváltozásai okozzák a migrénes rohamot, és vannak örökletes, fiatakorban kezdődő migrének minden kimutatható agyi elváltozás nélkül. Ez utóbbiak csoportjában ismét el tudunk különíteni egyes migrén-csoportokat a szervezet bizonyos általános biológiai sajátosságai alapján olyanoktól, ahol a migrénes hajlandóság okát nem ismerjük, illetve mai kutató eljárásaink segítségével még kimutatni nem tudunk.

Az örökletes migrénesetek egyik nagy csoportjánál, az ú. n. belső elválasztású (endokrin) mirigyek funkciójának zavarát állíthatjuk oda a migrénes hajlandóság okául. Számos ilyen mirigye van a szervezetnek, melyeknek váladéka közvetlenül a szervezet nedvkeringésébe jutva, annak legfontosabb funkcióit, különösen a vegetatív funkciókat döntően befolyásolja; ez utóbbiak pedig a sympathicus és parasympathicus idegpályák ideghatása alatt állanak. Az egyes endokrin-mirigyek hatásaikban kölcsönösen támogatják vagy ellensúlyozzák egymást, „kémiai korrelációban vannak egymással és bizonyos belső egyensúlyt tartanak fenn a szervezet kémiai háztartásában, amely az életfolyamatok zavartalan lebonyolódásának egyik fontos feltétele. Egy mirigy kórosan fokozott vagy csökkent működése megdönti a kívánt optimális egyensúlyi helyzetet és megzavarja a vegetatív funkciók normális lefolyását. A pajzsmirigy, mellékvese, agyfüggvény, mellékpajzsmirigy, thymusmirigy tartoznak e csoportba, de fontos tagjai e mirigyrendszerek az ivarmirigyek is, amelyek a fajfenntartást biztosító funkciók mellett mint belső elválasztású mirigyek is, a növekedés, anyagcsere és egyéb funkciók szempontjából fontos szerepet játszanak. Utaltunk már arra a belső összefüggésre, amely nőknél a migrénes attack és a petefészek ciklusos működése között fennáll. Az a törvényszerűség, amely a migrénes roham periodicitását a petefészekműködés periodicitásához köti és amely a migrénes állapot kezdetét és megszűnését a petefészekműködés kezdetéhez és megszűnéséhez kapcsolja, arra enged következtetni, hogy a női ivarmirigy endokrin-funciójának zavara nagy jelentőséggel bír a migrénes állapot előidézésében. Röviden megemlítem, hogy vannak tapasztalatok,

amelyek szerint a férfi ivari funkciói is kapcsolódhatnak migrénes rohamokkal. Az ivarmirigyeken kívül a pajzsmirigy zavart működése is szerepelhet a migrénes hajlandóság kialakulásának oki tényezői között.

Egy másik csoportja az örökletes migrénben szenvedőknek azon biológiai sajátosságuk által nyújt egységes alapot migrénjük oki magyarázatára, hogy náluk ú. n. túlérzékenységi reakciók mutatkoznak. E jelenség abban jut kifejezésre, hogy a szervezetbe vitt bizonyos anyagok: táplálékszerek, vagy gyógyszerkép alkalmazott vegyi anyagok, vagy a belélekzett levegővel beszívott növényi illóanyagok, amelyek az emberben általában semmiféle különleges reakciót nem váltanak ki, bizonyos egyéneknél sajátos kóros tüneteket okoznak. Klasszikus megnyilvánulási formája ezen ú. n. allergiás betegségeknek a náthaláz, amely bizonyos egyéneknél a tavaszi virágzás idején szokott fellépni és csak úgy kerülhető el, ha olyan vidékre utaznak, amelyiknek flórájában az őket megbetegítő virág pora (Pollenkrankheit) nem fordul elő. A csalánkiütés és egyes testrészekben fellépő múló szövetduzzanat (oedema) a leggyakoribb tünete azon túlérzékenységi reakcióknak, amelyek gyógyszerek és tápszerek bevitele után jelentkeznek; az ismert asthmás roham is jelentkezhetik túlérzékenységi reakció formájában. E tünetek mellé sorolhatjuk a migrénes rohamot is, amely elég gyakran mutatkozik a többi allergiás reakció társaságában. Egész serege a tápanyagoknak, gyógyszereknek és illóanyagoknak ismeretes, amelyekről bebizonyosodott, hogy hajlamos egyéneknél migrénes rohamot szoktak kiváltani. A migrénben szenvedők nagy része pedig tapasztalatból tudja, hogy levegőváltás, főleg magaslati helyen való tartózkodás rendszeresen megismétlődő migrénrohamait hosszabb-rövidebb időre el szokta tüntetni. Amerikai szerzők megállapításaiból tudjuk, hogy ezen esetekben nemcsak a migrénes hajlandóság örökölt, hanem a bizonyos anyagokkal szemben fennálló túlérzékenység is.

Régebbi teóriák nagy fontosságot tulajdonítottak a reflektoros módon létrejött migrénnek. Az orr- és melléküregeiben, a gyomorbéltraktusban, továbbá a nemiszervekben székelő idült kóros folyamatokat okolták leginkább azzal, hogy reflexhatás révén migrénes rohamokat idéznek elő. Sok esetben téves észlelések vezettek e felfogáshoz; olyan betegeknek, akiknél a migrént nátha vagy gyomorbéltünetek vezették be és kísérték, az okozatot cserélték fel az okkal. De ezzel nem akamók tagadásba venni, hogy vannak bizonyos, az agyvelőn kívül eső szervekben lefolyó betegségek, amelyek akár reflexes, akár más úton migrénes állapotot okozhatnak. Újabbban különösen a máj szerepe kerül itt mindinkább előtérbe. Régi észlelés, hogy epeköbetegségben szenvedők igen gyakran szenvednek migrénben. Francia szerzők az epepangásban látják az okot és ennek kiküszöbölésével próbálkoznak a migrén kezeléséhez újabb fegyvert szolgáltatni. Kérdéses azonban, vajjon mindkét kóros megnyilvánulás, tehát a migrén és az epepangás nemcsak testvértünetei-e egy ismeretlen közös kór-oknak.

Amint látjuk, a migrénes hajlandóságnak már eddig is kiderített okai igen széles skálában mozognak és nem könnyű feladat elé állítják az orvost, midőn egy adott esetben a gyógykezeléshez akar fogni. Általános orvosi elv, hogy a gyógyítás célja elsősorban a betegséget

kiváltó kór-ok megszüntetése vagy lecsökkentése kell hogy legyen. Arra kell tehát törekednünk, hogy megállapítsuk, vajjon egy adott esetben visszavezethető-e a migrénes állapot az előzőekben felsorolt kór-okok valamelyikére. Ha nem lehet örökletes terheltséget kimutatni és a migrénes rohamok előrehaladottabb korban jelentkeznek, akkor az agyvelő valamely szervi megbetegedésének gyanúja áll fenn, amelynél mint jeleztük, a migrén sokszor jelentkezik a bevezető tünetek között. Az ilyen „tüneti“ migrénnél az alapbetegséget kell gyógykezeltetni. Ha örökletes migrénről van szó, amely a kora ifjúságban indul meg, akkor először keresnünk kell az okot az endokrin-mirigyrendszer működési zavarában (különösen az ivarmirigyek és a pajzsmirigyek részéről). Nem ritkán módunkban áll a hibás vagy fogyatékos endokrin-funkciót más tünetek révén is felismerni; ily esetekben hathatós gyógyszerközt nyújtanak e mirigyek hatóanyagát tartalmazó állati mirigyszerv-készítmények, amelyeknek hosszabb időn át való rendszeres adagolásával az endokrin-zavart kiküszöbölhetjük vagy lecsökkenthetjük, ami maga után vonja a migrénes állapot javulását is. Ahol a szervezet túlérzékenységi reakcióját gyanítjuk a migrénes rohamban, ott feladatunk lesz azon anyagoknak megállapítása, amelyekkel szemben az illető szervezet túlérzékenységet mutat. Sokszor már a betegek évekre terjedő megfigyelései szolgáltatnak értékesíthető adatokat az orvos kezébe, de vannak vizsgáló eljárások, amelyek segítségével sorozatos bőrlátások útján biztosan ki lehet mutatni, hogy milyen vegyi anyagokkal (tápszerek, gyógyszer, növényi illóanyagok) szemben mutat valamely szervezet túlérzékenységet. Ezen anyagok kiküszöbölése a szervezet háztartásából, illetve azok távoltartása egymagában megszüntetheti a migrénes állapotot. Marad azonban ezen oki szempontból tisztázott migrénesetek kikapcsolása után is a született migréneseknek egy tekintélyes csoportja, ahol az örökléses momentumon kívül semmi közelebbi adatot nem tudunk szerezni a migrén okáról. Itt sem kell azonban ma már tétlenül néznünk a rohamok folytonos ismétlődését és tehetetlenül beleenyugodnunk abba, hogy az ilyen betegek fájdalmas kétségbeesésükben tömegesen szedjék az orvosi ellenőrzés nélkül beszerezhető, csábítónevű, agyonreklámozott fájdalomcsillapító szereket. Oki gyógykezelés híján a tüneti kezeléshez folyamodunk, amely azon feltevésre támaszkodik, hogy a migrénes rohamot az agyvelő egyik verőrendszerében lefolyó érgörcs okozza. Az érgörcs az érmozgató sympathicus idegrendszer fokozott izgalomra vezetendő vissza. A tüneti kezelés tehát arra irányul, hogy alkalmas gyógyszerek huzamos adagolása útján ezen érmozgató idegrendszer ingerlékenységét tartósan lecsökkentsük. E tekintetben gyógyszerkincsünk gazdag választékát nyújtsa az ilyen speciálisan az érfalmozgató idegeire ható csillapítószereknek; egyesekről, aminők a papaverin, huninál, bróm, számos tapasztalat igazolta, hogy különösen az agyi erekre gyakorolt görcsoldó hatásuk van. E gyógyszereknek kombinált, rendszeres adagolása huzamosabb időn keresztül letompítja az érrendszer görcskészségét, ami a migrénes rohamok megritkulásában, az egyes rohamok megenyhülésében és végül a migrénes állapot teljes megszűnésében jut kifejezésre. Számos tapasztalat igazolja ma már, hogy ezen ú. n. tüneti kezeléssel is lehet jó eredményt

elérni. Rendszeres életmód, excessusok, nagyobb izgalmak elkerülése és főként a szeszes italoktól való teljes tartózkodás, aminek üdvös voltára különben a migrénesek maguktól szoktak rájönni, feltételei az eredményes gyógyszeres kezelésnek. Merészség lenne ugyan azt állítani, hogy az itt felemlített gyógyító eljárásokkal minden migrénesetet kedvezően tudunk befolyásolni (ezt megcáfoló tapasztalata minden migrénnel foglalkozó orvosnak akad), de az is bizonyos, hogy nem látszik ma már jogosultnak Montaigne mondása, aki migrénjébe azzal tördött bele, „qu’il faut souffrir doucement les lois de notre condition“.

RICHTER HUGÓ

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

AZ ADÓFIZETŐ ERDÉLY

A MAI ERDÉLY területén, amely a történelmi Erdélyen kívül a Királyhágon kívül elterülő románlakta hegyvidékeket és a Nagy Magyar Alföldnek egy, részint magyar, részint vegyes lakosságú magyar csikját is magában foglalja, 1910-ben a törvényhatósági jogú városok 6.5 milliónyi egyenesadót, a rendezett tanácsú városok 57 milliót, a községek pedig együtt mintegy 30 milliót viseltek. Ezeket az adatokat az 1908—1910. évek során végrehajtott községi, megyei és városi háztartási statisztikákból pontosan meg lehet állapítani. (A községek egyenesadóit azonban nem közvetlen adatgyűjtés alapján, hanem becslés útján.)

Buday László szerint, aki nyilván az egyenesadó-reform idején, tehát néhány évvel 1908 előtt közölt egyenesadó-statisztikán indult el, a mai erdélyi területre, amely 34%-a, lélekszám szerint pedig 28%-a a volt Magyarországnak, az egyenesadókból és a fogyasztási adókból is egyformán az országos adóterhek 19.3%-a esett. Azonban ő külön veszi a jövedelmi pótdadót, amelynél az arány szerinte 10.3%. Ha ezt az adónemet beszámítjuk a többi egyenesadók közé, akkor azokra közös hányadosként 16.8% jön ki. Ezek az arányszámok szemmel láthatóan mutatják, hogy Erdély adóterhei régente nem népe számához, hanem annak teherbíró erejéhez igazodtak.

Buday László arányszámait szerint Erdély fogyasztásiadó-terhe 1910-ben 55 millióra becsülhető; a monopóliumok tiszta jövedelmeihez, mint amelyek szintén fogyasztási adó jellegűek, 45 millióval járult hozzá, s bélyegek, illetékek, díjak címén 30 milliót, más természetű állami adó jellegű bevételek címén 20 milliót lehet reálisan Erdély javára írunk.

Mindez együtt 192 millió, 1910-ben, amikor az ország tulajdonképpen államgazdasági természetű bevételei 914 millióra rúgtak. Erdély részesedése tehát országos átlagban 21%. Népszáma arányában a megterhelhetés együttes átlaga 36.5 korona. Ugyanakkor az országos átlag 50.—korona volt, Erdély nélkül számítva azonban az ország többi részeiben 55.50 koronára növekedett az átlag, sőt ha leszámítjuk a tótok által lakta részeket, tekintettel arra, hogy a tótok ugyanannyi adót üzettek, mint a románok, akkor kitűnik, hogy az Alföldön és a Dunántúl az átlagos adóteher 60.50 koronát tett. Így valóban a tiszta magyar vidékek hordozták az ország állami terheinek túlnyomó nagyrészét azon részek helyett, amelyeken a nemzetiségek laktak.

Erre vonatkozóan világosan beszél az a statisztika, amelyet a 24 évnél idősebb adófizetőkrol, tehát az adózók zöméről szintén az

egyesadó-reform előkészítéséhez csináltak, amely tehát szintén e század első éveiből való. E szerint fejátlagban a magyarság egyesadó-terhe 7.4 korona volt, a németeké ennél magasabb, 8.4 korona, a románoké ellenben csak 3% a tótoké pedig ennél is alacsonyabb, 3.1 korona.

Sőt pontosan Erdélyre vonatkoztatva is megvannak az adatok arra nézve, hogy az ott lakó nemzetek milyen arányban vettek részt az egyesadó-terhekben: a magyarok, akik a lakosságnak 34.3%-a voltak, az adóknak 41.2%-át szolgáltatták; a németek fizették az adók 17.2%-át, holott lélekarányuk ennek pontosan a fele, 87% volt, a románságra pedig, amely Erdély népének 55%-át adta, az egyesadó-tehernek csak 40.8%-a esett. Ezt a megoszlást nyilván a fogyasztási adóknál is elfogadhatjuk mértéknek a három nemzet között, mert a magyar pénzügyi közigazgatás nem ismert nemzeti szempontokat, és így az egyesadó-teher a valóságos gazdasági erőt, tehát a fogyasztási erőt is híven tükrözted.

Abból a célból, hogy Erdély közterheiről teljes képet nyerjünk, fel kell sorolnunk a közigazgatási autonóm szervek közterheit is.

Erdély törvényhatósági jogú városai 1910-ben 4.3 milliós költségvetéssel dolgoztak, a rendezett tanácsú városok költségvetése ugyanakkor 2.3 millió korona volt, a kis- és nagyközségek háztartása mintegy 14 millió koronát emésztett fel, a vármegyéké pedig 6 millióval terhelte meg a községek és a rendezett tanácsú városok népét. Mindezek a tételek természetesen a közjogi természetű jövedelmeket tüntetik fel; a többieket, így a tőkék kamatait, ingatlanok, üzemek jövedelmeit s más kereskedelmi vagy magánjogi természetű bevételeket nem.

Ezen adatok szerint tehát Erdélyben az állami egyesadó-teher átlaga a törvényhatósági jogú városokban 21.30 koronát, a rt. városokban 16.90 koronát, a községekben 6.50 koronát tett. A városi adók a törvényhatósági jogú városokban fejenként 14.20 koronával terhelték meg a lakosságot, a rendezett tanácsú városokban 6.90 koronát jelentettek, a községekben pedig a községi közigazgatás 3.— koronát emésztett fel. A vármegyei autonómia terhei a rendezett tanácsú városokban 3.— koronát, a községekben 1.20 koronát jelentettek. Ezek a számok egyúttal megmagyarázzák azt is, hogy mért lehetett a románság adóterhe annyival alacsonyabb a többi két nemzeténél, amennyinek láttuk. Magas közterheket csak a városi lakók viseltek, a románság pedig legfeljebb most kezd városi elemmé átalakulni.

Ezek szerint a magyar pénzügyi politika a valóságos teherbíró erővel számolt s a terhek olyan igazságos megoszlásáról gondoskodott, amelynél jobbat elméleti úton is alig lehetett volna megállapítani.

Ezek után lássuk, milyen változást hozott magával a teherviselés terén a román impérium.

1906-ban Románia állami jövedelmei 239.0 millió lejre rúgtak, Magyarország ugyanakkor 1357 millió költségvetés alapján dolgozott. Románia lakossága akkor 6.4 millió volt, a mienk mintegy 17 millió lehetett. Az átlagos állami teher tehát Romániában 37.4 lej, nálunk 80 aranykorona. Tisztán az adók összege Romániában 161.4 millió lej, nálunk 837 millió korona, tehát az adók fejátlaga ott 25.22 lej,

nálunk 49 aranykorona. Azonban az adók, a közterhek tekintetében a „mennyi“ olyan kevés kapcsolatban áll azzal, amit az állami szervezet ezért cserében nyújt, hogy ebből az arányból még arra sem szabad következtetnünk, mintha 23 évvel ezelőtt Románia már a felét tudta volna polgáraival szemben annak szolgáltatni, amit a mi állami szervezetünk polgáraiért végzett.

Románia költségvetése a következő évtized alatt rohamosan fejlődött. 1916-ban, amikor a háborúba belépett, állami költségvetése már 6457 millió, amiből 4107 millió volt az adó és más államjogi jövedelem; 235 millió esett az üzemekre. Az egész költségvetés megduzzadása tehát e tíz év alatt 169%, tisztán az adóké pedig még nagyobb: 255%. Az adók fejátlaga a 72 milliós lélekszámnak megfelelően már 57 lej.

Magyarország 1916-os állami költségvetését már nem szabad az abból az évből való román költségvetéssel egybevetni; helyesebb, ha itt is az utolsó békeévet vesszük az összehasonlítás alapjául. Akkor pedig a mi egész költségvetésünk 2467 millió korona volt, amiből 1057.9 milliót tett az üzemek nélkül számított államjogi rész. Az emelkedés az 1906. évi állapothoz mérten 82%, s miután nálunk békés években az átlagos évi növekedés mintegy 6%-ra rúgott, a következő három év alatt természetesen még mindig nagyon messze maradt volna annak növekedése a román költségvetés kiterjedésének aránya mögött. Még akkor is, ha számba vesszük, hogy Románia pénzügyei 1916-ban már élénk háborús jellegűt mutatnak, legalább is a háborúra való készülődés állapotát, s hogy pénzt sem lehet már teljesen inflációmentes, aranyértékű pénznek tekinteni, tehát a növekedés már ebből a szempontból sem békés jellegű. Mindenesetre nálunk 1913-ban az adók fejátlaga 18.2 millió lakosságot számítva, 58.— korona, tehát csak egy árnyalattal, egy ponttal magasabb, mint a romániai 1916. éves fejátlag. Ámbár nyúván itt is teljes mértékben megáll az az előbb megfogalmazott tétel, amely szerint ez az egy pontnyi különbség nem fejezi ki híven azt a különbséget, amely a közterhek fejében nyújtott állami és közszolgáltatások belső értékében, színvonalában, társadalomfejlesztő és társadalomrendező erejében van.

A háború végével Románia állami pénzügyei két okból szenvedtek igen nagy változást. Először az infláció miatt, amely világjelenség volt és végső eredményben annak a belső átalakulásnak felel meg, amely a nemzetgazdaságok szervezetében mindenütt bekövetkezett és lényegében a teherbíró erő új egyensúlyozódását jelzi, ezenkívül pedig e békében kicsiny állam mértéktelen megnövekedése miatt. E két tényező érthetően új feladat elé állította a román állam pénzügyi politikáját.

Az új állami berendezésnek természetes kísérője a bizonytalanság, az ugrásszerű haladás, amelyet közben visszaesések szakítanak meg. Az újszülött román állam 1924-ben, tehát már néhány próbaév után 274 milliárdnyi állami bevételről számolt el, 1927-ben már 36.0 milliárd volt a bevétel, 1928-ban a tényleges állami jövedelmek összege (38.35 milliárdos előirányzat után) újra csak 32.76 milliárd, ami azonban nem gátolta meg a pénzügyminisztert abban, hogy 1929-re 37.7 mil-

liárdos költségvetést állítson egybe. S a jelek szerint, az első 9 hónap tényleges adóbevétel arányában számítva, valóban jobb is lesz az eredmény, mint az előző évben volt, de aligha éri el az 1927. évi hozamot.

A tényleges állami szolgáltatások mértéke tehát aranyban számítva, körülbelül megfelel az 1913. évi magyar állami költségvetésnek, de a fejátlag magasabb, mint akkor nálunk volt. Ugyanis a mi 58 koronánkkal és a romániai 1916. évi 57 lejrel szemben ma 68.5 aranylej körül jár az átlag, ha ugyan Románia mai lakossága csakugyan van 17.5 millió lélek, mint amennyire román statisztikák elég gyakran becsülik. Igaz, hogy ezzel szemben a mai magyar állam közterhei a multévi költségvetés arányában 108 pengőre rúgnak fejenként, tehát jóval többet tesznek, mint a romániai közterhek.

Az a számbeli növekedés, amelyet a román költségvetésen megfigyelhettünk, egyúttal a budget szerkezetének megváltozását is jelentette. A közvetett adók, vámok, illetékek, díjak jövedelmét ugyanis az egyre romló romániai gazdasági viszonyok fokozatosan apasztották, így a kiviteli vámokat majdnem teljesen el kellett törölni, a beviteli vámok eredményének apasztásáról pedig az általános nyomor gondoskodott, s így az egyenesadók hozamát kellett növelni.

1924-ben az egyenesadók összege 27.4 milliárdnyi állami bevételből mindössze 3.2 milliárd, vagyis 11.7% volt, 1928-ban azonban 77 milliárd az egyenesadó-bevétel, ami a 377 müllárdos egész évi költségvetéshez mérten 20.2%.

ERDÉLY külön helyzetéről részletes adatokat csak az 1924—26 évekről ismerünk, mert ezeket közölte a romániai egyenesadó-statisztika. Azóta, amint az előbb említettük, a helyzet e tekintetben teljesen megváltozott, mert az egyenesadó-terhet országosan igen nagy mértékben növelték. De azért mégis a rendelkezésünkre álló adatokat kell feldolgoznunk.

A romániai adórendszer az egyenesadók között a földadót, házadót, vállalatadót és pótagadót, idevéve a tisztviselői adót is, a szabad foglalkozások adóját, a fejadót és a globális adót alkalmazza. A fejadót azok fizetik, akik önállóak, de semmiféle más egyenesadót nem tudnak fizetni, a globális adó körülbelül a mi régi általános jövedelmi pótagadónk fogalmának felel meg. A földadót és a házadót ötévenként vetik ki, utolsó kivetése 1927-ben történt, amikor az országos átlagban az addiginak körülbelül a háromszorosára növelték.

Az egyenesadók végösszege e három év alatt így alakul a regátban és Erdélyben (millió lejekben):

	1924	1925	1926
Regát	2.306.0	2.277.5	2.260.9
Erdély	868.2	964.8	1.073.0
Egész mai Románia	3.5995	3.687.3	3.8000

Miután ugyanez a statisztika az egyenesadók végösszegét ezekre az évekre (más és előbb idézett adatoktól eltérően, 3.599, 3.687 és

3.801 millió lejből adja meg, ebből kitűnik, hogy a mai Románia egész egyenesadó-terhéből tehát a Regát és Erdély így veszi ki a maga részét:

	1924	1925	1926
Regát	64.0%	61.8%	59.3%
Erdély	24.0%	26.1%	28.3%

Vagyis a Regát adóterhe évről-évre fogy — nemcsak aránylag, hanem abszolút összegben is, — Erdélyé ellenben emelkedik. Az első két év között a Regát egyenesadó-terhe 28.5 millióval apadt, Erdélyé 95.7 millióval nőtt, ugyanekkor az országos adóbevétel növekedése 88 millió, ami Erdély felemelt adóiból származott. A következő két év között a Regát adóterhe újabb 17 millióval csökkent. Erdélyben ellenben ebben az évben is sikerült ii.2%-kal növelni az adókat, tehát adószolgáltatása újabb 105 millióval emelkedett s így az országos egyenes-adóbevétel is gyarapodott 114 millióval, amiből a többi „új tartomány“ mellett megint csak Erdélyé az oroszlátnész. S e hároméves időköz alatt a Regát egyenesadósolgáltatása 45 millióval, 2.2%-kal csökkent, Erdélyé 205 millióval, 23.6%-kal növekedett. Vájjon elképzelhető az, hogy három év a Regát nézve, a gazdasági gyengülés, a teherbíró erő apadásának korszaka lett volna, Erdélyre ellenben addig nem is remélt virágzást hozott? Nem igen. Inkább annak a jele ez, hogy a Regát ezek alatt az évek alatt is mindjobban berendezkedett Erdély birtoklására.

A fejátlag maga is igen fontos oldaláról világítja meg az új román pénzügyi politikát Erdélyben. 1924-ben az egyenesadók átlaga Erdélyben 162 lej volt. Igaz ugyan, 1924-ben a fejátlag a Regátban 293 Jey volt, pontosan a felével magasabb az erdélyi átlagnál. De, amint a részletes elemzésnél majd kitűnik, ezt az eltérést a vállalati adók és pótdadók okozzák, vagyis az, hogy ebben az időben Erdélyben már nem volt üzleti élet, mindent letarolt és szétzúzott a Regát gazdaságpolitikája, tehát az adófizető erő is áttolódott a hegyeken túlra.

De a regátai pénzügyi politika ezt nem volt hajlandó tudomásul venni. S így a fejátlag a következő évek alatt Erdélyben, s a Regátban egymással ellentétes irányú fejlődést mutat. Minél jobban haladt a Regát gazdasági fejlődése és minél nyilvánvalóbbá lett, hogy a Regát gazdasági politikája Erdély ellen irányul, annál magasabbra növekedett itt az adóteher. 1925-ben már 185.5 lej, a következő évben, 1926-ban pedig már 207 lej a fejátlag Erdélyben. A Regátban ellenben a fejátlag ezalatt 188 lejre hanyatlott s így már nem 50%-kal haladta meg az erdélyit, mint két évvel azelőtt, hanem csak 39%-kal. Pedig az üzleti élet fejlettségének megítélése szempontjából még azt is tudnunk kell, hogy a mai Románia 24 olyan nagyobb városa közül, amelyek 25.000 léleknél többet számlálnak, csak hét van Erdélyben.

Az egyes adónemek tekintetében ilyen megfigyeléseket tehetünk:

A földadó a Regátban ebben a ciklusban 354'2 millió, Erdélyben 249.7 millió volt. A Regátban pedig a gazdaságilag művelhető terület — erdők nélkül — 7.5 millió hektár, Erdélyben 6 millió, tehát a Regátban hektáronként az adóátlag 47 lej, Erdélyben 41.50 lej. Csak-hogy a Regátban a szántóföldek területe 6.1 millió hektár, Erdélyben

3.4 millió, s miután az állattenyésztés mégis csak járulékos természetű része a gazdaságnak, van jogosultsága annak a számításnak is, hogy a Regátban egy hektár szántóterületre 54.— lejnyi földadó esett, Erdélyben pedig 76 lej. A két ország mezőgazdasági hozama értékének, a mezőgazdasági adóalapnak, bizonyosan ez az arányszám fejezi ki híven az egymáshoz való viszonyát.

A Regát 248 milliónyi házadót fizetett, Erdélyben nem lehetett többet kivetni 89.4 milliónál. Ez kapcsolatban van azzal, hogy bármilyen kevésbé városias jellegűek is a Regát városai erdélyi szemmel nézve, mégis ott van a főváros és ott vannak azok a nagyvárosok is, amelyek valóban gócpontjai a gazdasági életnek.

Hozam tekintetében legfontosabbak a vállalati adó és pótagó. Ezek összege a Regátban 1924-ben 1.174 milliót, a következő évben 1.112 milliót, 1926-ban 1.044 milliót tett. Erdélyben ugyanezek az évek a vállalati adók hozamának adatai szerint viharos emelkedés éveit voltak: 1924-ben még csak 375.6 millió, a következő évben már 433.2 és 1926-ban 483.6 milliót hajtottak be Erdély különböző vállalatainak és azok tisztikarának. Az adóteher emelkedése ennél az adónemnél Erdélyben e két év alatt 108 millió, azaz 28.8%. Akkor, amidőn a Regát válságos éveit a pénzügyi kormányzat azzal vette tudomásul, hogy a vállalati adót 130 millióval (ír2%) csökkentette.

Azonban még sem ez az adónem mutatja az emelés rekordját. Ennél is nagyobb mértékben növekedett a szabad foglalkozásokra kivetett adó. Mert e címen Erdély 1924-ben még csak 74.0 milliót, 1925-ben már 83.3 milliót, 1926-ban pedig újabb hatalmas ugrással 105.1 milliót produkált. Ez 42%-os növekedést jelent. Igaz, hogy ennél az adónemnél a Regátban is növekedést találunk e ciklus alatt.

1924-ben ott 174.4 milliót, 1926-ban pedig 190.6 milliót mutat ki az adóstatistika. A növekedés 15%. S kétségtelen, hogy a foglalkozási statisztika Erdélyben aránylag fejlettebbnek mutatja a szabad foglalkozások kategóriáit, mint a Regátban. Így például Erdélyben jóval több orvos van, mint a Regátban, Azonban a szabad foglalkozások legjobban sínylik meg egy ország gazdasági romlását és így a szegényedés éveiben legelső sorban a szabad foglalkozások jövedelmei s az ő adófizető erejük hanyatlak.

A rekordemelkedés azonban a globális adónál következett be. Erdélyben ugyanis 1924-ben 77.6 milliónyi globális adót hajtottak be, 1925-ben már 107.5 milliót, 1926-ban pedig 143.7 millió ennek az adónak a hozama. A növekedés 73.1 millió, azaz 94%. Ugyanezt az adónemet a Regátban is jónak látják emelni: 377.3 millióról 420.5 millióra fokozták jövedelmét, ami 11.5%-ot jelent. A regáti pénzügyi politika tehát minden egyes ponton azt állítja, hogy e három év alatt Erdély általában virágzott, a Regát ellenben inkább hanyatlott, semmint emelkedett.

Sőt ezt állítja még a legutolsó és a legszerényebb adónemnél, a fejadónál is. E címen 1924-ben a Regátban 1,925.053 lejnyi adót vettek be, Erdélyben pedig 1,772.411 lejt. De ennek az adónemnek a hozama a Regátban a következő két év alatt növekedett, mégpedig 2.04 millióra, ami azt jelenti, hogy ott nagy számban írták át fejadóra

az olyan adózókat, akik azelőtt más egyenesadót fizettek, de többé nem bírták el régi adójuk terhét. Erdélyben ellenben ez az adó nem ez évek alatt rohamosan csökkent, 1,492.000 lejre, annak jeléül, hogy itt a Regáttal ellenkezően, minden évben több és több polgárt találtak olyan hatalmasan javuló életviszonyok közt, hogy a fejadó kategóriából kiemelve, más egyenesadók fizetőivé teheték őket. Az adóvégrehajtás gyakorlata pedig gondoskodik arról, hogy az egyszer kivetett adó hátralékká ne rögzítődjék, bármilyen túlzottan történt volna is annak kivetése.

Mindezek az adatok akkor érdekelnének bennünket különös mértékben, ha a kisebbségeknek, de különösen a magyarságnak gazdasági helyzetére következtethetnénk belőlük. Erre bizonyos alapot nyújt az általános jellegű megfigyelés, hogy a földadó szerepe a romániai adórendszerben alárendelt jelentőségű. Az egyenesadónak 1924-ben országos átlagban 21%-a esett a földadóra, a Regátban 15%-os arányban, Erdélyben pedig 28.9%. Ez a különbség, amely a földadó fontossága tekintetében a Regátban és Erdélyben van és éppen azzal okolható meg, hogy Erdélyben még mindig maradt föld a kisebbségek kezén. A tapasztalati adatok szerint ezt a megkülönböztetést parcelláról-parcellára, birtoktestről-birtoktes tre érvényesítik. Ha tehát már ez is a kisebbségek aránytalanul nagyobb megterhelésére vall, akkor még jobban igazolja azt, hogy a többi egyenesadó-nemeket viszont a városi elemek viselik és ezek még ma is túlnyomó nagy részben a kisebbségek közül, abszolút többségükben pedig éppen a magyarok közül kerülnek ki. Tehát így az adókat is reájuk hárítják, — amikor pedig az egész román gazdaságpolitika éppen ennek az elemnek az elszegényítésére, félretolására irányul. Természetesen romboló eredményekkel. A városi polgárság tapasztalati adatai szerint a regáti adópolitika annyira megy, hogy azonos méretű vállalattal Erdélyben, kisebbségi tulajdonos esetében nem egy ízben háromszor annyi adót fizetett, mint a Regátban. Erre különben világos bizonyosság az, hogy a regáti ipari részvénytársaságok 10'5%-os jövedelmezőséggel dolgoznak, az erdélyiek ellenben 3.5%-nál többet nem tudnak felmutatni. S nem szabad azt hinni, hogy ez a könyvelési ügyesség dolga. A román, s különösen az erdélyi román adóigazgatás olyan brutálisan avatkozik be a vállalatok belső ügyvitelébe, hogy a mellett minden részvényjogi reformkívánság csak kísérletezés számba mehet.

Ezeknél is közvetlenebb felvilágosítást adnak azonban a magyarság helyzetéről a székely vármegyék adatai. Csíkmegye összes egyenesadója a ciklus elején 157 milliót, a végén 18.9 milliót tett, Háromszék megyéé 20.5 millióról 26.6-ra növekedett, Udvarhely megyében pedig az emelkedés 10.6 millióról 123 millióig jutott. Az előbbi sorrendben 20, 24.9 és 16% a növekedés. Mivel pedig a földadó és a házádo nem változott, az egész gyarapodás a mozgó adónemekre esik. S ezek között megdöbbentést kelt az a részletadat, hogy a vállalatok adója e három év alatt Udvarhelyen 30.5%-kal, Csíkban 32%-kal, Háromszéken 45%-kal emeltetett fel. A szabad foglalkozások adójánál az emelés 50%-ig megy, a globális adónál pedig az 1926-os év a ciklus első évének eredményét kétszeresen is felülmúlja.

1927-ben pedig országsszerte megindult az adók általános emelése. Az emelés arányát mutatja, hogy a földadónál 1927-ben 1.350.8 milliót szedtek be az 1926 évi 761.4 millió helyett (a román pénzügyminiszternek egy másik kimutatása szerint 1926-ban csak 456.5 millió lett volna a földadó bevétele), házadó címén 384.6 millió helyett 731.0 milliót; a vállalati adónál az emelés 40% volt s a globális adót általában a kétszeresére emelték.

Ha mindezeket az emeléseket megpróbáljuk Erdélyre alkalmazni, akkor azt kell mondanunk, hogy Erdély egyenesadói ma már az 1926. évi terheknek körülbelül a kétszeresét tehetik. Miután az állami egyenesadó-bevétel az 1926. évi 3.8 millió helyett 7.7 millióra rúg, tehát országos átlagban is kétszeres az emelés, bizonyos, hogy Erdély terhei címén többet tesznek, mint amennyire így számítjuk azokat.

A közvetett adókból pedig Erdély aránylag még többet visel, mint az egyenesadóból. Figyelembe véve a lakosságnak városi tömörülését, ami a Regátban nagyobb, mert ott a népnek 18.5%-a él városban, Erdélyben ellenben csak 12.9%-a, viszont az erdélyi falusi lakosságnak a regáti falvakénál nagyobb életszínvonalát, azt hisszük helyesen járunk el, ha a vámterhek egyharmadrészét, a szesz- és söradó 40%-át, a többi fogyasztási adók egy harmadát, a forgalmi adó 25%-át, a látványossági adók 35%-át számítjuk Erdély terhére. A monopóliumoknál szintén a harmadrészes megosztást alkalmazzuk, a bélyegadónál azonban ennél valamivel többet kell vennünk; a vegyes bevételeknek 25%-át számoljuk el Erdélyben. Ezek a becslések végeredményben Erdély mai adóterhét 11.5 milliárd lejben adják meg, ami fejátlagban mintegy 2.150 lejt, azaz a hivatalos kulcs szerint 66.50 aranylejt jelent. E szerint Erdély népe ma a békebeli 37.5 aranykoronás adóátlag helyett 66.5 aranylejnnyi adót visel.

Pénzügyi szempontból ezt jelenti tehát Erdélyre az, hogy a szent korona államszerkezetéből kikapcsolva, a győzelem részesévé és egy olyan új államszerkezet tagjává tették, amelyben pénzügyileg éppen neki kell az egyik tartóoszlopot szolgáltatnia. A másik a Regát. Az új ország többi részei együtt is csak kis hányadát tudják viselni annak, amit Ujrománia Erdélytől elvár és el is vesz.

Ez azonban a bekövetkezett változásnak csak számbeli mértéke, s így első főkérdésünkre ad választ. Ha azt akarjuk tudni, hogy mit jelent hát a változás lényegileg Erdélyre nézve, akkor a második kérdést kell feltennünk: mit kap mindezért cserébe?

Ma, a regáti román uralom első évtizedének végén nincs sem az állami, sem a helyi jellegű közigazgatásnak egyetlenegy olyan szerve sem, amely Erdélyben megingatatlanul, régi színvonalán állana. A szorosán vett közigazgatás, a bírászkodás, az állami oktatás, az állami jellegű üzemek és kereskedelmi szervek egytől-egyig mélyre süllyedtek. A tisztviselői presztízsnak Erdélyben vége van: helyén legfeljebb a tisztviselőktől való rettegés maradt. Adóiért ezt kapta Erdély cserébe. Ezt jelenti a regáti szellem bevonulása és diadala Erdélyben.

FIGYELŐ

MAGYAR FÖLDMÍVESIFJAK NÉMETORSZÁGBAN.

A MAGYAR földművesnek az a jellegzetes, sokszor emlegetett és sokszor akorholt tulajdonsága, hogy saját faluján túl nem érdeklődik a világ sora után s faluja rögjétől el nem válik, csak bizonyos mértékig él a parasztságban. A vállalkozó szellem, sőt mondhatnók, hogy a kalandvágy sem hiányzott soha a magyar földművelőből. Munka- és pénzkeresésre mindig hajlandó volt akkor is, ha ezért messze idegenbe kellett vándorolnia. Csak itthon vonakodott a saját faluja határán túl állandóan megtelepedni mint földműves. Ezért volt nehéz feladat Magyarországon a telepítési politika. A múlt század elején történt magyar telepítések legnagyobb része még a jobbágykorszakra esik, amikor a földművesjobbágy parancsszóra szedte sátorfáját. A szabadságharc utáni időkben azonban a saját faluja földjéhez való ragaszkodás sokszor volt legyőzhetetlen akadálya a nemzeti szempontból kívánatos telepítéseknek.

Nem nyilvánult meg azonban a röghöz ragaszkodásnak ez a speciális magyar fajtája akkor, amikor a városokba való költözésről volt szó. A város, elsősorban a főváros, mindig nagy vonzóerőt gyakorolt a földművelő népre; s a világháború után ehhez új mozgató ok járult: a tapasztalatok szerzésének, a gyakorlati és elméleti gazdasági tudás elsajátításának vágya. A magyar földművelőnép látóköre a háború következtében kiszélesedett. Az apák sokat láttak és tapasztaltak messze idegenben, ahol mindenkor földműves szemével vizsgálták a nekik szokatlan és új viszonyokat és felkeltették fiaikban is az érdeklődést a külföld iránt, amely mezőgazdaságilag haladottabb, mint mi, és ahol a kisgazdának jövedelmezőbb a gazdasága, mint itthon.

A falu lelkivilágának ilyen örvendetes megváltozását felismerve határozta el a Magyar Gazdaszövetség azt, hogy ezelőtt hét esztendővel megkezdje és azóta évről-évre folytassa és kimélyítse az úgynevezett magyarnémet gazdaisfúsági csereakciót. Úttörő munkájában jelentékenyen segítette a Magyar Gazdaszövetséget az az összeköttetés, amelyet még a háború előtt Bernát István, a Szövetség akkori igazgatója, a külföld gazdatársadalmi testületével és vezetőegyéniségeivel megteremtett. Tapasztalatok gyűjtése és szemléltető okulás szempontjából Németország mutatkozott a célnak legmegfelelőbb külföldi államnak. A német kisgazdák iskolázottsága, példaszerű szervezettsége és szorgalma közismert, másrészt a háború alatt a német kisgazdák is megtanulták ismerni és becsülni magyar kartársaikat, és ennek eredményeként meleg szeretettel fogadták és fogadják hozzájuk tanulni járó fiaikat, akik közül immár hatszáznál többen töltöttek a csereakció révén félesztendőt Németországban, és pedig rendszerint a tavaszi munkák megkezdésétől az őszi munkák befejezéséig.

Az akció azon az elgondoláson épült fel, hogy a magyar kisgazdafíút lehetőleg olyan gazdaságban helyezték el, amely az itthoni családi birtok nagyságának megfelel, és természetesen lehetőleg olyan családnál, amelynek fia viszont idehaza a magyar fiú szüleinél nyer elhelyezést. Úgy a magyar

mint a német fiú családtagként lép be a számára kijelölt mezőgazdasági üzembe, ott tehát minden díjazás nélkül végzi az időszaknak megfelelő mezőgazdasági munkát, a tavaszi vetéstől kezdve a cséplésig, illetve az őszi szántásig.

Ebben az évben a hetedik magyar rajt bocsátotta ki a Magyar Gazdaszövetség a kulturált német mezőgazdaságba, hat esztendő tapasztalatai vannak tehát már a csereakció mögött és így kialakult az egész vállalkozásnak bizonyos rendszere és érzékelhetők az azt mozgó, illetve annak keretében törvényszerűséggel jelentkező lélektani momentumok. Ezek közül elsőként említendő az, hogy az egyébként szerény viszonyok közt élő, 25—30 holdas kisgazdák készséggel vállalják az akcióval járó nem jelentéktelen utazási költségeket, amelyekben benne van az őszi hazautazással kapcsolatosan Németországban tett kisebb tanulmányút költsége is. A magyar cserefiúk zöme ebből a birtokkategóriából kerül ki. A második jelenség, amiről meg kell emlékeznünk az, hogy az eddig kivitt földművesfiúk között alig akadt egy-kettő, — többnyire az egészen fiatalok között, — aki Németországban meg nem állotta volna helyét és ott szorgalmával, tisztességtudásával becsületet ne szerzett volna a magyar névnek. A német kisgazdák közül számosan vannak, akiknek már nincs Magyarországra tanulmányútra elküldhető fiúk, mégis évről-évre nagyon szívesen fogadnak egy-egy magyar fiút magukhoz csere nélkül is, annyira megszerették a mi gyerekeinket. Viszont vannak magyar fiúk, akik immár másodszor, sőt harmadszor mennek ki Németországba, egyesek azért, mert meleg barátságot kötöttek csereszüleikkel, mások azért, hogy a nagy Németbirodalom más vidékén, változott gazdasági viszonyok között szerezzenek tapasztalatokat.

Érdekes megfigyelni a félév után hazaérkező fiúkon azt az átváltozást, amelyet rajtuk a józan német polgári levegő okozott. Fellépésük bátrabb, határozottabb, nagyobb gonddal, mondhatnánk csínnal öltözködnek, ami azonban korántsem jelent elkényesedést és a munkától való idegenkedést. Van köztük nem egy tehetősebb gazdának a fia, aki bizony idehaza kímélte magát és német földön tanulta meg, hogy a hatvanholdas gazdának is meg kell fogni az ekeszarvát. Nyitott szemmel jönnek haza ezek a fiúk, olvasnak és közülök nem egy valóban értelmesen és élvezetes formában írta meg németországi tapasztalatait vagy tartott ezekről előadást odahaza a gazdakörben, amelybe igyekezett német mintára a fiatalságot is beszervezni.

Lehetetlen a csereakció értékének jellemzésére el nem mondani a következő megtörtént tény: egy telivér jászkun fiú, aki kétszer járt német földön, és már első künnléte alkalmával megtanult németül, hazajövele után megállapodott egy német magtermelő céggel, kerti vetőmagvak termelésére. Idehaza bérelt földön kezdte meg a magvak termelését és az idén számokkal és elszámolásokkal igazolta, hogy egy kataszteri holdon kétezer pengő volt a tiszta nyeresége. Természetesen ez az eset nem teremthet rendszert, ez csak kivétel, talán szerencse dolga is, de mindenesetre jellemző a külföldet járt magyar fiú élelmességére és vállalkozási szellemére.

Ami azonban a legnagyobb sikernek mondható, a magyar fiúk megtanulják odakünn becsülni a szervezkedés és szervezettség értékét. Látják azt, hogy a német kisgazda nem járja terményeivel a városok piacait, nem megy el egy kosár tojással vagy gyümölcscsel a piacokra, hanem mindent a saját szövetkezete útján értékesít és nem veszít időt és napszámot. Látják a különböző egyesületekben rejlő nagy erőt, a mezőgazdasági gépeknek szövetkezeti úton való kihasználását és látják azt is, hogy az ipari Németországban a számarányánál fogva a magyar gazdánál hátrányosabb hely-

zetben lévő német földműves szervezettségének erejével jelent politikai súlyt. És mindezt látva és érezve, a volt cserefiúk nyolcvan százaléka ma egy új magyar agrárprogramnak vált előharcosává. Nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy közöttük fogjuk megtalálni a gazdamozgalmak jövődő falusi vezetőit.

VANTSÓ GYULA

PÁRIZSI NAPILAPOK

PAUL CLAUDEL, a világhírű francia költő és a köztársaságnak jelenlegi washingtoni nagykövete egy irodalmi nyilatkozat keretében bevallotta, hogy nincs más állandó olvasmánya, mint a Biblia és a napilapok. És kettős hivatását tekintve, ez az összeállítás egészen logikus is: a katolikus költő és misztériumdrámák szerzője esténként a Szentírás igéin elmélkedik; a washingtoni francia nagykövet pedig, aki különben is híres arról, hogy minden érdekli — a napilapok hasábjába temetkezik. Nem tudjuk, mennyire jogosult a nagykövet úr előszeretete a napilapok és különösen a francia sajtó iránt, de talán nem lesz érdektelen, ha a Magyar Szemle olvasói, akik nemrég Szerb Antal ötletes kalauzolása mellett átnézték az angol lapokat¹ és akik vele együtt megállapították, hogy „az angol lapok általános nivójához képest a pesti lapok legalább is dombocskákat jelentenek“, — ma minden előzetes ítélet és összehasonlítás elhagyásával a párizsi napisajtó hasábjait futják végig.

Hogy ezt könnyebben tehesük, rendezzük előbb egy kissé össze a hatalmas újságlepedőket, amelyek csatás összevisszaságban fekszenek előttünk az olvasóterem asztalán. Az egyik csoportba kerülnek, (hogy közhasználatú kifejezésekkel éljünk) a „journaux d'opinion“, azaz azok a lapok, amelyeknek „elveik“ vannak. Ezek harciasak. Nyílt állásfoglalásuk van a vallásos és laikus világnézet kérdésében, ami a francia sajtónak legősibb és mindig centrális problémája. Ezek nap-nap után kifejtik politikai és szociális dogmáikat és minden eszközzel a közvélemény meghódítására törekednek. A másik csoportba kerülnek a „grande presse d'information“. Az ide tartozó lapok az elv nélküliséget speciális zurnalisztikai erénynek tekintik és üzlet-üzlet jellegével bevallott legfőbb céljuk a minél magasabb példányszám elérése.

Ezzel az éles kettősséggel szemben azonban igen egységesek a sajtó másik faktorának, a francia újságolvasónak igényei. A francia elsősorban nem azért olvas, hogy értesüljön a világ folyásáról, vagy hogy okfejtéseket halljon, hanem hogy elűzze az egyedüllétet. Metróban, utcán, színházi szünetben és mindenütt az újság a társa, és pedig vitatkozó és fecsegő társa az olvasónak. Ennek két következménye van: i. bármennyire is journal d'information-nak vallja magát egy lap, azért kell, hogy valami elvszerűséget mutasson, vagy bármifajta problémákat boncolgasson, mert olvasója vitázni, kritizálni és lelkesedni akar, 2. viszont bármennyire is journal d'opinion legyen egy újság, azért hasábjai tetemes részét ékekkel, ötletekkel és fecsegéssel kell kitöltenie, mert olvasója nem élhet hosszabb-rövidebb röptű „szellemi sziporkák“ nélkül és mit sem szeret annyira, mint a gúnyolódást.

A grande presse d'information, hogy olvasóit is kielégítse és semlegességét is megőrizze, egyszerűen a politika és a szociális élet veszélyes területeit kikerülve, vezércikkeit a boldogság és az egészség viszonyáról, az amerikai

¹ Magyar Szemle, 1930 február, 181. lap.

férjek brutalitásáról (statisztikával) és ennek okairól, a freudizmus alkonyáról, a szépségkirálynő életelveiről és ehhez hasonló témákról írja. Ezután az állandó fecsegési rovat következik, amelynek címe vagy „Mon film“ vagy „En passant“, esetleg étvágygerjesztően „Hors d’oeuvre“. Ebben a rovatban elmélkedhetünk pl. arról, hogy milyen előnyös, ha valaki árendőr, ingyen utazhatik minden járművön és nem is kell okvetlenül orosz emigrált generálisokat elrabolnia. Az elmélkedést ügyes beszámoló követi arról a párizsi körsetéről, amit a hírlapíró árendőrminőségben tett meg. A második lapon két-három hasábot a „Nos échos“ c. rovat foglal el. Ebbe minden apróság elfér. Itt tudjuk meg, hogy a híres radikális politikus megfenyegette a kormányt: „A javaslattal szemben határozott non possumus-t fogunk mondani, sőt miután sokan vagyunk, non possumi-t fogunk kiáltani“. Itt olvassuk továbbá színes leírását a budapesti diva ezüst toalettejének, amelyet rendőrségünk hiányosnak talált.

Miután mindezt tudomásul vettük, a harmadik oldalon végigfutjuk a politikai táviratokat és híreket. A hírek igen rövidék és valamivel hosszabb gúnyolódás kíséri őket. Mert egy kis élcelődés elengedhetetlen. Innen a sajtószemlére térünk. Ez a francia lapok egyik legérdekesebb rovata. Az előző napi politikai cikkekből közöl idézeteket és kivonatokat. Nagy előnye, hogy egy lapot olvasva is valamelyes képet nyerünk az egész sajtó állásfoglalásáról az aktuális kérdésekben. A következő lapon a külföldi híreket találjuk. Ezek közt néha csodálatos dolgokat olvasunk: „A kaliforniai repülőversenyek ugyanolyanok lesznek, mint a mi lóversenyeink“ —kiáltja az egyik nagybetűs cím. Vagy: „Az U. S.A. elnöke nem fél a psittacosis-tól és nem hajlandó megválni kedvenc papagályától.“ A szövegközi kép Hoovert ábrázolja vállán egy papagálllyal. Ezután egy cikk következik, amely a híres magyar cigányprímás temetését írja le, de úgy, hogy „a rendőrséget és korlátokat elsöprő százezrek“ viselkedésében majdnem egy új népvándorlás kezdetét kell sejtenuünk. E cikkek közt találjuk meg a beszámolót arról a friss gyilkosságról is, amelynek vagy az áldozata, vagy a szerzője taxisoffőr, továbbá a nyilatkozatokat arról, hogy miképpen tudhatott a híres bankárnő 22 napos éhségstrájk után ápolók és rendőrök ellenére kiszökni a kórházból csak azért, hogy visszaszökhessék a börtönbe; a családi gyilkosságok is — sajnos — már majdnem állandó rovatot képeznek; a szenzációs bűnperek leírásai sem hiányzanak: egyszerűen itt van mindaz, amit a nagyvárosok közönsége „lázasan érdeklődéssel“ szokott olvasni. A sportrovat rendszerint elfoglal egy teljes lepedőnyi lapot és szerkesztőjének nem kerüli el a figyelmét az sem, hogy a pehelysúlyú bajnoknak már csak 29 foga van. A színházi hírek rovata meglepően rövid, a kritikák azonban annál epésebbek. Szerzők iránt nincs kímélet.

„Megnéztem „Az ember, akit megöltem“ c. darabot. A főszereplő az első felvonásban meggyónja, hogy megölt a háborúban egy német katonát. Gyónása ellenére a három következő felvonásban még mindig lelkiismeret-furdalásaival untat és ezeknek végén a következő alapigazságokhoz jut el: 1. aki a háborúban harcolt, az gyilkos, 2. hogy harcosainknak a Rajnán-túlra kellene vándorolniuk, hogy ott az elesett német apákat és fiúkat helyettesítsék a német családokban ... Nem kellene gyógykezeltetni a szerzőt?“

Hozzátehetjük, hogy a szerző, akiről szó van, Maurice Rostand, a Cyrano és a Sasfíók szerzőjének fia.

Az irodalmi rovat már gazdagabb és sok lapnak ez a legértékesebb része. De az eddig kiadatlan Renan szónoklaton és Beaudelaire versen vagy Sévigné-levelen kívül, a napi apró irodalmi hírek is igen érdekesek.

„Nogilles grófnő a minap felkereste Cocteau-t és elmagyarázta neki Cocteau legújabb könyvének szépségeit. A fiatal szerző ezt elbájolva hallgatta.“

Vagy érdekes szemelvényeket kapunk felkapott könyvekből. A „híres“ regényíró pl. legutóbbi művében ezt írja:

„Annaira megszokták már ezeket a három-négynapos túrákat, hogy egészen banális, mindennapi dolog lett számukra.“

A külföldi irodalmat is számos cikk ismerteti. Ezek néhanapján a franciák számára egészen csodálatos „irodalmi eseményekről“ emlékeznek meg. Például:

„KÖLTŐ ELADÓ. Egy különös történet jut el hozzánk Bukarestből. Románia nemrégiben megvásárolt magának... egy költőt. Szabó Dezső magyar íróról van szó, akinek művei eddig nemcsak magyar nyelven, de németül is megjelentek és áld hazájában irigyléseméltó hírnévnek örvendett.

Hélas! Szabó Dezső, aki éppen befejezett egy nem kevesebb, mint 25 kötetre terjedő regényt, — amint a Viitorul írja — keresett, de nem talált Budapesten kiadót. Minden kiadó — és ez érthető — megrettent az enormis múltól.

Miután a románok értesültek kísérletének balsikeréről, a következő levelet írták a boldogtalan írónak:

„Mi románok, kötelezzük magunkat hatalmas műveinek megjelentetésére és arra, hogy ezeket ismertekké tesszük, ha ön a maga részéről kötelezi magát arra, hogy nyelvünket megtanulja és a jövőben románul ír. Ha ebbe beleegyezik, fényes jövőt biztosítunk önnek.“ (sic).

A magyar költő elfogadta és aláírta a szerződést. Nemcsak a nyelvét változtatja meg, de román állampolgárrá is lesz és a jövőben Mille György nevet fogja viselni ...

Vájjon meglátjuk-e a közel jövőben, hogy az ilyen precedens általánosul?...
etc.“¹

A franciák, akik ezt a cikket olvasták, bizonyára elmosolyodtak azon, hogy az újságírók fantáziája milyen lehetetlenségeket talál ki ...

Ha most még mindehhez hozzáképzelünk másodnapoként egy speciálisan párizsi vonatkozású cikket, szóljon akár az újjonnan megnyílt metróvonal nagyszerűségeiről, vagy a montpamasse-i bohéméletéről —, akkor körülbelül előttünk van egy száma a grande presse d’information bármelyik lapjának. Nem állíthatjuk, hogy igen tartalmas vagy túlérdekes olvasmányt nyújtának, de a könnyedén és ízléssel megírt cikkeket átfutni, a semmittevésnek igen kellemes formája.

Ezeknek a lapoknak van természetesen a legnagyobb olvasótáboruk. A Journal pl. napi közel z millió példányban jelenik meg. Igaz ugyan, hogy a grande presse d’information csak néhány lapot jelent; a párizsi sajtó túlnyomó része journaux d’opinion. Ez utóbbiak példányszáma egyenként 70—400 ezer körül mozog. E hatalmas példányszámok magyarázata egyrészt a lapok olcsósága, de főleg az, hogy a 41 millió francia közül az, aki újságolvasónak számítható, 2—3 lapot is elolvas napjában.

Az elveket képviselő lapokról sokkal nehezebb összefoglaló képet adni. Modoruk, talán az egyetlen Figaro-t kivéve, mind hevesebb lesz; a személyes kritika mind kíméletlenebbül sért, lobogó szavak izgatnak hasábkon keresztül, és mindez áll a jobb- és baloldali sajtóra egyaránt. De állandó rovataik vannak a munkáskérdésről, a munkanélküliségről, a kispolgárok helyzetéről, a katonaságról és bőven megemlékeznek a világnézeti harcokról; a politikai élet eseményeinek elemzésében pedig valósággal fáradhatatlanok. A fecsegési rovatok is az elvek szolgálatában állanak és rendszerint apró politikai leleplezéseket és gúnyolódásokat tartalmaznak. A franciák ezeket szeretik; mily élvezet nekik pl. az ilyen hírt olvasni:

„Loucheur már azt hitte, hogy ő is olyan elmozdíthatatlan a munkaügyből, mint Briand a külügyből. Az első Tardieu-kormány megalakulása után, alig

¹ La Liberté, jeudi, le 3. avril, 1930. 3-e édition, page 4.

hagyták el a miniszterek az elnöki palotát, amikor Loucheur karonfogta külügyi kollégáját, autójába invitálta és így szólt: „Édes Briand-om, mit szólna hozzá, ha most egy kicsit fecsegnénk a... következő kormányról.“ Sőt a legutóbbi kormányválság alkalmával sietett Chautemps-t a minisztériumába invitálni, ahol mégis kényelmesebben tárgyalhat, mint raspail-i lakásában. Így azután ő is együtt bukkant a komédia-kormányra. Ezekután természetes, hogy Tardieu „elfelejtette“ Loucheur támogatását kérni. De azt mondják, megvizsgálódik a keleti jóvátételt tárgyalásokkal, amelyeknek továbbra is elnöke marad“.

Az ilyen hírek csemegezámba mennek. A külföldi rovat is természetesen a szerkesztőségi politika megvilágításában kerül sajtó alá. És a szenzációs családi drámák helyét is a panamák leleplezései, epés gyanúsítások és a pártok belső botrányai foglalják el. A francia „szuverén választópolgárinak mindennél többet jelent az ilyen szenzációs pártpolitikai hír:

„Mi történt Bergerac-ban? — Az első választáskor a radikális jelölt több, mint ezer szavazattal vezetett; a második a jobboldal jelöltje lett és néhány szavazatot kapott a szocialista Simonnet is. Erre a szocialista párt felszólította jelöltjét, hogy a pótválasztáskor lépjen vissza a radikális jelölt javára. Simonnet azonban megtagadta az engedelmességet a szocialista pártvezetőségnek és fenntartotta jelöltségét. Ez a lázadás a pártfegyelem ellen annyira megtetszett a választóknak, hogy tegnap Simonnet-t óriási többséggel megválasztották. — Mit fog most a párt feje, a drága Blum tenni?“ (Szövegközti rajz: M. Leon Blum női pongyolában rózsák közt hever és törli a fejét).

A politikai cikkeket gyakran illusztrálják karikatúrákkal és ezek mindig az első oldalon kapnak helyet. A humor mind nagyobb szerephez jut a politikai hatásvadászat eszközei közt. A lapoknak külön élcrovatuk van. Az egyik pl. „Lehetetlenség“ címmel ilyen csípős apróságokat ír:

„A postaügyi miniszter úr legnagyobb élvezete a telefonálás“.

„Dovgalevszky őnagyméltósága Szovjetország párizsi nagykövete ma reggel a nagykövetség egész személyzetével és a Párizsban működő csekkistákkal templomba ment, szent misét hallgatni“.

Mindebben természetesen az ellenzéki lapok vezetnek. Az „ellenzéki“ szót azonban korántsem szabad a megszokott értelemben vennünk. Franciaországban már évek óta az a paradox helyzet áll fenn, hogy az ellenzéki lapok rendszerint a kormánytámogató sajtó. A Cartel csúfos bukása óta a parlamentnek, éppúgy mint az országnak a többsége, mérsékelt jobboldali s így természetesen a kormány is az. Viszont a közvéleménynek, elég nagy többsége, szavazatától (amelyet a legtöbbször gazdasági megfontolás irányít) teljesen függetlenül, tovább is a francia forradalom ideológiáját vallja az egyetlen igazságnak. Olyannyira, hogy a „szabadság, egyenlőség, testvériség“¹ varázsigéit még ma is felfestik minden középületre, ami néha elég furcsán hat, pl. ha egy börtönhomlokzaton olvassuk: Liberté. Ezt a hivatalos jellegű és történelmi patinájú forradalmi ideológiát és nagyzó frázisait a baloldali politika és sajtója teljesen kisajátította. Ezért szorulnak velük szemben a jobboldaliak a realisabb ellenzéki szerepre. És amint a kormány sajtó, úgy maga a kormány is — e szempontból — „ellenzéki“. Tardieu legutóbbi deklarációjában tudatosan kihagyta a „laikus“ intézmények védelméről szóló, szinte kötelező passzust, amit a baloldal falrengető tombolással követelt.

A franciák különben nagy tisztelői az egyéniségnek és ezért cikkeik is gyakran eléggé egyénien különösek. Olvassuk el pl. egy ú. n. „nagy politikai interview“ kezdetét:

„Szegény parlamenti riporter, akit e hivatással megvert a sors, tegnap már nem bírtam elviselni azt az üres szóáradatot, amellyel a szónokok és főleg

az önmagát folytonosan magasztaló Herriot fullasztották a Házat. — Ah, kinnt ugyanakkor sütött a nap. A napsugár csábítása ellenállhatatlan volt, elhagytam a parlamentet és kísétáltam a bois de Boulogne-ba. A fák rügyeznek, a madarak már visszatérnek Afrikából. Mily elbájolás! önfeledten sétáltam a csendes utakon, amikor a parlamenthez való hűtlenségemért megkaptam jutalmamat. Mert friss és vidám léptekkel, kit pillantok meg sétálni az úton? Poincarét. Hozzá sietek: Elnök úr, el vagyok ragadtatva, hogy láthatom. Engedje meg, hogy legmelegebb jókívánságaimat fejezzem ki pompás arcszínéhez. Épp most jövök a parlamentből, ahol Herriot azt mondta Elnök úrról...“ etc.

Íme, így kezdődik egy politikai nyilatkozat, amely körül három napig viharzott a párizsi sajtó. De néha erőteljesebb húrokat kell megpendíteni. Camille Aymard, aki lankadatlanul követeli a szovjetnagykövetség „kiszepítését“, így ír egyik cikkében:

„A büntetőtörvénykönyv (1881 júl. 29-i tv.) 36. §-a a külföldi államfők dien elkövetett nyilvános sértést 3 hótól i évig terjedő bebörtönzéssel és 100—3000 fr. pénzbüntetéssel sújtja. Én pedig azt mondom, hogy Sztálin, Szovjet-oroszország államfője, gonosztevő bandita. Állítom, hogy a forradalom előtt bandájával egy aranyszállítmányt támadott meg és hogy ez a banda akkor 32 embert gyilkolt meg. Állítom, hogy most is gonosztevő és bandita, mert cinkostársaival elraboltatta Kutjepov generálist és megsértette Franciaország földjét. Akarattal és érett megfontolás után elkövetem tehát a vétket, amit a fent idézett paragrafus büntet.“

Ez az idézet Mussolini hírlapírói stílusára emlékeztető perzselő és lázító cikkből van kivéve. De a címe megint igen francia: „Igazság! sújts le ránk . . . ha mersz!“

Ha most az egyes lapokat ütjük fel, balról jobbra haladva: a vörös Humanité külön rovatot tart a rendőrségi gyilkosságok és a szovjet paradicsomi állapotainak ismertetésére. Újabban Bucharin tollából XI. Piust gyalázó cikksorozatot közöl. A szocialista Populaire-t véget nem érő jakobinus elmékedések jellemzik. A radikális sajtó a szabadgondolkozás himnuszát zengi napról-napra és a múlt század elavult stílusában bugyborékol a klerikalizmus ellen. A jobboldali lapok közül a szélsőséges Action Française mottóként homlokán viseli a király üzenetét, amelyben követeli trónját, viselni óhajta uralkodói felelősségeit, gyakorolni kötelességeit és jogait. Különben a közéleti korrupció leírása tölti ki majdnem az egész lapot. A többi jobboldali lap katolikus színezetű. Coty Figaro-jának van a leggazdagabb és legértékesebb irodalmi rovata. Az ő két Ami du peuple-je a munkásság meghódítására törekszik. A Victoire kimondottan fasiszta újság. A Liberté és az Echo de Paris kitűnően szerkesztett, reálpolitikát követő harcias lapok. Mindezekben gyakran találkozunk világnézeti vitákkal; ma már odáig merészkednek ezek a lapok, hogy Krisztus istenségét bizonyító apologetikai rádióelőadások bő kivonatát is közlik. Ily körülmények közt érthető a radikálisok tobzódása: tagadhatatlan, hogy az elmúlt 40 évben valami megváltozott Franciaországban. A jobboldali sajtó gyakran hoz cikkeket szakemberek, zenészek, történészek, akadémisták, pszichológusok tollából és tehetséges fiatalembereket szívesen utaztat exotikus vidékeken.

Így annak, aki már kicsit megismerte a francia lelküjét és közélet sajátosságait, rendkívül érdekes és élvezetes ez utóbbi fajta francia lapok olvasása. Különösen, ha, úgy mint a franciák, többet olvasunk naponta.

Ami azonban a legnagyobb örömet okozza nekünk az újságolvasásban, az maga a nyelv: ez a kifinomodott, tiszta francia nyelv, a szavak könnyed fűzése; a mondatok művészi kapcsolása. A francia nyelvet nem feketítette be a nyomdafesték, megmaradt az, ami volt: a gondolatok gazdag, úri köntöse. Non tagadhatjuk, hogy stilsztikai hanyagságok és elírások, ha ritkán is, de felfedezhetők a francia lapokban: de külön párizsi

hírlapi zsargonnyelv nincs. Igaz is, hogy a párizsi szerkesztőségek nem ismerik a tollforgató volt-csodagyermek típusát. És igen sok lap, főleg a jobboldaliak, de még az Oeuvre is, valósággal büszke kötelességüknek tartják a francia nyelv kultuszát. Nem megrögződött szabályok orthodox védelmezői; a nyelv él és fejlődik hasábjaikon éppúgy, mint a közbeszédben; a kifejező és hasznos idegen szavaktól sem irtóznak; vidám leírásokban és kiszólásokban az argot kifejezéseket is megtaláljuk. De maga az a szellem, amely fejleszti, gazdagítja és őrzi ezt a nyelvet, mindig francia maradt érzelmi világában és gondolkozásmódjában egyaránt. Ezért nincs is szüksége arra, hogy egy hipokrita tősgyökeres-francia népnyelvben tetselegjen néhanapján.

Egy francia irodalomtörténésztől hallottam: a párizsi lapok bármelyikét arcpirulás nélkül lehetne egy feltámadt Corneille-nak vagy Bossuet-nek a kezébe adni. És ekkor elgondolkoztam azon, hogy vajjon mit szólna a mi Pázmány Péterünk, ha egy budapesti boulevard-lapot adnának a kezébe?

Párizs, 1930 április.

IFJ. JAMBREKOVICH LÁSZLÓ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A londoni tengeti leszerelési konferencia eredményei, Anglia és az Egyesült Államok sikerei, a francia és olasz álláspont — A német kormányválság, a Brüning-kormány első sikerei — A lengyel kormányválság, az ezredesek kormánya — Ghánai indiai kísérlete — A magyar kormányelnök római útja*

RAMSAY MACDONALD, Nagy-Britannia miniszterelnöke, április 10-én a hangjából kicsendülő őszinte elégtétellel jelentette be az alsóháznak, hogy a tengeri leszerelés konferenciáján résztvevő hatalmak közül Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Japán flottáikra vonatkozólag aznap reggel megegyezésre jutottak. A közel három hónapig tartó és drámai fordulatokban gazdag konferencia így részleges, bár jelentőségében még sem lekicsinyelhető eredménnyel végződött. Mind az öt résztvevő hatalomra kiterjedő megegyezést nem sikerült kötni. A Franciaország és Nagybritannia között, de elsősorban a Franciaország és Olaszország között fennforgó ellentétek olyan méretűeknek bizonyultak, hogy azok megoldását a konferencia további együtt tartásától már nem lehetett várni. A miniszterelnök bejelentése szerint a brit, a francia és az olasz kormányok továbbra is érintkezésben maradnak, hogy diplomáciai úton keressék a fennforgó ellentétek kiegyenlítését és a módot arra, hogy a két kontinentális tengeri nagyhatalom is csatlakozhassák a három óceáni nagyhatalom megegyezéséhez, amelyet nyitva tartanak számukra.

A brit labour-kormányának tudvalevőleg kormányrajutásának első napjától kezdve főgondja és első programmpontja volt az Egyesült Államokkal az intim, baráti összeköttetés módját keresni, és pedig a tengeri leszerelés, helyesebben a tengeri fegyverkezések korlátozása útján. Ezt a célt a konzervatív-párt is kitűzte magának és, ha kormányra jutott volna, bizonyára komolyan is igyekezett volna elérni, azonban kétségtelenül sokkal kevesebb lendülettel, hogy úgymondjuk kevesebb naiv bátorsággal, mint ezt a munkáskormány ősz miniszterelnöke tette. MacDonald októberi látogatásának

kézzelfogható gyümölcse a most kötött három-hatalmi szerződés, mert azokon az alapelveken épül fel, amelyekben a brit miniszterelnök Hoover elnökkel Rapidanban történt találkozásuk alkalmából megegyezett. A brit birodalomnak az Egyesült Államokhoz való viszonyában, amely az utóbbi időben határozottan kedvezőtlen jeleket mutatott, a szerződés alapvető változást jelent, hiszen a szerződés alapja az az elgondolás, hogy a két angolszász birodalom között háború nem lehetséges. Természetesen ez az alap sem lehet egészen őszinte, hiszen, amint ezt Norman Angell, a háborúellenes mozgalom és irodalom egyik legérdekesebb alakja, szellemesen kifejti, a logikus az lenne, hogyha úgyis ki van zárva köztük a háború, akkor ne is törődjenek egymás tengeri vagy bármilyen más haderejével, amely nyilvánvalóan csak más hatalom elleni védekezést szolgálhat. Pedig ellenkezőleg, hajókatóriáról hajókatóriára, azok tüzérségi felszerelésénél pedig milliméterről milliméterre védték mindkét, sőt mindhárom oldalról az egyes államok technikai, úgynevezett védelmi felszerelését. Ennek két oka van: az egyik az, hogy sohasem lehet tudni, nem tör-e ki mégis háború a két angolszász testvérnemzet között, amelyek egyike szédületes iramban halad a világhatalmak élére, a másika pedig növekvő nehézségek között igyekszik védeni háromszáz éves tengeri főhatalmi pozícióját, amely őt a spanyol örökösödési háború óta hallgatólagosan és gyakorlatilag a világ első hatalmává tette. A másik ok abban van, hogy az admirálisok s a flottaszakértők, akik ezt tudják, a maguk részéről a legnagyobb biztosítékot mégis abban a védelmi szervezetben s technikai felkészültségben látják, amelyet országuk számára biztosítani igyekeznek. Ezeknek a körülményeknek a tekintetbevételével kétségtelen, hogy Nagy-Britannia hozta a legnagyobb áldozatokat a hármasszerződés létrejötté érdekében. Ma még az övé a világ legnagyobb flottája, 1936-ban pedig teljesen egyenlő lesz a flottája az Egyesült Államokéval. Nagy-Britannia többek között lemondott arról, hogy tengerentúli kolóniáival való összeköttetésére a szakértők szerint elengedhetetlenül szükséges cirkálóállományt kiépítse, aminek következtében hetven helyett csak ötven páncélos cirkálója lesz 339.000 tonnatartalommal az Egyesült Államok 323.500 tonnájával szemben. A paritást úgy érik el, hogy Amerikának a nagyobb tonnatartalom, tehát több cirkáló jut a nyolc hüvelykes (203 milliméteres), míg Nagy-Britanniának nagyobb a tonnatartalma és több cirkálója van a hathüvelykes (152 milliméteres) ágyúval felszerelt kategóriákban. Torpedórombolók és tengeralattjárók tekintetében mind a két hatalom azonos tonnatartalmat kap. Japán részesedése a követelt 70%-os arány helyett [átlagban kb. 69% oly módon, hogy míg a nagy és kis cirkálók kategóriájában nem éri el ezt az arányt, addig a tengeralattjáróknál messze túl is haladja.

Nagy-Britannia számára az eredmény a politikai nyugalmon kívül, melyet a megegyezés létrehoz — ennek jelentősége olyan, mintha Lord Haldanenak emlékezetes berlini látogatása alkalmával sikerült volna angol-német flottaegyezményt kötnie! — költségvetési szempontból is, a birodalom mai gazdasági és pénzügyi helyzete mellett, szinte felbecsülhetetlen értékkel bír: az új flottaprogramm már az idei első évben 4,000.000 font sterling megtakarítást jelent. MacDonald és vele ügylátszik az egész angol közvélemény tehát azt mondja, hogy lemondtak olyan helyzetről, amelyet úgysem lettek volna képesek materiálisán fenntartani.

Legtöbbet keresett a konferencián természetesen Amerika, amely az erőteljes fegyverkezés fenyegetésével — blöff nélkül, mert fenyegetése végrehajtására megvan minden eszköze — elérte ezt az óriási eredményt: a flottaegyenlőséget a brit birodalommal, amelyről tizenöt év előtt még csak álmodni sem mert volna: 1914-ben az Egyesült Államoknak 866.000

tonnájuk volt Anglia 2,175.000 tonnájával szemben! És ezt az eredményt elérték úgy, hogy még takarékoskodnak is mellette, hiszen Hoover elnök közlései szerint a paritásnak csak verseny útján való elérése az Egyesült Államoknak 1.400—1.700 millió dollár költséget jelentett volna, míg a londoni szerződés alapján kb. 500—650 millió dollárt fog flottájára invesztálni. A megegyezés lényege tudniillik — s ezt egy percig sem szabad szem elől tévesztenünk — nem a leszerelés, hanem csak a felfegyverkezés aránylagos korlátozása. Lényeges redukció csak a csatahajók kategóriájában fog történni, amelyeknél a három hatalom együtt kilenc egységet (Anglia ötöt, az Egyesült Államok hármat, Japán egyet) fog fokozatosan bevonni, a létező, fokozatonként kiöregedő hajók pótlását pedig hat évre elhalasztják. A légi fegyvernem és a tengeralattjárók szédületes technikai fejlődése ugyanis a háború óta tengerészeti szakértők számára bebizonyította, hogy a jövő háborújában az úgynevezett „capital ships“ tulajdonképpen tehetételek, minthogy könnyen elérhető céltáblái a bomba- és torpédó-támadásnak.

A jövő háborúja — a nagy leszerelési konferencián, az emberiség e nagy reménysege körül alig volt másról szó, mint a jövő háborújáról — a levegőben és a tengeren fog lefolyni. Eszközei pedig a bomba- és gázvető repülőgép, a gyorsmozgású, könnyű — 7—10.000 tonnás — páncélos cirkáló és a tengeralattjáró. Ezért küzdöttek Franciaország és Japán megnemalkuvó eréllyel a tengeralattjárók fenntartásáért, amit sikerült is elérniök. A Londonban kötött egyezmények egyike, amelyet mind az öt hatalom aláírt, csak a tengeralattjárók humanizálásával foglalkozik, de eltüntetésük-ről már szó sincs.

Az egyezmények megszövegezésére csak húsvét után kerül a sor, amikor is előreláthatólag háromféle szerződés fogja a «londoni» címkét viselni. Az első szerződés-komplexum azokat a technikai szabályokat tartalmazza, amelyeken — általában a fegyverkezések korlátozására vonatkozólag vagy a kiöregedett hajók bevonását illetőleg stb. — a konferencián résztvevő mind az öt hatalom megállapodott. A második szerződés foglalkozik a tengeralattjárók humanizálásával, a harmadik pedig a hármashatalmi szerződés.

A tárgyalások nyolcvanöt napja azonban távolról sem volt elegendő arra, hogy a biztonság kérdésében Nagybritannia és Franciaország között olyan egyezmény jöhessen létre, amelyhez a többi érdekelt — elsősorban népszövetségi — hatalom is hozzájárulhatott volna. Ezenkívül a Franciaország és Olaszország között fennálló ellentét ma egy hajszállal sem volt enyhébb mint a konferencia megnyitásának napján, sőt, eltekintve talán az utolsó napok valamivel barátságosabb hangulatától, inkább azt lehet mondani, hogy ezeknek a hónapoknak a folyamán a két középtengeri hatalom viszonya romlott. Franciaország megingathatatlanul ragaszkodott ahhoz a tételéhez, hogy 240.000 tonna előnye legyen Olaszország fölött flotta-programmjának befejezésével. Olaszország ezzel szemben megtántoríthatatlanul kitartott Mussolini tétele mellett, mely szerint hajlandó abban a mértékben és addig a pontig leszerelni, ameddig a legerősebb kontinentális hatalom elmegy, de viszont felfelé is követeli a teljes paritást a legerősebb szárazföldi nagyhatalommal. Franciaország hajlandó lett volna esetleg abszolút számokban redukálni a flottáját, ha egy angol-francia megegyezés öt mindennemű támadás esetén az angol flotta támogatásáról biztosítja. Ellenben Olaszországgal szemben ebben az esetben is fenntartotta szuperioritási igényét, azzal indokolva követelését, hogy flottája nem szorítkozik egyedül a Földközi-tengerre, hanem három tengerre van elosztva és a kolóniáival való összeköttetést 18.000 kilométernyi úton kell védelmeznie. A francia-angol tárgyalások a népszövetségi Egységokmány keretében folytak, amely-

nek 16. cikkét kellett volna úgy interpretálni, hogy ez Anglia támogatását biztosítsa a megtámadott félnek. De egyrészt az alsóház ellenzéki pártjainak vezetői figyelmeztették MacDonaldot, hogy a parlament nem szentesítené a birodalom új kötelezettségeit, másrészt Grandi közölte, hogy Olaszország véleménye szerint a paktum minden interpretációja a népszövetség tanácsa és közgyűlése elé tartozik, tehát a maga részéről a tárgyalás egész komplexumát a Népszövetség elé viszi és, amíg az nem dönt, semmiféle megegyezést nem fogad el magára nézve kötelezőnek, amivel elsősorban Németország állásfoglalására gondolt. Továbbá úgylátszik figyelmeztette a másik két tárgyaló hatalmat, hogyha vele mint locamói garancia-hatalommal szemben, harmadik államok garanciájára van szükség, akkor a maga részéről fontolóra kell vennie, vajjon érvénybenlevőnek tekintheti-e még a locamói szerződést. A helyzet tehát ma az, hogy ezek a tárgyalások diplomáciai úton fognak továbbfolyni és a Népszövetségre vonatkozó részek a tanács májusi ülészaka elé fognak kerülni, amely valószínűleg intézkedni fog a leszerelési konferenciát előkészítő bizottság összehívása iránt. Ami pedig közelebről az olasz-francia viszonyt illeti, Briandnak Londonban tett kijelentései arra vallanak, hogy Franciaország talán hajlandó lesz az olasz-francia ellentétek egész komplexumát komolyabb megfontolás tárgyává tenni és Olaszországnak esetleg a tuniszi olaszokra s a lybiai határookra vonatkozólag olyan engedményeket tenni, amelyek a római kabinetnek lehetővé tennék, hogy paritási kívánságát csak a Földközi-tengeren tartózkodó francia flottára korlátozza.

A londoni konferencia távol áll attól, hogy teljes sikere legyen, de nem teljes balsiker és nem hozza magával azt a csüggedést és visszaesést, amit a hozzáfűzött remények teljes csalódásától várni lehetett volna. Az általános leszerelés problémája nem haladt előre és bár beszélnek arról, hogy az általános leszerelési konferenciát nem is oly távol jövőben összehívják, ennek a kilátásai sajnos egyáltalán nem kedvezőek, pedig a hatalmaknak a népszövetségi Egyességokmányban lefektetett leszerelési kötelezettségei betartásától függ a legyőzött államok jogi, politikai és erkölcsi helyzetének a megváltoztatása is. Pedig a nemzetközi életben azt az állapotot, hogy korlátozott jogú és teljesen lefegyverzett államok álljanak teljesjogú és fegyverzetű államokkal szemközt, a nemzetközi béke veszélyeztetése és sérelme nélkül állandóan nem lehet fenntartani. Talán éppen a világpolitikai helyzet e prekárius és ingatag voltának felismerése okozza azt, hogy az angolok oly határozottan visszautasítják az újabb katonai jellegű garancia-kötelezettségek vállalását. A világnak, különösen Európának mai állapota nem engedi meg az egyoldalú garanciák halmozását; levegőre, rugalmasságra van szüksége, hogy békésen bár, de új irányokban fejlődhessék és új, biztosabb, szilárdabb alapokra találhasson.

A hármas szerződésnek leggyengébb és legveszedelmesebb pontja a záradéka, mely az aláíró hatalmak mindegyikének megadja a jogot, hogy flottaprogramját — megfelelő előzetes bejelentés mellett — növelje, amennyiben a szerződésen kívülálló hatalomnak építkezései által veszélyeztetve érezné magát. Az amerikai sajtó egyrésze rámutatott arra, hogy ez tulajdonképpen flottaeszerelési defenzív szövetséggé alakítja át a szerződést, — tehát olyan megállapodássá, amilyentől az amerikai közvélemény mindig tartózkodott és amilyennek ratifikálását a szenátus, ha nyíltan kerülne elébe, megtagadná. MacDonald ugyan azt a reményét fejezte ki, hogy ennek a biztonsági szelepnek a felhasználására, melyet az olasz—francia megegyezés elmaradása miatt kellett felvenni, nem fog sor kerülni. De a kilátások erre egyelőre csak igen halvány reményt engednek meg; — a három hatalomnak azonban mégis meg kellett elégednie ezzel a sovány vigasszal és kétséges értékű biztosítékkal, hogy a teljes fiaskót

elkerülje. És a konferencia szétoszlik azzal a reménnyel, hogy a helyzet talán mégsem rosszabbodott az összeállése előtti időhöz képest és hogy talán 1935-ben, amikor a következő értekezletet tervezik, sikerülni fog» ami most elmaradt...

AZ 1930-AS ÉV tagadhatatlanul a válságok jegyében áll. Az elmúlt hetekben a német és a lengyel kormányokat emelte ki a nyeregből a parlamentáris fegyelmetlenségnek egy tarajosodó hulláma. A születésétől fogva beteg s a kormány-koalíciót alkotó pártok kebelében dülő belső összeütközések kényének s kedvének kiszolgáltató Müller-kormány, kevéssel a Young-tervnek végre is keresztülerőszakolt ratifikációja után, látszólag váratlanul lemondott. A nagy koalíció válságának oka a pénzügyi reformokban rejlik. A közel 400 milliós deficit fedezésére kellett megtalálni az eszközöket és éppen ezek felől nem volt meg az egyetértés a szociáldemokraták és a német néppárt, a demokraták és a bajor néppárt között. A szociáldemokraták által követelt és a 10.000 márkánál nagyobb jövedelmekre kivetendő «szükségáldozatot» (Notopfer) a német néppárt vetette el, a söradónak 75%-os emelése természetesen a bajor néppártnak nem volt ínyére. A birodalmi elnöknek azonban az önmagával meghasonlott Müller-kormány megfelelő helyettesítésére megvolt a kész terve. A Young-terv megszavazása előtt megígérte volt Brüning doktornak, a centrum nála járt vezérének, hogy a pénzügyi reformra vonatkozó törvényjavaslatokat, köztük nemcsak a deficit fedezésére, hanem a keleti tartományok agrárválságának enyhítésére szükséges rendszabályokat a birodalmi alkotmány 48. cikke alapján, rendkívüli rendelet-jogával élve, fogja életbe léptetni. Nyilvánvaló volt, hogy ezután nem is maradt más hátra, mint Brüning kabinetalakítása, még ha az csak egy kisebbségi koalícióra támaszkodhatnék is. Hozzájárult a nagy koalíció válságához a szocialisták többségének az az érzése is, hogy ha tovább vállalják a kormányzás ódiúmát, különösen a népszerűtlen deficitpótló adók megszavazásával, akkor geometriai arányban veszítik el a munkástömegek bizalmát, hiszen ezek a munkanélküliség növekedésével úgyszólván inkább balfelé tolnak el. Ennek a veszedelemnek megérzése legyőzte a Müller kancellár vezetése alatt álló józanabb elemeknek amaz álláspontját, hogy a kormányzásban való részvétel hátrányait ennek előnyei messze felülmúlják.

A centrum fiatal, alig 43 éves vezére, aki csak Kaas prelátus megbetegedése következtében vette át a párt vezetését és aki már csak azért is egészen új mentalitást képvisel, mert a háborús generációhoz tartozik, tényleg céltudatosan és fiatalos energiával fogott hozzá nem könnyű feladatához. Kabinetjét a centrumból, a német néppártból, a demokratákból és a bajor néppártból állította össze, azonban egy ügyes mozdulattal kiterjesztette jobbfelé és bevonta a német nemzeti párt agrárszámát is. Schielének, az agráriusok vezérének és a fiatal Treviranusnak, a „népkonzervatívok” egyik egészséges gondolkodású tagjának megnyerésével sikerült a Hugenberggel elégedetlen német nemzetiek soraiba éket verni. Kabinetje így határozottan jobboldali, de józan mérsékelt nacionalista jelleggel bír és célkitűzésénél fogva méltán nevezhető az erős kéz kormányának. Brüning azzal a szilárd elhatározással foglalta el a kancellár posztját, hogy ha kisebbségi kabinetjével nem sikerül a pénzügyi törvényjavaslatok számára megfelelő többséget biztosítani, akkor ezeket a 48. cikk alapján elnöki rendelettel lépteti életbe és a Reichstagot rögtön feloszlatja. A feloszlatást dekrétumot tartalmazó híres vörösbor tárca háromszor jelent meg a kancellári asztalon és — teljes sikerrel meg is tette hatását: a Reichstag a kancellár kormányprogramját, bizalmi szavazat nélkül bár, de szótöbbséggel tudó-

másul vette; az agrár és a pénzügyi törvények közötti összefüggésre vonatkozó indítványt pedig 217 szavazattal 206 ellen elfogadta és végül, egészen meglepő nagy többséggel — 250 szavazattal 204 ellen — elfogadta a vámreform-törvényt és az agrárprogramot, azaz a keleti tartományok pénzügyi támogatásáról szóló törvényjavaslatot; továbbá elfogadta a söradónak 50%-os és a dohány- meg cukoradónak emeléséről szóló javaslatokat. Mindezek lehetővé teszik a folyó évben a deficitnek teljes fedezését és azt is bizonyítják, hogy komoly, átgondolt programmal, erélyes fellépéssel, amelybe bizonyos mértékű fenyegetést is lehet burkolni, a legrakoncátlanabb és férgyelmezetlenebb parlamenttel is lehet kormányozni.

A franciák úgylátszik aggódva szemlélik ezeket a fejleményeket Németországban, hiszen az utolsó szavazások egyikénél-másikánál már úgyszólván az egész nemzeti párt a kormány mögött állott és nem lehet tudni, vajjon ez annyit jelent-e, hogy a kormány közeledik jobb felé s a Young-terv-ellenes, francia-ellenes nemzeti párt befolyása alá kerül, vagy pedig annyit jelentene ez a folyamat, hogy Hugenberget, a csődöt mondott pártvezért hívei már teljesen cserben hagyják, dacára annak, hogy a kassza még nála van? A pártatlan szemlélőnek mégis inkább az a benyomása, hogy Schiele kiválása megdöntötte a német nemzeti párt egységét és megbuktatta Hugenberg titkos tanácsost: a józanabbak Schielével és Treviranusszal élükön a realitásokkal számolva, komoly kormányzati programmal akarnak operálni és igyekeznek mindkét szélsőség ellen a polgári pártok komoly összefogásával szilárd frontot építeni. Ez nem jelenti a Young-terv szabotálását: ellenkezőleg, azt jelenti, hogy a nagy reparációs reform elfogadása bezár egy korszakot és a nemzeti erők összefogásával akarják, a legerősebb kontroverzkérdések kikapcsolása után, a birodalmat nyugodtabb fejlődés útján, átgondolt gazdasági politikával a jövő boldogulás felé vezetni. Az azonban nincs kizárva, hogy ez a polgári koalíció a külpolitika vonalán újításokkal fog szolgálni. Lehet, hogy kissé kevésbé fogja Moszkva barátságát keresni és még kevésbé fogja hajszolni Párizs engedményeit. Kissé önérzetesebb és függetlenebb politika a franda relációban bizonyára értékes és hatalmas barátkat szerezhetne a Német Birodalomnak más viszonylatban is.

LENGYELORSZÁGBAN is ismét megpróbálják, hogy a négy év óta vajdúó válságot erélyes eszközökkel gyűrjék le. A félerélyes Bartel-kormány, mely három hónapig küzdött a Szejmmel, s ez idő alatt nagyjából keresztülvitte a költségvetést, egy akcidentális szavazásnál kisebbségbe került. A szavazás éle a munkaügyi miniszter ellen irányult, aki — Prystor ezredes, Pilsudszki egyik bizalmasa — a munkásbiztosító tanácsokból kidobta a szocialdemokrata szindikátusok képviselőit és kormánybiztosokkal helyettesítette őket. Bartel professzor, a küzdelembe belefáradva, beadta lemondását, mire az államfő, Pilsudszki marsallnak és környezetének tanácsa alapján, előbb kísérletet tett olyan kabinetnek az összeállítására, amely a parlamenttel való együttműködés alapján állt volna. A marsall célja ezzel csak az volt, hogy azok — köztük Szymanski, a szenátus elnöke —, akik még abban az illúzióban ringatták magukat, hogy ezzel a parlamenttel lehet együtt dolgozni, saját kárukon okuljanak és megtanulják a más javára, hogy a Szejm életképtelen, csak arra való, hogy hazaküldjék. Ezt a célt szolgálta előbb Szymanski, később Jan Pilsudszkinak, a marsall öccsének megbízatása. Az igaz, hogy a marsall mindent megtett, hogy ne legyen könnyű a Szejmmel való kooperáció alapjait megtalálni, mert olyan értelmű ultimátumot intézett a kamarához, amelynek elfogadása az utóbbinak az államügyekbe való befolyásáról történő lemondásával majdnem egyértelmű lett volna. Mindkét kísérlet bukása után létrejött végre a marsall legintimebb környezetének,

az úgynevezett „ezredeseknek“ kabinetje, a kalandos múltú, erős akaratú, kiváló szervezőképességű Slavek ezredes elnöksége alatt. Miután a kamara megszavazta a költségvetést, a miniszterelnök elnapoltatta és legutóbbi kijelentése szerint most új választásokat készít elő. Nem lehet tudni, vajjon ez még egy utolsó kísérlet akar-e lenni a parlamentáris szisztémával, vagy pedig csak időnyerés céljából beszélnek választásokról, remélve, hogy a nyárára várt gazdasági javulás a kormány javára fordíthatja meg a közhangulatot, amelyben azután vagy jobb kilátásai lennének a Pilsudszki-pártnak a választásoknál, vagy pedig az államszínyt lehetne nyélbe ütni. Az ország mai hangulatát tekintve, hacsak a választójogot meg nem változtatják, a mai nál jobb összetételű és gyakorlati munkára képesebb parlamentet nem fogunk tudni összehozni. Lehetséges azonban, hogy ha az alkotmányos kísérlet ismét nem sikerülne, akkor az ezredesek rábírnák a marsaik az 1926-os államszínyből való konzekvenciák levonására és az alkotmánynak autoritativ úton való megváltoztatására. Pilsudszki kifelé helyreállította a lengyel köztársaság tekintélyét: a jelek szerint reá vár, hogy befelé is érvényt szerezzen a „haza mindenképp“ jelszónak, annak a jelmondatnak, amely őt egész életén át vezette.

AZ INDAI KORMÁNY nagy önuralommal igyekszik megőrizni hidegvérét és végigjátszani azt a fölényes szerepet, amelyre Gandhinak elsősorban a sómonopólium ellen, de általában az engedelmesség megtagadására indított mozgalmával szemben egyelőre berendezkedett. A brit hatóságok Gandhit és az ő izgató tevékenységét következetesen nem akarják észrevenni, viszont lecsapnak mindazokra, akik az ő szavainak hatása alatt törvényellenességet kövének el és elkobozzák tőlük a monopólium megszegésével termelt sót. Kérdés, mennyi ideig tudják ezt a politikát folytatni Gandhi azon kétségbeesett erőlködésével szemben, hogy mártírrá avassák. A hindunak nincs érzéke humor iránt és így az a körülmény, hogy Gandhi apostoli hadjárata és a sómonopólium apró megszegése a brit kormányhatalommal szemben egyelőre olyan, mint a légyecsipés az elefánt hátán, az indiai lakosságra nem hat nevelésesen. Másrészt Gandhi kezd belefáradni a passzív erőlködésbe és így nincs kizárva, hogy élesebb eszközökhöz fog folyamodni, hogy a bombayi hatóságokat kizavarja nyugalomból. A „Nagy Léleknek“ (Mahatma, Gandhi mellékneve) irigységét különösen felkeltette az utóbbi időkben két ember elfogatása. Az egyik Sen Gupta, Kalkutta polgármestere, akit pár hét alatt másodszor tesznek lakat alá, a másik pedig Pandit Dzsavaharlal Nehru, a pán-indiai kongresszus elnöke, akit Kalkuttában fogtak el. Ha a brit hatóságoknak sikerül Gandhival szemben a türelem álláspontján megmaradni mindaddig, amíg a nagyon primitív lakosság szemében nyilvánvalóvá válik, hogy a sómonopólium megsértésére kifejtett energia nem áll arányban az elért siralmas eredménnyel, akkor a harc első fázisában teljes győzelmet fog elkönyvelhetni a brit birodalom. Különösen, ha közben meg fog jelenni az Indiába kiküldött parlamenti komisszió jelentése, melynek első kötete valószínűleg husvétkor hagyja el a sajtót. Akkor nyilvánvalóvá fog válni egyrészt az, hogy a britek komolyan foglalkoznak az indiai alkotmány reformjával, másrészt az is, hogy milyen mértékben hajlandó a metropolis az oly sokszínű és sokféleségű indiai császárság lakosainak önkormányzatra irányuló kívánságát teljesíteni.

MAGYARORSZÁG MINISZTERELNÖKÉNEK RÓMAI UTAZÁSA

és háromnapos tartózkodása Olaszország fővárosában, a két államot összefűző baráti kapcsolatoknál fogva, amiket Mussolini és Bethlen személyes barátsága szimbolizál, teljesen magától értetődő udvariassági aktus volt, mely-

nek politikai jelentőséget a két államférfi személyén kívül csak az a körülmény ad, hogy Olaszország és Magyarország külpolitikája tudvalevőleg párhuzamos vonalakon épült fel. Bethlen István három éve nem volt már Rómában: a baráti érzelem, az udvariasság és az okosság parancsoló követelése volt, hogy a legelső kínálkozó alkalmat felhasználja a Duce meglátogatására, hogy vele alapos eszmecsereben megbeszélje mindazokat a nagypolitikára, de különösen a közép-európai konstellációra vonatkozó politikai problémákat, amelyek Olaszországot és Magyarországot közelről érdeklik, és hogy közvetlen eszmecsereben tanulmányozzák a két országot különösen érdeklő gazdasági problémákat — az általános európai gazdasági válságnak a két országra eső vetületét — és konkrétan a fiumei szabad kikötőnek s a magyar export Fiume felé való irányításának kérdését. A magyar miniszterelnököt ugyanazzal a melegséggel, a barát nemzet vezető államférfiének kijáró tisztelettel fogadták, mint három évvel ezelőtt. Mint Magyarországnak \$ Magyarország államférfiának szóló tiszteletadást és Mussolini hatalmas barátságának megfelelő megbecsülését könyvelhetjük el a kisantant sajtó megriadt és alarmhíreket terjesztő kommentárjait. Bethlen István Rómába ment, hogy megköszönje azt a hatalmas és értékes támogatást, amelyben Olaszország a hágai és párizsi tárgyalások alatt a magyar álláspontot részécsítette. Kétségtelen, hogy a két állam külpolitikai koncepciója, helyzetük és erőviszonyaik nagy különbözősége dacára, a legteljesebb mértékben azonos. Kétségtelen az is, hogy az olasz nagyhatalomnak s a kicsiny, de erős öntudatú Magyarországnak barátsága — ennek a nemzetnek a férfias erényeit senki jobban fel nem ismerhette és helyesebben nem értékelhette volna, mint Benito Mussolini, a talpig férfi, a férfias erények megtestesítője — az igazság, a méltányosság és a politikai okosság elvei alapján felépült állandó jellegű európai békének erős és tiszteletreméltó tényezője.

OTTLIK GYÖRGY

KÉT KOLPORTÁZS-KÖNYV

I.

„MAGYARORSZÁG VERECKÉTŐL NAPJAINKIG“

A MAGYAR könyv anyagi és tartalmi válságáról e folyóiratban már ismételten szó volt.¹ Általánosságban és példával mutattuk ki, hogy a könyvtől eltévedett és anyagilag leromlott publikumáért küzdve, a magyar könyvkiadás teljes szellemi sivárságba süllyedt. Mindent a részletre kolportált „gyűjteményes könyvtől“ vár, a mondva-csinált „aktualitásoktól“, az állítólagos szerkesztőknek és nagytömegű munkatársaknak díszes névsorától, a tekintélyes „előhangoktól“ és „előszavaktól“, — végső soron tehát mindent a könyvterjesztő ügynöktől, aki a felesleges és többé-kevésbbé csekélyértékű, de nagy áru gyűjteményeket a nagyközönség nyakába varrja. Nem vár ellenben semmit a könyv tartalmától, tehát e téren nyújtani sem kíván semmit. Könyvkiadásunknak ez a része — s fájdalommal kell megvallanunk: tetemes része — csupa merő „reprezentáció“: a hiúságok testet öltött vására, ahol semmit vesznek és árulnak semmit.

Nemrégiben alkalmunk volt itt olyan gyűjteményes munkát tárgyalni, mely Magyarország megismertetését tűzte ki céljául Franciaországban, de amelyet érthetetlenül s elég sajnálatosan díszes és drága magyar kötetben is közrebocsátottak.² Ez a műfaj: országunk általános megismertetése, úgy látszik, valamiféle könyvkiadói divattá lett. Hosszú hónapok óta kísért minden téren egy hatalmas ötkötetes „díszmű“, mely azt vallja magáról, hogy a Magyarországról szóló tudnivalóknak hiánytalan összegezése.

Alább részletekben is rámutatunk, hogy a munkában foglaltatott egyes cikkek nem érett tudományosság eredményeit népszerűsítik, hanem — igen gyakran — szölamokat, felszíniességet, tévedéseket terjesztenek. A munka alapvető hibái mégsem a részletekben, hanem a konceptusban rejlenek. Ismét rá kell mutatni arra, hogy egy mű, melynek mintegy 120 munkatársát toborozták össze a hazai élet mindenféle táborából, már szerkezetében is elhibázott, mert híján van a tudományos vagy magas színvonalon népszerűsítő munkában nélkülözhetetlen egységnek, nyugalomnak, tagoltságnak, önként értendőik, hogy 120 szerző százhuszféleképpen értelmezi a szerkesztő által elé-szabott feladatot és 120 szempontból szemléli a témát. Ennek következménye a teljes módszerbeli diszparátságán kívül egyfelől a szün-

¹ Balogh József: „A magyar könyv élete napjainkban“, Magyar Szemle, IV. kötet 346. 1.; Pukánszky Béla: „Élő könyvek“ u. o. 374. 1.

² „Magyarok a kultúráért“, Magyar Szemle, VIII. kötet 82. 1.

telen ismétlés, másfelől a hézagosság és aránytalanság. Mint a „Magyarok a kultúráért“ című albumban, úgy ebben az ötkötetes országismertetésben is teljes műfaji zavar uralkodik. Tudományos dolgozatok, essayk, tárcák, előadások, hosszabb szónoklatok és rövid tósztok: mindez egy ködfelhőben gomolyog.

A „Magyarok a kultúráért“ c. album ismertetője már rámutatott, hogy kétségkívül szükség volna az ország s a társadalom tudományos arcképére, olyan, a részletekbe is beléhatoló, hasznos leírásra, aminőre — szűk keretekben — kitűnő példát mutatott legutóbb Weis István.¹ Amire ellenben nincsen szükség, az a számtalan kézikönyvben és gyűjteményben megtalálható történelmi, irodalomtörténeti, közjogi, földrajzi stb. vázlat. Miben különbözik pl. a gyűjteményes mű előttünk fekvő 4. kötete (Tudomány, Irodalom, Egyházi élet) bármelyik irodalomtörténeti áttekintésünktől? Abban, hogy az összefüggő ábrázolás helyett három fő fejezetben („Szellemi élet“, „Magyar lángelmék“, „Irodalmi miniatűrök“) vagy 50 szerzőnek rövidebb-hosszabb cikkét kapjuk, — arcképalbumot, melynek elemeit semmiféle vezetőgondolat egységbe nem foglalja. Nemcsak a tudomány, hanem természetesen már a tudományhoz kapcsolódó népszerűsítés is messze túlnőtt az ilyen tárcáirói szemléleten. Egy-egy nemzet szellemi életét már évtizedek óta a politikai, gazdasági, társadalmi élet medrében, a nemzetközi kapcsolatok és kölcsönhatások számbavételével, a „Geistesgeschichte“ mindjobban kieri módszerével vizsgálják. A tudománynak s az ismereteknek, a munka komolyságának s a közönség pénzének valami csodálatraméltó fitymálására vall, hogy mindezzel szemben vereckei könyvünk olyan vezércikk- és tárcassay-mozaikot talál, melyből — bármily tiszteletreméltók is az egyes szerzők nevei — igen kevés tanulságot fog meríteni, aki a könyvet jó szándékkal vásárolja és olvassa. Lényegileg ugyanez áll a mű első és ötödik kötetéről. (Történelem, művészet, sport, statisztika.) A bíráló kénytelen megállapítani, hogy a jeles nevű dolgozótársak helyett az érdemleges munkát mások, a második vonalban állók végezték el. Mint egyebütt, a szerkesztő arányosító és kiegyenlítő keze-nyoma itt is hiányzik, a cikkek szinte egymás mellé vannak dobva. Mintha csak az indokolná meg egyiknek-másiknak közzétételét, hogy meg kellett jelennie, mert éppen a szerkesztő fiókjában volt.

A Magyarország történetét tárgyaló fejezetek írói nehéz helyzetben voltak. Magyarország történetének tudományos szintézisét most építik fel történetíróink, akik közül Domanovszky Sándor, Eckhart Ferenc, Hóman Bálint és mások írtak ilyen munkákat, úgyhogy előre is valószínű volt, hogy első forrásokból dolgozó összefoglalást nem kaphatott a vállalat. Adva volt ellenben számára egy másik lehetőség, amely a mű célját tekintve, a legmegfelelőbb is lett volna. Ahogy a maga korában megvolt Jókai Mór színes előadású, népies magyar történetének a szükségessége, Horváth Mihály és Szalay László tudományos igényű munkái mellett, úgy a Kisfaludy Társaság is jutalomra méltónak és valóban hézagot pótlónak érdemesítette Varga Ottó

¹ Weis István: „A mai magyar társadalom“.

magyar történelmét, amely az addigi kutatások eredményeit irodalmi formában fűzte logikus történeti egymásutánba. Hová illenek jobban egy ilyen opus, mint éppen a nagyközönség népszerű, de alapos tudománytárába, aminő ez a kiadvány is akart lenni? A szerkesztőség e helyett a talán nehezebb és költségesebb megoldás helyett az olcsóbbat és a sablonosabbat választotta. A magyar történetet elmondó három fejezet: „Kárpátia és a magyarság a honfoglalásig“, „Az államalapítástól a mohácsi vészig“, „A török hódoltságtól a kiegyezésig“ folyamatos előadású, iskolakönyv ízű művek, amelyekre alig hisszük, hogy íróik valaha is nagy büszkeséggel tekintenek majd vissza. Becsületese szorgalmukat igazán hálásabb feladat szolgálatába is állíthatják.

Teljesen terméketlen mai formájában a Történelmi arcképek sorozata. A huszonkét arckép írói között az irodalomban egészen ismeretlentől az aktív miniszterig minden klasszis található. Komoly és tartalmas essayk mellett szubjektív hangú visszaemlékezések, de még inkább semmitmondó, lapos és száraz életrajzok zavaros kaleidoszkópban vonulnak el az olvasó előtt, akárcsak idejétmulta iskolai olvasókönyvben. Mi értelme volt ezt így csinálni? — Igazságtalan volna fel nem említem, hogy vannak a kötetekben sikerült összefoglalások is, így elismerést érdemelnek az archeológiai és a képzőművészeti fejezetek, valamint a statisztikai adatok világos feldolgozása.

Ha valaki a mai közkeletű vezércikkfrázisokkal meg akar ismerkedni, e hatalmas terjedelmű munkában gondosan együtt látja őket, ha azonban Magyarország történelmét, földjét, népét, életét, gazdaságát, irodalmát, művészetét akarja megismerni Vereckétől napjainkig, vegye csak elő a megfelelő szakmunkákat, mert ebből az öt kötetből sem Vereckét, sem Magyarország történetét, sem napjainkat nem fogja megismerni. Igaz ugyan, hogy a történeti cikkek jórésze azzal kezdődik, hogy „az Árpádkorban“, vagy „a Honfoglalás korában“, — de ami azután következik, legnagyobbrészt vázlat, kidolgozás nélkül, és frázis tartalom nélkül.

Hogy az egyes fejezeteket miként dolgozták föl, arra a legjellemzőbb a magyar városok című fejezet. Ebben az első cikk „Budapest világváros“ címen. Azután következik „az ország szíve“ (Budapest), „nemzetem büszkesége“ (Szeged), „a híros város“ (Kecskemét), „Kossuth városa“ (Cegléd), „a kálvinista Róma“ (Debrecen), „a magyar Athén“ (Eger), „Szemere Bertalan városa“ (Miskolc), „a magyar Sión“ (Esztergom), „Királyok városa“ (Székesfehérvár), „ahol a villanyos motor megszületett“ (Győr), „Civitas fidelissima“ (Sopron), „Szent Márton városa“ (Szombathely), „Földi paradicsom“ (Pécs), valamennyi ilyen barokkos címmel s egy kivételével valamennyi Révay József dokornak, a jeles klasszikus filológusnak s egyébként is nagyműveltségű tudósnek a tollából. A megszállt területi városokat Torday Géza írta le, „Recrudescunt“ (Kassa), „a Felvidék gyöngyei“ (Késmárk, Eperjes, Bártfa, Lőcse), „Megy-ballag már a véndiák“ (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya), „Vitám et sanguinem“ (Pozsony), „Üdvözlégy kegyelmes Szent László király“ (Nagyvárad), „A magyar Golgota“ (Arad), „Losonczy István városa“ (Temesvár), „A bunyevác metropolis“ (Szabadka), „Kincses Kolozsvár“, „Bolyai katedrálja“ (Marosvásárhely), „A szász sásfészek“ (Nagyszében), „Az ország kapuja“ (Brassó).

Hogy mily szempontok szerint választották ki ezeket a városokat és miért hagyták ki Nagyszombatot, Nagyenyedet, Segesvárt, Sátoraljaújhelyt, Sárospatakot, Pápát, Makót, Nagykoröst, amelyek részben mint tipikus iskolavárosok, részben mint jellegzetes mezőgazdasági centrumok a múltban is, a jelenben is nagy szerepet játszottak Magyarország kulturális vagy gazdasági történetében, — nehéz volna eltalálni. Igaz ugyan, hogy Geszti Lajosnak „A magyar föld és népe“ című tanulmányában e városok jórészt meg vannak említve, de micsoda klasszifikálás alapján történt az, hogy az egyik városról írtak külön monográfiát, a másiktól nem, bár — hogy igazságosak legyünk — azok a városok jártak jól, amelyek nem részesültek ebben a kitüntetésben. Mert ezek a monográfiák, mint már a címük is sejteti, színvonalban a Hármaskis-tükör összefoglaló földrajzi versikéit nem nagyon igyekeztek túlszárnyalni és a száz egynéhány soros fejtegetések adatokban és tartalomban mélyen alatta maradnak a Hármaskis-tükör egyes fejezeteinek, amelyek, különösen a négy-

venes években megjelent kiadások» bőséges statisztikát és egyéb adatot is szolgál» tattak az iskolás gyermekeknek. De hát — mondhatná védekezésül a szerkesztő — ez a monumentális mű felnőttek számára készült. Tudomásul vesszük ezt a védekezést és alaposabban megvizsgáljuk» hogy mit lehet megtudni egy-egy ilyen monográfiából.

Kossuth városáról megtudjuk» hogy:

„Ha megállunk Cegléd főterén, a hatalmas méretű Árpád-téren, első pillantásra lenyűgöznek a református templom roppant arányai és művészi vonalai. Az Alföld népének kulturális érzékére mutat, hogy itt, a sivár pusztaság közepén kivirágozhatott az olasz renaissance-nak ez a tökéletes remeke, a híres Hild József mesterműve. (Következik a templom művészeti leírása.) A református templom gigantikus arányai mellett szinte eltölpül a Kossuth-szobor, Horvay János művészeti alkotása... amely... valóságos zarándokhelye a vidék hazafias népének és szent oltára minden magyar ünnepségnek. (Következik a szobor leírása) ... Ez a város Kossuth Lajos városa örökre. (Kossuth ceglédi toborzása, 1876-ban képviselővé választatása, másfél oldalon át Cegléd története, egy fél oldalon át gazdasági és szellemi kultúrája.) ...Ez Cegléd jövője. Jelene a munka, a törhetetlen és szívós magyar munka, amely ennek a jövőnek kincseit felszínre fogja hozni az áldott föld méhéből. A munkás jelen és a messiás jövő felé pedig sugárzó fényességet hint a magyar szabadság legendás hajnalhasadása, amelynek szikrázó tündöklését Cegléd látta meg elsőnek és szívta szívébe és őrzi szívében örök hűséggel, mint a Vesta-papnő a szent oltár soha ki nem hamvadó paraszát.“

A megszállt területi városok, amelyeket Torday Géza írt le, hasonló módon készültek; valamennyiben dominál a város külső képének leírása. A városok lelkét, de főként mai gazdasági, statisztikai, ethnográfiai, demográfiai, sociográfiai, nyelvi, kulturális viszonyait nem ismerhetjük meg belőlük, pedig a dm ígérete: Vereckétől napjainkig. Úgy érzi az ember, hogy a szöveg itt nem egyéb, mint képmagyarázat a kiadó raktárában haszon nélkül heverő klisékhez.

Szerzőink szerint „még az olasz papok tanítják meg írni és olvasni őseinket: ők hozzák be a latin betűket és feledtetik el az ősi rovásírást.“ (8—91.), holott a tudomány mai álláspontja e kérdésben egészen más. — „És bár ebbe a korba esik irodalmunk első nagyobb magyarnyelvű emléke is, a Halotti Beszéd, mégis jelentősebb emléke művelődésünk e korszakának Szent István latinnyelvű irata, amelyben fiának, Szent Imre hercegnek atyai tanácsokat ad az uralkodásra. Ez a programmszerű irat mintegy nemeslevele a magyar kultúrának“ (10. l.). — Hogy a két emlék közül melyik a jelentősebb, azt éppoly bajos eldönteni, mint azt, hogy Homérosz két eposza a jelentősebb, vagy Thukididész történelme. — „... az Árpádok alatt a gazdasági élet a földművelésben és az állattenyésztésben merül ki. Mutatkoznak már ugyan a só- és ércbányászat nyomai is, de az ipar és a kereskedelem már akkor sem izlett a magyarnak. Akkor is, azóta is összeférhetetlennek tartotta harcos, úri mivoltával az alkudozást és a csereberét“ (10. l.). — Vájjon ilyen úri álláspontot foglaltunk el a ló- és állatkereskedelem terén is? És vájjon a fegyvereket s ipari cikkeket alku nélkül, urasan vásároltuk? És igazán nem csereberéltünk, hanem a zsebünkben termett, pompás, jó pénzzel fizettük meg, amire szükségünk volt? S nem lett volna semmi házi iparunk: például az ács- és kovácsmesterséget is meg kellett vetnünk úri mivoltunk miatt?

— Ma már bizonyára kevés olyan magyar él, akinek az ősei nyereg alatt puhították a húst (12. l.). — Bizonyára kevés, sőt talán egy sem, mert őseinknek — amint a legújabb néprajzi kutatások kimutatták — több eszük volt, semhogy nyereg alá tették volna a húst megpuhítani, mert a nyereg alatt a hús úgy megbűdösödött, hogy azt emberi izlés és gyomor el nem bírta. Ellenben az megtörtént, hogy a lónak a nyeregtől fölsebzett hátára nyershúst tettek, hogy a nyereg ne törje tovább. — „Karai László budai prépost 1473-ban meghívta Velencéből Hess András német könyvnyomtatómestert, aki Budán fel is állította az első magyar nyomdát“ (15. l.). — Fraknoi Vilmos kutatásaiból tudjuk, hogy Karai László 1470-ben ment Rómába és 1471 januárjában hozta magárai Hess Andrást, de nem Velencéből, hanem Rómából. — „A XVII. század végére az ország lakossága harmadfélmillióról másfélmillióra csökkent, amin a bécsi kormány tömeges telepítésed igyekezett segíteni, mindenestre azzal a melléccéllal, hogy a magyarságot lehetőleg gyengítse. Ebben az időben telepítenek a városokba, különösen a Bánátság nagyobb számmal megint németeket, szerbeket és oláhokat. Különösen e két utóbbi nemzetiség műveletlensége és vadsága hosszú időre megakasztotta a magyar művelődés természetes fejlődését és kivirágzását.“ (18 l.) — Tehát a három nemzetiségnek, különösen a szerbnek és az

oláhnak a telepítése hosszú időre megakasztotta a magyar művelődés természetes fejlődését és kivirágzását. Mennyi idő ez a hosszú idő és hogyan történt ez a megakasztás, azt nem tudjuk meg, pedig érdekes volna tudni, hogy az előbb lakatlan vidékeken mi történt aztán, hogy a természetes fejlődés megakadt. Vagy talán a németek, szerbek és oláhok műveletlenségének hatása átterjedt például Nagyszombatig, vagy Sárospatakig, ahol a kultúra már azelőtt fejlődésnek indult és ott akasztotta meg a természetes kivirágzást? De ne akadékoskodjunk! Megtudtuk legalább azt, hogy az ország lakossága harmadfélmillióról másfélmillióra csökkent a XVII. század végére. A 21. lapon azonban azt olvassuk, hogy „az ország lakossága a XVIII. század elején mindössze két és félmillió volt; nagyarányú telepítésre volt hát szükség, hogy mindenekelőtt a földművelés és ezzel a gazdasági élet zavartalan folytonosságát biztosítsák.“ Most már aztán sem a számokban, sem abban nem vagyunk bizonyosak, hogy mi volt a telepítés célja: a magyarság gyengítése-e, vagy a gazdasági élet zavartalan folytatásának biztosítása? A 8-ik lapon azt olvassuk, hogy „a magyar műveltség mai gyönyörű palotája igazában csak a XIX. és XX. század műve.“ — A 21. lapon pedig: „ezt a századot (a XVIII.-at) hazánkban a tudományok arany századának szokás nevezni; nagyszerű latinnyelvű tudományos munkák jelennek meg.“ — A 22-ik lapon: «... a XVIII. század közepére megteremti a magyar irodalom csodálatos virágkorát“, — „a XVIII. század végén egyszerre megindul a magyarnyelvű hírlap-irodalom“, — „és ugyancsak a XVIII. század végén áll a nemzeti kultúra megteremtőinek sorába a magyar játékszín.“

A Magyar Érdekességek „turáni népcsalád“-ról beszél, ami tudománytalanság. A postás-cikk szerzője a postát Ázsiából származtatja I

„őseink a posta fogalmát még Ázsiából hozták magukkal, ahol már Kr. e. a III. században rendkívül fejlett hírszolgálati intézmények voltak, melyekről a görög és a római történetírók csodálattal emlékeznek meg.“ (II. k. 417.1.) — A hadtörténeisz is Ázsiával kezdi. „... a magyar hadtörténelem azt mutatja, hogy a nemzet az őshazából, Ázsiából Európába vándorlása óta eltelt több mint egy évezreden át... szinte szakadatlanul harcolt.“ (II. k. 87. 1.) — „az a magyar pusztai lovas, aki előbb Ázsia, majd Kelet-Európa terjedelmes mezőségein... (II. k. 87. 1.) — „a turáni népek ma is mindenféle ragadozó madarakat tanítgatnak vadászatra Közép-Ázsia nagy pusztáin. Nem egy okunk van, hogy elhigyjük, hogy a középkornak ez a divatja tőlünk, a magyar fejedelmek udvarából indult ki és terjedt el Európaszerte“, (II. k. 353. 1.) — hja a vadászatról írott fejezet szerzője.

Szóval „turániak“ vagyunk, ahogy Müller Miksa nem minden kisebbítő árnyalat nélkül elnevezte az ural-altáji népeket. Ez már nem magyar hazafiság, hanem turánománia, — mondhatnánk Négyesy Lászlóval, — aki egy akadémiai bírálati jelentésében (Akadémiai Értesítő 1917, 97. 1.) a leghatározottabban tiltakozott a turánizmus ellen, kijelentvén, hogy ő — mint magyar ember — nem kíván turáni polgár lenni, ami különben soha sem volt a világon és így nem is támadhat föl. Minden tudományosan gondolkodó ember kell hogy igazat adjon Négyesynek e felháborodásában, mert sem Turánban létünk, sem turáni népekkel való kapcsolatunk semmiképpen nem bizonyítható s azok az árja nyelvészek, akikről a „turáni“ elnevezés származik, e név alá Ázsia szemétnépeit sorolták, akik kóbor cigányok módjára csavarogtak az iráni fennsík közelében s a dolgozó népek kifosztásából, lopásból, rablásból éltek. Kár tehát nemzetségnévül elfogadni a turáni nevet, — egykori csúfnevünket, kár erőnek-erejével őket erőszakolni magunkra, akikkel nincs mit büszkélkednünk, bár megengedjük, hogy a néhány ezer évvel ezelőtt élt turániak viselkedése miatt nem kellene okvetlen szégyenbe borulnunk, még ha valóban őseink lennének is. Az a legfőbb baj a turáni elméletnél, hogy tudomány nélkül való.

Egy más témáról íg szól könyvünk: „Hogy miképpen folyt le egy ilyen bölényvadászat, arra csak következtethetünk. Bizonyára a legszebb és legférfiasabb módja ennek a felbőszült bölénynek kopjával való elejtése volt. Egy Mátyás király idejében kiadott Thurocziusnak iniciális betűi közül az egyik magyarruhás alakot ábrázol, aki vállán palástot, fején koronát visel és dárdáját egy nekirohanó sötétbarna bölényre irányozza“,—olvassuk a Vadászat című fejezetben (II. 351—352.1.). A dkk szerzője nagy lelkiismeretességgel hivatkozik is forrására, ahonnan ezt a kétségkívül érdekes adatot meríti: „Vadászlap, 1902 13. sz. dr. Rodiczky.“ Ebből az idézetből nem tűnik ki, vajjon eszébe jutott-e a szerzőnek, hogy ennek a „Mátyás király idejében kiadott Thurocziusnak iniciális betűjét“ megnézzé. És senki se higgye azt, hogy ennek a „Thurocziusnak“ (magyarul: Turóczi Jánosnak) ezt az iniciális betűjét itt facsimilében megtalálja, bár el kell ismernünk, hogy van illusztráció a 351. és 353. oldalon, az egyiknek képmagyarzata „Tavaszi őzbak“ (Zsindely Endre felvétele), — a másik „Erős őzbak a júniusi virágtetetőben.“ (Zsindely Endre felvétele.) — A magyar borról írott fejezetben megtudjuk, hogy „a letelepült magyarság igen gyorsan szívébe zárta a szőlőt és a bort“ (II. k. 295. lap). Továbbá, hogy „a IX. század végéről... maradt kútfő, amely a Balaton és a Zala folyócska mellékén virágoz

szőlőművelésről emlékezik meg“ (II. k. 294. lap), de hogy mi ez a kútfő, ezt sem árulja el olvasóinak. Ez a fejezet azt is tanítja, hogy „IV. Béla... a kipusztult és elszéledt szőlőművelők helyébe a Hegyalján és másutt olasz szőlőművelőket telepített le.“ „III. Endre pedig folytatta az olasz szőlőművelők behívását—“ (II. k. 295. lap.) Meg kell állapítanunk, hogy a magyar bortermelés történetében Nagy Lajosnak is volt némi szerepe s nem ártott volna itt az ő szőlőtelepítés! intézkedéseivel is foglalkozni egy kissé.

De legyen elég a könnyen szaporítható részletekből.

A könyv — mint mondtuk — „díszmű“, tehát díszéről is szólanunk kell. A kolportázs-műnek tudvalévőén minél tetszetősebbnek, valami csodálatos hazai előítélet folytán minél súlyosabbnak (kilogramm-súlyt értünk) — és bőségesen illusztrálnak kell lennie. £ feltételeknek vereckei könyvünk megfelel. A papiros, a formátum, sőt a nyomtatás ellen ugyan alapos kifogást lehet emelni, mert a munka díszét emelte volna, ha „spiessek“ (a tiszta szedést éktelenítő, rút festékes foltok neve ez) nem csúfítanak. A klisék régiek, javarészből illusztrált lapokban már felhasználtak, tehát kopottak. Ennél nagyobb baj az, hogy a felvételek nem a munka számára készültek és részben elmúlt évtizedek fényképészeti technikáját, ízlését és egy elmúlt kor érdeklődését tükrözik. Szöveg és kép csak akkor simulnak egymáshoz, ha erőszak kényszeríti őket erre, egyébként a jobb kéz nem tudja, hogy mit művel a bal. Egész sorával a példának lehetne ezt igazolni. Itt beérjük ezzel: A Vasércbányászat című fejezet illusztrációi a következők: „Vida Jenő“ Lejtős akna, Személyszállító akna Tatabányán, Függősinpályák Tatabányán (II. 321—323. lap). Az alumínium-ércbányászat illusztrációi: Szénfejtés (324. 1), Réselés a széntelepben rudas reselőgéppel (325. 1), a Szénbányászat illusztrációi: homoktermelés vízsugárral, iszaptermelékelés céljaira (326. 1); s Felsőgalla—tatabányai bánya és gyártelep látképe (327. 1) és Mészkőbányák Tatabányán (329. 1).

Egy több mint ezer évet felölelő történelmi munka szerkesztői nem tudtak vagy nem akartak körülnézni a régi magyar bányászatot és kohászatot tárgyaló művekben, folyóiratokban, albumokban, illusztrált könyvekben, hogy azokból a régi állapotot megjelenítő képet tárjanak az olvasó elé, hanem beérték képeslevelezőlap értékű illusztrációkkal. Ez áll, szerencsés kivételt leszámítva, a városokat ismertető illusztrációkra is, pedig ezeknél igazán nagy választék áll a kutatók rendelkezésére.

A TANULSÁGOK, melyeket a „Vereckétől napjainkig“ nyújt, nem a mű lapjain, hanem sorai közt rejlenek. A magyar közönséget végre rá kell nevelni, hogy igazi műveltségben és önálló ízlésben gyökerező ítélettel maga válassza meg könyveit és ne essék a kolportáló könyvterjesztés könnyű prédájául. Közéleti tekintélyeink, legjelesebb íróink ne álljanak minden, hazafiasnak vallott célnak szolgálatába s ne engedjék meg, hogy egyebütt publikált cikkeiket másod- vagy sokadízben lenyomtatva, a jóhiszemű közönségnek belőlük „enciklopédiát“ gyúrjanak. Visszaélés ez az ő tehetségükkel és az ő nevükkel is, de talán helyes arra is rámutatni, hogy bizonyos fokig ők maguk is tudattalan részesei a visszaélésnek. Legörvendetesebb volna, ha az ilyen részlet-üzleteknek előbb-utóbb várható anyagi csődje rávezetné

a magyar könyvkiadást annak belátására, hogy hasonló vereckei könyvtömegekkel nemcsak az ország művelődési érdekeit nem szolgálják, hanem a tulajdon anyagi eredményeiket is kockáztatják. A gyógyulás csak akkor lesz várható, ha a sebek valóban már elevent érintenek. Akkor gyógyító sebek lesznek.

II.

H. G. WELLS: A VILÁGTÖRTÉNET ALAPVONALAI

WELLS világtörténete olcsó, új magyar kiadást ért. Olcsóságára a rossz papírral, gondatlan festékezéssel, lapokon át alig olvasható nyomással a kiadás eléggé rászolgált. Újságát illetőleg nem fog ártani egy kis közelebbi vizsgálódás.

Wells a világtörténet fogalmának új definícióját kívánta adni azzal, hogy a prehisztorikus kor tárgyalásán túl visszanyúlt az élet első megjelenésének, sőt magának a kozmosz kialakulásának kezdetéig, az eredmény azonban aligha felel meg a célkitűzésnek. Műve volta-képen nem egyéb, mint számos egymással többé-kevésbé összefüggő vagy össze nem függő speciális tudományág kompilációja. A könyv az élet és az emberiség történetének két nagy külön fejezete szerint magában foglalja egyfelől a kozmológia, geológia, paleontológia, meteorológia stb., másfelől pedig az anthropológia, ethnográfia és a közönséges értelemben vett történettudomány legfontosabb mai eredményeit, röviden: egy bizonyos enciklopédikus anyag összefoglalását adja, anélkül, hogy e speciális tudományok elemi ismereteinek kivonata szorosabb egységbe olvadna. Mindazonáltal Wells kézikönyvének heterogénebb összetételű első fele, mely a világ s az élet kialakulásának történetével foglalkozik, alkotja a munka sikerültebb részét. Itt ugyanis be kellett érnie az eddigi vizsgálódások és napjainkig elfogadott tudományos eredmények ismertetésével, mint-hogy e különböző tudományterületekben — mint maga is bevallja — „nem annyira járatos, hogy önálló véleményt kockáztathatna“. Am aki Wells kitűnő regényírói munkásságát valamennyire is ismeri, így is észre fogja venni, hogy határtalan fantáziáját e „tudományos“ művében se túlságosan fékezi. Könyve át meg át van szöve fantasztikus és utópisztikus megjegyzésekkel, kitérésekkel az embernek a jövőben világrészeket átfogó tervszerű vállalkozásairól, midőn, úgy félmillió év múlva, megszűnik a tél, a sarkvidékeken buja növényvilág honosodik meg s az emberiség — miután a tudomány haladásával pontos számításokat végezhet majd — ismerve az elkövetkezendő változásokat, évezredekre szóló terveket dolgozhat ki... stb., stb. Ilyen és hasonló nyilatkozatokkal a jövőre nézve is messze kitérít a fölvetett kereteket, s amint a tudomány szava elhallgat, azonnal megszólal a mesemondó Wells. Könyve utolsó fejezetében aztán teljesen át is adja magát az álmodozásnak.

A fantasztika Wellset az utóbbi években a szocialista apostol Wells váltotta fel. „Wüliam Clissold vüágában“ a regény fejezeteit töltötte

ki világboldogító eszméivel, jelen kézikönyvében pedig a história fonalát ragadja meg ezeknek kifejtésére. Műve olvasása közben a régi közmondást: a történelem az élet tanítómestere, — önkénytelenül így kell átfogalmaznunk: Wells, az emberiség tanítómestere. „Az ember egyébként is nagyon szeret tanítani és másoknak tanácsot osztogatni“, írja munkájában s e megjegyzést mindjárt vezérelvének fogadja. Másutt, utópiája felvázolásakor, úgy látja, hogy a jövő „férfiai és asszonyai, mikor idősebbek lesznek, egész egyszerűen önmagukat fogják nevelni, fognak maguk tanulni és oktatni is fognak“. Nos, Wells, a tipikus autodidakta, miután kinőtt a regényírásból s úgy érzi „idősebb“ lett, ellenállhatatlan kényszert érez, hogy minden eddig szerzett ismeretét közkinccsé tegye, a még alig megtaníthat máris tanítsa. Fanatikus tisztelője lévén a betűnek, a tanultságnak, a tudományokban mind távolibb területekre kalandozik s ez magyarázza, hogy világtörténete minden kiadással vastagodott néhány millimétert, aszerint, hogy szerző a közben eltelt idő alatt mennyi új ismeretanyaggal gyarapodott. A voltaképeni világtörténeti rész keretében, melybe Európa mellett Ázsia, Amerika, részben Afrika történetét is beszorítja, — hogy nehogy csupán uralkodók és hadvezérek háborús tényeinek ismertetésére szorítkozzék — a történeti események, eszmék, áramlatok, intézmények leírását (melyeket eredeti kútfők helyett inkább közismert feldolgozott művekből merít, főforrása az Encyclopaedia Britannica), minduntalan világmentő terveinek fejtegetésével szakítja meg. A megemésztetlen eszméknek, naív gondolatoknak, gyerekes fejtegetéseknek, vallás és nemzeti érzés ellen intézett durva támadásoknak sűrű ismétlődése miatt a műveltebb olvasó alig fojthatja el a könyv olvasása alatt bosszankodását, melyet még fokoz az író fölüeny, tanító, atyai hangja.

A tendenciózus történetírás nem Wells találmánya, ám kevés történeti munkát találni, melyben a szemérmes külső olyan farizeus lelket leplezne, mint Wells világtörténete. Helyénvalónak látszik a munka általános jellemzéséül feleleveníteni Szekfü Gyula kritikájának néhány sorát, melyek e mű előző magyar kiadása alkalmával jelentek meg (Napkelet, 1926. 3. sz.):

„Valamikor az emberek őszintébbek voltak. A Huszadik Század fénykorában ezt a könyvet melegen ajánlták volna minden progresszív egyénnek, őszintén megmondták volna, hogy ami a racionalizmust, egyházellenességet, az ész tiszteletét illeti, Voltaire kismiska Wellshez képest; bevallották volna és pedig szívesen, mert akkor azzal lehetett legnagyobb elterjedést biztosítani, hogy ez a könyv gyökerében támadja meg a vallásos és nemzeti érzéseket és aki egyszer befogadja tanait, az híve lesz és támogatója a nemzetközi radikalizmusnak} vagy esetleg, ha temperamentumosabb, a szocializmusnak. Mert az a közös lövő, melyet el akar érni: vallás és nemzetnélküli felvilágosodás a szocialista államban, melynek mintáját ott készítik az „elrágalmazott“ Szovjet-Oroszországban...

A művészi pillantás, korok és emberek kongeniális felfogása nem erénye Wellsnek. Az ő erős oldalát racionalizmusnak nevezhetnők, ha mögötte filozófiai érdeklődés is volna... Ez az alacsonyrangú, ma már végkép elavult racionalizmus a XVI. század utáni korszakok leírásának domináns eleme... A francia forradalom leírásánál váratlanul a terror barátjának mutatkozik, holott mindaddig átkokat szórt minden emberi vérontásra. De hát a terror áldozatai közt sok volt a köztársaság ellensége, kik megérdemelték a büntetést! Ez a megállapítás nagy lépéssel közelebb hoz bennünket azon pillanathoz, hol Wells végre le fogja vetni az álarcot.

A tendencia a világháború rajzánál egész világosan uralkodik rajta. Németországban persze nem volt moderm, civilizált nép; bismarcki arc, lovagszímák és hasonló jólismert antant-rekvizitumok kerülnek elő, nagyzási háborúban szenvedő nacionalizmus, melyet a bőség kihívóvá tett, stb. ... A világháborút természetesen Németország okozta, őt „éri elsősorban az a vád, hogy e háborút reánk zúdította“. Németország bűnében osztozik szövetségese, a mi monarchiánk is, mely hosszú idő óta segédkezett Németország befolyásának kelet felé terjesztésében. S „éppen jókor jött kellő ürügynek“ a szarajevói gyilkosság. Szerbiát az osztrák-magyar kormány ártatlanul vádolta, hogy a gyilkosokat felbujtotta s ezzel a váddal „kikényszerítette a háborút...“ Es ez így megy tovább, mintha a háborús évek francia vagy angol újságjait olvasnók, minden ránk szórt rágalmat hűségesen regisztrál a szerző, közben szemforgatóim védelmezve, megértően mentegetve bennünket. Ezzel szemben külön felemlítést érdemel a szeretetteljes bánásmód, mellyel az orosz szovjetek terrorét melneti és egyenesen védelmezi. Itt már nincs álarc, elejti azt a szerző és őszintén beszél: a bolsevista terror csak „hihetetlenül rosszakaratú sajtóhadjárat förtelmes agryémeiben és rágalmaiban“ él stb. stb. Ennél világosabban nem lehet beszélni; sokáig tartott, de végre megtalálta a szavát a szerző.“

Wells világtörténeti kézikönyve tehát ugyanazt a célt szolgálja, mint egyéb újabbkeletű irodalmi munkássága: egy „szövetséges, demokratikus világállam“ megvalósítását. Hangsúlyozza, hogy a marxizmusnak „szakadatlanul erre kellene törekednie“ s éppen azért nem győzi eléggé sajnálni és elítélni, hogy ezzel szemben „a világháború próbatétel elárulta, hogy majd mindegyik európai ország szocialistáinak nemzetközi osztálytudata csak felszínes máz gyanánt borítja hazafias érzelmeiket és ezt az érzéskomplexumot egyáltalán nem szorította ki még a lelkükből.“ Hasonlóképpen egyebütt „megmérgező nemzeti tudatról“ beszél. Kommunista-szociálista felfogása olyan alantas kifejezésekre ragadtatja, melyeket egy pártpolitikai néplap vezércikkeiben igen, de egy tudományos pretenzióval jelentkező kézikönyvben sehogysem tudunk megérteni. Az efféle kifejezéseket, mint: a felvilágosodás előharcosai „az üres telekre eleinte veszedelmes és ingatag csapszékeket építettek“, vagy: Ottó bajor hercegnek a görögök „kitették a szűrét“, vagy: „Napoleon sem tett egyebet, mint hogy gögösen lépkedett a szerencse e büszke ormán, mint a kis kakas a szemétdombján“, stb., stb. — leírni, elfogadni vagy visszautasítani: lehet, hogy ez pusztán ízlés dolga. Sokkal jellemzőbb azonban, mikor az Egyesült Államok függetlenségének kivívásáról írva, a szervezkedés elindulásában „különösen megemlítésre méltónak tartja azt, hogy minden nyugös vallási kötelék hiányzott belőle“, vagy végül, teljesen álarc nélkül így szól: „Jézus egyszerű és forradalmi tanításait Szent Pál és utódai kibővítették... az üdvözülés körmönfont és bonyolult elméletével...“ De talán már elég is lesz a példákból.

Az új kiadásnak legjelentősebb, a címlapon is kiemelt újsága a művészetek történetével való bővülés. Szinte hihetetlennek tűnik fel, hogy a régebbi kiadás, mely a világ történetének eleddig legtágabb értelmezésű feldolgozását ígerte s a különböző tudományszakok egész skálájának ábécéjéből nyújtott ízelítőt, megteremtve a legváltozatosabb összetételű irodalmi öszvér-genret, — éppen a művészetek történetéről feledkezett meg. Az új kiadás igyekszik jóvátenni e mulasztást. Mit szóljunk azonban arról a művészet-történetről, mely lapokon keresztül majdnem kizárólag nevek és évszámok felsorolásából

áll egy-egy odavetett, semmitmondó jelzővel, miáltal Wells, aki történetírása folyamán oly kínos igyekezettel próbálta elkerülni a „száraz“ adatokkal való megterhelést, — most hatalmasan cáfol önmagára. Ezúttal keservesen megbosszulta magát a sokszorosán ismételt kibúvó a térszükére való hivatkozással, mely a történelem számos jelentősebb — de az elképzelt Világ-állam kialakulásának rajzát nem szolgáló — mozzanatot a vezércikkékké hasonló fejtegetések kedvéért oly önkényesen mellőzött. Bizonyára a helyszükében leli tehát magyarázatát az, hogy Dürerről nincs több szava, mint hogy Leonardo da Vincivel rokon szellem, vagy hogy „a flamand művészet Rembrandt (1606—1669), Rubens (1577—1640), valamint a pompás tájkép és zsánerképfestők egész sorával nagy tökélyt ért el“. Éppen így azon sem lehet csodálkozni, hogy a XIX. század regényirodalmának vázlatában például sem Stendhal, sem Zola nevét nem találjuk meg (pedig ez utóbbira igazán nincs oka haragudnia). Goethe is rosszul jár, mert „a német lelket teleültette gyökértelen, a klasszicizmus földjéről átplántált növényekkel“. Annyit mégis elismer róla, hogy „nagy volt, elegáns és szorgalmas. Az irodalomban ő képviseli a nemes gyűjtő típusát.“ Különös, hogy bár a XIX. század költői között Wordsworth nevét is kiemeli, Baudelaire és Verlaine nevét hiába keressük. Ugyanígy a szobrászok névsorában hiányzik Rodin, mint ahogy döbb Thorwaldsen neve is elsikkadt. Általában a múlt századvégi és új századeleji művészi irányok kialakulásáról egy szava sincs, pedig éppen ez az a kor, mellyel Wdls oly különös előszeretettel foglalkozik s amelyet — mint a jövő lelkes építőjének — legalaposabban ismernie kellene.

A magyar olvasó bizonyára érthető kíváncsisággal keresi, hogy vajjon nemzete története és általában Magyarország miképen helyezkedik bde ebbe az ősebertől Wilsonig levezetett tárgyalásba? Meg kell állapítani, hogy nemzeti történetünk néhány legkiemelkedőbb mozzanata helyet talált Wells munkájában, így a honfoglalás és a kereszténység fölvételének szakasza, a tatárjárás, a török uralom, majd pedig a szabadságharc; említi Szent István, Hunyadi János és Kossuth Lajos nevét, valamint a művészetek történetében Liszt Ferencet. Mindez azonban csak szétszórt töredék, mely önmagában vajmi halvány képet ad nemzetünk egész történetéről. Éppen ezért csak sajnálni lehet az új kiadásnak azt az újítását, hogy Magyarországnak a függelékben magyar szerzőtől megírt külön történetét nem tartalmazza. Ez pedig annál sajnálatosabb, mert olvasóközönségünk alacsonyabb rétegének, mely e könyvet tudományssomjival fogadja, nem ártott volna az említett gyér és még hozzá néhol téves adatokon kívül rövid, hazai történeti összefoglalást is nyújtani, mert így a mű éppen ellenkezőjét szolgálja a kitűzött célnak: világos történeti alapvonalak helyett kaotikus anyag-komplexumot ad, melyben a jámbor olvasó aligha fog tisztán tájékozódni. Megkapta a világ történetét az dsó hullóktól a washingtoni konferenciáig, — de a maga, népe, hazája múltját és jelenét nincs hová tennie. Ezzel szemben — kárpótlásul — az új kiadás óvatosan mellőzi az előbbinek néhány ránk, magyarokra sérelmes passzusát. Nem árt tehát egy kis tallózás a régebbi — az

igazi — Wellsből. Így mindjárt kimaradt az a rész, melyről Szekfű Gyula, említett bírálataiban, ezeket írja:

„A Párizs körüli békékről elismeri Wells, hogy nem azt adták, amit Wilson ígért... hogy a békekötésektől vont határok nem helyesek. De, s ez a fontos: ha nem is helyesek e határok, mégis jobbak, mint az összes eddigi fennállott európai határok, mert legközelebb állanak a természetes határokhhoz.“^c

Ugyancsak mellőzi a leszordinózott új kiadás Wellsnek azt a fejezetét is, mely a jól megszervezett — nem nyolcoldalas brosürökkel, de hatalmas összefoglaló munkákkal dolgozó — cseh propaganda fényes eredményeként, szószerint ezeket tartalmazza az első kiadásban:

„A legtöbb reményt ez új államok között talán maga Csehszlovákia ébresztette tudós elnökének, Masaryknak és külügyminiszterének, Benesnek vezetése alatt, aki a legtehetségesebb európai államférfiak egyike. Benes kitarótán és fáradhatatlanul igyekezett a szomszéd államokat kereskedelmi szerződésekkel egymáshoz fűzni, fokról-fokra kiépített egy szövetségi rendszert, amely remélhetőleg egy kelet-európai államszövetséggé fejlődik és elég erős lesz arra, hogy megállja a helyét minden európai hatalommal szemben. Csehszlovákia igen korán kibékült Németországgal és Ausztriával és önálló állami életének első esztendejétől kezdve rendszeresen igyekezett az ellenséges érzéseket csökkenteni és az európai közvélemény érdeklődését a lábbadozó és Egyesült Európa eszméjére terelni. Csehszlovákiát központi helyzete és az a körülmény, hogy művelt és energikus lakosságának nyelve szláv, de kultúrája középeurópai, természetes kapoccsá teszik Nyugat-Európa és a szláv világ között és olyan jelentőséget kölcsönözhetnek az új Európában ennek akis államnak, amely nagyságával és lakosságának számával nem áll arányban.“

Az új kiadásban törölt, a műre fölötté jellemző ezen szakaszokon kívül azonban még így is őrzi a könyv a következő kijelentést: „Mialatt a szerbek elszántan hadakoztak az osztrák, magyar és német betörőkkel a Duna völgyében, a bolgárok a szerbeket hátra támadták...“ Nos, „A világtörténet alapvonalait“ új kiadásban élvező nyájas magyar olvasó, mikor téged „az élet és emberiség történetének“ eme „tükrőre“ betörőként vetít a világ színe elé, íme, még a nagy békeapostol részéről sem igen számíthatsz méltányos elbánásra! A legközelebbi kiadás már bizonyára ezt a szépséghibát is ki fogja operálni, ezt s még egynéhány hasonlót, — csakhogy akkor meg majd a szerző nem ismer tulajdon gyermekére. De fődolog mégis csak: a példányszám.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépén írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

GÖRGEI

HA Görgeiről szólva, a régi szokás szerint jeligét keresnénk, keresve se találnánk jobbat, mint a Görgei Artur „Gazdátlan leveleinek“ Defoetól való jelmondatát; „Le châtiment non mérité est une gloire“.

GÖRGEI ARTUR már a történelemé, de hatalmas alakját mégsem a tárgyilagos történelemszemlélet esetvonásai révén ismeri a közvélemény. A 67 contra 48 vitáiban felnőtt nemzedék, kevés kivétellel, kritika nélkül fogadta el azt az ítéletet, amelyet a 49-iki tavaszi hadjárat eredményétől megszedült és Világosnál reményében csalódott elődei formáltak Görgeiről. A diadalmas hadvezér fejét rövid pár hónap múltán babér helyett tövissel övezték: Görgei áruló lett!

Így kívánta ezt a felelősségtől szabadulni vágyók nagy tömege. Ez nem akart bűnrészességet vállalni a nemzet egyik legszebb erőpróbája után való bukásban, hanem bűnbakot keresett és úgy vélte, talált is.

A saját személyében csalhatatlan és másokkal szemben kérlelhetetlen közvélemény természetesen készpénznek vett és szívesen hallott minden olyan szólamot, amely nem kérte számon mulasztásait, sőt hiúságát legyezgette. Az „ármány“ nélkül való legyőzhetetlenség autoszuggesztíójával és megfelelő hangulatkeltéssel előkészített kíméletlen tömeg aztán maga is komolyan hitt abban, hogy a magyarság önvédelmi harca idején nemcsak saját sorsának volt ura, de népek sorsát is kezében tartotta. Ennek folytán a szomorú elbukás okait nem saját hibáiban, nem a kis honvédsereg ellen felvonult szövetséges seregek elnyomó túlerejében látta, hanem egy hazaáruló elvetemült tettében.

Évtizedekig folyt ez a példátlan igazságyilkolás és a nemzet egyeteme még ma sem vált a visegrádi remete igazának szószólójává.

Érthetetlen az a gyávaság, amely ebben a kérdésben még ma is lenyűgözi társadalmunk jobb érzésű, az igazság iránt fogékony részét, és az a vakság, amely a másik tábort megakadályozza a valóság meglatásában!

A közelmúltban történt, hogy a főváros nem mert Görgei Artúrrol utcát elnevezni. Még Budavár elfoglalásának 80-ik évfordulóján sem tartotta időszerűnek a hála ilyen megnyilvánulását saját kitűnő katonafiával szemben, akkor, amikor az egész ország tiszteletreméltó módon hódolt a nagy lengyel szabadsághős emlékének!

És mi, késői utódok ezt is szóltanul túrtük. Mi, akik saját bukásunk kijózanító levegőjében már higgadtan elmélkedhetünk 67 és 48

valódi értékeiről. Mi, akiknek két nemzetietlen forradalom és trianoni függetlenségünk keserű megalázásai megélesíthették a látását. Mi, akik élő tanúi vagyunk annak, hogy az ostromlott és kiéheztetett vár helyzetében lévő Németország Hindenburgját 1918-i kapitulációjáért és a mi hőseinket Przemysl megadásáért senki sem merészelte árulónak nevezni!

E sorok célja nem polémia, nem „átértékelés“. A történelem Görgeijét történetírásunk fogja érdeme szerint méltatni. De addig is teljesen el kell oszlania annak a mérges, „alvilági“ ködnek, amely Görgeit, az embert, több mint félszázadon át eltakarta a könnyen hívó magyarság szeme elől.

Lássuk meg végre mindnyájan azt a honfitársunkat, akinek fiatal-sága követésre méltó példa lehet minden magyar ifjú számára, a katonát, akinek nevét büszkén viseli a miskolci honvéd gyalogezred, a talpig férfit, aki nemes büszkeséggel, csendesen elvonulva, őt megtagadó hazájában maradva, hordozta élete keresztjét, akinek tragikuma alig hasonlítható máshoz, mint a legnagyobb magyar mártíriumához!

GÖRGEI ARTUR ifjúságát saját leveleiből ismerjük meg. Ezeknek a leveleknek halála után való kiadását a következő kijelentéssel engedte meg: „Nincs okom valamit is eltitkolni életemből; ifjúkori tévedéseimet sem.“

Nem készült katonai pályára. Egyszerűen, szigorúan, de alaposan nevelik. Két évig csaknem teljesen szünetelnek iskolai tanulmányai, mert beteg anyját ápolja. 14 éves, amikor anyja halála után apja levélbeli kérdésére ugyancsak levélben közli „szilárd, rendíthetetlen elhatározását“. Ha Tullnba mehet az utásziskolába, odamegy, különben filozófiai tanulmányok vagy más tudós szakma érdeklik. A katonai pályát választja. Nehéz elhatározásában a haza iránt való szeretete s a matematikai és fizikai ismeretek iránt való érdeklődése az irányadó.

1832 őszén lép be a tullni utásziskolába, mint a Wasa herceg nevét viselő 60. magyar sorgyalogezred kadétja. Az intézetben töltött négy év után nevelői csak elismeréssel nyilatkoztak róla, mint osztályának mindig legkitűnőbb tanulójáról. Véleményük szerint képességei nagyon jók: vidám és szerény, igen jó magaviseletű, szolgálatban nagyon használható és a legjobb ajánlásra érdemes. Ezt az eredményt Görgei Artur szerény, de öntudatos hangon írja meg apjának. Közli, hogy magyar nemes testőr akar lenni, mert ott tovább képezheti magát. Ilyen művelődésre a gyalogsági szolgálatban, testi gyengesége miatt — az akkori megerőltető gyakorlatok után hamar kifáradt — alig volna ideje és alkalmá.

Terve egyelőre nem sikerül. Mint hadapród vonul be gyalogezredéhez Kremsbe. Csalódásáról nyugodtan számol be, nincs kétségbe esve. Előző és későbbi terveiről szóló tudósításainak a hangja változó. Öntudatos, itt-ott szatirikus, különösen ha magáról és emberi gyengeségekről emlékezik meg. Néha, amikor tanárai képességeiről szól, elragadja tehetségének ereje: ilyenkor felsőséges, majd megint szerény. Ugyanazt a hangot ismerjük meg, amelyen a későbbi hadvezér is beszél.

Életmódjáról így ír:... „nincs a korhelységhez adományom. A kártyához, iváshoz és a többi divatos bűnökhöz, amelyeknek elsorolásával e levelet megfertőztetni nem akarom, nemcsak hajlamot nem érzek, sőt....“

1837 őszén végre ott hagyhatja a gyalogezredet, hadnagy lesz és magyar királyi nemes testőr Bereg vármegye ajánlására. Eddig apjával való levelezésében többször panaszkodik életének kicsinyes, szűkös viszonyok között való folyásáról, de minden panaszkodásból kicsendül a változhatatlan sorsban való megnyugvás vallásos hangja.

Ugyanez az érzés fűti a „modem életszemléletben“ talán szokatlan következő szavakat: „Nem akarok többé kétségbe esni erkölcsi válóm... megmentésének lehetőségén. Istentől kérek erőt és kitartást, hogy az érzékiség ellen való küzdelemben, amelyet csaknem lelkesedéssel kezdtem meg, diadalmasan megállják. Ha ez sikerül, akkor bátran és vidám önbizalommal fogom elmondhatni mindennel szemben, ami érhet: véghez akarom vinni, — véghez is viszem!“ Ezen az életfelfogáson nem lepődhetünk meg, ha tudjuk, hogy Görgei Artur könyv nélkül tudta az egész bibliát.

A gárdista-foglalkozást egyelőre csak időpocsékolásnak tartja. Franciául tanul, Montesquieut, Herdert, Julius Caesart, Horatiust olvassa, de őszintén megvallva: Horatius nehéz olvasmány, latin tudása ahhoz nem elegendő. Sokat lovagol, takarékoskodik. Szerény fizetéséből pénzbeli támogatást ajánl fel anyagi gondokkal küzködő apjának!

Alig egy év múlva már változik a testőrségről való véleménye. A magyar testőrség tanfolyamát a katonai akadémiák mintájára akarják ekkor átszervezni, tehát ő tanulhat. 1838 nyarán májbaja miatt szabadságra megy — és résztvesz a tulli kadétek térképfelvételi gyakorlatain. Fiúi szerénységgel, de a férfi határozottságával utasítja vissza a protekciót, amelyet apja ismeretségei biztosíthatnának számára... „édes atyám, engedj nekem előbb időt a tanulásra, mielőtt pártfogókat kezdenék halászni.“

Makacs májbajára ismételten Karlsbadban keres gyógyulást. Szerény fizetéséből újabb áldozatos segítséget ajánl meg családjának. Ha Pista öccse nem kapja meg a várt ösztöndíjat, ő biztosít neki évi 60 forintot. Leveleiben már ekkor is ismételten találkozunk erős honvágyával.

Szorgalmasan készül vizsgáira, ezeket jól megállja. Nádor-huszár akar lenni, nemcsak azért, mert ez az ezred magyar és kitűnő, de azért is, mert a Nádor-huszárok formaruhája 150 pengővel olcsóbb, mint a többi huszáré. Magyarul tanul. Bármilyen furcsán hangzik is ez, nincs rajta mit csodálkoznunk. A felvidéki magyar úri társaságban (a Görgeiek szepességi birtokosok voltak) akkoriban magyarul alig tudtak. Előkelő nemesi társaságban tót népdalokat énekeltek, kórusban — tótul. A legtöbb felvidéki iskolában németül tanítottak, a vármegye gyűlésein pedig még többnyire a latin nyevj járta.

1840-ben nyáron végre haza kerül. Miskolcon látogatja meg ott tanuló öccsét. Megjelenésében feltűnő a „pompás hiánya“. Ruhája egyszerű. Sápadt, magas, karcsú alak. Haja rövidre nyírva, arca bajszatlan. Az úti portól (gyorskocsin érkezett Miskolcra) való tisztálkodás-

hoz maga meri a vizet a fogadó kútjáról. Cseresznyét vásárol, alkudozik a kofákkal és észrevéve öccsének testtörtszt bátyja magatartásán való gyermekes szégyenkezését, szándékosan megoldja a cseresznyét rejtő vörös selyemkendőjének egyik sarkát. A gyümölcs szétgurul. Görgei Arthur nagy nyugalommal, ügyet sem vetve a báméskodó tömegre, lát neki a cseresznye felszedésének, s ugyanerre kényszeríti zavarában elpiruló öccsét is.

A 40-es évek elején a katonai pályáról való visszavonulás gondolatával foglalkozik. Nehogy azonban apjával való ekkor kissé feszült viszonyát még jobban megrontsa, felhagy ezzel a szándékával. A magyar nyelvben való jártassága ekkor már elég Jósika olvasásához, de még nem mer magyarul levelezni. Alig várja 1842. május i-ét, amikor „tevékeny, új élet vár rá“, mert honfitársaival foglalkozhatok! „Huszár leszek!“ mondja. „Nincs szomorúbb valami ezen a gyönyörű világon a subalternus gyalogsági tisztnél!“ Most újra egész életére katona akar maradni. Vagyonra nem vágyik, mert 10 esztendőn át bebizonyította, hogy katonatiszt, ha akar, megélhet a fizetéséből! Jövőbeli állása kötelességeinek eleget fog tenni. „Sajátságos ... kellemes érzés — a neve önérzet — kezeskedik róla.“

1842 nyarán, mint főhadnagy, már a huszároknál szolgál. Itt elmélkedik először azon, hogy a császári magyar tiszt esküje ellentétbe jöhet a hazaszeretettel. Ennek az elmélkedésnek a kapcsán meleg szeretettel gondol hazájára, „önkéntelenül utána lopódzom a honi bánatos hangoknak, mikor a szegény huszár énekkel csillapítja éhét, szomjátés dalolva altatja el maga-magát.“

Az akkori viszonyokat és a békebeli katonai életet a fényszóró erejével világítja meg Görgei Artúrnak egy igazi magyar-huszáros megmozdulása. Közvetlen előjárója típusa volt az ú. n. „Kasemen-Rittmeister“-nek. Ez, egy gyakorlaton, hosszas sértegető szidások után ráfordul a szakasza mellett kivont karddal álló főhadnagyra: „Herr Oberleutnant Görgei, herkommen!“ A szólított sarkantyúba kapja lovát és megeresztett kantárral nekivágtat kellemetlen előjárójának. Ez félreugrat. Közelébe érve Görgei megállítja lovát és rosszakarójának fülébe súgja: „Noch ein Wort — und ich haue Sie vom Pferde.“ Szólt és lépésben visszalovagol a helyére.

Görgei Artur egyéni tulajdonságainak és értékes személyiségének elismerése az a tény, hogy ennek a kényes epizódnak ránézve, jöllehet csak saját tehetsége az egyedüli pártfogója, súlyos következményei nem voltak. Salzburgból Wartbergbe kerül, innen írja öccsének panaszos sorait: „most nem vagyok semmi, — varga, aki nem varr csizmát, — harcos, béke idején!“

Ebből az időből való sok levele, öccséhez szóló intelmek, példázgatások ezek, amelyeknek nevelő célzata és erkölcsi tisztasága vetekszik a világirodalom nem egy hasonló tárgyú írásával. Egy birtokos barátjával házasságról beszélget. A barát szívesen megnősülne, de egyelőre nem, — még nem tombolta ki magát! Görgei erről így ír: „Elhallgattam, mert végig rezgett lelkemen egy fájó érzés: az emberiség nemesebb fele, a nő iránt való mély szánalom érzése. Szánandó teremtések ... nektek már csak akkor szabad melegegdetek a kályha mellett, mikor az kihült...“

Ezek nem egy törékeny aszkétának, hanem egy 25 éves, élénk vérmérsékletű huszárfőhadnagynak a szavai, aki vakmerő lovas és ekkortájt minden szabad idejét lovaglással és célbalövással tölti.

1843 április végén meghal Görgei apja. Ezután kelt leveleiben már nyíltan bevallja, hogy csak az ő kedvéért állt be katonának, most már kedvező alkalomra, legalább egy váratlan, gyors előléptetésre vár, amely kárpótolhatná „az eltévesztett életpályáért“, öccsén és családján kívül még a „Pesti Hírlap“ az állandó tudósítója a hazai viszonyokról. Talán ennek folytán, talán házassági tervei miatt, de ezután állandóan és határozott formában elítéli, sokszor a kelleténél is jobban lekicsinyli a békebeli katonai életet és alig várja, hogy búcsút mondhasson az egyenruhának.

Ebben az időben élete még az eddiginél is szerényebb. „Első fogás: komiszkenyér, második fogás: komiszkenyér; harmadik fogás is: komiszkenyér és azután hegyébe poszpásznak még egy darab komiszkenyér. Van valami jó benne: az ember ritkán rontja meg vele a gyomrát...“ Egy-két jóbarátja, akik ezt a titkot ismerik, cinikusnak tartják. Nem veszi tőlük zokon, mert ha meglátogatják, nekik is ezzel kell beérniök.

Ez év nyarán Prágába küldik negyedmagával a Miklós-huszárok lovaglást módjának a megtanulására. Itt is tovább folytatja Öccsével való levelezését. Egy ízben megint, hogy ne csak regényeket olvasson. „A regényolvasás, feltéve, ha jó regényekről van szó, ugyanaz egy ember szellemi foglalkozásában, ami a paprika mindennapi táplálékunkban... A történet tanulmányozása — ez az igazi, egészséges, erősítő házikosztja a szellemnek. Ezért kevés regényt és sok históriát...!“ Saját pályájával állandóan elégedetlen, mert „tetterőt egy világnak valót“ érez magában.

Prágai leveleiben foglalkozik először az országgyűlésről vett hírek alapján a reformmozgalommal, amelynek lelkes híve. Ezekről beszélget ezredtársával, Ivánka Imrével, akiben becsüli az ízig-vérig magyar embert.

Tömör és nyers hangon mond ítéletet a csehországi katonai parancsnokról. „Windisch-Graetz herceg azok közül való, kik azt tartják, hogy az ember lábfeje csupán tyúkszem-nyesegetésre való s az osztrák hadsereg Csehországban való része csupán arra jó, hogy ő önmagát legalább is Wallensteinnek képzelhesse, ha nem többnek!“

Öccsének most már magyarul is ír, különböző kis csehországi helységekből (Klattau, Kozlau, stb.), panaszkodik a katonai szolgálatban való rabságáról és öccsét arra biztatja: maradjon szabad, független polgára hazájának. 1845 februárjában elnyeri az ezredsegédtiszt hivatalát, takarékosága helyrebillenti a prágai életben megzavart pénzületi helyzetét és ismét elégedettebb. „Annyival inkább — mondja — mikor bajtársaimnak szeretete vagy legalább is becsülése felől csaknem bizonyos vagyok.“

A pillanatnyi megnyugvásnál azonban erősebb a szabadság után való vágy. A nyáron kvietálni akar — rangja megtartása nélkül. Ellenállhatatlan a vágya Magyarország, magyar hazája iránt, amelytől a Nádor-huszárezredben örökre távol kellene élnie, mert az ezredet a magyarok-

hoz való nagy vonzalommal vádolják és ezért állandóan Ausztriában tartják.

Guidó bátyja szándékának megváltoztatására akarja rábeszélni, de hajthatatlan marad. „Bánt a honvágy... jobban szeretem hazámat, mint állásomat...”

12 évi katonai szolgálat után, elbocsátó levelét kiállító ezredparancsnoka, Teleki Ádám gróf, ugyanolyan elismeréssel szól róla, mint a túlim utásziskola tanári kara. Képességei nagyon jók, kitűnő és jó megjelenésű lovas, szerény és törekvő, minden a magyar testőrségnél előadott katonai tárgykörből kitüntetéssel vizsgázott, ezredében szereték és tisztelték!

A KVIETÁLT GÖRGEIT először Bielitzben, azután Toporcon találjuk rokonainál. Érdeklődését a hazai viszonyok és jövő tervei foglalkoztatják. A tervezgetések végre is a prágai egyetemre vezetik. Vegyészeti tanulmányokba kezd a híres Redtenbacher tanár vezetésével.

Puritán, ideális életfelfogását jellemzik következő sorai (1846 február): „Én egészen és kizáróan a vegytanra adtam magamat, még pedig annak csak tudományos művelésére. Ezt a pályát ne válassza az, ki vagyont akar szerezni. De ki nem mondhatom, mennyire undorodom attól a gondolattól, hogy egyedül a megélhetésen járjon az eszem.”

Életmódja változatlanul szerény, hiszen csak a lovai és egyenruhái eladásából befolyt pénz, kis öröksége és szerény ösztöndíjak állanak rendelkezésére. Szabad idejét Redtenbacher baráti házában és volt ezredtársai társaságában tölti. Eljegyzését, amely talán szintén befolyással volt kvietálási szándékára, felbontja. Most teljesen szabad!

Két és fél évi kitűnően eredményes egyetemi tanulás után Görgei Artúrt 1847 júniusában a lemergi egyetem vegytan-tanára mellé nevezik ki asszisztensnek.

Ezt az állását sohasem foglalta el. Egyelőre Prágában, vegytani laboratóriumban dolgozik. Munkájának eredménye a kókuszdióolaj vegytani elemzése. (Címe: „Über die festen und flüchtigen Säuren des Cocusnussöles“.) Már csak a szabadságharc után, a számkivetésben tudta meg, hogy ezt a munkáját a bécsi tudományos akadémia díjjal tüntette ki.

Egyik legkedvesebb olvasmánya most Seume. Annyira szereti, hogy levélben idézi:

„Meines Lebens Wunsch ist stiller Friede.
Guter Bücher eine kleine Zahl,
Ein geprüfter Freund mit seinem Liede,
Und der Sparsamkeit gesundes Mahl.

Aber wenn die Pflicht ihr Opfer fordert:
Geh' auch ich des Todes Ehrenbahn,
Und kein Jüngling, welcher Feuer lodert,
Soll in den Gefahren mir voran!“

Ennek a versszaknak a gondolatait vallja életfelfogásának. Odamegy, ahol tevékeny, hasznos életet élhet. Ezért enged nagynénje ismételt kérésének és hajlandó átvenni a toporci birtok kezelését. Komoly-

ságának, lelkiismeretességének és alaposságának a bizonyítéka, hogy vegytani kísérleteit folytatva, azokat használja fel mezőgazdasági tanulmányokkal való foglalkozásra. Azonnal nekilát ennek a munkának, mihelyt először írnak neki a családi birtokon való gazdálkodásról. Politikai felfogására jellemzők ezen sorai: „... pirulva olvasom megyénk szavazatát... vágyom hazánkba visszatérni. Legalább egy becsületes ellenzéki tevékeny taggal több lesz a vármegyében..

1848 tavaszának forradalmi napjaiban Görgei Artur Prágában és Bécsben van, családi ügyeinek rendezésére. Március 30-án házasságot köt Aubouin Adéllal, azután feleségével együtt útra kei és április második felében már Toporcon gazdálkodik. Útközben Pozsonyban hallgatja az országgyűlési szónoklatokat, Pesten bemutatkozik Eötvös József báró közoktatásügyi miniszternek, azzal a szándékkal, hogy pályázik a pesti egyetem vegytani katedrájára.

A honvédség szervezésekor Görgei Artur mint honvédszázados a győri 5. honvédszázalóhoz kerül. Első nyilvános szereplése „egy kvietált huszár főhadnagy“ aláírással a „Március Tizenötödikéiben“ megjelent újságcikke, amelyben kikel az „országos haditanács“ által tervezett drága arany- és ezüst-zsinóros honvéd-egyenruha ellen. Ő maga végig hű maradt ebben az írásában megnyilvánuló elvéhez, mert 1849 júniusáig mindig csak egyszerű, vörös-zsinóros, barna tábori egyenruháját viselte.

Görgei Artúr, aki lelkesedett a reform-mozgalomért, örömmel fogadta a 48-as alkotmányt és meggyőződését követte, amikor ennek a megtámadott alkotmánynak a védelmére fegyvert ragadott. Saját vallomása szerint ekkor politikai kérdésekkel nem foglalkozott. Fegyver és lővőszer beszerzésével bízzák meg, elhagyja Gyórt, augusztusban több ízben megfordul Bécs-Újhelyen és Prágában, azután mint honvéd-őrnagy az „önkéntes mozgó nemzetőrség“ szolnoki kerületének lesz a parancsnoka. Itt éri az első csalódás. Nem látja a „veszélyben a haza“ hívás komolyságában való hitet. Neki, aki mindent mindig alaposan csinált, visszatetsző volt az a mód, ahogyan a megyék a „nemzetőrség“ szükségleteiről gondoskodtak, ahogyan a nemzetőrök maguk viselkedtek. Eles hangon ír erről Heves vármegyének. Szolnokról Csepelre megy, mint a sziget parancsnoka. A Zichy-eset, a horvátok ozorai fegyverletétele után érdemeit ezredesi kinevezéssel jutalmazza a honvédelmi bizottmány. A schwechati ütközetben az elővédet vezényelte. Az ütközet után a lemondott fővezér, Móga javaslatára Kossuth Őt nevezi ki a feldunai hadsereg fővezérévé. Nem az ismeretlenség homályából emelték ki, hanem már harcokban megismert tehetségére volt szükség akkor, amikor idősebb tisztek a vezérletet nem vállalták, a fiatalabbakban pedig a kormány nem bízott!¹

A kinevezést elfogadja és írásban adja tudtára a honvédelmi bizottmány elnökének a helyzetről való véleményét. Az erők egyesítésére diktatúrát javasol, a hadsereg átszervezésére pedig nélkülözhetetlennek mondja: 1. a tiszti kinevezéseknél a nepotizmus megszüntetését, 2.

¹ Görgei szerény önvallomása szerint a fiatalabbakban nem bíztak! Még annyira sem, mint benne.

a nem rendes csapatok (önkéntesek) felosztatását; ezek közül a katonakötelesek újra való sorozását, 3. a tiszti kinevezéseket a fővezérre kell bízni, 4. a hadsereg vezére felelős a hadsereggel való rendelkezésért, de akkor aztán ne is intézkedjék seregével senki más“.

Kifejti, hogy a seregnek pihenésre, felszerelésre van szüksége. Használható hadsereget nem lehet az elnök által kívánt határvédelem és guerilla-harc közben szervezni. De lehetetlen a guerilla-harc azért is, mert „a nép itt nem tart velünk,... gyalogságunk csaknem mezítláb jár, lovasságunk pedig elcsigázott lovain alig bír a gyalogság után vánszorogni“.

NAGY HADVEZÉREKET nem lehet nevelni, azok születnek. A helyes vezetésnek nélkülözhetetlen feltétele ugyan a katonai tudás, de a tudáson kívül olyan emberi tulajdonságok is szükségesek, amelyek a vezetőre bízott katonák bizalmát megnyerik. Személyes bátorság, a hadviselés fáradalmainak az egyszerű közemberrel együtt való viselése, a katonák minden szükségletéről való gondoskodás és egyenlő, igazságos bánásmód mindenkivel szemben, ezek a világtörténelem nagy katonáit mindig jellemző erények.

Ha ebből a nézőpontból vizsgáljuk Görgei „belső láztól“ fűtött vezéri tevékenységét, nein tagadhatjuk meg tőle a nagyoknak járó elismerést. Ha végigkísérjük felvidéki hadjáratában, a kápolnai csatamezőn át Tiszafüredre, a tavaszi hadjárat diadalmas útján Komárom felmentéséig és Budavár megvételeig — de tovább is, az újjászervezett osztrák sereg ellen való utolsó harcokban, a szabadságharc utolsó szakán az oroszok elől való visszavonulásban, Világosig — azon az úton, amelyen súlyos fejsébével vezet és vesz részt harcokban, — olyan katona és csapatvezér áll előttünk, akiért lelkesednek katonái, akinek személyét pártkülönbőség nélkül tiszteli az ország lakossága mindenütt, ahol csak megfordul.

Világost nem ő tervezte, de neki megvolt az erkölcsi bátorsága ahhoz, hogy önvédelmi harcunk kudarcából levonja ezt a végső és szomorú következtetést. Erkölcsi nagysága talán akkor kulminál, amikor óriási nélkülözések és élelmezési nehézségek közepett erőltetett menektekkel akar egyesülni a déli sereggel és annak megsemmisülése után „hadsereget“, fegyelmezett katonákat vezet a világosi mezőre, akik ide ugyanolyan megadással követik, mint követték volna egy végső, önfeláldozó csatába.

Szabadságharcunk tárgyilagos, részletes új története még nincs meg. Az újabb kutatások eredményéből azonban azt látjuk, amit már eddig is megállapítottunk: sok hős katonája volt a honvédségnek, de hadvezére kevés. És ezek a kutatások sem döntenek meg azt a véleményünket, hogy Görgei Artur e kevesek között egyike a legelsőeknek — vagy talán a legelső.

Kossuth lelkesedése és fáradhatatlan munkássága újoncokat adott a hadseregnek; honvédet, katonát ezekből a vezérek neveltek. És ebben a nevelő szerepben az első között valóban Görgei áll az élen!

A 67—48 ellentétében eltorzult nézetre és kicsinyes észjárásra vallana, ha valaki szabadságharcunk bukásának okait csak személyes

ellentétekből akarná megmagyarázni! Ha a magyar szabadságmozgalmak korábbi sikereit és kudarcait vizsgáljuk, azt kell látnunk, hogy azok helyes célkitűzése és a rendelkezésükre álló erők helyes felhasználása, a kellő pillanatban tanúsított önmérséklet csaknem mindig hozott valami eredményt (Bocskay, Bethlen). Még a 48/49-et megelőző Rákóczi-felkelésnek közvetlen következése sem nevezhető teljesen eredmény nélkül valónak, jóllehet ennek a mozgalomnak inkább csak a magyarság erejével való végigharcolása hasonlít legutolsó szabadságharcunkhoz.

Forradalmak természetes, majdnem logikus következései az egymással szemben álló politikai erők más eszközökkel nem folytatható harcának! A forradalmak vezetésében és célkitűzéseiben a logikának és matematikának már ritkán van szerepe. Talán nem hibázunk, ha ezt a mi szabadságharcunkra is vonatkoztatjuk. A Görgei javasolta diktatúrából és egységes szervezésből semmi sem lett. E helyett a „bizalmatlanság diktatúrája“ és a megfelelő szervezés hiánya akadályozta meg az erők kívánatos egyesítését.

Külföldi kapcsolatok és barátok, pénzbeli és katonai segítség nélkül, ellenünk uszított nemzetiségektől körülvéve álltuk a harcot, próbálkoztunk számos fővezérrel, — akik között minden különösebb ok nélkül idegen is volt, — csigáztuk fel kívánságainkat sikeres harcok — nem döntő győzelmek — után úgy, ahogyan csak egy diadalmas hadjárat befejezésével tehetjük volna. És saját kívánságainktól megmámorosodva, megfélemledtünk róla, hogy ebben a kérdésben — függetlenségi nyilatkozat — a magyarság nem egységes, hogy ez a függetlenségi nyilatkozat — amelynek a nemzetben többsége sem volt — a háborúnak végsőkig való folytatását jelenti egy olyan országban, amely már közel egy éve hadak országútja, amelynek népét két hadseregbe is sorozták és amelynek ekkor már számítania kellett az olasz fronton felszabaduló osztrák csapatok és még egy harmadik hadsereg, az orosz megjelenésével is I

Akik eddig Görgei egyedülvaló felelősségét kutatták, erre alig gondoltak. Görgei a szabadságharc folyamán észrevette az önvédelmi harc elkerülhetetlen volta és a feltétlen függetlenségi törekvések tragikus összeütközését. Váci kiáltványa és későbbi nyílt ellenszegülése a kormányzattal, tulajdonképpen a természetes következményei a belső bajokból eredő súlyos ellentéteknek. Hogy mégis végig az önfeláldozó kötelességteljesítés útján haladt, hogy nem engedett még az általa becsült Aulich felszólításának sem és nem döntötte meg fegyverrel a polgári kormányzatot, azon nem csodálkozhatok senki, aki jellemét és hazaszeretétét ismerve tudja, hogy nem akart polgárháborút.

Ez a lelkiismeretessége készítette a békepárttal való kapcsolatok keresésére és bírta rá a hadügyminiszterség elvállalására. Azt remélte, hogy ebben az állásban megakadályozhatja a fenyegető katasztrófát. Egyengetheti a megegyezés útját, egyesítheti az ország erejét az osztrákok ellen való végső csapásra, amely javára lehet a nemzet ügyének. Csalódott. A kettős állás — miniszterség és vezérség — olyan teher volt, amelyet még az ő hatalmas válla sem bírt meg! A körülmények erősebbek voltak, mint akár az ő energiája, akár Kossuth fanatikus hite.

VILÁGOS UTÁN a kiegyezésig karintiai számkivetésében, azután itthon csak családjának él. Kerüli a nyilvánosságot. Csak ritkán vesz kezébe tollat.

Megírja emlékiratait és a „Gazdátlan levelek“-et. Emlékiratainak őszinteségében senki sem kételkedhetik, önkritikájának módja és leplezetlen szókimondása tiszteletet kelthet legelszántabb ellenségében is. A gazdátlan leveleket pedig jó érzésű magyar ember nem olvashatja el meghatottság nélkül. Martíromságának teljességét jelenti az a szomorú tény, hogy a legszömyűbb váddal illetve, amely katonát és polgárt csak érhet, ő, aki „tetterőt egy világnak valót“ érzett magában, a szabadságharc után egész életében tétlenségre volt kárhoztatva. Dinasztikus előítéletek és csinált, mesterkéltné közvélemény egyaránt megakadályozták Görgei Artur katonai zsenijének a monarchiában való érvényesülését. Polgári pályán még számkivetésében próbálta sokoldalú tudását kamatoztatni, helyhezköttöttsége miatt azonban siker nélkül.

A felelem nélkül való szókimondás magyar bajnoka, Gyulai Pál, több ízben tanítványaiival együtt tisztelgett Visegrádon az ősz tábornoknál. Nem véletlen, hogy a népszerűséget egész életében kerülo katoná és a szinte népszerűtlenséggel való kacérkodásával népszerűvé vált kritikus — a közvélemény elítélte és a közvélemény ostorozója — találkoztak. Találkozásukat az igazság közvetítette. Gyulai Pál is honvéd volt. Az üldözött vezér igazát ő már 48—49-ben ismerte és az igazságnak ez a fanatikusa egyike az elsőkné, aki lándzsát tör mellette.

Az igazság szeretete és a szókimondás vezették Görgeit is élete minden harcában. Megvolt hozzá a joga és a bátorsága.

Itt volna az ideje, hogy a nemzet, amely szabadságharcunk olasz és lengyel hőseit tisztelettel veszi körül és a szabadság apostolát szobrok soráival örökítette meg, a szabadságharc hadvezéréről se feledkezne meg!

Mert: „Aki a királyoknak és fejedelmeknek meg meri mondani az igazat, az derék ember és méltó elismerésünkre, de aki a népnek is szemébe mondja az igazságot, az szobrot érdemel!“

HARDY KÁLMÁN

IRODALMI ÉLETÜNK ES TÁRSADALMUNK ¹

A KÉRDÉS lényegében ez: jogos-e s mily határig a „tisza művészin kívül“ eső szempontokból magyarázni és értékelni az irodalom jelenségeit. Legfiatalabb irodalmunk „teljes értékre“, kollektív, szociális élményre és kifejezésre törő köreiben mind hangsúlyosabb lesz az életbe kapcsolódó „harcos“ irodalom hirdetése, a „ma írójának“ idézése, aki kibontakozik túlelemzett magánosságából, szervesen tartozik a tömegbe, keresi a történelmi helyzet értelmét, vall és vállal s a beszéd kedvéért lemond az alkotásról. Egyre erősebb ellentétbe kerülnek tehát a klasszikus, humanista művelődés harcosaival, kik az irodalom igazi életét nem külső harcban, pártok, osztályok erőviszonyainak mozgatásában látják, hanem a belső forrongásban, mely az író lelkében folyik, ki önmagát éli, és saját sorsában korát s az emberiséget, mely a költőben, íróban új szépségek teremtőjét látja.

Kétségtelen: az irodalom legalább oly mértékben szociális jelenség és tett, mint amily mértékben alkotás, önkifejezés és formaadás. Társadalmi közösségek vágyainak, konfliktusainak, élményeinek s ízlésének, a történelmi pillanatok problematikájának tükre, amint az alkotó egyén sem képzelhető talaja, környezete s kora nélkül. Társadalmi közösségek ideológiájának, ízlésének megtartója, nemzeti hagyományok hordozója, a történelmi folytonosság őrzője egyrészt, feltörő társadalmi rétegek hírnöke, társadalmi átalakulások, új közszellem és közízlés előkészítője másrészt. Mintegy öneszmélete, önmagára érzése a társadalmi s történelmi életnek.

Legutóbb utaltunk irodalmi életünk feszültségeire, melyeknek következtében mind nyilvánvalóbb, hogy a magyar író elszigetelődött, regénye, verse, essayje, cikke csak a vágyban, érdekből, szándékban hozzá hasonlókhöz jut el. Vörösmartyt, Aranyt, Jókait egy egész nemzet, az összes kortársak lelkesedése s szeretete övezte, ma nincs írónk s költőnk, ki ne érezné Babits keserű igazát: „pártban fojtó a lég, ám párton kívül teljesen hiányzik“. S e pártok nem elsősorban az irodalom pártjai — a mű szegény, szinte kihullik a vitákból —,

¹ Itt irodalmi életünk arcvonalainak kialakulásával kívánunk foglalkozni. Az egyre jobban fejlődő irodalomszociológia fogalmi készlete helyett célunknak megfelelően közkeletűbb fogalmakat használunk a most nem térünk ki a nép, nemzet, faj irodalmi szerepének elvi kutatására, az irodalmi gondolat s fonna szociológiájának vizsgálatára, irodalmunk közönségének táji, felekezeti elemzésére, sem könyvtermelésünk, fogyasztásunk lényegében idetartozó problémáira, tudatában annak, hogy képünk nem lehet teljes és kimerítő.

² Magyar Szemle 1930. VIII. 333—346. 1.

hanem a világnézet, a társadalom, s nem egyszer a politika pártjai. Az a költő is, kit viszonylag legtöbbször mondanak magukénak: Ady, nemcsak hogy maga élte, gyötrődte társadalmi erők hallatlan küzdelmét, nagyközönségünk előtt ma is elsősorban társadalmi probléma; az Ady-kérdést minden esztétikai kérdésen felül „elnyomott osztályharcok szellentőjé”-nek tartják. (Toll, 1929. szept. 11.)

Ilyen társadalmi harc lényegében az is, amely lassú előkészületek után a Nyugat körüli harcokban nyert megnyilatkozást. E harcot újabban szeretik a magyar történelmi középosztály s a friss városi polgárság (a feudalizmus és burzsoázia) megütközésének nevezni, s némi joggal, mert jóllehet mindkét párt összetételében, eredet, milieu, műveltség, hagyományok és törekvések szerint határozott rétegződés állapítható meg, társadalomszemléletükben és életformájukban bizonyos rendi, illetőleg polgári jelleg le nem tagadható.

A XIX. századközep öntudatos és egységes magyar kultúrát hordozó osztálya az igen nagy részében magyar eredetű köznemesség. Vezérei az arisztokrácia reformkori nagy virágzásának második generációjából s abból a vagyonos nemesi rétegből kerülnek ki, mely a vármegyék intelligenciáját s a követek nagyrésztét adta. Ez osztály élete nagyrésztben még a vidéken folyik le. Hatvanhét után felszabaduló közéleti harcai csaknem kizárólag alkotmányos és nem társadalmi természetűek. Mint uralkodó történelmi osztály megszabja az ország társadalmi elhelyezkedését és szellemét; a jórésztben elmagyarosodó városi polgárság viselkedésében, célkitűzésében, nemzeti elgondolásaiban őt követi. Éppen úgy felolvad benne, mint az alsó társadalmi rétegek felemelkedettjei is, akiket ez az uralkodó réteg — feltéve, hogy életformájához hasonlítottak — rugalmas és enyhén arisztokratikus liberálisizmussal felvett tagjai sorába. Irodalmi ízlése, amennyiben politikai ellentétek (pl. a „48-as Petőfi” és a „67-es Arany” politikai szembeállítás) nem zavarták, alapjában egységes: régibb klasszikusai: Csokonai, Berzsenyi, Kazinczy s Vörösmarty mellett elsősorban nemzeti klasszicizmusunk, „népiből nemzetivé fejlődött”, általános tisztelettel s büszke nemzeti öntudattal övezett költészete határozza meg, mely a reális szemléletet tartózkodó idealizmussal, a nemzeti élményt általános emberi kitágulással tudta egyesíteni. Még melegen sugárzik Arany lassan hűlő, távolodó fénye, fel-felizzik Vörösmarty elhanyagolt lobogása, az ellenzéki politika hangosan idézi Petőfi-Tyrtaeus emlékét s mindent egybeölel Jókai nagy, ragyogó mesevilága, melyben magyarnak érezheti magát mind a magyar, mind a német, mind a tót s melybe csak lassan vegyít új, realisabb és ironikusabb színeket Mikszáth adomás, szelíd társadalomkritikája. E réteg emberideáljai, politikai felfogások szerint, némiképp politikailag szűkített skálán mozognak: a Kossuth-Petőfi típusától Mokány Berciig vagy a Deák-Arany jellemző Ladányiig. Írói ideálja is az egyenes, közéleti ember, a honfíriényekben gazdag, felelősségteljes, világos beszédű, az adomás és humor jó ízét meg nem vető, de nemes emberségű férfiú.

Ismeretes s többször vázolt folyamat, hogy miként szállja meg ez az anyagilag hanyatló, de hagyományainál fogva tekintélyét s állami

befolyását mindvégig megtartó osztály a tisztviselői pályákat, mint helyeződik át ennél fogva a századforduló társadalmi küzdelmeinek színtere a városokba, miként foglalják el lassanként az elmagyarosodott polgári elemek alaposabb, városibb műveltségükkel, nagyobb rátermettségükkel és rugékonyságukkal a vezető hivatalokat s mint gyengül ennél fogva hivatalban és szellemi téren a régi magyarság befolyása. Természetes, hogy az új emberanyag, annak ellenére, hogy elődei életstílusát, ízlését s irodalmi formáit átveszi, nem képes azokat ugyanazzal az ételteljes élménytartalommal megtölteni, mint azok, kik ez irodalmat jóformán a semmiből megteremtették. De ösztönös szeretettel és ragaszkodással adózik neki, hisz megtalálja benne íróit, kiknek műveiben magyarnak érezheti s tudhatja magát. Nemsokára megjelennek saját képviselői is: a tótoktól, főpapjaikon kívül, Mikszáth, a németektől, a papság és tudomány nagy képviselői után, a két Rákosi s a legnagyobb: Herczeg Ferenc. A románság makacsul hallgat, akkor is, midőn Rákosi Viktor megkondítja Erdély hangtalan, elnémult harangjait. A parasztságból felkerülő elemek jóformán elvesznek osztályuk számára: az irodalom népi kapcsolatai lassan veszendőbe mennek, a parasztvilág valami sajátos münépiességben jelenik meg, melynek alapszínét a városba szakadt falusi ember emlékei s a városi polgárság külső, ethnográfiai érdeklődése adják meg.

A középosztály számbeli gyors megnövekedése, belső átalakulása az alapjaiban még egységes nemzeti, társadalmi ideológián belül lassú átcsoportosulást hoz létre. A még meglevő birtokain s a megyei székhelyeken élő nemesi középosztály körében éles és határozott formát nyer a gentry: „egy hanyatló kor hanyatló szülöttje“, amint feltűnik a támadók és védők keresztüzében s amint megjelenik szelidebb vagy fanyarabb iróniával színezve Mikszáth s Herczeg műveiben, kik ma is ez ideológia legnépszerűbb kifejezői. Osztályöntudata, mely osztálygöggé és elzárkózássá válik, snájdig úrimodor etikettje, mely mindinkább reprezentatív külsőséggé vált, kezdi kiszorítani azt az áthevült, gyötrődő, elvi szépségű humanitást, nemes emberiséget, mely Kölcseytől Deákiig ez osztály legjobb őseinek hagyománya. E hagyomány azon kevesekben él tovább, kik a városokban egy alakulóban lévő magyar polgárság lehetőségeit izelve, mind erősebben érzik s értik ez osztály súlyos ízlésbeli, ethikai és társadalmi válságát. Mikszáth még csak megpillantja, Vajda, Arany László, a „Déliabok hőse“, már idegein érzi, Justh Zsigmond, Tolnai és Peteley már öntudatosítják a problémát: Reviczky Schopenhauerhoz, Péterfy a görögökhöz menekül előle. A régi magyarság városba szakadt úr és polgár közt hányódó rétege már nem volt a régi, de új, sajáté öntudatát, talaját s biztos életformáját még nem tudta megtalálni. Új emberanyagból áll, melynek életfelfogását már nem a régi magyarság hagyományai irányították. Ezek a régi, történelmi osztályé, melynek utolsó, mély, de megtört humanitású alkonyi énekese Vargha Gyula, elegáns, ironikus és fegyelmezett regényírója Herczeg Ferenc, falusi lírikusa Szabolcska Mihály volt, s mely a századfordulóban, midőn új rétegek önállósuló szelleme támadássá erősödött, még megmaradt erőit utólszor összefogta s felvette a harcot, sok ponton már inkább védekezve, mint

támadva, s utolsó nagy s szép lángjaival lobbant fel a háború előtt, hogy a régi Magyarországgal együtt ő is elzuhanjon. Mert ami ma még ebből az ideológiából él, az — még élő utolsó nagy képviselőm kívül — már csak mint hagyomány, tehát nem mint spontán, mai alkotás él s lényegesen átalakult, új színekkel színeződött, vagy, a régi nemes levegőjű udvarházakból kilépve, időszerűtlennek látszik az egyre határozottabb formát öltő polgárság életében.

Polgárságról szólunk, jóllehet határozott arculatú, városi öntudaton alakuló s régi hagyományokra visszatekintő magyar polgári műveltségről nyugateurópai értelemben nem beszélhetünk. Ha voltak is régi polgári városaink, magyar városi polgárságról nagyobb tömegekben csak az elmagyarosodás óta, tehát mintegy 80—90 éve beszélhetünk, s akkor is csak változott értelemben. Mert az anyagilag s kulturálisan mindegyre gyarapodó fővárosban, s a perifériák nagyobb városaiban végbemenő nagy társadalmi keveredésben egészen különböző s jórésztben új rétegek találkoztak s küzdöttek egymással: a nagyrészt idegen eredetű s elmagyarosodó városi lakosság, a lassanként szaporodó magyar kispolgárság, az egyre növő tisztviselő-osztály, a városba szorult kis- és középnemesség, mely földbirtokosi, falusi jellegének emlékét a városban is tovább őrzi, a kialakuló magyar kapitalizmus és gyorsuló ütemű szellemi élet fiatal és nyugtalan szellemű zsidósága, a lassanként egyre határozottabban jelentkező ipari munkásosztály és az egyelőre hallgatag, öntudatlan, de el nem hanyagolható kisbirtokosság.

A századközép osztályokat egyesítő közös szellemiségében mind mélyebb repedések mutatkoznak: a magyar társadalom új s rendkívül mély társadalmi, erkölcsi és ízlésbeli ellentétek képét mutatja, melyek a XX. század első tizedében mind élesebbé válnak. Az ú. n. történelmi középosztály bekeríti házáat, régi liberális musa kemény s szigorú formát ölt, s elősegíti ezzel a birtokon kívüli elégedetlenek lassú összefogását. Ezek megtalálják kifejezési lehetőségeiket is azokon az új területeken, melyeket a régi középosztály jóformán teljesen kicsusztatott kezeiből: az egyre befolyásosabb sajtóban, irodalomban, tudományban. Ennek a sokrétű, nyugtalan, két világ között lebegő városi lakosságnak radikális és forradalmi erői, elszórt kezdeményezések után egy új folyóirat: a Nyugat körül egyesültek. E forradalom rendkívül jelentős ízlésbeli s ethikai vonatkozásaira lesz még alkalmunk részletesen kitérni, most társadalmi vonatkozásai tűnnek szemünkbe. Legnagyobb íróit nem elsősorban ízlésbeli szakadék választotta el nemzeti szellemű középosztályunk széles rétegeitől — hisz nagyrészüket nem is olvasták —, hanem társadalmi s ezen túl politikai ellentét, mely egy szellem gyermekeinek tüntette fel mindazokat, kik a szakadék túlsó felén állottak. A Nyugat mintegy «egyesítette az elégedetleneket» és ezért szükségképpen választotta alapelveül a feltétlen írói szabadság mottóját. S valóban nagy ellentéteket egyesített: a magyar társadalmi rétegződés különféle képviselőit, világnézeti, társadalmi ideológokat rejtőzködő politikai forradalmárokkal, formaromboló ízlésforradalmárokat a szépség és klasszikus stílusművészet politikától távol álló humanistáival. Ez ellentétek erő-

játéka tele van európai nyugtalanságokkal: a magyar tó Európa forrongásait érzi, elsősorban azért az európai polgárságét, melynek régi biztos bázisai meginogtak s melynek irodalma új egység és öntudat hiányában esztéticizmusba, gúnyba és iróniába vagy a társadalmi harc tendenciáiba menekül. A Nyugat is lényegében ennek a magyar viszonyok között még bonyolultabb jellemű új polgári szellemnek kifejezése, jellemző vonásai: határozott, sokszor már türelmetlen individualizmusa, mely megadja kritikai állásfoglalásának teljesen szubjektív jellemét s nem egyszer vak zsenikultusszá fejlődik, teljes írói liberálizmusa, melynek határait haladó szellemén kívül lényegében a „tendenciátlan, politikamentes művészet“ elvei szabják meg, mely azonban nem zárja ki az állandóan készenlétben álló szociális és közéleti érzékenységek kifejlődését.

Ez alapszint első pillanatra az a friss és mozgékony radikális réteg határozza meg, amelyik a századforduló magyar zsidóságának elitjeként jelenik meg. Ismeretes s gyakran vázolt jelenség, hogy miképpen engedi át a régi magyar középosztály a friss lendülettel alakuló magyar kapitalizmus erősségeit a városokba húzódó zsidóságnak, s hogy mint nyer ez lassanként egyre nagyobb tért a kereskedelembe, a szellemi szabad pályákra, társadalomba, tudományba, művészetbe, irodalomba és sajtóba. Felemelkedő nagy tömege, melynek megfelelő mintaképet állítani nem tudott az uralkodó középosztály, nem akart, s ha akart volna is, nem tudott oly mértékben asszimilálódni, az irányt mutató középosztályban elhelyezkedni, mint az emancipáció utáni első generáció tagjai. (Pl. Fáik Miksa.) Hallatlan agilitással kereste ugyan a magyar elhelyezkedés lehetőségeit — Hertzl Tivadar, a cionizmus egyik vezére, a magyar zsidóságot „a zsidóság fájának száradó gallyaként“ aposztrofálta —, állandóan éreznie kellett azonban társadalmi háttérbeszorulását, a faji megkülönböztetés halkabb vagy támadóbb megnyilatkozásait, ugyanakkor, midőn már tekintélyes gazdasági, kulturális erőre és teljesítményekre hivatkozhatott. Ennek a hánykolódó, problematikus, de lassan öntudatosodó rétegnek, a harmonikusabb Kiss József után, első tipikus képviselője Bródy Sándor, ki erős magyarsága mellett már büszkén hangsúlyozza zsidóvoltát, ki először kezdi hangosabban feszegetni az új szociális problémákat. De csakhamar kialakul az öntudatosabb és szabadabb típus: a civilizáció, az európai nagyvárosok nemzetközi életritmusába kapcsolódó zsidó intellektuell, fejlett polgári igényekkel, európai vágyakkal, kapcsolatokkal s sokszor valóban európai távlatú látóhatárral. Az egyéniség, az izgató és radikális modor gondolat rugékony harcosa, aki mind több iróniával és elhárító gúnnyal nézi hagyományokkal kötöttebb s gyökeresebb környezetét s kinek európai típusát Thomas Mann oly találóan nevezte „Zivilisationsliteratnak“. De ez alaptípuson túl a vezető egyéniségek széles skáláját mutatja e réteg: a legkiütöbbséges elvi harcosoktól, az éles és szubjektív kritikusoktól: Ignotustól és Hatványtól, az ideológ forradalmár Lukács Györgyön és Balázs Bélán, a nemzetközi dráma virtuózain: Lengyelen, Molnáron, a fanyar és mesterkéltséggel teli lipótvárosi arisztokratán: Szomoryn, a háború előtti és mai Budapest jellemző tükrözőm: Heltain és társam át, a tiszta

irodalom makacs és papos fanatikusáig, Osváth Ernőig, s a mély és ritkasavú költőig: Füst Milánig és Gellert Oszkárig.

Ez intellektuális rugékonysága és szervezőképessége folytán fölényben lévő réteg csakhamar fölkereste s magához vonzotta az alakuló új polgárságnak azokat a keresztény elemeit is, melyek már nem asszimilálódtak a vezető középosztályhoz, vagy amelyek még fél lábbal benne állván, már kinőttek abból és magános elszigeteltségükben alig tudtak egymásról. E réteg előfutáiraival már találkozunk előbb is itt-ott. Reviczky pesszimizmusba s hangulatba feloldódó költészete, csak egyetlen kifejezése egész sor magánosán elkallódónak; Gárdonyi, ki szociális problematikával kezdi és az idealizált paraszton s a történelmen át ismét a társadalomnál végzi, egészen magába vonul. A századforduló magyar irodalmának legmagasabb művészi színvonalát és leeurópaibb problematikáját kifejező Ambrus Zoltán, ez az ízig-vérig individualista, finom és elegáns européer, kiszakad környezetéből és érdemtelenül elszigetelten marad. A Nyugat körül mind több és több tűnik fel közülük: a kritikus Schöpflin, ki először kezdi tudatosítani a kor irodalmának társadalmi mozgatóerőit, Kaffka Margit, kinek költészetében a halódó gentry legfájóbb búcsúéneke zeng, kiből először szabadul fel az új nőtípus; a vad, keserű és görög-tűznyelő debreceni: Oláh Gábor; Babits, ki régi dunántúli patricius családból jön, a klasszikus kultúra és a nemzetek feletti emberiség és szépség papjaként; Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád, kik nagyvárosi, neuraszténiás egyéniségük érzékeny és fájó világát egy csodálatosan finom zengésű stílus és formaművesség alkotásaiba oldják fel; Laczkó Géza, Flaubert sajátos magyar tanítványa; Juhász Gyula, ki végig kínlódta a kívülmaradottság minden keserűségét és elmerült az Alföld parttalan mélabújában. E nevek a típusokat jelzik, de jelzik azt a réteget is, amelyik mögöttük állt: a városi polgárságnak azt a részét, mely távol állott ugyan az élen ágáló forradalmároktól, de életfelfogásában, szépségideáljában mindinkább eltávolodott az uralgó középosztálytól, ha nem is vált még le róla s tovább hordozta is föléle táplált illúzióit. Tisztviselőkből, bírókból, tanárokból, ügyvédekből és orvosokból tevődött össze ez a réteg, kik egy igazibb, nyugatibb magyarságra áhítoztak s halk elégedetlenségük itt-ott érintkezett a birtokból kiszorult kisnemesség és a parasztságból és kispolgárságból felkerült s már nem asszimilálódott magyarok csoportjával. Ezek erősen ellenzéki, politizáló hajlamaikkal a társadalomban s irodalomban a nemzeti ellenzékét szólaltatták meg, s legnagyobb képviselőikben a magyar sorsprobléma legmélyebb élményéig jutottak el. Nagyobb csoportjaiknak nem az irodalom volt a lényeges, hanem az élet, a hatalom birtoklása, s nem is olvasóközönséget alkottak, hanem bázist, lököerőt, társadalmi és erkölcsi problémát. A kuruc ellenzék elégedetlenjei, a „lecsúszott urak”, a hétszilvafások, kik a kerítésen kívül maradtak, e „dacfaj”, melynek valóban talán utolsó felhördülését kiáltotta ki Ady: svábnak, gácsnak és zsidónak kenyér adatott. De vérbeborult szemmel ült a békédének asztalánál Móricz Zsigmond is, ki a parasztság és kispolgárság határáról jött, és ha nem is először, de az új viszonyok közt legmélyebben s legmerészebben látta a magyar-

ság, elsősorban a parasztság és a kisvárosi társadalom problémáit és a legkeserűbb, legszuggesztívebb írói erővel dobta őket a köztudatba, keserű képet festve a magyar életről s egy új, tisztultabb demokrácia felé utalva. Ennek a nemzeti ellenzéknek élére áll majd a forradalom után Szabó Dezső, ki végig hányódta a nyugati és a magyar kisvárosi polgárság egész problematikáját, hogy a parasztsághoz s a magyarság új, demokratikus szolidaritásához jusson. Adyn kívül e két író művei járultak legjobban hozzá a régi középosztály magyar küldetését illető illúziók lerombolásához. Míg ezekben a törekvésekben, melyek a középosztály alatti magyar rétegekkel keresték a veszendőbe ment kapcsolatokat, lényegében magyar nemzeti probléma bogyódott, addig a növekvő külvárosokban s a vidék ipari gócin szaporodó munkásság megmozdulásával kapcsolatban feltűnt az irodalomban a negyedik rend nemzetközi osztályproblémája: a szocializmus. A városi proletariátus problémái csakhamar megtalálják irodalmi kifejezésüket. A polgárságból hozzájuk közeledőkön, s a polgárrá halkuló Csizmadia Sándoron kívül csakhamar kiküldhetik saját rétegükből kinőtt vezéréket: Kassák Lajost, ki egyre erősebb ellentétbe kerül a Nyugat polgári ideológiájával és megszervezi az első forradalmat a Nyugat „konzervatívjai“ ellen.

De lett légyen ez irodalmi forradalom bármi sokrétű és önmagának ellentmondó, egy ponton találkozott a vezérek társadalomszemlélete: a gentry-ellenességben. S itt nyeri társadalmi magyarázatát az a vád, mely a Nyugat egész körét mindenestől nemzetközinek mondtotta ki. A valóságban nem annyira Európa ütközött itt meg a magyarsággal — hiszen a konzervatívok vezérei voltak annyira európai műveltségűek, mint a forradaloméi —, hanem a magyar társadalom két nagy arcvonala harcolt egymással, s — eltekintve egy-két vészes elhajlástól — éppen a magyarságért. Nem az ország eladásáról volt itt szó, hanem azon új rétegek öntudatosodó új magyarságáról, melyek a századfordulóban emelték fel fejüket s a vezetőréteg mellett, s hovatovább annak ellenére, saját életüknek s vágyaiknak kívántak kifejezést és érvényt szerezni. Hogy a vád, mellyel a régi középosztály vezetői ez új irodalmat illették, Ady, Babits, Móricz, Kosztolányi és mások esetében igaztalan s alaptalan, ma már nem szorul bizonyításra. De a konzervatívok támadása sem volt — mint ahogy hírelt — a Haláltó támadása a kultúra ellen — hiszen a régi középosztály alkotott kultúrát s ápolta is hagyományait —, sem pusztán a hatalmon lévők támadása a feltörekvőkkel szemben. A haladó Nyugat nemcsak az Akadémiával ütközött össze, de a haladó magyarság nagy területeit sem tudta meghódítani. Közönsége Pesten kívül elsősorban a fiatalon megnőtt magyar városok: Várad, Arad, Temesvár stb. intelligenciájából került ki.

A Nyugat körül előállott társadalmi feszültség kiváltója a zsidóság volt. Asszimilációja vallási, világnézeti, társadalmi s történelmi okokból nem mehetett végbe. Egyre nagyobb intelligenciája nem találta meg a régi magyar irodalomban saját, bár asszimilált szellemének kifejezését, azt az utat, melyen át magyarnak, a magyar társadalom s szellemi élet valóban egyenrangú tagjának érezhette volna magát, mint ahogy megtalálta a magyarsághoz közelebb álló tót, vagy német, kinek közös

hagyományai, ízlése és életformája megkönnyítette a beolvadást. A zsidóság találta meg a Nyugatban azt az orgánomot, melyben szellemét kifejthette, melyben a magyar kultúra természetes részesének, egyenrangú magyarnak érezhette magát, sőt jobb magyarnak mint a gentry, ki ellen egyre súlyosbodó gyűlöletet szított társadalmi és politikai háttérbe szorulása s fojtottan izzó ressentimentja s ki ellen, íme, maga mellett hadba vonultatta egy európaibb s jobb magyarság első magyar forradalmárait s új polgárságának jóformán minden nagytehetségű íróját.

Viszont a Nyugatot, mely a politikamentesség jegyében állt ugyan, de mélyreható társadalmi, ízlésbeli s világnézeti forradalom kifejezője volt, radikálizmusa mellett továbbra is zsidósága miatt érte a hallgatólagos vagy nyílt gánccs. A támadás hevében nem egyszer már szinte szektárius egyoldalúságba lendült s elvakult, önérzetükben halálra sebzett vezérei mindjobban sodródtak a forradalom felé, melyben európai látkörükkel, intellektuális fölényükkel a vezetést a maguk számára biztosíthatni vélték, vagy legalább is egy új, számukra kedvezőbb társadalmi tagozódás és ideológia kialakulását remélték. A magyarság széles tömegei előtt magukkal sodorták a politikátlanokat s a magyarság radikális és forradalmi szellemű elégületlenjeit is, kik — mint mondták — „eladták magukat a zsidóknak.. Ennek a zsidóságnak adott hangot Ignotus támadása a Nyugat „nemzeti koncentrációja“ ellen, melyben vezető befolyását elveszíteni látszott.

A Nyugat körül pedig az osztályokra szakadt magyar intelligencia marcangolta egymást, E hallatlan intenzitású társadalmi harc költője Ady, ki végig gyötrődí annak minden feszültségét: polgár akar lenni, midőn makacs és duhaj vidéki nemes; ki felült a „rossz virágainak“, a városi dekadencia „finom remegéseinek“, midőn ős paraszt erők hördültek fel benne; ki egy új demokrácia jegyében kezét nyújt a nemzetiségeknek és a zsidóságnak, midőn a magyarság kinullázottságán sír; ki az Érből akar befutni az Óceánba, s az elnyomottak szószólójává lép fel, midőn konok, dacos és úri magyar individuálista, ki nem tud mégsem „beléd oldódni szent, gyötrött Sokaság“. Ez társadalmi helyzetének legjellemzőbb vonása s magyarázó momentuma az Ady-vitáknak, melyekben osztályok és világnézetek igyekeznek maguknak lefoglalni, midőn valójában egyik sem mondhatja magáénak költészetét.

A forradalom után, melyben a radikális intelligencia s a munkás-ság vezetői súlyosan kompromittálták magukat, a külföldön s a megszállott területeken húzódik meg az a „perifériairodalom“, mely különféle orgánumok után a Kolozsvárott megjelenő „Korunk“-ba szorult vissza, s „onnan énekel, onnan vádol“. Pesten azóta a „Népszava“, a „Munka“ és a „100%“ körül új munkásirodalom alakult, mely ez osztály zárt, feszültségekkel telt világából agitatori támadással növekedik ki és Kassák körül egész írógárdát termelt magának. Két csoportra tagozódik: „a munkás reformizmus irodalmára“, mely „szellemében nem hangsúlyozza az osztályállásfoglalást“ s a proletárirodalomra, mely az „osztályvonal“ tiszta és nyílt manifesztálását tekinti feladatának.¹

¹ Haraszi S.: A mai magyar irodalom ideológiai csoportosulásai. Korunk. 1930. március.

IRODALMI ÉLETÜNK homlokterében mégis értelmiségünk problémája áll. Arisztokráciánk szórványos —elsősorban erdélyi —kivételaktól és az új pénzarisztokráciától eltekintve, visszavonult szellemi és művészeti életünkből. E középosztály a vázolt félszázadban roppant véres kulturális keveredésen ment keresztül, a menekülők vándorlása következtében táji és vallási rétegződésében is oldódni kezd, a háborús forradalmak roppant veszteségei után eléri kulturális és anyagi válságának mélypontját. A háborúnak, a hadifogságnak, a forradalomnak, évszázados formák és világok összeomlásának élményeit hordja idegeiben, rendkívüli s áttekinthetetlen társadalmi és ideológiai átalakuláson megy át. A zavar éveiben, melyben a társadalmi rend és béke hiánya, az egyéni és országos veszély és az anyagi helyzet állandó bizonytalansága minden társadalmi kristályosodást jóformán lehetetlenné tett, irodalmi életünk átalakulása alig áttekinthető. A legnagyobb erélyű élmények és szuggesztiók: az ország vérbe és gyalázatba fulladása s a nemzeti újraépítés új orientációja természetessé tették, hogy a Nyugat, melynek vezetőit s szellemét az ország közvéleménye felelőssé tette a romlás felidézéséért, közönség nélkül maradt. A nemzeti visszahatás erői különféle kísérletek után a Napkelet körül csoportosultak, mely a megszállott területek íróival is, kiknek konzervatív és nemzeti szellemű rétege a Pásztortűz körül egyesült—, fenntartja az összeköttetést. Tartalmas és határozott kritikái rovatával széles körök ragaszkodását nyerte meg, s ma is sokat tesz egy új közízlés kialakítása érdekében.

Az a vita, mely először vetette fel újra irodalmi életünk csoportosulásainak kérdését: a kettészakadt irodalom vitája, lényegében az idősebb, negyven éven felüli generáció vitája volt. Gyökereire már utaltunk. Ami azóta történt, ha végérvényesen nem is, nagy vonalában likvidálta a vitát. Az újrászervezett Nyugatnak sikerült lassanként a középpárt szélesebb rétegeit meghódítania s nagy íróinak munkáit, írói harcainak eredményeit a nagyközönség szélesebb rétegeihez eljuttatnia. A történelmi középosztály ideológiájának és ízlésének kifejezői viszont, kiknek a magyar irodalomról vallott legszélsőbb felfogását legutóbb Császár Elemér fejtette ki, s kik tisztviselői osztályunk idősebb korosztályának úri, történelmi hagyományokat ápoló részére támaszkodnak, hajthatatlanok maradtak. Tartózkodó, ha nem is ellenséges álláspontot foglalt el a konzervatív magyar középosztályt képviselő Napkelet is, míg az erdélyi irodalom egész színskáláját egyesítő Erdélyi Helikon baráti és fegyvertársi jobbját nyújtotta. Határozott és éles ellenzékbe szorult azonban a befolyását és irányítószerepét féltő zsidóságnak Ignotus körül csoportosuló része, melyet egyelőre inkább a vereség érzése, mint határozott új célkitűzés tart össze, mely igazi átütőerejű tehetségeket egyelőre nem tud felmutatni, jöllehet egy időre, a közöttük valóban legtehetségesebb Zsolt Béla vezetése alatt, orgánumot is talál (Toll). De e csoport támadásai közt is feltűnt az a fegyver, mely a Nyugat politikátlansága ellen irányult s arra az új nagy csoportosulásra utal, mely már nem osztály, hanem generációs jelleget mutat: az ifjúságra.

Az ifjúság reformokra, önállósulásra törekvő ellenzéke ez:

a harmincévesek rétege. Célkitűzései még bizonytalanok tele belső ellentmondásokkal. „Bár még a régi középosztályban született, mégis nemcsak belső összefüggést nem érez a ma még fennlévő középosztály idősebb, hatalmi szervezetben élő tagjaival, hanem az elszakadásnak, soha oda nem tartozásnak következményeit is levonva, tudatosan akarja kifejleszteni kapcsolatát a középosztály alatt lévő társadalmi osztályokkal.“¹ A háborúból, forradalmakból és az összeomlásból új nemzetélményt hozott magával, mely az elszakított területeken kezd először öntudatosodni. A kisebbségi sorsra jutott magyarság, új helyzete kényszerűségében, tudatosítja az „alkotmányos“ és a „kulturális nemzetiség“ ellentétét, azt a tényt, hogy a magyar állam és a magyar népi kultúra határai nem fedik egymást. Keresi tehát a magyar kultúra egységét, forrásait, azt a bázist, melyen kisebbségi sorsa kultúráját felépítheti és megtalálja ezt egyrészt a szűkebb haza hagyományaiban: az erdélyi gondolatban, másrészt, mint az egész magyarságot egybefogó alapot: a népi, szorosabban: paraszti kultúrában. „A faji energiáktól duzzadó paraszti világban“ a magyar faji kultúra hordozóját, egyetlen bástyáját ismeri fel s e ponton kapcsolódik mint második íz az itthon is alakuló gondolatmenetbe. Ennek első tétele: a magyar középosztály, melynek emberanyaga „idegenekkel“ erősen kevert, „hibrid és degenerálódott“, nemzeti kultúráján erős rést ütöttek a beolvadottak öntudatlanul is működő hagyományai, faji atavizmusai és a főváros elidegenedő kultúrája. Nemzeti érzésében bizonytalan, a nép széles rétegei fölön gyökértelenül lebeg. Mai formájában nem képes tehát a magyarság sajátos készségeit, ösztönös faji erőit kifejezésre juttatni.

A parasztsághoz való irodalmi visszatérés kenős vágyból ered. A megújulásra vágyó kultúrember romantikus vágyából az ősi, természetes, ösztönös és pihent erők, „az örök föld“ után, mely a Szabó Dezsőtől inaugurált paraszthős mitológiáját termelte ki és melynek Bőjthe Jánost variáló alakjai hallatlanul elszaporodtak (pl. Bibó Lajos és mások műveiben stb.). Másrészt a magyarság kulturális megújulásának vágyából, mely az ősi sajátosan faji kultúra erőit, a magyar művelődés avarát keresi a parasztkultúrában, amelyik őrzi még, ha korhadásban is, a tavalyit, az ó fűvet, mi lent nőn és a fentről hullón lombot, midőn a sudár levelei már új szeleken hintáznak. E vágy szívesen hivatkozik a népzeneből születő nagy magyar zenei újjászületésre. Ez elképzeléseknek, vágyaknak s készségeknek egész sora szólal meg fiatal íróink műveiben: a népit és régít elválasztani sem tudó Féjánál, a népi formák első újracsendítőjénél. Erdélyi Józsefnél, a modern erdélyi idilleket festő Bartalis Jánosnál, a saját gondolatformáit inkább formalizmusba, mint népiességbe oldó Simon Andornál, Tamási Áronnál és külföldi formáit parasztszármazása emlékeivel megtöltő Illyés Gyulánál, hogy ismét csak egyesekre utaljunk. De e lényegében irodalmi, szellemi célkitűzések mögön mind erősebb s tisztább megfogalmazást nyer az a társadalompolitikai megmozdulás, mely a parasztság szociális, gazdasági és erkölcsi problémáinak realitását teszi vizsgálat tár-

¹ Szekfü Gyula: Az ifjúság társadalomszemlélete. Magyar Szemle. VIII. 209 l.

gyává, nem csupán azért, mert ebben az osztályban látja a nemzeti ellenállás és megújulás legbiztosabb alapkövét, hanem mert érzi ez egyre műveltebb s önállósuló osztály hallatlan nemzettársadalmi jelentőségét. Ez állásfoglalás, mely, ideológiai zavaraitól s elgaloppozásaitól eltekintve is, éles ellentéteket váltott ki, bizonyosággal arra, hogy a paraszt csakugyan a nemzet szegénye, egyre népszerűbb az új fiatal intelligencia rétegeiben s az egyik vezér Kodolányi személyében már közvetlenül átjutott a munkás-szociálistáshoz, melynek városi vezérei pedig a parasztság felé meglehetősen gyökértelenek és tájékozatlanok.

Álljon azonban ez új irodalmi célkitűzések mögött a szociális összeütközések élménye, vagy a nemzet egész humánuma, legyen bár programja a magyarság sorsproblémájának öntudatosítása vagy „vádló, leleplező, agitáló, lázító, változtatni akaró dokumentumirodalom“, lényege s végső célja mindenképpen az irodalom aktivizálása és aktualizálása. Ethikai megmozdulás, mely minden, nagyobb közösségeket felrázó és átalakító, szellemi áramlat jelleme és erőforrása, mely először végletes ellentétbe kerül és kell is, hogy kerüljön minden esztétikummal.

És ettől nem szükséges megijedni. Az igazi irodalomnak nem fog megártani ez az ethikai lendület s társadalmi gyökereinek és kötelességeinek felismerése. Az írás szociális tett, de szociális felelősség is. Való, hogy a költő, az „írástudó“ árulójává lesz hivatásának, művének, megbecsülésének s tekintélyének is, ha beadja derekát a Mának s a Tettnek, holott hivatása, hogy őrizze, védje, teremtsen s alakítsa a szépséget s a tiszta humanitást. De kötelessége, hogy lássa korát s korában a szenvedő, magával s a világgal küzdő embert, hogy az Igazság szolgálatába álljon, mely akkor is igazság, ha a mában él s a ma kérdéseire keres feleletet. S ily szempontból irodalmunk szomorú képet mutat. Minden elfogulatlan magyar s minden idegen szemlélő érzi, hogy társadalmi osztályaink között mily élesek az ellentétek. Ismert igazság, hogy „minél kevesebb a lehetőség az ellentétek természetes áthidalására, annál nagyobb a bizonyossága a forradalmi és eruptív megoldási kísérleteknek.“¹ Ez áthidalás, az egyre makacsabb osztályönzés és osztálygyűlölet feloldása, a védő, vádló és iránytmutató állásfoglalás kinek hivatása inkább, mint az íróé, aki kifejezést ad a nagytömegek nyugtalanságának, de irányítja s szítja is azokat? Íróink egy része sajtóságtól távolságban látszik állni aktuális társadalmi problémakritikánktól, míg mások nem akarnak látni irodalmat irányzatosság nélkül. Nagyrésztük társadalomszemlélete csupán konvencionális elemek nyugszik vagy nem őszinte. Mélyrelyuló társadalmi regényünk vagy drámánk alig akad egy-kettő; az átlag problematikája öt, hat témán túl kimerül, részben azért, mert társadalmi kérdések feszegetését nem érzik időszzerűnek, vagy mert alkotóerejük kevés ahhoz, hogy konfliktusaikat egyéni megkötöttségükből kiemeljék s élettelt műve formálják, vagy mert társadalmi pártállásuk s osztályöntudatuk tendenciához, merev és tételszerű konstrukciókhoz vezet, vagy mert hazugnak tetsző s az élménynek igazoló lendületét nélkülöző felületen és tetszetős kompro-

¹ Ravasz László: Osztályellentét. Magyar Szemle. II. 226 l.

misszumokat kötnek. Minden esetben más térre tolják át a problémát és klisékkel dolgoznak.

Irodalmunk szociális lelkiismeretének megbénulása miatt a közszellemet hordozó közönségünk éppoly hibás, mint a kiadó, ki üzletét, az író, ki hírnevét, pozícióját, sokszor szűkös mindennapi kenyerét félti a kritikát nem tűrő közszellemtől, mint a kritikus is, aki nem tudja megvédeni sem az író szabadságát, sem legelőkelőbb szellemeinket némely vak támadók despotizmusával szemben, ki hagyja, hogy a „korfelelőség árulóinak“ nevezzék őket, mert az ötvösség, mívesség harcosai s egy új magyar kiegyenlítődesen munkálnak, ki nem tudja megvédeni a szociális kérdéseken és aktuálításokon túli költészetet, melyet fiataljaink egyrésze s méginkább az „osztályvonal kiépítői“ mértéktelen megvetésben részesítenek, nem látván, hogy értelmét és jelentőségét veszik el, midőn arra akarják kényszeríteni, ami a rop- hatok, manifesztumok, a publicisztika s a közéleti harc egyéb eszközeinek feladata.

Veszélyes és forradalmi dolognak látszik, de ki kell mondani, hogy irodalmunk nem tölti be szociális hivatását, s éppoly veszélyes és reakciós dolognak látszik, de ki kell mondani, hogy a művészi érték mint sajátos, önmagáért való valóság létezik s az írói, költői érték első- sorban számbajövő meghatározója. Vagy nem is veszélyes tán, hisz állandóan szaporodnak azok, kik szép általánosságban megállapítják a különböző „válságokat“. Holott nem a válság hírharangjai, a meg- állapítók hiányoznak, hanem az alkotó, ki túl a vitákon egybefogja mostani életünket, tendenciátlanul s mégis minden tendenciánál töb- bet használva. „Ember, ember, ember kívántatik.“

KERESZTURY DEZSŐ

A TÖRVÉNYSZERKESZTÉS MŰVÉSZETE

A MINT minden foglalkozásnak betetőzése a művészi tökélyre való vitel, úgy áll ez bizonyos értelemben a törvényhozásnak külső megjelölési formájára, a törvényszerkesztésre is. Sőt talán annál inkább, mert a hevenyészett kontármunka itt bosszulja meg magát log. jobban, hiszen ezt az állampolgárok százezrei sínylik meg. Itt igazán áll, hogy forma dat esse rei. A rómaiak, a pandektisták, a nagy kodeksszövegezők igyekeztek e feltételeknek a lehető legnagyobb mértékben megfelelni, ami nekik sikerült is. A törvényhozói működésnek ezt a részét rendesen a jogászság látta el. Amily mértékben kerültek e szerep helyébe nemjogászelemek, oly mértékben vesztett a törvényalkotás a szabatoságból és világosságból, az egyszerűségből, vagyis a művészetből. Itt is áll ennek általános szabálya, hogy a művészet is akkor nagy, „ha úgy elbú, hogy észre sem veszik.“ És itt áll legkevésbé az a tétel: hogy a törvényhozás nem a jogászság feladata.

A jogászságot megillető ez a művészet az utolsó két évtizedben sokat szenvedett. Külföldön és nálunk.

Schiffer volt német birodalmi igazságügyminisztertől, aki a múlt télen nálunk is járt és hazája igazságügyi viszonyairól s problémáiról a Jogászegyletben előadást is tartott — a magyar közönség eléggé tájékozott lehet a német állapotok felől. Justizkriseről szól, amit a törvények s rendeletek özönében lát, a perek szaporodásában és lassúságában. A német jog a jogszabályok „nagy tömege, az ebből folyó átnemtekintetőség, a zavarosság és hozzáférhetetlenség folytán értelmetlen, nehezen kezelhető, sőt visszataszító“ lett. A mai embert ha cselekedni és alkotni szeretne — panaszkodik tovább Schiffer— a be nem látható parancsoló és tilalmi szabályok dróthálója veszi körül, amelyből a legokosabb ügyvéd, vagy bíró sem talál kivezető utat. Egy korban, amelyben korlátlan nyilvánosság a jelszó, a jog — titkos tudomány lett. A jogszabályok tömegéhez — a bírói határozatok tömege sorakozik. Egyik munkájában — Die Deutsche Justiz, Grundrisse einer durchgreifender Reform — az orvoslás módjaival is foglalkozik. Schlegelberger pedig, a német birodalmi igazságügyminisztérium miniszteri igazgatója, egy füzetben — Zur Rationalisierung der Gesetzgebung — szintén azt állapítja meg, hogy sok a törvényhozói munka és a törvény. A panasz más államokban is hallható. De nekünk elég lehet a német, amelyhez bennünket a jogalkotásnak annyi hagyománya fűz.

A forradalmak utáni törvényhozásnak bősége és tökéletlensége miatt nálunk is sűrűn volt hallható a panasz, úgy a tudományos, mint a gyakorlati jogászörökben. De magában a törvényhozás termében is,

ahol az ellen e sorok írójával együtt többen és ismételten emelték fel szavukat. E panaszokhoz most a legelőkelőbb helyről szinte egy feljajdulás csatlakozik. Juhász Andor, a Magyar Királyi Kúriának elnöke tartotta immár szükségesnek, hogy a bajokra rávilágítson és ezekre első-sorban a törvényhozásnak irányítsa a figyelmét, ezeknek tápláló forrását a furor legislativus gyűjtőneve alá foglalván. „A szakadatlan törvénygyártás az oka annak, hogy ma már senki sem ismeri ki magát a tételés jogszabályok óriási tömegében. A sok törvény egyébként sem fokozza, hanem csökkenti a törvénytiszteletet. A törvényhozásnak a racionizálást bölcs önmérsékléssel önmagán kellene kezdenie. Csak komoly szükség esetén, annak keretén belül kellene régi törvényeinken mesteri kézzel változtatni és nem volna szabad ezeket s az ismeretlenség homályából többé-kevésbé kiemelkedett és főbb részeiben bevált jogszabálykomplekszumokat pusztá újítási lázból egészen halomba dönteni. Mivel a tételes jogszabályok áttekinthetlensége miatt minden új törvény egyelőre a jogi élet biztonságának és folytonosságának a megzavarását jelenti, csupán a rövid, tömör, világos és népszerű szerkezetért járhat elismerés.“ Legfelsőbb bíróságunk elnökének e szavai nemcsak a tekintély kiválóságánál, hanem a bennük rejlő tárgyi igazságnál fogva is minden tekintetben — szinte a tizenkettedik órában — megfogadásra méltók s kell, hogy azokra a legilletékesebb helyek felfigyeljenek, de mégis bizonyos kifejtésre és kiegészítésre szorulnak.

Nézzük mindenekelőtt nálunk a törvény túltermelés kérdését. 1867 óta, tehát 63 esztendő alatt — ide nem számítva a 43 néptörvényt — 2574 törvényt hoztunk, amiből tehát minden esztendőre — kikerekítve 41 jut. Az első pillanatban valóban azt hiszi az ember, hogy a forradalmak utáni új törvényhozás nálunk is gyártotta a törvényt. De közelebről vizsgálva az egyes évek termését, legalább is számszerűen ezt a feltevésünket az eredmény nem igazolja. A legmagasabb számot, ami messze meghaladja az évi átlagot, az 1912-ik esztendő nyújtja, amikor 71 törvény keletkezett, 1880-ban 66, 1907-ben 61, 1870-ben és 1913-ban 60, 1875-ben és 1908-ban 58. Látjuk tehát mindenekelőtt azt, hogy azok az évek, amelyekben a törvények száma messze felülhaladta az évi átlagot, legkevésbé sem esnek az utolsó tíz esztendőre, hanem békeidőkre. Az előbbieken a törvények száma 1920-tól kezdve a következő adatokat tartalmazza: 1920-ban 41, 21-ben 55, 22-ben 24, 23-ban 43, 24-ben 28, 25-ben 49, 26-ban 24, 27-ben 35, 28-ban 45 és 29-ben 48. Érdekes, de természetes is, hogy törvényeink száma mindig akkor szaporodott feltűnően, amikor az ország politikai életében nagyobb változás volt. Csak világos, hogy a 67-ik kiegyezést követően 1868-ban és 70-ben 58 és 60, a koalíció uralomrajutásával az 1907. és 8-ik esztendőben 61 és 58, az obstrukció letörése után az 1912—13-ik esztendőben 71 és 60, viszont a forradalmak bukása után az új Magyarország megalapozásakor az 1920. és 21-ik esztendőben 41 és 55 törvényt termelt a törvényhozó testület, a nélkül, — mint láttuk — hogy az utóbb annyira jelentős változás alkalmával a megelőző politikai fordulatok szülte nagy törvénytípusokat elértük volna. Ha vizsgáljuk most már azt, hogy az utóbbi évek törvényhozásában mennyi volt az úgynevezett nemzetközi jellegű törvényeink száma, ami tulajdonképpen államszer-

zódések egyszerű becikkelyezését jelenti, akkor meg éppen azt látjuk, hogy az utolsó 10 esztendő törvényhozási működésére a német „törvénygyártás“ bélyegét éppenséggel non lehet rásütni, sőt e tekintetben határozott javulásról számolhatunk be. Míg 1920-ban a 41 törvény között egyetlen egy ilyen vonatkozását sem találunk, addig 1921-ben a megalkotott törvényeinkből 10%, 1927-ben 35%, 1928 és 29-ben pedig egyenként már 40—40%, a nemzetközi jellegű törvényeink kikerített arányszáma. Azt lehetne talán mondani, hogy viszont ezekkel szemben a régi törvényhozásunk bővelkedik ugyancsak az úgynevezett sablontörvényekkel, amelyek között elsősorban a helyiérdekű vasutak becikkelyezéséről szóló nem kis számú törvényeinket kell érteni. A vizsgálat azonban itt is érdekes eredményekkel szolgál. A leggazdagabb termésű esztendőben, 1912-ben, 12 nemzetközi jellegű törvényen kívül csak 15 vicinális törvényt találunk, 1880-ban a három nemzetközi és 8 szintén különlegesnek tekinthető s a szegedi árvízzel kapcsolatos szegedi törvényen kívül csupán 2 olyan törvényt, amely helyiérdekű vasutak létesítését célozza. Hol van tehát az újidők — törvénygyártása?

És mégis igaza van azoknak, akik a magyar jogszabályoknak — közönséges nyelven szólva tehát törvényeinknek — sokasága, át nem tekinthetősége, zavarossága miatt panaszkodnak. És igaz az is, hogy mindezen nem csak a jogkereső közönség, hanem a jogszolgáltató bíróságok és hatóságok, az eljárás egyszerűsítése és gyorsasága érdekében segíteni kell. De az ide vonatkozó felhívás nem irányulhat kizárólag, sőt nem is elsősorban a törvényhozótestületekhez.

Az igazság kedvéért ki kell ugyanis emelni azt, hogy legújabb jogalkotásunk a kormányok részéről fenntartott „kivételes hatalom“ folytán a rendelet kibocsátási jogba takaródzott. És itt — különösen egyes igazgatási ágakban — ijesztő látvány tárult s részben tárul ma is még szemeink elé. A pénzügyi közigazgatásban például az 1927-ik évet bezárólag 1803-ra szaporodott azoknak a rendeleteknek a száma, de csupán a 26 adó- és illetékágbán, amiket a kormányok kiadtak és amelyek még 1927-ben túlnyomó részben érvényben voltak! Magánál az általános forgalmi adónál az 1921: XXXIX. t.-c. óta 282 rendelet látott napvilágot, az adókezelésnél az 1923: VII. t.-c. óta 175 különböző módosító s *kiegészítő* rendelet s utasítás, a bélyeg és jogilletékek-nél pedig az 1914: XLIII. t.-c. óta szintén 180 darab és így tovább. Megjegyzendő, hogy a rendeleteknek előbb feltüntetett száma csak hozzávetőleges, mert a kevésbé fontos, vagy rövid életű átmeneti rendeletek figyelmen kívül vannak hagyva. A kormányzat többi ágai sem panaszkodhatnak, de bizonyára az igazat mondjuk, ha megjegyezzük, hogy a rendeletgyártás még az igazságügyi tárcánál volt viszonylagosan a legtűrhetőbb. Aminek oka abban rejlik, hogy nagy igazságügyi törvényeink — aránylag mégis legkevesebb változáson mentek át s hogy 1925 óta a különböző eljárásokat legérzékenyebben érintő rendeletek is a valuta állósága folytán lényegesen apadtak. De ha például a német jogot nézzük, akkor örömeinkből szinte még fel kell kiáltanunk. Blo-mayer professzor szerint (Deutsche J. Z. 1928 február 1.) a birodalmi törvénygyűjtemény az 1927. év végén 60 kötetre terjedt, de ehhez járultak még a tartományi törvényhozások, amelyek között maga a

porosz törvénygyűjtemény 120 kötetre rúgott. Igaz lehet tehát egy kimutatás, hogy 1867-től 1925-ig Németország területén 11.140 törvényt hirdettek ki, amelyből 8228 fölöslegesnek találtak. Tudjuk, hogy a Reichstag foglalkozott a német törvények leépítésével, amit sokan úgy kívántak megoldani, hogy a törvényhozás egy kiküldendő szakbizottságra bízta már eleve a selejtezés feladatát, mert abban nem mertek bízni, hogy egy erre irányuló törvényjavaslat a birodalmi gyűlésen keresztül menjen. De a Reichstag nem volt hajlandó szuverenitását átruházni, aminek folytán tudomásom szerint ez a megoldás a mai napig sem vezetett sikerre.

NÁLUNK a törvénytúltermelést — figyelmen kívül hagyva most már a rendeletek idevonatkozó óriási anyagát — más értelemben kell felfogni s azt hiszem, hogy ebben egyetértenek mindazok, akik a magyar „törvénygyártás” miatt panaszkodnak. Nem a törvények száma sok, mint azt az előbbi statisztika mutatja, hanem sok az a felesleges változtatás, bőbeszédűség, hosszadalmasság, ismétlés, részletezés, amit egyszerűen tulkodifikálásnak lehetne mondani s ami megzavarja a bírót, az ügyvédet, a laikus közönségről nem is szólva. És itt rikító példákat hozhatunk fel, de sajnálattal fogjuk látni azt is, hogy e betegséget tapasztaljuk azon törvényeknél is, amelyeket éppen a mindenkori igazságügyminiszterek terjesztettek elő; itt tehát érvényesülhetett volna a törvényalkotásnak az a művészete, ami a jogalkotást világossá és klasszikussá teszi, de ahol úgylátszik zavaró ellenerők — más tárcák — hatottak kártékonyán. Tekintsük az utolsó tíz évnek csak legfontosabb törvényalkotásait.

Itt van mindenekelőtt a földbirtokreform, amely három törvénynek adott életet s a törvénykezésnek mindenkor hosszú és izgalmas munkát: az 1920. az 1924. és 1928-ik években (az alaptörvény, a novella és a pénzügyi megoldás). Mennyi zavar e törvények számos helyén, hogy többet ne említsünk pl. a haszonbérieretek átvételénél, a birtokok visszajuttatásánál s a vagyoni előny megosztása körül, a híres 91. §, ami egész ötletszerűen az utolsó pillanatban került beléjük, mennyi hiábavaló apróság pl. a különböző eljárások legrészletesebb szabályozása, hogy a bíró a felek nyilatkozatait, a szakértő véleményét az adatokat jegyzőkönyvbe foglalja, hogy javaslatát indokolja stb., aminek törvényben mind nincs helye, részben mert felesleges, részben mert mindez a végrehajtási utasításra tartozik; mennyi ismétlés a felsorolásoknál vagy a büntetésekénél. Azután a mammut-szakaszok, amik 50—80 sorból állanak, valóságos kis novellák. La Fontaine vagy Andersen meséi, Turgenyev költeményei prózában mindenesetre jobbák és rendszeren rövidebbek, noha azokba gyakran egy egész viág van beledifikálva. Van az 1920-as alaptörvénynek egy szakasza, — a hírhedt 12. §. 10 bekezdéssel és 94 sorral, amit egy jobb korban bátran mutogathatnak mint az ősvilág egy kihalt példányát. Házassági törvényünk, egyik legmélyrevágóbb és legfontosabb törvényalkotásunk, 150 szakaszból áll, de ennek az I. és II. fejezete huszonöt szakaszával nem több, mint maga ez a hírhedt 12-ik §. Négy ilyen mammut-szakaszból ki lehetett volna állítani az egész házassági törvényt, mind a 150 szaka-

számai. De nézzük az 1928: XII. t.-c.-et — röviden: egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről — ez sem az utolsó, pedig jó példa lebeghetett szemünk előtt, a két német szabatos valorizációs törvény képében. E törvényünkben is a különböző átértékelések fokozását — a híres 14—15. §-ok — bizony szerencsésebben lehetett volna összefoglalni s világosabban szövegezni az átértékelésnek a jelzálogra való kihatását, a külföldieknek idevonatkozó igényeit, hogy csak néhány példát ragadjak ki. A földbirtokreform és az átértékelés azonban erősen politikai s gazdasági kérdés volt, rájuk nyomta bélyegét az új idők társadalmi s gazdasági megmozdulása, a legkülönbözőbb ilyen nemű egyesületek s az összes politikai pártok vonultak fel s így az idők rovására is lehet írni azt a sok silányságot, amit azokba beleszerkesztettek s amivel a törvényszerkesztés művészetét sértették. Ilyen jellegű alkotásokra igazán áll az, amit Schiffer modott, hogy a háború és a forradalom után a népek hosszú ideig hánykolódnak, mint súlyos betegek, jobb oldalukról a baloldalukra és ismét a másik oldalukra.

Ámde például a nemrég alkotott 1927: XXXV. törvénycikkünk a jelzálogról már kizárólag igazságügyi munka. És mégis nehézkes, túlterhelt és jóval rövidebbre fogható lett volna. Terjedelemre legnagyobb törvényalkotása az utolsó 10 esztendőnek a betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927: XXI. törvényünk a maga, gyakran szintén jól feltáplált 227 szakaszával; dicséretére legyen mondva, hogy a Szerényi-féle 1907-ik évi elődjét sem lehet törvényszerkesztési szempontból sikerültebbnek mondani. Büntető jogunk anyagi és alaki részében körülbelül egy tucat törvénnyel lett módosítva, vagy kiegészítve. A polgári eljárás módosításait a kormányok az 1925: VIII. t.-c. kivételével inkább rendeleti úton oldották meg.

Külön cikket lehetne írni a magyar törvények címeiről. Széchenyi morbus hungaricus-a — a szónoklás — mintha már itt is embrionális állapotában volna felfedezhető. Mintha a hosszadalmas címekkel takami akamánk törvényeink tartalmatlanságát. Példák: „A királyi bíróságok és ügyészségek tagjainak az igazságügyminisztériumban való ideiglenes alkalmaztatásáról szóló 1899: XXXVIII. t.-c. hatályának további meghosszabbításáról.“ (1920: XXXIX. és 1925. évi XXXV. t.-c.) És ez a törvény összesen két szakaszból áll! A cím hosszabb mint maga az egész törvény. Az 1921: XVIII. t.-c. sem akart hátrább maradni: „A katonai büntető jogszabályokban megállapított értékeléseknek, valamint a pénzbüntetések és értékhatárok ugyanezen jogszabályokban meghatározott mértékének ideiglenes felemeléséről“, így! Persze, hogy ez a törvény is kiadta a szuszát már a címében, a többire nem maradt, csak két szakasz. Fontos törvényünk az 1923. évi XXXIX-ik is, aminek tökéletlen és hosszadalmas címe szintén említést érdemel: „A pénztartozás késedelmes teljesítése esetében a hitelezőt megillető kártérítésről“. Miért ez a kitekert fogalmazás? Miért nem lehetett volna egyszerűen, érthetően és magyarosan ezt a címet adni: a késedelmes adós különös kártérítéséről. Ezt mindenki könnyen megértené, még a jogászok is ... Nem igaz azon esetleges ellenvetés, hogy e törvény csak a pénztartozások kártérítését szabályozná. (Lásd a törvény 3-ik §-át.) Kedves szóhasználat lett legújabb törvény-

hozásunk címeiben az „egyes“ szócska, például: egyes pénztartozások ártértékeléséről, vagy a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról. Hiábavaló szószaporítás, ezenkívül semmit sem mond, mert hogy mik azok az egyes esetek, úgyis csak a törvényből olvasható.

Jellegzetes a földbirtok-reformról szóló törvényünk i-ső §-ban a törvény célzatának kodifikálása, ami nem szokásos és szintén az idők jelére vall. A célzatnak magába a törvénybe való beleszerkesztése azután vissza-visszatér, bár kisebb mértékben, más újabb törvényeinknél is. Látszik, hogy a rossz kezdet mire visz. A törvény célzatát kodifikálni nem szabad, mert ez csak félreértésekre adhat okot, amit a földbirtok-reform törvényénél is tapasztalhattunk. A törvény célját legjobban annak tételes tartalma határozza meg.

A forradalmak utáni törvényalkotásunk nyelvére vonatkozólag a már felhozottakon kívül szintén sok kívánni való volna. Dagályos és erőltetett. Azokra az írói munkákra emlékeztetnek, amelyeket olvasva, szinte magunk előtt látjuk a rímkovács poétát vagy a mindenáron újat kereső, a nagyotakarásban az izzadságtól csepegő írómunkást. Mintha egy új jogásznyelvvel találnánk magunkat szembe, amely azonban nem erőteljesebb és nem szabatosabb, mint a régi s így Ady Endre költői nyelvújításának érdemeivel legkevesébbé sem illethetjük. Ellenkezőleg: hosszadalmas és homályos és átírva egyéb írói művek kritikai nyelvére, azt lehetne mondani, hogy unalmas.

Sok idegen szóval is találkozunk, amire nincs szükség. A nemzetköziség befurakodott a magyar törvények irányába is, a törvényjavaslatok indokolásáról nem is beszélve. A középiskolákról szóló 1924: XI. t.-c. indokolása erre elrettentő példa volt. De azért a törvényben is bennmaradtak az ilyen szavak, mint filozófia, kémia, stb., holott ezekre jó magyar kifejezéseink vannak, amik teljesen átmentek a közhasználatba.

MINDEZEK UTÁN az a kérdés, hogy mi volna a teendő, miután azt hisszük, hogy a minisztériumoknak és a törvényhozásnak figyelme már eléggé fel van hívva törvényszerkesztésünk most tárgyalt rákfenéire.

Németországban Baumbach tanácselnök a birodalmi igazságügy-minisztériumot törvényhozó hivatallá — Gesetzgebungsamt — kívánná átszervezni, Schegelberger idézett munkájában az igazságügy-minisztérium feladatává kívánja tenni a jogszolgáltatáson kívül a törvényalkotás munkáját is. Olyformán, hogy az összes törvények az igazságügyminiszterium egy külön osztályán mennének keresztül, amelynek feladata volna a többi minisztériumokat a törvényszerkesztésről adott esetekben módszertanilag is kitanítani, hasonlóképpen a birodalmi gyűlést és ennek bizottságait. Egyik sem nekünk való. Mindegyik újabb, különleges feladatú tisztviselői állások szervezésével járma, amire ma gondolni sem lehet. De nem is szükséges.

Igazságtalanok volnánk, ha legújabb törvényszerkesztési panaszainkat nem íránk egyúttal azoknak az időknek a rovására is, amelyekben élünk, sőt részben ma is élünk s amelyekből mindenki küepni kíván. Az úgynevezett modem parlament egyik hibája az, hogy min-

denbe bele akar szólni. Látjuk miképpen akarja összekavarni a három állami működést: a törvényhozásit, kormányzatit és a bírót. Igaza van Faguetnak, hogy e szerepében gyakran a törvényhozó testület nem az, amelyik törvényeket hoz, hanem olyan, amelyik az interpellációk szakadatlan sorozata által előírti szeretné a kormánynak azt, amit annak tennie kell, vagyis kormányoz. Látjuk hányszor teszik szóvá a törvényhozás termében a még függőben lévő bírói eseteket és mondanak időelőtti bírálatot tisztára a pártpolitika szemüvegén át. Tisza István még felkiálthatott a rutén mozgalom tárgyában hozzáintézett interpellációra: hallatlan, a magyar parlamentarizmus történetében példátlan eset, hogy egy folyamatban lévő per érdemére vonatkozóan a parlamentben — vádbeszédbe illő nyilatkozatok történjenek. Ha ma egy képviselőnek nem tetszik valamelyik bíróság ítélete, feláll a Házban és valamely formában szóvateszi az ügyet. Hasonló törekvéseket látunk a törvényjavaslatok bizottsági vagy teljesülési tárgyalásánál. Mindenki hozzá akar szólani vagy módosítani, aki nem is ért a dologhoz. Nem a szakértelem, hanem a politikai erő játsza a főszerepet. És — fájdalom — a miniszterek gyakran gyöngéek, hogy elhárítsák avatatlan kezek kártékony kontárkodását. Bizony sok igazság van abban, hogy a törvények olyanok, mint a törvényhozók. De utóvégre ezek is koruknak gyermekei.

Azt hisszük azonban, hogy elérkezett végre az idő, amikor nyugodtabb gazdasági és politikai idő következvén be, immár hozzá lehet fogni az ország érdekében ahhoz, amit itt tenni kell.

A legelső a javaslatoknak gondos és alapos előkészítése. Mert utóvégre ez mindennek a kiindulási pontja. Mert itt is nagyon sok kívánni való volt. A javaslatokat szövegező minisztériumok mindenképpel rostálják meg az anyagot. Lökjék ki belőle azt, ami nem a törvénybe, hanem a rendeletbe való lesz. A bizottságok se kívánjanak mindent beleszövegezni, rájuk is áll ugyanez a szabály. Bízni kell a kormányzatban, de legalább is a bíróságban, amelyet intézményes függetlenség vesz körül.

A megmaradt szöveg pedig legyen rövid és magyaros.

Ennyiből áll az egész tudomány s ha hozzátesszük még, hogy szükséges mindazon törvényjavaslatoknak az igazságügyminisztérium törvényszerkesztési osztályán való keresztül menetele, amelyek igazságügyi kérdéseket a legkisebb mértékben is érintenek, akkor azt hisszük, hogy körülbelül megteszünk mindent, ami e pillanatban megtehető. Embereken múlik tehát ez is és nem papíron vagy paragrafusokon. Ezért mondta Carlyle a napról-napra alkotmányokat gyártó francia konventre: mit ér mindez az írás, ha nincs a nemzet idegeiben és izmaiban?

ÖSTÖR JÓZSEF

KÉT ALFÖLDI KÖNYV

I.

AZ ALFÖLD FELFEDEZÉSE

— *Kaán Károly könyve* —

Az MAGYAR történetírók optimista iskolájának régi tétele az, hogy az egyéneket vagy nemzeteket ért csapásoknak jó oldaluk is van, amennyiben arra indítják az illetőket, hogy önmagukba szánjanak, hibáikat, mulasztásaikat vizsgálat tárgyává tegyék és a múltak tapasztalatai alapján igyekezzenek a helyes út felkutatására.

Arról minden esetre eltérők lehetnek a vélemények, hogy a háború elvesztésében és az ország területi megcsonkításában jelentkezett nemzeti veszedelem tanúságait minden irányban levontuk-e. Sokak nézete szerint a hibák és hiányok tárgyilagos megállapítása, a mulasztások eltüntetése, a helyes irány végleges meghatározása még nem történt meg. Az azonban kétségtelen, hogy önmagunkkal, mibenlétünkkel sokkal inkább foglalkozunk, mint azelőtt és sokkal kevésbé vagyunk hajlamosak arra, hogy idealizált általánosításokkal, a múltakból átvett értékítéletekkel dolgozzunk tovább is.

Ennek az önmagunk megismerésére irányuló mozgalomnak egyik legfontosabb, kihatásaiban legjelentősebb mozzanata az Alföld felfedezése. A háború előtti évtizedekben a közvélemény és a vezető réteg jóformán elfelejtkezett arról, hogy a történeti Nagy-Magyarország közepén hatalmas, a területnek jelentős részét elfoglaló, különleges éghajlati és talajviszonyokat feltüntető, sajátos települési rendszerrel küzködő, az általános gazdasági és művelődési szinttől elütő olyan elhatárolt és jellegzetes alakulat terpeszkedik, amely a szellemi és anyagi javak termelésének és fogyasztásának bonyolult folyamatában nem veszi ki a munkamegosztásból azt a részt, amely a terület arányában megilletné, amely azonban ennek ellenére különleges figyelmet érdemel, mint a magyar faj legtisztább egyedeinek és a magyar nemzet erőtartálékának szinte kimeríthetetlen gyűjtő edénye.

A Csonka-Magyarország gyűjtő neve alá összefoglalható szomorú események sorozatának kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy végtére felismerjük a Nagy Magyar Alföld geopolitikai adottságait, gazdasági jelentőségét, népszellemformáló erejét. Míg az előző évtizedek nézőpontjából a Nagy Magyar Alföld inkább irodalmi vagy művészeti probléma volt, hangulatok és érzelmek lecsapódásának helye, legfeljebb pártpolitikai talapzat, addig most a jeles szakemberek és apostoli buzgalma, prófétai meglátású írók egész sorozata világítja meg minden oldalról a magyar életnek azt a darabját, amely az Alföldön folyik le.

Míg azelőtt Kuthy Lajos csapongó fantáziájától kezdve Jókai aranyos leírásain keresztül legfeljebb Móricz Zsigmondiig vagy Tömörkény Istvánig értünk el és a szolnoki művészek szemével kerestük Petőfi meglátásainak újabb vetődéseit, legfeljebb azon lelkesedtünk vagy sopánkodtunk, hogy az ortodox függetlenségi eszme, majd az agrárszocializmus előrehalad-e vagy visszanyomódik az Alföldön — addig most Czettler Jenő, Treitz Péter, Ecséri Lajos, Ecsedy István, Gyórfy István, Gesztelyi Nagy László állapítják meg a helyzetet és állnak elő olyan konkrét javaslatokkal, amelyek vagy alulról, az illető helyi közületekből fakadnak, vagy ott rögtön nagy visszhanguk keletkezik.

Az Alföld felfedezőinek sorában külön említést érdemel egyik legjobb erdészünk, aki Széchenyi tanulmányai során jutott el az Alföld problémájához és szerencsés kézzel egyesíti eredeti szaktudását, gazdasági felkészültségét a legnagyobb magyar írásából merített lelkesedésével és nagy koncepcióra valló átfogó képességével.

Kaán Károly első, ezzel a kérdéssel foglalkozó munkájával „A magyar Alföld”-el már erős tanujelét adta hivatottságának, a kérdés teljes ismeretének. A legutóbbi kisebb munkája¹ konkretizálja a tetteket, közelebb hoz a gyakorlati megoldáshoz és arra tör, hogy a nagyobb közönség érdeklődését is felkeltse.

Kaán Károly ugyanis — aki hosszú és érdemes működést fejtett ki az állami erdészet szolgálatában, majd élén és azon kevesek közé tartozik, akik a nagy katasztrófa pillanatában nem vesztették el fejüket, hanem a megváltozott körülményekhez képest rögtön új célkitűzéseket formáltak — nem könnyíti meg az olvasó dolgát. Irányán látszik a műszaki szakértő kezének nyoma; tárgyválasztásában és kidolgozásában a minden energiát legjobban felhasználó közgazda takarékosága, aki lehető kevés szóval lehető sok gondolatot fejez ki. Nem fecsérel azzal az időt, hogy a logikai következtetések mindegyik mozzanatát éreztesse, hanem a végső tétellel áll elő. Aránylag rövid, már könnyebben olvasható újabb munkájában feloleli az Alföldnek majdnem összes életbevágó problémáját.

Mint rendszeres, a növényzet fejlődését állandóan figyelemmel kísérő ember, genetikus módszerrel jár el. Elénk tárja azt a soha eleget nem emlegethető tételt, hogy az Alföld mostani nyomorúsága a rossz hatásaiban még mindig kellően nem mérlegelt török hódoltságnak és a XVIII. század abszolutisztikus kormányzati rendszerének egyenes következménye. Így állott elő az Alföld két legnagyobb baja: a megyényi határu parasztváros és a rendszertelenül épült, emberi életet alig lehetővé tevő tanyavilág.

Abba a gazdasági, igazgatási, vízrajzi, sőt növényzeti dzsungelbe, amely az Alföld a XIX. század elején volt, ugyanaz az ember hozta a rendnek, tervszerű fejlődésnek, időszerű átalakulásnak első gondolatait, akinek köszönhetjük a magyarságnak letargikus álmából való felébresztését is. Széchenyi nagysága nem lenne teljes, ha nem vette volna észre azt a tehertételt, amelyet az Alföld az ő korában jelentett és nem

¹ Az Alföld problémája. Pécs, 1929. 116 old.

törekedett volna az Alföld termékennyé, népessé fejlesztésére, a nemzeti élet vérkeringésébe való erősebb bekapcsolására. A Tiszaszabályozás nem egyoldalúság, műszaki kérdések megoldása iránti előszeretet volt Széchenyinél, hanem szükségesség: harmadfél millió katasztrális holdnyi termőterületet kellett nyerni és a többit a szinte naptárszerűen ismétlődő elemi csapás ellen megóvni. £ mellett gondoskodni kellett arról is, hogy a mocsarak és áradások egészségrontó hatása csökkenhessék. Az azután már nem Széchenynek a hibája, hanem az epigonoké, hogy a Vásárhelyi Pál nevéhez fűződő részletes megoldással szembe helyezkedtek és az Alföldet nemcsak ármentesítették, hanem egyzersmind víztelenítették is, jóllehet éppen Kaán Károly mutatja ki a Széchenyi műveiből vett idézetekkel, hogy ez a legnagyobb magyar terveitől egészen távol állott, sőt ő már akkor a talajnak a megfelelő nedvességet vissza akarta adni öntöző csatornák átásával.

Míg a legtöbb író, politikus, közéleti ember az alföldi település kérdésében óvatos álláspontot foglal el és a városok vélt érzékenységét túlagosan is szem előtt tartja, addig szerzőnk az exakt tudományok művelőjének lendületével és bizonyító módszereivel helyezkedik szembe a mai állapottal. Szeged, Hódmezővásárhely, Debrecen és Kecskemét városok 3421 négyzetkilométer területén ez a négy város és tanyacsoportjaik, szétszórt tanyáik vannak csak, míg csonka Vasvármegye 3298 négyzetkilométer területén két várost és 292 falut találunk. Az intenzív gazdálkodás lehetőségét tehát az Alföldön kizárják a „meszesföldek“. Az Alföld csonkamagyarországi része 41.901 négyzetkilométer, és van rajta 697 község; ezzel szemben a 36.842 négyzetkilométer területű Dunántúlon — amelynek területéből csaknem 6000 négyzetkilométert elfoglal a Balaton és csaknem 6000 négyzetkilométert a néptelen erdő — 2042.

Az Alföld széttagolt, jelentős hányadában szétszórt tanyákon lakó népessége a legnagyobb nehézségekkel küzd. Széchenyi elgondolása szerint az öntöző csatornák, az erdősítés, a kettő nyomán átalakuló éghajlat, a kertgazdaságra való átmenetei és a termények értékesítését lehetővé tevő közlekedési hálózat együttesen emelték volna ki az Alföldet és népét abból a szomorú és sívár helyzetből, amelyben a napóleoni háborúkból visszatérő fiatal huszárcapitány találta. Ne felejtjük el, hogy a reformtervekhez az első indítékot nem a külföldi utak, nem a Canal du Midi megpillantása, vagy az első gőzhajóút adták, hanem — a naplóból kiteszőleg — a debreceni élmények. Elgondolásai közül — az inkább stratégiai célokat, vagy az Alföldön túl levő országrészek érdekeit szolgáló vasúti hálózaton kívül — csupán a vízszabályozás egységes keresztülvitele vált valóvá. Szerzőnk nem mondja ugyan, azonban a teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy a Tiszavölgyi, majd újabban Duna-Tiszavölgyi Társulat működése és a benne tömörült szabad erők játéka sokkal kevésbé elégíthetnék ki a nagy grófot, mint utódait. Aki tudja azt, mily kevés tetterő, egyéni kezdeményezés és egészséges közszellem van a különböző ármentesítő és vízszabályozó társulatokban, mily nagy szerepet játszanak életükben a kényszerrendszabályok és főleg az állami gyámkodás, mennyire függ létük az államsegélytől — az legalább is kételkedik abban, hogy ezek a

szodálpedagógiai, állampolgári nevelőhivatásukat teljesítették-e és annak valamilyen maradéka ma meg van.«.

Lehetetlen megindulás nélkül olvasnunk azokat az idézeteket, amelyekkel szerzőnk megvilágítja az öntözőberendezések elmaradásának káros következményeit és azt az előrelátást, amelyre egyes, meg nem hallgatott szakértők annak idején a közvéleményt kiformálni igyekeztek. Korizmics, Lónyay Menyhért, sőt maga Paleocapa, a lombardiai tapasztalatokra hivatkozva, egyaránt sürgették a rendes öntözőberendezéseket; ezzel szemben a megvalósításnál ez a mozzanat elsikkadt és ezt a hibát tetéztük a legutóbbi dunavölgyi lecsapolások alkalmával is, amelyeknél az öntözés csak mint a társulat egyik dme játszott szerepet.

Nagyon jellemző különben, amit Kaan Károly a dunavölgyi lecsapolásokról ír. Eltekintve a súlyos közterhekkal sújtott földtulajdonosok ármentesítési díjának annuitásától, 15 éven át vissza kell fizetniük az állam által előlegezett 6,500.000 pengő összeget. E sorok írójának tapasztalata szerint is ez az ármentesítési díjakat oly magasra emeli, hogy az érdekeltek számára komoly megpróbáltatást, nem egy esetben katasztrófát jelent. Most már nem szórványos az olyan eset, amikor a gazda nem ijed meg az árveréssel való fenyegetéstől, hanem inkább felajánlja ártéri birtokát tartozásai fejében. Raán Károly szerint úgy a földtulajdonosok, mint az állam jobban jártak volna azzal, ha a tizenöt éven át visszafizetendő előlegezett költségek fejében az állam lefoglalta volna az ármentesített terület 10—14%-át és ezt a területet — hiszen lakatlan, eddig jóformán műveletlen földekről van szó — falutelepítéssel kiosztotta volna arra érdemesek között. Így létesülhetett volna a Dunamentén 12 olyan új falu, amely a vízhez való közelsége révén kertgazdaság beállítására különösen alkalmas lett volna és e mellett az új telepések versenyképesebbek lettek volna a földreform során földhözjuttatottaknál, mert parcelláikért csupán az annuitást is magában foglaló ármentesítési díjrészleteket kellett volna fizetniük, az állam pedig a régi tulajdonos sérelme és kártalanítása nélkül jutott volna 12—14.000 kát. holdhoz.

Hiába kerülgatjük a kérdés lényegét: az Alföld problémája első sorban telepítési kérdés és ennek megfelelő megoldása, új honfoglalás nélkül alig-alig lehetséges a részletsiker is. Azokkal szemben, akik ilyen gyökeres megoldásoktól félnek és bizalmatlanok a települési rendszer megváltozásával, a birtokrendszer felforgatásával szemben, joggal hivatkozhatunk arra, hogy Olaszország a legutóbbi években lecsapolás, növénytermelés és telepítés terén sokkal nagobbszabású munkálatokat hajtott végre a nélkül, hogy a nemzetegész a legkisebb mérvben rázkódtatást szenvedett volna.

Szerzőnk élethivatása szerint erdész. Természetes, hogy minden írásában szóvá teszi az Alföld fátlanságát, az erdőknek csaknem teljes hiányát. Annyira köztudattá váltak már az ő tételei, hogy alig szorulnak bővebb kifejtésre. Mégis foglalkozunk velök, mert ezeket sohasem lehet eléggé hangoztatni, sohasem lehet az embereket ebben az irányban eléggé rábími a cselekvésre.

Kaan Károly már előző könyvében rendelkezésünkre bocsátotta

azokat az adatokat, amelyekből kitűnik az, hogy a Nagy Magyar Alföld aránylag nemrég múlt korszakokban nagy őserdőket hordozhatott. Azt is eléggé kifejtette már, hogy az összes szakértők egybehangzó nézete szerint a fásítás, erdőtelepítés, fasorok, szélfogók ültetése átalakíthatja az éghajlatot, gátot vet a szikkasztó szelek káros hatásának és így talajvizekben szegény, sőt szegényített Alföldünkön elkerülhetetlen művelet. A fásítás szükségét belátta már Széchenyi István és rendszeres alapot ad a mozgalomnak az Alföld fásításáról szóló 1923-as törvény. Végtelenül sajnálatos, hogy éppen a folyó költségvetési tárgyalások során derült ki az akció folytatásával járó anyagi nehézségek mineműsége, pedig — Kaán Károly helyesen állapítja meg — hogy a községi és városi nagybirtokoknál, valamint az egyéb mammut-birtokoknál az erdősítés könnyen és komoly érdekek sérelme nélkül mehetne végbe. Példaként hozza fel az alföldi közalapítványi birtokok 10,000 holdra menő szikes, sivár részeit, amelyek ma jóformán semmi gazdasági hasznot sem hoznak, míg az erdősítésük esetében pár évtizeden belül a nemzeti vagyon jelentős részét tennék.

Nem arról van szó, hogy jó búza-földeket elvonjunk rendeltetésüktől, hanem arról, hogy a búzaföldek kimerülését megakadályozzuk és értéktelen, vagy kisebb értékű termelvényeket előállító földeket értékesebbé tegyünk.

Rendkívül figyelemreméltó az Alföld közlekedéséről szóló fejezet. Szerzőnk — az útépítési program egyedül üdvözítő voltát hirdetőkkel szemben — a vasutaktól várja az Alföld fejlődését és a helyes települési rendszer kifejeződését. Szellemesen bizonyítja be a sűrítendő vasúti hálózat rentabilitását. 1,300.000 katasztrális holdra becsülik a földművelésügyi miniszter szakértői az Alföld szikes területét. Ha ebből csak félmillió katasztrális holdat akarunk mézsporról vagy méziszappal feljavítani és ha holdanként csak száz mázsát számítunk, úgyis 50 millió mázsa méziszapnak és mézspomak az illető parcellákra szállítása válik szükségessé. A szikjavítást az teszi ma aránytalanul drágává, hogy a vasúti állomás többnyire messze van a szikes földterülettől; amennyiben a szikjavító anyagot vasúti szállítással visszük egész közel a földhöz, a fuvardíj tételét oly mértékben csökkenthetjük, hogy a kisember is sikeresen foghat hozzá a szikjavításhoz. Nagyon fontos továbbá az Alföld népének tüzelőanyaggal ellátása, illetőleg a tüzelőanyagok olcsóbb fuvardíjjal hozzájuttatása. Ma az Alföldön a lakosok túlnyomó többsége trágyát éget, ami nemcsak egészségügyi szempontból ártalmas, de megakadályozza a föld regenerálódását is; ha meglévő erdeink termékeit és a megfelelő fűtőberendezések használata esetében jó szolgálatot tevő magyar szenet, esetleg barna szenet vasúton tudjuk az Alföld minden részére vetíteni, visszaadjuk a trágyát az anyaföldnek és előmozdítjuk a lakások egészségesebb használatát. Háromezer kilométerre megy az Alföld kiépítetlen úthálózata és több mint 1700 kilométert tesz a kiépített törvényhatósági úthálózat. Az elsőnek megépítéséhez, az utóbbinak fenntartásához rengeteg anyag kell, ami ma csak nagy energiapocsékolással, drága fuvarral jut rendeltetési helyére.

Kaán Károly nem híve a kisvasúti megoldásnak, mert jól látja,

hogy a kisvasútról a rendes nyomtávú vasút kocsijába való átrakodás, különösen a kényesebb árut illetőleg, veszedelmeket rejt magában. Nagyon helyesen mutat rá arra, hogy rendes nyomtávú vasút-vonalak építése aránytalanul nagyobb költséggel jár és a MÁV, mint üzem húzódozik attól, hogy ilyeneket saját vonalaiként létesítsen, akár az első években kockázatos üzem-átvételi rendszert reájuk alkalmazza.

Természetes, hogy szerzőnk szemében is a talajnál, az éghajlatnál, a termelési rendnél fontosabb tényező az ember. Nem kerüli el figyelmét, hogy az ország területi megcsonkítása az Alföld lakosságát súlyosabban érintette, mint az önmagában kiegészülő, saját szükségleteinek kielégítéséről gondoskodó Dunántúlt. A földmunkások nagy tömegének munkanélkülisége, a kisbérlok ezreinek súlyos gazdasági helyzete, az egy-két hold földdel helyhez kötött, de abból megélni nem tudó, rend. szerint adóssággal terhelt és munkát kereső kisemberek nyomora nagyon sötét képet ad az alföldi ember életéről.

Külön fejezetet érdemel az alföldi szociális problémákról írott könyvben a földmunkások helyzete. Csongrád vármegyében néhány városban és községben a családtagokkal együtt mintegy 70.000 embeyi tömeg élt olyan földmunkából, amely most a vasútépítés szünetelése és a vízi munkálatok befejezése idején megszűnt; ez a népelem nem leli honját a hazában. Teljesen egyetértünk azzal a nézetével, hogy meg kell akadályoznunk ennek a népelemnek a parasztvárosokban és mammut falvakban munkátalanokként tömörülését és vissza kellene őket vezetnünk a mezőgazdaságba, jóllehet a szorosabban vett mezőgazdasági munkások terén is erős munkanélküliség van. A vagyoniukat vesztett kiscgazdák, a tönkrement törpebérlok, az alkalmazás nélkül maradt gazdasági cselédek, kenyerüket vesztett házi alkalmazottak állandóan szaporítják ennek a társadalmi osztálynak hatalmas táborát, akiknek helyzetét súlyosbítja az, hogy a fokozódó közterhek nyomása alatt a kiscgazda a lehetőség szerint nem vesz igénybe idegen munkaerőt, a törpebirtokos pedig saját maga is kínálóként lép fel a munkapiacon. Szerzőnk lándzsát tör a részes művelés minél szélesebb körben való alkalmazása mellett; ebben látja azt a megoldási módot, amely egyedül teheti lehetővé a mai gazdasági helyzetben a kérdés ideiglenes, de megnyugtató megoldását. Rá mutat továbbá azokra a visszaélésekre, amelyeket a bérbeadók a földre-utalt kisbérlokkal szemben elkövetnek. Búzában, hízott sertésben, tejben, vajban, baromfiban kötötték ki a bérösszeget. Kuriózusként ideiktathatjuk az 1921-ben kötött szerződés feltételeit: holdanként és évente 2 mázsa tiszta búza s ezen felül 36Ú kg-os hízott sertés, 100 csirke, 20 lúd, 20 kacsa, 20 pulyka, 600 tojás, 30 kg sajt, 28 kg túró, 30 liter tejfel, 2 kocsi szalonna és fuvaranyag és fuvarhomok jár egy 120 holdas tanyabirtok használatáért, ezenfelül az adók, tűzkárbiztosítások és épületjavítások költsége. Gyakori az ingyenes vagy igen olcsó munka — valóságos robot — kikötése is. Az alföldi városok által adott kisbérletek kritikájaként felhossa a szerző azt, hogy mily gyakran megy veszendőbe a bérlő szorgalma, beruházása, hogyan ütök el kezéről az általa feljavított, gyümölcsfákkal beültetett tanyát és mennyire terjed ennék következtében is a tanyások között az elégedetlenség.

A magárahagyott tanyások és kisbérlok vészkiáltása csendül ki Kaán Károly könyvéből, azé a népelemé, amely nemzeti szempontból talán a legértékesebb. Ez a vészkiáltás parancsolóan követeli a relativ népfölöslegek levezetését és a relatíve gyéren népesített területek sűrűsítését.

Szembe kell szállnunk azzal a balítélettel, hogy csonka hazánk területe egyáltalában nem képes a rajtalévó lakosság eltartására. Joggal hivatkozik szerzőnk Mussolinira, aki megakasztotta az olasz kivándorlást és megfelelő intézkedéseikéi, agrár-reformokkal, talajjavítással otthon szerez mindenkinek boldogulást. A nagy közalapítványi birtokok, a nagy városi és községi közbirtokok a magántulajdonba való benyomulás nélkül is színtere lehetnének nagyobb szabású telepítési működésnek. Példaként hozza fel Debrecennek 50.000 kat. hold olyan földbirtokát, amely éppen nem szolgál megfelelő közgazdasági célokat, néhány száz embernek ad csak foglalkozást, míg a szakértők számítása szerint már a nagybirtok formájában való mezőgazdasági művelés is 12.000 emberről gondoskodnék, felaprózás és községesítés esetében pedig jóval több ember élne meg rajta. A Széchenyi által annyiszor emlegetett jó irányzat érvényesülése esetében az alföldi magyar, ez a pompás emberfajta valóban kivirágozhatnak és kifejlődhetnek.

Szerzőnk — aki kenyere javát Felsőmagyarországon ette meg — sokakkal együtt sajnálattal állapítja meg azt, hogy az Alföldet eddig elhanyagoltuk. Nem a külön segítő akciók hiányát kifogásolja, mert hiszen Szeged paprika és egyéb mezőgazdasági kultúráját, Nagykovácsos uborka és saláta termelését, a makói hagyma-kultúrát, a ceglédi gyümölcsösöket nem lehetett volna kormányintézkedésekkel a homokból elővarázsolni, ehhez számos ember egybekapcsolódó egyéni tettereje kellett. A hibát rendszeres alföldi program hiányában látja, abban, hogy most is csak incidentaliter foglalkozunk az Alfölddel és minden kormányzati ág, minden társadalmi tényező csupán saját nézőpontjából avatkozik bele. Széchenyi látnoki szeme előtt már megvillant az egységes összefogó terv szükségé.

Ehhez az egységes és összefüggő tervhez járul hozzá szerzőnk néhány figyelemreméltó eszmével.

Leapasztaná a parasztvárosok és mammutfalvak népfölöslegét. Ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy a földbirtokreform során sok mindent tehattünk volna ezen a téren, de elszalasztottuk a jó alkalmat. Nem volt és most sincs törvényes rendelkezés arra, hogy házhelyek kijelölésénél, önkéntes birtokparcellázásoknál a falutelepülés követelményeinek eleget tegyünk. Falutelepítés nélkül szerinte sincs tartós javulásra lehetőség, ezt a tanyai központok rendszere csak tökéletlenül és ideiglenesen pótolhatja.

A leendő falvak és tanyaközpontok figyelembevételével kell kijelölni az új vasútvonalak irányát és állomásait, az úthálózat tervezését; ehhez kell igazodnia az új iskolák építésének, a mezőgazdasági szakoktatásügyi, vagy népiéleti igazgatási intézmények létesítésének.

Az egységes tervbe kell illeszkednie a még hátralevő belvíz rendezéseknek, a létesítendő öntöző berendezéseknek, az erdőtelepítéseknek, a talajjavításnak.

Ha mindezen szükségletek kielégítését össze nem foglaljuk és nem gondoskodunk előre az összehangzó, egymást segítő intézkedésekről, előáll a káosz, a teljes széttagolódás, a tanyai lakosság helyzetének további rosszabbodása.

A városok önzése nem állhat elleot a határukban levő értékek jó felhasználásának; meg kell találnunk azt a módot, amely a tanyai lakosság közigazgatási feladatainak a tanyához közel megoldását lehetővé teszi.

Erre a célra az államnak áldoznia kell. Ha jutott 45 millió pengő a Budapest—bécsi vonal villamosítási munkálataira és ezenfelül még nagy összeg a Dunántúl villamosítására, akkor kell lenni pénznek az Alföld egységes programjának megvalósítására is, éppen úgy, mint ahogy az olaszoknak meg kellett teremteniük a fedezetet az Ameo vidék átalakítására.

Ezzel zárja szerzőnk könyvét. Az olvasó azonban nem szakíthatja meg a gondolatok és következtetések folyamatát; arra kell gondolnia, hogy az, aki ennyire ismeri az Alföld összes problémáit, aki ily önzetlenül és apostoli lelkesedéssel hatolt be a magyar lét jelenleg legfontosabb és legszövevényesebb jelenségébe, talán leghivatottabb lenne az egységes programúinak nemcsak körvonalozására, hanem megvalósítására is.

Bármennyire legyen is elvi álláspontunk esetleg az, hogy közszolgálatban hosszabb időt töltött, onnan kivált szakértőket a fiatalabb erők érvényesülése érdekében az aktív érvényesüléstől el kell zárnunk, bármennyire idegenkedjünk is az önkényre és a rendes közigazgatási szervezet gyöngeségére valló kormánybiztosi intézménytől, mégis arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ebben az esetben, a kockán forgó nagy nemzeti érdekekre, a közigazgatási szervezet bürokratikus nehézségére, a helyi elfogultságokra tekintettel mégis csak legjobb lenne talán ezt a megoldást választanunk és a véghezvitelt arra a férfúra bízunk, aki elgondolásával magát mindnyájunk bizalmára méltóvá tette.

WEIS ISTVÁN

II.

*A MAGYAR FÖLDMÍVES NÉP MUNKÁJA*¹

— *Ecseri Legos könyve* —

EBBEN a könyvben a szerző egy hosszú élet megfigyeléseit sűríti össze. Nem tudós ambícióból egykedvűen végzett megfigyelésekről van itt szó. A szerző ugyan itthon és a külföldön iskolázott nemzetgazda, akadémiai díjat is nyert, de visszavonultan él szülővárosában, Szentesen, a Tisza mentái, abban a tősgyökeres magyar mezővárosban, ahol az odaküldött idegennyelvű Bach-huszárok is 48-as párti magyarok lettek. Itt gazdálkodván, megszerette a magyar földműves népet. Ismeri szokásait, munkájának minden csínját-bínját, életmódját, viseletét, nehéz sorsát, s különösen szereti humoros szemlélettel telített mondásait. Úgyhogy 56 lapnyi terjedelmű könyve, melyben henye szó nem bántja az olvasó szemét, sokfélét nyújt sokféle

¹ Szentes. 1930.

hajlamú olvasónak. A nyelvész, a nemzetgazda, az ethnographus, a társadalmi és gazdasági történet kedvelője, a közélet intézői mindannyian találnak e könyvben egyet-mást, ami lekötheti figyelmüket.

A szerző először azokkal foglalkozik, akik saját munkaeszközeikkel dolgoznak. Leírja a kubikos, a téglaverő, vályogvető, cserepes, arató, cséplő, kapás, hagymatermelő, szőlőmives, dohánytermelő munkáját. Beszél azután a vadászokról, halászkörműről, a pásztorkodásról, az állatforgalomról, a tanyagazdaságról, a napszámóról, aki „látómtól látóig” vagy olykor „látástól vakulásig” dolgozik. Egész Ids géme-képp rajzol a gőzmalmoknál alkalmazott „csuvárokról”, akik a városban a malom kocsiával összeszedik az őrleni való gabonát és kiviszik a malomba. Ezek havi fizetést kapnak és négy fillér zsákpénzt —, igaz, hogy minden zsákot négyszer-ötször kell a csuvárnak a vállára emelni. Az erős emberek közt sok a „vetikédő”, kik fogadásból vagy virtuskodásból két zsákot visznek egyszerre, vagy a tele zsákot fejükön, vagy hónuk alatt, vagy fogaikon viszik, rakott kocsi hátulját fel-emelik s ezekhez hasonlókat művelnek.

Bár dicsekedhetnék minden magyar földmives ilyen „vetikédő” erővel, de honnan vegye az Alföld népe az erőt és egészséget, ha a porba kell fulladnia? Mert a mi országunk jórészt még ma is a pomak és sárnak országa, mint Széchenyi nevezte. Hallgassuk csak meg azt, amit a szerző e tárgyról elmond: „nagy átka volt az Alföldnek és ma is az nyári időben a rettenetes nagy por, mely nemcsak a külterületi utakat, hanem a városok és községek utcáit és tereit ellepte.

Ha nincs esős nyár, most is oly nagy a por, mint régen, mindenütt, ahol műút nincs, bokán felül ér a por az utakon és órákig nyelheti az utas, akár szembejőn, akár utána megy fogata a kocsik sorának. Ez a por egyik oka annak is, hogy a magyar Alföldön oly sok tüdőbajos ember van és hogy oly magas a halandósági arány, mint kevés más országban. A tüdővészelleni küzdelemnek leghatásosabb eszköze az Alföldön a burkolt utak és utcák kiépítése és a községek portmentesítése.“

Úgy gondolom, hogy van két vagy talán három minisztériumunk is, melyek egyesült erővel ezeket a szavakat tettekre válthatnák. Mert mit ér minden politikai bölcsességünk, mit ér kultúránk és hová leszünk, ha az Alföld magyar népét tizedeli a tüdővész?

A csonka Magyarország minisztereinek nem válnék szegényekké, ha utánoznák Darányi Ignácot, aki a gazdasági cselédek lakásviszonyait javította. „A cselédség lakása az uradalmakban régebben — írja Ecséri — nagyon nyomorúságos volt, rendszeren kétszobás cselédlakások voltak és köztük a közös konyha; minden szobában négy család lakott. Amelyik tehette, inkább földbeásott putriban kért lakást, mert ott legalább külön lakhatott. Ezeken az állapotokon sokat javított Darányi az 1907. XLV. törvénnyel, melynek életbeléptetése óta a nagyobb birtokokon meghatározott nagyságú külön világos szobája és kamrája van minden nős vagy családos gazdasági cselédnek.“

Darányi az alföldi nagy községekben is javította a lakásviszonyokat a gazdasági munkásházák építésének állami támogatásával.

De mennyi még a teendője annak, aki a magyar földmivesmunkás sorsán segíteni akar.

„Nem lehet abba belenyugodni, — írja Ecseri — hogy sokezer munkaképes és munkaszerető ember tétlenül nyomorogva töltse a telet és a tavaszt. Képtelenség az is, hogy a mezőgazdasági munkások néhány hét alatt szerezzék meg egész esztendőre való kenyérüket. Ez sokszor lehetetlen is, különösen száraz esztendőkből, mikor a szegény ember nem kell semmire. Ilyenkor szénamunka nincs, arató is kevés kell, a kukoricakapáláson és törésen alig kell napszámos. A téli munkahiányon segíteni tehát igen fontos közgazdasági és társadalmi feladat volna, melynek érdekében meg kell tenni minden lehetőt.“ És Ecseri aztán elmondja, hogy mi mindent lehetne tenni. Nem boszorkányság az egész, csak szív kell hozzá és munkakedv.

Azonban más bajok is vannak. Ismét át kell adnunk a szót szerzőnknek. „A szórványos egyéni és tömeges időszaki munkahiánynál — úgymond — még sokkal nagyobb baj, hogy a nehéz munkából előbbutóbb minden munkás kiöregszik s egyik korábban, másik később munkaképtelenné válik. Jól járt, aki valamit meg tudott takarítani Öreg napjaira, aki egy kis házat vagy néhány hold földet, vagy egy kis szőlőt tudott szerezni, hol a magáéban lassan még eldolgozgat, senki sem szorítja s így a legszükségesebbet mások segítsége nélkül meg bírja keresni. Ha ez nincs, pedig a legtöbb semmit sem tudott félretenni, valami könnyebb foglalkozást kell keresni, habár csekély díjazás mellett; tyukász lehet valamely gazdasszonynál, házórzó lehet nyáron valamely gazdnál, ki a tanyán van elfoglalva, csósz lehet valamelyik határrészen, vagy éjjeli őr gyáraknál, boltok előtt, vagy ilyesfélék. Ha ez nem sikerül fiánál, vejénél vagy rokonánál kell meghúzódnia az öreg embernek, ahol szükösen ellátják, mert nem szeretnék, ha a menháza kerülne vagy koldusbotra jutna. Ez is előfordul és alig van szomorúbb látvány, mintha az ember valakit, akít erőteljes, munkabíró embernek ismert, megöregedve, lerongyolódva, koldulva talál. Nagyon sok esetben a végsőig erőlteti a dolgot az öreg ember, hogy ne szoruljon kegyelemkenyérre; tudok eseteket, mikor hirtelen halt meg a nem neki való dologban, úgy találták halva, kaszával vagy kapával kezében.“

Ez époly élénk, mint megható rajz után a szerző arról elmélkedik, hogy mit kell tennünk a földművesmunkás biztosítása terén s mikép kellene orvosolnunk a mezőgazdasági válságot. Nem épít légvárakat, tekintetbe veszi pénzügyi helyzetünket. Ezt a munkáját a régebbiekkal együtt (A szegény emberről stb.) forgatni kellene mindenkinek, aki a magyar nép jövőjét szíven viseli és akinek azt megmenteni hivatalos kötelességei közé is tartozik. Nem ír úgynevezett „kápráztató“ stílussal, vakító ellentéteket, rikító metaphorákat egymásra halmozva, hanem egyszerűen, világosan s nyomósán ír, ahogy az Alföld népe beszélni szokott. De azért messze hallatszik könyvéből az intés, hogy a lét vagy a nem lét kérdéséről van szó. Csak be ne dugjuk fülünket előtte és vessük le végre-valahára Pató Pál uram kedves szokásait. Caveant consules.

CSEH PROPAGANDA

Már szinte közkeletűvé vált az a meggyőződés, hogy Magyarország feldarabolása nem kis részben a cseh háborús propaganda számlájára írható. Igaz, hogy az osztrák-magyar birodalomnak meg voltak a maga szervei hibái s külső ellenségei, de még a veszített háború tragikus fordulata sem juttatta volna a monarchiát s különösképpen Magyarországot mai állapotába, ha a cseh tevékenység a nyugati államok vezetőit és közvéleményét meg nem nyeri a maga koncepciója részére.

Ez a háborús cseh propaganda az egész világot átfogta és behálózta. Angliától Uj-Dél-Walesig minden ellenséges és semleges államban megalakultak a bevándorolt csehek egyesületei, amelyek egységes elgondolás és irányítás mellett végezték feladatukat: beszervezték honfitársaikat; az állam vezető köreiben iparkodtak — többnyire a legteljesebb sikerrel — barátokat szerezni törekvéseiknek; előadásokat, vitadélutánokat rendeztek s a legnagyobb mozgékonyással helyezték el az illető ország napilapjaiban, folyóirataiban az ő szemszögükből megírt cikkeket. A Masaryk—Benes-vezérkar nagyjából ugyanezeket a terheket vállalta — világlrelációban.

Ennek a propagandának, mely minél nagyobb rétegeket minél rövidebb idő alatt akart a maga számára megnyerni, természetesen a napi sajtó volt a leghatalmasabb fegyvere. A háborús cseh propaganda elhanyagolta a könyvpropagandát, amelyik hosszadalmasabb, nehézkesebb s nem kecsegtet gyors sikerekkel; e helyett teljes erővel a napilapok és folyóiratok széles tömegekre kiható, gyors eredményeket kínáló nyilvánosságát iparkodott a maga számára biztosítani.

A háború után a propagandatevékenységnek jellege megváltozott. A mozgékony háborús sajtókampány elérte célját: szétrobbantotta a monarchiát. Ezt a destruktív irányú munkát a háború után konstruktív propagandatevékenység váltja fel. A régi szívósság, szorgalom, pontos tervszerűség most már egy pozitív célnak szolgálatába áll s e cél az új államalakulat megismertetése a külfölddel. A céllal együtt változik az eszköz is: a súlypont a napilapokról és folyóiratokról áttolódik a könyvekre, hiszen alapos, hosszú időre kiható eredményeket ilyen úton lehet leginkább elérni. Megindul tehát a könyvkiadás Csehszlovákiáról. A világ minden kultúrnyelvén száz számra jelennek meg művek, melyek minden vonatkozásban felvilágosítást adnak az új államról — természetesen kedvező beállításban.

A cseh propaganda e két főtapjáról (és háború előtti „őskoráról“, amikor e tevékenység még nem szervezett) tanulságos képet ad az

a bibliográfiai összeállítás, melyet az állami pénzen fenntartott prágai propaganda kiadvállalat és könyvkereskedés, az „Orbis“ adott „közre a cseh vonatkozású idegennyelvű munkákról. (Publikace o Ceskoslovensku v cizích jazycích. Praha, 1928. Orbis. 144, 2 1.)

A könyvjegyzék az idegen nyelveken megjelenő cseh vonatkozású folyóiratok felsorolásával kezdődik. Első helyen szerepelnek a statisztikai hivatal kiadványai, melyek közül három cseh-francia-német nyelven, kettő cseh-német-francia-angol nyelven, egy cseh és német nyelven, kettő cseh nyelven francia kivonattal jelenik meg. A statisztikai hivatal kiadványain kívül is szép számmal találhatunk az ország területén, vagy azon kívül Csehszlovákiával foglalkozó lapokat, amint azt a következő adatok illusztrálják: francia nyelven Prágában 6 folyóirat jelenik meg (ezek közül 4 hivatalos jellegű), Párizsban 2; angolul Prágában kettő (hivatalos jellegű 1), Londonban 1; németül négy hivatalos és két nem hivatalos jellegű (mind a hat Prágában); olaszul Prágában 1, Rómában 2; bolgáruul Szófiában 2. A cseh eszperantistáknak is van saját lapjuk Prágában.

Füzetünk a folyóiratok felsorolása után rátér a könyvekre. Az anyagot nyelvek szerint osztja fel s ott, ahol ez célszerűnek látszik, tárgyi alcsoportokat is felvesz. Ezen csoportosításon belül a szerzők alfabetikus sorrendjében közli a műveket. Érdekesnek tartottuk, hogy az érdekesebb adatok kiemelése mellett egy kis statisztikát is összeállítsunk a megjelenési idő szempontjából, mert csak ilyen megvilágításban tűnik ki, hogy a háború utáni cseh propaganda milyen óriási haladást mutat fel a megelőző időszakokhoz képest. Ebbe a statisztikába a különlenyomatokat nem vettem fel.

Térjünk át tehát — a füzet sorrendjét megtartva — a francia könyvekre. Hogy a francia közvélemény a csehekkel szemben mindig megértéssel viseltetett, mert bennük a germánság elleni természetes szövetségest látta, az már az ilyen, békeidőből származó címekből is kitetszik: „Un peuple ami de France.“ „Nos frères de Bohémé.“ „Les intérêts français en Bohème.“ S hogy a csehek már jóval a háború előtt ki tudták használni a kedvező konjunktúrákat, arra vonatkozólag csak a következő, 1898-ban (!) Párizsban megjelent Idadványt említem: „La lutte de la Bohémé contre le pangermanisme. Memorandum publié par les deux sociétés tchéques de Paris: la Beseda et le Sokol.“ Hogy a francia körök érdeklődése azidőben mennyire egyoldalúan politikai, azt beszédesen illusztrálják a számok: a békeidőben megjelent 76 kötet közül 37 politikai és történeti jellegű, a cseh szépirodalom francia fordításaira csak 15, egyéb munkákra csak 24 esik. Hogy ez a békebeli könyvtermés még nem tervszerű elgondolás eredménye, arra bizonyosság, hogy Prágában a háború előtt mindössze négy csehtárgyú francia mű jelent meg, ebből is kettő útikönyv.

A háborús cseh propaganda legnagyobb ütőkártyája a Párizsban kéthavonként megjelent folyóirat, a „La nation tchéque“. Könyvjegyzékünkől megtudjuk, hogy első száma már 1915 május 15-én megjelent, utolsó száma 1919 aug. 15-ről datálódik. Szerkesztője kezdetben a híres csehbarát francia professzor, f. Denis, később maga Benes volt. Ez utóbbinak még arra is volt ideje, hogy „Détruisez l'Autriche-

Hongrie“ címmel egy könyvet is adjon ki s így a mindössze 10 kötettel szereplő háborús irodalomból is kivegy a részét.

De az igazi propaganda — amint már fentebb kiemeltük — tulajdonképp csak háború után indul meg. Kiemelkedő terméke ennek a tizenegy kötetre tervezett „Encyclopédie Tchecoslovaque“, melynek eddig három kötete jelent meg, hatalmas lapszámmal, gazdag illusztrációs anyaggal. Ezen kívül 1919-től 1928-ig Párizsban 34, Prágában 90, Brüsszelben 3, Athénben 1, Genfben 3, Hágában 1 franciayelvű munka jelent meg. A szépirodalmi jellegű fordításokat (Párizs: 8, Prága: 5, Genf: 2), valamint a Prágáról és Csehországról szóló útikalauzokat (7, ill. 16) ebbe a számba nem foglaltam bele. Nincs elég terünk, hogy érdekesnél-érdekesebb címeket ragadjunk ki ebből a tömegeből, csak röviden jelezzük, hogy az ősidőktől kezdve a huszita mozgalmakon és a csehszlovák légiók hősi harcain és szibériai anabasisán keresztül a „csehszlovák“ történelem minden mozzanatáról alaposan tájékozódhat a francia közvélemény. De e propagandaanyag igazán nem illethető az egyoldalúság vádjával; az élet minden területére kiterjed itt a figyelem: politika, közigazgatás, vallásügy, közgazdaság, társadalomtudomány, népjólét, irodalomtörténet, művészetek, ethnográfia, oktatásügy, sport, egyszóval minden elképzelhető érdeklődési ág szerepel legalább egy-egy nagyobb szabású munkával. Egy-két könyv jut Magyarországnak is pl. („Les magyars et l'Entente“, vagy „Björnson et Apponyi“), a magyar kisebbségeknek is, sőt egy füzet a bécsi csehszlovákok kisebbségi sérelmeit tárgyalja. A „nagy“ csehszlovákokról több munka is szól, köztük Smetanáról 4, Masarykról 5. Érdekes fordításokat is bőven találhatunk. Comeniusnak 4, Masaryknak 5, Scotus Viatomak 1, Steednek 1 műve van franciára fordítva. Niederle nagy művét L. Léger, a szlávtság fáradhatatlan propagátora, fordítja le. Neki méltán hálások lehetnek a csehek. Nem kevesebb, mint 14 hatalmas munka hordja a nevét, mint szerzőt, fordítóét vagy összeállítóét. Mellette a másik nagy szlavofil, E. Denis, jóval elmarad a maga 5 művével. A háború utáni cseh propaganda minden térre kiterjedő figyelmét talán azzal mutathatom be legjellemzőbben, ha felsorolom azon folyóiratokat, amelyek ú. n. csehszlovák különszámot adtak. Ezek a következők: Le Figaro, Journal des Débats, L'Image, L'Illustration économique et financière, Le Temps, Science et Industrie, Revue Internationale de Sociologie, L'Amour de Patrie, L'Art vivant, Chôses de Théâtre.

Az angliai és amerikai, tehát angol nyelvű termés a franciához képest jóval kisebb. Háború előtt Anglia 29 kötettel (köztük 6 szépirodalmi), Amerika 13 kötettel (2 szépirodalmi) szerepel. Háború alatt Angliában és Amerikában egyaránt 10—10 mű jelent meg. (Benes itt is megírta a maga obligát könyvét „Bohemians case for Independence“ címen, mely a Times későbbi főszerkesztőjének, a délszláv törekvések nagy támogatójának, W. Steednek előszavával 1917-ben jelent meg Londonban.) Nem állhatom meg, hogy egy jellegzetes háborús propaganda-címet minden kommentár nélkül ide ne iktassak: „The Trail of the Hun in Austria-Hungary. A Few Exemples of Austro-Hungarian „kultur“. Published by the Czecho-Slovak Army and Relief Committee (!) of Pittsburgh“.

A háború utáni könyvek száma itt is nagy emelkedést mutat. Anglia 45 művel (közte n szépirodalmi), Amerika 28 művel (10 szépirodalmi), Prága 55 művel szerepel. Változatosságot csak annyiban találunk a francia könyvekkel szemben, hogy itt jó pár kötet foglalkozik Amerikának a cseh „felszabadulási küzdelemben“ játszott szerepével, továbbá az amerikai csehszlovákok életviszonyaival. Érdekes párhuzamot iparkodik keresni a nálunk is ismert egyetemi tanár, Ch. Sarolea, Prágában 1921-ben megjelent munkájában, melynek címe: »President Masaryk and the Spirit of Abraham Lincoln«. Ez különben nem az egyedüli könyv, mely Masarykkal foglalkozik; 3 társa sorakozik melléje. Smetana itt nem oly népszerű, mint Franciaországban, mert csak egy könyvet írtak róla, de a zenei mérleget helyrebillenti az, hogy Dvoraknak 7 műve jelent meg Londonban.

Az érdekesebb fordítások közül a következőket emelhetjük ki: Comenius 3 művét, Masaryk 5 munkáját. A cseh írók közül — úgy látszik — Capek, a RUR szerzője legismertebb Angliában; nem kevesebb, mint 7 könyve van lefordítva. A szlavofil angolok közül nem csökken a szorgalma Scotus Viatomak, aki béke idején elsősorban ásta a monarchia sírját, háború óta pedig az utódállamokat propagálja könyveivel. („The Little-Entente. The Emancipation of South-Eastern Europe. The New Slovakia“). Minden cseh törekvésnek őszinte előmozdítója a fentebb említett W. Steed is, aki tekintélyes pozícióban teljesített jó szolgálatait mellett még két könyv megírására is tudott magának időt szakítani. Talán még buzgóbb működést fejtett ki Frands Lützow gróf, aki háború előtt 9, utána pedig 2 kötettel járult hozzá az angol közönség informálásához. A cseh szépirodalom népszerűsítése terén Paul Selver buzgólkodik, aki 3 kötetnyi anthológiát ad ki, egy sereg regényt fordít és egy cseh nyelvkönyvet is ír. A folyóiratok közül különzámaikkal a következők állanak Csehország mellé: The Chicago Tribune, World Agriculture, Westwaco, de legkivált az idegenforgalom szempontjából rendkívül fontos „The Cunarder“, mely 1922—1925-ig 3 (!) csehszlovák különszámot adott.

Érdekes képet mutat a németnyelvű művek számbavétele. A tekintélyes csehországi németiség már a háború előtt is erős összekötő kapocs volt a két nemzet kultúrája közt, ez a kulturális kötelék azonban jóformán kizárólag a szépirodalomra korlátozódott, amint azt a békebeli termelés következő adatai bizonyítják: Prága 59 szépirodalmi és csak 5 más jellegű munkát, Németország 45 szépirodalmi és csákö egyéb tárgyú könyvet, Bécs 12 irodalmi fordítást és szintén 6 egyéb művet mutat fel. A háború alatt még ez a laza kapcsolat is megereszkeedik: Prága hallani sem akar a németekről s mindössze 3 közömbös kötetet produkál. Németország érdeklődése is csökkenő tendenciát mutat a maga 8 irodalmi fordításával.

Ezzel szemben a háború után óriási változás mutatkozik; a szépirodalom háttérbe szorul s helyét diadalmasan foglalja el az egyéb természetű könyvek özöne. Prága a 23 irodalmi fordítás mellett 79 egyéb művet dob a piacra (a 8 Baedeker-szerű útikönyvet és 6 térképet nem is véve figyelembe) s ugyanakkor Németország 20 irodalmi jellegű könyv mellett 40 más természetű munkával vonul fel, 14

útikönyvet leszámítva. A csehországi német kisebbség problémája, továbbá Csehország helyzetének a regenerálódó Németország szempontjából való tárgyalása hoznak itt a sablonos propagandaanyagba új színeket. A fordítások közül érdekesebbek Krajnainak az orosz krízisről szóló műve, Cheläckinek, a huszita apostolnak 1, Comeniusnak 3, Masaryknak 8 munkája. Masarykkal egyébként három könyv foglalkozik; az egyiknek címe jellemző az új állam mentalitására: „Masaryk, Proletariet, ^Professor, President“. A hatalmas szépírói táborból K. Capek, Sv. Cech, I. Herrmann, J. Sv. Machar, J. Neruda, Fr. Srámek szerepelnek legtöbbit: átlag 5—5 kötettel. Sokkal erősebben vannak képviselve J. Vrchlicky (15 mű) és J. Zeyer (23 mű). A fordítók, illetve átdolgozók közt Max Brod és Franz Werfel a legismertebb nevek. A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a háború után Bécsben 13, Genfben 1, Zürichben 1 és Bemben 2 németnyelvű könyv jelent meg és hogy a Volkswirtschaftliche Revue, a bécsi Aufbruch c. zenei folyóirat és a Neue Illustrierte Zeitung cseh különszámot adtak.

Füzetünk most az olasz könyvekre tér át és röviden végez velük, mert békében mindössze 2, háború alatt 4, háború után Olaszországban 19, Prágában 5 mű jelent meg. Érdekesebbek ezek közül a csehszlovák légiók olaszországi szerepléséről szóló dolgok (egy közülük hősközlés!), a következő furcsa cím: „La idea italo-czecha“ és nem utolsó sorban az, hogy Mussolini neve alatt is nyilvántartanak 1913-ban írt cseh vonatkozású könyvet „Giovanni Huss, il veridico“ címen. A különszámot adó folyóiratok száma 3.

A következő csoportok láthatólag nem tervszerű propaganda-cél szüleményei; az esetlegesség nemcsak a művek korlátolt számában, hanem a tárgyak rendszertelenségében is megnyilvánul. Ez áll az összes még hátralevő nyelvekre, a szlávok kivételével. Egyrészt a teljesség kedvéért, másrészt annak illusztrálására, hogy a háború óta mindenütt emelkedik a cseh jellegű termelés, ezeknek adatait is hadd iktassuk ide. Az oláh nyelven megjelent művek száma háború előtt 4, háború alatt 1, háború óta 20 (ebből kettőt Prágában adtak ki). A spanyoloknál 13 munka évszámát nem lehet megállapítani; a megadott évszámú 5 kötet mind újabb; ezek közül prágai 3, mexikói 1, madridi 1. Ez utóbbi egyébként — jellemző! — a csehszlovák csapatok háborús szerepéről szól. Portugál nyelven háború alatt egy Comenius-fordítás jelent meg Sao Paolóban, háború óta pedig Rio de Janeiróban 9, Lisboában 1, a mi szempontunkból számbajövő könyv.

A magyar nyelvű irodalmat röviden kimeríthetjük. Négy útikönyvön kívül ez az egész: Erdély Jenő: A magyarság az utódállamokban és Magyarországon. 1928. 96 l., Kadlec Károly: A magyarok és a Csehszlovák köztársaság. 1919. 18 l., Mokrousow, E. Jenő: A szlovák nyelv és magyar kultúra, Wien, é. n. 30 l., azonkívül 3 Masaryk-fordítás: Az új Európa, A humanitás eszményképei és A szlávok a háború után. Szegény felvidéki irodalom nagyon destruktív lehet, hogy csak ennyi „megbízható“ találtatt benne.

Hollandul a háború előtt 4 regényfordítás, háború után 9 könyv, dánul békében 6 regényfordítás, háború után 4 könyv jelent meg. Ez utóbbiak közt szerepel Masaryk és Benes egy-egy művének fordítása.

Egyébként egy dán folyóirat is akadt, amelyik különszámot adott: a kopenhágai *Illustreret Tidende*. A svéd könyveknél a békebeli 9-cel szemben háború után is 9 kötet áll szemben. Egy csomó kisebb nemzet a háború után kezd csak megismerkedni az új állammal. Így vannak a lettek, akik két könyvből és egy különszámból, a litvánok, akik egy számból, a finnek, akik ugyancsak 2 könyvből és egy különszámból, a wales-iek, akik 1 műből, az újjörögök, akik szintén 1 könyvből, a japánok, akik 3 könyvből alkothatnak maguknak fogalmat a cseh-szlovák nemzetről. De ha valaki az eddig felsorolt nyelvek közül egyiken sem ért, 3 kis latin anthológiából megismerheti a legjelesebb modern cseh költőket, a békében megjelent 7 és a háború utáni 8 eszperantó nyelvű kötetből a legkiválóbb cseh írókat, sőt még a tót-magyar viszonyról is tájékozódhat („Slovakoj kaj Magiaroj“, Praha, 1908 [!]).

Miután füzetünk így a szláv nyelveken kívül a világnak szinte összes élő, holt és mesterséges nyelvem átkalauzolt, a szláv nyelvekre tér át. Annak bejelentése után, hogy az orosz könyvekről külön jegyzéket fognak kiadni (ami valószínűleg testes füzet lesz, hiszen a pánszláv gondolatnak a bolsevik Oroszország helyett Csehország lett a zászlóvivője), a lengyel termés ismertetésével kezdi. Itt ugyanaz a jelenség figyelhető meg, mint a német könyveknél: a háború előtti irodalmi érdeklődést a háború után más irányú érdeklődés váltja fel, amint az a szépirodalmi és egyéb jellegű munkák békebeli és háborús arányából kitűnik (12:14, illetve 26:10). Hogy e fellendülés nem a véletlen műve, hanem része van benne a tervszerű propagandának, az is valószínűvé teszi, hogy három folyóirat is adott cseh különszámot, amit a csehekkel szemben meglehetősen hideg lengyel közvélemény óhajával alig tudnánk megmagyarázni. A lengyel könyvekkel kb. azonos számú ukrán munka szerepel; békében összesen 4 (közte 3 szépirodalmi), háború után Ukrajnában 9 (közte 3 szépirodalmi), Prágában 14 (közte 1 szépirodalmi), Lipcsében 2, Lembergben 1 kötet jelent meg.

Jóval impozánsabb a szerb-horvát irodalom. Itt már béke idején is erős érdeklődés mutatkozik a csehek iránt és a délszláv-cseh testvériség tudata határozottan konstatalható. Nagy része van ebben Masaryknak, aki különösen a zágrábi felségárulási perrel kapcsolatos szereplése révén biztosított magának élénk szimpátiát a szerbek és horvátoknál. Ennek tulajdonítható, hogy békében 5, háború után 4 munkáját fordítják le, hogy már 1910-ben írjak róla egy könyvet, hogy 60. születésnapjára Prágában 1910-ben Benes, Drtina, Krejčí, Herben szerkesztésében megjelent emlékkönyv feltűnően délszláv színezetű. A másik oldalon Rádió István neve emelkedik ki, aki a háború előtt lelkes hívé lehetett a cseh-horvát barátságnak. Erre mutat az, hogy 1902-ben kiad egy cseh-horvát szótárt, s egy füzetet „Cseh írók betiltott közleményei“ címen, 1906-ban lefordítja Jiráseknek „A cseh grancsárok harca a nép jogaiért“ c. munkáját s 1910-ben ír egy könyvet „A cseh nemzet a XX. század elején“ címmel. A kiemelt művek beszámításával a szerb-horvát könyvek statisztikája a következő: békében megjelent Szerbiában 22 kötet (ebből 12 szépirodalmi), Horvátországban 9 (4 szépirodalmi), Prágában 2; háború alatt Zágrábban 9 szépirodalmi mű; a háború óta

Szerbiában 19 (7 szépirodalmi), Horvátországban 23 (10 szépirodalmi), Prágában 15 kötet. A legutolsó csoportban a prágai „Jugoszláv Kommisszió“ egymagában 12 könyvvel szerepel, melyek igen változatos témakört ölelnek fel: a cseh-jugoszláv kulturális kapcsolatok, a cseh iskolaügy, a Ruténföld, a cseh bányáipar, a tescheni kérdés, a föld-reform stb. kerülnek itt megtárgyalásra. A jól bevált különszám-szisztémával e csoportban is találkozunk a Nova Europa és a Vreme jóvoltából.

Jóval kisebb a többi szláv nyelv produkciója, így elsősorban a szlovéné, mely a háború előtt 10 szépirodalmi és 4 egyéb, a háború után 15 szépirodalmi és 3 egyéb tárgyú munkát, a bolgáré, mely békében 13, háború alatt 1, háború óta 10 kötetet és a lausitzi szerbé, mely háború előtt 6, háború alatt 1, háború óta 8 kötetet jelent.

Nagy vonalakban ezt a képet nyújtja füzetünk a cseh propagandáról. Nyelvbeli változatosság és hatalmas kiterjedés: ez a két tulajdonság a fenti adatokból eléggé kitűnik. De én a mellett nyomtatékosan szeretnék arra is rámutatni, hogy e propagandatevékenység az anyag változatossága, a kiadványok terjedelme és minősége, minden irányú érdeklődési lehetőség kielégítése és a propagandaiznek tudományos színezettel való elleplezése szempontjából is mintaszerűnek tekinthető. Ez nem brosúra- vagy röpiratkampány, hanem komolyan megalapozott, szélesen kiépített, respektust ébresztő hadjárat: Csehországnak a mai kor igényeihez alkalmazott fegyverekkel folyó küzdelme az elismeretért a világközvélemény előtt. Ennek a propagandának komolyságát igen sok esetben már a kiadó cégek fémjelzik: az Alcan, Champion, Hachette, Goemaere, Pion, Grasset, Calman-Lévy, Larousse, Allen and Unwin, Williams and Norgate, Macmillan and Co., Clarendon Press, Kegan Paul and Co., G. Routledge, Houghton Mifflin Co., Methuen and Co., Longmans, Green & Co., Teubner, Manz, Weidmann, W. de Gruyter, Braumüller, Konegen, Diederichs, Cassirer, Duncker u. Humblot, Stiepel, Aschendorff, Kösel, Reclam, Insel-Verl., Rikola-Verl., Hiersemann, Krystall-Verl., Göschen, Engelhorn, Treves, Hoepli, Zanichelli, Gyldendalske Fori., Levin & Munksgaards Fori, cégek, amelyek sűrűn szemünkbe ütköznek füzetünk hasábjairól, garantálják, hogy a kiadványoknak széleskörű publicitása feltétlen biztosítva van. S hogy ez impozáns nagystíluság mellett a legkisebb apróságra is mennyire kiterjed az irányítók figyelme, arra csak egy jellemző példát: G. Peters-nek „Der neue Herr von Böhmen“ c. munkáját könyvjegyzékünk így citálja: „Der Herr von Böhmen“.

Megvalljuk, őszinte irigykedéssal lapoztuk át e könyvjegyzéket. Ha a magyar igazságnak is ilyen könyvtábor állna a szolgálatára, mi csoda perspektívák tárulnának elénk! Kétségtelen, hogy ez hatalmas anyagi áldozatokat jelentene, de nagyszabású, rendszeres, nívós és mozgékony propaganda nélkül mi sem remélhetünk megértő, barátságos külföldi közvéleményt, mely revíziós küzdelmeinknek alkalmas háttérrel biztosítana. Ez a füzet is megerősített abbeli meggyőződésünkben, hogy eddigi—ismerjük be őszintén — eléggé műkedvelő jellegű vagy érzelmi alapokra épített propaganda-irodalmunkat előbb-utóbb elkerülhetetlenül reálissá, súlyossá, tudományos színezetűvé, tárgyban és tér-

ben nagykiterjedésűvé kell átépítenünk, ha komoly eredményt akarunk elérni. Az ellenünk három oldalról — mint láttuk — nagyszerű felkészültséggel folytatott papirosharcban nem szabad alulmaradnunk még akkor sem, ha ez súlyos anyagi megerőltetésünkbe kerülne is. Nekünk is meg kell tennünk minden lehetőt magunk és igazunk propagálására. A magyarságot minden viszonylatban ismertető műveket kell a világcra dobunk, minden könyvet, mely egy külföldi nemzet speciális érdeklődésére tarthat számot, azonnal le kell fordítanunk az illető nép nyelvére, irodalmunk nagyjait modern fordításokban át kell ültetnünk a nyugati idiómákra, röviden: meg kell végre indítanunk a tervszerű, céltudatos és nagyarányú ellenpropagandát, mert ennek híján a kisántánt-papíráradat, amint Trianonban elnyelte Nagy-Magyarországot, úgy most növekvő özönével el fogja temetni a fel-támadásnak még a reményét is.

MORAVEK ENDRE

BURGENLAND¹

ÍZLÉSESEN, gonddal és nagy hozzáértéssel készült szép kötet, rövidre fogott, tömör jellemzése egy országrész jó félezredéves művészi fejlődésének, majd az egyes műemlékek történeti ismeretése, itt-ott a mi eddigi tudásunkon messze túlmenő, új kutatások eredményeivel s végül 80 táblán 160 kép, maguk az emlékek jórészt elsőrangú fényképfelvételében bemutatva; — ez Dagobert Frey könyve: az elszakított Nyugat-Magyarország első összefoglaló tudományos, de egyben a nagyközönséghez is szóló műemléktopográfiája.

Hát kellett ez nekünk? Még nincs tíz éve, hogy nyugati szomszédunk rátette kezét erre a gyönyörű országrészre, zöldelő mezőire, erdősorozúta hegyvidékeire, festői regényes középkori váraira és barokk kastélyaira, még fájnak az elszakítással ütött sebek, még él a porbahullott magyarság érte mozdult utolsó erőfeszítésének emléke s a politikai foglalás nyomán ma itt a második lépés, nem kevésbé súlyos politikai tett: a kulturális elcsatolás. Nem a jelené és a jövődóé, — a múltunk birtokbavétele. Újabb seb, baráti kéz adta, kétszeresen fáj. De ha országunk történeti egységének széthullása — kinek-kinek temperamentuma szerint — a múlton elmerengő keserű fájdalomra, dacos, elszánt akarásra vagy a jövődót építő realpolitikai elmélyedésre késztet, a kulturális elcsatolás kell, hogy arcunkba kergesse a vért, felgyújtsa a szégyen pírját homlokunkon. Mert a politikai szétdarabolás, főként éppen Nyugat-Magyarország elvesztése, hibánkon kívüli végzettségű csapott le ránk, de Dagobert Frey könyvéért, — a magyar kultúra emlékeinek első hivatott méltatásáért osztrák részről és osztrák-német szemszögből — igenis mi vagyunk a felelősek. Merjünk már egyszer a lelkiismeretvizsgálás óráján szembenézni a kíméletlen igazsággal s valljuk be nyíltan, hogy ez a könyv nem jöhetett volna létre ebben az úttörő formában, ha nem kellett volna évtizedes mulasztások hiányait pótolnia s nem lehetett volna oly jelentőségű kultúrpolitikai tett, ha a megelőző generációk boldog problémánélküliséggel birtokban ülő magyarsága elvégezte volna a tudományos feltárás sokszor fáradságos, sokszor áldozatokat kívánó, de gyümölcsöző munkáját.

Hogy ez a könyv nyugati szomszédunk politikai mohóságának újabb bizonyítékaként megjelenhetett s hogy ez első összefoglalást rövidesen követni fogja a nagy tudományos apparátussal készült részletes feltárás az „österreichische Kunsttopographie“ programmba

¹ Dagobert Frey: Das Burgenland. Seine Bauten und Kunstschatze. Herausgegeben vom Kunsthistorischen Institut des Bundesdenkmalamtes. Wien, 1929.

vett egyik legközelebbi köteteként, azon nincs mit csodálkoznunk. Még kevésbé azon, hogy benne évszázados kultúránk művészi emlékei, mint az osztrák-német tartomány sajátos helyi művészetének megnyilatkozásai látnak napvilágot s értelmezhetők — szinte önként adódóan — ilyen szellemben még akkor is, ha ez az alap gondolat csak a sorok közül volna is kiolvasható. A németiség ily irányú expanzív törekvéseit már eléggé ismerjük, ha egyébről nem, a rendkívül elterjedt és népszerű „Blau Bucher“ sorozat egyik legújabb kötetéből, amely „Deutsch-Südost“ címszó alatt az elcsatolt Felvidékről s Erdélyből közöl tájképi felvételeket — nem is burkolt politikai propaganda célzattal. De ha ki is kapcsoljuk a messzebbmenő politikai célt, s ha Frey könyvének tisztán csak tudományos érdemét mérlegeljük, akkor is fel kell eszmélnünk egy pillanatra. Ismerjük s csak a legnagyobb tisztelet hangján említhetjük a bécsi műtörténeti iskola mélyen szántó, új utakat nyitó munkásságát és széleskörű érdeklődését figyelemmel kísérik s intó és követendő példának állítjuk az österreichisches Bundesdenkmalamt működését és nagyszabású kiadványait. S minthogy a tudomány haladásának egyik útja ismeretlen új anyag feltárása s legfőbb sarkalló ereje a kutató elé meredő kérdőjel: megértjük és méltányoljuk Bécs ama törekvését is, hogy mohó érdeklődéssel veti magát az újonnan szerzett tartomány ismeretlen műemlékeire és műkincseire. Annyival is inkább, mert a legújabb magyar kutatás ismételtén rámutatott a magyar és osztrák művészet kapcsolataira és kölcsönhatásaira középkori művészetünkben éppúgy, mint a barokkban, ahol a stílusfejlődés problémái — főként a XVIII. század építészetében — a magyarországi emlékek ismerete nélkül meg sem oldhatók. Az osztrák kutatás tehát, még ha a legnagyobb tudományos objektivitás határai közt marad is, — elsősorban új anyagot vár a magyarországi emlékektől saját problémái tisztázásához. Hogy aztán az anyag feltárásában s még inkább értékelésében a saját érdekei és saját szempontjai érvényesülnek, ez csak természetes. Az új anyag eddig nem volt számára hozzáférhető, az érdeklődés és nem csekély áldozatkészség első bizonyóságaként ma itt a kész könyv a szövetségi műemlékhivatal művészettörténeti intézetének kiadásában s rövidesen követni fogja a többi is.

Mit állítsunk mi szembe Dagobert Frey könyvével, amely ily messzehangzóan, ily egységes képben s ily meggyőző erővel hirdesse, hogy az a föld a mi földünk, az a kultúra a mi kultúránk, át meg átszöve a magyar élet, a magyar szellem ezernyi szálával s műemlékei — még ha egy részükben nem is magyar kéz alkotásai s nem is a sajátos magyar formaalkotó fantázia megnyilatkozásai — a mi művészi múltunk beszédes emlékei? Talán a Vasárnapi Újságban, Ország-Világban s egyéb folyóiratokban elszórt dilettáns elmefuttatásokat? Talán a Magyarország vármegyéi és városai című népszerű vállalkozás megfelelő kötetében közölt jószándékú, de tudományos mértékkel nem mérhető ismertetéseket, amelyekre pedig — sajnos — még a mai kutató is kénytelen támaszkodni? Avagy talán Gerecze Péter műemléklajstromát, amely a beléfektetett óriási munka minden elismerése mellett is monumentális iskolapéldája annak, hogyan nem szabad

műemléktopografiát készíteni? S mit állítsunk szembe a szakember és laikus számára egyaránt mindennél beszédesebb, nagyszerű képanyaggal? Talán Hány Gyula és Dörre Tivadar hangulatos tusrajzait az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen c. vállalat kötetiből? Hiszen Dagobert Frey kis könyve — ha jól összeszámoljuk — egy csapásra több ismeretlen műemlék elsőrangú fényképét közli, mint amennyi az egész magyar műtörténeti, vagy a művészet emlékei közötti dilettánskodó irodalomban eddig megjelent Nyugatmagyarországról, ideszámítva a könyveket éppúgy, mint az időszakos kiadványok illusztrációit. Közli pedig — természetesen — a tíz évvel ezelőtti magyar helynevek teljes elmellőzésével oly nevek alatt, amelyek láttán a szakembernek is, hacsak nem germanista, nem egyszer földrajzi szótárhoz kell fordulnia, hogy megtudja, mi rejlik ez idegenül hangró helynevek mögött.

Pedig Frey könyve e kis formai hibán túlmenőleg sem mentes minden elfogultságtól. Mindjárt bevezető soraiban világosan csendül fel az egész mű alapakkordja:

„Das Burgenland ist altes Grenzland der deutschen Besiedlung« die nach dem Zurückdrängen des Magyarenansturmes in den Schlachten an der Unstrut und am Lechfeld bis über das Leithagebirge und den Neusiedler See vorgedrungen war. Die letzten Ausläufer der Alpen bildeten den natürlichen Schutzwall gegen Osten« der durch eine Burgenkette fortifikatorisch ausgebildet wurde, die in Wiener Neustadt ihren Stützpunkt hatte. Hievon sind noch mittelalterliche Bauanlagen in Scharfenegg und Hornstein am Leithagebirge, in Forchtenstein am Rosaliengebirge« in Landsee auf den Höhen über dem Stoobertal, in Lockenhaus« Bernstein und Schläining in den Gtinser Bergen und in Güssing erhalten. Viel umstritten, wechseln sie oftmals ihre Zugehörigkeit und strategische Aufgabe. Die Türkengefahr im XVI. und XVII. Jahrhundert gibt ihnen noch einmal erhöhte Bedeutung und bedingt ihre fortifikatorische Umgestaltung und ihren Ausbau. So gehören die Burgen dieser deutschen Grenzmark neben den oststeiermärkischen zu den bedeutendsten Österreichs.“

Ehhez alig kell kommentár. Mert oly állítás, hogy Fraknó, Léka, Borostyánkő, Szalónak és Hémetújvár — hogy csak a főbbeket említsük — Bécsújhelyre, mint erődítési központra támaszkodó védelmi vonala volt a németységnek a kelettel szemben eredetileg is, a középkorban is, nemcsak a XVI. és XVII. századi török veszedelem idején, csak a mai politikai adottságtól és aspirációktól elhomályosított ítélettel kockáztatható, megfelelkezve még arról is, ami néhány sorral alább magából a közölt idézetből is kiviláglik, hogy hiszen a magyarság e nyugati várvonalával szemközt ott állott párhuzamosan Keletsteierország várláncolata. A részletekbe menő történeti bizonyítás e helyen nem a mi feladatunk; Csánki Dezső nagy történelmi földrajzából az adatok bőségét idézhetnők. Szerencsére az emlékek részletes ismertetéséből a történelmi múlt meg nem másítható igazságával — akarva, nem akarva — úgyis kitűnik, hogy Nyugatmagyarország e részben még középkori várainak urai és építtetői egytől-egyig magyar oligarchák és magyar mágnások voltak: a Németújváriak és a Fraknoi grófok, a Kanizsaiak, Nádasdyak, Erdődyek, Batthyányak, később az Esterházyak, akiknek jó okuk volt éppen a szomszédos nyugattal szemben is védekezni. Hasonlóképp magyar urak számára épültek ez országész

barokk kastélyai, s magyar mecénások bőkezűségéből emelkedtek XVII—XVIII. századi gazdag templomai és kolostorai. Már pedig, ha az alkotó kéz e szomorú korszakban non is a miénk, aminthogy az egész XVI—XVII. század folyamán a szomszédos Ausztria építészében is a Lombardiából északra vándorolt olasz mestereké a döntő szerep, palléroktól felfelé a császári udvar építészéig, a környezet, a helyi módosulások s főként a mecénás személye és igényei szervesen kapcsolják ez emlékeket a magyar kulturális múlt egészébe. S hogy e múlt fejlődése — szerényebb keretek közt bár — lépést tarthatott a nyugattal még akkor is, amidőn a magyar alkotó génusz elhanyagolt \$ amikor a magyarság — az évszázados harcokban anyagi és szellemi erői fogytán — nem termelhetett ki magából nemcsak európai, de más korok magyar mértékével sem mérhető művészegyéniségeket, ez a világosan szemlélhető tény éppen a magyar mecénások kulturális igényeinek legfényesebb bizonyítéka s egyben történeti értékelésének legbeszédesebb kritériuma. Ha a XVII. században olasz építészeket hívnak be az Esterházyak a kismartoni kastély építéséhez, csak az Alpokon túli egész osztrák és délnémet terület példáját követik. Ha a XVIII. század folyamán a bécsi „Hochbarock“ vezető mestereit juttatják nagyszabású megbízásokhoz magyar urak és magyar főpapok, csupán a korrallal haladó legmagasabb művészi igényekről tesznek tanúságot. Ahol ily igények nincsenek, oda egy-egy nagy európai stílusáramlat hullámai nem csapnak át. Ahol viszont ez áramlatok jelentkezését megfigyelhetjük, ott a közösség vagy vezető egyesek kultúrájának korszerű egyúttaladása a nyugattal — ha szerényebb is — el nem vitatható, s ha az alkotó kéz idegen, a kulturális hovatartozást a mecénás személye dönti el. E tény felett a múlt ismeretében Frey maga sem tud elsiklani s ezért könyvéből, melynek alapkoncepciójára a közölt bevezető sorok elég meggyőző világot vernek, mint nagy felkiáltójelek ütköznek ki lépten-nyomon magyar urak és magyar főpapok nevei, meggyőző tiltakozásként a kulturális múlt birtokbavétele ellen.

Egyelőre — sajnos — úgyis csak e nevek beszélnek. A játszmát itt már elvesztettük; az elfoglalt hadállásokat, amelyek az előttünk járó nemzedék mulasztásaként különben is védtelenek voltak, lépésről-lépésre kell majd kemény munkával visszahódítanunk. És vigyázzunk jól, tekintsünk figyelmesen körül, mert Frey könyve, mint jelenség, nem egyedülálló. Nemrég mutatott rá Genthon István egy alapos felkészültséggel írt tanulmányban, mint követeli a maga számára Bécs középkori képtáblafestészetünk javarészét. A románok a legelőkelőbb francia szakfolyóiratban ismertetik erdélyi templomaink rejtett műkincseit az oláh kultúra emlékeiként. A csehek rég megkezdték nagy apparátussal, új fényképezéssel és széleskörű levéltári kutatással az elcsatolt Felvivék műemléktopográfájának munkálatait, amelyből — tudtunkkal — az ősi koronázóvárosnak, Pozsonynak szentelt két kötet kéziratban nagyrészt már készen is várja a nyomdafestéket. Legújabbán pedig ismét Bécs érdeklődik egyre türelmedenebbül munkára készen barokk-művészetünk emlékei után, amelyek a csonka hazában még nekünk maradtak. Már előreküldte első hímeit, már kopogtat a

magyar főúri és főpapi levéltárak ajtaján s bebocsátást kér, hogy a néhány éve megindított módszeres magyar kutatástól napfényre hozott gazdag anyagon fellelkesülve maga vegye kezébe — ha nem is az egész munkát — az őt legjobban érdeklő problémák megoldását.

A tudomány nemzetközi; monopóliumok itt nincsenek. Minden kutatónak szabadságában áll, sőt az egyetemes érdek szolgálatában éppen saját legbensőbb elhivatottságából folyó kötelessége, hogy egyéniségének, érdeklődése irányának s felkészültségének legmegfelelőbb területeket vegye munkába, bárhol találja is — országhatárokon innen vagy túl — az anyagot. De ha a nemzetközi viszonylatokon s egyetemes célokon belül lehet szó sajátos nemzeti tudományról, úgy a művészet-történet elsősorban ilyen, akárcsak a többi történettudományok. Mert hiszen egy nép, egy faj, egy nemzet, egy kulturális közösség legbensőbb lelke nyilatkozik meg az alkotásokban, akárcsak nyelvben és költészetében s a nagy európai stílusáramlatoknak épp e faji és nemzeti közösségek érzelmvilágának, sajátos lelkiségének s formaalkotó fantáziájának megnyilatkozása adja sokszínű változatait. Ez a felfogás élt már csirájában, bár a műtörténeti tudomány akkori fejlődési fokához mért kultúrtörténeti és romantikus probléma-állásban az első magyar műtörténet-generáció lelkében is, amelynek három vezető egyénisége, Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold és Rómer Flóris a művészi múlt emlékeiben elsősorban a nemzet monumentális történetét látta, a „honi műrégészet“-et, mint sajátos nemzeti tudomány-szakot művelte s mint ilyet iktatta a történelem és irodalomtörténet mellé harmadiknak a nemzeti művelődés tényezői közé. És amikor a mai nemzedék a háború előtti két évtized rendszertelen kalandozásai után visszatér a nagy úttörők szelleméhez, hogy bővült látókörrrel, módszeres európai felkészültséggel s fokozott érdeklődéssel forduljon művészi múltunk emlékei felé, a feltárás munkáját nem engedheti át másoknak. Sem egyéni kezdeményezőknek, sem intézményes szervezet idegen tagjainak. Mert ha ez emlékek a magyar alkotó szellem megnyilatkozásai, ha bennük a magyar genius loci tükröződik az egyetemes európaiság arculatán, úgy legbensőbb lényegük s a nemzeti múlt egészében elfoglalt helyük és jelentőségük is csak e kultúrközösség tagjának és örökösének fog igaz valójában feltárulni, akkor a tanulmányozásukból leszűrt eredményeket a hazai tudományosságnak kell rendszerbe foglalnia, a nemzeti kultúra jelene és jövője számára értékesítenie, s akkor első feltárásuk is a magyar kutatás joga és kötelessége.

De nem engedheti át a feldolgozás munkáját sem, legyen az akár egy szintetikus gondolatra épült konstrukció, akár a részletkebe menő rendszeres műemléktopográfia. Jól tudjuk, hogy az előbbi a koronája minden kutatásnak, tudjuk azt is, hogy a szellemi tudományok fejlődése minden fokon meghozza a maga sajátos szintézisét, aminthogy a pozitivisták részletkutatások nyomába lépő új idealizmus követeli is az új szempontú, nagy összefoglalásokat. De teljes meggyőződéssel valljuk azt is, hogy a szintézis, amely több, sőt alapjában más, mint adattömegek pusztán láncrafüzése, csak módszeresen tisztázott, biztos történeti adatok pillérei fölé ívelő gondolatrendszer lehet s következőleg az addig feltárt s kritikailag is helytálló részletadatok ismere-

tében azt is, hogy a magyar műtörténeti kutatás — hacsak nem akár hamis illúziókra, ingatag talajra, történeti tényekkel nem igazolt meg-
 érzésekre légvárat építeni — még nem érett meg e nagyvonalú
 összefoglalásra. Fejlődése szinte egy-két évtizeddel maradt el a rokon
 szellemi tudományoké mögött s tán ma különösen hangzik, de vilá-
 gosan megfigyelhető, hogy középkori művészetünk behatóbb tanul-
 mányozásában csak úgy, mint a renaissance vagy barokk emlékeinek
 feltárásában éppen akkor érkezett az európai értelemben vett mód-
 szeres felkészültséggel folyó részletkutatáshoz, amikor a történelem
 és irodalomtörténet a pozitivista részletekbe merülő s már-már azokban
 elsekélyesedő célkitűzéseken felülemelkedve az új idealizmus szellem-
 történeti áramlatában talált üdítő megújulásra, az egésze irányuló,
 átfogó szempontokra.

Ezért emeljük föl szavunkat a további részletkutatást szolgáló
 rendszeres magyar műemléktopográfia megindítása mellett.

A gondolat nem egészen újkeletű, csak célkitűzésben és koncepció-
 ban más, mint a régebbi elgondolás. A Műemlékek Országos Bizottsága
 még a múlt század utolsó évtizedeiben foglalkozott műemlékeink
 topográfiai összeírásának tervével, megelőzve ezzel az ismert nagy
 osztrák vállalat megindítását is. Programmoknál, jelentéseknél s a
 munka némi kezdeteinél azonban nem jutott tovább. Ami annál sajná-
 latosabb, mert az 1896-ban készített program egyes részleteiben meg-
 lepően közel jár a modernebb igényű módszeres követelményekhez.
 A benne körvonalazott mű helyett a sürgősség kimondásával s a minél
 gyorsabban, minél nagyobbak látszó eredmény produkálásának csá-
 bitó jelszavával a tervezetések megvalósulásaként 1906-ban megjelent
 a bizottság kiadásában Gerecze Péter hatalmas műemléklajstroma,
 amely az emlékek helyszíni ismerete nélkül, csupán a rájuk vonatkozó
 irodalom adatainak kritikailag sem ellenőrzött összecédulázásából kelet-
 kezett. Hozzátehetjük mindjárt: tisztán gyakorlati, sőt bürokratikus
 céllal, amit maga az előszó sem leplez. Főérdemül tudja be, hogy
 „alapul fog szolgálni arra, hogy minél előbb meg lehessen szerkeszteni
 azoknak az emlékeknek hivatalos jegyzékét, melyek tulajdonosaira a
 vallás- és közoktatási miniszter döntése alapján a fenntartási kötelezett-
 ség a törvény értelmében is hárul.“ Az ily céllal szerkesztett műemlék-
 lajstrom aztán csakugyan nem is tarthat nagyobb igényt tudományos
 vállalkozás címére, mint bármely más állami szerv hivatalos, rubrikás
 kiadványa, amelyek közül Gerecze művét csupán a benne feldolgozott
 irodalom jegyzéke emeli a tudományosan is használható bibliográfiai
 segédkönyvek szintjére. A Műemlékek Országos Bizottságának szemei
 előtt tehát még a század első évtizedében is pusztán a gyakorlati és
 bürokratikus cél lebegett megvalósításra váró ideálként akkor is, amikor
 Németországban megjelent már Dehio „Handbuch“-jának első kötete,
 Bécsben pedig báró Helfen és Max Dvorák megadták már a tudomá-
 nyos műemléktopográfia programját.

A mi elgondolásunk éppen Dvorákéhoz, az österreichische Kunst-
 topographie mintaszerű vállalatához áll közel, habár a részletes meg-
 valósításban itt-ott módosítanék az osztrák mintától megadott kerete-
 ket. A koncepció s a célkitűzés tisztán tudományos, vidékről vidékre

járó részletes történeti és leíró ismertetése az emlékeknek a reájuk vonatkozó írott források rendszeres feltárásával s maguknak az alkotó-soknak minél sokoldalúbb bemutatásával. Ebben a szellemben s ezekben a szempontoknak világos felismerésével sürgette már évekkel ezelőtt Hekler Antal is a Műemlékek Országos Bizottságánál a munka mielőbbi megindítását. Mert hiszen legtöbbit bűvárkodó, legtöbb emléket ismerő kutatóink maguk vallják, hogy rengeteg ismeretlen, soha közzé nem tett, soha fel nem dolgozott műemlék és műkincs lappang szerte — még a csonka hazában is. Ezek tervszerű és módszeres feldolgozása s egységes és nagyszabású publikálása pedig nemcsak a mai birtokállományról ad végre tiszta képet, de ennél jóval több: az emlékek és források részletes történeti ismertetésével rávilágít művészi múltunk nem egy megoldatlan kérdésére, tisztázza az adatokat s a műalkotások létrejöttének körülményeit s mint ilyen, anyagot és szilárd alapot szolgáltat a nagy összefoglalás, a szintézis számára is. Nem jegyzék, nem lélek nélküli inventár, hanem történeti koncepciójú corpus a műemlékeknek. Célkitűzése nem is gyakorlati, még kevésbé bürokratikus, hanem tisztán tudományos: széleskörűen megszervezett, rendszeres és módszeres adatbeli részletkutatás, karöltve az emlékek tervszerű és modern igényű fényképezésével, amely ma már minden további munkának alapja és első feltétele.

Ezt a szempontot külön is óhajtának hangsúlyozni. Mert még ma is hallatszanak oly hangok, amelyek az itt körvonalazott célkitűzést nem akarják felismerni és elismerni s a műemléktopográfiában ma sem látnak egyebet hivatalos használatra készült inventárnál. Pedig ez a felfogás lényegében ma is ott tart, ahol a Műemlékek Országos Bizottsága 3—4 évtizeddel ezelőtt s a probléma mélyére nézve éppen egyik főoka annak, hogy csehek, oláhok, osztrákok, szabadon működhetnek az elcsatolt területek műemlékei és művészi múltja körül. Mert a közelmúlt évtizedek tudománytörténetében tán nem is az a legfőbb mulasztás, amire Gerevich Tibor oly meggyőzően mutatott rá, hogy mindmáig megíratlan — magyar nyelven éppúgy, mint a külföld számára — a magyar művészettörténet nagy szintézise. Az ily koncepciójú mű szükségképpen csak sajátos szempontjai szerint megválogatott anyagra épít. Mi ennél — ha mélységben nem is, szélességben minden bizonnyal — többet akarunk. A legnagyobb s ma már ki tudja, mennyi időre jóvátehetetlen mulasztás az, hogy hiányzik az egész Nagy-Magyarország művészeti emlékeit felölelő műemléktopográfia, a rendszeres feltárás és monumentális publikáció, amely egyben a művészi múlt emlékeinek tudományos birtokbavételét is jelenti s ezt a tényt kifelé és befelé egységesen, kellő nyomatékkal dokumentálja.

A hangsúly itt a „rendszeres“ és „monumentális“ jelzőkön van. Az ily kiadvány átütő erejét s a tudományos igényeken túlmenő jelentőségét, amely — hogy a ma oly közkeletű szóval élünk — a tudományos alkotást egyben kultúrpolitikai tetté avatja, szétszórta megjelenő, még oly alapos és magas nivójú részlettanulmányok tömege sem pótolhatja. Ennek bizonyítására tán nem is kell példát idéznünk: a bevezetőül elmondottakból, éppen Dagobert Frey könyvével kapcsolatban, a következtetés könnyen levonható. De nem lehet az ily vállalkozás rendszer-

telen, ötletszerű tallózás sem, nem is válogathat anyagában sem gyakorlati céllal, sem valamely esztétikai dogma szemszögéből; minden érdeklő, mindent feltár, mert a múlt minden emlékében — ha mégoly szerény is az — egyéniség, kor, helyi hagyományok, néplélek vagy kulturális közösség művészi megnyilatkozását látja s feltárásával kielégelője lehet a tudomány újabb és újabb szempontjainak s probléma-állításainak.

A pozitivista részletkutatás elmúlt évtizedeiben nagyszabású oklevéltárak készítették elő a történettudomány új szempontú, nagy összefoglalásaiig nyelvemléktárak, régibb és újabb költői alkotások nagy filológiai apparátussal készült kritikai kiadásai szolgáltatták az irodalomtörténeti megértés biztos alapjait: művészi múltunk emlékeinek rendszeres feltárása még ma is csak sürgető kívánság, megvalósításra váró követelmény. Pedig ha a Magyar Történelmi Társulat, elnökének, Klebeisberg Kuno grófnak nagykoncepciójú elgondolása alapján ma is időszerűnek látta nemzeti történelmünk újabb korszakainak biztosabb megismeréséhez, a munka széleskörű megszervezésével a „Magyarország Ujabbkori Történetének Forrásai“ című részletes aktapublikáció megindítását, kétszeresen időszerű volna, égetőbb hiányokat pótolna művészetünk emlékeinek és történeti forrásanyagának tervszerű feltárása: a magyar műemléktopográfia. Anyaga a benne rejlő problémák s a műtörténeti tudomány egyetemesebb érdeklődési iránya révén a nemzeti kereteken messze túlnövő tudományos igényeket és várakozásokat elégíti ki s így megindítása, — mint tudománypolitikai tett — jelentőségben nem is kisebb amannál. Akinek vannak a külföldi szakörökkel termékeny kapcsolatai, akinek volt alkalmá hallani szóban és írásban, mit vár a külföld a magyar műtörténeti kutatástól, az világosan látja e célkitűzés egyetemes, de éppen ezért fokozottabb nemzeti jelentőségét is. A magyar műemléktopográfia is az a terület, mint a magyar ősrégészet, mint a római provinciális és népvándorláskori archeológia, amelyen a magyar kutatás sajátos hazai célkitűzéseinek feladása nélkül, sőt azok hangsúlyozásával is szélesebb horizonton kapcsolódhatnak be az európai tudományosság vállvetett munkájába.

Az ily vállalkozás ma már csak a munka intézményes megszervezésével lesz megvalósítható. Ennek részletes programja és tervezete — mint nem elvi kérdés — messze túllépne e tanulmány kereteit. Előttünk az osztrák példa, intő, követendő és minden tervezetnél beszédesebb az ő kész intézményeivel, melyeket vitatkozás és szónoklás nélkül alkotott meg: Kunsthistorisches Institut des Bundesdenkmal-amtes, Staatliche Lichtbildstelle, österreichische Kunsttopographie.

A cselekvések ideje elérkezett s talán még nem késő. Amit az előttünk járó nemzedék boldog Nagy-Magyarországban elmulasztott, azt nekünk kell szegényen és ídfosztottan a csonka hazában, megszükkült keretek között, helyrehoznunk. Szomorú örökség, — parancsoló kötelesség.

KAPOSSY JÁNOS

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

A CSÍKI SZÉKELYEK PANASZA A NEMZETEK SZÖVETSÉGE ELŐTT

HUSZONÖTEZER székely család, mintegy 100.000 családtaggal, szorongó szívvel, de az örök igazságba vetett rendületlen hittel várja a Nemzetek Szövetségének döntését a román állam által elkönfiskált u. n. „Csíki magánjavak“ elkobzása miatt beadott panaszára.

A székelység panasza a Nemzetek Szövetségének legközelebbi ülészakán kerül tárgyalás alá s e tárgyalásra a székelyek is felkészültek igazságuk minden fegyvereivel, de a román állam is megindította propaganda hadjáratát, amelyben a történelem és a letagadhatatlan tények meghamisításának nem szokatlan módszerével ezúttal is találkozunk.

Ily körülmények között nem lesz felesleges a csíki székelyek e sorsdöntő órájában, közelebről megvizsgálni és megismerni a „Csíki magánjavak“ keletkezésének, céljának és rendeltetésének körülményeit s az elkobzás részleteit is feltárni s ezáltal minden oldalról megvilágítani ezt a fontos kérdést, a román hatalom tobzódásának ezen, talán legsérelmesebb és legigazságtalanabb gyümölcsét.

Hogy a kérdés fontosságára kellőképpen rámutassunk, elsősorban felsoroljuk azokat a vagyontárgyakat, amelyeket a román állam a székelyektől, minden ellenérték nélkül, egyszerűen hatalmi szóval, „az állam tulajdonába átvett“.

E vagyontárgyak ingatlanokból és ingókból állott.

Ingtatlanokban:

54.515 katasztrális hold erdőből, 8014 katasztrális hold legelő, rét, szántó és beltelkekből, Összesen tehát 62.604 kát. hold területből, amely területen a csíki székelység, az ingatlanok okosan felhasznált jövedelmeiből, másfél-százados birtoklása alatt a következő, most szintén elkönfiskált épületeket és intézményeket létesítette:

1. Csíkszeredán egy modem egyemeletes kőházat, gazdasági épületekkel s felszereléssel, melyben polgári leányiskolát és intézményt tartott fenn;

2. Csíkszeredán egy „Vigadó“ épületet, színház- és bálteremmel, teljesen felszerelve és berendezve;

3. Csíkszeredán egy hatalmas kaszárnyát, melyet az elszaklásig a magyar állam bérelt a honvédség céljaira;

4. Csíkszeredán két darab egyemeletes és egy földszintes bérházat;

5. Csíkszeredán egy 150 kát. hold birtokon mintagazdaságot folytató földműves iskolát;

6. Csíksomlyón egy 90 székely árvagyermek ingyenes nevelésére berendezett s apácák által vezetett „Árva- és szeretetházat“ a legteljesebb felszereléssel;

7. Borszékon egy 22 szobás villát teljesen berendezve, a vagyonhoz jogosult szegénysorsú betegek részére;

8. Tölgyesen s a birtok több helyén gazdatiszti és tisztviselői lakásokat, erdőőri lakokat stb.;

9. A birtok különböző részeim az erdők kitemeléséhez szükséges víz-műveket, fűrészeket stb.

Ezen most felsorolt ingatlanok értéke, az 1914. évi hivatalos becslés adatai szerint 105 millió 820.000 aranykoronát tett ki

Ezenkívül a román kormány elkönfiskálta:

1. Csúri magánjavak hozadékiból és a székelység önjerejéből, a csíki székely nép anyagi támogatására, az alapszabályok értelmében alapított, altruista jellegű „Csík—Gyergyó—Kászsónszék kiegészítő takarékpénztár” is annak mindenmü vagyonával együtt.

E takarékpénztár 1916-ban az alábbi tőkevagyonnal rendelkezett:

<i>Különféle alapok</i>	<i>Készpénz</i>	<i>Magánkötelezés</i>	<i>Értékpapír</i>
	<i>h</i>	<i>o r o n a</i>	
Ruházati alap	80.903·56	1.027.630·27	1.450.400·—
Lóbeszerzési alap	11.648·17	51.734·48	35.000·—
Ipari alap	11.525·24	34.752·—	43.000·—
Kivándorlási alap	9.727·61	35.211·51	22.000·—
Összesen ...	113.804·58	1.149.328·26	1.550.400·—

Az összes tőkevagyon tehát 1916-ban 2,813.532 aranykoronát tett ki.

2. Végül elkönfiskáltattak az igazgatáshoz szükséges mindennemű felszerelések, irodai berendezések, a tisztviselők s intézmények, árvalásos betegotthon bűtorai, felszerelések, tűzmentes szekrények, irattárak, gazdasági felszerelések, fogatok, autók, állatállomány stb., stb. szintén nagy összeget kitevő értékben.

Amint ezen felsorolásból láthatjuk, óriási, ma szinte megbecsülhetetlen értékek vonattak el — minden ellenének nélkül a székelység birtokállományából, amint a következőkben látni fogjuk, minden jogos alap nélkül.

Ezek után lássuk, miből és hogyan keletkezett a „Csíki magánjavak” név alatt ismert, fent részletezett vagyonkomplexum s mi volt ezen intézmény létesítésének a történelmi előzménye, célja és rendeltetése?

A történelemből tudjuk azt, hogy az ország keleti határainak védelme kezdetből, a minden székelyt megillető nemesség dmén, később az 1764-ben Mária Terézia királyné által megszervezett határőrezredekbe való beosztás folytán, az e határokon lakó székelyekre volt bízva. E kötelezettségüket két gyalog- és egy huszárezredbe beosztva teljesítették úgy, hogy a katonai szolgálatot teljesítő határőr felszereléséről, lováról s magáról is saját költségén gondoskodott. Ugyancsak 1764-ben szerveztetek meg a karánsebesi és naszódvidéki katonai határőrvidék is, amely határőrvidékeken az e területeken lakó románokból alakultak meg a határőrezredek.

A határőrezredek megszervezésével kapcsolatban intézkedni kellett aziránt is, hogy a határőrezredeknek módjuk legyen ruházatukról» felszerelésükről, lovakról és fenntartásukról gondoskodni s e célból a karánsebesi és naszódvidéki román határőrezredeknek jelentékeny korona (kincstári) birtokok bocsáttattak rendelkezésére és pedig a naszódvidéki határőrségnek kb. 463.000 hold és karánsebesi határőrezredhek kb. 38.000 hold területű ingatlanok.

A székely határőrezredek az azonban nem lehetett ilyen juttat-

tásban részesíteni, mm a Székelyföldön királyi adományból soha senki egy talpalatnyi földet sem kapott. A székelység ugyanis Szent László király óta mint politikai test foglal helyet Erdély történelmében s kiváltságai ősi megszálló népnek bizonyítják, kiknek dolgaiba a királyi hatalom közvetlenül sohasem avatkozott. A székelység területein sohasem voltak királyi földek.

Ennélfogva a székely határőrezredek fenntartásáról másképpen kellett gondoskodni.

Ez időben a török birodalom és az osztrák-magyar monarchia között szerződés kötött Erdély és a török fennhatóság alatt álló moldvai vajdaság között elhúzódó határvonal megállapítása tárgyában.

A határvonalat egy nemzetközi bizottság állapította meg, amely bizottság munkálatait 1769-ben fejezte be.

E munkálat eredményében Csík és Háromszék megyéknek Moldva felé eső határa mentén, több ezer hold erdő és havasi legelő csatoltatok vissza Erdély területéhez. A visszacsatolt erdők és legelők eredetileg a két vármegye székelységének magán és községi birtokai voltak s csupán a XVII. század második felében uralkodott zavaros viszonyok közepett jutottak ezek a moldvai vajdaság tényleges birtokába. A visszacsatolás alkalmával ezeket az Erdély területéhez visszacsatolt erdőket és legelőket „revindikált havasoknak“ nevezték.

A másfél századig tartó idegen birtoklás hosszú ideje után igen sok nehézség merült fel annak a megállapítása tekintetében, hogy a régi tulajdonjog címén melyik székely községnek és melyik székely családnak van a revindikált havasokhoz s azok melyik részéhez s mekkora területhez biztos joga?

Nehogy a régi jogos tulajdonosok valamelyike jogsérelmet szenvedjen, királyi kézirattal 10 éves igénylési határidő tűzött ki arra, hogy az egyes jogosult községek és családok ezen idő alatt érvényesíthessék és igazolják a követelt részekre vonatkozóan igényjogosultságukat.

A kitűzött határidő 1780-ban járt le, de ezen idő alatt a helyzet nemhogy tisztázódott volna, hanem még nagyobb zavarok keletkeztek. Ugyanis a nehézkes pörösködés és bizonyítás helyett, egyes hatalmasabb székely családok erőszakkal birtokába helyezkedtek a „revindikált havasok“ egyes részeinek s ebből folyóan igen sok jogsérelmennek és belviszálynak lettek okozóivá.

Ennek az áldatlan helyzetnek vetett véget II. József császárnak 1783 szeptember 3-án kiadott 1472. számú rendelete, amelyben meghagyta, hogy „mindazok a havasok és területek, amelyek a moldvaiaktól és a havasalföldiektől visszaszerezettek, egyedül csak a határőr katonaság használatára engedtesse át.“

II. József császár e rendelete tehát visszaadta a „revindikált havasokat“ azoknak a községeknek és székely családoknak, akiket e területek Ősi jogon megillettek, de a sok viszálykodásra okot szolgáltatott egyéni tulajdon helyett közös birtoklásba s egyben kijelölte a célt is, amelyre azok jövedelmei fordítandók: a határőrség fenntartására.

1784 tavaszán a csíki I. székely ezred, a Csíkszék vonalába eső

havasokat tényleg birtokba is vette s a birtokot a határőrök javára és nevében hasznóbérbe adta s a bevett hasznóbért a határőr családok között egyenlő arányban évenként felosztotta s az így szerzett vagyont, mint korlátlan tulajdonát szakadatlanul és háborítatlanul bírta és használta 1851-ig, tehát 68 évig.

II. József császárnak fenthivatkozott rendeletével, ugyancsak a revindikált havasokból a háromszéki székely és a fogarasi román határőrök is nagyobb területű havasokhoz jutották, ezek az ezredek azonban a kapott ingatlanokat később, maguk között családonként felosztották s így az ő részüik egyéni tulajdonba ment át és sem később, sem most senki sem zavartatott meg — egyébként — teljesen jogos egyéni tulajdonában. A csíki székelyek, a karánsebesi és naszódvidéki román határőrezredek azonban, mindig közös birtokként kezelték ingatlanait — s a csíki székelyeknek ez a közös birtoklás sok bajt és zavart okozott.

1851-ben következett be az első baj. Ekkor történt ugyanis, hogy az 1848—49-iki szabadságharc leverése után, az abszolutisztikus katonai hatalom meg akarta büntetni a szabadságharcban, a törvényes alkotmány védelmében hősiességgel harcolt székelységet s ezért „azon károk pótlására, amelyeket a székelyek magatartásukkal katonai vélelem szerint okoztak“, a kincstár javára lefoglalta a csíki székelység ezen közösen bírt ingatlanait. A háromszéki, ugyanolyan „bűnös“ székelyeknek visszaadott birtokot hasonlóan nem lehetett lefoglalni, mert Ők — mint fentebb említettük — azokat családonként már rég felosztották s egyénileg bírták.

A csíki székelyjavak lefoglalása is azonban csak átmeneti volt, mert az alkotmányos élet helyreállítása után az abszolutisztikus lefoglalás alkotmányos úton reparáltatott s Ferenc József király 1869 február hó 16-án kelt 10.559 szám alatti legfelsőbb elhatározásával: „örökre, visszavonhatatlanul, teljes tulajdonjoggal, az első székely gyalogezredet alkotott közösségnek, vagyis a határőr-családoknak visszaadott“ a lefoglalt egész birtok, amelyet azóta, 1923 évi április haváig, tehát 54 évig a vagyonhoz jogosult határőr-családok, az általuk alkotott s kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabályok szerint, autonóm jogkörrel, mint korlátlan tulajdonosok bírtak és használták.

Az idők változásával s az általános hadkötelezettség intézményesítésével a határőrezredek katonai külön kötelezettsége megszűnván, természetesen az e célra rendeleteit javak jövedelmeinek felhasználása is más célok kifizetésével történt.

E tekintetben Ferenc József 1869 évi legfelsőbb elhatározásában foglalt azon célkitűzés volt az irányadó, hogy a vagyon jövedelmei „oly közhasznú célokra fordíttassanak, amelyek a székely nemzet jólétét képesek előmozdítani“.

E célokat, a most már „Csíki magánjavak¹-nak nevezett közösség kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabályai a következőkben részletezik:

1. Csík vármegye területén oly intézményeket létesíteni, fenntartani és segíteni, melyek a földmívelés, kézmű- és gyáripar, bányászat, kereskedelem emelésére és a nép oktatására szolgálnak;
2. ösztöndíjak és segélypénzek adományozása által a földmíveléshez,

kézmű- és gyáriparhoz, bányászathoz, kereskedelemhez és a tudomány minden más ágához értő egyéneket nevelni; s végül:

3. a közgyűlés által meghatározandó, lehető olcsó kamatlábú kölcsönök nyújtása által a csíki székely népet anyagilag támogatni.

A fenti célok keretében nyújtandó támogatások az alapszabályokban felsorolt 52 csíkmegyei községből származó fő-, lófő- és darabontrendű nemes székely családok, valamint az 1848. évben a vármegye területén tartózkodott más székely és örmény családoknak a megyében illetőséggel bíró, fiágon való leszármazóit illetik meg.

Amint az eddigiekből is láthatjuk tehát, a csíki székelyeknek egy nem kis jelentőségű, sőt egész jövő egzisztenciájuknak s kultúrájuknak alapkövét képező nagyszabású ügye a „csíki magánjavak“ kérdése.

TEKINTETTEL arra, hogy a „Csíki magánjavak“ magyar (székely) közhasznú és kulturális célok szolgálatában állottak, bár az első erdélyi agrártörvény 2-ik szakasza kifejezetten úgy intézkedett, hogy „nem lesznek kisajátíthatok... a volt határőrvidéki ezredek vagyonszösségének birtokai“, az ezen törvényt hatályon kívül helyező s jelenleg is érvényben levő s az Avarescu-kormány alatt hozott „Lex Garoflid“ jogalapot teremtett ezen vagyonszösségi székely birtokkomplexum megcsorbítására. Még pedig a párisi kisebbségi egyezmény s az „egyenlő elbánás“ elvének sérelmével. Ennek a törvénynek 24. §-a ugyanis a kisajátítás alól csupán a naszódai II. román határőrezred legelőit vette ki, — ellenben a csíki magánjavakra s a karánsebesi (krassószörénymegyei) határezred ingatlanaira vonatkozóan ezt a mentességet megszüntette. A krassószörénymegyei határezred vagyona azonban ennek dacára csorbítatlanul megmaradt, mert az alsóbbfokú kisajátításokat a bukaresti Comitetul Agrar megváltoztatván — románok érdekéről lévén szó — a kisajátítás alól az egész vagyontömeget felmentette s így a naszódai román határőrvidék több mint 463.000 hold s a krassószörénymegyei 38.000 hold területű vagyonszössége ma is csorbítatlanul megvan a régi magyar uralom alatt is élvezett autonóm kezelésben s szervezeteiben.

Ezzel szemben a csíki magánjavakból már az alsóbbfokú agrárhatóságok jelentékeny területeket kisajátítottak, de még ez sem volt elegendő a román kormánynak s ezért a Gonstanescu S. földművelésügyi miniszter elnöklete alatt összeült Comitetul Agrar 1923 évi február hó 26-án tartott ülésében hozott határozatával teljes egészében megsemmisítette az alsóbbfokú kisajátítási határozatokat s kimondotta, hogy az Összes „javak teljességgel és joggal a román állam tulajdonát képezik — minek folytán rájuk vonatkozóan kisajátításnak helye nincs — és pedig mindennemű kártérítési kötelezettség nélkül, amelyel senkivel szemben sem tartozik s az ezen javakra vonatkozó bármiképpen létező igazgatóság (kezelőség) elvesztvén létjogosultságát, megszűnik, illetve átmege az államra, mint ezen javak tulajdonosára“.

Ennek a konfiskálás jellegű törvénytelen és méltánytalan határozatnak jellegét és célját eléggé megvilágítja az a parlamenti nyilatkozat, amelyet az elnöklő Constantinescu földművelésügyi miniszter 1923 évi december 7-én, egy interpellációra felelvén, a Kamara ülésén tett. (Desbaterile Deputatilor. Lásd Monitorul Oficial 1923 dec. 25-iki számának mellékletét.)

E nyilatkozatban Constantinescu — többek között — azt mondja: „Az agrár kommisszió (Comitetul Agrar) íélkezett ezen ügyben, határozatot hozott, amely nemcsak jogi szempontból jelentős, de hazafias cselekedetnek is felséges, tekintve, hogy igazságot szolgáltatott s egyben elégtételt adott a múltakban elszenvedett nyomorúságokért.“

„Ez a döntés örök dicsősége lesz mindig a mi igazságszolgáltatásunk évkönyveinek, mert megadta a jogot az államnak, hogy kizárólagos tulajdonosa legyen a „székely vagyonszösségnek“ s egyben az államot ezen javak igazgatásának birtokába helyezte.“

„Nincs szó kisajátításról, nem lehet tehát szó arról, hogy az állam bárminő kártérítést is fizessen ezekért a javakért, ami bekövetkezett volna abban az esetben, ha a kincstár nem vette volna azokat birtokba.“

„A parasztok fizetni fognak az államnak azért, amit nekik fog juttatni, az állam megtartja a többit anélkül, hogy bárkinek is fizetne.“

„Íme Képviselő urak! Ez az a mód, ahogyan én akartam s elintéztem ezt a kérdést, szem előtt tartva mindig a törvényt és az állam érdekeit. Ez az a védelem, amelyben én az idegeneket részesítettem, hogy ne vonhassák ki magukat a törvényes kötelezettségeik alól.“

E nyilatkozatból világosan kitűnik, hogy az egész eljárás arra irányult, hogy az ősi lakosságot képező s a trianoni békekötés által román állampolgárrá lett székelység, mint „idegen“, egész vagyonával „elégtételt“ adjon a „múlt“ért s ezzel a méltánytalan, bosszúsugallta elkobzással, megszámlálhatatlan milliókkal gazdagítsa a román államot.

A román kormány eme vagyoneklobzó intézkedése ellen emelt panaszt a csíki székelység a Nemzetek Szövetsége előtt. Panaszának zárkérélmé a következőkép hangzik:

„A Párizsban 1919. évi december hó 9-én, egyrészlől a Szövetséges és társult főhatalmak, másrészlől Románia között a kisebbségek védelmére kötött szerződés 8. cikke azt mondja, hogy:

„Minden román állampolgár faj-, nyelvi- vagy valláskülönbség nélkül a törvény előtt egyenlő.“

Mi bebizonyítottuk, hogy az erdélyi agrártörvény megalkotásánál, valamint annak végrehajtásánál, mi csíki székelység, mint faji kisebbség nem egyenlő elbánásban részesültünk, s hogy ezen nem egyenlő elbánás során kulturális érdekeinket szolgáló vagyonunktól megfosztanunk.

Mínthogy a kisebbségek védelméről szóló párizsi szerződés azt is mondja, hogy:

„Románia kötelezi magát arra, hogy a szerződés 2—3. cikkeiben foglalt intézkedéseket alaptörvényül ismeri el, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellenmondásban vagy ellentétben, s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.“

eleve semmises és nem hatályosulnak a velünk szemben véghezvitt lépések s így joggal

azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a Népek Szövetségéhez, hogy a hatalom erejével ellenünk meghozott és végrehajtott elkobzó határozatot megsemmisíteni s minket, csíki székelyeket, másfélévszázados jogainkba visszahelyezni kegyeskedjék.“

A fentiekben ismertett panaszra a román kormány észrevételeket tett, amelyre a csíki székelyek ismét válaszoltak. Úgy a székelyek, mint a román kormány ezenkívül is több — a genfi főtítkári hivatalhoz beadott — beadványban fejtegette álláspontját s az ekként előkészített kérdéskomplexum kerül majd a Szövetségi Tanács legközelebbi ülészakán döntés alá.

A KÉRDÉS ezen előzetes ismertetése után röviden vizsgáljuk meg azokat az érveket is, amelyeket a román kormány álláspontjának védelmére felhoz s lássuk, mennyire helytállóak ezek az érvek.

Bár a Comitetul Agrar határozatának meglehetősen összekuszált és zavaros Indokolását nehéz tteigérteni, mégis abból fővonalakban megállapíthatjuk azt, hogy a Comitetul Agrar a „csíki magánjavak“-at a következő indokokból jelentette ki államvagyonnak:

1. mert álláspontja szerint II. József császár 1783-ban a kérdéses vagyont csak haszonélvezetre s nem tulajdoni joggal adta az első székely gyalogezredet alkotott csíki székely családoknak;

2. mert az abszolutisztikus uralkodó 1851-ben ezt a haszonélvezetet is elkobozta a székelyeknek az 1848—49-1 szabadságharcban tanúsított „lázdása“ miatt;

3. mert 1869-ben, Ferenc József ezt a vagyont az állam tulajdonjogának fenntartásával csak használatra adta vissza a székelyeknek és pedig nem a székely határőr-családoknak, hanem Csík vármegye egész közönségének; és végül

4. mert a román állam amúgy is teljesíti azokat a feladatokat, amelyek céljaira I. Ferenc József a kérdéses vagyont visszaadni rendelte s ezért a haszonélvezeti jog is visszaszáll — ellenérték nélkül — az államra;

mindezen okokból tehát „az állam az egész vagyonnak teljes és zavartalan tulajdonosa“, annál is inkább, mert a vagyon tulajdonjoga sem a múltban, az első adományozáskor nem volt a székelyeké, sem a visszaadás folytán nem illette meg őket, hanem annak csupán haszonélvezői voltak.

Lássuk most már pontonként, hogy ezek az indokok helyt állanak-e és a felhozott tények megfelelnek-e a valóságnak és a jogi igazságnak?

A Comitetul Agrar — mint a fentiekből látható — legerősebb érvként azt az álláspontot érvényesíti, hogy a csíki magánjavak tulajdonjoga a székelységet nem illette meg s ez alapon hozta meg jogfosztó határozatát.

Mielőtt a tulajdonjog bizonyításának kérdésére áttérnénk, rá kell mutatnunk arra, hogy a Comitetul Agrar, mikor döntésében a tulajdonjog kérdésének bírálatába bocsátkozott és ítélkezett, az agrártörvényben körülírt hatáskörét túllépte s ezért határozata alakilag is semmis, mert törvényellenes.

Az alkotmánytörvény értelmében vagyonától bírói ítélet nélkül senki meg nem fosztható. Bírói ítéletet pedig, csak a vonatkozó törvények alapján megszervezett, kimondottan bírói fórumok hozhatnak.

A Comitetul Agrar ilyen bírói fórumnak nem tekinthető, már azért sem, mert ezt a testületet az agrártörvény szervezte, az ugyanott megszabott hatáskörrel, vagyis csakis kisajátítási kérdésekben való döntési joggal.

A bírói fórumnak első kritériuma, hogy a király által kinevezett független bíróból álljon, akik nem lehetnek egyben az állam végrehajtó hatalmának részesei. A Comitetul Agrar kérdéses határozatát Constantinescu S. földművelésügyi miniszter elnöklete alatt összeült olyan bizottság hozta, amelynek legtöbb tagja bírói kinevezést sohasem kapott, bíró nem is volt s magát a bizottságot sem találjuk meg Románia bírósági szervezetében.

Ennélfogva a Comitetul Agrárnak nem is volt joga arra, hogy a székelységnek eddig soha és senki által kétségbe nem vont tulajdoni jogát kérdés tárgyává tegye s ennek eredményeképpen a hasonló kérdésekben kötelező kontradiktórus eljárás s az érdekeltek meghallgatása nélkül minden ellenérték nélkül, egy népkisebbség kulturális céljaira rendelt s az agrártörvény céljaival semmiféle összefüggésben nem

álló intézményeket s az agrártörvény által nem is érintett ingóságokat is elkobozzon.

De anyagilag és tárgyi tekintetben sem helytálló a Comitetul Agrar döntése, sőt a történelmi tények elferdítésére és meghamisítására van alapítva.

Ad 1. II. József császár adománylevelében szóról-szóra az foglaltatik; „hogy a havasok és területek, amelyek a moldovaiaktól és havasaljai oláhoktól szerezettek vissza, egyedül csak a határúr katonaság használatára és javára engedjessenek át/.

Hogy ezekkel a bár jogilag nem is teljesen precíz kifejezésekkel a tulajdonjogot is átengedni kívánta az adománylevel, arra következtetni lehet abból a tényből, hogy az ugyanezen adománylevellel a háromszéki székely s fogarasi román batárőrezredeknek adományozott ingatlanokat, ezek a határörök családonként maguk között felosztották, egyéni tulajdonba vették át s ez ellen a ténykedés ellen soha senki kifogást nem emelt 8 az illető birtokosok s jogutódaik egyéni tulajdonjogát soha senki meg nem zavarta.

De tegyük fel, hogy a fentemlített József császár-féle adománylevel, a most előadott okfajta dacára is, csak használati jogot adott volna a székelyeknek s nem teljes tulajdonjogot, akkor sem állhat meg a Comitetul Agrar álláspontja azért, mert:

ad 2. és 3. Ferenc József király, az 1867-1 kiegyezés s magyar királlyá történt megkoronázata után, helyre kívánván állítani a jogfolytonosságot, egyéb abszolutisztikus tényeken kívül, revízió alá vette az Z851. évi, a csíki székelység ingatlanait elkobzó császári rendeletet is s ezt hatályon kívül helyezte, elfogadván mindenkben az alkotmányos minisztérium ide vonatkozó azon felterjesztését, hogy: „azon erős meggyőződésünkben, hogy a közérdek is hatalmasan követeli a székely népnek anyagi és szellemi haladását és fejlődését, hogy missziójának, főként Oriens felé eleget tessen, hódolattal véleményezzük,

hogy a felosztott székely határőrezredek által bírt és fentebb már elősorolt minden névvel nevezhető ingó és ingatlan javak adassanak vissza kegyelemből és pedig a következő szabályzattal:

A felosztott első székely gyalogezred (Csík) által ruházati pénzalapja alakítására biztosított és fennebb elősorolt, jelenleg a gyergyószentmiklósi és kászonújfalusi állami erdőörök által az állam javára kezelt szántó, kaszáló, legelő és erdőbirtokok az azokon található építményekkel, fölszerelésekkel és telepekkel örökre, felhasználatlanul, teljes tulajdonosi joggal Csíkszék közönségének.“

I. Ferenc József 1869 február 16-án kelt „legkegyelmesebb elhatározásával tehát, amidőn a székelyek által hirt összes ingó és ingatlan javakat, még a befolyt időközi jövedelmeket is, kifejezetten a fajt idézett felterjesztésből szösz szerint idézett feltételek mellett visszaadta (és nem újból adományozta) a csíki székelységnek, egyrésztől teljesen hatályon kívül helyezte, mondhatjuk jóvá tette az 1851-! abszolutisztikus, önkényes elkobzást parancsot, másrésztől pedig vitán felül megállapította e vagyona a székelyeknek örökletes, feloszthatatlan, teljes tulajdonjogát.“

Az elkobzást rendeletre, ezek után a Comitetul Agrar sem hivatkozhatok többé, mert azt, amit a koronázatlan császár parancsa kikényszerített, helyrehozta a megkoronázott király alkotmányosan kiadott rendelet s az ennek alapján bekövetkezett jogszerű tények, s mert egy jogtalanságból, amely meg is szüntettetett, jogot származtatni nem lehet.

A királyi „legfelsőbb elhatározás.“-ban kifejezetten a csíki székelység javára megadott tulajdonjogot megerősíti a csíki székely közfletnek ezt követő, 1923-ig — tehát újabb 54 évig — tartó zavartalan birtoklása, amely birtoklás a fennálló törvények értelmében, önmagában véve elbirtoklás jogcímén is, kétségtelenné teszi a székelység tulajdonjogát.

Nem felel meg tehát a történelmi tényeknek és valóságnak a Comitetul Agrar azon érvelése, hogy a szóban forgó vagyont I. Ferenc József a székelységnek csupán használatra adta volna vissza s a csíki székelyek az tulajdoni jogot nem is szereztek, a ezzel meg van döntve az elkobzó határozatnak a vitássá tett tulajdonjogra felépített minden érvelése, az abból folyó jogi következtetésekkel együtt.

Még kétségtelenebbé teszik a csíki székelységnek a csíki magánjavakra vonatkozó kizárólagos és korlátlan tulajdonjogát az alábbi körülmények.

Sem a magyar kormány, sem a vármegye, sem semmiféle más tényező a csak székelyek legutóbbi 54 éves birtoklása alatt, az Ő kizárólagos és kor-

látlan tulajdonjogukat vita tárgyává nem tette, sőt ezt concludens tényekkel el is ismerte.

Csupán egy pár ilyen jogi elismerést tartalmazó jogi tényre hivatkozunk e helyen.

Az elkobzásig érvényben állott kezdési alapszabályok, amdyek 1909-ben alkottattak s amelyeket a vármegye javaslatára a legfőbb kormányhatóság, a belügyminisztérium is jóváhagyott, ezt a címet viselik: A „csíkmegyei volt székely határőrezredekelt alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező Ruházati alap kezdésére vonatkozó alapszabály.“ Ezen alapszabályoknak 8. §-a pedig világosan meghatározza, hogy kik a vagyonhoz jogosultak.

Feltételezhető «, hogy ezen, a székelység kizárólagos tulajdonjogát ilyen kifejezetten megállapító alapszabályokat a belügyminisztérium jóváhagyta volna, ha ez a tulajdonjog nem állott volna vitán fűl s ha e vagyonra akár az állam, akár pedig a hivatalos vármegye tulajdonjoga szóba kerülhetett volna.

De ezenkívül is úgy az állam, mint a hivatalos vármegye és a csíki magánjavak kezelésége között többrendbeli szerződéses viszony létesítettet, amely viszonyban a „csíki magánjavak“ mindig, mint a javak tulajdonosa szerepelt s e minőségében szerződött vde az állam vagy a hivatalos vármegye.

Így többek között: A vármegye 1910-ben a vármegyeház kibővítésére — a kormány jóváhagyásával — 450.000 korona amortizációs kölcsönt vett fel a „javak“ pénztárából s a vármegye a törlesztéses részleteket 1923-ig pontosan fizette is.

1919-ben ugyancsak a vármegye az alaptól újabb kölcsönt vett fel tisztai nyugdíjalapja részére s ezt a kölcsönt később hiánytalanul vissza is fizette.

A honvédelmi minisztérium a csíki magánjavaktól szerződéssel kibérelte a Csikszeredái nagy épületet, amelyet a honvédség kaszárnyájának használt; a pénzügyminisztérium pedig egy szépvízi házat bérelt a pénzügyőrség részére s végül a földművelésügyi minisztérium a földmives iskola részére használt birtokrészt bérelte a javaktól. Mindezen bérletek után a m. kir. kincstár szerződésileg meghatározott bérösszeget fizetett a magánjavak kezdőségének.

Sőt maga a román pénzügyi kincstár is kötött ilyen bér szerződéseket a kezeléséggd. Így éveken át bérben tartott egy épületet dohány-raktár céljára, Csikszeredában pedig egy épületet a Siguranca részére vett ki bérebe s egy harmadik épületet az erdészeti hatóságok részére bérelt ki. Mind a három épület évi bérét 1923-ig a román kincstár is pontosan fizette.

Ha a szóban forgó vagyon akár állami, akár vármegyei vagyon lett volna, létezhetek volna-e ilyen szerződések s elképzelhető-e, hogy a kincstár olyan épületeket béreljen ki, amelyek az ő tulajdonát képezik s ezzel elismerje a bérbeadó tulajdonjogát?

S végül — e helyen — újból rámutatunk arra, hogy a II. székely határőrezred leszármazottai, a háromszéki székelyek, akik a fenthivatkozott felterjesztés alapján I. Ferenc József által kiadott ugyanazon „legfelsőbb elhatározással“ kapták vissza vagyonukat, azt maguk között egyéniileg felosztották, úgyhogy az egyes vagyonrészek tökéletes egyéni tulajdonjogba mentek át.

Ha a vagyon állami vagy más tulajdon lett volna, vagy az államot illető tulajdonjog fenntartott volna, ez a felosztás nem történhetett volna meg, mert el sem lehet képzelni, hogy a kormány, mint a vagyon felügyelő hatósága, a felosztást s az idegen vagy legalább is vitatható tulajdonnak egyéni tulajdonba való átvételét jóváhagyta s ahhoz hozzájárult volna.

Ami pedig a Comitetul Agrar azon érvdését illeti, hogy az dkobzott vagyont I. Ferenc József király nem a székely határőr-családoknak, hanem „Csikszék közönségeinek adományozta, megcáfolja ezt az a körülmény, hogy a fenthivatkozott, kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabályok 8. §-ában fel vannak sorolva mindazok, akik e vagyonhoz jogosultak, a jogosultság pedig aszerint állapított meg, hogy kik származtak a határőr-családokból. Ez a jogosultság tehát nem vitatható.

De — ettől eltekintve, — ha a legfelsőbb elhatározásban foglalt eme kifejezés „Csikszék közönsége“ alatt mást lehetett volna érteni, mint a csíki határőr-családokat, ha ez a kifejezés magát a hivatalos vármegyét akarta volna jelenteni, akkor már az adományozáskor a vármegye vette volna azt kezelésbe s kezelte volna az 1886. évi XXI. tvben meghatározott szabályok szerint s nem maguk a csíki székely határőr-családok bírták, kezelték és használták volna, külön jóváhagyott alapszabályaik szerint megállapított módon s megválasztott kezeléségük útján.

Ez az 54 éves, zavartalan, sőt kormányhatóságilag elismert békés birtoklás egymagában bizonyítja úgy a tulajdonjogot, mint azt, hogy kik a jogos tulajdonosok.

Ad 4. Ami végül azt az érvelést illet, hogy a román állam amúgy is teljesíti azokat a feladatokat, amelyek céljaira I. Ferenc József a vagyont visszatérítési rendelettel s ezért a haszonélvezet is — ellenérték nélkül — visszaszáll az államra, a következőket jegyezzük meg.

A fentiekben kétségtelenül kimutattuk, hogy a „csíki magánjavakat“ illetően a csíki határőrcsaládokat kizárólagos és korlátlan tulajdonjog illeti meg s nemcsak haszonélvezet, ennél fogva jogilag „haszonélvezet visszaszállásáról“ beszélni nem is lehet. Ez jogi képtelenség. Mert a kizárólagos és korlátlan tulajdonjog a használatot is magában foglalja, az lényeges tartalma s mihelyt a Comitetul Agrar határozatában vitatott tulajdonjog kérdése a székelység javára eldöntött, „a haszonélvezet visszaszállásának“ álláspontja, mint jogalpnélküli, önmagától összeomlott.

De ettől eltekintve is, hipokrita kijelentés az, hogy román állam teljesíti azokat a feladatokat, amelyek céljaira vagyonjövödelme fordított.

Az előzőekben, az alapszabályokból idézve, felsoroltuk a célokat. Tisztán a székely nép kulturális és társadalmi szükségleteinek a kielégítését szolgálják a célok.

Már most, anélkül, hogy a közismert és unostalan tárgyalt erdélyi kisebbségi sérelmeket itt felsorolnánk, kérjük azt, mit tett a román a székely népért, a székely kultúráért?

A magyarnyelvű földművés iskolából román földműves iskolát, s a leányiskolából román iskolát csinált.

A székely gyermekek árvaházat elvette.

A borszád üdülőházba egy székelyt sem enged be.

Ősztöndíjat, segélypénzt még elvétve sem kapott székely gyermek.

A csíki székely nép anyagi támogatása még mesében sem létezik. A székelyföld „kultúrzóna“, a hova magyarul nem is tudó regáti tanítókat helyeznek stb., stb,

Így teljesíti a román állam az alapszabályok 2. 8. és 193. §§-ában előírt célokat: „a székely nemzet jólétét előmozdító közhasznú célokat.“ Nem teszi, elég hiba! De legalább akkor né nyúljon olyan vagyonhoz, amelynek jövedelmeivel kötelességmúlasztását pótolni lehetne, s ne akarjon hipokrita módon olyan színben pompázni, amelyet az első esőcsepp lemoshat róla. Mert azt igazán nem lehet „a székely nemzet jóléte előmozdításának“ nevezni, hogy a székely vagyontól Bélbör, Holló, Tölgyes és Békás havasi községek román lakosságának kb. 27.000 hold érintetlen erdőt futtatott, amelyet ezek mostanáig majdnem teljesen kiirtottak, úgyhogy ma már jobbra értéktelen erdőtalaj van a nagyértékű fenyőerdők helyén. Ez nemcsak vandalizmus, hanem az állam közgazdasága ellen elkövetett merénylet is.

Míndezek után még rámutatunk arra, hogy az elkobzást kimondó határozat, a saját képtelen jogi álláspontjával szemben is, az abban vitatott — bár tarthatatlan — jogi érveléseken túlmenően olyan sérelmet is okozott a székelységnek, amelyet a sérelmes határozat még indokolni sem kísérelt meg.

A sérelmes határozat ugyanis azon a fentiekben megcáfolt jogi alapon épült fel, hogy a csíki székelyeket a vagyonnak csak a haszonélvezete s nem a tulajdona illette meg.

Azt azonban mindig elismerte, hogy a haszonélvezet megillette.

Ennek dacára a sérelmezett döntésben az állam javára nemcsak a törzsvagyont kobozta el, hanem elkobozta azokat a vagyონrészeket is, amelyeket a „csiki magánjavak“ kezelősége másfél százados okos, gazdaságos kezelésével a jövedelemből létesített, hogy úgy mondjuk, megtakarított s amelyek, még a román állam tarthatatlan álláspontja szerint is, mint a jogos haszonélvezetből félretett vagyon a székelyek elvitathatatlan tulajdona.

II. József császár tudvalevőleg csupán a „revindikált havasokat“ adományozta a székelyeknek. Tehát csupán a pusztá erdőket és legelőket.

Minden létesítményt, épületet s felszerelést maga a vagyonkezelőség létesített, természetesen a jövedelmekből.

Az előzőekben részletesen felsoroltuk azokat a vagyontárgyakat, amelyeket a román kormány most a székelységtől elkönfiskált.

Az ott felsorolt polgári leányiskolát, intézményt, vigadót, színházat, báltermet, a Csíkszeredái értékes házakat, a csíksomlyói árva-házat, a borszéki üdülőházat, a birtokokon található épületeket, fűrészeket és vízműveket, a takarékpénztárat s mindezek felszereléseit és berendezéseit stb., stb. a kezelőség mind a legutóbbi 54 év alatt, az 1869-1,1. Ferenc József általi visszaadományozás után, saját erejéből s a birtokok hozadékiból létesítette. Ezek tehát az elkobzó határozat által elismert álláspont szerint is, mint időközi haszonvételek a székelység tulajdonát képezik. Mert jogi szempontból az igazán nem tesz különbséget, hogy a haszonélvező az évi jövedelmet elkölte vagy félreteszi és tőkésíti. Az mégis az ő elvitathatatlan tulajdona marad, — azt tőle még a jogos tulajdonos sem veheti vissza.

Így tehát a román állam saját álláspontját s a magánjog leg-
elemibb alapelveit is megsértve hajtott végre egy olyan elkönfiskálást, amelyre a jogéletben példa nincsen s amelyet mással, mint a Constantinescu által a parlamentben is hangsúlyozott „hazafias“ bosszú-állással alátámasztani nem lehet.

Ez a világraszóló sérelem, egy hazájától amúgy is megfosztott, elpusztulásra kárhóztatott népfajnak folyton égő sebe, orvosolatlanul nem maradhat, mert ellenesetben megrendül a hitünk az igazság szent eszméjében.

PAPP JÓZSEF

FIGYELŐ

A MAGYAR BÚZA BECSÜLETE

— A Közgazdasági Társaság atkétja —

EZ alatt a cím alatt a Magyar Szemle 1927 novemberi számában foglalkoztunk azzal az állítással, hogy az egykor minősége tekintetében világszerte verhetetlen magyar búza dien újabban kifogások merülnek fíd a külföldi vásárlóknál, sőt a hazai malom- és sütőipar körében is. Már akkor föltétlenül szükséges intézkedésképpen sürgettük, hogy búzáink megtámadott becsületének kérdésében üljön össze a szakértő bíróság, állapítsa meg, igazak-e a vádak; ha pedig az derül ki, hogy más búzák minősége megelőzte a mienkét, ennek a helyzetnek a következményeit a legsürgősebben le kell vonni.

Azóta néhány év telt el és a bíróság csak most ült össze. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ezt sem a magyar mezőgazdasági érdekek hivatott őreinek köszönhetjük, hanem egy tudományos társaságnak, amdy, mint a többi hasonló, részben csekélyke adományoknak, részben pedig annak köszönheti csak, hogy még mindig fennáll, hogy tagjai közt akadnak áldozatkész emberek, akik munkájukért sem erkölcsi, sem anyagi haszonra nem számítva, képességeiket szívesen rendelkezésre bocsátják, ha arról van szó, hogy valamdy országos fontosságú kérdésnek tisztázására fórum szükséges. Tdjes elismerés illeti a Magyar Közgazdasági Társaságot a magyar búza minősége, ára és értékesítése ügyében megtartott ankét rendezéséért. — Alkalmat adott arra, hogy a kérdésben érdekelt legkülönbözőbb irányú tényezők végre komolyan és főlelősségttjesen elmondhassák véleményüket. Csak csodálkozunk lehet, hogy hivatalos helyről vagy a mezőgazdasági érdekképviseletek részéről ilyen értekezlet összehívását már régen nem találták szükségesnek.

Aki az értekezlet most megjdent anyagát¹ tartalmad könyvet áttanulmányozza, az megkönnyebbüléssel teszi le azt. Két okból is megkönnyebbüléssel. Először, mert a sokat vitatott kérdésben végre tisztán lát, másodsor, mert ha a múltra vonatkozólag megdöbbsentő mulasztások képe bontakozik is ki, a jövő sem egészen vigasztalan.

Ami a múltat illeti, kiderül, hogy valamikor a magyar búza csakugyan egyenrangú versenytársa lehetett a legkiválóbb kanadainak. Míg azonban az amerikaiak állandóan kutattak és kísérleteztek a minőség emdése érdekében, addig mi csak a többet termő fajták kitenyésztésére törekedtünk. Az egész búzanemesítési munkának ez volt egészen a legutóbbi időkig szinte kizárólag vezető szempontja és még szerencse, hogy emellett az új fajták minőségileg általában nem is maradtak d a régi apró, vörösszemű, kemény tisztai búza mögött. Persze ez magában nem volt degendő, mert közben a legjobb Manitoba búzák minősége lényegesen megelőzte a legkiválóbb magyarét, amely ma már a világpiacon csak közepes minőségnek

¹ A magyar búza minősége, ára és értékesítése. A Magyar Közgazdasági Társaság ankéje. Sajtó alá rendezte Kisléghi Nagy Dénes. Közgazdasági Könyvtár IX. kötete. Budapest, Gergely R. kiadása, 202 oldal.

számító délamerikai búzákét sem igen éri el. Még nagyobb bajt okozott azonban, hogy figyelmen kívül maradt egy másik körülmény. Az egyes nemesített fajták a legjava minőségű termést csak bizonyos körülmények közt adják, ellenben kedvezőtlen körülmények közt sokkal kevésbé válnak be, mint beváltak az ott már akklimatizált nemesítetlen fajták. Ha tehát például voltak is vidékek, ahol a Székács-féle búza többet, de ugyanolyan minőségűt termett, mint a régi búza, viszont más vidékeken esetleg csak többet, de silányabb minőségűt hozott, mert ott másfajta nemesített búzára lett volna szükség. A következmény az volt, hogy noha a nemesített fajták ellen minőségi szempontból egyenkint panasz nem lehetett, a helytelen kiválasztás folytán általában mégis romlott a magyar búza minősége.

Igy aztán nem csodálhatjuk, ha évről-évre nehezebbé válik búzáinkat eladni, még akkor is, ha ár tekintetében hűségeken követjük a világiac romló viszonyait. Nem szeszély vagy a fogyasztó részéről túlkövetelés idézte elő, hogy a kereskedelemnek folyton kényesebben kell ügyelnie a búza minőségére, bár természetesen az ízlésnek a kultúra haladásával párhuzamos finomodása is szerepet játszik. De még fontosabb talán az, hogy a feldolgozó ipar átalakult. Azelőtt Közép-Európában a kenyérszükségletnek 60—80%-át házilag állították elő, ma annak 80—90%-át pékműhelyekben. Az utóbbiakban azelőtt kézierővel folyt a munka, ma jóformán teljesen gépek dolgoznak. A sütés kézműből gyáriparrá lett és utóbbinak nélkülözhetetlen az egyöntetű, egységes és megbízható nyersanyag. A gép nem figyel, mint a pék, eléggé meg van-e dagasztva a tészta, a gép nem okos, hogy tovább gyúrja azt, ha még nincs eléggé átgyúrva, a gép egy bizonyos ideig működik az anyagon és aztán löki azt tovább a következő gyártási fázisba. Ha a nyersanyag nem volt azonos azzal, amelynek alapján azt a bizonyos időt kiszámították, már hiba van a gyártásban. Ezért kell az egységes és megbízható minőségű liszt ma már mindenütt.

De különösen kell a jóminőségű liszt. Sokat panaszkodunk a miatt, hogy a beviteli országok minden eszközzel iparkodnak hazai kenyértermelésüket fokozni. Olyan országok részére azonban, amelyek természeti viszonyaiknál fogva jó búzaminőségek előállítására alkalmasak, ez csak előny. Ugyanis a beviteli országok szinte egytől-egyig csak úgynevezett puha búzát tudnak termelni, olyan a talajuk és éghajlatuk. Ennek a feljavítására nélkülözhetetlen a keményebb, síkérűsabb, jobb minőségű síkért tartalmazó és több vizet felvenni képes búza. Amely országok illet termelni képesek, azoknak a természet szinte kiváltságos helyzetet biztosított, mert akármennyi búzát termelnek is másutt, az ő jó búzájuk nélkül jó kenyeret sütni nem lehet. Az önellátási törekvések tehát javították a jó búza helyzetét, mert míg a beviteli országok azelőtt átlagos búzát importálva, ezt megtalálták a csak átlagos búzát termelő országokban is, és ez a minőség megfelelt a sütőipar kívánságainak, ma a saját rosszminőségű búzájukká! magában véve nem boldogulnak, azt feljavítani azonban csak egynéhány, kiváló fajták termelésére képes országból eredő importtal tudják.

És itt dereng a vigasztalóbb jövő reménye Magyarország számára is. A kísérletek megállapították, hogy vannak olyan nemesített búzafajták, amelyek jelentékenyen nagyobb hozam mellett is megfelelő talajon és klímában egészen kiváló minőség termelésére alkalmasak. Van olyan, amelynek minőségi értéke 10%-kal is meghaladja a legjobb Manitoba búzáét. A feladat csak az, hogy ezen nemesített fajták legkiválóbbjait kiválasszuk, megállapítsuk, hogy melyiket hol lehet a legjobb eredménnyel alkalmazni és mezőgazdasági termelésünket ennek megfelelőleg szervezzük át. Ha ez sikerülne, ennek nem kisebb következménye lenne, mint hogy először is általában métermázsánként a jelenlegi piaci viszonyok közt például 7—8 pengővel többet érhetnénk el,

másodsor azonban valósággal monopóliumhelyzetbe jutnánk, vagyis csak a kanadai, de nem mindenféle más búzáknak ugyanazt a szolgáltatást megtenni az osztrák, a német, a cseh, a francia stb. lisztiparnak, mint amelyre ez a céltudatosan termelt, magyar minőségbúza alkalmas volna. És ezt elérni nem ábránd, mert hiszen a feladat, ezt felelősségteljesen mondhatjuk, nem a legnehezebb problémák közé tartozik. Persze kishitűvé kell lennie az embernek, ha látja, hogy íme, ezek a világos és beszédes eredmények is, melyek az anketén tisztázódtak, senkit sem mozdítottak meg a hivatottak közül abban az irányban, hogy ezen az el nem téveszthető úton céltudatosan elindítsák a magyar mezőgazdaságot. De nemcsak abból nem veszünk észre semmit, hogy e többéves és részleteiben nagy átgondolást kívánó programút megvalósítása érdekében történék valami, hanem azt sem látjuk, hogy figyelemre méltottak volna egyes, az értekezleten felmerült ötleteket, melyeknek pillanatnyilag igen jelentékeny hatásuk lehetne és amelyek semmi különösebb előkészületet nem kívánnak.

Így például igen életrevaló gondolatnak kell tartani azt a javaslatot, hogy az állam tiltsa el a legkiválóbb kemény búzafajtáknak a belföldön kenyérsütésre való felhasználását. Ez a mostanában külföldön oly sokféle alkalmazott őrlési kényszerek különleges magyar alkalmazása, mintegy negatív változata lenne. Semmivel sem jelentene több megkötöttséget a forgalomban, mint amazok, ellenben a hatása az volna, hogy jelentékenyen több maradna a kivitel rendelkezésére abból a búzából, amely után még ma is nagy kereslet van. Viszont a magyar fogyasztást semmi sérelem nem érné, ha a közepes fajtából készült kenyérré szorítanák, mert ez is megüti azt a minőséget, amelyet ma Európaszerte fogyasztanak. Ebben a tekintetben sokat tanulhatnánk az annyszor emlegetett dánoktól, akik hosszú időn át a vaját exportálták, ők maguk pedig margarinnal éltek.

Egy bizonyos: ha az anketét nem is tudta teljesen igazolni a magyar búzát, a magyar föld, a magyar klíma és a magyar búzanevelés tudománya teljes elégtételt kaptak. De nagy felelősség súlyától terhelve került ki onnan az a közgazdaságpolitika, — hivatalos és nem hivatalos egyaránt, — amely a föld, klíma és tudomány által nyújtott lehetőségeket parlagon hevertette eddig és ezzel a romlás útjára engedte tévedni a magyar búzát.

IHRIG KÁROLY

TÁRSADALOMPOLITIKA ÉS HADÜGY

A MAGYAR társadalmpolitikai vonalvezetéssel szemben elhangzott közéleti bírálatok során figyelemreméltó súllyal megnyilatkozó érv szerint a kormányzat, megfelelő gazdasági alapok nélkül, nyugodtabb és szolidabb időkre való szociális és népjóléti intézményt alkotott és megteremtette a szövevényes munkásjóléti igazgatásnak falanszterét. „Utólérte a végzet, amely kikerülhetetlen osztályrésze minden olyan merész reformnak, amely nem számol a gazdasági élet realitásaival és törvényszerűségeivel.“ Ha egyszer belehallgatunk a felzaklatott lelkiületű magyar társadalom morájlásába, fülünkbe zúg minduntalan a keserű sirám: miért csináltak társadalmpolitikát, miért e korszerűden szociális védelem, miért terheltek bennünket túl a népvédelem, a népjóléti költségeivel? Egy szellemi danse macabre-ban jut kifejezésre a társadalmi tiltakozás azoknak „fanatizmusával“, „megátalkodottságával“, „kérelhetetlenségével“, „türelmetlenségével“ szemben, akik a társadalom tiltakozása, a démosz képviselőinek minden ékesszólása ellenére, nem átalják a társadalomra reá erősz-

kölni a maguk népvédelmi, szociális fejlődést sürgető, a népiérok szabad kibontakozását megnyitó társadalompolitikáját. A társadalom még eltűri azoknak a terheknek elviselését, amelyhez hozzászoktatták, de tiltakozik minden újabb alkotással szemben, tekintet nélkül arra, hogy vajjon a nemzet létszükségletét fedezik-e a már meglévő szociális intézmények, vagy hogy magasabbrendű társadalomnál a nemzetiségi érés előfeltétele, a nemzeti életszerkezet szerves kifejlődésének sine qua nonja-e a szokatlanul új alkotás. Ez a kritikai magatartás akkor lenne észszerű, ha az állam és a társadalom intézményei valóban a nemzeti létszükséglet időbeli sorrendjében alakulnának ki, tehát a közületi intézmények megalkotásának sorrendje mindenkor megfelelné a nemzeti létszükségletek hierarchiájának, ha az az intézmény támadna elsőnek életre, mely a nemzet megélhetése és fejlődése szempontjából mindenekelőtt szükséges, utoljára pedig amaz, mely mellett már matematikus, hogy vajjon a társadalomnak ez intézmény megteremtésével hozott áldozata felére az új intézmény megalkotásával járó előnyökkel. Sajnos azonban, valamely nép—nemzetiségi fejlődésének történelmi folyamata során—intézményeit nem nemzeti jelentőségüknek sorrendjében termeli ki önmagából, hanem a politikai változások, arányok és összefüggések irracionális esetlegességei szerint. De ha egy nemzet hajóját egy világpolitikai tornádó, a történelmi jövőről lemondás és anyagi megélhetés válságának Scylla és Charybdisa közé sodorja, akkor tartsanak a nemzet nagyjai, lelki és szellemi értékben és hatalomban nagyok, ítélőszéket a közösség intézményei és funkciói felett és kezükben a magyar öncélúság zsinórmértékével, szellemükben a magyarság történelmi rendeltetésének és elhivatottságának büszke tudatával ítéljék életre, fejlődésre, jövőre mindazt az elvet, intézményt, funkciót, melynek léte, ereje és működése a már-már marasmusba meredt nemzeti energiák kifejlődésének előfeltétele, és marasztalják, sorvasszák el, ami egy nép életének aranykorszakában bár lehet stílusos dekórum, ornamentikája komoly intézményeknek, gögös megnyilatkozása a nemzeti bőségnek, kupolája egy betónszilárdaságú gazdasági élet alapjaira emelt államművészeti konstrukciónak, de — parazitája a nép megélhetésének válságával küzködő magyar államiságnak. Ám mondassék ítélet minden intézmény, alkotás, terv, elv, funkció felett, de csak a nemzetközösség érdeke szempontjából, nem pedig aszerint, hogy politikai irracionalitások okán melyeknek adott korábban a közhatalom életet. Ennél az országos számvetésnél a nemzet nagy nyilvánosságára előtérrel, hogy van-e létjogosultságuk a magyar bajosok százezreit gyógyító, milliányi népesség egészségpusztulásának megóvására hivatott, társadalmi kockázatmegosztást jelentő intézményeknek. És ekkor a történelmi léptekkel megejtett értékelésnél kitűnik, hogy felülmúlhatatlan jelentősége van azoknak az intézményeknek, melyek trianoni sorscsapás következtében megbomlott társadalmi egyensúly közepett, a jog és a rend elvének érvényesítőjét, az államhatalmat funkcióinak kifejtésében megerősítik. Az állam a maga nagyszerű és a társadalom részéről nélkülözhetetlen feladatait tartósan csak akkor látja el, ha él benne az erkölcsi eszmény és cselekedeteiben a hatalmi fölény jelentkezik. A társadalom szerves életét formáló, állam által érvényesített jog mögött végeredményben az állam oltalmazó és megtorló cselekvőképessége lakozik. Ennek letéteményese a haderő. Annak a hadseregnek pedig — melynek minden nemzet életében történelmi jelentősége és feladata van — szellemi, erkölcsi, szerkezeti egysége jelentős mértékben attól függ, hogy mennyire ép, mennyire normális, egészséges a kereteit kitöltő tömegek élete, mennyire kiegyensúlyozott és erőteljes annak a társadalomnak szellemi és fizikai élete, mely a szociális környezet erejével szüntelenül befolyásolja a nemzeti hadsereg belső életét. Amikor Poroszország első ipartörvényét megalkotta és benne hűségesen gondoskodott a munkásság fizikumának védelmé-

ről, a porosz törvényhozás beható vizsgálat alá vette a sorozási jegyzőkönyveket, megállapítván, hogy növédelmi törvényhozás nélkül erejében aláhanyatlík a német haderő. Es ugyanez a szempont érvényesült az angol szociális védelem kezdetét jelentő gyáripari törvények megalkotásánál, midőn rohamos iparosodás tömegesen érezette hatását az angol tengerészek konstitucionális elváltozásaiban. A konzervatív szociálpolitikai alkotósok tekintélyes részénél erőteljesen látjuk megnyilatkozni a kratopolitikai, katonapolitikai szempontokat, melyek az államkormányzat és a törvényhozás felelős tényezői előtt napnál világosabban igazolták, hogy a jogot garantáló államhatalomnak a hadseregben rejlő tényleges ereje jelentékeny mértékben attól függ, hogy évtizedeken keresztül milyen életfeltételek mellett, minő egészségi állapotban és szellemben él az a népréteg, melyből a haderő rekrutálódik.

Bármily békés hajlandóságú is valamely állam külső és belső politikája, államközi viszonylatban és a nemzet belső életében is nem lehet közömbös a történelmi múltat és jövőt jelentő haderő szellemi és fizikai állapota. Ezért minden állam, Európa nyugatán és keletén egyaránt, nemcsak humanitárius szempontból, az állam erkölcsi lényéből folyó követelményeknek eleget téve, hanem a közösséget szervezett formában tartó állam erejének megvédése érdekében, oltalmazza a leendő katonák anyját, a fiatakorúak szervezetét és nem éppen véletlen, hogy Bismarck, Disraeli, Chamberlain és Mussolini neveihez fűződik a társadalombiztosítási gondolat kialakulása. A társadalompolitikának sok az arculata; a szamaritánus, a szentferenci, a ketteleri, rerum-novarumi, a marxi és bebeli arculaton kívül, markáns határozottsággal domborodik ki előttünk a társadalompolitikának kratopolitikai profilja. Ez távolról sem jelenti azt, hogy ne a keresztény etika követelményeként érvényesítsük a gyakorlati kereszténységet, a szociálpolitikát, hanem kihangsúlyozását annak a gondolatnak, hogy racionális katonapolitikának előfeltétele az intenzív szociálpolitika. Ha szétekintünk valamely állam belső életében, nem találunk intézményt, melynek épségéhez, súlyához, feladatának betöltéséhez a szociálpolitikára nagyobb szükség lenne, mint éppen a hadseregnek. Ahol a tőkének, az egyoldalú magángazdasági szempontnak harci szervezetei, valamint a kollektivista szemlélet képviselői túlságos jelentőségre tesznek szert és tartani lehet attól, hogy egy legyengült társadalom keretében a közületi szempont az osztályérdekek hálózatából csak a közjóra mindenkor káros kompromisszumok árán tud kibontakozni, ott a kratopolitikai érdekek hivatott védelmezőinek nemes hivatása a szociális fejlődés sürgetése, fokozott embervédelem követelése, a népiérok felszabadítása.

A közvéleménnyel, ha lehet, — ellene, ha kell, de mindig gyakorlati kereszténységet, tehát társadalompolitikát sürgetünk és nem engedhetjük, hogy a XIX. század csökevényeként jelentkező túlindividuaüzáló gondolat erőt vegyen a XX. század integrálódó törekvéseinek jegyében kibontakozó szociális eszményeken.

KOVRI G BÉLA

A MAGYAR ÜGYVÉDSÉG ÉS A TÁRSADALOMPOLITIKA

A MAGYAR ügyvédségnek a társadalmi és politikai élet kialakulására és fejlődésére egyéni és tömegdinamikájával mindenkor gyakorolt hatása és a benne ma is élő impulzív erő a magyar ügyvédséget jelentőségénél fogva kiemeli a többi társadalmi klasszisok közül, úgy, hogy a magyar társadalmi és politikai életre nézve nem közömbös az, hogy ennek a ma már numerikus erejénél fogva is számottevő társadalmi tagozatnak milyen a gazdasági, szociális és etikai spektruma.

Nem lehet tehát közömbös az sem, hogy e helyzetképből következtetve, mik a legközelebbi fejlődési lehetőségek és így milyen hatással lehet a jövőben az ügyvédség a magyar társadalmi és politikai élet kifejlődésére.

Mindezekhez tudnunk kell, hogy e társadalmi osztálytagozat helyzetének kialakulása milyen törvényszerűségekre vezethető vissza, jövőendő fejlődésére milyen erők hathatnak és így milyen erők behatása alá kell helyesmi.

MINDENEKELŐTT meg kell állapítanunk, hogy a magyar ügyvédség mai gazdasági, szociális és etikai színe a lehető legsötétebb.

Abból, hogy az életlehetőségek ügyes és leleményes kihasználásáról annyira közismert ügyvédség a napilapok mindennapi szomorú rovatában mind sűrűbben szerepel; abból, hogy ez a társadalomtól annyszor irigvelt foglalkozási ág a társadalomtól rákényszerített büszkeségét elhánnyva sebeit nyíltan feltárja és a kormányzati tényezőket mind erőteljesebben ostromolja munkaalkalmakért; abból, hogy e leggarabonciásabb társadalmi tagozat a jóléti intézmények sürgős teremtésébe szelődött bele: mindenki előtt világgossá vált és a köztudomású tény erejére kapott az, hogy itt egy jelentős társadalmi tagozat tragédiája játszódik le.

Az egyének között kifejlődött verseny durvasága, a nyomor általánosabbá válása s annak kimélyülése, az etikai vétések süppedékei és — sajnos — gyakran a kriminalitás hegyei a stációi ennek a kálváriajárnak.

Mik idézheték elő e független, erős klasszis ilymértvű lehanyaglását? Vájjon a Trianon által teremtett általános politikai és gazdasági nyomorúság függvénye ez, avagy speciális okokra vezethető vissza?

Kétségtelen, hogy az általános helyzet hatása alól nem mentesült az ügyvédség sem. Hacsak egyedül ez volna a baj, a magyar ügyvédség bizonyára nemesen tűrő osztályosa lenne mindenkinek csonka-orzága földjén. Az ő baja azonban speciális, keletkezési ideje sok évtizedekre visszanyúló, gyökere pedig a magasabb jogszolgáltatási érdekekről is megfélemezhető liberális közfelfogásban fogant szervezeti törvényben van.

AZ ABSZOLUTIZMUST követő politikai újjáébredés és nagyarányú gazdasági fellendülés korában a folyton erősödő kereslet nyomában szükség-szerűen kizsendült egy új, erős és kiváló hajtásokkal bíró társadalmi réteg: az ügyvédség. Függetlenségénél, mozgékonyágánál fogva vezetője lett úgy a provinciális, mint pedig városokban a társadalmi és gazdasági mozgalmoknak. Gazdag rezervoárjából merítettek az államigazgatási, gazdasági és tudományos ágak és ott látjuk ágálni őket a politikai élet színpadán is. Egyéni súlyukkal és számukkal egyaránt az országos politikai élet kialakulására a legnagyobb hatást gyakorolják (képviselőházi ellenzék). Mindjobban erősödő és a perifériákat is áthálózó számbeli erejüknel fogva a helyi politikai organizációk legfőbb tényezője lettek (politikai pártszervezetek).

Az ügyvédek felette kedvező kereseti viszonyai, függetlenségük, gazdasági és államigazgatási ágakban való előnyös elhelyezkedésüknek lehetősége csábítólag hatottak a társadalomra, mely mind nagyobb rajokban küldözgette fiait e pálya gazdag lehetőségeinek kiaknázására, és pedig a legkiválóbbak mellett a selejteseket is.

Ámde a gazdasági fellendülésben lassanként stagnáció állott be. A városok — mint fő letelepedési emporiumok — népmozgalmainak grafikonja nagy ugrások helyett mind egyenletesebb kezdett lenni; az állami élet modern fejlődése kifejleszti a szigorú szakszerűséget és vele a bürokratizmust a maga zárt hivatalnok-státusaival, melyek természetes önvédelem mellett rendezkednek be és szinte teljesen kizárják külső elemeknek státusukba való beugrását; a gazdasági élet is differenciálódik és organizáló erők helyett

szakerőket kíván. Az életágak meglombosodtak és lassanként nem felfrissülés végett hajlanak ki az ügyvédség fölé, hanem csak hús ármýéket vetnek az alatta mind sűrűbb sorokban szorgoskodó ügyvédekre. A gazdag és színes lehetőségek tündéri kapui lezárulnak az ügyvédség előtt és ámulva veszik észre, és pedig a legkiválóbbak is, hogy életük végezetéig kis és nagyobb jogügyek ellátásának robotjára szorította a minden porcikájában megerősödött magyar élet őket, és pedig folyton csökkenő kereseti lehetőségekkel.

A társadalom azonban ezt eleinte nem vette észre, később pedig nem akarta tudomásul venni, önkéntesen nem akart lemondani egy jogról, melyet az 1874-ben megalkotott ügyvédi szervezeti törvény biztosított számára azzal, hogy az ügyvédi pályát minden korlátozás nélkül szabadá tette az egész társadalom részére. Az ekként lefektetett társadalmi szabadság-gondolatot tabunak szentelte fel és társadalmi politikai kérdéssé avatta, légfőként azért, mert a gazdasági föllendülés korszakában kifejlődött kereskedelmi és ipari életben gazdaságilag megerősödött társadalmi rétegre továbbra is csábítólag hatott az ügyvédi pálya a maga korlátozottabb lehetőségeivel is, miután érezte, hogy saját fiainak még mindig elég kenyeret fog tudni nyújtani és részükre e pálya még mindig tisztas társadalmi pozíciót és vele a megkívánt politikai befolyást biztosítja.

Igy nőtte ki magát a szabadelvű gondolkodás magvetői által az Ügyvédi Rendtartásba gyanútlanul elvetett társadalmi szabadság-gondolat társadalompolitikai kérdéssé, melynek öntudatos és erőteljes képvisellete mellett számfelettleg előzönlötték e pályát és 40 éves küzködéssel sem lehetett mind a mai napig a jogszolgáltatási és társadalmi szempontból is egyaránt veszedelmes ügyvédszaporodás gát nélküli folyamatát megakadályozni.

Amily mértékben szaporodott azonban az ügyvédek száma, a különböző lehetőségek megszüntével fokozottabb mértékből csökkent eleinte az ügyvédek vagyonosodása, később pedig már a mindennapi kenyerük is. A verseny kiéleződésével természetszerűleg hanyatlott az etikai erő és fogyott a társadalmi megbecsülés és tekintély is.

Ugyanakkor egy feltűnő jelenség is mutatkozik. Az erősen fejlődő kenyérvettség kezd elrettentem a kiválóbb elemeket nemcsak e hivatástól, hanem magától a jogász pályától is, mely pályának legcsábítóbb lehetőségei éppen az ügyvédi foglalkozási ágban voltak eddig. Az adott gazdasági szervezettség mellett nem hajlandók épp e kiváló elemek a bizonytalan kimenetelű kenyérharcbaa felörölni képességeiket és már eleve más orientációt keresnek.

Ezzel meg is kezdődött az eddig úgy az *egyetemi* életben, mint pedig az életágakban annyira domináns jogászság dekadenciája, melynek első jele a század első évtizedében már abban jelentkezik, hogy az egyetemi élet vezetése kisiklik a joghallgatók kezéből és azt felváltva mérnök- és orvoskari hallgatók ragadják magukhoz. Ennek nyomában pedig már felismerhető az az örvendetes jelenség is, hogy a más pályák megszaporodott jelesek révén mind nagyobb jelentőséget nyernek és tagjaik mind nagyobb számban foglalják el a közéleti csúcspontokat, sőt a politikai mező is — mely pedig tanulmányaiktól, felkészültségüktől a legtávolabb esik — lassanként megszűnik tőlük. És ma már nem tesz ki a jogász-foglalkozásúak, respektive az ügyvédek a képviselőház létszámának 30%-át, ma már nem jogászmester a kereskedelmi és földművelésügyi miniszter és ma már nem jogász, ami még 15 évvel ezelőtt föltétlenül lett volna, a népjóléti miniszter. És nem föltétlenül jogász a pénzügyminiszter vagy kultuszminiszter sem, hogy az államigazgatás egyéb kisebb őrhelyeiről ne is beszéljünk.

Mindezek természetes folyamánnyaképpen beáll az ügyvédség dekadenciája is. Fokozta ezt az a körülmény is, hogy azok a kiválóbb elemek,

amelyek a jogászi pályára mennek ugyan, azokat sem az ügyvédi pálya vonzza már, hanem a bírói vagy más hivatalnoki státus lépcsőjére teszik lábukat. És így ez a dekadencia a korábban megkezdődött gazdasági dekadencia mellett már szellemi is. Ez utóbbi szoros korrelációban a kiválóságok nagyobb dimenziójú kimaradásával és a gazdasági okokkal. Mert azoknak a kiválóságoknak ugyanis, akik még ma is szép számmal vannak az ügyvédi pályán, csak egy része jut olyan jelentőséghez, hogy a kari nívót emelhesse. Jelentős részük felőrlődött és felőrlődik a kegyetlen versenyben. Ezért van az tehát, hogy a mai ügyvédnemzedéknek nincsenek még csak megközelítőleg sem olyan reprezentánsai, mint az épp most letűnt nemzedéknek voltak. Ezért van az, — bármily fájdalmas is kimondani — hogy a mai ügyvédnemzedék szellemi erőben, tudásban mélyen alatta van az elmúlt nemzedéknek. Ez pedig kizárólag ezekre az okokra vezethető vissza, mert most nem beszélünk a háborús nemzedékről, az ú. n. harmincévesekről.

Ezért erőten, gyenge most az ügyvédek saját érdekképviselője is.

Mindennek még csak nagyon halvány szimptomái mutatkoztak a múlt század 90-es éveiben, mégis kitűnő diagnoszták már ezekből megállapították a betegséget és annak okát. Rámutattak a következményekre és megjelölték a panaceákat is. Pusztába hangzottak el a Reichard Zsigmondok vészkiáltásai. A társadalom folyton növekvő számú új kiküldöttjei beidegezték ezt a társadalmi szabadság gondolatot, mely őket is e pályára segítette, politikai dogmává tették és sokkal jobban tudták hangsúlyozni és ekhóztatni, mint a bölcs előrelátók a maguk vészkiáltásait. Így vált az ügyvédség mint különlegesen szervezett és vértezett társadalmi tagozat az osztársadalom faltörökösává. És ebben a megtisztelő szerepben reáult harc közben nem vette észre, miként válik e társadalmi szabadság gondolat áldozatává. Nem vette észre, hogy a társadalom által fenntartott és nyújtott kifogyhatatlan tartalék nem az ő erősítését szolgálja, hanem fokozatos legyöngítését munkálja. Lassanként elvesztette a társadalommal szemben függetlenségét és példátlan kenyérharcában eleinte az őt legyöngítő társadalom kegyeit kereste, újabban pedig mind sűrűbben már ellene fordul.

Így hat vissza egy politikai gondolat magára a társadalomra és ez avatja a magyar ügyvédség válságának kérdését súlyos társadalmi kérdéssé és ennek megoldása így érett állami feladattá. Az évtizedek óta váltakozó kormányoknak nem menthető mulasztása, hogy az ügyvédproblémában kihelyeződött társadalmi kérdést fel nem ismerték. Így jutott be aztán a nagy debacle özönvizén, nagyobb csomó sebességgel, Trianon fekete hajójával az ügyvédség végzetei Ismételjük azonban, Trianon nem okozta, csak sietette a beteljesülést. E tekintetben minden tisztán lát, mert hiszen a bajok már évtizedes kifejlődésben voltak és már 1913-ban felismerték arányait abból, hogy ez évben Magyarországon már több ügyvéd volt, mint a nagy Németbirodalomban. Az ügyvédkérdés tehát már a 900-as évek első évtizedében akút stádiumba jutott.

Hogy pedig mi a mai helyzet, azt a legjobban illusztrálja egy kis statisztikai kép. Csonka-Magyarországon van — lefelé kerekítve — 6000 ügyvéd, vagyis minden 1300 lakosra esik egy ügyvéd. Ez nem jelent azonban 1300 gazdasági egyedet, akiknek ellátásra szoruló jogügyei lehetnek, mert ebben a számban benne vannak a gyermekek éppúgy, mint a mezőgazdasági és ipari munkások, gazdasági cselédek, kubikusok és háztartási alkalmazottak. Ezek közül az egyes kategóriákba tartozóknak, ha gazdasági egyedeknek számíthatók is, vajmi kevés ellátásra szoruló jogügyük van egyrésztől, másrésztől pedig ügyvédgazdasági szempontból teljesen értéktelenek.

Még riasztóbb a kép, ha a városok statisztikáját nézzük és legelső sorban a legkiáltóbbat, Budapestét. Budapest egymillió lakosára esik 3200 ügyvéd,

vagyis 312 lakosra esik egy ügyvéd. Ám itt sem 312 gazdasági individuumra, mert ebben az elképesztően alacsony kvotiansben éppen úgy benne vannak a gazdasági nullák, mint az országos kvotiansben.

Ezzel szemben Berlin a maga 4 millió lakosa között nem egész 3000 ügyvédet számol, vagyis 1300 lakosra esik egy ügyvéd, míg Budapesten ugyan ennyi lakosra 4 ügyvéd. Ámde Berlin közgazdasági élete mellett az 1300 lakos között milyen hatalmas gazdasági egyedek vannak és mennyivel több, mint Budapest ugyanennyi lakosa között! E mellett a mögöttes birodalom nagyságát, lakosainak számát, hatalmas iparját és még hatalmasabb közgazdasági életét is ha tekintetbe vesszük, milyen szomorú összehasonlítás válik Budapestre.

Vagy nézzük Bécsset. Ez azért érdekes, mert Bécsset, illetve Ausztriát szokták emlegetni egyedül a nyugati államok közül, mint az ügyvédi pályára lépés szabadságának eldorádóját — ami ugyan nem igaz s ez már a számokból is következtethető.

Bécsnek van kétféle lakosa és nem egészen 2000 ügyvéde, vagyis 1000 lakosára esik egy ügyvéd. És ez volt a kép már akkor is, amikor Bécs még a nagy monarchiának volt császárvárosa, élvezte ennek minden erkölcsi és gazdasági előnyét, amikor még a nagy monarchia gazdasági életének millió száza futott benne össze, amikor hatalmas ipari és pénzügyi vállalatok voltak és nagy dimenziójú tranzit- és idegenforgalmat bonyolított le.

A magyar ügyvédség válságának az egyedüli oka tehát az ügyvédhipertrofia. Ennek fejlődési arányai pedig matematikai pontossággal kiszámíthatók abból, hogy az ügyvédi vizsgára jelentkezők átlagos évi száma 660,¹ ami azt jelenti, hogy 10 év alatt — egy bizonyos kontingens leválása mellett is — körülbelül 4000 új ügyvédi iroda nyílik és a természetes apadás mellett 10 év múlva körülbelül 9000 ügyvéd lesz Csonka-Magyarországon.

Senki előtt sem lehet kétséges, hogy mit jelent az társadalmi és állami szempontból, hogy 9000 ügyvéd közül 4—5000 kereset nélküli proletár és senki sem ringathatja magát illúziókban afelől sem, hogy mit jelent ma az, hogy az ország 6000 ügyvédje közül 3000 nyomorog. Ez annyit jelent a társadalmi és állami szervezetben, mintha egy hadsereg 6000 tisztjének 50%-a antimilitarista. Ez annál több veszedelmet jelent, mert a legfiggetlenebb, leghatalmasabb mozgású és így a legkevésbé ellenőrizhető elemekről van szó, akik a törvényekben való jártasságuk révén a természetes életösztön parancsa alapján a törvény hézagait is megtalálják.

Senki se gondolja, hogy a proletár ügyvédek elmennek zsákhordóknak. Még ha erkölcsi diszpozíciójuk oly megbízható is, hogy inkább ezt az utat választanák, akkor sem tudnák az irattáskát a liszteszsákkal felcserélni, mert a feleség, család, rokonok, ismerősök acélnál erősebb láncszemei oly keményen tartják a polgári társadalom nagy láncában, hogy onnan fizikailag nem, csak erkölcsileg kapcsolódhatnak ki.

Ez a nem ellenőrizhető erkölcsi kikapcsolódás veszedelmes a társadalomra és államra egyaránt. Már pedig az élniakarás mindennél erősebb törvény. Aki már csak e törvény uralma alatt van, arra nézve az erkölcsi és anyagi törvények megszűntek normák lenni.¹

Állami szempontból tehát az ügyvédprobléma sürgősen megoldandó feladat, mégpedig nemcsak a jövő, hanem a ma szempontjából is. Az ügyvédség csodálatos önfegyelmét, a polgári társadalomból való lelkesedésének

¹ Vargha Ferenc koronaügyész úr adata.

² A Magyar Szemle VI. kötetében olvasom éppen Kilián Zoltán: Angolszász rendőrségek válsága című cikkében, hogy Amerikában — ahol a mi tradíciónk nélkül ugyan, de a szabad ügyvédség áldását élvezik szintén — „virágzik a zsarolók és bünszövetségek által kitarított ügyvédek szervezete”. Íme egy előre projiciált kép!

nemes átérzését mutatja az, hogy nagyobb károk még nem keletkeztek, hogy tömegével nem fordult a mai társadalmi és állami szervezetség ellen és idegen eszmék hullámtaróját nem nyergelte meg. Azonban a tizenkettedik óra is elmúlt. A magyar jog- és államélet tényezőinek tehát sürgősen csdedek-niök kell.

MI A CSELEKVÉS, a segítség módusa?

Tudjuk mi a betegség, ismerjük előrehaladottságát és így ehhez kell alkalmazni a gyógyítási módokat is.

A betegség a túlszorodás, a hipertrófia. A gyógyítási mód — operációra nem gondolunk — a hipertrófia növekedésének megakadályozása, visszafejlesztése és gyökerének kipsztítása. Mindezt oly gyorsan, hogy még a „ma“ megmenthető legyen. Az eszköze ennek új ügyvédi szervezeti törvény megalkotása az ügyvédi numerus clausus intézményesítésével. Az ügyvédséget zárt intézménnyé kell tenni.

Nem leszünk vele újítók. Már a rómaiak is csak meghatározott számú ügyvédséget türtek meg legfőként jogszolgáltatási szempontból. Az előttünk példaképpen lebegő nyugati államok pedig¹ kivétel nélkül az ügyvédi pályára lépés tekintetében erőteljes korlátozásokat állítottak fel, melyek közül nem egy súlyosabb a numerus claususnál, de kivétel nélkül mindegyik elég hatályosnak bizonyult arra, hogy megvédjék jogszolgáltatásukat és társadalmukat az ügyvédtúlnépesedéstől és a vele járó veszélyektől, melyben mi nyakig vagyunk.

A tetszetősebb, mert lassúbb hatású formáktól elkéstünk 30 esztendővel.

Hogy pedig az ügyvédi numerus clausus már a ma segítségét jelenti és már a mai generációt megmenteni alkalmas, azt egy ízben kimutattuk, itt csak utalunk reá.³ Egyszerű számítás szerint a numerus clausus bevezetésével azt lehet elérni, hogy pl. Budapesten a szaporodás megakadályozása mellett folyó átlagos apadás mellett már 5 év múlva a helyett, hogy 3500 ügyvéd lenne, 2500 ügyvéd lesz.

Ha ehhez még ügyvédi munkaalkalomszorítás mesterséges segítése járul és egy bizonyos kontingens más életpályákon nyerhet elhelyezést, akkor a mai ügyvédi generáció megmentettnek tekinthető és a társadalom feje fölül nemcsak hogy eloszlanak mindazok a felhők, amelyek most oly komoran gyülekeznek, hanem még a mai ügyvédgeneráció is beállítható lesz maradékmentesen a nagy nemzeti építómunkába.

A numerus clausus bevezetésénél oly módok kínálkoznak, amelyek amíg egyrészt alkalmasak arra, hogy az ellene támasztott ellenszenves légkört eloszlassák, másrészt pedig minél kisebb emódoval valóinstitualását lehetségesítik és a szerzett jogok minél kisebb sérelmével járhatnak. Ezek pedig a következők: miután a legsúlyosabb a helyzet Budapesten és a nagyobb városokban, a sorompók csak itt zártnának le. A kapuk előtt állók ügyvéddé avatásuk után a kamarák székhdyén kívül eső községekben nyerhetnének letdepedési engedélyt járásbíróságok dött való működési jogkörrel. Vagyis egyidejűleg bevezetnének a már rég kidolgozott bifurkádó intézménye, és pedig vagy általánosan, vagy pedig csak az újonnan avatottak számára korlátozottan.

Csupán munkaalkalmak teremtésével a mai generáció nemcsak meg nem menthető, hanem még csak segíteni sem lehet rajta. Oly nagy a tömeg-

¹ L. Magnus: Rechtsanwaltschaft c. munkáját.

² L. Magyar Jogi Szemle 1928 évi májusi számában megjelent „Az ügyvédség és a numerus clausus“ c. cikkünket.

szükséglet, hogy a társadalomnak teljes kiszolgáltatottsága esetén — amire senki sem gondol — sem lehetne célt érni.¹

A gyógyítás e módjára állana az, amit orvosi műnyelven úgy fejeznek ki, hogy helyes diagnózis és helytelen terápia. Ez a gyógy mód annyit jelentene, hogy a helyett hogy a hipertrofiát — mint egyedüli kórt — visszafejlesztsem igyekeznének, annak továbbfejlődésére nyújtanának ingereket és tápot.

Ez még palliatív gyógyszerek sem bizonyulna jónak. Ha pedig ennek szánják, akkor kétségtelen, hogy a ma ügyvédségét feladták. Erre pedig egy intő szavunk van: Cavete!

MENYHÁRTH GYULA

A HANGOSFILM MŰVÉSZI PROBLÉMÁI

Azt a csalódást, melyet az eddig bemutatott hangosfilmek műértő körökben keltettek, immár nem lehet tovább leplezni. A technikai fogyatékoságok még csak a baj kisebb felét jelentik, a baj nagyobb része a hangosfilmek alapjában elhibázott esztétikai beállításában van. Mat azon a technikai fogyatékoságon, hogy az emberi beszéd két oktával mélyebben hangzik és a harmónikus félhangok elnyelése miatt a hang egyéni karaktere megváltozik, még csak lehet idővel segíteni, de hogy a várva-várt új művészi élményben végeredményben eddig csak sablonos operettek kaptunk, melyekben még az élő mozgás plaszticitása, az élő tér, az élő színek intenzitása is hiányzik, már jogos csalódásra ad okot azok számára, akik az új technikai csodától új művészi csodát is vártak. A film itt nyilvánvalóan eltévesztette a maga célját és sajátos egyéni művészet keresése helyett beállt a látványos operett-revű uszályhordozójának, idegen célokat szolgál, hozzá méltatlan eszközökkel.

A hangosfilmhez nyilvánvalóan legkevesebb köze a prózai beszédnek van, miután az élő beszéd kimeríthetetlen finom árnyalatait és modulációit a film — még ha segítenek is a hangtorzító technikai fogyatékoságokon — sohasem tudja teljes épségben visszaadni és a mellett még itt van legyőzhetetlen akadályként a nyelvek bábeli sokasága, sőt még az egyugyanazon nyelvben fellépő dialektusok nehézsége is. A film eddig nemzetközi művészet volt, miért legyen ezentúl lokális a nélkül, hogy ezzel valami új, sajátos faji jelleget tudnának számára biztosítani? De nem szorítkozhat a hangosfilm az obiigát szinkronizált kísérőzenére sem, miután a mai jobb mozi zenekarok is tudnak olyan kísérőzenét produkálni, mint amelyet az eddigi hangosfilmeken hallottunk, tehát ez művészt haladást nem jelent, de viszont elveszi sok ezer családos zenész kenyerét. De nem lehetnek a hangosfilmnek hang- és zöreijfestő ambíciói sem, miután a rohanó, Valódi élet ezer komponensből összerakott vibráló kakofóniáját a korlátolt hangfelvevő képességű gép úgy sem tudja hűen visszaadni, viszont az autótülkölést, motorzúgást, üvegcsörömpölést stb. eddig is jól tudták a zenekarból imitálni, úgyhogy újabb előnyt ez sem jelenthet a film fejlődésében. A fantázia különb!»! is óbban kiegészít automatikusan, mint az ügyefogyott lármamelléklet. A mikrofonnak az a fogyatékosága, hogy a távoli hangot nem érzékeli, míg a közelgő hangforrás viszont mind!»! átmenet nélkül válik hirtelen mennydörgés-

¹ Legjobban illusztrálja ezt Zsitvay igazságügyminiszter által felhozott adat, hogy háború óta a perekben 100%-os szaporodás állott be. Az ügyvédek gazdasági válsága ennek dacára fokozódott, sőt a válságosságig súlyosbodott.

szerűen erőssé, továbbá, hogy a felvett hang minden térszerűségét elveszti, vagyis, hogy vetítéskor nem érezzük, hogy a hang mely irányból jön, azt az eredményt involválja, hogy a filmművészet sajátos lényegét egészen más irányban kell keresni, mert a filmnek naturalista ambíciói csődöt mondtak. A reális élet egyes mozzanatainak megörökítése a fényképezőgépen praktikus ismeretterjesztő célokat szolgálhat, de ez még nem művészet és következésképp grammofoonra felvehetjük egyes természetes és mesterséges zörejek és hangok komplexumát tudományos célzattal, de ennek önmagában véve művészi jelentősége nincsen. Pedig a film nem válhat eszközértékké, meg kell keresni sajátos egyéni értékeit, melyek specifikálják úgy a mindennapi élet fotografikus ábrázolásától, mint pedig egy opera- (vagy még rosszabb: operett-) előadás mechanikus reprodukálásától. Elfordulva tehát a realitások dadogó visszaadásától, messzebbi célok felé kell a filmművészetnek tekintenie. Transzcendens, irreális szférák azok, melyek várják a filmművészet alázatos szolgálattelvését. Lássuk ezt közelebről.

Kezdjük azzal a megállapítással, hogy a művészet mondanivalóját külső, anyagi eszközökkel objektíválja a maradandó létezés formájába. A film objektíváló anyaga jelenleg a mozgás és a hang. Tehát alapjában véve ugyanaz, mint az operáé, de jóval kiterjedtebb lehetőségekkel. Viszont hátrányai az operával szemben nyelvi nehézségei, amiből következik, hogy a dialektikus fogalmi elem a kényszerű minimumra redukálendő. A színpadi műfajok között az opera áll legtávolabb a realitástól, de ez elvonság még csak fokozódik a hangosfilm jelentőségében. Ez az új művészet új műfajt követel, melyben természetes érvényesülést nyernek azok a művészi lehetőségek, melyeket a hangosfilm jelenleg még csak méhében hord. Ez az új műfaj operából fog kiindulni, de a film természete szerint lényegesen megváltozott alakban. A mozdulattechnikának, a mimikának sokkal nagyobb szerep fog jutni, mégpedig kollektív arányokban is, mint az operában — ebben a görög mozdulatművészetre hasonlít — viszont a dialektikus elemnek sokkal kisebb szerepe lesz, a recitativók szerepüket veszítik.

Az absztrakció, a valóságábrázolástól való eltávolodás jelenti a film számára az egészséges fejlődési lehetőségeket. A differenciált lelki aktusokat, a modern ember bizonytalan érzéskomplexumait az eddig megfelelően ki nem használt ráfényképezés szimultán akciója tudja eddig nem sejtett plaszticitással napfényre hozni. Miután a való élet fotografikus pontosságú visszaadása hovatovább zsákutcába vinné a filmet, elkövetkezett a valóság részekre bontása, és a valóságatomok grandiózus összekomponálása egy felsőbb, igazabb valóság expresszív erejű látomását tárhatja elénk. Valóban, a filmet ezentúl meg kell komponálni, mert a mozdulatok szimbólikus játéka nem a valóság automatikus kopírozása, hanem minden részletében egy felsőbb valóságot visszatükröző alkotás lesz. Ebben az irányban már eddig is történtek kísérletek (Egy nagy város szimfóniája, Dzsingiszkhán), de ezeket az óvatos törekvéseket egy csapásra elfűjta az operettek és revük kacér szele, amely a hangosfilmek gyártásával lopózkodott be az atelier-k falai közé. Az a bárgyú szellem, mely egyrészt örömet lelte abban, hogy autópöfögés és hortyogás hallhatóvá tételével képessze el a naiv lelkeket, másrészt óriási befektetésekkel felépített revű-mutatványok enyhe erotikájával kábítsa el a „differenciáltabb“ lelkű hallgatóságát, teljesen a tömegizlés kielégítésére törekedvén, csírájában megöl minden olyan törekvést, mely a filmnek egy magasabb művészet számára való felszabadítását célozza. A film eddigi valódi nagyságai most riadtan hallgatnak és helyüket új sztárok foglalják el, akiknek egyetlen értékük, hogy hasznavehető énekhanggal (de távolról sem énekkultúrával) rendelkeznek. Így az egész mai filmművészetet elviselhetetlenül édeskés, primitív vásári romantika köde lepi el, terméketlen és pusztító

hatású, amit látra, komolyan beszélhetünk a film világválságáról. Az egyetlen menekülés e helyzetből csak az előbb vázolt klasszikus filmkomponálási technika lehet.

És itt rá kell mutatnunk a zene döntő fontosságára a jövő tisztultabb filmművészetében. A némafilm-korában a zenének alárendelt, kísérő szerepe volt csupán, a pergetésre kerülő film hangulati kontúrjait volt hivatva biztosítani és a filmmel semmi közvetlenebb, organikus kapcsolatban nem állott. A világ minden tájáról összeszedett kompozíciók amorf tömege eleve kizárt minden magasabb igényt. A hangosfilm megindulása csak annyiban hozott változást, hogy a filmhez komponáltak egy főslágert, mint vezérmotívumot, egyébként minden maradt a régiben, a Beethoven-szimfónia és a Marica grófnő dallamai békésen (?) megfértek egymás mellett továbbra is. Nem kétséges, hogy a hangosfilm a zenét ennél jóval nagyobb feladatokra predesztinálja és most majd megszűnik a zene alárendelt, anorganikus szerepe és a mozgásművészettel egyenjogósított helyzetét követel magának. A filmet éppenúgy végig kell majd komponálni, mint eddig az operát vagy a pantomimet. A zene nem utólag lesz összeállítva, miután a film már elkészült, hanem a komponista és a scenáriumíró (akinek a jelentősége szintén nagyon elmélyül) együtt dolgozzák ki előre a legapróbb részletekig alkotásukat és az már csak a második lépés lesz, hogy a legnagyobb műgonddal elkészített szövegpartitúrát a színészek meg is játsszák. Meg kell szűnnie a rendező diktatórikus hatalmának is, melynek eddig az a körülmény adott létalapot, hogy a scenárium a cselekménynek csupán az üres vázát írta elő, melyet művészi tartalommal s benne „örök“ emberi mozzanatokkal kitölteni a rendező hivatása volt. Amennyi értéket a közvetlen munka hevében meg tudott ragadni az intuíciója, annyi érték jutott be a filmbe. Ezen improvizáló munka helyébe teljesen a költő által megálmodott vizionárius erejű szöveggönyv lép a vele egyidőben készült zenével egyetemben, melynek önértékű tartalmát minél tökéletesebben megjátszani minden művész legfőbb ambícióját fogja jelenteni.

Végezetül a magyar hangosfilm-gyártás feladatairól kell megemlékeznünk. Az eddigi magyar filmek elszomorító példáját mutatták annak a korlátoltságnak, amely a magyar faji művészetet teljesen félreértve, népi sajátságok erotikus beállításában vagy nagyhangú romantikus hisztoricizmusban róttá le kényszerű adóját a magyar kultúrával szemben. Ez a mindenáron való színpadias és felületes magyarkodás valójában sokkal többet ártott, mint használt. Egyrészt elkomorlyaltította a magyarság mélyeséges faji jellemvonásait, másrészt bombasztikus hazafiaskodásával megakadályozta a mélyebb, emberibb problémák szabad művészi kifejtését. A magyar faji értékeket pedig az általános emberi értékek síkjában kell kivetíteni, nem pedig lerántani az exotikumok cifra panoptikumába. Minél európaibb, minél emberibb lesz a magyar művészet, annál inkább lesz fajivá is, mert ez a kettő nem ellentmondó, sőt szükségszerűen kiegészíti egymást. A magyar népdalok kincsbányája a filmek zenei anyagára, a magyar népmesék groteszk, csodálatosan eredeti fordulatai a filmek scenáriumára hathatnak egészséges termékenyítőén. Igazán lehetséges, európai látókörű szakemberek elkelnek még, akik nem engedik a népdalok fenséges tisztult világát dányos handabandává és a magyar nép ragyogó képzeletvilágának csodálatos termékeit színpalhasogató romantikává fejlülni.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Angol és francia pénzügyi politika — Az olasz flottaprogram — India, Egyiptom, Palesztina — A monarchia helyzete Spanyolországban — Szovjet-igazságszolgáltatás — Ausztráliai reformok

MR. PHILIP SNOWDEN-nek, a Labour-kormány kincstári kancellárjának ezidei költségvetése külsőleg semmiféle rendkívüli újítást nem hoz, azaz nagy pénzügyi „orthodoxiával” van felépítve. Az utóbbi évek konzervatív budgetjeihez képest azonban lényegesen növeli az egyenesadó-terheket. Jövedelmi adóban 29,000.000 fonttal, jövedelmi pótdadóban 12,500.000 fonttal, örökösödési illetékekben 7,000.000 fonttal több bevételt irányoz elő a múlt évi összegekhez képest a végből, hogy fedezhesse az elmúlt év deficitjét s a folyó évre előirányzott többkiadást, amelyből 19,000.000 font egyedül a szociális terhek — munkanélküliségi segélyek és özvegyi nyugdíjak — emelkedéséből ered. Amidőn az egyenes adókat ily drasztikusan emeli Snowden, egyúttal arra törekszik, hogy ez a teherterheljen teljesen a gazdag emberekre háruljon és számításai szerint az új adóterheket az adófizetőknek az a mintegy 25%-a fogja viselni, amelynek jövedelme az 500 fontot (mintegy 14.000 pengőt) meghaladja.

A költségvetés bevételi oldalának végösszege nem kevesebb, mint 789 millió fontot tesz ki (mintegy 22 milliárd pengő) s első pillanatra feltűnik, hogy ennek az óriási összegnek több mint fele — 407,500.000 font — a fenti három egyenesadó-kategóriára: a jövedelmi adóra, a jövedelmi pótdóra — amelyet a 2000 fontot meghaladó jövedelem fizet meredek progressziós kulcs alapján — és az örökösödési illetékre esik. Ezzel szemben a fogyasztási adók összege nem egészen 130,000.000 font, ami világosan mutatja az angol pénzügyi politika „szociális” célzatait: az államháztartás terheit a szegényekről a gazdagokra hárítani.

Snowden költségvetése ellen tehát szociálpolitikai szempontból semmi ellenvetést nem lehet tenni, ámde annál kérdésesebb annak helyessége gazdaságpolitikai tekintetben. A modem állam szociálpolitikai hivatása nem kétséges: a kapitalisztikus gazdasági rendnek elkerülhetetlen korrekatívuma az „állami szocializmus”, amely szociálpolitikai és fináncpolitikái eszközökkel igyekszik a jövedelemeloszlás végleteit kiegyensúlyozni. Végeredményben azonban nem a jövedelem elosztása, hanem a jövedelem megszerzése a döntő feladat, mert világos, mert mennél nagyobb a bruttó nemzeti jövedelem, annál könnyebb lesz azon úgy osztozkodni, hogy senkit ne érjen súlyos igazságtalanság. Az állam „szociális” működésének tehát van egy elvben nagyon világosan megjelölhető határa: az a mesgye, amelyen túl a pénzügyi teher a nemzeti vagyon termelésének, a tőkeképződésnek akadályává válik.

Snowden bírálói szerint a Labour-költségvetés határozottan túlhaladja ezt a pontot. Ez a kritika különösen az úgynevezett örökösödési illetékben elbújtatott vagyonadó újabb emelését veti Snowdennek szemére s arra mutat rá, hogy ezzel a nemzet tőkéjének egy részét állandóan folyó kiadásokra költi el, vagyis föléli, ami tőkéletesen ellenkezik a racionális gazdálkodás elemi feltételeivel. Egy szépen megalapozott és modem szellemben vezetett nagyüzemnek magát meg nevező tulajdonosa nyílt levélben mutat rá arra az anomáliára, hogy ha, mint eddig tette, a jövőben is racionálisan iparkodik jövedelmét felhasználni és azt üzemének további fejlesztésére fordítja, tíz év múlva esetleg bekövetkezendő halála után cégének többet kellene leadnia az örökösödési illeték többletében, mint amennyit

üzemének fejlesztésével megkereshetne, vagyis a tanulság az, hogy az adózás új rendje mellett a takarékoság oly fényűzés, amelyet az okos gazda többé nem engedhet meg magának.

A helyzet egy másik anomáliájára Lord Lothian, a Mr. Philip Kerr néven jól ismert közgazdasági író mutat rá. A Snowden által alighanem ad absurdum vitt „szociális“ pénzügyi politika útját állja az angol mezőgazdaság „szociális“ szempontból is kívánatos fejlesztésének. Az örökösödési illeték alá kerülő nagybirtok értékének 40%-át tartozik leróni. E célból vagy üzemi tőkéjét kell megrongálnia, vagy el kell adnia birtokának egy részét. A mezőgazdaság mai válságos viszonyai között azonban csak olyan vevőt kap, akít a föld csupán mint park vagy vadászterület érdekel. Az adóztatás mai rendje mellett tehát az angol mezőgazdaság további fokozatos pusztulásra van ítélve.

Ami ekkép a gazdasági fejlődésének tetőpontját alighanem túlhaladott Angliában végbemegy, ennek éppen az ellenkezője történik a reparádós vérátömlesztéssel új gazdasági virulásra serkentett Franciaországban. A francia és az angol budget számainak merő szembeállítására is már nagyon tanulságos: a francia állami bevételek előirányzata csupán 50 milliárd frank, ami mintegy 400 millió fontnak felel meg, tehát körülbelül fele az angol budgetnek. Minthogy pedig a két ország lakossága számban körülbelül egyenlő, ebből az következik, hogy a franda adóteher fejénként csak fele annak, ami az angol adófizetőm esik. Ennek dacára a francia törvényhozás legújában nagy erőfeszítést tett abban az irányban, hogy még ezt a terhet is csökkentse. A „dégrevemens“-ről szóló új törvény értelmében az adóterhek a reform első esztendejében másfél milliárd frankkal, a második esztendőben x milliárd és 800 millió frankkal fognak csökkenni. Anni azonban még ennél is érdekesebb, az a tény, hogy amidőn az angol szocialisták 48 és fél millió fonttal emelik az adóterheket, ugyanakkor a francia szocialisták azzal a javaslattal állanak elő, hogy csökkentsék a francia adófizetők terheit 3 és fél milliárd frankkal, ami angol értékben 28 millió fontnak felel meg!

Mi ennek a sajátságos diszkrépanciának a magyarázata? Nyilvánvalóan ez: a mindkét országban uralkodó politikai demokrácia egyenlő mértéke pontosan visszatükrözi a társadalmi szerkezetek ellentéteit. Angliában a nagyipari koncentráció és a mezőgazdaság egyidejű pusztulása mellett, nagyjából a marxi „ideáltípusának megfelelő társadalmi szerkezet jött létre (mely azonban egyebek mellett már csak azért sem alkalmas arra, hogy Marx jóslatait igazolja, mivelhogy ebben a tekintetben az egész világon teljesen egyedül áll): a munkaadók és munkavállalók társadalma. Ebben pedig a demokráda számszerű erejénél fogva a munkabérből élő elemek uralkodnak. Az állami politika tendenciái tehát ezeknek az érdekei szerint gazodnak, akár „konzervatív“, akár „szocialista“ kormány van a nyeregben: hiszen — a legutóbbi választási arányokat véve alapul — a konzervatívok 8,600.000 szavzatának többsége is „dolgozó“ elemekből került ki. A tendencia tehát mindenképen szocialisztikus, a különbség csak az, hogy a „szocialisták“ erősebb tempót diktálnak s eközben alighanem túl is lőnek a célon: nemcsak annyiban, amennyiben a nemzet tőkeerejét rongálva idő előtt elherdálják saját örökségüket, hanem annyiban is, hogy a tömegeket hozzászoktatják ahhoz a veszedelmes illúzióhoz, hogy a „gazdagok“ képesek őket munka nélkül is eltartani, vagyis hogy a „munka nélküli jövedelmet“ egyszerűen át lehet sétáltatni a „burzsoák“ zsebéből a „proletárok“ zsebébe. Ezzel ellentétben a franda társadalom szerkezetében a „petit bourgeois“, az apró tőkés az uralkodó tényező s a politikai demokráciának őrá kell építenie, sőt nélküle még a „szocialista“ sem számíthat arra, hogy valaha kormányképpé legyen. Innen a célzat, az adófizetőnek tetsző pénzügyi poli-

tikát csinálni s ezért van az, hogy — Angliához vagy Németországhoz viszonyítva — a francia „szociálpolitika“ mai napig is igen szerény palánta.

A LONDONI KONFERENCIÁN nyélbeütni remélt teljes, mind az Őt tengeri nagyhatalom által elfogadott tengeri leszerelési egyezmény megvalósítása, mint ismeretes, azon hiúsult meg, hogy a franciák nem voltak hajlandók koncedálni az olaszoknak azt, amit MacDonald úgyszólván eleve megadott az amerikaiaknak: a paritást. Papíron a francia érvek egészen jól megállják helyüket: kétségtelen, hogy Franciaországnak kiterjedt gyarmatbirodalmat kell védenie és hogy az olaszokkal való technikai paritás mellett a Földközi-tengeren szükségkép inferioritásban volna, — hacsak nem sikerülne az angolokkal nyugati partjai védelmére az egykori Grey-Cambon-féle egyezménnyel hasonlatos megállapodást kötnie. Minthogy pedig egy ilyen újabb „garancia“ paktum megkötése az angol politikai közvélemény nyílt ellenállásán eleve meghiúsult, a franciák nem voltak hajlandók az olasz követelést honorálni s az „ötös“ egyezmény ezzel kútbaesett.

Ennek a balsikerű előjátéknak természetesen az lett a folytatása, hogy Olaszország, amely az utóbbi években, komolyan remélve egy flottaegyezmény megkötését, nem sietette hajóhadának kiépítését, most energikusan lát hozzá ahhoz, hogy pótolja a legfeltűnőbb hiányokat s azonnal tervbevette 3 cirkáló, 4 torpedóromboló és 22 tengeraltjáró felépítését. Páris némileg izgatottan vette tudomásul az olasz program bejelentését, mert elkövette azt a hibát, hogy az olaszokat lekicsinyelte. Hiszen a londoni konferencián azzal torkolta le őket, hogy a paritás elérése céljából hajóhadukat meg kellene kétszerezniük s ezt a kiadást nem bírja el az olasz államháztartás. Különös ellentmondás van abban, hogy a modern demokrácia legöntudatosabb előharcosa, Franciaország él egy ilyen argumentummal. Ugyan mit szólnának a francia forradalom elveinek büszke védelmezői, ha azt mondaná nekik valaki, hogy a demokráciát követelni értelmetlenség, mert hiába adja meg az egyenlő jogot gazdagnak és szegénynek arra, hogy kastélyt építsen és autóbilt tartson magának. Ugyebár, a demokrácia védője azt felelné erre, hogy ezek a tényleges egyenlőtlenségek csak akkor fémek meg az emberi méltóság eszméjével, ha teljes jogegyenlőséggel párosulnak. Más az, hogyha valaki lemond arról, hogy egy költséges mulatságon részt vegyen, mert tárcája erre nincs berendezve és más az, ha orra előtt be akarják csapni az ajtót.

Ezért a franciák tévednek, ha azt hiszik, hogy a most már alighanem újból meginduló flottaépítési versenyért a felelősséget az olaszokra háríthatják. Különösen az angolok, akik a franciákéhoz hasonló helyzetben homlokegyenest ellenkező módon jártak el, teljesen tisztán látják azt, hogy Franciaország képviselői súlyos taktikai és pszichológiai hibába estek. Reménytelen dolog azzal az elhatározással ülni le a tárgyaalóasztalhoz, hogy ott csakis a saját szempontjainkat fogjuk tekintetbe venni. Mert nyilvánvaló, hogy a másik fél is csak azért tárgyal, hogy maga is elérjen valamit. Itáliának bizonyára nem volt szándéka nagyobb hajóhadat építeni, mint amekkorára szüksége van s amekkorát túlzott anyagi áldozatok nélkül létrehozhat. Azonban a fascizmus nem hiába ébresztette fel Rómának, a világ urának unokáiban a nemzeti nagyság önértetét. A Giovane Itália nem vállalhatja azt a megszegyenítő szerepet, hogy a nagyhatalmak sorában egymaga kullogjon hátul egy külön osztályban, mint valami „kiskorú gentleman“, aki — mint az etoni diákok — cilinderrel a fején, de levágott frakkszármakkal jár! Az éppen nem franciafaló Journal de Génévé szerkesztője, William Martin, egy némileg melancholikus vezércikkben helyesen állapítja meg, hogy a paritás kérdése Mussolini szemében merőben elvi

kérdés volt: Ő azért akarta a paritást elméletben elérni, hogy gyakorlatban lemondhasson róla. Ha tehát a franciák is a kölcsönös bizalomnak és a mások *érzelmei* méltánylásának azzal a szellemével ültek volna le a londoni tárgyaláshoz, amely az angolokat dtöltötte, akik kezdettől fogva abból indultak ki, hogy Amerikának a flotta nem arra kell, hogy azzal másokat megtámadjon, hanem arra, hogy nemzeti önérzetét kielégítse, — amihez joga van — akkor a Duce kormánya bizonyára készséggel elfogadott volna az elvi paritás alapján egy olyan gyakorlati megoldást, amely a francia szükségleteknek is megfelelt volna. Hogy ez a lehetőség—legalább is egyelőre — meghíúsult, azért egy elfogulatlan szemlélő sem fogja a felelősséget Olaszországra háritani.

INDIÁBAN Gandhi hűvösretételével, ami semmiképpen sem jött váratlanul, lényeges változás nem következett be. A — békés és erőszakos — forradalom egyelőre tovább is két tényezőnek: a brahmin intelligenciának és a városok csöcselékének mondhatni „magánügye“ maradt. A két döntő faktor ellenben, amelynek meghódítása nélkül az angolelles mozgalom számottevő sikerre non számíthat: a bennszülött fegyveres erő és a földművelő nép ezideig úgyszólván érintetlen. Ezért valószínű, hogy a „Szatiagraha“ (békés ellenállás) mozgalomának lassú hanyatlására lehet számítani, annál is inkább, mert most már mégis csak az Összes indiai politikai pártoknak és egyéb tényezőknek az angol kormány által Londonba egybehívott értekezlete fogja az érdeklődést magára vonni. Ez a konferencia, a brit miniszterelnök és az alkirály legújabb levélváltása szerint október 20. körül fog összeülni. Ezt az időpontot azért választotta MacDonald, hogy India kiküldötteinek alkalmuk legyen a szeptember 30-án kezdődő birodalmi értekezlet résztvevőivel is találkozniok és velük eszmecserét folytatniok. Ez pedig a mellett szól, hogy a brit kormány mégis csak komolyan számol azzal a gondolattal, hogy a Dominion-státust India számára valamilyen formában már most megadja s azt reméli, hogy a jelenlegi brit Dominionok államférfiaival való beszélgetés során oly eszmék merülhetnek fel, amelyek az indiai önkormányzat nehéz gyakorlati kérdéseiben az érdekelt felek munkáját esetleg megkönnyíthetik.

Persze azok, akik nincsenek áthatva a Labour-kormány optimizmusától s a reálpolitikus szemével nézik ezt a kérdést, nem sokat várnak ezektől az eszmecseréktől és a „Domion“-formulától nincsenek elragadtatva. A brit Dominionokat európai és túlnyomóan angol származású népek építették maguknak. A birodalomhoz való hozzátartozásuk elsősorban a vér és a kultúra közösségén alapszik. S éppen e kapcsolatok nagy intimitása miatt, Nagybritannia fokozatosan úgyszólván összes anyagi és hatalmi érdekeit feláldozta a Dominionoknak, hogy megmenthesse a „birodalom“ névleges egységét. De ha egy szabad Indiának a birodalomban való névleges megtartása végett ebben a vonatkozásban is fel fogja áldozni összes anyagi érdekeit, akkor az „Indian Empire“ nem lesz számára egyéb, mint óriási teher, amelyet védeni és támogatni kell. India nélkül azonban nincsen többé Brit Birodalom...

Az EGYIPTOMI KÉRDÉS megint ugyancsak szákutcába jutott. Egyiptomra Angliának legfontosabb birodalmi közlekedési útja, a Suez-csatorna biztonságának érdekében van szüksége. A brit hatalom egyiptomi pozíciója pedig kettőn alapszik: katonai megszálláson és a Nílus felső folyásainak birtokán. A szudáni brit kormányzat jóindulatától függ az egyiptomi fellah mindennapi kenyere: nem csoda tehát, hogy a mostani angol-egyiptomi tárgyalások éppen a szudáni kérdésen akadtak fenn. Az egyiptomi nacionalista kormány hajlandó lenne hozzájárulni ahhoz, hogy

Nagybritannia csapatokat tartson a Szuezi-csatorna zónájában, de igényt tart a Szudánra s annak „státusát“ revízió alá akarja vettetni. A Szudán tudvalevőleg 1898 óta angol-egyiptomi „kondominium“ alatt áll s ezt az együttes birtoklást — amelyet a Baldwin-kormány 1924-ben de facto megszüntetett — a MacDonald-kormány most hajlandó volna helyreállítani. De ennél tovább nem megy, mert nagyon jól tudja, hogy a Szudán birtoka nélkül Egyiptomban tartott csapatai nemhogy a Szuezi-csatornát, hanem még saját magukat sem volnának képesek megvédeni. A tárgyalások tehát megszakadtak, bár igen kordialis nyilatkozatokkal enyhítve s most mindkét fél bízik abban, hogy a másik előbb-utóbb mégis csak meggondolja magát. De az egyiptomiak bizonyára kedvezőbb helyzetben vannak: hiszen a Henderson-féle feltételeket az angol közvélemény, bár nem minden aggodalom nélkül, magáévá tette s kétségtelen, hogy ezeket most már egy Tory-kormány sem vonhatja vissza. Nahas pasa és hívei azonban azt remélik, hogy a birodalmi „gyenge kéz“ politikát valló Labour-kormánytól még többet is ki tudnak csikarni.

A PALESZTINA! ARAB KÜLDÖTTSEG alighanem ugyancsak hasonló indokokkal szakította meg londoni tárgyalásait. A brit hatalom helyzete sehol sem olyan visszás, mint Palesztinában. Mert a palesztinai mandátumot Nagybritannia az 1917. évi Balfour-deklaráció alapján, azzal a kötelezettséggel vette át, hogy ott egy zsidó nemzeti otthon létesítését minden igyekezetével elő fogja mozdítani. Ehhez azonban hozzáfűzte azt a fenntartást, hogy „semmi se történjék, ami sérthetné a Palesztinában élő nem-zsidó közösségek polgári vagy vallásos jogait“. A cionisták ennek alapján igényt tartanak arra, hogy a Szentföldön ők legyenek az urak s hogy zsidó bevándorlók szabadon telepedhessenek meg Palesztinában. Viszont az arabok azon a nézeten vannak, hogy ők sem bantu négek vagy sziu-mdiánok s hogy a demokrácia és az ősi letelepedés jogán ők is igényt tarthatnak arra, hogy politikai és gazdasági érdekeik megvédessenek. Mivel pedig az arab lakosság nagy többségében földhöz ragadt szegény földművelőkből áll, akiket a zsidó bevándorlók könnyen kivásárolnak földjeikből s mivel, „akié a föld, azé az ország“, az arabok Londonba küldött delegációja azt követelte, hogy Nagybritannia azonnal szüntesse meg a zsidók bevándorlását, akadályozza meg az arab földbirtok elidegenítését és szervezzen demokratikus-autonóm kormányzatot az összes törzslakosság arányos képviselőivel: ami persze a ma még nagy többségben levő arabok politikai túlsúlyát biztosítaná.

Nagybritannia kormánya természetesen kénytelen volt elutasítani ezeket a követeléseket, de gyakorlatilag annyiban mégis elébe ment az arab lakosság kívánságainak, hogy — addig is, amíg szakértői tanulmány alapján nem dönt a teendőkről — egyelőre visszavonta az összes ezévi októberig már kiadott bevándorlási engedélyeket.

Nagybritanniának palesztinai politikája két hatalmas malomkö közé van ékelve. Mert egyfelől tekintettel kell lennie a brit koronának százmillió mohamedán alattvalójára — s különösen Indiában ezek a brit uralomnak legmegbízhatóbb támaszai — de másfelől ismeretes, hogy a világ vezető pénzügyi köreiből s az európa-amerikai liberális közvéleményben a cionisták ügye rendkívüli rokonszenvenek örvend. S bizonyára nem alap nélkül írja az utóbbi közvélemény egyik orgánuma, a Neue Freie Presse, hogy „a palesztinai bevándorlás beszüntetése az egész világ cionistáit komoly ellenakcióra bírta és oly tiltakozásokra, amelyek az angol kormány kívánságainak aligha felelnének meg“ s ezért reméli, hogy MacDonald oly elhatározásra fog jutni, amely nem semmisíti meg azt a rokonszenvet, amelyet

Angliának cionista politikája szerzett. „Egy ilyen hiba — végzi szinte fenyegetőkéig a N. Fr. Pr. — rendkívül kedvezőtlen következményekkel járma“.

SPANYOLORSZÁGBAN A „LIBERÁLIS DIKTATÚRA“ erősen bicegve halad célja, az alkotmányosság helyreállítása felé. A Cortes-választások késedelmét Berenguer miniszterelnök azzal magyarázza, hogy az összes választói névjegyzékek elavultak s hogy újaknak összeállítása nagyobb időbe telik. A valóságban azonban alighanem ott van a hiba, hogy az „átmenet“ nem tudja, hova menjen át. A diktatúra szétrombolta a régi politikai pártok szervezetét s ami még ennél is nagyobb baj, megrongálta a monarchia helyzetét. Igaz, hogy annak idején a diktatúra elkerülhetetlen szükségesség volt, amelyet az egész közvélemény s a nép túlradó örömmel üdvözölt: most azonban, hogy az idő vasfoga megörölte Primo da Rivera kormányát, s különösen mióta a diktátor maga is követte rendszerét a sírba, mindinkább utat tör magának az a felfogás, hogy a király nem háríthatja el magáról a felelősséget a diktatúra viselt dolgaiért, tekintve, hogy annak felállításával megszegte az alkotmányra tett esküjét. A helyzet kulcsa azonban, mint Spanyolországban mindig, most is a hadsereg kezében van — a politikusok és „karikák“ tarka-barka névsora és komplikált pártállásai majd nem Kínára emlékeztetnek — s egyelőre nem valószínű, hogy a hadsereg elejtené a királyt. De ha elejti, nem hihető, hogy valami nagyon liberális rendszer érdekében ejtené el: egy újabb „pronundamento“ alighanem egy újabb katonai diktatúrát ültetne nyeregbe — ha mindjárt „köztársasági“ alapon is. De a köztársaság ma, mióta mint James Bryce mondotta, megszűnt eretnokség lenni, már nem is ideál többé.

A VÖRÖS IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS idillikus viszonyait szépen világítja meg a legfőbb szovjetbírósnak egy legutóbbi körirata, amelyben az alsóbb bíróságokat arra inti, hogy a halálbüntetés kiszabását valamivel kevésbé liberálisan kezeljék. A legfőbb bíróság felemlíti, hogy a vidéki törvényszékek non egyszer halálra ítélnék „ellenforradalmi tényekért“ olyanokat, akik voltaképp nem követtek el semmiféle bűncselekményt. A bíróságok rendszerint beérik annak a megállapításával, hogy a vádlott elégedetlen volt a kormány agrárpolitikájával s ez nekik elég arra, hogy kimondják a halálbüntetést. A legfőbb bíróság ezenkívül eléggé pedáns módon fennakad azon, hogy az elsőfokú bíróságok nem hajlandók sem a védelem tanúit kihallgatni, sem a vádlott ártatlanságának igazolására feljánlott egyéb perrendszerű dokumentádót elfogadni. De a Szovjet-Kúria még azon is fennakad, hogy a halálbüntetést kimondják merőben „antiszovjet-mentalitás“ címén és hogy általános szölamokat elfogadnak konkrét bizonyíték gyanánt. A bíróságok sokszor elítélnék valakit halálra csupán azért, mert a „közvélemény“ így kívánja, de a legfőbb bíróság ezzel sem ért egyet.

Némi aggodalommal gondolunk arra, hogy ezekután nem fognak-e a Szovjet legfőbb bírái rövidesen hóhérékzre kerülni, miután ilyen evidensen ellenforradalmi mentalitást árultak el ebben a körlevelükben. Mert a kommunista diktatúra csak addig élhet, ameddig a legkíméletlenebb terror rendszerét fenn tudja tartani. Már pedig a terror nem kötheti meg magát perjogi skrupulusokkal. A jog és az erkölcs polgári előítélet Marx tanítása szerint s ahol a marxizmus uralkodik, ott ilyen „babonáknak“ nem lehet helye.

AZ AUSZTRÁLIAI LABOUR-KORMÁNY, mint a közvéleménynek már bejelentette, két szenzációs javaslattal készül a szövetségi törvényhozás

elé lépni, amelyet aligha lehet másképpen jellemezni, mint elszánt „reakciós“ kísérletet a közvetlen demokrácia és a „szocialista paradicsom“ lebontására. Egyik javaslata az alkotmányt olyképp kívánja megváltoztatni, hogy annak módosításához a jövőben ne legyen szükség referendumra, hanem elég legyen a parlament határozata is. Persze ahhoz, hogy ezt a módosítást tető alá hozza, szüksége lesz a Scullin-kormánynak még egy utolsó (?) referendumra s hogy ezt sikerül-e javaslatával megúsznia, nagy kérdés. Hiszen a referendummal épp az a baj, hogy sikeréhez minden államban többséget kell kapnia s ez a legkritikább esetben érhető el. Ilyenformán a szocialista kormány akciójának inkább csak demonstratív jelentősége van s arról tanúskodik, hogy a „nép“ politikai bölcsességébe vetett hit ma már a „demokratikus“ front balszárnyán sem rendületlen többé.

Nem kevésbé érdekesek azok a javaslatok, amelyek a sztrájkok és kizárások tilalmának megszüntetésével az „állami szocializmus“ legmerészebb és legérdekesebb kísérletét fogják eltemetni. Ha a Scullin-kormány megvalósítja terveit, a híres ausztráliai ipari döntőbírók a jövőben merő egyeztető funkciójuk lesz s a munkás- és munkaadó-érdekeltségek visszanyerik akciószabadságukat. Nagy csalódás éri ezzel azokat az idealistákat, akik abban a hiszemben voltak, hogy a „szociális“ kérdést törvényhozási tevékenységgel meg lehet oldani. Ausztráliában az ipari vitákat a múltban nem az állami szocializmus, hanem az iparosodás gyors fejlődése és a kedvező konjunktúra küszöbölte ki. Most, hogy Ausztráliát is elérte a gazdasági depresszió, egyszerre kitűnt, hogy törvények és állami bíróságok mennyire nem alkalmas szerves szociális problémák megoldására. Mert sem sztrájkoló tízezreket börtönbe csukni, sem gyárosokat arra kényszeríteni, hogy veszteséggel termeljenek — nem lehet.¹

OMIKRON

¹ Külpolitikai szemlének vezetőjének, Ottlik Györgynek több hónapos amerikai távolléte alatt szemlének egy másik külpolitikai szakember tollából hozzuk.

KOMÁROM ÉS BUDA KÖZÖTT

A TAVASZI hadműveletek második fázisa, amely az isaszegi győzelem után kezdődött, Komárom felmentésével befejezéshez jutott. Az osztrák főserg feladta Pestet és Pozsonyba vonult vissza. Ez a siker annál figyelemreméltóbb, mert a magyar sereg anyagi hiányosságai, nevezetesen a túlhosszúvá nyúlt hadtápvonalból eredő nehézségek a tűzérési lőszer utánszállításában, a megfelelő hidászat! technika nélkülsége felette hátrányosan befolyásolták a magyar sereg manőverező képességét. Csakis ez idézte elő, hogy az osztrák főserg nagyobb veszteség nélkül vonulhatott vissza a határszélre. Bz a hadi anyagbeli hiány döntő módon esett latba a legközelebbi hadműveletek megfontolásánál, mikor dönteni kellett, hogy a magyar sereg Budának vagy Bécsnek vegyen-e irányt.

Nemcsak municiógondok, nemcsak megritkult zászlóaljok friss emberanyaggal való pótlásának aggodalmai s az új hadászati elv és irány meggondolása gyötörték a fiatal magyar tábormokot. Még a lévai főhadiszállásra futott be a hír, ami ha nem is találta váratlanul, de mégis megdöbbenette. A táborba utazó kormánybiztosok egyike közölte vele az április 14-iki országgyűlési határozatot, amely a Habsburg-házat és minden ivadékát megfosztotta a magyar tróntól. Hirtelenében nem tudta magát tájékozni. Hiszen az elnök eddig folyton arról beszélt előtte, hogy Debrecenben egy nagy politikai csoport létezik, amely a mindenáron való megegyezés érdekében folytat üzemeket és ármányokat. A gödöllői tanácskozások kétségtelenül nem jogosíthatták fel Kossuthot arra a véleményre, hogy a hadsereg vagy annak vezetői támogatják a trónfosztás gondolatát. A helyzet tehát legalább is rejtélyesnek látszott. Ha nem bírt keUő magyarázatot adni magában erre a talányos fejlődésre, viszont semmi kétsége sem lehetett arról a hatásról, amelyet az országgyűlés határozata fog kelteni a hadseregben, ahol éppen a folyamatban levő hadműveletek tetőpontján, amikor a lelkerők legnagyobbfokú összhangjára lett volna szükség, újból az eddigiéknél is veszedelmesebb méretekben kiüthet a morbus politicus s a pártoskodások miatt minden éppen akkor bomolhat meg, amikor új katonai feladatok dőlt áll. A tábormoknak személyes helyzete sem volt éppen irigylendő a régi tisztek előtt s mindazokkal szemben, akiknek január óta a vád kiáltvány mintegy politikai iránytűje lett. Bizonyára megvillant agyában az a gondolat, hogy szuronyokkal kellene szétkergetni a fecsegő hősöket, akik a vérző hadsereg biztos fedezete alatt őt és bajtársait az élet-halál dilemmába vitték. „Örömet a déchéance nyilvánítása felett — írta április 18-án Ludwigh kormánybiztos Kossuthnak — itt senki nem nyilvánított. Én kétségbeestem.

Volt olyan is, ki Görgeit azon proklamációra emlékezteté, melyet a hadsereg megnyugtására éppen e vidéken átvonulásakor kibocsátott.“ Damjanich ugyancsak sűrűn emlegette a magyarok Istenét a debreceni határozattal kapcsolatban. A 7-ik hadtestben egyenesen forrongásszerű jelenetek játszódtak le. A legitimista törzstisztek egyike, Molnár Nándor alezredes, nemrég még Dembinszki hadsegéde, átadta a tábornoknak a 7-ik hadtest tisztikarának tiltakozását a függetlenségi nyilatkozat ellen. „Nem marad egyéb hátra, — úgymond Molnár alezredes levelében — ahogyan ezt tegnap valamennyien önnek melegen szívére kötöttük, mint az államot azáltal megmenteni, hogy a mostam, a kötelességérzet és a józan ész összes korlátait átgázoló kormány feloszlattassék és maga Kossuth lemondásra kényszerítessék. A diktatúrának azonban az ön kezébe kell átmennie... Non mulaszthatom el, hogy Magyarországnak, a nemzetiségnek, a szenvedő lakosságnak, a rég fennállott kötelekeknek és alkotmányos eskünknek sokszoros érdekében meg ne ostromoljam, hogy most, amíg még idő van és őszinteségünknek még hitelt adhatnak, energikusan közbelépjen és ezzel a könnyelműen előidézett szerencsétlenséget elhárítsa, amely Magyarország felett megsemmisítően lebeg,.. ön, tábornok úr, egykönnyen fog utat találni egy Ausztriával folytatandó kibékítő értekezésre és bizonyára hinni fognak annak, aki egy jól felszerelt hadsereg élén elfogadható feltételek mellett a béke pálmáját akarja átnyújtani.“ A tábornok áthatlan némasága, amelyet csak időnként szakítottak meg gúnyos célzások hol a schwarz-gelb tisztek helyzetére, hol a telivér debreceni hazafiakra, nagy kérdőjel maradt, jóllehet a kigyó tovább sziszegte fülébe a csábítást, hogy egy új brumaire 18-ikával vessen véget az ügyvédek és a táblabírák szószátyárkodásainak és a forradalmi aktusnak. „Ha az 1848 márciusi alkotmányt — így ír tábornokának április 27-én Molnár Nándor — nem is lehetne egész terjedelmében elérni, úgy azt hiszem és velem valamennyi magasabb érzésű, hogy a tulajdonképpeni ütközőpontok (pénz- és hadügy különállása), melyekből a jelen idő összes bajai fakadtak és amelyekhez makacsul ragaszkodnak, most annál inkább nagyobb szerencsétlenséget okoznak, mert az állam a nélkül, hogy saját magát tenné tönkre, elbukik... Erősen meg vagyok győződve, hogy Ausztria éppen olyan szívesen, mint mi, a végét kívánja ennek a pusztító katasztrófának.“ Szét kell hát robbantam Kossuth debreceni kamarilláját, ártalmatlanná tenni a bőrükbe nem féro politikai duhajokat s azután becsületes békét ajánlani Becsnek. Görgei se el nem utasította, se el nem fogadta a legitimista tisztek sugallatait. Hiszen a hadseregben másfajta elemek is voltak, olyanok, mint Nagy Sándor vagy Guyon, akik nem is titkolták flamingó érzelmeiket, más seregrészekben vezetőállásokban ott vannak a lengyelek, akiknek ügyére nézve az uralkodóházzal való kiegyezés a legnyomorúságosabb bukást jelentette volna s ott vannak az örökké ingadozó, mindig a helyzetnek és a nagyobb erőnek engedő, konjunktúra-emberek, sőt talán éppen ezekből áll a többség, akiket legkevésbé se lehetne megnyerni egy katonai puccsra.

Különben is egy Kossuth elleni föllépés polgárháborút eredményezhet, vagy legalább is azt, hogy elsorvadnak a honvédelem életerői

és idegszájai, Kossuth nélkül elképzelhetetlen a nemzeti védelem sorsa. A véle való nyílt szakítás egy csapásra halomra döntene mindent» amit ketten akkora fáradsággal építettek. Egy szerencsefi, aki olyan tettekre és szolgálatokra hivatkozhatik, mint Görget, bizonyára könnyebben találna kibúvót. Ha lengyel, akkor szó nélkül megy Kossuth után s együtt csinálják a fantasztikus küzdelmet Európa szabadságáért. Ha schwarz-gelb, íme itt a legjobb alkalom, kibékülni az osztrákkal» igazán felbecsülhetetlen személyi előnyök elérésével. De ő hazafi és reálpolitikus és harmincegyéves fiatalember, valóban homo novus a politikában, amibe éppen hogy csak beléköstölt. Monk szerepének elismétlése a megtorlást szomjazó és a márciusi oktrojt hirdető osztrák rendszerrel szemben légüres térben való kísérletezés. A fiatal Ferenc József, pláne az orosz szövetség ányékában, hogyan volna hasonlítható a száműzött Stuartokhoz, kiknek egyedüli reménységük a skót tábornok volt. Ferenc Józsefnek még győzelmes hadvezérei voltak és hadseregei Olaszországban. A Molnár Nándor-féle sugalmazások reálpolitikai értéke annyi volt, mint a semmi. A Schwarzenberg Ausztriájával való megegyezés csak a föltétlen hódolás árán volt élképp zelhető. A szuronyok alkalmazásának ötletét a politikában egyelőre elhárította magától. Annál kevésbé volt képes követni Kossuth fantáziáját, ha a trónfosztás külpolitikai esélyeit mérlegelte. Ami különösen aggasztotta, az a szörnyű politikai iram» a szakadatlan vágatás, mint valami szénnel megtöltött gőzgép, melyen ördögi síneken szabadjára bocsátottak, mígnem egy végső ütközésre minden szétreped és levegőbe röpül. Még az ónodi „eb ura fakó“-t sem lehetett a debreceni politika mellé állítani, hiszen annak legalább ígéretekben és biztatásokban bizonyos , külpolitikai konstellációi is voltak. Most azonban ilyen külpolitikai fénysugár sehol se tört át a borús látóhatáron. Már & nagysallói csatában elfogott osztrák tisztek azzal vigasztalták egymást a magyarok előtt, hogy úgyis útban vannak Miklós cár hadai s kivágyják Ausztriát a polgárháború kelepcéjéből. De Görgei elméjében felrajzoltak egyéb aggodalmak is. A magyar arisztokrácia nagy része eddig is kivonta magát a nemzeti harc kötelessége alól. Az olmtüzi oktroj valóságos jégesózuhany volt a dinasztiahú mágnások!» s olyan kipróbált hűségű férfiak, mint az ókonzervatívok többsége is, elkedvetlenedve figyelte Schwarzenberg politikáját. Grünne gróf úgy nyilatkozott Haller gróf volt horvát bán előtt, hogy ezer szerencse ránk nézve» hogy Kossuth nem fért a bőrébe s rálépett a forradalmi térre. Eddig a magyarok csak Ausztria előtt voltak rebellesek. Európa azt mondta róluk, hogy ők állanak a törvényes alapon s mi vagyunk a forradalmárok. Ilyen európai hangulattal... a forradalom leveretése után kényszerítve lettünk volna Miklós cár kívánságát teljesíteni és amnesztiát adni. Az ókonzervatívok nagyon felfigyeltek Görgei váci kiáltványára és a békepárt működésére Debrecenben. A trónfosztás után. most végkép meg fognak szakadni a vékony szálak Debrecennel. Azután gondolnia kellett Görgetnek a katolikus papságra, elsősorban, a magas klérusra, amely egyes vidékeken azzal izgatott a szabadság ügye ellen» hogy a Kossuth és Görgei által vezetett mozgalom valójában a protestáns túlsúlyt jelenti. Minő hatással lesz ez a tabula rasa

a magyarországi nemzetiségekre, akiket a márciusi osztrák alkotmánylevél hajlamossá tett a magyarsággal való kibékülésre? És hogyan fogadja vajjon a függetlenségi nyilatkozatot a magyar nép, mely az ellenállás kimeríthetetlen rezervoárjának látszott és amelyet most beletartottak egy majdnem reménytelen élet-halálküzdelembe? Ha felzúdulás vagy különösebb emóció nélkül fogadták az Alföld vármegyéiben a debreceni trónfosztást, annak oka nem az volt, mintha megelégedést keltett volna a szakítás, hanem mert a nyilatkozatból azt a következtetést vonták le, hogy a szabadságharc végképpen kedvező fordulatot vett. Pedig még milyen nehéz harcok előtt állottak! Annyiban a márciusi oktroj és a debreceni trónfosztás egy anyaméh gyümölcse volt, hogy mindkettő kivihetetlennek látszott külföldi segítség nélkül. Ez a külföldi segítség Ausztriának rendelkezésére állhatott, a magyarság azonban legfeljebb a demokratikus Európa plátói rokonszenvenyívlátásaival kellett, hogy megelégedjék. Hosszú és kínos tételődések után jutott el arra az elhatározásra, hogy Kossuthot a saját fegyvereivel próbálja visszaszorítani és alkotmányos eszközökkel vívni meg a detronizáció ellen kontemplált tervét. Erre az elhatározásra sarkalta a későn vett értesülés, hogy a debreceni parlament színe-java osztja az ő politikáját. Ezért vállalta a Szemere-féle köztársasági kormányban a hadügyminiszteri tárcát is. Ettől fogva egyre több homályba és ellenmondásba bonyolódik önmagával, mintegy kettős arculatot ölt, megzavarodik lényének egységes volta s magatartásának szilárd következetessége. A detronizáció ellen gondolt alkotmányos küzdelem Kossuth személye ellen kellett, hogy kiéleződjön, akiben különben is minden bizalma megrendült, mióta a debreceni határozat körülményeiről tudósították. „Görgei a törvényhozó testületben keres szövetségeseket — sóhajt fel Demár János néven az öreg Görgei harminc esztendő múlva — Kossuth a hadseregben. Egyik sem hiában és fájdalom egyik sem a honvédelem gyarapodására. Ki memé vitatni, hogy mindketten, bármily komolyan hordozzák legyen is szívükön a honvédelmet, többet, mint amennyit tettek, hazájuk megvédésére már sehogy se tehettek? Vajjon az egymásnak megbuktatására szánt cselek szövése életük csak azon perceit vevé-e igénybe, melyeket különben a legeslegszükségesebb pihenésre, táplálkozásra, alvásra fordítottak volna? Vajjon csupán véletlen-e, hogy e két ember teljes közreműködése védelmi harcunk dicsőséges fázisának kezdetével, visszavonásuk honvédelmünk oly rémítő gyors hanyatlásával, az időben találkoznak?” Azóta, hogy Görgei lelkén az április 14-ike elleni küzdelem eszméje uralkodik, lénye túlságosan komplikálódik, veszendőbe megy akaratának az az egyöntetűsége, amely nagy vállalkozások végrehajtására képesítené.

Egyelőre csak abban a főkérdésben jutott tisztába önmagával, hogy meg kell óvnia a sereget a szétmállástól, mint januárban Vácon. Ezért dobta a pártoskodások szakadékába a maga személyét egy curtiusi ugrással, amikor április 29-én kibocsátotta a nevezetes hadiparancsát, amelyben megbélyegezván az „esküszegő, rút dinasztíát“, azt a felhívást intézi a honvédekhez, hogy a „szép hon önállóságának“ megvédelmezése mellett harcoljanak továbbra is a „bitor zsamokság“ ellen a népjogokért. Mint finom lélekismerő, biztosan számított példaadásá-

nak hatására azoknál is, akikkel szemben a vád kiáltvány legitimizmusában mintegy ünnepélyesen elkötelezte magát. Hiszen még Dembinszki is bevallja, hogy a függetlenségi nyilatkozat által mélyen megsértették a katonaisztek „royalisztikus érzületét“. Görgetnek különben is csodálatos képessége volt ahhoz, hogy felnyissa a lelkeket, mint az elzárt kagylókat. Most a félig-meddig legitimista hadsereget e kiáltvány forrasztó szerével át kellett változtatnia forradalmi hadsereggé, esetleg az ő akaratának, céljának és ambíciójának eszközévé — egy újabb fordulat eshetőségére. A monarchists elv helyett mostantól fogva az ő tekintélye a tengelye ennek a haderőnek, amelyben a volt fekete-sárga színek elegyedtek össze a vörös-sínes elemekkel.

Merre fordítsa most azt a fegyvert, kivel éreztesse kardja élet, Beccsel vagy Debrecennel szemben? Ez a kérdés egyelőre eldőlt az április 29-iki kiáltvány által, mégpedig abban az irányban, hogy nem Debrecennek indult. Az új hadműveletek megtanácskozásában Klapka és Bayer nézetei ütköztek egymással. Az előbbi Buda megvívását ajánlotta, az utóbbi a császári seregek követését Bécs felé. A májusra való előkészületek különben se kezdődtek valami kecsegtető auspidumok között. A hadügyminiszterhelyetteségre kiszemelt Damjanich egy kocsizás alkalmával kitörte a lábát és hosszú időre szolgálatképtelenné vált. Vele a hadseregből kiesett a legkeményebb penge, a császáriak rettegett pörölye, a felülmúlhatatlan csatataktikus. Hiányát nemcsak hadteste fogja érezni, hanem az egész főserég és az egyetemes magyar ügy is. „Ismerni, becsülni, sőt tisztelni tanultalak és elárvultnak éreztem magamat, — sóhajt fel Görgei Damjanichhoz írt levelében májusban — midőn nélkülöd az unalmas ostromharcba kellett tovább vonulnom, melybe bennünket nagyzó civilisták ismét befontak... Ebben az erős reményemben (hogy t. i. hamarosan meggyógyul) nem egy borús pillantást vettem még eléggé borús jövőnkbe és gyakran reád gondolak, midőn terveket készítettem, melyeknek végrehajtásához férfiak kellene, olyan férfiak, mint te és — érzem, hogy szabad ezt mondanom — mint én.“ Aulich, a példás kötelességtudó parancsnok, mintaképe a polgárnak és a katonának, néhány hét múlva szintén nyugdíjaztatását kérte törődöttségére való tekintettel, önálló feladatokra alkalmas vezetőkben sokkal érezhetőbb volt a hiány, hogysen Görgei ne fájlalta volna őszintén Aulich Lajos távozását, aki heteken őt oly pompásan játszotta Pest előtt a szembekötösdit az osztrák vezérkarral. A bevált parancsnokok közül egyedül Klapka állott rendelkezésére, amikor Gáspár is faképnél hagyta fővezérét április 14-ike után. Most Klapkának jutott a feladat, hogy egyelőre Görgei helyett Debrecenbe távozzon s ott átvegye a hadügyminisztérium újjászervezését. Vetter visszahívása Görgei helyett, még Debrecenben is kivihetetlen plánumnak tartatott. Az pedig elképzelhetetlen volt, hogy Görgei alatt szolgálatot vállaljon, mint rangidősebb tábomok. Debrecen nagy jelöltje a fővezérségre Görgei helyett különben is az öreg Bem volt, akinek vakító sikerei Erdélyben és a Bánságban, mérhetetlenül felgyújtották Kossuth fantáziáját, akit ő egyedüli erőnek tartott Görgei teljes értékű pótlására s akivel bizonyára sose lettek volna meghasonlásai vagy összeütközései. Damjanich utóda Knézich lett, egy vitéz, de határozat-

Ian és korlátolt képességű törzstiszt, akit maga Damjanich ajánlott Görgei figyelmébe. Új név lett a főszerepben Asbóth Lajos is, aki Aulich helyére került a 2-ik hadtest élére. Éppoly ismeretlen erő, mint a másik. Az önálló parancsnoksággal való felruházás hazárdjáték volt, de egyelőre semmi ok sem forgott fenn arra, hogy mellőzzék őket. Nagy-Sándor József mint lovasvezér többszörösen levizsgázott már (Tápióbicske, Isaszeg), de elégtelen eredménnyel, ő lett Klapka helyett az i-ső hadtest parancsnoka. Lehet, Görgei ezzel a kinevezéssel be akarta bizonyítani azt is, hogy nem vezetik politikai elfogultságok Kossuthnak és a republikának e szenvedélyes hívével szemben, aki később mintegy a kormány által titokban megbízott ellenőr vigyázott Görgeire s az akkori forradalmi frazeológia szerint magát tartotta arra a brutusi szerepre alkalmas férfiúnak, aki a caesari becsvágyakkal majd leszámol. Derék, lelkes hazafi volt Nagy Sándor, kifogástalan és vitéz huszárkapitány, de semmivel sem több. Vezetkari főnöke, a Buda alatt hősi halált halt Kleinheiniz őrnagy kellett volna, hogy tábornokának fogyatakát pótolja.

Ha a magyar hadtesteket a térképen könnyen tologatható egyszerű mértani ábráknak tekintjük, a hadműveletek folytatására vonatkozó elhatározás egyáltalában nem látszott nehéznek. Adódott az a komáromi csatából. Az osztrák vereséget szenvedett ugyan április 26-án, de azért sikerült túrhető rendben, a fővárosokból elhurcolt gazdag fölszereléssel elmenekülnie az ország nyugati határai felé. A komáromi magyar győzelmet teljessé és a politikai helyzetre nézve is döntővé csak az osztrákok erélyes üldözése tehetné volna Becs felé. Ennek a természetes elhatározásnak végrehajtása elé azonban súlyos akadályok tornyosultak. Vegyük ezeket sorra.

A tavaszi hadjárat a magyar sereg anyagi fölszerelésénél fogva a komáromi csatában érte el végső kifejlődését. A tüzérségi lőszerben való hiány kényszerítette Görgeit, hogy elálljon a komáromi csatának a döntésig való erőszakolásától. A lőszer pótlásának megérkezéséig csupán a 7-ik hadtest két hadosztálya volt korlátozott mértékben kész hadműveletekre, mert ezek még egy-két napra való munícióval rendelkeztek. Ezt a két hadosztályt Görgei ki is rendelte az üldözésre. Természetesen ez az üldözés a visszacsapásra kész osztrák túlerővel szemben félette óvatos formában kellett hogy érvényesüljön. Komáromban már csak azért is be kellett állania bizonyos hadműveleti szünetnek, hogy a magyar sereg újra csoportosuljon az új hadműveletek megkezdéséhez. A hadsereg ugyanis a komáromi győzelem estéjén három nagyobb csoportra oszlott: a zöm a csatatéren, Aulich hadtestje Pest előtt, Kmetty hadosztálya Esztergomban állott. Az erők egyesítése még akkor is elhúzódhatott volna néhány napig, ha Komáromból Bécs irányában történik az előnyomulás és ha a lőszerszállítmányok nyomban beérkeztek volna. Ez azonban nem történt meg. Az utánszállítási vonal túlhosszúra nyúlt, az ebből keletkezett nehézségek a hadsereg ellátására nézve mindennap növekedtek, a debreceni hadügyminisztérium vezette hadtápszolgálat képtelennek bizonyult Görgetnek váratlanul gyors hadmozdulatait követésére. S ha már a hadtápszolgálat a Tiszától Komáromig csődöt mondott, miképp javulhatott volna

meg egyszerre, mikor az utánszállítási vonal meghosszabbodhatott egészen a Lajtáig?

Tegyük fel azonban, hogy a hadsereg, megfelelő lőszerrel ellátva, hamarosan «gyesül Komáromnál és innen megindul Becsnek. Hová vezet ez a hadművelet? A nagysallói és komáromi csatában ejtett osztrák foglyok mind azt vallották, hogy a császári sereg visszavonulása kapcsolatban van az orosz seregek az északi határon át várt betörésével, vagyis az osztrák haderő mindaddig kerülni fogja a döntést, amíg az orosz meg nem jelenik a hadszíntéren. Görgei nem kételkedhetett ezeknek a híreknek valódiságában, különösen nem az április 11-iki trónfosztás után. Csábító gondolatnak látszott ugyan, hogy az osztrákokat megverje az oroszok megérkezése előtt. E gondolat realizálásához azonban olyan osztrák vezér is kellett, aki megveretni engedje magát. Sokkal valószínűbbnek látszott az, hogy az osztrák sereg a szándékolt magyar csapás elől, szükség esetén Bécs feladása árán is, kitér s maga után vonja a magyar sereget, hogy az alatt az orosz a magyar seregek amúgy is pontatlanul működő utánszállítási vonalát elvágja. Ha tehát a lehetőségeket tisztán katonai szempontból mérleljük, akkor az osztrák területre való betörésre kellett felkészülnie a magyar seregek, holott ezt a magyar haderő létszáma és felszerelése (pl. a hadikészlet hiánya) rendkívül kockázatos vállalatá tette. Súlyosan esett latba az a körülmény is, hogy ekkor már az osztrák-olasz háború Radetzkynek március 23-án aratott novarai győzelmével befejezést nyert s így jelentékeny osztrák erők szabadultak fel, amelyeket a bécsi kormány most Magyarország ellen fordíthatott. Ez meg is történt. Ha mindezeket a nehézségeket Görgei hadvezért energiája legyőzte volna is, a hadműveleteket felette megkönnyíthette volna az egyeden állandó Duna-hídnak(aLánc-hídnak) birtokbavétele a magyarok által. Ha a magyar sereg nem a Tiszántúltra, hanem a fővárosok környékére alapítja a maga hadműveleteit, aligha kénytelen azzal az aggasztó lőszerhiánnyal és hadtápszolgálattal küzdeni, amely csak az imént akadályozta meg a komáromi csatának nagy győzelemmé fejlesztését. Ha a komáromi táborvárban lett volna elegendő munidő, akkor a 7-ik hadtest nem kénytelen visszamaradni a lőszer szállítmányok fedezésére a Duna északi partján, hanem már a csata kezdetén beavatkozhatok a másik két hadtest küzdelmébe és azt bizonyára el is dönti. Ha van hídkészlet, a támadó mozdulatok emez elengedhetetlen feltétele, akkor a magyar haderő nem akad meg két napra Gátamnál, hanem negyvennyolc órával előbb ér Komáromba, ez esetben valóban el is állhatta volna az osztrák sereg visszavonulását. Görgei ugyan kierőszakolta a Gátamon és a Dunán való átkelést, de kétségtelen az is, hogy a hadsereg technikai felszerelésének fogyatékosága erősen gátolta és odázta az ő merész terveinek megvalósítását. Ezek a tapasztalatok Görgeit óvatosságra intették és egyben figyelmét Budára irányították. Valóban jogosult volt az a remény, hogy a fővárosnak zavartalan birtoka enyhíteni, vagy talán végképp meg fogja szüntetni a sereg anyagi hiányosságait. Egy pillanatra talán átvonult elméjén az a gondolat is, vajjon tanácsos-e ezzel a politikailag újból felzaklatott hadsereggel átlépnie a Lajtán? Az se volt éppen biztató esély egy nyomban megindítható nagy támadó hadműveletre, hogy új és kipróbálatlan erők

állottak a hadtestek élén. Klapka, aki a leghatározottabban kardoskodott a Budára vonulás érdekében, azzal érvelt, hogy az osztrák hadsereg Komárom előtt nem volt tökéletesen legyőzve, sőt az Nagy Sándor lovastámadását vissza is verte. Utalt Klapka arra is, hogy az osztrák haderő Pozsony vidékére érkezve, képes a Duna jobbpartján levő hadosztályait is magához vonni s magát ezenkívül Grác, Séc, Brünn és Linz őrségeinek egyrészével megerősíteni, nem is számítva a tartalékra, amelyet az ellenség lassan összegyűjthetett. Bécs előtt ilyenformán hatvanezer osztrák állhatott volna szemben a harminchatezernyi magyar sereggel. A magyar főhadiszálláson április 26-ika után a legnagyobb bizonytalanság uralkodott Jellacsics hadtestének holléte felől. Senki se tudta még, hogy a bán, amikor Pest alatt elvált a Schlick által irányított két osztrák hadtesttől, hol tartózkodik és micsoda hadműveleti célokot tűzött maga elé tizennyolcezer főnyi hadával. Ezért is volt lehetetlenség egyedül Aulich hadtestjére bízni Buda megszállását, ha azt már egyszer elhatározták. Sőt ezért kellett lovasságot is Budára vinni, amit leginkább fél szoktak róni Görgetnek. Hogy Buda elfoglalását könnyűnek vélte az április 28-i haditanács, az egyszerű tévedés volt, aminek a háborúban mindenki ki van téve, s amikor, noha a gondoltnál hosszabb idő alatt és tetemesebb áldozatok árán, Buda elfoglalása megtörtént, Görgeit a hadsereg, a kormány és az egész nemzet ünneplése koszorúzta meg és ebben Kossuth és az országgyűlés járt elől. Ma nagy stratégiai hibának tartják egyesek, de akkor ez senkinek se jutott eszébe, még kevésbé az, hogy nyílt váddal lépjen fel a magyar fővezérrel szemben. Már pedig, amikor egy egész nemzet, annak minden komoly tényezője óhajt és helyesel valamit, abban mindig kell lenni valami mélyen érzett erkölcsi igazságnak, habár az később kritikai szempontból tévesnek bizonyul is.

Görgei elhatározásának kialakulásánál, hogy tudniillik Budára indítja hadseregét, még arra is gondolnunk kell, miként fejlődött a helyzet március 31-ike óta, amikor ő — ideiglenesen — átvette a főparancsnokságot. Mikor Vetter március második felében a sereget Pestnek indította, tulajdonképpen rövid hadműveletekre gondolt azzal a céllal, hogy a fővárosokat visszafoglalja az ellenségtől. Nagyarányú, messzemenő, a határon túlvezető operációra a magyar hadsereg sem személyi, sem anyagi pótlás tekintetében nem készült fel. Mindenki csak arra gondolt, hogy a Görgei-féle hadtestnek Miskolcon túl való villámgyors előtörése által teremtett kedvező helyzetet ki kell használni és a fővárosok védelmére valahol állást foglalt osztrák sereget megverni. Ki mert volna akkor arra is számítani, hogy Vetter szerény hadművelési terve március végén a sereg élére állított Görgei vaskezeiben ily óriási méretűvé fejlődjék? Azzal a sereggel, amelynek hadművelési és anyagi megalapozása kívül esett az Ő hatáskörén és amely a hadügyminiszteri gondoskodás szerint nem is volt alkalmas nagyobbarányú operációkra, Görgei megvívta a döntő csatát Isaszegnél, utat tört Vácnál, szétrobbantotta Wohlgemuth hadtestét Nagysallónál, azután mind a két parton fölmentette Komáromot, sőt elvágni akarta a nyugat felé hátráló osztrák sereget is. A magyar seregből az ő lángesze és akaratereje csiholta ki ezt a hihetetlen teljesítményt. Mikor ezt véghezvitte, csődöt mondott az anyagi ellátás, amelynek megszervezése nem az ő

illetékessége alá tartozott. Az átlagvezér kezében a magyar lendület, ha nem törik meg Isaszegnél, akkor nyilván Pestnél torpant volna meg, Görgei azonban túllendítette ezt a hadsereget Komáromig. Ha azonban tovább erőszakolja a hadsereget, amely hosszú és megalapozott hadműveletre nem volt egyelőre alkalmas, akkor már nem hadvezér, hanem hazardőr. Természetesen más helyzet alakulhatott volna ki, ha a magyar hadügyminisztérium szervező képessége lépést tart Görgei hadvezért élanjával. Hogy mekkora volt az iram és a teljesítőképesség különbsége a magyar főhadiszállás és a debreceni hadügyminisztérium között, arra jellemző Psotta ezredesnek, Görgei tüzérségi felügyelőjének április 26-án főtábornokához tett jelentése, mely szerint a tüzérségi lőszer szállítmány már útban van, de két hétnél hamarabb nem fog Komáromba érkezni. A magyar hadügyminisztérium valóban nem rendelkezett forradalmi lendülettel. Bizonyára az okok sokasága között, amelyek Kossuthot arra bírták, hogy Görgetnek kínálja fel a hadügyminisztériumot, ez is egyike volt azoknak a tényezőknél, amelyek Görgetnek Debrecenbe menetelét sürgőssé tették. Viszont Görgei azért tartotta kívánatosnak a saját személyének Damjanich-csal való helyettesítését, mert az ő energiájában éppúgy megbízott, mint a magában.

A magyar főtábornok már korábban is segített magán bizonyos rögtönzésekkel. Például a sereg lovasságát időnként egységes parancsnokság alá helyezte. A rang szerint kiválasztott lovasparancsnok, Nagy Sándor azonban, mint említettük, nem abból a fiából faragott katonai egyéniség volt, aki nagy lovastömegeket mozgatni és irányítani bírt volna. A magyar huszárság elsőrangú volt, még ha túlságosan fel is hígították a $1\frac{3}{4}$ legénységet újonccal. De ezt az elsőrangú anyagot kézben kellett tartani. A nagysallói csata után például Görgei parancsban hirdette ki, hogy a haza a győzelmet elsősorban „a jeles gyalogságnak és tüzérségnek köszöni”. Április 30-i parancsában ezt mondja: „Minthogy a lovassági rohamok csak azon okból nem érnek el soha nagy eredményeket, mert a huszár többnyire az ellenség lovainak elfogdosásával és elzárkózásával szeret foglalkozni, annál fogva a lovassági parancsnok uraknak ezennel meghagyatik, tudtul adni a legénységnek azt, hogyha a fentírt esetek ezentúl előfordulnának, azokra jelen parancs kihirdetésétől fogva statárium fog alkalmaztatni; miért is a legénység azon veszedelmes megszokástól annyival inkább tartózkodjék, minthogy minden tisztnek kötelessége ezen nyavalyának gátat vetni, a legénységet e részben szemmel tartani és e parancs minden áthágóját nyomban följelenteni, akin aztán irgalom nélkül végre fog hajtatni a halálos büntetés”. Említettük azt is, hogy a Garam és a Duna áthidalásánál Görgei tutajhidakat építtetett. A lőszerhiányon azonban nem segíthetett. Ezért alakult ki az az egyhangú vélemény az április 28-iki haditanácson, hogy nem kell „hényélni” a lőszer várásában, hanem teljes erővel Budát megrohanni, hogy ennek nyolc nap alatt várt eleste után folytatni lehessen a főtámadást az osztrák főszereg ellen.

Buda megvívását akarta Kossuth is, — más szempontból. Március 9-én azt írta Klapkának: „Az oroszoknak Erdélyben megkezdett beavatkozása a gyors és erélyes előnyomulást még szükségessé tette. Attól is kell tartani, hogyha a fővárosnak gyors visszahódítása által

magunknak imponáló állást nem szerzünk, a brüsszeli kongresszuson az olasz dolgok könnyen rendeztethetnek a mi hátrányunkra“. Hogy mennyire foglalkoztatta Kossuthot április folyamán Buda elfoglalásának terve, Bemhez írt levelei tanúsítják. Április i-én azt írja Bemnek, hogy Fiume elleni diverzió kilátásban van, de előbb Bácskát és a Bánságot kell kitisztítani és Budának kezeink között kell lenni. Dembinszkihez írt levelében május derekán a bankjegysajtó intenzívebb üzembevétele miatt is szükségesnek tartja Buda elfoglalását, mert Debrecenben a mindennapi szükségletet is alig tudják fedezni és a gyártást szaporítani. Kossuthnak egyik főbb katonai tanácsadója, az akkor várakozási állományba helyezett Dembinszki se helyeselte Komárom fölmentése után a Bécs elleni támadást. Abból indult ki, hogy a császári főváros ellen intézett mozdulat csakis a proletáriátus és a kétségbeesett forradalmi elemek segítségével vezethetne némi sikerre, ami viszont Európa valamennyi kormányát a magyar ügy ellen hangolta volna. Maga Görgei legkevésbé bízott abban, hogy az Ausztriába való betörés újból talpraállíthatná az októberben leigázott osztrák demokráciát. A német polgári osztály a márciusi oktroj után, amely visszacsúsztotta a kezébe a politikai hegemoniát, már lélekben teljesen elszakadt a revolucionizmustól. A bécsi, vagy budai vonulás nagy pőrére körülbelül Görgei találta el az igazságot, aki azt írta: Kossuth akarta, Klapka a legmelegebben ajánlotta s Görgei „újonc tehetsége szerint“ kivitte. Igaz, hogy utóbb Kossuth keserű szemrehányásokkal illette hadvezérét, amiért Budának adott elsőbbséget Bécs helyett. Az ostrom túl hosszú ideig tartott. Pótolhatatlan idő ment veszendőbe. Az elnök idegei nem bírták a hosszas ostrommal járó ingerültségnek és türelmetlenségnek kedélyhullámzását. Neki azonban a legkisebb erkölcsi jogcíme sem volt arra, hogy tábornokát korholja és dorgálja, hiszen már Isaszeg után azt akarta, hogy a hadsereg menjen egyenesen a falnak fejjel, rohanja meg a fővárosokat, mert csak azoknak elfoglalása győzheti meg az országot a felszabadító művelet sikeréről. Amikor Klapka Görgei helyettese gyanánt Debrecenbe érkezett, akkor már az elnök törekeny idegzetét teljesen feldúlta az ostrom kétségbeejtő lassúsága. „Görgei borzasztót hibázott,—mondta Klapkának — hogy Buda alá ment. Elveszté győzelmeink stratégiai gyümölcsét. Most parádémarsban Bécs alatt lehetnénk. Félek: Budavár Mantuánk lesz s elvész fölötte a haza“. A magyar fegyverek becülete azonban, továbbá azok az ábrándos politikai tervek, amelyeket a magyar fővezér az ostrom sikeréhez fűzött, nem engedték meg, hogy a megkezdett ostromot félbeszakítsák.¹

PETHŐ SÁNDOR

¹ Részlet a szerzőnek most megjelenő Görgei-életrajzi könyvéből.

SZENT IMRE

SZENT IMRE évében, a tragikus sorsú királyfi emlékére rendezett ünnepek sikerén, az Imre-kultusz terjedésén elmélkedve, sokak lelkében merült fel a kérdés, vajjon ki is volt életében ez az ifjú herceg, mily érdemek alapján került a magyar katolicizmus kultuszának, az egész nemzet kegyeletes tiszteletének központjába?

A kérdés felvetésére Imre hercegre vonatkozó történeti ismereteink hiányossága és a gyér történeti adatokból rekonstruált egyéniségének sajátos kettőssége szolgáltat okot.

A források szűkszavú értesítéseiből a szent remeték és szerzetesek szüzi életére vágyódó, világtól teljesen elvonatkozó, kontemplatív léleknek, emberfeletti erényekkel ékeskedő aszkéta-jellemnek képe bontakozik ki, de a transzcendens jelenséggé finomult hitvalló-szent légies alakjának háttérében ugyané források halovány világítása mellett is feltűnnek az uralkodásra gondosan előkészített, királyi házból nőtülő és királyi trónra hivatott, vitézi örömkben is kedvét leelő fejedelmi ifjú húsból é vérből való alakjának körvonalai. Az egyéniségnek, lelki alkatnak ez a kettőssége, életszentség és királyi erények, szüntelen zsolozsmázás és férfias vadászat, szerzetesi buzgóság és vitézi kedvtelés, az apai örökség átvételére való lelkiismeretes készülés és az apai törzs virágzását akadályozó szűzházasság, mind érthetetlen és szinte áthidalhatatlan ellentmondásnak tűnnek fel a középkor élet-eszményétől messzire szakadt korunkban. Nem csodálható, hogy historikusok és költők ez ellentmondások kiküszöbölése végett minden cselekvésre képtelen, uralkodásra alkalmatlan, vértelen monachális ideált, vagy késő nemzedékek vallásos kezdetében szent eszménnyé finomult, de valójában világi erényekben bővelkedő, uralomraternaett, vitéz harcost, adatok híján képzeletből szőtt alakokat állítottak a történelem Szent Imréje helyébe. A középkor életének és szellemének vizsgálója nem eshetik ebbe a hibába, nem kereshet ellentmondást ott, ahol mai szemmel tán felfedezhetünk ilyesmit, de a középkor gondolatvilágába illeszkedve ellentmondásra alig találhatunk.

A X. század derekán Szent Benedek fiainak cluny-i rendházából kiindulva egész Európát felrázó keresztény megújulás korának aszkétikus élet-eszménye nem állt ellentétben ugyané kornak az önmegtágadásig erkölcsös, szentéletű s mégis vitéz, uralomraternaett keresztény fejedelemtől alkotott ideáljával. Aszkétikus hajlam és uralkodói erények teljes harmóniában olvadnak össze e korszak legkimagaslóbb fejedelmeinek lelkében. Keresztény életszentség és aktív

kormányzókéesség szinte complémenteaire tényezői a jó király egyéniségének. Semmi okunk sincs tehát annak feltevésére, mintha Imre életrője feleslegesen túlozta volna hőse aszkétikus és pietisztikus hajlandóságának rajzát. Szent István királynak minden gyakorlatiaság mellett is a komorságig egyszerű, vallásos egyénisége, a zárda békéjére vágyó Gizella királynénak és testvéreinek — a szűzházasságban élő Szent Henrik császárnak, Brúnó augsburgi püspöknek és Brigitta apácafejedelemasszonynak — tiszteletreméltó alakjai s az első tanítómester, velencei Gellért szigorú életelvi oly példaként álltak az ifjú Imre előtt, melyek hatása alatt gyermekleikében szükségszerűen vert gyökeret a diadala felé közeledő keresztény renaissance aszkétikus életeszmenye. Imre szüleinek, anyai rokonainak és környezetének életszentségét ismerve, aligha lehet kétségünk, hogy az ifjú szent halála után hét évtizeddel készült legenda írőja, bár — a kor hagiografikus irodalmának szellemében — tudatosan mellőzte is Imre egyéniségének múlandó, földi vonásait, életszentsége jellemzésében a nép száján élő hagyományt követte s így előadása a történeti hűség szempontjából alig szorul korrekcióra. A szent királyfi életében és jellemében felismerni vélt ellentmondások a kor és környezet beható vizsgálata után egyetlenegy problémára, a trónra készülő fejedelmi sarj családalapításra irányuló természetes vágyával ellentétes szűzházasság problémájára zsugorodnak össze. Bár az önmegtartóztatásnak ez a formája a középkor e szakaszában és Imre családjában is elég gyakori jelenség s a kor erkölcsi és vallásos diszpozíciójában világos magyarázatra talál, a történet kutatójának mégis keresnie kell Imre herceg idevágó elhatározásának szubjektív indítóokait, mert az uralkodóág megszakadására vezető szűzházasság gondolata mégis csak ellentétben állt a kor fejedelmi életideáljával s Imre életrőjának vallomása szerint Szent István intencióival is. Mielőtt azonban e kérdés megfejtését megkísérelnők, új vizsgálat tárgyává kell tennünk történeti irodalmunknak a megoldás útjában álló feltevéseit és az alapjukul szolgáló forrásadatokat.

Kezdjük a kronológiával! Történeti irodalmunkban közkeletű felfogás szerint Szent István idősebb gyermekei csecsemőkorban haltak el, Imre 1007-ben született, 1015-ben már mint a magyar trón örököse került az ezidőtájt hazánkba jött Gellért nevelése alá, ioz8 táján házasodott s 1031 szeptemberének 2-ik napján halt meg, Gellért pedig — miután nyolc évig nevelte Imrét, majd hét évig a Bakony rengetegében remetéskedett — 1030 táján vette át az ekkor alapított Csanádi püspökség kormányzatát. Ennek a kronológiának egyetlen pozitív adata Imre halálának éve, 1031, amit egykorú és jól értesült közeli korú forrásból — a Hildesheimi Évkönyvekből és Szent István Nagyobb legendájából—ismerünk. A többi mind csak feltevés. A gyermekek csecsemőkori elhalálása a Nagyobb legenda egy mondatának téves értelmezésén alapszik. István fiai e forrás szerint „*m ipsis infantiae gradibus insontes* „ártatlan gyermekkorukban“ haltak meg, ami középkori nyelvhasználat szerint éppúgy vonatkozhatok csecsemőkre, mint 15—iő éves serdülő if jakra. Imre születését halála évéből visszafelé vont következtetéssel szokták 1007-re tenni, mert „régí breviáriu-

mok^{fc} hitelt alig érdemlő feljegyzése szerint huszonhárom évet élt. Hasonló logikával azonban akár ion-ról is beszélhetnénk, mert más régi breviáriumok és XV. századi beszédek húsz esztendőnek mondják Imrét halálakor. Gellért életének kronológiája Imre születésének 1007. évi dátumából és az Ajtony ellen indított Csanádi hadjárat önkényesen 1028-ra tett időpontjából levezetett feltevéseknek sorozata. Gellért remetéskedésének „hét éve“ a bibliai hetes szám alkalmazásával létrejött határozatlan időmegjelölésnek látszik. Az Imre nevelésével töltött idő nyolc évi tartama pedig pusztán kombináció, mert a legenda csupán hosszú időről beszél s ez két vagy három év éppúgy lehet, mint nyolc vagy kilenc esztendő.

Az indokolatlan feltevések romjait eltakarítva, a XI. és XII. század fordulóján írt legendák és egyéb források egybevetésével Gellért hazánk bajövetelének időpontját 1000—1001 tájára kell tennünk, mert a Gellért-legenda szerint Csanád első püspöke még Szent István „ifjúkorában“ és a Csanádi hadjárat előtt jött Magyarországra. 1015-ben a 40—46 éves Istvánt semmiesetre sem mondhatták ifjúnak, latinul *juvenis-eknek*, mert ezt a kifejezést a középkorban ugyan tágabb értelemben használták, mint később, de a 30. éven túl levő férfira akkor sem alkalmazták. I. Endrét például a krónikás 46 éves korában elaggott öreg embernek mondja! Ajtony legyőzése és Csanád elfoglalása pedig az újabb kutatások szerint 1002 és 1004 közt, a Csanádi püspökség alapítása minden jel szerint 1010 és 1015 történetét. Gellért nevelőkódésának és bakonybéli visszavonulásának évei tehát 1000 és 1015 közé esnek s így ha nem is vesszük szó szerint, hogy hét évet töltött remeteségben, de erre mégis több évet számítva, Énre oktatásával csak 1010 előtt foglalkozhatott. Mivel pedig a gyermek nevelését hat-hét éves kora előtt nem vehette át, Imre születését az 1007. évnél jóval korábbi időre kell tennünk, amint hogy az 1527-ben írt Érdy-kódex eddig kevés figyelemre méltott magyar nyelvű Szent Imre-legendája is — régebbi forrásra hivatkozva — az 1000-ik évre teszi azt. „Lón pedig az ő születése mikoron Krisztus Úrfiú születetnék utána ezer esztendővel, mint az nagy krónikából kivehettek.“ Ez értesítés hitelét megerősíti Szent Istvánnak a veszprémi apácák részére 1002 előtt kiadott oklevele is, hol a király már többszámaban emlegeti „gyermekait“, márpedig Imrét neve alapján első- vagy másodsülöttnek kell tartanunk. A nagyapa nevét — Imre = Emericus = Henricus — e korban rendszerint az elsőszülött kapta, de ha keresztapául politikai okból valamely előkelő uralkodót hívtak meg, eltértek ettől a szokástól. Így például lengyel Boleszláv Szent István nőtestvérétől született elsőszülött fiát III. Ottó császárról kereszteltette Ottónak s a másodsülöttnek adta a nagyapa — I. Micszláv — nevét. A XV. századi Laskai Osvárnak egy elveszett legendaváltozatból merített értesítése szerint István egyik fia is Ottó nevét viselt. Alig lehet kétségünk, hogy István és Gizella is első gyermekükhöz hívták meg keresztapául az 1002-ben már elhalt III. Ottó császárt, a magyar térítést és egyházszervezést teljes rokonszenvével kísérő előkelő rokont, akinek házasságkötésükben is része volt s a másodsülöttet nevezték el — nyilván a hasonlónevű

nagybátya keresztapasága mellett — a keresztény nagyapáról Henricus-Emericusnak. Imre másodszülöttségét bizonyítja Szent István Nagyobb Legendájának az az értesítése is, hogy első királyunk csak gyermekkorban elhunyt fiainak halála után fordult egész szeretetével „immár egyetlen fia,“ Imre felé s ekkor „ajánlotta őt — a Legenda szavai szerint — Krisztus és Szűz Mária oltalmába, hogy majdan országa felett őrködjék és hogy a nehéz kormány terhének viselésére igazhitű férfiak oktatása által alkalmasabbá lehessen, azok tanításait vele naponként figyelmesen hallgattatá.“ Ekkor íratta — illetőleg a Legenda szerint: írta — számára az uralkodói kötelességekre tanító Erkölcsi Intelmeket. A tények felemlítésének e sorrendjéből s az Intelmeknek a herceg nem harcos és nem férfias, kontemplatív életmódjára, „hadban és munkában,“ vagyis az uralkodói kötelességekben való járatlanságára tett célzásából megállapítható, hogy Imre csak az idősebb fiú halála után lett trónörökös. Mindezt mérlegelve, merészség nélkül állíthatjuk, hogy Szent Istvánnak 996 és 997 fordulóján kötött házasságából származó elsőszülött fia 997-ben vagy 998-ban, a másodszülött Imre pedig az 1000-ik évben született. A legendának az az értesítése, hogy Imrét apja bátyjának halála után kezdte a trónra előkészíttetni, egybevetve azzal a megállapításunkkal, hogy az elsőszülött fiú nem csecsemőkorban, hanem gyermekkorban halt meg, megengedi azt a feltevést, hogy a trónra nevelt Ottó herceg nem István uralkodásának első éveiben, hanem serdültebb ifjúkorban, 1013—1015 táján halt meg, amikor Imre már 13—15 éves fiú volt.

A kronológiának a hitelt érdemlő források alapján végrehajtott korrigálásával és Imre másodszülöttségének megállapításával nemcsak az időrendi nehézségeket küszöböltük ki, hanem — úgy vélem — a szűzházasság problémájának kulcsát is megtaláltuk.

A realitások iránt oly nagy érzékkel bíró s családja felvirágoztatására már nagy művének sikere érdekében is igen nagy súlyt vető István királyról aligha tehető fel, hogy trónja örökösének módot és alkalmat adott volna egyéniségének és életfelfogásának merőben monasztikus irányú fejlesztésére. Viszont — a királyi anya és testvérei szerzetesi hajlandóságát is figyelembe véve — valószínűnek tetszik, hogy István fiatalabb fiának szűzies hajlamáról örömmel vett tudomást, Őt Gellértszel egyenesen a szerzetesi pályára neveltette és csupán bátyjának korai halála után kezdett gondoskodni világi neveléséről. Ez idő óta Imrében családja egyedüli fenntartóját látta s az ő házasságától remélte, hogy trónja, koronája nem kerül pogány rokonai kezére. Imre megértette apja törekvésének indítóokait, ellenszegülésével nem rontotta örömét, nőül vette a számára kiválasztott leányt, de titkon, felesége beleegyezésével hű maradt Istennek korábban tett fogadalmához és nem érintette ifjú hitvesét.

Imrének, gondos királyi nevelésben részesült, felnőtt férfi lévén, — legpesszimiztikusabb számítás szerint 24, a mi számításunk szerint kb. 30 éves volt halálakor — tudnia kellett, hogy magtalansága esetén öröksége pogány rokonai kezére kerül s maga a keresztény gondolat is végső veszedelembe juthat. Ennek megakadályozása végett éppen

ideáljai érdekében észszerű lett volna lemondania a szűzies életről, amint egykor a magyar nép. megtérítésében való részvétel célzatával anyja is lemondott a zárda csendje után vágyakozó leányálmairól. Ha Imre mégsem így tett, nagyon komoly okának kellett lennie s aligha csalódunk, ha ezt az okot abban látjuk, hogy trónörökösségének ideje előtt nagybátyja, nagynénje példájára és szülei beleegyezésével teljes elszánással készült a szerzetesi életre s mire trónörökös lett, már teljesen beleélte magát szent hivatásába. Élethivatásának serdültebb korban történt változtatása adhatja csak lélektani magyarázatát, hogy mikor a fiatal magyar egyház jövőjére való tekintettel az uralkodás gondját ugyan vállaira vette s apja utasításai szerint serényen készült a kormányzásra, lelke mélyén mégis szerzetes maradt s gyermekkorában belénevelt és teljesen átérzett életeszményével házassága után sem szakított. A trónt hajlandó volt elfoglalni, nehogy a pogány Vászoly vegye át apja örökét s így Szent István életmunkájának minden eredménye kárbamenjen és a keresztény ideál vereséget szenvedjen. Utódról mégsem gondoskodott, mert a térítőszervezetek tanításaiból merített erős hittel bizakodott, hogy rokonait, Vászoly kis fiait igaz keresztényekké nevelheti s országát majdan jó kezekre bízhatja. Ez a reménye teljesen indokolt volt, hiszen Endre és Béla később keresztény környezetbe kerülve, valóban megtértek s Béla fiai valósággal mintaképeivé lettek a keresztény királynak.

Országá sorsát, a magyar kereszténység jövőjét Imre ilyképpen is biztosíthatónak vélvén, szűzi életének — mire felesége oldalán ártatlanul élő nagybátyja, Szent Henrik példájában is buzdítást talált — többé mi akadályát sem látta. A legnehezebb problémát, fogadalmának a keresztény Magyarország érdekeivel való egyeztetését ilyképpen megoldván, királyi hivatását könnyen összhangba hozhatni korábbi életeszményével. A buzgólkodásra, egyházi tanulmányokra bizonyára kevesebb ideje jutott; apja és új tanítómesterei oldalán készülnie kellett az uralkodásra, tanulnia kellett a kormányzás művészetét, részt kellett vennie a tanácsban, a háború előiskolájának tekintett vadászatokon s ba komolyra fordult a helyzet, a fegyveres harcban is, de ez a komoly és — felfogása szerint — Istennek tetsző munka nem érintette szigorú életelveit s életmódján is vajmi keveset kellett változtatnia. A XI. század udvari élete sokkal kevésbé különbözött a kolostori élettől, mint a későbbi századok fényes udvartartását ismerve, gondolhatnánk. Szent István a szigorú életű szerzetes-főpapok tanításának szellemében egyszerű udvart tartott, faházban lakott, mértékletesen élt, rendszeresen imádkozott, az ünnepeket valamelyik kolostorban vagy püspöki székhelyen buzgólkodva töltötte s ha szórakozást keresett, azt játszi örömök helyett a harcos vitézek testedző, komoly szórakozásában, a vadászatban találta fel. Gizella királyné legszívesebben veszprémi apácai körében töltötte idejét s a vallásos buzgólkodás mellett templomok díszítésében, egyházi ruhák készítésében, szegények és nyomorultak segélyezésében lelte örömét. A XII. század és későbbi korok pompás lovagi udvarának, fényűző szórakozásainak, lakomázásoknak, dőzsöléseknek nyoma sem volt még István életében s az ifjú herceg szüleinél és a Solt melletti Szentimre-pusztá vidéken felüött

szállásán ugyanoly egyszerűségben élhetett, mint korábban Szent Gellért és többi szerzetes-barátai társaságában.

Szent Imre szűzies házassága ily megvilágításban már nem áll ellentétben a trónra való gondos készülésének történetileg ismert tényével. Arról azonban, hogy ez a készülés, a Legendában említett „igazhitű mesterek.” figyelmes oktatása mily eredményekkel járt, minők voltak az ifjú herceg képességei, mily szerep jutott neki trónörökösége idején a kormányzatban, a politikában és hadseregben, forrásaink vajmi keveset mondanak.

Az egykorú Hildesheimi Évkönyvek írója vadászatban vadkan támadása következtében bekövetkezett halálát feljegyezve, a „ruizok hercegének“ — dux Ruizorum — nevezi. Ha megáll a feltevés, hogy a „Ruizorum“ alatt a rugiak neve lappang, Imrét az 1030. évi német háború eredményeként újra magyar uralom alá került Lajta-Fischaközi osztrák tartomány, a régi Rugiland egy része hercegének kellene tartanunk, sőt II. Henrik császár halála után örökség jogán felvett igényeimre is gondolhatnánk. E feltevés azonban ingatag alapon áll, mert más német forrás ezidőben már nem beszél rugiakról Ausztriában s mert a Ruizi népnév egyszerű másolási hiba is lehet az eredeti Ungri helyett. XVII. századi horvát írók — régi hagyományra hivatkozva — Szlavónia hercegének mondják Imrét, de egykorú forrásokban ez az állítás sem talál megerősítésre, bár valószínűtlennek nem mondható, különösen ha ugyané hagyománynak Imre horvát házasságára vonatkozó értesítését elfogadjuk. A szlavóniai és osztrák hercegségről szóló s egymással akár időbeli egymásután, akár egyidejűség feltevésével könnyen összeegyeztethető adatokból arra következtethetünk, hogy Imre egyik vagy mindkét tartomány élén aktív részt vett a kormányzatban, de ez adatok homályossága és kétes hitele — sajnos — megakadályoz e kérdés teljes tisztázásában.

Ugyanily homályban tapogatódzunk Imre feleségének személyét illetőleg. A házasság István reálpolitikájához képest mindenesetre politikai értékű összeköttetés volt, de a Legenda csak annyit jegyzett fel, hogy a fiatal asszony királyi vérből származott. A Margit-legendának XIII. századi hagyományban gyökerező elbeszélésében görög császárléányról esik szó, de ez nem lehet egyéb Boldog Margit kortársainak IV. Béla görög császári házasságából vont önkényes következtetésénél. Hasonló értékkel bír a lengyel szentkereszi kolostor évkönyvének 1260—1270 táján feljegyzett adata, mely szerint Imre 966-ban — születése előtt mintegy harmincöt évvel! — I. Miciszláv lengyel király leányát vette volna nőül, ugyanazét a Miciszlávét, kinek nőtestvére más XIII. századi lengyel krónikák szerint ugyancsak 966 táján Imre nagyapjához, Géza fejedelemhez ment volna nőül. Karácsonyi megkísérelte ugyan e tudósítás igazolását, a menyasszonyt II. Miciszláv leányával, I. Béla magyar király feleségének történeti forrásokból teljesen ismeretlen testvérménjével helyettesítette s a házasság idejét 1028 tájára tette, de zseniális okfejtése semmiképpen sem állja ki a kritikát. A régebbi lengyel krónikák mit sem tudnak Géza fejedelem s még kevésbbé Imre herceg lengyel házasságáról. A reájuk vonatkozó s I. Béla királyunk házasságának

analógiájára képzett hagyomány a XIII. században keletkezett az akkori lengyel-magyar érintkezések és a lengyel földön is elterjedt Szent István-kultusz hatása alatt. Géza házasságáról először a XIII. század elején írt zavaros Lengyel-magyar krónikában esett szó s onnét a század második felében, bizonyára IV. Béla lengyel házasságot kötött két leányának, Jolánnak és Kingának környezete révén került a többi krónikákba és évkönyvekbe. Imre házasságáról pedig éppen csak egy forrás beszél az egymással Szent Imre és felesége példájára szűzházasságban élő Szemeremes Boleszláv és Szent Kinga idejében^ Nyilvánvaló, hogy ez a házasság sem egyéb a lengyel fejedelmi széken ülő ájtatos királykisasszony intenzív Szent Imre-kultuszában gyökerező jámbor fikciónál, amihez a későbbi lengyel-magyar házasságok analógiája mellett pusztán a szent herceg feleségének kilétét; non ismerő Legendának ez a hiánya szolgált alapul. Szent István politikai koncepciójába legjobban beillik az említett kései horvát hagyománynak az az értesítése, hogy Imre III. Kresimir horvát király leányát vette volna nőül. Kresimir fia, a horvát István király 1010 óta sógorágban volt Szent Istvánnal. Felesége, Orseolo Jocela, testvére volt Ottó dogának, ki — tudjuk — Szent István testvérét vette nőül s apja lett Péter magyar királynak. A magyar-horvát-velencés szövetség mindenestre kívánatosá tette a magyar és horvát uralkodóházak szorosabb rokoni összeköttetését. Mindazonáltal forrásunk kétes hitele miatt a horvát házasságot sem tekinthetjük bizonyított ténynek, csupán nagy valószínűséggel bíró feltevéseknek.

Történetíróink egynemdyike tudni véli, hogy Imre herceg aktív részt vett az 1030. évi német háborúban. A valószínűség kétségtelenül a mellett szól, hogy István szerepet juttatott örökösének e nagyjelentőségű katonai akcióban, de pozitív bizonyítékát ennek sem találjuk forrásainkban.

Imre uralkodói kvalitásai, politikai felfogása és katonai tehetsége tekintetében mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy apja mily irányban, mily szellemben nevelte és mily kötelességeket szabott eléje. Az Erkölcsei Intelmekben egybefoglalt kormányzati elvek és etikai szabályok azonban nem az ifjú herceg, hanem az államszervező király szellemét és egyéniségét tükrözik vissza. A fiúról legfeljebb csak feltevésként állíthatjuk, hogy a szent dolgokban tanúsított páratlan kötelességtudásával bizonyára híven igyekezett követni apja tanácsait s hogy életbenmaradása esetén az ő nyomdokain haladó, komoly és lelkiismeretes uralkodó válhatott volna belőle. E feltevéstünket bizonyítani — sajnos — nem tudjuk, mert uralkodása korai halála miatt meghiúsulván, kortársainak és a következő nemzedékeknek figyelmét a fiatalon elhalt királyfi életének eszményi tisztasága, a szent hitvallók legnagyobbjaira emlékeztető erényei vonták magukra. Egyéniségének földi vonásai hamarosan szétfoszlottak a távoli idők homályos ködében, de életszentsége, tökéletes lemondása és keresztény alázata megszerzették számára a szentek glóriáját s a keresztény magyarságnak a szent-tisztelet szokásos mértékét messze meghaladó, különös tiszteletét. Fd-magasztaltatása napját, november 5-ét, mindjárt szenttéavatása után magyar egyházi ünnepé avatta Szent László törvénye. Később száza-

dokon át halála napja, szeptember 2-ika, is ünnepe volt a magyar egyháznak. Székesfehérvárott és Esztergomban őrzött ereklyéi, a tiszteletére szentelt fehérvári várkapolna, a nagyváradi Imre-oltár, a solti széken — nyilván egykori szálláshelyén — épített s a mai Szentimrepusztának nevet adó temploma búcsújáróhelyei lettek a vigasztalásra, gyógyulásra vágyó hívőknek. A XII. század második felében kultusza még inkább fellendült, mikor Eufrozina királyné káptalant és több templomot alapított emlékére, III. Béla pedig anyjától örökölt tiszteletének kifejezésésképpen elsőszülött fiát is az ő nevérol kereszteltette. A királyi család fokozódó Imre-kultuszának bizonyára része volt a szentéletű Árpád-ivadékok — Szent Erzsébet, Boldog Margit s a hitvestársukkal szűzházasságban élő Kálmán halicsi király és Kinga lengyel fejedelemasszony — lelki alkatának kialakításában. Az uralkodóház körén túlterjedő, állandó és intenzív Imre-kultusz létezését magánföldesurak által tiszteletére emelt templomok és róluk Szentimrének nevezett községek hosszú sora, középkori egyházi könyvekből ismert sok himnus, sequentia, officium és szentbeszéd bizonyítja. Szent Imre a magyarság köztudatában, majd a szomszédos Lengyelországban is a földi javakat megvető és a testi vágyakon győzedelmeskedő ártatlanságnak szimbóluma lett. Emléke ily alakban élt a katolikus magyarság köztudatában a legutóbbi századfordulóig, mikor a védelme és pártfogása alá helyezett egyesületek és intézmények működése nyomán tisztelete új erőre kapott s a régi kép színeinek felélérűdtésével a tökéletes magyar ifjú szimbólumává avatott.

Szent Imre életének tisztasága, buzgalma és a magyar kereszténység primidális áldozatául tekinthető korai halála teljes magyarozatát adják egyházi kultuszának, a katolikus magyarok ezreinek lelkét betöltő vallásos tiszteletnek, de nem fejtik meg az egész nemzet, a magyar ifjúság Imre-kultuszának problémáját. A források szűkszavú adataiból szinte csak körvonalaiiban kibontakozó, halovány történeti alak nem ad felvilágosítást, miképpen került Imre herceg a példaadó magyar ifjú szimbolikus trónjára, miért kell éppen őt állítani követendő példaképül a magyar jövő ifjúsága elé? Hiszen ha csupán az életszentséget és — a szent hercegnél inkább csak feltételezett — fejedelmi erényeket nézzük, nála sokkal inkább követésre méltó eszményül kínálkozik a keresztény eszméket és erkölcsöket a magyar erővel és alkotókészséggel tökéletes harmóniában egyesítő László herceg, az ifjúkor sok szép ígérését később hatalmas sikerekkel és alkotásokkal valóra váltó Szent László király ifjonti alakja. Ha Imrét pusztán mint individuumot néznők, csupán a forrásokból megismert egyéniségére, erényeire volnánk tekintettel, felesleges volna a magyar génusz, az ifjan és öregben egyaránt tökéletes magyar vitéz, a magyar harckészség, alkotóerő és fenntartó bölcsesség szimbólumaként tisztelt nemzeti hősünkkel, Szent László királlyal egy vonalba helyeznünk s a magyar ifjúság elé második eszményül állítanunk. De Szent Imre, a magyar történelem Szent Imréje nemcsak mint individuum, nemcsak mint az ifjan és tragikusan végződő életsors megtestesítője, hanem egy egész nemzedék, egy útjelölő történeti irány és egy nagy etikai elv megszemélyesítőjeként érdemelte ki ifjúságunk különös tiszteletét.

Szent Imre megszemélyesítője a harmadik nemzedéknek, melynek — Géza nemzedékének félkereszténysége és belátásos valláspolitikája, István kortársainak már benső vallásos meggyőződésben gyökerező, de mégis inkább politikai értékű megtérése s a világi erőhatalom segítő-eszközeivel végrehajtott térítő- és szervező munkája után — már vérvévé vált az egykorú reformok tisztítótűzében újra megacélosodott, politikamentes keresztény gondolat. Megszemélyesítője az ifjú magyarok nemzedékének, mely korának uralkodó eszméit, törekvéseit megértve és életeszményét átérezve, tudatosan és elszánt akarattal tört azok teljes megvalósítására.

Megszemélyesítője a nemzedéke eszményeiben és saját életformájában is diadalra jutott történeti iránynak, mely a keresztény egyház és a nyugati kultúrközösség hatalmas organizmusaiba való szerves beilleszkedést jelölte ki a keletről Európa szívébe szakadt magyar nemzet egyedül járható útjával.

Megszemélyesítője az emberi életteljesítmény értékmérőjét a megalkuvást nem ismerő kötelességtudásban, a tisztult erkölcsi felfogásban, az élethivatás teljes betöltésére és a választott életideál minél tökéletesebb megvalósítására irányuló törekvésben felismerő etikai elvnek.

Ebben a szimbolikus alakjában áll Szent Imre a példaadó magyar ifjú eszményeként a keresztény magyar egyetemes ideáljául tekinthető Szent László mellett, ez alakban lesz példaképévé a nemzet ifjúságának s példájának követése nem az ő szerzetesi életmódjának lélektelen utánzásában, a mi korunk törekvéseivel összhangba nehezen hozható középkori életeszmény feltámasztásában, hanem a keresztény etikán alapuló korszerű magyar életideál kialakításában, az önmegtartóztatásig menő kötelességteljesítésben, az élethivatás lelkiismeretes betöltésében fog kifejezésre jutni.

HÓMAN BÁLINT

A PÁNEURÓPAI GONDOLAT ÉS BRIAND EMLÉKIRATA

Az elmúlt évtizedek történeti fejlődését a differenciálódásra való törekvés jellemezte. A nemzetiségi elv érvényrejutása óta a nagy népcsaládoknak minden kicsiny vagy nagy szilánkjá önálló állami életre törekedett. A szuverenitás fogalmának mind me-revebb kiépítésével ezek az államok politikai önállóságukat erősebben hangsúlyozták^ mint annak előtte. Gazdasági tekintetben a múlt század utolsó negyedében keresztülhatolt védvamos rendszerek odahatottak, hogy az európai gazdaságon belüli munkamegosztás helyébe az álla-mok önálló gazdasági egyéniségének minél teljesebb kidomborítására irányuló törekvés lépett, amelynek soha el nem érhető, de mégis állan-dóan szem előtt tartott célja ama teljes gazdasági autarchia biztosítása volt, amely mellett minden állam önmaga állítaná elő polgárai összes szükségleteit. Sőt ez a differenciálódásra való törekvés még az egyes államokon belül is mutatkozik, számos országban a pártviszonyok ala-kulásában, de mindenütt az egyes érdekcsoportok — mezőgazdaság, ipari vállalkozás, munkásság stb. — erőteljes megszervezésében és külön érdekeik kíméletlen érvényesítésében. Ez a differenciálódási folyamat a világháborúban is érvényesült és a háborút befejező béke-kötésekben néhány erős gátat tört keresztül, amely addig — kivált Közép-Európában — útjában állt. Nem szűnt meg azonban a háború utáni időben sem és úgy gazdasági téren, ahol az államok egymással szemben való elzárkózása mindig nagyobb és nagyobb mérvet öltött, mint egyes nemzeti kisebbségek törekvései alakjában politikai téren is állandóan fejlődött és erősödött. Nem érte még el azt a fokot, amelyen túl a nemzetközi vagy állami élet további differen-ciálódása nem volna többé elképzelhető — és ezt a fokot valószínűleg nem is tudná sohasem elérni —, de odáig haladt, hogy most már lassan-ként ennek a folyamatnak árnyoldalai is tudatára jutottak az emberiség-nek. A lelkekben az eddigi szétforgácsolódásra való reakcióként mind-inkább felmerül a vágy arra, hogy a differenciálódás processzusának helyébe most már valami más, ezzel ellenkező folyamat lépjen, valamely integrálódási processzus, amely a széjjelzakított részeket újból vala-milyen magasabb egységbe foglalná össze. A törekvés nem arra irányul, hogy az eddigi differenciálódás által teremtett állapotok megszüntetésé-vel helyükbe újból a régebben fennállt állapotok lépjenek, mert soha-sem lehetséges valamilyen történeti fejlődést visszacsinálni és mintegy meg nem történtté tenni, hanem annak az új alapnak és új alaknak meg-keresésére, amely alkalmas volna arra, hogy Európa részei között ismét

szorosabb kapcsolat létesüljön, mely új összefüggéseket és bizonyos együttműködést tenne lehetővé közöttük.

Ennek az integrálódási folyamatnak ma még csak a kezdetén vagyunk. Legjobban szembeötlő tünete az a törekvés, hogy a nemzetközi élet az államok közötti politikai és jogviszonyoknak szabályozásával, a nemzetközi választott bíróságok érvényesülésének kiterjesztésével, a nemzetközi békéltetés gondolatának gyakorlati kifejlesztésével magasabb szervezetséget nyerjen, mint amilyen benne eddig mutatkozott. Ennek a törekvésnek legkimagaslóbb eredményei ezideig a Népszövetség megalakításában és a Nemzetközi Bíróságok szervezetének hatékonyabb kialakításában mutatkoznak, bár ezek egyelőre még rsatr igencsak tökéletlenül valósítják meg az államok társadalmának azt a szervezetét, amely felé kétségtelenül tendálnak. Ezekkel a törekvésekkel párhuzamosan a nemzetközi jogi és közjogi tudományban látunk kísérleteket a szuverenitás fogalma némelyek szerint túlságba vitt interpretációjának elméleti megszükitésére. Gazdasági téren ugyancsak olyan kísérletekkel találkozunk, amelyek a különböző, önálló gazdasági egységekként kiépült államoknak összefogására irányulnak oly módon, hogy egyfelől megmaradna saját gazdasági érdekeiknek minden más állammal szemben való megvédésének lehetősége, másfelől azonban mód nyílna arra is, hogy bizonyos államok szövetségének, tehát valamely magasabb egységnek tagjai együttesen és szervezeten védhessék meg a maguk érdekét a távolabbi, kivált tengerentúli államokkal szemben.

Nem tagadható, hogy az integrálódás terén eddig elért eredmények még kevésbé kielégítőek és hogy a nemzetek, illetve a nemzeteket alkotó polgárok nagy többsége csak igen lassan tér el a régi gondolkodási módtól, amely a differenciálódás folytatásától várja az üdvöt. A nacionalisztikus differenciáltság szelleme minden ellentétes irányú kísérlet dacára ma is uralkodó úgy a politikai, mint a gazdasági élet terén. Sokak előtt még kérdéses lehet, hogy tényleg az általános fejlődési iránynak valamely, új korszakot megnyitó változásával állunk-e szemben, valamely új eszmeiránnyal, amely hivatva van arra, hogy uralkodóvá váljék, avagy pedig azok a tünetek, amelyek a nemzetek elkülönülése helyébe azoknak magasabb szervezetekbe való összetömörítését célozzák, csak mintegy mellékzörejek, amelyek el fognak múlni a nélkül, hogy a fejlődést lényegesen befolyásolják. Csak a számtalan kiszámíthatatlan véletlentől függő jövő fogja megmutatni, hogy e téren a hívőknek vagy a hitetleneknek van-e igazuk.

Egyet azonban meg kell állapítani. Hogy azok a ma fennálló intézmények, amelyek nemzetközi vonatkozásokban a magasabb szervezetségre való törekvést jellemzik, még igen kezdetlegesek és hogy ezért kevésbé kielégítően működnek, az korántsem tekinthető bizonyítéknak az új fejlődési irány elhibázom volta mellett. Az a meglehetősen általánosan elterjedt felfogás, amely a Népszövetség működése közben észlelt minden hibából azt a következtetést vonja le, hogy itt valami haszontalan, sőt esetleg káros intézményről van szó, amelyet inkább eltörölni szeretnének, mint megerősíteni, nem indokolt. Abból, hogy valamely intézmény működésében hibák észlelhetők, nem okvetlenül

következik az, hogy az intézmény haszontalan, hanem esetleg csak az, hogy ez az intézmény változtatásra, fejlesztésre és megjavításra szorul. Az emberi intézmények lassan fejlődnek. Az államok belső életében is hosszú évszázadok teltek el, amíg elértük a jogrendnek és jogbiztonságnak azt a fokát, amelyre ma oly büszkék vagyunk és nagy kérdés, hogy ebben a tekintetben elértük-e már a rendnek és biztonságnak azt a tökéletességét, amelyre a fejlődés irányul, vagy csak ama maximumát is, amely az emberi tökéletlenségre való tekintettel megvalósítható. Kétségtelenül nagy haladás volt, amikor az egyes polgárok között felmerült jogviták elintézésére bíróságok létesültek és amikor ezzel megszűnt az az önbíráskodás, amely mindig az erősebbnek ad igazat. De már évszázadok óta léteztek bíróságok, és még mindig az volt a panasz, hogy a bírák nem függetlenül és lelkiismeretük szerint, kizárólag az igazság felderítése érdekében működnek, hanem azért, hogy a hatalmasoknak, legyenek azok akár egyesek, akár osztályok, szívességet tegyenek. Közömbös dolgokban, amelyek nagyobb érdekeket nem érintettek, már kifogástalan volt a bíróságok működése, amikor más ügyekben a bíróságok ítéletét politikai mellétekintetek még mindig befolyásolták. Ugyancsak nagy haladás volt, amikor az egyes nemzetek a parlamentek képében megteremtették azokat a politikai testületeket, amelyeknek az a hivatásuk, hogy a nemzeten belül az összes érdekeket és kívánságokat szóhoz juttassák úgy, hogy aztán a külön-[^]érdekek összeütkezéséből, mérkőzéséből és kiegyenlítéséből az alószuljon meg, ami a közösségnek legjobb. És mégis ezek a parlamenti testületek, kivált a történeti fejlődés kezdetlegesebb stádiumában, igen sok esetben csak eszközül szolgáltak arra, hogy azok révén egyesek reákvényszerítsék akarataikat valamely népre. A nemzetközi politikai és jogrend ma még fejlődésének egy olyan kezdetleges korszakát éli, amelyen a belső jogfejlődés már régen keresztülment és időt kell adni, amíg tökéletessé fog válni. Ma még a nemzetközi szervezet is abban a fejlődési stádiumban van, amikor azokban a kérdésekben, amelyek politikai szempontból közömbösek és amelyek a nagyhatalmakat nem érdeklik, már létezik bizonyos pártatlanság, de azokban az ügyekben, amelyekhez politikai érdekek fűződnek, még a legerősebbeknek és leghatalmasabbaknak akarata az uralkodó. Ezen a stádiumon keresztülment a belső jogfejlődés is. Valószínű, hogy hozzá hasonlóan fog fejlődni és tökéletesedni a nemzetközi politikai szervezet és jogrend is.

A túlságosan differenciált európai népeknek valamely új alapon való összefogására irányuló törekvések részben politikai, részben gazdasági természetűek. Az a mozgalom, mely az európai államokat politikailag is szövetségbe akarja tömöríteni, elsősorban Coudenhove-Kalergi gróf nevéhez kapcsolódik, aki a háború befejezése óta ezt a gondolatot — amelynek előtte is voltak szószólói — egy széles köröket magával ragadó mozgalom tárgyává tudta tenni. Ez a páneurópai mozgalom természetesen nem hanyagolja el a kérdés gazdasági részét sem, sőt előszeretettel használ fel gazdasági érveket annak beigazolására, hogy az államok mai elkülönülése és szétforgácsolódása káros az európai nemzetek boldogulása szempontjából. Az európai államok gazdasági tömörítését célzó mozgalmat mégis külön kell választani Coudenhove

gróf akciójától, mert túlnyomó részben teljesen független ettől és olyan körökben is visszhangot talál, amelyek előtt Coudenhove Paneurópája nem rokonszenves, akár azért, mert ezt a gondolatot utópisztikusnak tartják, akár azért, mert ez a mozgalom elsősorban a radikális irányú baloldali pártokban talál támaszt, akár végül azért, mert nem látják szívesen, hogy a mozgalom elhomályosít olyan nemzeti célokat, amelyeket sokan, talán a nemzetek többsége, főfontosságúnak tart. Azok, akik pusztán gazdasági alapon, a politikai vonatkozások kikapcsolásával, foglalnak állást az európai államok valamilyen együttműködése mellett, nem annyira eszmei, mint igen reális gazdasági szempontokból indulnak ki. Ennek a törekvésnek magyarázatát adja mindenekelőtt annak felismerése, hogy a nagy gazdasági területek a világversenyben természetesen előnyben vannak a kis gazdasági egységekkel szemben, hisz csakis a nagy gazdasági területeken képzelhető el igazi tömegtermelés, amely lehetővé teszi a termelési költségek leszállítását és ezzel az áraknak olyan olcsóbbítását, amely mellett az ilyen előnyök felett nem rendelkező kis országok versenye jóformán lehetetlenné válik. Ez a különbség különösen erősen érezhető az Amerika és Európa közötti gazdasági versenyben. Az európai államok abban a törekvésükben, hogy a külföldi versenyt saját területükről lehetőleg kiszorítsák és ezt a piacot saját temetésüknek biztosítsák, igen jelentős eredményeket értek el szomszédaikkal szemben. Kiderült azonban, hogy amíg eredményesen harcoltak egymás konkurrenciája ellen a maguk viszonylag szűk területén, összességükben mégis gyengítették önmagukat az Európán kívüli területekkel szemben. Lehetőleg kizárták egymás termékeit, de végeredményben ez oda vezetett, hogy Amerika a maga rengeteg gazdasági területe által nyújtott előnyök kihasználásával az összes európai országokat elárasztotta a maga termékeivel. Azok a nagyon komoly gondok, amelyeket az amerikai verseny kiéléződése egész Európában felkeltett, alkotják az európai gazdasági összefogásra irányuló törekvések legnyomósabb indokát.

EZEKBE A TÖREKVÉSEKBE illeszkedik bele és ezeknek a törekvéseknek szemszögéből ítélendő meg az a javaslat, amelyet az elmúlt hetekben Briand francia külügyminiszter a Képszövetséghez tartozó összes európai államok kormányainak átnyújtott és amely „egy európai államszövetségi közösség rendszerének megszervezéséről“ szól.

A Briand-féle javaslat az európai nemzetek politikai megszervezésére fekteti a főszólyt.

„Mivel a közgazdasági közösség felé vivő úton — mondja Briand — minden előhaladási lehetőséget a biztonság kérdése szab meg s miután ez az utóbbi kérdés viszont a legszorosabb kapcsolatban áll a politikai közösség útján elérhető előhaladással, épp ezért annak az építómunkának, mely Európának szerves felépítését törekszik kivívni, mindenekelőtt a politikai térre kellene irányulnia. S ismét csak az utóbbi téren kellene aztán kidolgozni Európa közgazdasági politikájának, valamint minden egyes európai állam vámpolitikájának nagy vonalait.“

Briand azzal, hogy a gazdasági kérdéseket alárendelté a politikai összefogásnak, nehezebb oldalán fogta meg a kérdést. Ez annál feltűnőbb, mert azokban a nyilatkozatokban, amelyeket e tárgyban eddig

tett, — így többek között Genfben is, hol a múlt évben először hozta szóba a maga eszméit — másként állította be a kérdést és a gazdasági szempontokat tüntette fel olyanoknak, mint amelyekre nézve az európai államoknak egymáshoz való közeledése legkönnyebben és leghamarább érhető el. Álláspontjának ezen módosulása aligha fogja előmozdítani akciójának sikerét, mert azok közül, kik szívesen járulnának hozzá az európai államoknak bizonyos gazdasági együttműködéséhez, igen sokan lesznek olyanok, akik Briand politikai koncepcióját aggályosnak fogják tartani. Nem válhatik ezeknek a törekvéseknek előnyére, ha azt a részüket, amelyben igen sokan egyetértenek, függővé tesszük egy olyan cél megvalósulásától, amelyben sokkal kevesebben hisznek és amelyért jóval szűkebb kör lelkesedik. Briand azzal indokolja a gazdasági kérdéseknek a politikaiak alá való rendelését, hogy minden más út követése mellett az ipari túlerővel bíró államok politikai uralmuk alá hajthatnák az iparilag gyengébb országokat. Az ipari felkészültség tényleg szerepet játszik azoknak az erőtenyezőknek sorában, amelyek a nemzetek közötti nagy küzdelmeket eldöntik, de Briand mégis túlbecsüli azokat. Példa rá Németország, amelyet nagyszerű ipari felkészültsége sem tudott a világháborúban győzelemre segíteni, mert az ipari felkészültségnél sokkal fontosabbnak bizonyult a különböző államoknak nyersanyagokkal való megfelelő ellátása. De a kérdés magva nem az ipari felkészültség szerepében rejlik. Ismerjük el egy pillanatra, hogy ennek a szempontnak valóban döntő jelentősége van a tekintetben, hogy egyes államok másokat politikai uralmuk alá hajthatnak. Ez esetben fel kell vetni azt a kérdést, mi biztosítja eredményesebben valamely állam ipari felkészültségének aránytalan fokozását, a mai gazdasági rendszer-e, amelyben minden állam mesterséges módokat korlátlanul felhasználhat a maga ipari erejének kifejlesztésére, avagy pedig az együttműködésnek az a politikája, amely mellett minden állam kénytelen volna engedményeket tenni saját gazdasági politikája merevségének és kíméletlenségének rovására? Briand okoskodása helyes volna, ha azt lehetne mondani, hogy a politikai kérdéseket azért kell a gazdasági együttműködést megelőzően megoldani, mert a gazdasági együttműködés fokozza egyes államok ipari túlsúlyát és ezzel veszedelmessé válhatik a többire nézve. Ennek azonban éppen az ellenkezője áll. Nehéz belátni, hogy miért volna fokozott mértékben kívánatos az európai államok politikai megszervezése abban az esetben, ha gazdasági téren egy olyan rendszer helyébe, mely valóban alkalmas arra, hogy egy államnak ipari túlsúlyt biztosítson, egy olyan új rendszer lépne, amely jóval kisebb mértékben hordaná magában ezt a veszedelmet. Briand ezen érve azonban nemcsak helytelen, hanem azok szempontjából, kik az európai együttműködést gazdasági téren szívesen látnák, káros is, mert a gazdasági mozgalom igen sok hívét el fogja riasztani. Ezzel pedig Briand éppen az ellenkezőjét éri el annak, amit még néhány hónappal ezelőtt annyira kívánatosnak tartott, amikor az európai államok gazdasági összefogásának szükségességét hangoztatta.

De külön kell szemügyre vennünk azért Briandnak egy politikai szövetség megszervezésére irányuló javaslatait is. Ezek a javaslatok egyszerű másolatai a Népszövetség szervezetének, azzal a különb-

séggel, hogy míg a Népszövetség a földgömb összes országaira kiterjedő, univerzális intézmény, Briand páneurópai szövetsége regionális intézmény volna, amely csupán csak az európai államokat ölelné fel és csakis Európát külön érdeklő kérdésekkel foglalkoznék. A gondolatnak ez a része kétségkívül helyes. Nem tekinthető ideális állapotnak, hogy a Népszövetségen belül olyan államok, amelyek Európától való távolságuk miatt nem is képesek az európai országok között felmerülő kérdések helyes megítélésére, hozzájáruljanak az ilyen kérdések eldöntéséhez. Nekünk európaiaknak a Monroe-elv szerint nincsen jogunk beleszólni az amerikai államok között felmerülő kérdésekbe, de talán szükségünk volna egy európai Monroe-doktrínára is, amely megakadályozná, hogy Amerika vagy Ázsia szóljon bele a mi saját ügyeinkbe. Briand e gondolatával szemben talán csak azt a kérdést lehetne felvetni, nem lehetne-e ezt a célt megvalósítani a Népszövetség alkotmányának megfelelő kiépítésével is, amely kiterjesztené azokat a ma is fennálló lehetőségeket, hogy egyes kérdések előkészítésébe csakis a közvetlenül érdekelt államok vonatnak be, ezeknek a kérdéseknek a Tanácsban vagy az Assembléében való végleges eldöntésére is.

Azok a szervek, amelyeket Briand az európai államszövetség részére létesíteni akar, egyszerű másolatai volnának a Népszövetség szerveinek kicsinyített és Európára szorított kiadásban, léteznék egy „Európai Értekezlet“, amely tökéletes mása volna a Népszövetség Teljes-ülésének. Léteznék egy politikai intézőbizottság is, amely ugyanúgy volna összeállítva és ugyanolyan szerepet vinne, mint a Népszövetség Tanácsa. És léteznék egy állandó titkárság, hasonló feladatkörrel, mint amilyent a Népszövetség titkársága tölt be. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a Népszövetségnek ama szervezete, amelyet Briand most lemásol a maga európai államszövetsége részére, csak igen hiányosan tölti be a maga feladatait. Ez a szervezet úgy van felépítve, hogy abban a nagyhatalmak, elsősorban pedig a győztes nagyhatalmak és azok barátainak akarata sokkal jobban érvényesül, mint a többi országok érdekei, sokkal jobban, mint ahogyan ez a magasabb nemzetközi igazságosság elvével összeegyeztethető. Nagyon nehéz elvárni azoktól az országoktól, amelyek a Népszövetség mai gyakorlata mellett nem látják kellően megvédve érdekeiket, hogy most lelkesedjenek azért, ha most az őket elsősorban érdeklő európai kérdések intézésére egy másik, tökéletesen hasonló és minden bizonnyal ugyanazokban a hibákban szenvedő és ugyanazokat a tendenciákat követő szerv is létesülne.

Egyáltalában érdekes figyelemmel kísérni azt a körülményt, hogy azok, akik Európa államai politikai együttműködésének hívei vagy legalább annak vallják magukat, nem tökéletesen hasonló indokok befolyása alatt állnak. Vannak köztük kétségtelenül olyanok, akiknek ezekkel a törekvésekkel nincsen egyéb céljuk, mint a nemzetközi szervezet tökéletesítése és a mai világrend megjavítása, mert az együttműködés elvének kifejlesztésétől várják az emberiségnek és ezzel szoros összefüggésben saját népüknek is boldogulását. De vannak olyanok is, — és az irány szöszölői között ezek a lehangosabbak — akik ezekkel

a törekvésekkel egy bizonyos mellékgondolatot kapcsolnak össze, azt a gondolatot, hogy a nemzetközi jogrendszer olyan kiépítése, amely a háborúk veszedelmét elhárítja, igen hatékony eszköz lehet a jelenlegi nemzetközi állapotok megrögzítésére és állandósítására, hiszen ha sikerül eredményesen kizárni a háború lehetőségét, elesik az a veszély, hogy bárki is egy adott konstellációban háborúval támadhatja meg az utolsó békekötéseken alapuló európai rendet. Azoknak szemében, akik őszintén támogatják a mozgalmat, egy új nemzetközi világrend kiépítése az egyetlen cél, amelyet szem előtt tartanak. Azoknak ellenben, akiknek mentalitásában az a gondolat is szerepet játszik, hogy ezen az úton hozzájárulhatnak jelenlegi hatalmi pozíciójuk megerősítéséhez, ez a mozgalom csakis eszköz nem annyira eszmei, mint nagyon is önző, a gyakorlati politika körébe tartozó eredmények elérésére. Igen célszerű, ha az egész mozgalomban állandóan szem előtt tartjuk ezt a két különböző forrást, amelyből az új irányzat fakad és ha az egyes e téren előforduló megnyilatkozásoknál éles különbséget teszünk közöttük a szerint, hogy azok melyik forrásból fakadnak.

Vannak, akik talán azt mondhatnák, hogy mindegy, milyen indokból fejlődtek ki azok a törekvések, amelyekkel e téren találkozunk, feltéve, hogy azok végeredményben mégis egy és ugyanazon irányban éreztetik hatásukat. Ez azonban nincsen úgy. Az a nemzetközi vagy európai világrend, amelyet azok akarnak létesíteni, akik azt öncélnak tekintik, lényegesen más volna, mint az, amelyet azok akarnak létrehozni, akiknek ezen a téren mellékcéljaik is vannak. Az első csoportba tartozóknak olyan nemzetközi rendet kell kívánniuk, amely lehetővé teszi azoknak az államközi érdekösszeütközéseknek az igazságosság szellemében való békés elintézését is, amelyekben más oldalon áll az igazság és más mellett szól az adott jogállapot. Azoknak ellenben, kik a másik csoportba tartoznak, mindig az lesz a céljuk, hogy az adott jogállapot megvédésére teremtsenek új fegyvereket. Ennek az adott jogállapotnak megrögzítése azonban egyenesen veszélyezteti a nemzetközi jogviszonyoknak békés megszervezését, mert minél jobban igyekeznénk eldugni azokat a lehetőségeket, amelyek a mai jogrend békés megváltoztatására vezethetnek, annál inkább idézünk elő olyan helyzeteket, amelyekben az igazságos és észszerű megoldások csak erőszakos kirobbanások útján jöhetnek létre. A nemzetközi életben a háborúnak ugyanolyan szerepe van, mint a nemzetek belső életében a forradalmaknak. Ha valamely nemzeti alkotmány nem nyújt módot arra, hogy az állami berendezések a folyton változó társadalmi erőviszonyokhoz és a folytonos fejlődésnek alávetett szükségletek szerint megváltoztassanak, akkor az új szükségletek erőszakos úton, forradalmakban keresnek érvényesülést. Nincsen ez másként a nemzetközi életben sem. Mindaddig, amíg hiányoznak benne azok az intézmények, amelyek képesek arra, hogy a tényleg adott jogi helyzetet is megváltoztassák, ha azok a körülmények, amelyek között létrejöttek, már nem állanak többé fenn vagy mert akár új szükségletek támadtak, akár régi, de azelőtt kevésbé érvényesült szükségletek közben nagyobb erővel érvényesültek, addig sohasem lesz elkerülhető, hogy fegyveres összeütközések ne támadjanak egyfelől azon államok között, amelyek

érdekelve vannak, ez új szükségletek érvényesülésében, másfelől pedig azok között, amelyek görcsösen meg akarják védeni a tényleg fennálló nemzetközi jogrendet. Aki azzal akarja a háborúkat lehetetlenné tenni, hogy az újonnan megnyilatkozó szükségletek érvényesülését erőszakosan meg akarja gátolni, az nemzetközi tárén nagyjában ugyanazt a politikát követi, amelyet annak idején Metternich követett a belső haladás meggátolására. Minél több rendőri intézménnyel bástyázta körül azt a belső rendet, amelyet fenntartani kívánt, annál jobban fejlesztette ki azt a helyzetet, amely forradalomra vezetett, mert másként, mint forradalom útján az új szükségletek nem érvényesülhettek. A nemzetközi életben is azt fogjuk tapasztalni, hogy annál inkább teremtünk háborús veszedelmeket, minél inkább igyekezünk a létező állapotoknak békés úton való megváltoztatását megakadályozni.

Van egy igen kitűnő próbaköve annak, hogy valaki az európai államok politikai együttműködését valóban őszintén kívánja-e, avagy pedig csak azért, mert ezen az úton véli legjobban megóvhatónak a reá nézve jelenleg véletlenül kedvező tényleges helyzetet, őszintén kívánja az, aki úgy akarja az európai államok szövetségét megszervezni, hogy ebben a szervezetben legyen mód arra is, hogy bizonyos akár valamely magasabb nemzetközi igazságosság fogalmával össze nem férő, akár a módosult nemzetközi szükségességeknek többé meg nem felelő állapotok békés úton és hatékonyan módosíthatók legyenek akkor is, ha e célból létező szerződéses jogokat meg kellene változtatni. Itt nem valami újszerű kívánságról van szó, hanem valamiről, ami már Wilson eredeti népszövetségi tervezetéből is bennfoglaltatott és ami csak később lett teljesen összezsugorítva abba a meglehetősen tartalmatlan rendelkezésbe, amely a Népszövetség alkotmányának 19. cikkében foglaltatik.¹ Aki a nemzetközi jogrend ilyenirányú kiépítésétől húzódozik, arról bizton feltételezhető, hogy önző mellékgondolatoktól nem egészen mentesen törekszik a nemzetközi jogrendnek kiépítésére.

Briand javaslata az európai jogrend ilyen értelmű kifejlesztéséről nem mond semmit. De Briand nem is mond semmit, ami ennek lehetőségét kizárná. Ha a javaslat feletti tárgyalásokban sikerülne az európai államok tervezett szövetségi közösségét ilyen irányban is kiépíteni, azt örömmel kellene fogadni. Ha ez nem sikerül, akkor nincsen okunk lelkesedni azért a gondolatért, hogy a Népszövetség mellett még egy újabb intézmény létesüljön, amely legfőbb céljának a mai nemzetközi jogrend megvédését tekintené és ezért csak kerékkötője volna olyan szükséges fejlődési folyamatoknak, amelyeknek — ha érvényesülésükre jogszerű módozatokat nem teremtünk — csak erőszakosan lehetne érvényesülniük.

Ami Briand tervezetének gazdasági vonatkozásait illeti, emlékirata ezeket meglehetősen homályba burkolja. Az emlékirat szerint:

„A kormányok egy általános és elvi okmányban — amely egy egyszerű gazdasági érdekközösségi egyezségokmány lenne — saját maguk véglegesen megállapíthatnák azt a célt, melyet vámpolitikájuk eszményi végcéljául kitűzni szándékoznak. (Közös piac teremtése avég-

¹ L. a Magyar Szemle III. kötetének 97. oldalán megjelent tanulmányomat: „Békerevizio és Népszövetség“.

ből, hogy az európai közösség területének összességén az emberi jólét a legmagasabb fokra emeltesse.) Egy ilyen általános célkitűzés mellett gyakorlati téren azonnal megkezdődhetnek az európai árutermelés és árucseré racionalis megszervezésének keresztülvitele, az áru-, tőke- és személyforgalom fokozatos szabaddátétele és tervszerű egyszerűsítése útján s csupán csak minden egyes állam honvédelmi szükségleteinek fenntartása mellett.“ „Az európai egyesülésnek az a politikája, — mondja az emlékirat egy más helyen — amely ma az európai kormányok között első érdekközösségi köteléknek kutatására kell hogy irányuljon, olyan elgondolással jár, amely teljesen ellenkezik azzal az elgondolással, amely régebben Európában vámközösségek megalkotására vezethetett a célból, hogy a belső vámvonalak eltüntetése révén a közösség határain annál szigorúbb vámsorompók emeltesse, vagyis a célból, hogy a valóságban így egy harceszköz alakuljon ki az ezeken a közösségeken kívül álló államok ellen.“

Ebből a szövegből mindenekelőtt az tűnik ki, hogy Briand nem gondol valamely európai vámrendszer létesítésére, mert ha ez létesülne, annak egyedüli célja az lehetne, hogy a szövetkezett államok a maguk piacára való bejutást szövetségeiknek könnyebbé tennék, mint a szövetségen kívül álló államok részére, ezt pedig Briand ki akarja zárni. Hogy helyes-e az ilyen közös európai vámpolitikában „harci eszközt“ látni, ahhoz legalább is szó fér. Lehetne a dolgot úgyis felfogni, hogy itt egy közös európai gazdasági defenzíváról van szó. A gazdasági téren megalkotandó európai közösségnek igen szegényes tartalma lesz, ha eleve ki van zárva, hogy ebben a közösségben a vámpolitika is szerepet játsszon, hiszen ebben az esetben megmaradna az egyes európai gazdasági területeknek az a feltétlen elzárkózása egymással szemben, amelynek enyhítése az európai összefogásra irányuló mozgalmaknak egyik legfőbb motívuma volt. Briand emlékirata e tekintetben sokkal tartózkodóbb a Népszövetségnek e tárgyban kinyilvánított óhajainál és ezekkel összehasonlítva gazdasági tekintetben nem haladást, hanem visszaesést jelent. Briand pozitív gazdasági javaslatai homályosak és a közölt szövegből nem derülnek ki eléggé világosan. Úgy látszik, hogy azoknak a nemzetközi kartelleknek további kiépítésére gondol, amelyek néhány évvel ezelőtt a termelés bizonyos ágaira nézve Németország és Franciaország között — néhány más állam bevonásával — létesültek. Nem tagadható ugyan, hogy ezek a kartellek lényegesen hozzájárultak ahhoz, hogy az általuk szabályozott viszonylatokban a termelésnek és értékesítésnek kedvezőbb állapotokat teremtsenek és lehetséges, hogy ezen az úton még további eredményeket is el lehet érni, de egészben véve a gazdasági szabályozásnak ez a módja mégis alig lesz elégséges azoknak a céloknak elérésére, amelyeket az európai gazdasági együttműködés hívei kitűztek maguk elé.

BRIAND KEZDEMÉNYEZÉSÉNEK jelentőségét el nem ismerni döresség volna. Az a tény, hogy olyan törekvések, amelyek felett eddig a gyakorlati politikusok vállvonogatva napirendre tértek, mert azokat utópiáknak tartották, melyekkel komoly emberek nem foglalkozhatnak, most egy felelős állásban lévő, nagymúltú és mindig reálpolitikai

gondolkodást tanúsító államférfiú részéről első ízben komoly kormányakció tárgyává tétettek, kiemeli az Európa államainak összefogására irányuló mozgalmakat abból az ideológiai körből, amelyre eddig szorítottak és a kérdést mintegy gyakorlati politikai problémává avatták. De Btiand konkrét javaslataiban sok örömünk nekünk nem lehet. Túlságosan sok nyoma van bennük annak a mentalitásnak, amely nem annyira új nemzetközi jogrendet akar létesíteni, mint inkább petrifikálni szeretné a jelenlegi nemzetközi állapotokat. Ez pedig a nemzetközi jogrend terén nem haladást jelentene, hanem egyenesen akadálya lehetne a nemzetközi társadalom olyan kiépítésének, amely valóban feleslegessé és lehetetlenné tenné a háborús összeütközéseket nem azzal, hogy eltiltja és megnehezíti, hanem azzal, hogy feleslegessé teszi azokat olyan intézmények létesítésével, amelyek elég hatalommal bírnak arra, hogy az esetleges érdekösszeütközéseket a nemzetközi igazságosság szellemében úgy intézhessék el, hogy e döntésbe mindenki bizalommal belenyugodhatik.

GRATZ GUSZTÁV

AZ OPTÁNSÜGY MAI KÉPE

— *A hága-párizsi megegyezés után* —

Hosszú hónapok vitája lezárult, a jóvátétel fizetésének kérdése tisztázódott, a vegyes döntőbíróóságok körül esztendők óta folyó harc véget ért. Magyarország delegátusa április 28-án Párizsban aláírta azokat a megegyezéseket, amelyek külpolitikánk égboltjáról terhes fellegetek üttek el és amelyek hivatva lennének Magyarország és az utódállamok között az eddiginél barátságosabb szomszédi viszony megalapozására.

Már a magyar országgyűlés is elvégezte munkáját, törvényerőre emelve mindazt, amit ezekben az egyezményekben a magyar kormány a politikai és pénzügyi helyzet lelkiismeretes és hosszas mérlegelése után elfogadni jónak látott. Azok a problémák, amelyek a külföldi, továbbá a parlamenti tárgyalások idején a kommentárok és a kritika bő zuhatagában hetekig az érdeklődés homlokterében állottak, ma már lekerültek a napilapok hasábjairól. A magyar élet új aktualitásokat termelt azóta, új kérdések várnak megoldásra az országon kívül és belül egyaránt.

Mínthogy azonban a napi aktualitások színterét elhagyva, a párizsi egyezmények éppen az általuk rendezendő problémák megoldása során rendkívüli fontosságú pillérei maradnak még esztendőig azoknak a hidaknak, amelyeket Magyarország nemzetközi viszonylataiban kiépít, jelentőségük mindaddig nem fog vesztetni súlyából, amíg ez a rendezés lebonyolítva nincs. Sőt ezeknek az egyezményeknek jelentősége nagyrészt abban áll, hogy a pénzügyi problémák rendezésén, a vegyes döntőbíróóságok tökéletesítésén és a már eddig orvoslás végett panasz tárgyává tett sérelmeken kívül hathatósabb védelmet igyekeznek biztosítani a magyar vagyon, a magyar érdekek részére bizonyos jövőbeni jogsértő tényekkel szemben is.

Elteltek tehát az egyezmények főbb elveinek vázolásától, — minthogy ezeknek az elveknek megismertetésére a napi sajtó és a szakirodalom hosszabb idő óta elegendő teret adott s így ezek a közvélemény előtt már ismeretesek — e helyütt csak azokra a praeventív intézkedésekre óhajtunk rámutatni, amelyek a jövőben történhető sérelmek megelőzésére, vagy a már megtörtént jogsértés utólagos orvoslására hivatottak. Megkeressük azokat a „nyitott ajtókat“, amelyekken át a később bajba jutott magyar vagyon segítségre talál.

Mint ismeretes, Párizsban négy egyezmény jött létre. Ezek közül az I. Egyezmény egyedül a jóvátétellel kapcsolatos pénzügyi kérdések rendezését foglalja magában, tehát jelen vizsgálódásunk körén kívül

esik. A II. és III. Egyezmények a földbirtokreformokra, a vegyes döntőbíróóságokra, valamint az ú. n. „Agráralap“ létesítésére vonatkoznak. Az utolsó IV. Egyezmény pedig, melynél Magyarország mint szerződő fél nem is szerepel, egy, a nagyhatalmak által létesítendő „biztosítási alap“, az ú. n. B) alap megalakításának módozatait foglalja magába. Ennek az utóbbi három Egyezménynek összefüggő rendszere tartalmazza azokat a megállapodásokat is, amelyekből a magyar érdekeknek a jövőre vonatkozó védelmét illetően képet nyerhetünk.

A három utódállammal, Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával szemben felállított vegyes döntőbíróóságok előtt a magyar állampolgárok által eddig megindított pereket ugyanis két nagy csoportra oszthatjuk. Az egyik csoportba tartoznak az ú. n. agrárperek, vagyis azok, melyeknél a kereset tárgya magyar állampolgárok valamelyik utódállam területén fekvő birtokának agrárreform címén történt lefoglalása, illetve az ezért fizetendő kártérítés. Jelenleg összesen 507 ilyen per van folyamatban. A lefoglalt, vagy már tényleg elvesztett földterület 1,286.000 kat. holdat tesz ki s ennek hozzávetőleges értéke 1,2 milliárd aranykorona.

A másik nagy csoportba tartozik minden olyan per, amely az agrárpereken kívül a bíróságok előtt folyamatban van. Ilyenek az elvesztett egyházi és alapítványi javak, bányák, ipari vállalatok, helyi érdekű vasutak, a Habsburg-család tulajdonát tevő vagyonok, továbbá ingóságok elvétele vagy megrongálása miatt kártérítés címén megindított perek. Idetartozik továbbá az átszatolt területekről elmenekült tisztviselőknek elmaradt fizetés, vagy nyugdíj folyósítása végett indított kb. 3.000 pere is. Ezeknél a pereknél, melyeknek száma együttesen meghaladja a 4.000-t, a perérték, a keresetbe foglalt követeléseket véve alapul, megközelíti az 1 milliárd aranykoronát.

Magyarország tehát a vegyes döntőbíróóságok előtt támasztott követeléseiből kifolyólag kb. 2,2 milliárd aranykoronát kitevő igénnyel állott az utódállamokkal szemben, amelyeknek viszont Magyarországgal? vagy magyar állampolgárokkal szemben kimutatható követeléseik együttvéve alig érték el a 35 millió aranykoronát. Világos tehát, hogy ezeknek a követeléseknek érvényesítése kimagaslóan magyar érdek volt.

Az utódállamok tudatában lévén az ellenük támasztott igények nagyságának, valamint a magyar álláspont jogi szilárdságának, mindenképpen azon mesterkedtek, hogy a vegyes döntőbíróóságok előtt folyó perek kérdését a magyar jóvátétel problémájával egybekapcsolják és ezáltal a 2,2 milliárdot reprezentáló magyar követelést a „megállapítandó“ jóvátétel mindent elnyelő Kronosz-torkába belesüllyesszék.

„A magyar kormány — amint azt az egyezményeket becikkelyezés végett az országgyűlés elé terjesztő javaslat indokolása mondja — hosszas ellenállása után komolyabb pénzügyi és külpolitikai hátrányok nélkül a hágai tárgyalásokon már nem térhetett ki az elől, hogy a pénzügyi kérdéseken kívül egyidejűleg a magyar állampolgároknak a vegyes döntőbíróóságok előtt érvényesített igényeire vonatkozó kérdések is tárgyalassanak.“

Tehát a helyzet mérlegelése és a reális eredmények elérésének óhaja készítették a magyar kormányt arra, hogy e két különálló kérdés-komplexum kapcsolatos tárgyalásába belemenjen. Eredeti jogi állás-

pontjának fenntartását, bár nagy küzdelmek árán, sikerült is keresztülvinnie.

„A magyar kormánynak sikerült biztosítani — amint ugyancsak az indokolás mondja — hogy a magyar állampolgároknak a békeszerződés 250. cikke alapján indult, vagy jövőben indulható egyéb, vagyis nem agrárpereiket éppen úgy mint azon agrárpereiket, melyek minden várakozás ellenére, a II. és III. Egyezmény kereteibe tartozó agrárpereken kívül még indulhatnak, a hágapárisi Egyezmények egyáltalában nem érintik. Azokra nézve továbbra is a trianoni szerződés 250. cikkének rendelkezései maradnak irányadók. Ami különösen az alperes államok felelősségét e perekben illeti, azon semmi változás nem esett: ezekben a perekben továbbra is az illető államok állanak alperesként és esetleges marasztalásukért a pernyertes felperessel szemben Ők maradnak teljes egészben felelősek“.

Ez a vegyes döntőbíróóságok és a trianoni békeszerződés 250. cikke fenntartásának az elve, melyet a hosszúra nyúlt tárgyalások bonyodalmaiból az utódállamok követeléseivel szemben sikerült megmenteni. Lássuk most már, mit jelent ez a gyakorlatban?

Az egyezmények által az agrárperek csoportjának a rendezése az egyes utódállamokra nézve a tényleges helyzet különfélesége folytán különbözőképpen történt.

Minthogy Románia agrárreformját már teljesen végrehajtotta és itt a magyar állampolgároktól a birtokok elvétele, bármilyen kiterjedésűek voltak is azok, teljes egészében megtörtént, a perek alapján a bíróság előtt kialakult helyzet véglegesnek volt tekinthető. Itt már agrárreform miatt még megindítható újabb perekkel nem kellett számolni. A már folyamatban levő 366 perben a magyar állampolgárok kártérítési igényeit az összes agrárpereknek a III. Egyezmény szerint létesített „Agráralap“ ellen való lefolytatása után ebből az alapból fogják kielégíteni.

Máskép áll azonban a helyzet Jugoszláviában. Ez az ország végleges agrár-törvényt még nem alkotott, az eddigi kisajátítások csak rendeletek alapján történtek. A már folyamatban lévő és szintén az Agráralapból kielégítendő kártérítési igényeken kívül tehát itt még a magyar vagyon jövőbeni védelméről is gondoskodni kellett. Erre nézve a II. Egyezmény I. cikkének 2. pontja tartalmaz megállapodást. Eszerint:

»Jugoszlávia végleges agrártörvényét 1931 július hó 20-a előtt meg fogja hozni és megteszi a szükséges intézkedéseket a tekintetben, hogy az új törvény rendelkezéseinek végrehajtása a lehető leggyorsabban megtörténjék, úgyhogy a végrehajtás a fentemlített birtoktesteket illetőleg semmiesetre se legyen 1933. évi december hó 31-én túl halasztható“.

Ma a magyar-jugoszláv vegyes döntőbíróóság előtt 60 agrárper van folyamatban, a perek tárgyát 150.000 kát. hold terület teszi. Ha tehát Jugoszlávia ezen a birtokkomplexumon felül hajtana végre újabb kisajátításokat, előbb említett és még csak a jövőben megalkotandó agrártörvénye alapján, úgy ezen újabb kisajátítások miatt új perek indíthatók nem az Agráralap, hanem a Jugoszláv állam ellen s azokért nem az Agráralap, hanem közvetlenül Jugoszlávia lesz felelős.

A Csehszlovákiával szemben már folyamatban levő és a jövőben még megindítható agrárperek rendezésének kérdése volt a legkomplikáltabb. Itt ugyanis a földbirtokreform még nincsen befejezve, a Földhivatal által lefoglalt birtokok jórészenél a föld tényleges átvétele még

meg nem történt, vagy nem olyan mértékben, mint ahogy azt az agrár-törvények előírják. Másutt ismét szabadkézből való eladást, tulajdonba való visszabocsátást stb. engedélyezett a Földhivatal. Ennélfogva állandóan változó és még erősen változható helyzettel kellett számolni, minek eredménye az lett, hogy a III. Egyezmény 11—20. cikkei az agrárreform címén már peresített és még peresíthető birtokokat négy kategóriába sorozták.

Az első kategóriába tartoznak azok az *egyezségek*, amelyeket a csehszlovák Földhivatal kb. 275.000 kat. holdnyi terület tekintetében magyar állampolgárokkal már eddig megkötött. Az ezekben az egyezségekben foglalt megállapodások megtartását Csehszlovákia garantálja.

A második kategóriába tartozik az a 81 per, amely a magyar-csehszlovák vegyes döntőbírósnál jelenleg folyamatban van. Itt a terület eredetileg 586.000 kat. holdat tesz ki, mivel azonban a tárgyalások során a Földhivatal három nagybirtokossal, kiknek birtoka összesen 235.000 kat. holdra rúgott, barátságos megegyezést kötött, a vita tárgyául 351.000 kat. hold maradt meg. Ebből a területről még 100.000 kat. hold tényleges visszaadására kötelezte magát Csehszlovákia.

Mínthogy azonban a köztársaság területén, amint mondtuk, az agrárreform még befejezve nincs, a magyar kormány eminens feladatának tekintette azt, hogy a magyar érdekek jövőbeni védelméről éppen ezzel az utódállammal szemben hathatósabban gondoskodjék. Nagy számmal vannak ugyanis magyar állampolgárok, akiknek csehszlovákiai birtokait a Földhivatal eddig még nem sajátította ki, vagy azokból tényleg csak oly kis területet vett el, amely miatt birtokosuk kártérítés iránti pert a döntőbírósnál előtt folyamatba nem tett, mivel nem akarta az eljáró hatóságokat maga ellen hangolni és birtokának többi területét az elvételnek kitenni. Attól lehetett azonban tartani, hogy az egyezmény megkötése után ezek a birtokok is sorra kerülnek, mínthogy a tárgyalások folyamán a csehszlovák delegáció sokáig kitarított amaz álláspontja mellett, hogy Csehszlovákiának az agrárreform-törvények keretén belül ezeknek a területeknek kisajátításához is joga van a nélkül, hogy ezáltal az Agráralapba általa befizetendő összegeken kívül nagyobb anyagi felelősséggel tartozna. Több esetben meg is történt, hogy 1930 január 20-a után, amikor Hágában az elvi megállapodások aláírtak, a csehszlovák Földhivatal magyar állampolgárok eddig még érintetlen birtokrészeinek kisajátítását is megkezdte.

A magyar delegáció érdemének tudható be, hogy a megoldás a cseh állásfoglalás ellenére a párizsi tárgyalások során e tekintetben mégis létrejött. E szerint a magyar és a csehszlovák delegáció együttesen megállapította annak a 146 magyar állampolgár földbirtokosnak a nevét, akiknek birtokából a Földhivatal „még fog bizonyos kisajátítást foganatosítani.” Ezek alkotják az ú. n. harmadik kategóriát.

A 146 tulajdonosnak birtoka kb. 200.000 kat. hold kiterjedésű, melyre nézve a csehszlovák kormány kinyilatkoztatta, hogy „azok összességéből az agrárreformnak eme kategóriára való alkalmazása során nem fog többet elvenni, mint egy 25.000 kat. holdat összesen meg nem haladó területet”. Ezért a maximálisan 25.000 kat. holdban

megállapított és még kisajátítható területért pedig holdanként 300 aranykoronát fog üzetni.

Végül védelemben óhajtván részesíteni még azoknak a magyaroknak a birtokait is, akik eddig még sem egyezséget nem kötöttek, sem pert nem indítottak, sem az előbbi harmadik kategóriába nem tartoznak, sikerült megalkotnia az Egyezmény 18. cikkét, amely e képpen szól:

„Az agrárreform által érintett és a fentebb részletezett kategóriák egyikébe sem tartozó összes többi birtokosok között minden várakozás ellenére lehet több olyan egyén, aki ma nem tekintetik magyar állampolgárnak és aki utóbb magát magyar állampolgárnak állíthatná (negyedik kategória).

A csehszlovák kormány kinyilatkoztatta, hogy azon területek kiterjedése, amelyeket e kategóriából a véglegesen rendezett és a határidőmulasztás folytán a perlésből kizárt eseteken kívül netán még elvehet, összességében nem haladhatja meg a 25.000 kat. holdat.“

Abból a célból pedig, hogy a harmadik és negyedik kategóriánál még elvehető 25—25.000, összesen 50.000 kat. holdért fizetendő 300 aranykoronás holdankénti kártérítés fedezetet találjon, Franciaország és Olaszország bizonyos általuk befizetendő évi járulékok által egy, az Agráralap összegétől különálló, ú. n. „Külön Tartaléktót létesítettek. Ez a tartalék voltaképpen nem áll egyébből, mint azokból a bel-földi kártérítési összegekből, amelyeket Csehszlovákia agrártörvénye alapján a kisajátított területekért a tulajdonosoknak amúgy is kifizetne, továbbá az említett két nagyhatalom kb. 8,150.000 aranykorona tőkeértéknek megfelelő hozzájárulásából.

Főbb vonásokban ezek azok az elvek, amelyek szerint egyrészt a folyamatban levő agrárperek kielégítése legalább bizonyos procentuális mértékig biztosított, másrészt, amelyek oltalmat kívánnak nyújtani azokkal a jövőben bekövetkező sérelmekkel szemben, melyek a csehszlovák-, illetve jugoszláv agrárreformok végrehajtása során magyar állampolgárok birtokait még érhetik.

Ami a perek másik, számszerűt sokkal nagyobb csoportját illeti, arra nézve az egyezmények igyekeztek a 250. cikk elvét a lehetőségig fenntartani. Ezek a perek, amelyeknek összes értéke, amint már erre rámutattunk, 1 milliárd aranykorona körül van, az illető utódállamok ellen változatlanul folynak tovább. Ezen a területen tehát a bíróságok igen nagy követelések és értékek tekintetében fognak még ítéletet mondani.

Csak példaképpen említjük meg, hogy a kereskedelmi-, bank- és ipari vállalatok lefoglalásából kifolyólag Romániával szemben 215 millió 998.000 aranykorona, Jugoszláviával szemben 115,722.000 aranykorona a követelések összege. Ingóságok elvételéért magyar állampolgárok 24455.000 aranykorona kártérítés megfizetéséért perük a három utódállamot, míg a Habsburg-ház tagjai kb. 300 millió aranykorona követelést támasztottak szomszédainkkal szemben.

Nagyjelentőségű reformként kell elfogadnunk a vegyes döntő-bíróságokra vonatkozó ama megállapodást, amely fellebbezési fórumnak a hágai Állandó Nemzetközi Bíróságot ismeri el. A II. Egyezmény X. cikke ugyanis a következőket tartalmazza:

„Egyfelől Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia, másfelől Magyarország megállapodnak abban, hogy a Vegyes Döntőbíróságok által a jelen Egyezmény I. cikkében meghatározott perekon kívül (agrárperek) minden más perben, akár a hatáskör kérdésében, akár az ügy érdeméből ezután hozandó

összes ítéletekkel szemben az Állandó Nemzetközi Bíróságot fellebbezési bíróság jogkörével ruházzák fel a nélkül, hogy e végből külön döntőbíróági szerződés kötése volna szükséges.

A fellebbezést egyszerű beadvánnyal azok az államok gyakorolhatják, amelyek között az illető Vegyes Döntőbíróóság felállított, mégpedig a bírósági ítéletnek a fellebbező állam kormány megbízottja részére történt kézbesítéstől számított három hónapon belül.⁴⁴

Ez a megállapodás a vegyes döntőbíróóságok nagyfokú megerősítését jelenti és a jog és igazság pártatlan érvényesülését célozza. Eddig ugyanis e bíróságok mindössze három tagból állottak, kik közül két tag a két perlekedő állam egy-egy bírója volt s így a döntés tulajdonképpen az elnöktől függött. E bíróságok ezentúl (II. Egyezmény IX. cikk) két újabb semleges tag delegálása által öttagú bíróságokká bővülnek ki s az idézett cikk szerint ítéleteik a hágai Állandó Nemzetközi Bírósághoz fellebbezhetők. E fellebbezés tekintetében az egyetlen megszorítás az, hogy az appdálás jogát csak az államok gyakorolhatják képviselőik útján. E restinkcióra szükség volt azért, mert egyrészt a hágai bíróság összetételét és szervezetét, továbbá működését teldntve oly előkelő és lassan dolgozó testület, hogy azt bármilyen kisjelentőségű ügy megfellebbezésével terhelni nem lehetett, másrészt e bíróság előtt — státútumai értelmében—felek gyanánt csakis államok szerepelhetnek.

Hátra van még egy igen fontos kérdésnek megvilágítása, annak t. i., hogy az agrárpereken kívül egyéb tárgyú pereket a jövőben meddig lehet még benyújtani?

Mikor ugyanis az egyes vegyes döntőbíróóságok megalakultak, saját részükre külön-külön kidolgozták azokat az eljárási szabályokat, amelyek az előttük lefolytatandó perek vitelére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák. Ezekben kitézték azt a végső határnapot is, ameddig az összes kereseteket be kell nyújtani. Ezek a határnapok az egyes bíróságoknál különbözők voltak, de megegyeztek abban, hogy az 1925. év folyamán valamennyi lejárt. Mégis módot nyújtottak arra nézve, hogy e határnapokon túl is lehessen még kereseteket beadni és pedig vagy akkor, ha az elkésettséget a felperes valamely különösen méltánylást érdemlő okkal meg tudja indokolni, vagy ha a kártérítési igény alapjául szolgáló sérelem a megjelölt határidő után történt. A bíróságok e méltányossági szempont érvényesítési lehetőségének tág teret engedtek, aminek eredménye az volt, hogy a határidő lejártá után még esztendőik múlva is érkeztek a bírósághoz új keresetek.

Kétségtelen, hogy a magyar érdekek jövőbeni védelmére vonatkozó elvnek teljes keresztülvitele azt kívánta volna meg, hogy ez a helyzet a jövőre nézve változatlanul fenntartassék. Mégis a megegyezés érdekében Magyarország delegátusai kénytelenek voltak ezen a téren engedményt tenni.

A magyar állampolgárok által támasztott követelések, továbbá az utódállamok és azok polgárai által peresített igények összegszerű tisztázása szempontjából szükséges volt, hogy a „tartozik“ és a „követel“ számlája a tárgyaló felek között lezárassák, vagyis, hogy a kölcsönös követelések egy bizonyos időpontban megrögzíttessenek. Amíg tehát egyrészt meg kellett véglegesen állapítani azt az összeget, amelyet a magyar követelések reprezentálnak, másrészt meg kellett

óvni a magyar kincstárt attól, hogy az utódállamok a megegyezés után is fenntartható perlési lehetőség hídját felhasználva, újabb peráradattal rohanják meg a magyar államot.

Köztudomású például, hogy 1919 tavaszán, amikor a magyar bolsevik csapatok benyomultak a mai Szlovénia területére, az ottani lakosságnak nagymérvű károkat okoztak. Ezekből folyó kártérítésért eddig máris több per volt folyamatban és a magyar-csehszlovák vegyes döntőbíróóság ily esetekben a jelenlegi magyar kincstár felelősségét mindannyiszor megállapította. Attól kellett tehát tartani, hogy ha az előbb vázolt tág keretek között nyitva marad a perlési lehetőség útja, úgy ebből Magyarországra nagy anyagi hátrány fog hárulni.

Kompromisszumhoz kellett tehát folyamodni. Hosszú megfontolás után a magyar delegáció belement abba, hogy új perek benyújtásának határideje 1930 január 20-ával lezárassák. A tapasztalat ugyanis azt mutatta, hogy különösen csehszlovák részről a hágai megállapodás után tömegesen érkeztek be a bírósághoz a magyar állam ellen újabb kártérítési perek. Igaz, hogy a magyar állampolgárok között is volt több olyan, aki esztendőkkor azelőtt szenvedett sérelem orvoslása végett csak most lépett fel keresettel valamelyik utódállam ellen. Ezeket az igényeket a II. Egyezmény XIII. cikke mindkét részről elfogadhatatlannak nyilvánította.

Ma tehát a helyzet az, hogy a vegyes döntőbíróóságok 1930 január hó 20. után benyújtott új pert egyáltalán nem fogadnak el. A méltányosság indoka megszűnt, az egyetlen lehetőség új perek beadására az olyan esetekben van meg, ahol a sérelem az Eljárási Szabályokban a keresetek benyújtására megállapított időpont után történt, a sérelmet szenvedő keresetét a jogsértéstől, vagy annak az ő tudomására jutásától számított 6 hónapon belül benyújtotta, de ez az időpont még 1930 január hó 20-ika elé esett.

Ami most már az ebbe a második nagy csoportba tartozó perekben meghozandó ítéletek kielégítését illeti, arra nézve a IV. Egyezmény tartalmaz megállapodásokat, e szerint egyrészt az utódállamok, másrészt a nagyhatalmak bizonyos befizetéseiből egy „biztosítási alap“, ú. n. „B. alap“ létesítetik. Ennek az alapnak összege kerekén 100 millió aranykorona. A bíróságok ítéleteikben az utódállamokat fogják elmarasztalni, ezek azonban a terhükre hozott ítélet felmutatása mellett kérhetik az alaptól a marasztalási összeg kiutalványozását. Ha ez a B alap kimerül, a további megítélt összegekért az elmarasztalt államok maradnak felelősek. Bizonyos, hogy ez a megoldás nem egyenlő e nagy perkategóriánál meghozandó ítéletekben megállapítandó kártérítési kötelezettség kielégítésének teljes biztonságával, mert az csak a meglévő 100 millió erejéig tekinthető igazán biztosítottnak, mégis az utódállamoknak ezen az összegen túl terjedő felelőssége az elv teljes fenntartását jelenti.

Ezek nagyjából azok a módozatok, amelyek az egyezmények keretein belül a magyar érdekeknek biztosítását célozzák a jövőre nézve. Ha ez a védelem nem is tökéletes korlátok közé van szorítva, mégis jelentős mértékben határt szab annak, hogy a magyar vagyon az utódállamok területén szabad prédának tekintessék.

SZÉKESFEHÉRVÁR KERESZTMETSZETE

EZEKBE a napokban országos események színhelye Székesfehérvár: Szent Imre halálának 900 éves fordulójára sokezen elzarándokolnak az ország minden részéből az Árpádok ősi városába, ahol egyes-egyedül őriznek ereklyét a szentéletű hercegtől. Az idegen bizonyára lelki épüléssel távozik innen, csak egyet keres majd hiába itt: az ősi történeti várost. Talál egy kedves barokk belvárost, néhány csinos modern utcát és tereket, a többi — laposan elterpeszkedő, stílustalan külváros.

Magyar várostragikum: nagy múlt és jóformán semmi emlék belőle.

A múlt gyökérszála a bronzkorig visszamenően város-sorát mutatják Fehérvárnak, illetően telep-ősének. Kiválóan városalapításra alkalmas hely, elsősorban földrajzi adottságainál fogva. A móri medence és a Velencei-tó völgyvonulatának találkozási pontjában van, igen fontos évezredes utak mentén, ahol a hegyvidék érintkezik a síksággal (ami cserekereskedelmet tesz lehetővé). Rajta keresztül vezet az út az ország szívéből (nevezzük azt akár Aquincumnak, akár Budának) a Balatonhoz, úgyhogy természetesnek találjuk: itt ősidőktől fogva város vagy fontos telep volt. A világ legkitűnőbb városalapító mesterei, a rómaiak „Curta“ néven alapítottak itt telepet. Valószínű, hogy már Árpád is épített itt valami városfélét (mutatja a sok honfoglaláskori lelet a város határában), de országos rangra, székvárosává csak Szent István emelte. A „féhér“ szó a város nevében (Alba Regia, a keleti szimbolizmus nyelvén: „fenséges“) a város kivételes elhivatására utal. Egészen Mátyásig koronázó és királyt temető város, ahol 36 koronázás volt és 15 királyt temettek el, köztük Szent Istvánt, Könyves Kálmánt, Nagy Lajost, Mátyást... 47 országgyűlés látta itt el a törvényszerzés gondját és itt tündökölt a márvánnyal és arannyal ékes Boldogasszony-bazilika, amelyhez fogható monumentális templom az egykori feljegyzések szerint egész Európában kevés akadt.

A Bazilika sorsa a város történeti sorsát szimbolizálja. Az idők folyamán kétszer is leég, de a kegyelet és a tradíció eleven ereje mindig újból felépíti. Miksa császár bosszúból kifosztatja. A török aztán betelejesíti sorsát: uralmának 58. évében — 1601-ben — a királyi palotával együtt elpusztítja. Mikor a keresztény csapatok a várost visszafoglalták, csak romokat találtak: a török ugyanis a Bazilika gránitköveivel javíttatta ki a sáncfalakat.

Helyét semmi sem hirdeti, Szent István palotájának a helyén pedig egy gyár irodahelyiségei vannak és néha-néha egy-egy megbolygatott ház fundamentumából előkerül egy-egy oszlopfej a Bazilikából.

A MAI FEHÉRVÁR — a Mátyás-korabeli Szent Anna-kápolna kivételével — mindössze 200—250 éves múltra tekinthet vissza. Szíve: a hajdani királyi palota előtt elterülő Városház-tér, Csonka-Magyarország egyik legszebb barokk tere. Aki a gazdagon díszített Mária Terézia-korabeli püspöki palota előtt a zöldpatinás barokk városháza felé tekint és mögötte mint valami monumentális kulisszát megpillantja a gótikus Szent Anna-kápolnát és a hatalmas székesegyházat, — az a mai szekundér Fehérvárat sem tudja sohasem elfeledni. (Csak egy csak-azértis-keleti üvegkupolás bazár robbantja szét az egységes benyomást.)

A városháztéren játszódtak le a magyar történelem nagyszerű eseményei. Ez volt a hajdani várnak a főtere. Itt tartotta a törvénytörő országgló Szent István király, itt járt-kelt nevelőjével, Szent Gellért püspökkel, Szent Imre herceg s itt vezette be Mátyás király ifjú feleségét, Beatricét, világraszóló pompa közt palotájába. Ez a tér a barokk Fehérvárbán is megtartotta uralkodóan központi jellegét. Tíz utca nyílik belőle. Itt találkozik a klérus stílusos utcája a kereskedők és iparosok utcáival. Itt országol vasárnap délelőttönként (külön néprajzi érdekességként) a felsővárosi gazdák kékbeli parlamentje. Járműforgalmi hegemoniáját azonban a városrendezéssel szükségszerűen el fogja veszíteni

ÚJ KÖVEK, ÚJ EMBEREK... Az ősi koronázóváros lakosainak vérsajtjeiben sem a régi. A kövekkel együtt nagyrészt ősi lakói is kipusztultak. A török gondoskodott róla. Mindössze 200 ház maradt meg gyér lakosságával együtt. A bécsi udvari hivatalok és a királyi helytartótanács Németországból Elzász-Lotharingiából, Ausztriából és a délszláv tartományokból iparosokat, kereskedőket és földműveseket telepített ide. A múlt század 40-es éveiben pedig olasz szalámikészítők szüremkedtek be, úgyhogy a lakosság négy-öt-féle fajtaból tevődik össze. Az ősi városban tehát tulajdonképpen nincsenek ősi patricius-családok. Jóformán teljesen hiányzik az a bizonyos városi köznemesi elem, mely egyes más városokban — ha nem is a kulisszák mögötti szívós, láthatatlan munkával — de a városi politikának az országosba való bekapcsolásával jelentős szolgálatokat tett ezeknek a városoknak. A sokfajú és még mindig aktív keveredés nem mellőzhető el bizonyos jelenségek megmagyarázásánál, amire később bővebben kitérünk.

A még ki nem kristályosodott fajtság mellett az egyház nagy társadalmi és kulturális jelentősége, Budapest közelsége és a vármegye nagybirtokos jellege hat a város fejlődésére determinálóan.

A 40.000 lakosnak nagyobb része (52%) iparos és földművelő. A többi (48%) megoszlik a lateinerek (10%), kereskedők (7%), a munkásság és a véderő között. Székesfehérvár tehát iparos és földművelő-jellegű város. Kereskedelmének egyes ágai szintén fejlettek.

A kisipar fejlődésére elhatározóan hatott az a körülmény, hogy Fehérvár a múltban országos hírv vásárok színhelye volt. Ezeken a vásárokon messze földről összesokasodott a földművelő és állattartó nép. (Még Petőfi is megénekli egyik genre-dalában.) Ezért a kisiparnak főként a vásáros ágai virágoztak. A bőr elkészítésének külön kisipari ága volt (tobakosok, Tobak-utca) s a csizmadiák, asztalosok, magyarszabók,

rézművesek, kötélverők, kosárfonók, kovácsok távoli vidékeket is elláttak készítményeikkel. Egy-egy teremőbb kapacitású, szorgalmasabb iparos tekintélyes gyárrá tudta fejleszteni üzemét (Karl-szeszgyár, Kovács-börgyár, Krén-féle kályhagyár) és a középosztály felfrissítésében ez az iparos-osztály jelentős szerepet játszott és játszik ma is. Lelki habitusában meglehetősen konzervatív és feltétlenül nemzeti érzelmű s ha az utóbbi időben erős elégedetlensége is érezhető hangulatán, ez nem forradalmi tanok eredménye, hanem a nyomasztó gazdasági helyzetből fakad. Budapest közelsége, a gyáripar és a kartellek gyilkos fölénye, az antiszociális hitelviszonyok, a földműves és a tisztviselő vásárlóerejének tragikus csökkenése ugyanis létében támadta meg ezt az osztályt. Hogy némely iparágat meg lehet-e egyáltalán menteni a gyáripar konkurenciájától, azt nem tudjuk, — de hogy a kisiparosságnak ez a nagymérvű pusztulása mit jelent társadalmi és főként nemzeti szempontból, azt fölösleges fejtegetnünk.

A fehérvári gazda-„polgár“ specifikus arc a város társadalmában. Erős vérkeveredése következtében, melyben talán a német vérszerek dominálnak, egészen más habitusú, mint pl. az alföldi vagy a somogyi paraszt. Inkább nyúlánk, mint zömök és többségében szöketípusú. A város két végén — a Felső- és Alsóvárosban— telepedett meg. A férfija megtartotta egyszerű kékbeli népviseletét, az asszonya sokrétű bokáig érő bokorugrós szoknyában jár. Az uniformizálódás korában ez kétségtelenül erény, és erős ellenállóképességet mutat. Túlnyomó többségében katolikus, konzervatív, a városi politikában azonban általában ellenzéki.

Szociális helyzetére néhány adat: a 2000 gazda közül csak 400-nak van 10 holdnál több földje, kb. 1600-nak 10 holdnál kevesebb van és ezek között sok a törpebirtokos. A város igen helyes gazdasági és szociális érzékkel részben eladásra kiparcelláztatta, részben 2—4 holdas parcellákban bérbeadta a gazdák számára 5598 holdnyi földjét.

Hogy ez a paraszt meglehetősen bizalmatlan, osztálytudatosságában úr-ellenes és nehezen mozdítható, annak egyrészt bizonyára a városi levegő, a háború és a háború utáni konjunktúra megszűnése az oka. Másrészt azonban ez a parasztság lokális helyzetében leli magyarázatát. Ezzel a paraszttal ugyanis évtizedekig alig törődött valaki. Mammutbirtokok gyűrűjében lakik. A városi politikában legtöbbször nem tudja súlyát kellően érvényesíteni s mikor a háború után néhány éven át többségben volt a város parlamentjében, akkor a kellő politikai iskolázottság hiányában nem tudta produktívá tenni erejét és csak tehetetlenségi energiáját érezte. Ha faluban lagnék, irányító vagy legalább is erősen befolyásoló szerepet vinne a közügyekben, itt azonban számarányánál fogva is — a város lakosságának mindössze 20%-a, ami megdönti a „Fehérvár parasztváros“ legendáját — nem tudja kiélni akarati energiáját és így az asszisztálás helyett legtöbbször inkább a meddő ellenzékiiséget választja. Terjeszkedési lehetősége alig van a nagybirtokgyűrű miatt (legújabbban végre sikerült szövetkezeti alapon bérletet szerezni a vallásalaptól, Kisfalud körül), igénye, anyagiassága növekszik, a föld szeretete túlságosan is a röghöz determinálja (talán ezért ad a középosztálynak és a kisiparnak oly kevés utánpótlást!) —

nem csoda, ha ez a szívós fajta a háború után szaporaságában erősen megcsappant s bizonyos egyke-szimptomák érezhetőek soraiban...

Meggondolásra késztet: ennek a gazdarétegnek semmiféle specifikus gazdasági produktuma nincsen, pedig elsősorban Pest közelsége miatt lehetne. Állattenyésztése nem elsőrangú, gyümölcsstermelése alig van, szőlője az Öreghegyen ráfizetést jelent. Valamikor jól fenn tudta tartani magát a helyi szükségletek ellátásából, de ma már a helyi piac kicsi az ő termelésének méreteihez. A két új gazdasági iskola, mely igazán modem színvonalon van, s az újabban máris érezhető, megértőbb városi gazdasági politika talán rá tudja nevelni ezt az osztályt egy standard-termelési ágra, a modem gazdasági termelés elsajátítására. Vannak a kollektív ösztönnek kétségtelen jelei (pl. a virágzó két földművesdalárda, az erősen lendülő vallásos egyesületi élet), melyek azt mutatják, hogy kellő energiával a szövetségi eszmének is meg lehet nyerni.

A város vezetőrétege a lateiner- és a kereskedő-osztály. A 140 törvényhatósági bizottsági tagból a papsággal együtt kb. 70 tag a lateiner-osztály soraiból került ki, holott arányszáma legfeljebb 15%. A középosztály helyzeti ereje itt meglehetősen nagy, ha az általános elszegényedés meg is gyengítette anyagi bázisát. Ezt a helyzeti erőt a tradíciónak és aránylagos műveltségi túlsúlyának köszönheti. Az orvos- és ügyvédválság itt is erősen érezhető. Az országbomlással sok idegen tisztviselő költözött ide, aminek végeredményben élénkítő hatása van a város szellemi életére.

A kereskedő-osztály vagyoni helyzeténél fogva jelentős szerepet játszik a város közéletében. A régi, tradicionális kereskedő-családokat itt még nem tudta a mozgékony, élelmes zsidóság oly mértékben háttérbe szorítani, mint egyebütt. Ennek okát a jórészt német eredetű kereskedőelem szívóosságában és szolidaritásában kell keresnünk. A kereskedők kultúrérzékére és áldozatkészségére jellemző a Kereskedelmi Társulat és a Kereskedelmi Csarnok működése. Az előbbi a felsőkereskedelmi iskolát tartja fenn, az utóbbi pedig előadásokat rendez. Az általános gazdasági pangás és Budapest közelsége súlyosan érinti az ősi koronázó város kereskedőit.

Mivel gyáripara nem jelentős — 15 gyára közül a Déli-vasúti főműhely foglalkoztat legtöbb munkást, — az ipari munkásság nem oly nagyszámú, hogy a polgárság és a munkásság közt egyebütt érezhető erős feszültség különösebben érvényre jutna. Pedig a polgárság itt is izolálja magát a munkásságtól s a keresztényszocialista mozgalom is, mely a kommunizmus bukása után olyan nagy lendületre kapott, azóta majdnem teljesen ellanyhult. Egyedül a Katholikus Legényegylet karolja fel a vele egy világnézeten álló iparos- és munkásifjúság anyagi és erkölcsi érdekeit és mintegy hidat alkot a polgárság és a munkásság egy része közt. A szélsőséges irányzatnak nincs különösebb talaja. Némi bizonyosság erre: a tavalyi városi törvényhatósági választásoknál a titkos szavazás ellenére egyetlen szociáldemokrata képviselő sem került be a város parlamentjébe. A gazdasági krízis miatt a kétkézi munkásság, napszámoság igen nehéz helyzetben van, remélhető azonban, hogy a munkanélküliek a már megindított és a várostól megindí-

tandó közmunkáknál elhelyezést találnak (útépítés, a leánylíceum építése, közvágóhíd, a pályaudvar modern átépítése stb.).

Fehérvár nem a „Gründungok“ városa. Két sajátos, nagyvonalú intézményét: a repülőgépgyárat (most repülőiskola) és a rádió-leadó-állomást kitűnő földrajzi helyzetének köszönheti.

A helyzetkép kiegészítéséül meg kell emlékeznünk arról a nagyarányú fejlődésről, amelyen a város a legutóbbi 10 évben keresztülment. Bizonyos szükségletek égető aktualitása sokat újított a város képén. A főbb utcákat és tereket modern burkolattal látták el, új ligeteket emeltek, új, hatalmas villanycentrálét építettek, a vízvezetéket kétszeres méretűvé fejlesztették, úgyhogy a város vízszolgáltatása valóban mintaszerű, ellentétben sok más vidéki várossal. Új iskolákat emeltek a kultuszminiszter megértő támogatásával. Ezenkívül modern sportpálya, pénzügyigazgatósági palota, új rendőrségi épület stb. épült. Aki a háború óta most látja először Fehérvárt, az alig ismer rá erre a porából megélemedett főnikszre.

Ezt a kritikusnak is élni kell ismernie, bármilyen tárgyi kifogásai is vannak egyébként a Speyer-kölcson felhasználásának módja ellen. A jelen események máris igazolni látszanak a város-szépítés jogosságát. Fehérvárnak országvilág előtt pirulnia kellene a Szent Imre-ünnepségek alkalmával nagyfokú elmaradottságáért. A Balaton.—Budapest közötti autótút leggyötrelmesebb szakasza a régi, fehérvári macskafejkövezet volt. Kétségtelen azonban, hogy a jogos és helyes városépítést az intézményes szociális alkotásoknak kell követniük (pl. az anya- és csecsemővédő-intézet számára megfelelő elhelyezés stb.), hogy a kövek után az ember is megkapja a magáét.

Egy város vitalitásának egyik fokmérője a lakosság szaporodása. Sajátságos, hogy a pár évvel ezelőtt még nagyon megcsökkent szaporodású Fehérvár 1929-ben majdnem teljesen utolérte békebeli szaporodásának mértékét. (40.000 lélek után 1000 élveszületés.) Ennek nem gazdasági oka van, — mert hiszen a gazdasági helyzet nehezebb volt a múlt évben, mint az előzőkben —, hanem más, imponderabilis okai vannak, amelyekre most nem térhetünk ki. Ezt a javuló szaporodási tendenciát azonban szociális intézményekkel kell honorálni. (Különösen az egyházközségek életében öröndetes kezdeményezések vannak már erre.)

Hogyan éli kollektív életét a koronázó város mai lakossága? Milyen a társadalmi és kulturális élete?

A FEHÉRVÁRI LELKÜLET — erényeivel és hibáival — egészen specifikus adottság. Ezt a lelkületet céhlelkületnek szeretném nevezni. Külső életében kollektív (egyesületi élet), gondolkodásában azonban meglehetősen exkluzív. Ez az exkluzivitás különösen a belvárosi polgárság egy részét klikk-tagozódásra teszi hajlamossá, a közügyekkel szemben pedig meglehetősen közönyössé: így irányító közvéleményről alig lehet beszélni. Ebből a céhlelkületből hiányzik a nagyobb kezdeményező erő és a lelkesedés helyét a józanság és a passzivitás foglalja el, ez utóbbira jellemző, hogy a közeli Balatonnal a fehérvári öslakók sohasem törődtek, s végül sem ők fedezték fel azt.

Ez a fehérvári lélek közéleti arca. De milyen más benyomást nyersz róla, ha familiáris körben keresed fel. Kedvesebb, vendégszeretőbb, jobblelkű embert alig tudsz találni ennél a közéleti jéghegynél. A családját végtelenül szereti és bensőséges családi életet él. Ami a család érdekkörén túlmegy, az nem érdekli túlságosan az átlag-fehérvárit. A családi nexusok ereje néha a kollektív érdekeken túl is érvényesül.

Talán nem tapogatózunk helytelen irányban, mikor ennek a családias, céhbeli közszemléletnek az okát két dologban keressük. Az egyik ok: a német psziché parciális, elszigetelődésre hajlamos vonása. Mikor ez a német psziché a vele egyívású nagy közösségben él, akkor nagyszerű kollektív vonásokat termel ki magából (példa rá az államiságban élő németiség élete). De itt ez a nagyobbrészt németeredetű polgárság izolálva fejlődött, mert hiszen környezete, hatóságai magyarok voltak. Tehát ösztönszerű, családi szolidaritás és ezzel kapcsolatban bizonyos „splendid isolation“ fejlődött ki benne. Az idők folyamán nyelvi-eg, érzelmi-eg teljesen megmagyarosodott, de lelkületében megvan még ez az örökölt, izolációra való törekvés. A másik ok: a háború előtt igen kevés volt ide a bevándorlás; tehát idegenek konkurenciája nem igen zavarta a családi alapon álló izolált politikát. Számítsuk ehhez az országos liberális politika túlzásait, mely ennek a józan, vallásos polgárságnak a meggyőződésével szöges ellentétben volt, — s megvan az apolitikus magatartásnak, az országos politika fumigálásának — szinte azt mondhatnák: — történeti magyarázata is.

A közügyektől való irtózás természetesen nem egyszer nagy tájékozódási zavart idézett elő a politikai orientációban. Fehérvár valami csodálatos következetességgel tudta elszalasztani a kedvező politikai alkalmakat. Ha az ellenzéki-ség jelentett volna eljövendő tőkét, akkor kormánypárti volt, mikor pedig a kormánypártiság lett volna érdeke, akkor kuruckodott. Így szalasztotta el például az öreg Wekerlét, Zichy Jánost, Vass Józsefet, akiktől mint régi fehérváriaktól, ha képviselőnek választja, sokat várhatott volna.

A passzív, ellenálló lelkület valósággal történelmi szerephez jutott a Károlyi-forradalomban és a kommunista terror idején. Ezzel a gyakorlati ellenállással nem bírt a terror és nem egy példaadó tett folytán az egész ország figyelmének és reménységének központja lett Alba Regia. Az sem véletlen, hogy a 90-es években Zichy Nándor gróf és Steiner püspök kezdeményezésére itt lobogtak fel az egyházipolitikai harcok. Fehérvárt közömbösnek lehet mondani a közügyek iránt, kevésbé fogékonyak a szociális kérdések gyakorlati oldala iránt, de van valami, ami az idegent tisztelettel tölti el: a lakosság erős etikai érzeke és öntudatos vallásossága. Ez az intenzív lelkiségre való törekvés a fehérvári lelkületnek pozitív pólusa. (A bűnözési statisztika is pl. igen kedvező a városra.)

PROHÁSZKA VÁROSÁBAN a vallás nemcsak magánügy, hanem közügy is. A százfelé szabdalt, vérsajtjeinél fogva is sokféle húzó heterogén társadalmat a vallási élet tartja a lehetőség szerint össze. Aki végignézi egy úmapi körmenetet s látja a különféle korporációkba tömörült, buzgó lakosságot, az önkénytelenül is a középkori katholicizmus nagy

összefogó erejére gondol. A nagy magvető püspök kertjében vagyunk. Húsz évig élt és tanított itt apostoli lelkületével s mintha most, halála után az elvetett magok inkább szárba szökkenének, mint valaha. Fehérvár nagy kegyelettel őrzi nagy apostola földi maradványait: emlékére templomot emel, sírját — amelyhez sok idegen is elzarándokol — állandóan virágerdő borítja. A Városi Múzeumban pedig külön szobát rendeztek be emléktárgyaiból.

A püspöki székből utóda fölismerve a kor szavát, főként az egyházközségeket igyekszik kiépíteni és erőssé tenni. A város széttagolt társadalmi életében ez kulturális tett is. Talán ebből az egyházközségi szellemből kifejlődik majd a krisztusi tanokon alapuló szociális szellem.

Prohászka óriási megtermékenyítő ereje a többi vallásfelekezet belső életére is fascinálóan hatott. A 80%-nyi katolikuság után a reformátusság van a legnagyobb számaránnyal képviselve (9.5%). Vallási egyesületeiben lendületes kulturális és karitatív munka folyik, míg a zsidóság (75%) tradicionális ünnepi estéket rendez, melyeknek bevételét jótékony célra fordítja.

A város társadalmi élete a 60-nál is több egyesületben folyik le.

Sportegyesületei előkelő helyet vívtak ki a vidék sportéletében. Nagyobb tömegeket csak a futball és az atlétika vonz. Egyesületen kívül nincsen különösebb sportélet. Talán a szépen fejlődő levétegyesületek kitermelik az egészséges, rekord-mentes sportszellemet.

A KULTURÁLIS ÉLETNEK nincs meg az a lendülete, mint azt ekkora városban remélni lehetne. Helyesebben; kis körre szorítkozik, melynek tagjai aztán igazán lelkesen támogatnak minden igazi kultúrügyet. Az általános kultúra fokmérője a kultúrszükséglet, s mit mutat a kultúrszükséglet grafikonja?

A városnak nincsen egyetlenegy modern, használható könyvtára. A városi könyvtár igen szegény, a cisztercieké sokkal gazdagabb, de nem fejlődik. A Vörösmarty-köré csak szépirodalmi művekben gazdag. Az olvasási kedv mérsékelt, a könyvvásárlás a középosztály szegénysége miatt is igen csekély. Az irodalmi életet jóformán a három helyi lap képviseli, ami természetesen nem mindig jelent irodalmat. Pest közelsége és a közömbösség talán sohasem enged itt autonóm irodalmi életet kifejlődni. Az aktív írói körök alapítására irányuló kísérletek magukon hordják a dilettantizmus bélyegét. A Vörösmarty-kör, mely egyébként fontos társadalmi szerepet tölt be, inkább csak nevében irodalmi és ilyen irányú tevékenysége egy-egy fémjelzett vagy fémjelzetlen pesti tudományos író szerepeltetésében merül ki. A zenei műveltség még nem gyökeres és általános, de a városi zeneiskola és a lendülő dalosélet (Városi Dalegyesületi) idővel bizonyára javítanak a színvonalon és a zenekultúrát szélesebb alapokra helyezik.

A színházi kultúra: rományéka a régi, híres, fehérvári színházi életnek. Tragikumában találkozik a színpad válsága (nívó-süllyedés, mozi-konkurrenda) a közönség válságával (pénztelenség). Pedig a városnak nagy színházi múltja van. Kolozsváry Pál főszolgabíró buzgó agitálására itt alakult meg az ország első állandó színháza

1818-ban, elsősorban a vármegye pénzén (a vármegyeház azóta is jelentős, értékes szerepet játszik a város társadalmi életében). A fehérvári színház kultúrmissziót végzett a múlt század húszas éveiben. Ma az említett okok folytán csak staggionek tudnak megélni, amint-hogy a kisebb vidéki színházak helyzete mind kilátástalanabb lesz. Hozzájárul ehhez — másrészt azonban következménye is ennek — a műkedvelő színjátszás nagy lendülete, amely a testületi szellemben Fehérváron külön tápanyagot nyer.

Az egyesületek közül a legtevékenyebb kulturális tevékenységet a Múzeum-egyesület fejt ki. Tudományos előadásai (melyek között néha irodalmi is akad) színvonalasak és jobbára a helyi talajból sarjadtak ki. Széleskörű, élénk kulturális munkát, igazi népművelő tevékenységet fejt ki a már említett Katholikus Legényegylet. A városnak egyik kultúrértéke a Városi Múzeum, mely nemrég költözött új, méltó házába. Specialitása a helyi régészet mellett a Prohászka-szoba és könyvtár.

Külön ki kell emelnünk a tanárság szerepét a város kultúréletében. A ciszterciarend tagjai rendjük és gimnáziumuk (1724) nagy múltjánál és érdemeinél fogva domináns szerepet visznek. A főreáliskola, leánygimnázium és a felsőkereskedelmi iskola tanárai a megélhetés súlyosbodó gondja ellenére ritka áldozatkészséggel vállalják a közért való kultúrmunkát és a népművelést. Ebben kétségtelen ösztönző ereje van a jobbára idegenből odaszakadt tanárság tekintély- és talajszerző törekvésének is. Mindez azonban bizonyíték arra, hogy az intelligencia felfrissítése egy város életére időnként hasznosnak jár. A legújabb időkig nagy volt a szegénység iskolaépületekben. A leánygimnázium épületéről például 100 évvel ezelőtt hivatalosan megállapították, hogy tanítási célokra alkalmatlan, még ma is tanítanak benne. A kultuszminiszter azonban segítségére sietett a városnak (leánypolgári, leányliceum építése).

AZ ŐSI KORONÁZÓ VÁROS létproblémája, mint az nem ismeretlen, Budapest közelsége. A főváros gazdasági és kulturális téren egyaránt nyomasztóan hat a városra. Lesz-e szabadulás a mágneshegyől, amely a repülőgépen már csak 20 percnire van innen? Külváros lesz-e Fehérvár vagy agyoninjekciózott eleven halott?

A reális tények fenyegető hatalmával szemben — úgy hiszszük — csak a realitást szabad felállítani. Ilyen reális, új lehetőségek volnának: új fogyasztóterületek szerzése (autóbusz-forgalom kiépítése) és minden gyáralapítási lehetőség megragadása. A múltban ez könnyebben ment volna (dohánygyári), ma egyelőre csak jámbor szándék ez. Pedig a város fekvése kiválóan alkalmas ipari üzemek alapítására (vasúti gócpont, sok nagybirtok középpontja, folyóvíze van). Elsősorban mezőgazdasági gyárüzemekre lehetne gondolni (Fehérváron 1923 húsvét táján az üzletekben csak dán vaját lehetett kapni, azóta pécsi és soproni vajat...). Tetszetős tervnek látszik a gánti bauxit feldolgozására esetleg felállítandó gyár megszerzése, de ez egyelőre még csak utópia.

A legreálisabb orientáció azonban: az idegenforgalom emelése.

A város mai vezetősége felismerte ezt és a különféle szervezetekkel együtt a nagymúltú várost az idegenforgalom egyik középpontjává akarja tenni. Sok körülmény szól a terv helyessége mellett: a város nagy múltja, az árpádházi szentek ereklyéi, a belváros barokk-jellege, Prohászka hamvai és nagy kultusza, a város összekötő szerepe Budapest és Balaton között. 1938-ban, Szent István király halálának 900 éves fordulója alkalmával, Európára szóló ünnepek színhelye lesz Fehérvár. Az árpádkori múlt kidomborítására máris mindent elkövetnek az illetékesek (szobrok emelése, emléktáblák). Addig bizonyára megalakul a városszépítő-egyesület s Fehérvár bizonyára megépíti — amivel már régen tartozik magának — a csodálatos hatású Sós-tónagyszabású fürdőtelepét (népfürdőt is).

Az árpádkori Fehérvár elpusztult. Új kövek, új emberek nőttek a helyén. A jelen gazdasági élet kérelhetetlensége nem engedi meg, hogy a múlt köldökszemléletével a sürgető jelen problémái háttérbe szoruljanak. A reális, bölcs gazdasági politika biztosíthat csak jövőt a városnak. De a múlt is kötelez. A vallásos szellem mellett az eleven történeti tudat és a szerves kultúrérzék óvhatja meg a várost Budapest megsemmisítő kulturális fölényétől.

S viszonyaink korlátozott voltára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy egy 40.000 lakossal bíró város a fővárosnak 70 kilométeres közelsége miatt pang és néha a halállal küzd, gazdaságilag csakúgy, mint kultúrában. Képzelnék el ugyanezt Berlin, Páris vagy Bécs közelében ... A magyar élet mai nyomottságában kevés lehetőséget, kevés felemelkedést nyújt.

SZARKA GÉZA

A MAGYAR-NÉMET SZELLEMI KAPCSOLATOK GYÖKEREI

AZ UTÓBBI esztendők expanzív magyar kultúrpolitikája a külfölddel való tudományos kapcsolatok kiépítésében legelőször és legintenzívebben a németiség felé fordult, ahol a kapcsolatok ápolását évszázados, eredményekben gazdag múlt támogatta. A magyar tudományos köröknek ez a közeledése német részről sem maradt viszonzás nélkül: a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft nagyértékű könyvajándékai, a Kaiser Wilhelm Institutban biztosított magyar munkahelyek, társulatok és magánosok erkölcsi és — csekély mértékben — anyagi támogatásai mind hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar-német societas litterarum et scientiarum valóban kölcsönösségen épüljön ki. A magyar kultuskormány áldozatos bőkezűséggel létesített nagyszabású alkotásai, a bécsi és berlini Collegium Hungaricumok ennek a societásnak állandó, intézményes biztosítékai. Elsősorban a kollégiumok körül alakul ki lassankint olyan német tudományos közvélemény, amely tárgyilagos elfogulatlansággal áll a magyarság sajátos problémáival szemben, ezek a kollégiumok vannak hivatva arra, hogy előkészítsék a kölcsönös látogatásokat és előadásokat, amelyek e tisztult közvéleménynek új erőt és folytonosságot adnak. Az összellezajlott magyar-német tudományos hét—melynek különös jelentőséget ad az a körülmény, hogy egy megelőző magyar látogatás viszonzása volt — lelkes megnyilatkozásaival, az ősz Alfons Schulznak mély érzésből fakadt, Zakariás próféta jóslatát idéző szavaival ékes bizonyossága annak, hogy a magyarságról való új felfogás egyre szélesebb rétegekben, egyre nagyobb expanzív erővel tör utat.

A magyar-német tudományos kapcsolatoknak ez a rendszeres, intenzív kimélyítése a háború után szinte kizáróan kultúrpolitikánk állami szerveinek műve és érdeme. A magyar kultuskormány nemcsak anyagi eszközöket adott erre a célra, hanem nagystíli kezdeményezéseivel maga mutatott rá a magyar-német szellemi együttműködés új lehetőségeire s mint legfőbb irányító és szabályozó erő teljes joggal szabja meg ma is ennek az együttműködésnek módjait és kereteit, úgyhogy jelentősebb akció tőle függetlenül vagy éppen célkitűzéseivel szemben eleve életképtelen. A magyar-német szellemi érintkezéseknek ez az államosítása ma rendkívül öröndetes és szép eredményekkel kecsegtet. Kultúrpolitikánk hivatalos vezetője gondolatvilágának és egész műveltségének alapjaiban a német tudományosságban gyökerezik és elvitathatatlan pozitív alkotásain kívül számtalan nyilatkozatban, beszédben, előadásban, újságcikkben s a volt porosz közoktatásügyi miniszterhez fűződő személyes barátságával tett hitvallást a német

szellemi élettel való kapcsolatok hathatós ápolása mellett. Elég itt a berlini egyetem aulájában tartott előadásának néhány mondatát idéznünk: „Németország nélkül az emberiség együttes kultúrájának képviselője d sem képzelhető“ és „Németország közreműködése nélkül csak nehezen jöhetnek létre tudományos vállalkozások, melyek sokak erejének céltudatos összefogását követelik meg. Mi magyarok nem akarjuk és nem tudjuk nélkülözni a hatalmas német műveltség segítségét.“ (Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Bp. 1927. 214. 1.) De a kultúrpolitika — minden emelkedettsége és nagyobb időbeli távlatai ellenére is — szükségképpen az állampolitika szerves egészének függvénye s önkéntelenül felvetődik a kérdés, hogy a magyar-német szellemi együttműködés tisztán állami építménye dég szilárdnak bizonyul-e majd a politika hullámverésével szemben. Könnyen előállhat az á helyzet, hogy a politikai élet szeszélyes irányváltásai folytán egy időre szembekerülünk a németiséggel — hiszen éppen a Magyar Szemle lapjain olvashattunk figyelemreméltó cikkeket arról, hogy vannak köztünk elintézetlen kérdések — vagy pedig más államokhoz való külpolitikai viszonyunk kerül az érdeklődés s a közvélemény szimpátiájának középpontjába s a németiséggel való szellemi kapcsolatok ápolása más, sürgősebbnek látszó külpolitikai teendők mellett Csak mint tizedrangú vagy éppen csak elméleti feladat kerülhet szóba. Újabban éppen a kultúrpolitikában mértékadó tényezők részéről egyre gyakrabban hallunk efféle hangokat. Igaz, hogy életképes magyar tudománypolitika a német tudományosság támogatását — akármilyen legyen is egyébként külpolitikai orientálódásunk — teljesen sohasem nélkülözheti. Nem nélkülözheti azért, mert földrajzi elhelyeztségünkön semmiféle politikai konjunktúra nem változtathat s bizonyos mértékű szellemi együttműködést hatalmas szomszédunkkal a politikai észszerűség is mindenkor megkövetel és nem nélkülözheti azért sem, mert a speciális szaktanulmányok fölé emelkedő, átfogó szintézis a tudományos megismerés alapkérdéseibe és módszertani problémáiba való elmélyedés termékenyítő ösztönzéseit úgy mint a német tudomány középpontjaiban, sehol sem találja meg a magyar kutató. A francia, olasz és angol egyetemek kitűnő szaktudósokat nevelhetnek számunkra, de szaktudományuk meddő és fejlődésképtelen marad, ha a német tudomány szintézisei és szüntelenül forrongó, hullámzó módszertani eszmélődései révén nem illeszkednek be a tudomány világának végső fokon osztatlan szerves egységébe. A magyar-német szellemi érintkezések gazdag történeti hagyományai és földrajzi helyzetünk mellett ez az elvi felismerés bizonyára a mai politikai viszonyoktól lényegesen eltérő helyzetben is garantálna tehát szellemi téren a németiséggel bizonyos mértékű együttműködést, csak az a kérdés, hogy ez az együttműködés eredményeiben méltó lenne-e a múlthoz s főképp, hogy méltó ellenértéke lenne-e a magyar állam nehéz időkben hozott s szinte erőnköt meghaladó anyagi áldozatainak. Jólásokba bocsátkozni haszontalan dolog, de talán nem lesz fölösleges rámutatni arra, hogy a németiséggel való együttműködésnek ma tisztán az állam jóvoltából és állami vezetés alatt fennálló intézményei és tényezői milyen történelmi hagyományokból sarjadtak, illetve milyen történelmi hagyományokba kell

bekapcsolódnok, hogy eredménnyel és zökkenő nélkül működjenek tovább. És talán arra is rávezet történelmi visszapillantásunk, hogy vannak a magyar-német szellemi együttműködésnek olyan gazdag múltú erőforrásai, amelyek ma meglehetősen parlagon hevernek.

A magyar-német kulturális érintkezések leghatékonyabb, széles körben elismert, még szélesebb körben gyűlölt közvetítője Bécs volt. A császárváros adta tovább a magyarságnak a német kultúra összes megnyilvánulásait a legegyetemesebben és legváltozatosabb formában, kezdve a filozófiai gondolatrendszerek tanításaitól egészen a divat és a társadalmi élet mindennapi szokásáig. S ez a közvetítés nemcsak tartalmát tekintve végtelenül gazdag és sokoldalú, hanem időben is legállandóbb, szinte végigkísérhető az egész magyar művelődéstörténeten. Kezdődik a humanizmus meghonosodásával, mely igazán csak akkor válik nálunk az egész szellemi életet átjáró és világszemléletet átalakító mozgalommá, amikor a királyi és főúri udvarokon kívül elsősorban a bécsi és németországi egyetemek révén a városok is bekapcsolódnak. A reformáció korában Bécs irányító szerepe már csak a politikai helyzet folytán is szűkebb térre szorul, de a 17. század végétől kezdve újból teljes expanzivitással érvényesül. Vannak korszakok, amikor a császárváros közvetítő szerepe a nagy, ragyogó magaslatokon szinte semmivé zsugorodik, — mint a magyar irodalom fénykorában, Petőfi és Arany költészetében — de a szellemi élet szervezetének alsóbb rétegeiben akkor is változatlanul érvényesül s a kiegyezést követő évek túláradó lelkesedés-viharának elülte után egyre több és több szállal fűzi a németiséghez a magyar közéletet. De vajjon az a német kultúra, amelyet Bécs adott tovább a magyarság számára, valóban százszázalékgig német kultúra volt-e s valóban magában foglalta-e mindazt, amit a császárváros a németiségtől átvett. A bécsi szellemi élet kereteit és egész légkörét az udvar szabta meg s ez az udvar, katholicizmusával, művészetének erősen olasz-spanyol hagyományával, egyoldalúan dinasztikus szempontok szerint irányított kultúrpolitikai apparátusával és cenzúrájával éppen a német szellemi erők érvényesülését nehezítette meg. Ez nem csupán a 16. és 17. századra vonatkozik, amikor Ausztria a felekezeti harcok túlfűtött légkörében tudatosan elzárkózott a német szellemi élettől; Bécs a felvilágosodás korában is a nyugatról jövő szellemi áramlatok óriási vegyi konyhája volt, amelyben olasz, spanyol, francia, német, szláv kultúra keveredett össze, hogy aztán mintegy átdesztillálva és szalonképessé téve illeszkedjék be az udvari kultúra szigorúan megszabott hagyományába. Így azután Bécs nemcsak német kultúrát közvetített a magyarság számára, hanem olaszt és franciát is, igaz, hogy hasonló módon erősen megszűrve és megrostálva. Jellemző pl., hogy Bécs jóvoltából Lessing nálunk 1770 körül mint jó hatástkeltő eszközökkel dolgozó színpadi író és hasznos morált hirdető meseköltő, Goethe pedig valamivel később mint amolyan Kotzebue-féle drámaíró lett ismertté; ennyire zsugorodott össze az udvari kultúra keretében munkásságuk értéke és érvényesülésük mértéke. Hogy ezután a 19. század folyamán sok mindent importáltunk Bécsből — pl. a népszínmű műfaját —, amit talán első látszatra nevetéséges lenne kapcsolatba hozni az udvar kultúrájával, az ne tévesszen

meg bennünket: itt is végső fokon az uralkodó udvari hagyományok reakciójaként keletkezett tömegkultúra alkotásaival állunk szemben. A Habsburgok Bécsé tehát nemcsak kulturális közvetítő szerv volt a magyarság és németiség között, hanem válaszfal is, amelynek résein csak az hatolhatott át, amit a bécsiek már asszimiláltak, azaz ami udvarképes lett és a dinasztikus kultúrpolitika elveivel megegyezett. A köztársasági Bécs nem nagyhatalmi középpont többé, nincs udvari kultúrája s azok a fényes intézmények, amelyeket ez a kultúra létrehozott^ erősen megfakultak; de megszabadult viszont az udvar és a dinasztikus kultúrpolitika gyámkodásától, nem kell többé számolnia az állam számbeli túlsúlyban lévő nemzetiségeinek sajátos igényeivel és érzékenységeivel, szabadon és korlátlanul élheti német szellemi életét. A szellemi kultúra szempontjából számbajövő osztrák, főképp bécsi társadalmi rétegek részéről az Anschluss — minden politikai különakdó és kilengés ellenére — tökéletesen befejeződött. Bécs ma szellemi élejét tekintve a német birodalom legnagyobb vidéki városa, melyet, mint a német szellemi organizmus egyik tagját, ugyanaz a vérkeringés táplál, amely a német kultúra többi középpontjait is élteti s amelyben — a szellemi Anschluss áldozatokat is követi — mindinkább elsorvadnak a régi Bécs önálló szellemi szervezetének immár fölöslegessé vált tagjai. Ebben az új és kultúrájában most már maradéktalanul német Bécsben a Collegium Hungaricum a magyar testőrség régi palotájában székel, ott, ahol egykor Bessenyei György és társai ráeszméltek a magyarság és európaiság szintézisének szükségességére. A genius loci hatása sokkal közvetlenebb és szuggesztívebb, semhogy az utódoknak kereshük kellene az utat mai céljai elérésére. Bessenyei és társai francia szellemet, francia kultúrát hoztak haza a Habsburgok fővárosából, a magyar szellem mai testőrei már teljesen német szellemi élet légkörében élnek s a régi testőrök példájának közvetlen igézete alatt értékesíthetik a német szellem kincseit a magyarság számára. Bécs gazdag magyar kulturális hagyományai és beolvadása a német szellemi életbe a legfényesebb lehetőségeket adják meg a Collegium Hungaricum működése számára; a magyar-német szellemi együttműködés állami intézményét itt olyan történelmi erő és olyan, a maga nemében páratlanul álló — s földrajzi helyzetünknel fogva bennünket is közvetlenül érintő — szellemi asszimilációs folyamat támogatja, hogy fennállása és továbbfejlődése a politika bárminő változásaival szemben is biztosítva van. Az új testőrök dolga, hogy az adott fényes lehetőségeket megfeldő eredményekre váltsák át.

A magyar-német szellemi érintkezéseknek másik, jelentős közvetítő tényezője a múltban a protestáns, közelebről az ágostai evangélikus értelmiség volt. A németországi egyetemeken és főiskolákon tanult papok, tanerők, orvosok szellemi közvetítő munkája természetesen jóval szűkebbkörű volt, nem ölelt fel annyit, mint a Bécs közvetítette német hatás, amely egyformán kiterjedt a politikára, a tudományra, az iskolára, a társadalmi formákra, az irodalomra és művészetre, szóval az egész életre. Az evangélikus értelmiség fiai Németországban elsősorban tudományt kerestek, legnagyobbbrészt abból a célból, hogy kenyérhez jussanak s hazakerülve is a tudományt, főképp

a theológiát művelték, a német tudományosságot közvetítették. Ez a tudomány bár szükségképpen erősen protestáns felekezeti színezetű volt már a németországi egyetemeken is, hiszen a magyar tanulók által leggyakrabban látogatott egyetemek, a wittenbergi, lipcsei, majd később a heidelbergi, jénai, göttingai, hallei és berlini egyúttal a lutheranizmus szellemi központjai is voltak, itthon, a sajátosan magyar egyházszerkezeti kereteken belül s a katolicizmussal szemben való állandó harci készenlét feszült légkörében csak nagyon lassan és nehezen, súlyos megalkuvások árán érvényesülhetett. Egyáltalán nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy a német protestáns tudományosság szabad érvényesülésének egyedül és legszívósabban a katolikus hatalmi tényezők állottak útjában. Az evangélikus egyház és iskolák belső története ellenkezőleg azt mutatja, hogy a német tudományosság progresszív magyar képviselőinek — pl. Melancthon híveinek, a pietistáknak, Kant és Hegel követőinek — elsősorban a saját hittestvérek körében uralkodó orthodox és konzervatív felfogással szemben kellett kemény harcot megvívniok, ha meggyőződésükhöz híven naiv idealizmussal, tisztán és megcsonkítatlanul akarták itthon tanítani a német egyetemekről magukkal hozott tudományt. A különféle tanulmányi és fegyelmi bizottságok jegyzőkönyvei bizonyítják, hogy ez a harc gyakran a legsúlyosabb személyi következményekkel járt, hacsak nem végződött lapos, semmitmondó kompromisszumokkal, vagy éppen teljes elnémulással. Az evangélikus értelmiség szellemi közvetítése a magyarság és németiség között tehát nemcsak szűkebbkörű volt, mint Bécsé, hanem éppen úgy, csak egyoldalúan módosítva és átszabva adta tovább a magyarságnak a német szellemi élet különféle áramlatait. A módosításnál pedig nem az öncélú magyar tudományosság és irodalom szempontjai érvényesültek, hanem — miként Bécsben az udvari kultúra hagyományai — felekezeti érdekek. És mégis: a mai magyar-német szellemi együttműködés tudománypolitikai vonatkozásaiban lényegileg ennek a protestáns értelmiségnek kezdeményezéseire támaszkodik. Ez az értelmiség teremtette meg nemcsak a német, hanem általában a külföldi egyetemek látogatásának hagyományát, mely mindinkább túlnőtt a felekezeti kereteken; a külföldi tanulmányok mai megbecsülése s tudományos állások betöltésénél *conditio sine qua non*-ként tekintése alapján a magyar-német szellemi kapcsolatok protestáns hagyományaiban gyökerezik. A Németországban járt papok és tanárok minden külső és belső akadály ellenére is az új pedagógiai eszmék leghatékonyabb terjesztői voltak nálunk s nekik köszönhető nagyrészt, hogy a nyugati nemzeteknél kialakult nevelési irányok a magyar művelődés szolgálatában érvényesültek. S a német szellemi élettel állandó kapcsolatban levő protestáns iskolákban alkalmazzák először az expanzív tudománypolitikának több olyan eszközét, melyekhez ma is szívesen folyamodunk. Ha figyelemmel kísértük a felsőmagyarországi iskolák belső életét a 16. században, azt látjuk, hogy a bánfai, besztercebányai, eperjesi, kassai, késmárki, körmöcbányai és Selmecebányai iskolák vezetősége szinte állandóan cserélgette tanárait a legjobb német iskolák tanerőivel s néha hosszadalmas követjárás s a városok közt valóságos árverés előzte meg egy-egy

kiváló tudós meghívását, úgyhogy 1530 és 1590 közt harmincnál több tanár működött Felsőmagyarországon Németország minden részéből. Boroszlóba kirándult történészeink pl. igen érdekes \$ bizonyára nagy hatást keltő előadást tarthattak volna azokról a kulturális kapcsolatokról, amelyek a 16. és 17. században a Szepesség és Szilézia között fennállottak. A német egyetemeken és főiskolákon elhelyezkedett magyarországi protestáns tudósok viszont először valósítják meg eredménnyel mai tudománypolitikánknak is egyik legfőbb törekvését azzal, hogy tudományos pozíciójukat egyúttal kultúrdiplomáciai őrhelynek tekintik és szőkébb honfitársaik mellett német tanítványaikat is igyekeznek belevonni a magyar-német szellemi együttműködés munkájába. Elég néhány nevet említenünk: a soproni Röschel János, a pietizmus pedagógiájának egyik úttörője Wittenbergben nemcsak szülővárosa iskolaügyét kísérte figyelemmel, hanem személyesen irányította a legtöbb soproni tanuló egyetemi stúdiumait; Segner János András, a pozsonyi születésű világhírű fizikus a jénai, göttingai és hallei egyetemeken gyűjtötte maga köré magyar és német tanítványait közös munkára; az erdélyi szász létére a magyarsággal szemben ritka jóindulatú Schmeitzel Márton pedig, a politikai statisztika megalapítója, Halléban megvetette a magyar történeti könyvtár alapját és honfitársait is Magyarországra vonatkozó munkák gyűjtésére buzdította. S végül a német egyetemeken járt magyar protestáns tanulók bursái voltak a magyar tudományosság első külföldi tűzhelyei, mintegy a mai külföldi magyar intézetek előképei, amelyek az egyetemi gondolat internacionalizmusával szemben erősen kidomborították a nemzeti gondolatot. A berlini magyar intézet, a hallei magyar könyvtár őrzője és különösen a vele kapcsolatos Collegium Hungáriáim e bursák hagyományainak letéteményese a német protestáns szellemi élet mai középpontjában és ezeknek szellemét, önzetlen tudományszeretetét kell új életre keltenie, hogy méltóképpen viszonzza a magyar állam hatalmas erkölcsi és anyagi tőkebefektetéseit s hogy az állami protektorátus díszétől függetlenül is jelentőséget és súlyt nyerjen a birodalmi főváros szellemi életében. A megcsonkított, anyagi eszközeiben elszegényedett magyar protestáns egyház pedig, mely maga már nem képes fiait külföldön iskoláztatni, ismerje fel az új állami intézményben saját szellemi közvetítő hagyományainak folytatóját és támogassa erkölcsi súlyával, nagyértékű összekötéseivel az állam munkáját. Igaz, hogy a magyar-német szellemi együttműködés ma már talán nem szolgálja olyan közvetlenül felekezeti érdekeit, mint a múltban, de úgy hisszük, hogy ma már a hazai protestantizmusnak nincs is arra szüksége, hogy ennek az együttműködésnek az értékét csupán felekezeti szempontból ítélje meg. Történelmi protestáns egyházaink a háború után külföldi kapcsolataik újrafelvételében legtöbbször közös úton haladtak; ez az eljárás — bármilyen örvendetes is egyébként a két egyház együttműködése — bizonyos egyoldalúságra és tervszerűtlenségre vezetett. Csak ha mindegyik egyház először ott fűzi tovább a szellemi közösség szárait, ahol azok gazdag történeti hagyományok folytán önként kínálkoznak, csak akkor lehet értelme olyan új és távolabbi kapcsolatok kiépítésének, melyeket inkább felekezeti, belső

taktikai szempontok, mint egyetemes nemzeti kultúrérdekek tesznek kívánatosakká. A magyar evangélikus egyházat pedig múltja és hagyományai szinte kötelezik arra, hogy újból élő, szerves erővé váljék a magyar-német szellemi kapcsolatok ápolásában, hogy hagyományaival díszít és folytonosságot adjon az állam kultúrpolitikai törekvéseinek. De részt kell vennie ebben a munkában a katolikus egyháznak is: a magyar tudomány viszonya a német egyetemekhez régen elvesztette protestáns felekezeti színezetét, a berlini Collegium Hungáriáim sem a protestáns felekezeti tudományosság otthona s éppen a mai Németországban, ahol egyre nagyobb mértékben jutnak szerephez katolikus politikai tényezők, bő alkalom kínálkozik arra, hogy a magyar katolizmus hatalmas szellemi és erkölcsi erői a nyugat felé utat kereső magyar kultúra érdekében érvényesüljenek.

A magyar-német szellemi kapcsolatok harmadik s egyben legközvetlenebb és legtermészetesebb közvetítő tényezője a múltban a magyarországi németiség volt. Ennek a németiségnek a közvetítő munkáját a tudomány csak újabban méltatta figyelemre, a gyakorlati kultúrpolitika pedig szinte számba sem vette. Ennek oka talán az, hogy a magyarországi németiség a múltban a magyar és német közvéleménnyel szemben egészen sajátos helyzetben volt. A nagy német közvélemény nem sokat törődött sorsával, mert nem akarta megzavarni kényes kérdések feszegetésével a monarchiához való politikai viszonyát, a magyar közvélemény viszont általában vagy az osztrák hatalmi túltengés exponenseinek és eszközeinek tartotta a „svábokat“ s ezért nem nézte őket jó szemmel, vagy pedig közös nevezőre hozta őket a többi nemzetiségekkel, a tótokkal, szerbekkel és oláhokkal s ezért gondolt rájuk bizonyos idegenkedéssel és kényelmetlen érzéssel. Pedig ez a németiség biztosította a magyar szellemi élet nyugati orientációjának állandóságát, ennek a németiségnek a kultúrájában fonódott egybe mindaz a sok szellemi erő, amely Németországból Bécs és a protestáns értelmiség közvetítése révén egyoldalúan módosítva utat tört a magyarsághoz, ennek a németiségnek sajtója és színházai útján vált a német szellemi élet a magyarság számára közvetlen élménnyé. És ennek a németiségnek a fiai vitték először a magyarság szellemi értékeit a külföld nyilvánossága elé; ezt éppen a legmagyarabb írók méltányolták hálás elismeréssel: „Vannak nekünk igen érdemes Hazánkfiak, kik noha magyarok, mégis németül írtak s ezáltal Hazánknek becsületet, a német Literaturának még nagyobb hírt, nevet és hasznot szereztek. Fessler, Engel, Glatz, Schedius, Schwärmer, Genersich, Rösler, Halitzky, hogy többet ne említsünk, olyan férfiak, kikre a Magyar Nemzet büszke önérzéssel és örömmel tekint és csak azt sajnálhatja, hogy szép és nagy tehetségeikkel szomszédainknak több hírt és hasznot szereztek, mint magunknak; de másrésről meg mintegy felüli bánatunkat azon tekintetbéli érdemek és nyereségünk, hogy ők a Magyart német írásaik által jobban megismertették a világgal, mint sem ha magyarul írtak volna. A magyar nem veszt azzal, ha valaki őtet úgy állítja akár egygyenkint, akár nemzettestben a világ színére, a mint van, él és cselekszik. S ezek azt híven teljesítették.“ Kisfaludy Sándornak ez a néhány mondata a magyarországi németiség szellemi közvetítő

munkájáról olyan tanulságokat rejt magában, amelyeket a magyar-német kultúrkapcsolatok kiépítésénél ma sem nélkülözhetünk.

Ma elvesztettük németiségünk legnagyobb részét, éppen azt a részt, amely földrajzi fekvésénél, múltjánál és hagyományainál fogva elsősorban volt hivatva a magyar-német szellemi érintkezések közvetítésére. De a csonkaországban megmaradt németiség viszont jóval közelebb áll mind a magyarsághoz, mind a birodalmi németiséghez. A magyarsághoz közelebb került a csonkaország németisége minden érzelmi mozzanattól függetlenül a kisebbségi gondolatnak világszerte tapasztalható előretörésével s a nemzetközi közvélemény növekvő érdeklődésével a kisebbségi problémák iránt, de mindenekelőtt azzal, hogy saját vérünk kálváriáján keresztül érezzük a kisebbségi kérdés horderejét s hogy németiségünk sajátos igényeinek megértéséből és kielégítéséből merítünk reményt és kettőzött erkölcsi jogosultságot a keserű magyar kisebbségi sors megmésítésére. Hogy pedig a birodalmi németiség milyen érdeklődéssel fordul a csonkaország németisége felé, milyen kínos, feszült figyelemmel kíséri sorsát, arról éppen a Magyar Szemle lapjain olvashattunk méltán erős visszhangot keltő tanulmányokat. De elég egy pillantást vetnünk a német tudományos és politikai folyóiratokba, a könyvpiac jelenségeire az Auslandsdeutschtummal foglalkozó intézmények kiadványaiba és prpgrammjába, hogy meggyőződünk arról, minő lendülettel, következetes tervszerűséggel és szervező energiának teljes latbavetésévd igyekszik feltámi a német tudomány a magyarországi németiség politikai, kulturális és ethnikai múltját. Ezen a ponton kellene kultúrpolitikánknak módot adni arra, hogy a magyar tudomány is teljes erővel bekapcsolódjék a németek munkájába; nekünk versenyeznünk kellene a német tudománnyal abban, hogy szigorú tárgyilagossággal s minden hamis illúziót félretéve fedjük fel a magyarországi német kérdés komplexumát annál is inkább, mert többi nemzetiségeink mozgalmairól máris nagyértékű kiadványaink vannak. Nekünk elsórangú érdekünk, hogy ez a kérdés tárgyi-lagos elfogulatlansággal kerüljön a világ nyilvánossága elé s nem akarhatjuk, hogy túlfűtött temperamentumú politikai rajongók zsákmányává legyen. Ezen a ponton jöhet létre igazán magyar-német szellemi együttműködés a szónak legközvetlenebb értelmében és csakis ennek a kérdésnek teljes tisztázása által biztosíthatjuk a német tudományossághoz, kultúrához való kapcsolatainknak zavartalanságát és Őszinteségét.

A magyar-német szellemi kapcsolatok mai állása az állam jóvoltából a jövőben a legszebb reményekre jogosít. De az állam kezdeményezése csak akkor lesz igazán életerős, ha ezt a kezdeményezést azok a történelmi erők viszik és irányítják tovább, amelyeknek, a múltban az európai szellemi közösségben való elhelyezkedésünknek legszebb eredményeit köszönhetjük.

ÚJARCÚ MAGYAR POÉTÁK

IFJÚSÁGUNK szervezkedése napi téma lett. Mozgalmaival számos közlemény foglalkozott már, különböző szemszögekből igyekezvén az aktuális helyzetet megvilágítani vagy a jövő célkitűzéseit irányítóig befolyásolni; így egész cikksorozatok jelentek meg az ifjúság társadalomszemléletéről, reformterveiről, romantikus állam gondolásáról stb. Mindezzel kapcsolatosan e mozgalmak feltűnő irodalmi színezetére többen is rámutattak, — maguknak az irodalmi törekvéseknek behatóbb vizsgálatára azonban figyelemreméltóbb kísérlet ezideig nem történt. Célunk: az utóbbi tíz esztendő magyar verstermésének elemzésével számot adni legújabb líránkról s ennek tükrében föltárni forrongó fiatalságunknak, az „újarcú magyaroknak“ ideológiájában jelentkező, illetőleg végbement változásokat.

Ha a kultúra útját az emelkedés és süllyedés hullámvonala szabja meg, úgy legmélyebb gyökerű, ösztönös kifejezőerői, a művészetek is ugyanezen grafikont tüntetik fel. Minden nagy művészeti fellángolást dekadens korszak, ezüst- vagy vaskor követ, mely az „aurea aetas“ gazdag eredményeit elemekre bontva, feldolgozva, végül is egy következő renaissance-nak lesz érlelő talaja. A hullámok terjedelme — vagy a rádió korában stílszerű kifejezéssel élve: a hullámhossz — mint számos adott és külső körülmény függvénye, a legváltozatosabb lehet, maguknak az eszméknek akciója azonban sohasem rekdlineáris, mindig ritmikusos.

A magyar irodalomtörténetírás terén, köztudomás szerint, Bodnár Zsigmond névéhez fűződik ez elmélet alkalmazásának első kísérlete. Mellőzve a láncolat egyes étapejait — minők a középkori katholicizmus, a renaissance, a protestantizmus, az illuminatizmus és a liberalizmus, — álljunk meg pillanatra a múlt század derekának pompás kivirágzásánál, hol költészetünk már-már a fejlődés utólérhetetlennek tetsző magasságig emelkedett; legalább is minden jel erre vallott: az iskolában és a köztudatban Vörösmarty, Petőfi és Arany neve lezárta a magyar költészet történetét. A hullámvonal azonban nem szakadt meg. A néhány évtizedes pangás után, melynek szürkeségébe olyan neveknek kellett belevesznie, mint Vajda János neve, Ady feltűnése ismét hatalmas lendületet adott költészetünknek.

Ady Endre kora, halálával, az 1919. évszámmal nem ért véget. Kortársainak tolla még mindig eleven hatóereje és aktív tényezője napjainknak, — az új nemzedék azonban, a mi nemzedékünk, akik a harmincas évek mesgyéjén állunk, már kétségtelenül új hullámvölgy lejtőjére került. Távolság van tőlünk egy mereven kiszabott és a priori

elfogadott, tetszetős elméletbe erőszakolni költészetünknek az utóbbi években megnyilatkozó jelenségeit; de tíz meg tíz verseskönyvet átlapozva, száz meg száz folyóiratban elszórt, mostohasorsban könyvkiadóhoz sem jutott verset elolvasva, lehetetlen észre nem venni a fiatal kortársak írásaiban egy szekundér-jellegű irodalmi termelés világos jegyét, lehetetlen meg nem látni a legfiatalabb magyar költőgeneráció epigon-voltát s lehetetlen a Petőfi utáni epigon-költészetnek szinte fotografikus hűségű megismétlődésére rá nem ismernünk.

Petőfi eltűnésével líránk hallatlan hanyatlást árul el. Valami primitív, útszéli költészet burjánzik elő, a népies-nemzetinek addig kialakult klasszikus eszménye alacsony és közönséges kifejezést ölt. Petőfi örökségét nem szellemének ápolásában, nem költői útjának követésében találják fel, de tárgy és kifejezőmód szolgálai utánzásában vagy szélsőséges túlzással: a népiesnek még népiesebbé tételében. Nem előre viszik, de visszafejlesztik a rájuk hagyományozott örökséget oda, ahonnan a költő csak kivételes szelleme erejével volt képes kiemelni. A lekopírozhatatlan költői alkotás, a művészet csak egyszer kifejezhető nagyszerű, örök mintáit így váltja fel a kínos gonddal másolt forma, a csinált vers, a sablon.

Az Ady halálát követő első időkben líránk ugyanazon generális hibákat és tévelygéseket mutatja, mint a múlt század ötvenes éveiben. Volt néhány esztendő közvetlenül az összeomlás után, amikor a nagy nemzeti katasztrófáról csak Ady szavaival lehetett szólni, s mert a bekövetkezett események az ő igéit igazolták, minden Ady-utánzás, másolás és majmolás szankciót nyert. Sőt ez volt az egyetlen költői kifejező forma, valóságos irodalmi monopólium. S történhetett volna-e másképp? A zseni sajátos, kristálytisztán kialakult formái nagy kísértés az utánzásra, súlyosbítva a szokásos önáltatással, mely szerint a műhelytitkok tökéletes ismerete magával hozza, vagy legalább is leplezi az eredeti belső formáját, súlyát, tartalmát. Ady örök és mély szimbólumokat hordozó, ösztönös és raffinált nyelvművészettel ékes vasái így lettek egy új sallangos költészet forrásává, a felszínes hazafias keservek, a durva és nyers erotikum és értelmetlen dadogás kaotikus bábele így váltotta fel ennek a tragikus költői életnek nagyszerű szimfóniáját.

A zürzavarnak, fejtelenségnek, olcsó érvényesülésnek ebben az időszakában alig lehet a költészet tisztább szavát hallani. Azok a költők, akik e szomorú években magasan kiemelkednek, messze, Erdély hegyei között, Áprily és Reményik, Ady örökségét már csak sokszorosán megszűrve csillogtatják, már csak egy-egy Ady emlékének áldozott vers levelével utalnak a kidőlt idősebb testvér-törzsre.

A maguk külön útjára talált lírikusok közül Mécs László hordja az Adytól való elindulás legfeltűnőbb jeleit. Mécs László forró líraiságát több olvasmányélmény is színesíti és gazdagítja, frissen és bőven áradó versei mögül mégis Ady sorai villannak elő a legelébben. Viszont abból a költői csoportból, melynek irányát félreismerhetetlenül Ady költői hagyománya szabta meg és minden egyéni mozdulatát Ady költői póza bilincselte le, Csanády György nevét kell kiemelnünk. Ady muszáj-Herkulesének attitűdjét ölti magára, de Ady dacos

ellenállása nála csüggedt keserúséget ölt, fáradt, tehetetlen, mindenmindegy-geisztusokba hull; versei átkot és áldást szórnak, imádságot és sóhajt fejeznek ki, „Álmok“-at, mint kötete címében mondja, egyszóval mindent, csak nem realitást, nem aktivitást, nem fiatalos, friss megmozdulást.

Kevésbé széles hullámokat vetett, de kétségtelenül élénk befolyást gyakorolt legújabb líránkra Ady pályatársainak költészete is. Bármennyire is kívánatos lett volna annak az üde, az igazi francia chansonokra emlékeztető bohém költészetnek tovább művelése, melynek „Fűzfasíp“-ját, nálunk Heltai Jenő szóltatta meg a legközvetlenebb líraisággal — az újabb évtizedekben — sajnos, erre még kísérlet sem történt. Annál hamarabb támadt Babits nyomdokain egy szűkebbkörű iskola, mely az Ady-epigonok stílusutánzásával szemben Babits formaművészetét sajátította ki. Ű tisztára intellektuális költészet azonban legfeljebb csak árnyalatokban gazdagodott, de színben és mélységben aligha; csak differenciáltabb lett, de nem egyszersmind több, mint amilyen volt. Ezúttal nem térhetünk ki e csoport legtehetségebb képviselője, Zsolt Béla költészetének részletesebb ismertetésére, éadjük be tehát Babitsról való költői genezise főbb dokumentumainak pusztá felsorolásával: tartalomban az absztrakt témák kedvelése, szenvedélyes pacifizmus, szüntelen lüktető erotikum, formában boszorkányos verselő készség, mely játszva próbál végig minden lehetséges költői köntöst. Úgy tűnik fel, Babits „A vén kötéláncos“⁴. c. versét egyenesen Zsolt Béla verseinek persziflálására írta: „Amíg élsz, ugrájj! Lássuk híres! Győzi-e jobban más ha kiles? Kilestük titkod, csináljuk is, még néha-néha cifrázzuk is.“⁴⁴

Természetes, hogy egyik áramlat sem tarthatta magát sokáig. Az előbbinek pathetikus tüze, az utóbbinak fáradt csillogása egyforma hamar kiégett; begyakorolt ornamentikájuk monotonná vált, kliséjük közismert. Mivel pedig mindkettőt elsősorban formai túlhajtások járaták le és tették elviselhetetlenné, e kettős irányban kellett változásnak jönnie. És vájjon akkor, midőn modorosságba gubancolódt, enervált költői irányoktól megcsömörülve, kiábrándultán szabadulni akartunk, várhattuk-e a megújódást máshonnan, ha nem a népköltésztől? Hiszen irodalmunkban már valóságos hagyomány, hogy valahányszor költészetünk a modorosság béklyóiba kerül, írónk ismételten a népköltészet megif jító, örökké friss, kiapadhatatlan formához fordulnak. Babonás hittel tartják a népköltészetet ama csodatevő anyaföldnek, melynek érintésétől új erő szállja meg a már-már lankadó Antaeust. „Irodalomtörténetünk méltán tulajdonít nagy fontosságot az ú. n. népies mozgalomnak... Alig is van a modern európai irodalmakban nemzeti klasszicizmus, mely a naiv népiből oly sokat s oly mélyről merített volna, mint a miénk“ — állapítja meg Horváth János, a kérdés első tudományos rendszerezője.

Mielőtt azonban megkísérelnök kutatni: miképpen jelentkezik, milyen igényekkel és minő hatással vonul be ismét a népköltészet újabb líránkba, szükségesnek látszik megvilágítani fiatalságunk lelki-ségében a háború óta végbement főbb változásokat.

Az összeomlást közvetlenül követő években ifjúsági egyesületeink

nem kis részben irredenta tömörülések voltak egy magasztos, de realitását tekintve még körvonalaiiban is nagyon elmosódott cél szolgálataiban. Mikor aztán pár év múlva az illúziók délibábjai rendre szétoszlottak s az egyesületek működése üres szertartások s a szűkebb bajtársi érzés fenntartására és ápolására zsugorodott, a jelszavakból kiábrándult ifjúságunk elkeseredéssel fordult el a zárt korlátoktól, szabadabb tömörülési lehetőséget keresett s csakhamar megalakította azokat a szövetségeket, amelyek — élükön a talán legrégebben létesült Bartha Miklós Társasággal — ma a kiindulási pontunkban említett mozgalmakhoz vezettek.

Az új szervezkedés nem szorítkozik pusztán az egyetemi és főiskolai hallgatóság taborára, de keresi a kapcsolatot a munkás-társadalom ifjúságával, sőt még tágasabb kibontakozásra törekszik: a falu népét is be akarja vonni egyesülése körébe. És ezen a ponton kapcsolódott be legszorosabban az ifjúsági mozgalom az irodalomba, ha ugyan nem éppen az irodalom vezette el az ifjúságot a falu népéhez. Hiszen Ady mellett, kinek nevét zászlójukra írták, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső tanításait vallják, a magyar paraszt eposzára esküsznek, Bartók, Kodály és a magyar népköltészet zenéjén lelkesednek.

Egyébiránt, hogy milyen változás állott be ennek az ifjúságnak ideológiájában csak a legutóbbi évek alatt, azt a következő két idézet eléggé tanúsítja. Az egyik fiatal „erdélyi költő — Szentimrei Jenő — nemzeti dala 1928-ban“ ékképpen szól: „Jöjjetek testvéreim, mondjunk új imát, ne szaporázzuk tovább lélek nélkül a régit, mely íme idejuttatott minket.“ Nem éneklí „a honfibút a csüggedt szíveknek“, új szót keres, „új magyar szót, mely nem lesz olyan gyámoltalan, hogy visszasírja a régít. Egy másik, csonkahazai fiatal poéta, József Attila viszont cinikus egykedvűséggel imígy fordít hátat a múltnak: „Elveszett az ezerév. Ha elveszett, elveszett, Nem keressük már elő, Nem érünk rá, Vonaton jár az idő... Nem vagyunk mi bölcs urak S nem is vagyunk szamarak. Új ezerév Új magyaroknak marad.“

Valóban más fiatalság állott elő és amikor énekesei megismerését tűzzük ki feladatul, nem követhetünk célszerűbb eljárást, mint ha legelsőbbben is annak a költőnek könyvét vesszük a kezünkbe, aki keresztmetszetben tárja elénk a mai fiatalság lelkét. Győry Dezső verseskötete — Újarcú magyarok az utóbbi tíz év magyar költői irodalmának egyik legfigyelemreméltóbb termése. Szélesen áradó sorai bátran és őszintén tárják föl a kisebbségi sorsban súlyos nyomorúság és még súlyosabb problémák hínárjába szakadt fiatal magyar lélek viaskodását. Erősen aktuális versek ezek, majd mindenikük a jelen egy-egy égető problémáját veti fel, de egyben, túl az aktualitáson, művészi dokumentumként örökíti is meg.

Egészítsük ki az előbbi idézetpárt Győry Dezső fanyar kérdésével, hogy vajjon eddigi kápráztató műltszemléletünk nem volt-e csak „megtévedett hit és vad virtusunk csak balga zubbony és sorsot-tevőnek vélt misszióink nem volt-e csak mese“, amelyre most „új korszak csúfolt rá?“ Olvassuk csak el Győry könyvének címadó versét s világosan áll előttünk az új nemzedék ideológiájában észlelhető változás

magyarázata: „Nagy próbáknak ideje jött ránk, nagy sorsok omoltak a sárba, szent új komoly fiatal arcok változtak át a végzet parancsára mássá, mint voltak, akiktől lettek ők is, változott szent szomorú arcok, kik bűnhődünk az apák vétkéért.“ Az apák és fiúk közti ősi ellentét lobban fel tehát újra, ez távolította el az új nemzedéket a régitől, ez vájt ki köztük ismét világnézeti szakadékot. E viszonylatban öregek és fiatalok kora teljesen meghatározatlan; az előbbiek azok, kik a régi rendhez kötik magukat, az utóbbiak, akik a régi rendben terveik megvalósulásának akadályát látják. Maguk a tervek azonban szintén határozatlanok... öregek és fiatalok lelki struktúrájának különbözősége a kérdés egyik sarkpontja, indokoltnak látszik ezért egypár idevágó szemelvényt állítani össze legújabb költői irodalmunkból. Már Kosztolányi Dezső is egészen másképp fogalmazza meg „intését az öregebbek tiszteletére“, mint ahogy azt mi alig húsz évvel ezelőtt tanultuk. „Nem oly tiszteletet prédikálok én tinektek, mint a papok s az iskolai olvasókönyvek“, írja Meztelenül c. kötetében, jóllehet ő még csak szelíd mélabúval tündököl el a kérdésen: „miért nem érti gyümölcs a törzset?“ Zsolt Bélánál jelentkezik először az a szenvedélyes gyűlölet az öregek ellen, mely újabban mind gyakrabban nyer kifejezést, nemcsak nálunk, — külföldön is, így legutóbb Remarque könyvében. Zsolt Béla így énekel: „Én gyűlölöm az aggodat, Kiket pólyába göngyölit A gyáva hála múltakért, Melyekből korszakunk eredt, E vad jelen, mely ifjakat Taglóz le s örületbe üz, Legyilkol, s gyilkossá nevel És elhervaszt órák alatt.“ Gyűlöli Őket, mert — úgymond — „bilincsbbe kötnek szándékot és gondolkodást“, mert „tüzre hintonék A gondolat hős szármait, A szépség büszke íveit S a győzhetetlen ifjúság Megdönthetetlen álmait.“ Ugyanilyen kíméletlenül támadja őket József Attila: „Itt egy fa, ott egy fa, Villám-sújtott, lombtalan, Szenesszívű, keserű Büszke fa... Állnak, mint a kútgének, Mégsem jelölnek kutat: így is élni! Mit akarnak?... Hejh! Ha mi egyszer Sorbaállunk elszánt csapatba És követeljük az ifjúságot!“ Győry Dezső állásfoglalása nem ilyen szélsőséges; tiszteli az öregek ősz haját, finom érzelmi kapcsok fűzik nagyapáihoz, kiknek kezén „a birtok rég elúszott s a pengők bögőkbe, tükrökbe vándoroltak“, borukban ősi ízt érez még, hol utálja, hol meg imádja őket, pedig határozottan érzi, hogy ő már egészen más. Koravén bölcs, ki félti az apákat, mert azok nem értik, „hogy most magyar múlt és jövő csatáznak“ s ők régi karddal hadonásznak csupán... Nem ellenségeskedik az öregekkel, de új „ars poeticát“ fogalmaz ezzel a mottóval: „Mi nem akarjuk apáink életének, bukott, csalt életének hazug jó kópiáját: új ígét akarunk mi, új ruhákat, új lelket.“ Az öregek-fiatalok lelki alkata közti divergenciát megkísérli közelebről is meghatározni: „Én már aratókkal beszélek s elnézek kőművest, ácsot, köszönök piszkos bányászoknak s a nyomdában testvérem érzem a szedőket s a gépeket s akarom a munkát, a szerzést: mindenkinek a kenyeret!“ Jóllehet e sorokban Győry Dezső hangja is bizonytalanává válik, mint ahogy az egész ifjúsági tábor zavart árul el, amint a fogalmak precizizálására kerül sor (egyébiránt Győry ezt nem is tagadja: „gyűlt arcukat szeretem, mert ők már, lám, akarnak és nem tudják,

miért“ — szavaiból mégis nyilvánvaló, hogy a szociális érzés elevenebb tudatát tartja az új típus legfőbb elhatároló többletének. Bármennyire is megérdemelné Győry Dezső költészete, ez a meleg és rokonszenves líra, a további elemzést, különösen a „nem megnyugodni, de élni akaró“ kisebbségi magyarok sorsának képét illetőleg, célunk lévén tableau-t s nem portrait-kat vázolni fel: térjünk rá e lelki többlet — vagy amint nevezik, többlet — vizsgálatára.

A fentiekben körvonalazott újarcú magyar poéták költészetén alapréteggént húzódik végig a fálusi pép világa. Egyfelől mint idillikus kép tárul föl, mélyhez a város gyötrelmes zajából pihenni menekül a lélek, másfelől azonban a földet művelő paraszt alakjában már mint eszmény jelenik meg, kihez a jövő kibontakozás programja kapcsolódik. E program nem maradt meg eredeti irodalmi határain belül, egyre szélesebb medret ásott, mohón terjeszkedett úgyannyira, hogy végül is már alig lehet ráismerni eredeti formájára. Ifjúságunk irányú mozgalmainak bírálata feladatunkon kívül esvén, az alábbi fejezet e törekvések költői tükrének ismertetésénél egyéb nem lehet.

Érintettük már, hogy a jelentkező reakciót jórészt az előző korszak elhasznált nyelvi és formai kifejezőmódja idézte elő. A régi cifra köntös méltatlannak tűnt fel az új „emberibb vonásokhoz“ és a modorossá vált, kiélt költői nyelv erőtlennek az új „emberibb mondanivalók“ számára. Éppen ezért a konvencionális rímes formákat egyre jobban szorítja ki a kötetlen szabad vers, a költői nyelv pedig, sallangjaitól szabadulni iparkodván, tudatosan közeledik a leegyszerűsödött élőbeszédhez, majd továbbmenőleg visszatér a föld népének nyelvéhez. Ezen az úton haladva találkozik azután újabb regényirodalmunk már kivívott stílusforradalmával s Móricz Zsigmond, Szabó Dezső írásaiból nagy ösztönző erőt merítve, ugyanazon eredményeket próbálja elérni a vers területén is.

Vállalkozóban nincs hiány. Míg az Ady halálát közvetlenül követő évek énekesei általában csak egy eljövendő új nagy költő előhímeiknek vallották magukat, most valamennyi ifjú poétánk az új idők várt énekésének hirdeti magát. Az egyik fennen hangoztatja: „Én más vagyok, mint annyi sok más“, a másik — „főkevesztett, büszke, merész suhanc“ — „az új élet dalnokának“ nevezi magát, akiről „erdő-mező zengi, hogy új csapáson halad“, a harmadik meg így mutatkozik be: „Nem én kiáltok, a föld dübörög.“

Nézzük mármost a kibontakozás útján. A mozgalom egyik ága megmaradt teljesen a maga irodalmi terepén vagy csak egészen jelentéktelen kilengéseket végzett, míg a másik egyre szorosabban, szinte programszerűen kapcsolódik be a társadalmi reformok munkálataiba.

A kultúra rongyait letépve a falu egyszerű világához visszatérő emberi lélek a mai magyar költők között Bartalis Jánosban találta meg leghivatottabb énekését. Első verseiben, melyeket egy eldugott erdélyi faluból küldözgetett a kolozsvári lapoknak, képekkel túlszűfolt szimbolizmusa még erősen emlékeztetett a forrásra, Adyra. De az irodalmi élet figyelőjének csakhamar észre kellett vennie, hogy tiszta csengésű új hang szólal meg Bartalis költészetében és „Az erdőről hazatérő

favágók“ kezdetű verse már sajátos külön értéket jelöl. Bartalis János „a beteg világból“ indult el és egy kis faluba érkezett. El akart bújni a világ panaszaitól, de „sirtak az erdők s az ember-lombok itt is ráhajoltak.“ E kettős körülmény definiálja költészetét. Egyfelől a maga idillikus falusi életének apró eseményeit szövi a szabadvers sorainak hálójába („Falun lakom bama feleségemmel. Van egy mosolygó barackvirágom. Gazdálkodom.“ — „Bartalis falun él és kenyeret keres. Kaszál, kapál, fűr, farag“), — másfelől pedig az individuum szűk köréből kitorve az univerzum s az örök emberi kérdések titkaival vesződik, ő maga is „a föld porában született, virág virágra nyílik a helyen, ahol bölcsője ringott“, lelke teljesen feloldódik tehát a falusi gazdálkodásban, a falusi emberek között, ahol „szebben szól a fohász és egyszerűbben, tisztábban, magasztosabban cseng az Isten neve.“ A legősibb, legritimisebb emberi érzések szólalnak meg tehát Bartalis János költészetében, melynek hangja úgyszólván semmivel sem különbözik a köznapi élőbeszédétől, — versekké közelebből meghatározhatatlan költői varázsuk avatja: úgy hangzanak köznapi szavai, mintha ember először mondaná őket.

Alapjában Banálissal rokon egyéniség nyilatkozik meg Illyés Gyula verseiben. Könyvének címe — Nehéz föld — már magában foglalja költésze tárgyát: a szegény föld népe életét egy közülök kiszakadt költő és egy közéjük visszatérő zsellérfiú élményeiben. Jól lehet a rímes, strófás szerkezetet sem veti el, mondanivalói mégis a szabad vers sodrában nyernék legigazabb kifejezést. Megnyilatkozása zavartalanabb, kiegyensúlyozottabb, mint Bartalisé, nem tudatosan leegyszerűsített és kulturális igényesség nélkül való, szabad versei is végig finoman megkonstruáltak, — de témaköre szökebb, eseménytelen élete kisebb állomásainak, gyermekkori élményemlékeinek ismételt újraköltése gyakran monotonná teszi. Néhány verse erősen emlékeztet Füst Milánra.

Fiatalosabb, frissebb tehetség mutatkozik Simon Andor költészetében. Versei: egy rendkívül impresszív lélek fel-felvillanása, egyetlen hang, egyetlen szín, egyetlen gesztus. Nem költemények, csak sorok, nem virágok, csak szirmok. Lírájában, különösen szemérmes erotikummal átszótt szerelmi kitéréseiben sok báj és közvetlenség nyilatkozik meg. Egyik ilyen verse csak ennyi: „Szerelmesem nagyon kívánatos leány! Haja: vörös. Bőre: fehér. Szebb, mint a tulipán;“ „Rajongó vallomása“ így hangzik: „Mit mondjak? óh! mit mondjak néked? A parázs nem elég forró. A harmat nem elég tiszta. A lehajló nap sugarait szeretném piros koszorúba fenni fölötted.“ Könyveiben elég sűrűn találunk ilyen „ékes tiszta szavakat“, melyek őszinte közvetlenséggel szakadnak ki szívéből. De másfelől éppen e spontaneitásában rejlik s bosszulja meg magát az a veszedelem, hogy súlytalan és jelentéktelen impressziókat is kifejezésre méltat és a legköznapibb banalitást is költői pretenzióval kínálja. (Itt vagyok! Sőhajítás, Eg a tűz a hegy tetején c. versek stb.) Külső eszközökkel (túlhalmozott írásjelekkel, különösen rengeteg felkiáltójellel) igyekszik aztán alátámasztani a vékony tartalom s törekeny forma fűszálgöngyölegét, miáltal olyan formai eltévelyedésekbe sodródik, melyeknek

párját alig találni. Valamikor Kiss Józsefet nevezték a sok margó — kevés vers Írójának, ma bizonyára Simon Andor szolgál rá leginkább erre a nevezetre. Ki hinné, hogy fentebb idézett néhány verssora könyvében hét, illetőleg kilenc sort tesz ki? Vagy hogy a következő pár fukar gondolat: „A nap lement. A tűz kialudt. Nincs senki: csak mi vagyunk!! és távol... távol... egy-két daloló madár.” Simon Andornál sajátos osztódás útján ismét kilenc sor terjedelemre képes megnőni? Akár kívánja a szöveg logikai értelme, érzelmi hangulata vagy mondatbeli ritmusa, akár nem: verseit kurta, alig egy-két szavas sorokba tördeli, úgyannyira, hogy lírájának közvetlen tartalmi egyszerűségével a legrikítóbb ellentétben áll külső kifejezéseinek modorossága, melyet talán legtalálóbban a formátlanság formalizmusának nevezhetünk.

Bartalis János, Illyés Gyula és Simon Andor költészetében a város és a kultúra megfáradt fiai nyújtózkodnak ki az otthoni föld és a szabad vers széles ölelésében. „Örökzöld erdők élnek bennük — mint egyikük írja — friss csobogókkal és tavaszi fénnel“, — ezekhez térnek vissza a nélkül, hogy percre is belekapcsolódnának a népköltészetbe.

A népköltészet első újracsendítőjét olyan értelemben, hogy a népi tárgy népi formában jelenik meg, Erdélyi Józsefben ismerjük fel. Erdélyi József költészetében e két elemmel egyesül egy harmadik tényező is, amely egyébiránt ennek az új népiességnek egyetlen újsága, t. i. a magyar parasztnak, mint a magyar jövő zálogának eszménye. Az alábbiakból ki fog tűnni, hogy nem nála jelenik meg kizárólagosan, de az új népiesség imént említett hármasság összetételét legvilágosabban Erdélyi költészete tünteti fel.

Ez új népiesség törekvéseinek legprecízebb irodalmi definícióját megint csak Győry Dezső szolgáltatja, kinek költészete valamennyi fiatal költőnk között a legprogrammszerűbb. íme a szabatos alap-törvény:

Minden reményünk a falu s a parasztnak keresztelt
különös emberek: a gazdák, házanépük s a földtúró munkások,
napfogta arcuk jelenti az erőt sápadt szíveinkben
és szüzi lelkük naiv úrisága annyit tesz: nemzeti lélek,
és uraink nótáikkal mulatnak s művészeiket dicsérik igaznak.

E törvényt hirdeti, mert úgy érzi, a népben támad új erőre „a mi megcsúfolt, úrrázüllött természetünk és rendelésünk“.

Fenti programot, bár általánosabb körvonalazásban, Erdélyi Józsefnél is megtaláljuk: „A nép az új kor embere“ hirdeti „Az utolsó királyság“ c. kötete címversében, „Félénk dal a szülőföldről“ c. költeményét pedig ezzel az akkorddal zárja: „Tovább zengjen azért e dal ama dicső jövőbe, midőn a földnek ura lesz a föld szülőtte népe, biztassa a hazátalant ama végdiadalra, melynek utána földre száll a menynek uradalma.“ Ami azonban Erdélyi költészetének általános népi jellegét kölcsönöz, az verseinek tartalmi és formai népiessége. Poézisének alapmotívuma a Bartalis—Illyés—Simon Andor-féle költészetével egyezően: a falutól elszakadt, a városból kiábrándult fiatal lélek

hullámozása. Egyszerű csősz-házból szakadt ki, oda szeretne visszatérni „a vágató világból“, pedig sok hányattatása közben megtanulta, előre tudja, „hogyminden bánat oktalan, mert a világra szomjas lélek itt is, ott is boldogtalan.“ Gyermekkori emlékei, a falu életének víziója, a minduntalan fellobbanó ismerős régi arcok töltik ki költészetének alaprétegét. Itt egy népdal, egy természeti képhez, jelenséghez kapcsolódó és dalba szövődő lírai élmény, amott egy genrekép, könnyű, dallamos forma, egyszerű népies köntös, — ez Erdélyi József költészete. Említsük előttünk fekvő két könyvének (Világ végén, Az utolsó királyság) legsikerültebb darabjait: Tennap este, A varjak fája, őszi dal, Északon, Kincs, Fűz Kata. Ezek s még egypár hasonló újabb költészetünk igazi nyeresége; bensőséges, meleg, őszinte líraisága itt maradéktalanul oldódik fel a népi formákban s egyik-másikukban, így különösen A varjak fája címűben, a szubjektív érzés szövete rendkívül finoman váltja fel a kiindulásul szolgáló természeti képet.

De ugyanakkor, amikor ennek a költészetnek értékeire rámutatunk, nem lehet hallgatással mellőzni rendkívül sok és súlyos fogyatkozásait. A hibák és eltévelyedések, melyekről alább szó lesz, nem Erdélyi Józsefnek és fiatal költő-társainak sajátos hibái, — de árnyoldala, visszássága az általuk képviselt iránynak s természetes következménye a népiesség téves értelmezésének. Példák mutatják ugyan, hogy kockázatos vállalkozásba fog az, aki ma az ifjúság törekvéseit — ha még oly jóhiszeműleg is — bírálni meri, mégis az az őszinte érdeklődés, mellyel cikkíró kortársainak mozgalmait iránt, elsősorban éppen irodalmi tekintetben, viseltetik, — kötelességévé teszi rámutatni a visszás jelenségekre, az egyre jobban elhatalmasodó bajok eredő okaira is.

Említettük, hogy a népi forráshoz való visszatérés rendszerint azzal a veszéllyel jár, hogy az irányt túlozva, a népiességet túlhajtván, megtisztult, örök művészi szépséggé emelt alkotás helyett többnyire ethnográfiai különlegességeket vagy útszéli burjánt termel. Ismét Győry Dezsőt idézzük: „nem félek kimondani, hogy mi nem értjük a parasztot“. Így történik aztán, hogy míg a mozgalom egyfelől formában és tartalomban egyre jobban távolodik el kezdeti irányától, addig másfelől percre sem szűnik meg népi eredetére, népi jellegére hivatkozni s ha sem a forma, sem a tartalom, hát maga a mindenáron erőszakolt népiesség lesz lényege a versnek. Az irodalmi öncélúság, a vers mint vers úgyszólván teljesen eltűnik s csupán mint egy erjedő, készülő mozgalom propagandaeszköze jelenik meg.

Fiatalköltőink azt sem látszanak észrevenni, hogy míg az epigon-ságtól szabadulni vágyva, népies irodalmat, népies megújítást sürgetnek és követnek, voltaképpen szintén epigonokká s még hozzá kétszeres epigonokká válnak, megkésett epigonaivá egy már a csúcpontra ért, útját tehát teljesen lezárt fejlődésnek. Új népies költőink üyenformán nem is annyira a népből merítenek (annál kevésbé, mivel az ma már inkább többnyire Zerkowitz-nótákat énekel), mint inkább nemzeti klasszicizmusunk két óriásától, Aranytól és Petőfitől, — s így a hangzatos jelszavak alatt észrevétlenül kifejlesztnek egy új Petőfi-epigon-korszakot, amely pedig egyszertől is fölösleges volt.

Nem szükséges a fentieket példákkal bővebben illusztrálni. A közvetlen Petőfi-hatásra nézve elég lesz Erdélyi József két versére, A kék leány és az Árva rózsza címűekre hivatkozni, — míg a Petőfi-epigonok formabeli pongyolaságát, ízlésbeli eltévelyedését és szertelenségeit verseinek zöme tanúsítja (lásd főképpen a Malacok, Csók, Zrínyi halála, Egy falusi állomáson dinűeket).

Míg Erdélyi József versgyűjteményeit inkább csak az önkritika rendkívül erős hiánya jellemzi, addig József Attila verseinek olvasásakor a költő etikai elkalandozásai szülnék élénk visszatetszést. József Attila költészete nem olyan üde és friss, mint a Simon Andoré s nem oly naiv derűvel bevont, mint az Erdélyi Józsefé. „Szive mindig éhes. Sötét szeme s paraszti szája véres. És éles sziklán gyilkos késeket fen“ — így jellemzi magát egyik versében. Korábbi, figyelemreméltóbbik könyvében (Nem én kiáltok) Babits-tanítványnak mutatkozik; időmértékes formák, latin címek, szonettek jelzik ezt az első periódust. Újabbik kötetében (Nincsen apám, se anyám) teljesen szakított ezzel a megindulással. Első könyvének biztató ígéreteit, a néhol egészen tisztán csendülő hangokat rekedt kiabálás, hetyke, követelőző, olykor káromkodásokkal spékelt útszéli kifejezések váltják fel. Már Erdélyi József költészete is feltűnő elhajlást mutat valami szélsőséges vándorköltői népiesség felé, mely előszeretettel hivatkozik ugyan Csokonai és Petőfi példájára, de végül is olcsó rigmusok gyártásánál magasabbra nem emelkedik. Ilyen például Erdélyinek ez a strófája: „Egy életem, egy halálom, egy Istenem, egy nadrágom, ha kijukatf, majd megföldöm, úgy sincs nekem semmi dolgom.“ József Attila verseiben aztán már egészen nyíltan lép fel a tendencia. Beszéljenek a pusztai idézetek. „Nincsen apám, se anyám“ c. könyve prologusában, mint „Batu khán pesti rokona“ így jelenti be magát: „hejh burzsoá! hejh proletár! — én, József Attila, itt vagyok!“ A kényesebb ízlés mellőzni készíti „Örökélet“ c. autobiografiáját, hallgassuk inkább egy másik, „tisztá szívvel“ írott vallomását: „Nincsen apám, se anyám, se istenem, se hazám, se bölcsöm, se szemfedöm, se csókom, se szeretöm... Harmadnapja nem eszek, se sokat se keveset, húszesztendőm hatalom, húszesztendőm eladom.“ Ne firtassuk, sikerült-e azóta vásárt kötnie, iktassuk inkább még ide következő két sorát, melyekkel nemcsak önmagát, de egész költészetét jellemzi: „Ha víz volnék, hát volnék pocsolya, Ha tűz volnék, hát volnék hamuja.“

Távolról sem időztünk volna ily sokáig e helikoni kísérletek mellett, ha csupán a versíró két füzetek feküdne előttünk. Minthogy azonban a Bartha Miklós Társaság kiadásában megjelenő Új Magyar Föld legutóbbi számának egyik ismertetése József Attilát „a magyarság táltosának“ és „nagy költőnek“ nevezi, Balassával, Csokonaival, Vörösmartyval, Petőfivel és Adyval egy sorba állítja, „Csokonai és Petőfi óta a magyar dal legnagyobb költőjévé“ magasztosítja, — nem tehetjük, hogy legalább némi ízelítőt ne nyújtsunk ezekből a „műalkotásokból, melyekből — az ismertetés szerint — felmerhetjük a magyarság életét.“ Nyomatékosan föl kell emelnünk tiltakozásunkat irodalmunk nagyjainak ily felelőtlen megsértése ellen, nem magáért a nevetséges és szánalmas bírálatért, de a Bartha Miklós Társaság

hivatalos kiadványa miatt, mely társaság éretlen titánok kiseded játécai közben kiteszi magát annak a szomorú és igazán érdemeden sorsnak, hogy jóhiszeműsége és komolysága kétségbevonassék.

Ady után bizonyára jó ideig nem várhatjuk költészetünknek olyan egyszintű és ígéretes kiteljesedését, mint aminőt a szépróza terén Móricz Zsigmond és Szabó Dezső után Nyirő József, Tamási Áron és Kodolányi János munkássága jelent. De ha erre nem is gondolhatunk, ha az eljövendő új Költő még hosszú évtizedek vagy akár évszázad méhében is szendereg, a feldolgozás munkája annál serényebben folyhat, a letűnt kor értékeit fölmémi és jelentőségüket a fejlődés hullámvonalán meghatározni jelenünk annál alkalmasabb. Ifjúságunktól pedig annál több joggal várhatjuk el irodalmi örökségünknek és nagyjainknak méltó megbecsülését, mivel erre annak a költőnek tiszteletreméltó bizalma kötelez, akinek nevét zászlójukra írták. „Vagy csak hite tévedt“ Adynak akkor, amikor boldog megnyugvással testamentumként írta: „Ifjú szívekben élek!“

BISZTRAY GYULA

A DUNÁN TERVEZETT KÉT HÍD HATÁSA BUDAPEST TERJESZKEDÉSÉRE

A NAGYVÁROSOK fejlődésében a főforgalmi utak játszották mindig a vezető szerepet. Az országút mentén kilométerszámba hosszan elnyúló magyar faluk a város ősalapotának a típusai, Két házsor figyelőn fordul homlokával a forgalma» út felé, s mögöttük a mindennapi élet udvara, azokon túl pedig a néma, lakatlan földek terülnek el.

A város osztódik, szervekre bomlik, összetételében komplikálódik, de fejlődésében mindenkor ragaszkodik a kivezető forgalmas utakhoz. A kivezető utak a város szervezetének véredényei és elsorvadásuk a város életének megbénítását vonja maga után. Az a városrész, mely' nincs összekötve a város szívével, a belvárossal, egy erőteljes útvonallal, az külvárossá süllyed.

Akkor fejlődésképes a város, ha olyan kivezető utai vannak, amiket megszakítatlanul szegélyeznek a házsorok, a házsorok mögött mellékutcákkal átszelt polgári letelepedésre alkalmas területek vannak, amelyek a főútvonalakra sorakozó lakóházakba kereskedelmi Setet visznek. Ha a kivezető utat hosszan megszakítja valami, rendkívüli rendeltetésű terület, akkor a megszakításon túl már külvárost találunk, ahol a laksűrűség az útmegszakítás mértéke szerint csökken.

Budapest külvárosainak laksűrűsége mintegy a huszadrészét teszi ki a belterületének. Ezen az aránytalan elosztáson kívül a statisztika betegségi és halálozási arányszáma mutat rá arra, hogy ez a ritkán letelepedett lakosság a legszegényebb és legnyomorultabb nép, mert az egészségesebb letelepedési lehetőségek ellenére a halálozás és a tuberkulózis a külső városrészekben, az I—III. és X. kerületekben a legnagyobb.

Kellő kivezető utak létesítésével el lehetne érni, hogy Budapest belterületéről a tehetősebb polgárság kiszivárogjon és jelenlegi *egészségtelen* életét felcserélje egy levegősebb és naposabb letelepedéssel. Ezzel nemcsak a saját higiénikus életét teremtené meg, hanem a külváros nyomorgó lakóit is hozzásegítené az egészséges élet szükségleteihez, csatornához, vízhez, jó lakáshoz.

Kivezető utak építése azonban nem útépitő föladat, hanem városrendezési, éppen a szükséges megszakítatlanság következtében. Budapestnek van kivezető útteste, de igazi, életerős kivezető útvonala, egyáltalában nincs.

A Váci-utat egy oldalról a Nyugati pályaudvar bénítja meg, az Andrassy-út nekiszalad a Városligetnek, a Rákóczi-út kettéválva a

Thököly-útban, villák között csendesedik el, a Kerepesi-út pedig a Keleti pályaudvar és a Tattersall között kihálásra van ítélve. A Salgótarjáni-út, ami a Népszínház-utcának lehetne folytatása, a Kerepesi temető és a teherpályaudvar szigetelő falai közt sorvad el. A VIII—IX. kerület útvonalai már a bűzös övezet felé vezetnek, de ezeket is kilométeres darabokon át szakítja meg mindkét oldalon vagy egy teherpályaudvar, vagy a Népliget, vagy a kórházak élettelen tömege.

Ezek a gátak hosszabb darabon némítják el az utakat, mint a Duna szélessége s hidakon átmenő útvonalak csak egy pár száz méteren keresztül élettelenek, de a nagyváros látványa lélektani szempontokon át szorosan összefűző kapcsolatot jelent ezen a darabon. A hidakon sokszor sétálnak át a városlakók, de az előbb említett holt útvonalak mentén jóformán senki. A hidakon át Budára jutunk, de a kilométeres sivár, üzletlen utakon keresztül külvárosba utazunk.

Elég szerencsétlensége fővárosunknak, hogy belső hidjai további holt területekre futnak. A Lánchíd az alagút vak világába? folytatódik s a kettő együtt már oly hosszú, néma darab, hogy a Krisztinavárost külvárossá degradálja. Az Erzsébet-híd útvonala a Tabán halálra sorvasztott területén vonul tovább és kilométernél hosszabb lesz az élettelensége. Két másik hidunk, a Ferenc József- és Margit-híd, túlterheltség miatt nem teljesítheti felmentő hivatását.

A két új híd ezek szerint kiszámíthatatlanul jelentőségteljes hatással lesz Budapest terjeszkedésére. Felmenti a túlterhelt Ferenc József- és Margit-hidat, s ezzel négy kivezető utat biztosít, amivel megszabadítja a hurokba került belső várost.

A Tabán kiépítése megteremti az ötödik kivezető utat. A pesti oldal pályaudvarainak elhelyezéseivel, vagy föld alá helyezésével pedig megalkothatók a távol jövőben ugyan, de az igazi, még a Duna szélességével sem megszakított terjeszkedő utak.

A belterületen túlnépesedett város megmentésének legelső reális lépése csak az új hidak felépítése lehet. Ez a szerep teszi az új hidakat valósággal szimbolikus jelentőségűvé.

Mikor Széchenyi István hatalmas küzdelmét vívta a Lánchíd felépítése érdekében, a hídépítés egyszerű, gazdasági kérdése lángoló szavainak hatása alatt egész országos szimbólummá változott át. A Lánchíd jelentette Pestnek és vele együtt az ország lüktető újjászülető életének betorkolását a nyugati civilizáció sodrába. A keleti partot kötötte össze a nyugatival. Megszületett az állandó összekötő kapocs nyugattal s a zajló jégtáblák nem vághatták el többé a kettős város összefűződő életét.

Fél évszázad elég volt hozzá, hogy még öt hidat építsenek a Duna felett. Az öt híd közül egyiknek sem volt olyan nagy jelentősége, mint a Lánchidnak. A vasúti hidak délen és északon csak egy-egy vasabronccsal erősítették meg a megteremtett életfonalat, mert ezt a gazdasági élet átalakult világa követelte. A többi három közforgalmi híd mintegy rohamlépésben haladó fejlődésnek eredménye, a megindult városgazdagodás következménye volt. A főváros terjeszkedése és növekedése tette szükségessé az új hidakat s az új hidak mindannyiszor a város újabb megnövekedését idézték elő.

Másképpen állunk a most tervezett hidakkal. Az Újpest—Óbudai

és Boráros-tér—Lágymányosi hidakat nem a város megnövekedése, a lakosság szaporodása, vagy a gazdasági élet fellendülése teszi szükségessé, mint ahogy az az eddigi hidaknál volt. Az új hidaknak sokkal nagyobb és sokkal jelentőségteletesebb hivatásuk van, majdnem ugyanolyan fontos, mint első hidunknak volt a maga idejében. Ma már a város életében nem a városfejlesztés a fontos, hanem a főváros gazdasági működésének a meggyógyítása. A két új híd azt a célt fogja szolgálni, hogy a városnak életképes vérkeringését biztosítsa. Ezzel a két híd épei olyan symbolumot fog jelenteni az ország életében, mint a Lánchíd jelentett a maga korában. A megcsonkított ország testén az óriási vízfej nehéz, rendezetten életével az egész beteggé faragott ország életét megbéníthatja, vagy életre keltheti. A két híd arra van hivatva, hogy a fővárosnak életképes egészséget biztosítson. A főváros észszerű berendezése, gazdaságos működése az egész ország gazdasági meggyógyulását fogja jelenteni.

A két híd nem eredményezi szükségképen azt, hogy felépítésük után a város lakossága terjeszkedni és megnövekedni fog, hanem a lakosság egészséges és célszerű elhelyezkedését, letelepedését és a város gazdagodására oly fontos polgáriásodó elterjedését fogja biztosítani.

Budapest városrendezési intézkedései tele vannak rendszabályokkal, szigorú tilalmakkal és büntetésekkel. Az elkeseredett kispénzű építetők a hatóságot szidják, az építést akadályozó rendeletek tömege miatt. A hatóságnak kellene tulajdonképpen megvédeni és segíteni építeni akaró polgárait. E helyett azt látjuk, hogy a telek parcellázásánál már felmerülnek az első nehézségek, később a szabályozási terv kisajátítás, magasságméret, udvar százalék, övezeti előírások, hatósági díjak és még sok egyéb rém fenyegeti a jámbor építeni akarót. Mindenütt ellenséges gyanúval fogadja a hatóság közeledését. Ott, ahol a hatóság szerepe így eltorzult, ott valami nagy zavart okozó bajnak kell lenni. A baj pedig a város életének vérkeringésében van. Egy nagyon időszzerű városrendezési kérdés mint világos példa bizonyítja ezt be.

Az alsórákost réteken százával vannak engedély nélkül felépített kisebb-nagyobb házak. A hatóságok, mikor belenyúltak ebbe a kérdésbe, ijedten tapasztalták, hogy a városrendezés rákfenéjére tapintottak rá. Az alsórákost réteken legtöbb helyen nincs közcsatorna, az építési szabályzat pedig csak nagyon megszorított feltételekkel enged csatornával el nem látott területen építkezni. Éppen ezért a legtöbb építetők nem tudott alkalmazkodni a szabályzathoz és engedély nélkül építette fel szabálytalan lakóházát.

Egészséges dolog-e, hogy a városi lakosok százai alacsonyfekvésű, poros, rossz levegőjű, csatornázatlan vidéken szembehelyezkednek a hatóság intézkedéseivel, kiteszik magukat megbetegedésnek és örökös zaklatásnak? Mindezt a veszedelmet és kényelmetlenséget azért viselik el, mert ezt a területet aránylag elég könnyen és jól meg lehet közelíteni.

Ezzel szemben a Hármashatárhegynek Újlak, Óbuda és Aquincum felé eső lankái megközelíthetetlenek. Pedig ez jó fekvésű, Pesthez aránylag nagyon közel eső egészséges vidék, ahol a csatornázás is, hegyoldalon lévén, egyszerűbb feladat volna.

A baj tehát a megközelítés zavaraiiban fészkel. Azért kell új Duna-híd, mert Pest elfulladt, megnyomorított és családi ház után vágyó polgárainak emberi viszonyok között, jól megközelíthető helyen kell letelepedésről gondoskodni.

Sokan vannak az országban, akik az új hidak felépítésében nem látnak egyebet, mint a főváros indokolatlan gazdagítását, növelését és tekintélyes mennyiségű munkásnak Budapest felé özönlését, kiknek jó része itt véglegesen le is fog telepedni. Amennyiben a két új hídnak tényleg csak a város felduzzasztása volna az eredménye, akkor halálos véték volna az ország pénzét erre fordítani, különösen akkor, mikor az ország egyes vidékei sokkal jobban sínylik a hidak hiányát, mint Budapest. Azonban a városrendező világosan látja, hogy a hidak felépítése nem a város lakosságának a megsűrűsödését, hanem éppen ellenkezőleg, a megritkulását fogja eredményezni.

Budapest ma a terjedést gátló akadályoktól úgy van körülvéve, mint egy középkori erődített vár. Csak keskeny sávokon tudna fejlődni, de ott meg a forgalmi zavarok állják útját. A lakosság felszaporodásával egyidejűleg ebben a bezárt körben állandóan nő a feszültség, állandóan rosszabb és egészségtelenebb helyzetbe jut a városlakó és ennek arányában emelkednek a beltelkek árai is, ami a lakások bérére és ezen keresztül az általános életviszonyokra lezüllesztően hat. Természetes, hogy egy-két mesterséges népesedést sűrítő injekció azonnal az általános életnívót süllyeszti és a város egészségtelen felpuffadásszerű feszültségét növeli. A híd felépítésével kapcsolatban lehet, hogy egy pár felvándorolt vidéki munkás letelepszik és szaporítja egy-két ezrelékkel Budapest lakosságát, azonban ez elenyészően csekély ahhoz a felszabadító hatáshoz képest, amit a két híd Budapest körülbástyázására gyakorolni fog.

Alattomos észrevétlenséggel támadt az a körülzáró, kivezető utakat fojtogató gyűrű, amitől a két híd fogja megszabadítani Budapestet. A Nyugati pályaudvartól kezdődőleg sorakoznak a kínai falat alkotó bástyák. A Nyugati területéhez közvetlenül csatlakozik a Városliget, szélesen elnyúló zöld foltjával és hosszan megszakítja a város terjeszkedését. A Thököly-út keskeny kifutó sávja hasznavehetetlen, mert rosszul rendezve, a villanegyedövezetbe osztották be. Ezután a régi Lóverseny-tér és a Keleti pályaudvar elzáró akadálya tornyosul fel. A Kerepesi-út haldoklásig összeszorított torka után a Tattersall, Kerepesi temető és Józsefvárosi pályaudvar tömör sorfala következik. Utánuk mintha még a bűzös övezet is irigyelnék a kitelepedni vágyóktól, a Népliget és a Ludovika-kert állanak a terjedés elé. Kórházak, teherpályaudvar és a Duna, végét szakítja minden áthaladás reményének s a meg nem szűnő erődöv a Ferenc József-hídhöz ér. A Gellért-tér egy túlterhelt várkapunak számít, mert sziklatömegével a Gellérthegy közvetlenül támaszkodik rá. A hegy másik oldalához a város által tetszhalálra ítélt Tabán csatlakozik, egész a várig felkúszva. A vár maga a főváros múzeuma, nem szabad, hogy elsöpörje semmi, aludnia kell zavartalan nyugalmában s örülnünk kell, hogy itt van a közelben, még akkor is, ha a fejlődést akadályozza. Hozzácsatlakozik a Víziváros és a Rózsadomb s ezek egyidőben nagy fejlődésnek indultak. Azonban, különösen a Rózsadomb nagyszerű fejlődése, a Margit-híd túlterhelésé-

vei fokozatosan elsorvad. Óbudára nincs kivezető út s így a Margit-híd után mindössze a Lipótváros keskeny kifutó sávja szakítja meg a Nyugatinál összezáruló akadályövet.

Nagyon kis területet fog körül ez a kínai fal és ezen a kis területen lélekszik a milliós város. Ezen a kis területen fuldokló várost kell, hogy felszabadítsa a két új híd, mert nincs rá mód, hogy az akadályok akár-melyikét is fokozatos munkával jelenleg rendelkezésünkre álló anyagi erővel el lehessen távolítani. A pályaudvarok kihelyezése olyan tőke megmozdítását kívánna, amire évtizedekig nem lehet utópia nélkül gondolni sem. A zöld területek beépítésével a város önmagát pusztítaná el. A pesti oldal akadályainak elhárításával kiszabadítani a várost, örült-ség volna addig, ameddig a budai oldal ligetei tiszta levegőjüket kínálják a sóvárgó, fojtogatott városnak. A budai oldal megnyitását pedig a két híd felépítésével érhetjük el.

A Lipótváros felé megnyitott város ma a rákosi rétek egészségtelen és kultúrátlan lapálya felé terjed. A hatóságok, mint leírtuk, rendszabályokkal szorítják vissza ezt az egészségtelen fejlődést és belegyúrik a még egészségtelenebb zsákba, ahonnan nincs kiút.

Az Újpest—Óbudai híd egyszeribe megváltoztatja a helyzetet. A Lipót-városi szabad terjeszkedés megindul a híd összeköttetésén át az óbudai lapályra, az egészséges lankák s a Római fürdő felé, vagyis arra a vidékre, amit ma a Zsigmond-utca szorongatott torka vezet az agyonterhelt Margit-hídon át Pestre. Ugyancsak az új híd tehermentesíteni fogja a Margit-hídat és ezzel a Rózsadomb és a Víziváros elsorvasztása is megszűnik. Az így megnyert egészséges vidék jóval nagyobb, mint a város körülbástyázott belseje.

A Boráros-tér—Lágymányosi híd pedig a zsák egészen bezárt oldalain üt rést. A IX. kerület ma a zsák feneké, ahol minden poshad és fuldoklik. A híd megépítésével Dunapartot kap ez a légszegény vidék és egy hatalmas friss területet a Lágymányoson.

Az elfojtott városból az új réseken át ki fog özönlenni mind az a tömeg, ami ma a halálos túltömöttséget okozza. A város természetellenesen elhelyezett lakossága egyenletesebben fog széjjelterjedni. A lakosság tüdeje levegőhöz jut.

Az új hidakkal a város életében új korszak kezdődik: az egészség korszaka. Hosszú, kitartó munka kell annak a programúinak a végrehajtásához, aminek a két híd megjelenése a kezdetét jelenti. A munkanélküliséget nemcsak a hidak felépítésének munkája fogja enyhíteni, hanem a munkáknak az a sora, ami ezzel egyidejűleg megindul. Utak építése a megnyitott vidékek felé; az utakon villamosok, vasutak építése, autóbusz járatok indítása s ezeknek üzemei hány munkanélkülinek fognak állandó kenyeret biztosítani. Ezenkívül az új vérkeringés átépíti a város belsejét munkahellyé, a felszabadított környéken pedig az új egészséges lakótelepeket építi fél. Ez az átalakulás mennyi iparágat fog felvirágoztatni és hány munkást fog foglalkoztatni.

A piszkos, züllött kör-gangos bérkaszányákból az új hidak fogják kiszabadítani a vérszegény lakókat s ezek fogják megmenteni azokat, akiket még ki lehet szabadítani a tuberkulózis halálos karmaiból. Nagyon jelentőségteljes küzdelem ez. Lengyelországban a legutóbbi hat év

alatt fele annyian pusztultak el tüdővészben, mint amennyien a világháborúban hősi halált haltak. Nálunk az arányszám nem sokkal jobb. Budapesten ma fele annyi embert pusztít el a tuberkulózis, mint amennyit a háború pusztított benne. Ez ellen a háború ellen a két új híd egy nyert csatát jelent. Levegőt kap a város halálra szorított tüdeje s a sorvadó élet a hegyek között új világot talál.

Meddő küzdelem és majdnem hiábavaló fáradság a természetet hallatlan áldozatok árán a város belsejébe hozni, mert a poros kertek, kissé kiszélesített utak nem fogják megmenteni a város lakosságát az elsorvadástól. Azonban egy út, ami kivezet a hegyek napsütött, zöld lankáira, a polgárok százait menti meg attól, hogy a szürke, füstös kőrengetegben éljék le egész életüket, ítélik halálra magukat és gyermekeiket.

A két híd két összekötő kapcsot jelent az egészséges étellel és ez a két híd fogja naponként behozni munkahelyükre azokat, akiket kimentett a város szorító bástyái közül.

KAFFKA PÉTER

A MODERN SPORT UTJA

A SPORTMOZGALMAT nemcsak nálunk, hanem a világ nagyobb részében a legfiatalabb társadalmi mozgalmak közé lehet számítani. Nem szabad erőltetni történeti múltját, nem lehet kapcsolatba állítani megelőző korok és időszakok társaséletének bizonyos jelenségeivel, mert az a sportmozgalom, mely ma foglalkoztatja a kultúrállamok kormányzati szerveit, a társadalmi mozgalmak megfigyelőit s amelyekben veszedelmes konkurrenciát látnak a különböző kulturális érdekcsoportok, ez a mozgalom alig pár évtizedes családfát állíthat össze magának.

Éppen azért, mert ily fiatal a mozgalom, ellentétesék a róla való ítéletek. Van, aki modern barbarizmust lát benne, van, aki itt látja az emberiség felemelkedésének útját. De még öreg sportemberek szájából is hallani a sport és testedzés minden irányú és alkalmú előretörésének láttára, hogy a sport mai arányai már túl vannak méretezve s a helyett, hogy céljuknak megfelelően energiákat növelnének, emésztik, pocskékolják azokat.

Mindezt azzal magyarázhatjuk, hogy a mozgalom maga gyorsabban terjedt, mint gondolata. Nálunk Magyarországon a társadalmi sportegyesületek szövetségei közül a legidősebb is nemrég fordult élete negyedik tizedébe, egy emberöltőnél nem öregebb tehát a magyar sportnak az a korszaka, amelyben már számottevő, országos szervezetet nyer. Ilyen fiatal mozgalomnál még nem lehet várni, hogy kicserélődött legyen az a nemzedék, amely újnak, idegennek és ennélfogva ellenszenvesnek találta.

A mai, problémává vált sportmozgalmat semmiesetre sem lehet azonosítani azokkal a kísérletekkel, amelyek a múlt század második harmadában nálunk is elültették az angol őshaza akkor divatos sportjainak magjait s híveket, majd apostolokat neveltek számára. Ahogy a sportmozgalom mai arányait nyerte, úgy alakult át fokozatosan és gyökeresen. A sport nálunk egy darabig úri időtöltés, ráérő vetélkedés volt, csak a háborút megelőző évtizedben kezdett demokratikus irányban fejlődni, tömegeket hódítani és tömegeket be is fogadni. S mert az ezt megelőző korszak sportolói ma javakorbéli, irányadó elhelyezkedésű és súlyú férfiak, akik sokszor irányítják is ezt a mozgalmat, de az átalakulás lényegét nem értik meg, bele akarják szorítani a régi, szűkkörű, a viszonyoknak meg nem felelő tagozódású fogalmaikba a mai, elasztikus, minden frontján más arcú, az életből kinőtt csoportok fejlődési irányát.

Innen van az, hogy a sportmozgalom befelé sem egységes fel-

fogású, demokráciája s az ezzel járó tünetek még a magukat öreg sportembereknek nevezők előtt sem szimpatikusak.

Egészen más a helyzet a cserkészetnél. Ez két évtizeddel ezelőtt indult hódító útjára s abban a formájában lett világmozgalommá, amelyben útnak eredt. A cserkészetnek a helyzete hódító útjában könnyebb, mint a sporté. Szökébb körű, csak ifjúsági mozgalom, míg a sport ma minden korú egyedhez szól. Múltja nincs, a múltja Baden Powell egy genialis gondolata, a sport mai demokráciája azonban arisztokratikus, konzervatív keretekkel és előítéletekkel is küzd. A cserkészet tisztán társadalmi mozgalom, a sportban viszont a társadalom, az állam és a különböző korporációk hamarosan egymásra akadtak. A cserkészet internacionalizmusa jobban sikerült, mint a sporté. A sport minden országban kénytelen volt hozzáidomulni az életformákhoz, míg a cserkészet egyszerűen kiemeli ifjait belőle. Táborozásai nagyszerűen megvalósítják most a célt.

Noha az egyes országok sportmozgalmai között feltűnő különbségek vannak, a nemzetek közötti rendkívül sűrű érintkezések következtében minden országban megvannak már ugyanazok a vezérgondolatok, amelyek a mozgalmat irányítják. S mert ez a vezérgondolatkicserélődés csak a legutóbbi évek munkája, szinte sehol sincs iskola-példának való, kikristályosodott szervezet. Van ország, ahol még mindig a társadalom munkája teszi nagyvá a sportot (Anglia), de már felmerült az állami szabályozás gondolata is¹; van nemzet,— itt a legklasszikusabb példa a magyar rendszeré — ahol az állam törvényhozásiig nyújtott lehetőséget a hiányok kitöltésére és a tennivalók tervszerűvé váltására, van azután állam, ahol máról-holnapra szinte varázsvessző munkájával minden szervezetet az állam épít meg, minden lehetőséget a központi hatalom biztosít. Ezt valósította meg a fasiszta Olaszország.

Négy évtizeddel ezelőtt, amikor az olimpiai eszmét feltámasztották, a négyévenként megismétlődő olimpiai játékok célja az volt, hogy összefogja a különböző nemzetek egyedül haladó mozgalmait, a sport nemzetközi szervezete pusztán társadalmi volt. Ma, szerte a világon a legjellemzőbb bélyege a sportmozgalomnak az, amit az állam keze hagy rajta. Ma az állami beavatkozás szab mindinkább általános irányt a sport fejlődésének s éppen ez a pont az, amelyen már a sportolók táborában is véleménykülönbségek támadnak: van, aki ezt a sport fejlődésére végzetesnek tartja, van viszont olyan, az

¹ Két évvel ezelőtt, amikor az angol labdarúgó csapatok sorozatos vereségeket szenvedtek a kontinensen, az angol Foreign Office átiratot intézett az angol futballszövetséghez, amelyben felkérte, hogy a jövőben nagyobb körültekintéssel és óvatossággal járjon el csapatainak külföldi szerepeltetése kapcsán, mert nemzeti szempontból nem közömbös, hogy az angol sport reprezentánsai milyen eredménnyel szerepelnek idegenben. Ez volt az első eset, hogy az angol hatóságok befolyást kívántak gyakorolni az angol társadalom sportjának ügyeire. A Foreign Office kísérlete óriási felzúdulást keltett a sporttársadalomban és a sajtóban egyaránt, érthetetlen túlkapásnak minősítették. A Külügyi Hivatal azzal magyarázta e lépését, hogy az angol társadalomban kínos hatást keltett a futbalcsapatok sorozatos külföldi veresége, az angol kormánynak, mint demokratikus kormánynak figyelembe kell venni az alkotmányos tényezők mellett a „common sense” nyilvánulásait is. (Nálunk a Testnevelési Törvény intézményesen ad módot arra, hogy csak oly sportolók jussanak külföldi szerepléshez, akik ottani szereplésükkel méltóknak bizonyulnak a kiküldetésre.)

állami irányításban szerephez jutott vezető, aid az állam törvényadta jogait a demokratikus korszakot megelőző fogalmaknak érvényesítésére kitűnő eszköznek látja.

Hogy az állam szükségesnek tartja azt, hogy a sport irányításából részt kérjen, ezt a sport súlyának és értékének legbiztosabb jeleként könyvelhetjük el. Aránylag gyorsan értette meg az államhatalom szerte a világon a sport fontosságát. Ha a megértés és az akkreditálás okait keressük, csaknem mindenütt a világháború hatását látjuk benne. Nemcsak azokban az országokban, ahol akár kényszerkörülmények, mint nálunk, akár a tényleges haderő nagyobbításával szemben megnyilvánuló demokratikus irányzat, mint egyes nyugati országokban a katonai nevelés helyettesítésére vonta be állami céljai körébe a sport fejlesztését^ hanem azokban az országokban is, ahol erőteljes militarista irányzat érvényesíti napról-napra nagyobb igényeit, diadalmasan halad előre az a gondolat, hogy az államnak nemcsak azzal kell törődnie, hogy egységesen határozza meg polgárainak tudattartalmát, hanem törődnie kell az elsőb, a testi típus minél tökéletesebb kifejlesztésével is.

Érdekes elgondolni, hogy noha ennek az iránynak a világhódító útja a háború utáni években indult csak el, nem a mának a gondolatából táplálkozik. Ugyanakkor hangoztatták már ennek a szükségességét az európai felvilágosult gondolkodók, amikor a gondolatkör szellemi követelményeit az oktatásnak államivá tételével a felvilágosodott abszolútizmus meg is valósította. A testi nevelésről kifejtett gondolatok közel két évszázadon át aludtak.¹ Az állam akkoriban hadi céljaihoz mért bő és az akkori tudomány állása szerint való *egészséges* emberanyaggal rendelkezett, korrekívumra, beavatkozásra nem volt szükség. Mikor azután a városi élet fejlődésével, a viszonyok leromlásával, de különösen a hadi követelményekhez viszonyítva süllyedt a népesség testi színvonala, akkor is elégnak vélték az általános hadkötelezettség drilljének javító hatását arra az emberanyagra, amelynek testi nevelésével a sorozó mérce alá való kerüléséig csak kiskörű társadalmi kísérletek és az iskolai tantervek primitív előírásai törődtek.

»Az ép testben ép lélek« gondolata nem tudott jobban érvényesülni, nagyobb tényleges hatásra fölvergődni, mint a többi közmondás, amelyet az iskola szellemi részében adtak útravalóul. Ez aranyigazság keskeny fonalát, amely korunkat a klasszikus korról testi nevelés szempontjából igen sanyarú századokon keresztül kötötte össze, ma már erőteljesebbre szövi az állami beavatkozás. A franciák az elmúlt évben alkották meg nemzeti bizottságukat (Comité National) a testnevelés államilag szervezett irányítására s e bizottság munkájának célja: „megalkotni az egész ország java érdekében a legjobb polgár típusát beható és tervszerű testi nevelés, továbbá sporttevékenység révén, amelyek egyszerre erősítik a testet és az erkölcsi öntudatot s a szellemi képességeknek azt a lehetőséget adják meg, hogy a jobban kiegyensúlyozott és felfegyverzett testben legnagyobb teljesítőképességükkel bontakozhassanak ki.“

¹ Sok példa helyett csak a Ratio Educationis CCXXII—CCXXVIII §-aira hivatkozom.

A SPORT céljának kérdése intézményesen el van intézve azzal, hogy az állam igyekszik ma már majdnem minden kultúrorszáiban megszervezni polgárainak sportolását. Bármiféle szervezetek, bármiféle alakulatok dolgoznak is rövidebbre vagy messzebbre vett céllal az egyes országokon belül a sportolás fellendítésén, ezek eredményei ma már mind beleömlenek az egységes cél duzzasztó gátjaiba. A sportszövetségek versenyei, a munkás és ifjúsági szervezetek korrekatív céljai, a magániskolák előkészítő és esztétikai követelményeket is előtérbe helyező működése mind egy célt szolgálnak az állam értelmezésében: megjavítják az emberanyagot.

Amit a francia Comité National az elmúlt évben az „ép testben ép lélek“ gondolatának parafrázisaként oly klasszikusan irt elő, a magyar Testnevelési Törvény már nyolc évvel ezelőtt, ha más szavakkal is, de ugyanazzal az értelemmel joggá emelte. Az 1921. évi Lili. t.-c. kimondja, hogy a magyar „testnevelésnek az a feladata, hogy az egyének testi épségének és egészségének megóvása, lelki és testi erejének, ellenállóképességének, ügyességének és munkabírásának kifejlesztése által megjavítsa a közegészség állapotát, gyarapítsa a nemzet munkaerejét.“¹

De vajjon képes-e a sport erre a feladatra? Megérdemli-e a hatatos és rendszeres felkarolást? Mert bizonyos, hogy a komoly testnevelés komoly megvalósítása időt, pénzt és energiát követel. S a sport előretörése nem szorítja-e vissza a kulturális élet bizonyos megnyilvánulásait? Nem a XX század barbarizmusa-e, amely hadat üzent a kultúrának? Az olasz Papini azon szomorkodik az olasz sport szédületes arányú előretörésének láttán, hogy „Herkules eltemette Orfeuszt.“. S bánatosan hivatkozik ifjúságának éveire, amikor ő és társai a Gazzetta Letteraria irodalmi vitáiért hevültek annyira, mint a mai olasz ifjú a különböző sportújságokért. Wells is egyik regényében a sportot csak a moderm lélek perverzítésének nevezi, Bemard Shaw pedig le akarja romboltatni a sportéletéről annyira nevezetes Oxford és Cambridge falait, „a tudatlanság ez ősi fészkeit.“ A nemrég elhunyt Stresemann gúnyosan nyilatkozott „a bicepsz arisztokráciájáról“, de nem kell nagyon messzire mennünk, ha illusztrálni akarjuk az értetlenséget és az ellenszenvet, amely a sporttal szemben mindennaposan megnyilvánul.

Ami Papinit gondolkodóba ejtette, az az első látszatra tényleg komoly kérdés. De ha alaposabban foglalkozunk vele — erre módot adott a cikk nyomán kifejlődött vita az olasz lapokban —, igazat kell adnunk a sport híveinek, akik reámutattak, hogy a sport — terjesz-

¹ „Évégre az állam

1. mindennemű iskolában gondoskodik mindkét nembeli tanulóifjúság rendszeres testneveléséről, a főiskolák körében pedig ezt minden hallgató számára lehetővé teszi;

2. szervezi az iskolát elhagyó ifjúság testnevelését oly módon, hogy ebben 21-ik életévének betöltéséig a nemzetnek minden férfitagja kötelezően részt vegyen;

3. támogatja azokat a társadalmi alakulatokat, melyek testneveléssel komolyan foglalkoznak s működésük nemzeti irányával a támogatást megérdemlik.“ Testnevelési Törvény 2. §.

² „Ercóle a sepeleto Orfeo.“ Pegaso, 1929 l.

kedése közben — nem annyira hódít, mint felfedez. Nem a Gazetta Letterariat üti ki a kezéből, hogy sportlapot nyomjon beléjük, hanem a betű számára mindaddig hozzá nem férhető rétegeket hoz felszínbe. S a nagy olasz költő által aposztrofált mészárossegédnek nem a Petrarca szonettjei iránt fejlődő irodalmi érzékét szorította vissza a labdarúgók és az ökölvívók iránt feltámadt lelkesedése, hanem kisbútorzatú agyberendezésében új ablak nyílt az altruizmus gondolatai számára.

Mert bizonyos, hogy a sport értéséhez és élvezéséhez altruizmus kell. „Én nem értem, miért lehet annyira „odalenni^c. azon, hogy tizenegy futbalista ebbe vagy abba a kapuba rúgja a labdát, miféle nemzeti érdek fűződik hozzá, hogy ne a mi, hanem az ellenfél kapujába rúgják?“ Aki ezt mondja, azt hívén, hogy letaglózza vele a sportot, éppen a legfényesebben bizonyítja annak erkölcsi erejét, hiánytalan altruizmust fedezve fel benne.

S ha Bernhard Shaw a két legtipikusabb angol főiskoláról megállapítja, hogy ott nem tanulnak, csak sportolnak,—leszámítva a Shaw-féle megállapítások terhére leszámítandókat, — akkor Herbert N. Cassonnak, az angol szociológusnak ad igazat, aki a következőket mondja: „Az az eredményünk, hogy a lakott földnek több mint negyed-résztét megnyertük és kormányozzuk, kétségtelenül annak a ténynek az eredménye, hogy sportnemzet vagyunk, hogy merünk és játékunkat fairen játszunk“. Köztudomású ugyanis, hogy a „tudatlanság két fészkeből“ kerül ki az angol nemzet vezető értelmisége.

Amit a magyar és a francia politikusok vallottak az idézett célkitűzésekben a sport értékéről, azt egy lelkész, az Észak vallásos mozgalmában oly nagysúlyú svéd püspök, Nathan Söderblom ragyogóan foglalta össze a múlt évben egy beszédében.¹

„A versenyzés a tökéletesség keresése. Ez a sport első erénye. Az embernek az a feladata, hogy kicsiben és nagyban a tökéletességet keresse. Sehoh sem becsülték a sportot magasabbra, mint a görögöknél, amikor a kereszténység kezdett elterjedni. Pál apostol is osztozott a közönség izalmában, amikor a versenyeket nézte.“²

„A test gyakorlása a sport második erénye. Az izmok, amelyeket földi javakként kaptunk, erőben tartandók.“

„A sport harmadik erénye az önfegyelmzés, az önmegtartóztatás. Hogy az elénk tűzött célt elérhessük, szigorú szabályok szerint, rendszeres programmal kell éltünk.

„Ez a szigorú önmegtartóztatás és annak a megszokása, hogy bizonyos dolgokat nélkülözzünk s mindent a kitűzött cél érdekében tegyünk, ez tehát a sport harmadik erénye.“

„A negyedik erény az önuralom, amellyel a sportember a csalódást és a fájdalmat viseli. A jó sportszellem teszi, hogy a vesztesek sem állanak félre és sajognak a vereségen, hanem az elsők, akik az ellenfélnek gratulálnak.“

„A sport úrrá teszi a lelket a test felett s nem a test uralmát engedélyezi, mint az a nem sportoló egyéniségeknél van.“

„Szociális jelentősége az, hogy megmutatja, hogy az életben nem az a fontos, hogy kinek milyen mestersége van, hanem az, hogyan végzi el kötelességeit, hasznára van-e embertársainak vagy sem. A sportnak ez a tulajdonsága, mely összehozza az ellenfeleket a versenypályán, ahol csak az egyéni képességek szerint ítélik meg egymást, ez a sport ötödik erénye.“

¹ Beszéd a hűdiksvalli téli játékok megnyitása alkalmából. 1929 február 18.

² „Nem tudjátok-e, hogy akik a versenypályán futnak, mindnyájan futnak ugyan, de csak egy nyeri el a jutalmat? Úgy fussatok, hogy elnyerjétek.“ I. Kor. 9. 24—25.

Söderblom hitvallását csak azért iktattuk ide az állami és politikai tanuságtételek mellé, hogy reámutassunk arra, hogy a sportban — egy nagy lelkipásztor hite és hirdetése szerint — semmiféle pogányság nincsen, nem a zabolátlanság és féktelenség, nem a „panem et circenses“ újraéledése, hanem komoly morális értéket termelő, nem nélkülözhető életnyilvánulás. Az értelmi nevelés mellett az akarathoz, a tett-készségnek a nevelése az, ami legtöbbet foglalkoztatja a modern pedagógusokat s az egyéniség kialakításánál nem mellőzhető a sport nevelő, acélozó hatása. Ma az államot mindenütt a tömegek tartják fenn, a tömegek teherbíró képességét növelni kell. A tömegek valorizálásánál az első szükség a fizikai jólét és a fizikai öntudat emelése.

Nálunk fokozottabban kell érvényesülni ennek a gondolatnak. A magyar testnevelési törvény életrehívásánál így foglalta ezt össze a kormányzó: „Hazánk súlyos helyzetéből folyó bajaink és az elharapózott tömegbetegségek a nemzet testi egészségét is megtámadták. A magyar jövőnek tartozunk azzal, hogy minden erőnk megfeszítésével kiemelkedjünk ebből az állapotból és testileg is épőbb és erősebb nemzedéket neveljünk“.¹

Argumentumokat a sport mellett nemcsak a mi speciális viszonyainkban, kényszerhelyzetünkben találunk. Francia, német, cseh kezdeményezések mellett a fasiszta Olaszország már a fasiszmus második esztendejében, szinte a magyar állami testnevelési gondolathoz csatlakozóan megkezdte kiépíteni rendszerét, amellyel váratlan nagy eredményeket produkált. A fasiszta sportrendszer hármastagozásban építi ki szervezeteit. A gyermekekre és a serdülőkre a balillák és az avanguardisták sportszervezeteinek van gondja, a munkásokat az Opera Nazionale „dopo lavoro“ részesíti a szükséges sportolási alkalmakban, míg az egyéb társadalmi szervezeteket a Confederazione Olimpica Nazionale d'Italia (CONI) foglalja össze.

Mióta az olasz államhatalom kezébe vette a sport irányítását, ez a Confederazione alapos átalakulásokon ment keresztül. Még 1928-ban történt, hogy az Itália különböző városaiban működő összes sportszövetségeket Rómába rendelték, az együttműködést szorosabbra vették, de a legmélyrehatóbb változást ez év januárjában hozta meg a fasiszta kormány rendelete. Ennek értelmében sportszempontból egész Olaszországot kerületekre osztották, az egyes kerületek élére belügyminiszteriig kinevezett kerületi titkárok kerültek, akik az addig autonóm jog alapján választott egyesületi vagy alszövetségi elnökök helyébe kinevezéssel helyezik az új vezetőket.

Az olasz sportélet autonómiája ez intézkedéssel szinte teljesen megszűnt, ma teljes mértékben érvényesül az egységes irányítás elve.

Tulajdonképpen ez a pont az, amely a sportélet mai helyzete szerint a legtávolabbi végletet jelenti. Hogy természetes-e ez a folyamat vagy mesterséges, arra a modern sportélet belső kérdései adnak irányító feleletet.

EZEK A BELSŐ KÉRDÉSEK nálunk is ugyanazok, mint a világon mindenütt. A magyar sportmozgalom a háborút megelőző években,

¹ Kormányzói kézirat; 1924. január 31.

amikor demokratikus formáit nyerte, hatalmas tömegeket fogott meg és tárt fel a testedzés számára. A háborút megelőző évtized hozta létre sportáganként különvált szövetségeit, amelyek a sportot űző egyesületek legfőbb sporthatóságai voltak. Ezek működését csak az egyesületi életre érvényes jogszabályok fogták keretekbe, a szövetségek tartalmi ténykedésére nem voltak befolyással.

A háború után óriási mértékben kitárultak a magyar sportélet keretei. Az egyesületek megsokszorozódtak, tagjaik a viszonyok romlása ellenére is rohamosan növekedtek. Mindé fejlődésnek és a terjeszkedésnek óriási gátja volt a munkát megbénító szegénység s a Testnevelési Törvény tulajdonképpeni irányító hatása akkor kezdett érvényesülni az autonómiával rendelkezett, már meglévő egyesületekre, szövetségekre, amikor a Testnevelési Alap segélyét mindjobban igénybevenni kényszerültek. A Testnevelési Alap a maga tekintélyes, nem túl busás, de a magyar viszonyokra áldásos jövedelmeit az 1924. évi III. t.-c. értelmében a lóversenyfogadásokra kirótt, ú. n. totalizátor-adóból nyeri.¹ Ebből az összegből a legutóbbi időkig egyaránt nyertek kielégítést az iskolai testnevelés, a leventeoktatás és a társadalmi sportok szükségletei.

Az egész világon általános gazdasági krízis azonban nemcsak abban érezte hatását, hogy a sportélet állami szubvencióra szorult, hanem abban is, hogy a hallatlan mértékben megnövekedett érdeklődés bizonyos népszerű sportágakban életlehetőséget nyújtott s megindultak a kísérletek ennek az értékesítésére, kihasználására. Míg a háborút megelőző időkben csak az angolszász országok ismerték a hivatásos sportolók rendszerét, addig ez a háború után csaknem minden országban olyan jelenséggé kezdett válni, amellyel számolni — a konzervatív felfogás szerint leszámolni — kellett. Az egész világ összes sportszervezeteit egyesítő legfőbb sporthatóságok, a nemzetközi sportszövetségek és az olimpiák megrendezésével foglalkozó olimpiai bizottság legfőbb gondja az volt, hogy a sportélet alapjaiul szolgáló nemzetközi szabályokat és a megváltozott viszonyokat összhangba hozza.

A sport legkényesebb problémája ma az amatőrség fogalma, amelynek alaptétele az, hogy a sportot magáért a sportért minden haszon kizárásával kell űzni. Minden ország minden szövetsége alapszabályaiba iktatta ezt a tételt, amely az angol sportgondolatból fakad. Dé bármennyire is ott van ez a követelmény minden sportoló előtt, egyre nehezebb lesz neki érvényt szerezni.

A sportolásnak ez alapjában véve igen arisztokratikus felfogása, pedig amatőrségről abban az értelemben, ahogy azt akár negyedszázaddal ezelőtt ismertük, nem lehet beszélni. A régi versenykiírásokban végső záradékkul mindenkor oda volt téve a busás tétek mellé, amelyek lefizetése ellenében a versenyen a pályázó résztvehetett: „Fuss vagy fizess“. Ha ugyanis a versenyző nem indult, tétje odaveszett. Ma már a legkonzervatívabb sportágakban is az egyesületek róják le versenyzőjük helyett a nevezési díjakat és fizetik a bánatpénzt, de gondoskodnak a szükséges, igen költséges felszerelésekről is, utazások és más

¹ Évi maximuma eddig kb. egymillió pengő volt.

városokban történő versenyek alkalmával pedig vagy a rendező vagy a résztvevő egyesület fizeti a versenyzők felmerülő költségeit. Egy kitűnő képességű versenyző az érvényes szabályok szigorú megtartásával is életstandardjének bizonyos emelkedésére tehet szert. Az olimpiákon való részvétel költségeit ma már a korábbi társadalmi akciók helyett maga az állam teremti elő. Egyes sportágakban kifejlődött az a rendszer is, hogy a hosszabb sporttúrákon résztvevő versenyzőnek távoliét által elvesztett munkabérét megtérítették. S amíg a természetben nyújtott támogatás az összes sportszövetségek felfogása szerint legális és megengedett dologgá vált, addig a készpénzszolgáltatásokat mereven tilalmazták s ezen a ponton kerültek egymással szembe a régi amatőr felfogású s a viszonyokhoz alkalmazkodó vezetők.

A Nemzetközi Olimpiai Bizottság évek óta kísérletezik kényszermegoldásokkal, amelyek azonban még mindig nem egységesek, nem is megkerülhetetlenek s éppen ezért a legtöbb ország el sem fogadta őket. E kérdés megoldásaként történt nálunk, hogy a legnépszerűbb és a legtöbb anyagi eszközt mozgó sportágban, a labdarúgásban, 1927-ben megalakították a hivatásos labdarúgók külön ligáját, amelynek egyesületei játékosaiknak rendszeres fizetést juttatnak. Ehhez hasonló szövetségek és szervezetek Angliában és Amerikában az összes népszerű sportágakban működnek s óriási társulati, managen és egyéni jövedelmeket osztanak ki.

Nálunk e nyílt professzionizmussal szemben bizonyos averzió észlelhető, de megvan ez a felfogj más, a fejlődés további lépcsőin haladó országokban is. Lélektani magyarázata igen egyszerű. Az általánosabb s ez a dolog természetéből folyik, hogy a sportéleti általánosabb forma az amatőr marad. S az amatőr versenyző legnagyobb vétké az, ha hasznot akar hajtani sportolásából. Legnagyobb büntetése pedig az, ha e miatt professzionistává nyilvánítják. A professzionista szó tehát sok sportágban bizonyos stigmatizálás, bár ebből még nem szabad arra gondolni, hogy az amatőr-felfogás minden sportban és minden országban egyformán intranzigens. Hiszen egyes sportágak a költségek megtérítésének bizonyos maximumát megengedik, mások pedig a tényleges költségeket — tekintet nélkül azok magasságára — elismerik. Társadalmi és megélhetési előnyök szintén gyakorta fakadnak a sportkiválóságok szereplése nyomán, úgyhogy merőben érthetetlen a burkolt előnyök élvezői részéről a nyílt professzionistákkal szemben tanúsított ellenszenv.

Hogy ez ellenszenv jogosságát tisztázhassuk, e ponton foglalkoznunk kell a sportmozgalom államivá tételének bizonyos következményeivel. Hogy mind több és több sportesemény megvalósulását állami hozzájárulás biztosítja, hogy az állam mind több kedvezményben részesíti a sportot űzőket, ebből tagadhatatlanul következik, hogy már nem nézhetjük a régi amatőr szemmel a sport mozgalmát. Az elv, hogy a nemzet egészségének javítását propagáló sportmozgalmat támogatni s attraktív erőt jelentő kiválóságainak helyzetén könnyíteni kell, mindinkább terjed nemcsak nálunk, hanem az egész vüágon. Itt már nem érvényesíthetjük a sportolás sport pour le sport elvét, hiszen a könnyítések előtt nem lehet behúnyt szemmel állani. S nem

lehet, eddig legalább nem is próbálkoztak szabályt alkotni arra, hogy meddig mehet el itt az állami protekcionizmus. Hiszen Olaszország ingyen szállítja sportolóit a sporteseményekre, s előkészület céljából, különleges kiképzésre köztartásba veszi őket. Amerika még messzebb megy, az Egyesült Államokban az olimpiai expedíció például teljesen állami szervezetet nyert, Dél-Amerikában pedig nem egy állam hónapokon keresztül biztosít ingyenes ellátást reprezentatívjainak az előkészületek idejére.

Az állam szolgálatában álló testnevelők még a nemzetközi amatőr-szabályzat alapján sem tekinthetők professzionistáknak, noha speciális sportágukat oktatják. Az amatőrség demarkációs vonala tehát egyre szűkül s ma már — talán éppen az állami intervenció hatására — ott tartunk, hogy lassanként csak a pénzért sportoló lesz a professzionista, a többi — megmarad előnyt élvező amatőrnek.

Azzal, hogy a sportoló mindinkább államhivatalnokká lesz, új korszak mesgyéjére jutunk. Az államnak nem célja, hogy rekordereket tenyesszen ki, közvetlen célja támogatásának nyújtásával az, hogy minél több sportoló részesüljön a sport áldásaiban és javíthassa meg fizikai nívóját. Az olasz, magyar, német és francia törvényhozási intézkedéseknek egyformán az a céljuk, hogy lehetőségeket nyújtsanak az extenzív és az intenzív sportolásra. A magyar Testnevelési Törvény — egyelőre csak általánosságban — kötelezi a munkaadókat arra, hogy alkalmazottaik részére sporttelepeket létesítsenek. Olaszország maga jár elől a lehetőségek megteremtésében, óriási méretű sporttelepeivel fókuszokat állít az energiák és törekvések gyűjtésére, Franciaország is maga építi meg hiányzó sporttelepeit, míg Németországban a városi hatóságok járnak elől a versengésben.

Eddig a sportolási lehetőségeket a sportklubok nyújtották, de a viszonyok romlásával mind nehezebben tudtak megfelelni e feladatuknak, amikor pedig az állami és városi létesítmények lebírhatatlan konkurrenciát állítottak nekik tökéletesebb, gazdagabb, modernebb intézményekkel, majd pedig törvényes rendelkezéseikkel és azzal, hogy az ipari és kereskedelmi élet nagy tőkét is hasonló sporttelepek létesítésére késztetik, észre kell venniök, hogy szerepük a sport irányításában visszaszorult. Ma magának az államnak szervezetei, amelyek oktatási és egyéb intézményei mellett alakultak, kapnak olyan erőre, hogy nélkülözhetik a társadalmi sportegyesületek eddigi irányító, nevelő munkáját. A Testnevelési Törvény alapján létesülő sporttelepek pedig meg fogják erősíteni a foglalkozási ágak szerint kialakult — a sportéletben ma cégcsapatoknak nevezett — egyesületeket. Mind kisebb lesz tehát az a meg nem szervezett anyag, amely eddig a társadalmi egyesületek bántatlan tápterülete volt.

Mármost alapos-e a régi sportszervezeteknek az a félelme, hogy az új rendszer megerősödése a nívó csökkenésére és a sport leromlására vezet? Hogy az autonómia s a kedvtelés volt a titka a sport nagy átütő erejének?

Erre a kérdésre aligha felelhetünk igennel. De nemmel sem, mert meg kell várni a tapasztalatokat. Olasz tapasztalatok az állami beavatkozás után a sport hallatlan fellendülésére mutatnak, s ez természetes

is. A játék és a verseny öröme megmarad, bárminő formát öltön is a mozzalom, ezt nem kívülről csepegtetik a sportolókba. S a korábbi rekordember helyett emberrekordot vár a célkitűzés. A rekorderek úgy sem nőhetnének az égig. A képességek felső határát egyes sportágakban már úgyis csaknem elérték. Új stílusok, új fogások tanulmányozása teszi lehetővé, hogy még mindig javuljanak az eredmények. S az eredmények javulását elsősorban az anyag javulásától várhatjuk. A sportoló japán nők átlagos magassága ma már tíz centiméterrel növekedett a nem sportolókkal szemben. Bizonyos, hogy milliókból könnyebben válik ki egy kivételes képességű atléta, mint százakból. S az is bizonyos, hogy az élet fogja legjobban elrendezni az amatőrkérdést, illetve azt a helyzetet, amelybe a hivatásos és az amatőr sportolás — amikor már kiépítette egész rendszerét — beleilleszkedik. A művészetnek sem ártott meg, hogy az állam is elősegíti az alkotók érvényesülését. S el lehet képzelni, meg lehet érteni azt is, hogy a művészi munka mintájára a sport művészei is megtalálják megélhetésüket kivételes képességeik segélyével.

Lesz-e általános nivellálódás, amely fölébe kerekedik a nagy teljesítményeknek? S ha igen, vájjon ez azért következik-e be, mert a tömeget forszírozzák és nem a kivételes minőséget? Ezek azok a gondok, amelyek ma a sport gondolatának arisztokratáit aggasztják.

Bizonyos, hogy a sport előbb-utóbb csak a nagyiramú modem élet korrektívumaként fog szerepelni. A finn atlétikai szövetség elnöke, az egykori sokszoros rekorder, Lauri Pikhala jósolja a sport útjáról: „Az autók terjedésével a Nurmik nemzetsége nyomtalanul el fog tűnni.. „

BALOGH LÁSZLÓ

FIGYELŐ

HARNACK

NYOLCVANADIK évének küszöbén, alkotóerejének és szellemi hatalmának mégis mondhatni teljességében, az íróasztaltól a tanácsteremhez vezető útjában hirtelen hunyt el a közelebbi napokban a német tudomány legnagyobb alakja, II. Vilmos Németországának egyik szellemi oszlopa, Adolf von Harnack. Heidelbergába sietett, a német tudomány nagyszerű szervezetének, a részben általa alapított és vezetése alatt állt Kaiser-Wilhelms-Forschungsgesellschaftnak tanácsülésére, alig néhány hete még kutatásai láttak napvilágot, — munkában élt, munka mellől távozott. Akik ismerték s azok is, akik távolról csodálták ezt az elmét s ezt a pályát, bizonyára úgy érzik, hogy a nyolcvan éves Harnack fiatalon távozott, — fiatalon, mert tudományának s nemzetének ma is, mint egykor, élén haladt. Ami a közepes alkotó elmék sorsa, sőt néha a nagyobbaké is, azt Harnack pályája nem ismerte: a hanyatlás, a világtól való elkülönülés és elidegenedés, a változásokkal szemben való értetlenség — mindettől a sors Harnackot öregségében, mely nem volt az, megkímélte. Ha a jövő esztendő májusa még életben találja, Harnack nyolcvanadik születésnapja ismét egyesíti az egész művelt világot, nem kegyeletből egy köztünk maradt élő szobor körül, hanem egy serény és ható, harcoló és alkotó géniusz körül.

Csodálatos, hogy egy, a vallás problémáival közömbös korban, aminő a liberális fin de siècle volt, a sokadízíglén teológus-családban gyökerező teológus Harnack a német közéletnek s a nemzetközi tudományos életnek egyik legnagyobb alakjává bontakozhatott ki. Csupán azzal magyarázható ez, hogy teológiai alapiránya kezdettől fogva összefonódott a legkorszerűbb szemlélettel, a historizmuséval. Harnack a kereszténység nagy hagyományvárahoz a szabad, elfogulatlan, kritikai történetkutatás fegyverzetében közeledett. A vár kapui feltárultak s a vélt romok, miket Harnacknak és követőinek vagy ellenzőinek serény kutatómunkája megvilágított, az emberiség immanens becsű szellemi-lelki kincseinek bizonyultak.

Nem „egyház történetész. volt Harnack, mint rövidség kedvéért mondani szokták, hanem a keresztény vallásos és egyházalkotó gondolatnak történésze. Kutatómunkájának középpontja a keresztény ókor, Szent Páltól Ágostonig. A kutatót egész műveltsége, szellemi konstitudója, talán lelkisége is nem a kereszténység keletkezéséhez és forrásaihoz vonzotta, — Kelet felé Harnack számára alig nyílt kilátás — hanem ott nyugőzte őt le az evangéliumi eszme, ahol a hellén szellemmel diadalmas frigyre lépett, ahol belészővődött a nagy római állam- és jogszervezetbe, a nyugateurópai gondolatba. Ehhez képest főművei is a kereszténység nagy „gondolatintézményeinek“: a dogmáknak történetét tárják fel s bámulatraméltó körképét adják a „kereszténység missziójának és elterjedésének“ a hanyatló birodalomban. E sok német és idegen nyelvű kiadást megért opus-okat — az elmélyedő írásművészet s a tiszta, erőteljes tudományos kompozíció remekeit — számtalan, csak

a szakembert érdeklő kutatás, értekezés, felderítő és előkészítő munka előzte meg és kísérte nyomon. Az 1927-ben megjelent Harnack-bibliográfia 1500 szám alatt sorolja fel munkáit. Irodalmi munkásságának kétségkívül legnagyobb sikere „A kereszténység lényege“ c. előadássorozat, mely 1900-ban jelent meg először s azóta csak németül közel 80.000 példányban forog közkezen és tizenöt nyelvre fordították le, köztük magyarra is.

A nyugati kereszténység csodálatosan gazdag történetébe való elmélyedés, párosulva igazságszeretettel és méltányossággal, olyasmit eredményezett, amit Harnack előtt néhány évtizeddel még alig lehetett remélni: a katolicizmus és a protestantizmus közeledését a tudományos kutatás terén. Ha Nyugaton a történeti szemléletben a szűkkeblű felekezetiesség már régen a múlté, ha a vallás- és egyháztörténet kutatásában békén osztják meg a feladatokat protestáns teológusok, jezsuiták és benedekrendiek, akkor Harnack életmunkáját, ma már emlékét, illeti meg érte a hála egy része. De túl tudományon és túl történelmen, Harnack a németiség életében is a katolikus és protestáns világszemléletnek és nemzeti-művelődési politikának összeegyeztetésén fáradozott s gyakorta sikerrel.

Magának a szűkebben vett teológiának talaján nemcsak a katolicizmus, hanem egyes kérdésekben — mint az apostoli hitvallás istentiszteleti alkalmazásának szeges kérdésében — a protestáns egyházi körök jelentős részével is szemben találta magát Harnack. A dogmák történetének kutatóját a katolicizmus agnosztikusnak tekinti s fogja is tekinteni, mint olyan tudóst, aki a természetfelettes kereszténységgel szembenállott, ám e mélyreható ellentétek sem gátolják meg a tudományos géniust megillető tiszteletadásban.¹

Nem volt aktív politikus, de szüntelen a közélet mesgyéjén járt, II. Vilmos kedvelt emberei közé tartozott s voltak évek, mikor a közoktatási tárca irányítására nagy befolyással volt. Nem volt a világtól elvonult tudós. Egész egyénisége a praktikus élet felé vonta, tehetsége a tudományos munka szervezésének és rendezésének kényes és nagy feladatára jelölte őt ki. Berlieni egyháztörténeti tanszéke mellett 1905-től 1921-ig ellátta a berlini Királyi Könyvtár főigazgatói teendőit is, s megalapításától fogva elnökként állt a természettudományi bűvárlat legmagasabb céljait vizsgáló Vilmos császárkutatóintézet élén. Csodálatraméltó sokoldalúságát bizonyítja az is, hogy a műszaki tudományok nagy panorámájának, a müncheni Deutsches Museumnak irányításában is részt vett s a porosz tudományos akadémia négykötetes történetében az egész német tudományosságnak fejlődésmenetét ábrázolni képes volt. A legnagyobb kitüntetésekben és rangemelésekben volt része, miket a német császárság nyújthatott.

A birodalom közéletének csúcsein járva, sosem vált hűtlenné tanítóhivatásához. Előadásai még nyugdíjaztatása után is hatalmas, nemzetközi tömegeket vonzottak a legnagyobb berlini auditóriumba, híres szemináriumából és gyakorlatairól a kutatók ezrei kerültek ki. E gyakorlatokon, melyekre húsz-harminc diákjának volt mindenkor bejárása, tudásának és tanári tehetőségének legjavát nyújtotta. Az ókereszténység egy-egy írásművének interpretációja volt a szemináriumi gyakorlatok tárgya, — leggyakrabban Szent Ágoston Konfesszióihoz tért vissza. Ágoston volt egyébiránt is kereszténység szemléletének s így nagy dogmatörténetének is középpontja, a Vallomások pedig az a könyv volt, melynek szinte minden gondolati és formai elemét csodálatos ismeretekkel és művészettel tudta visszavezetni antik gyökereire és tovább tudta fejleszteni a reformációig, a Port-Royal-ig, sőt napjaink vallási

¹ Harnack élete művével részletesebben foglalkoztam a Budapesti Szemle 1926. évi 202. számában, 30—45. 1.

eszméletéig. Szent Ágoston esztendejében halt meg s utolsó publikációja is a hippói püspöknek szolt: Possidiusnak — Ágoston tanítványának és életírójának — művét néhány hete bocsátotta magyarázataival közre. Emlékét Leibniz és Humboldt mellett mint nagy gondolkodót és tudományszervezőt fogja a német nép kegyelete megőrizni.

BALOGH JÓZSEF

MAGYAR MUZSIKA KÜLFÖLDÖN

A ZENÉNEK nem kell átültetés, mint az irodalmi műnek. Külföldre-
A jutásának nincsen semmi akadálya; — a „fogyasztás“ pedig ma, a rádió világában különösen nagy belőle. Érdekes ezért megvilágítani a magyarság zenei teremtőerejének mai eredményeit az idegenben: mi kell nekik a mi muzsikánkból, minek van nagy keletje, minek nincs, kik a külföld által kedvelt magyar zeneszerzők és kiket nem játszanak soha. Cikkem adatai nem feltevésekből, non reklámokból vagy sugalmazott újsággözeleményekből tevődnek össze, hanem sokszoros szempontú szűrőkön átment hivatalos műsorokból. Hívek-e a magyarság eddigi zenealkotására ezek a műsortükörök? Többé-kevésbé igen. A magyar zeneszerzés nem büszkélkedhetik a németek Bachtól Hindemithig vagy Weillig terjedő gyönyörű sorozatával, sem az osztrákok nagy muzsikusaival; nincsen Verdink meg Puccinink, a Lullytól Franck Cézárig annyi sok szépet alkotott francia zeneszerzők sorával sem vetélkedhetünk. Többek vagyunk azonban zeneszerzés dolgában az angoloknál, mögöttünk maradnak a spanyolok is. A közép- és kisnemzetek között pedig a lengyelek mellett van helyünk.

A magyar zene igen kedvelt ma egész Európában és bátran állíthatjuk, hogy az alkotó magyar lélek minden egyéb területénél ismertebb. Kelendőségét az álmagyar zene elburjánzása bizonyítja legjobban. Az álmagyar szerzemények különösen a könnyű zene birodalmát lepik el, úgy látszik, több is kell a magyaros szórakoztató zenéből a világ zenepiacán, mint amennyit az igazán magyar szerzők szállítani tudnak. Erre vall Brahms magyar táncainak igen nagy fokú sikere is; nincs ma Európában olyan zenekar, mely Brahms magyar táncait ne tartaná állandóan műsoron. Általában a régebbi bécsi zeneszerzők magyar vonatkozású dolgait sűrűn hallhatjuk mindenfelé; itt elsősorban ifjabb Strauss Jánosra és Lannerre kell gondolnunk, ez utóbbinak „Pesti keringő“-je a legkedveltebb műsorszámok egyike.

Az Európa-szerte legsűrűbben játszott magyar zeneszerző ma is Liszt Ferenc. Népszerűsége elsősorban magyar rapszódiainak köszönhető, különösen a második rapszódiaának. Nincsen olyan nap egyetlen országban sem a fejlettebb zenei életűek közül, hogy Lisztet tekintélyes zenekarok ne játszanék.

Furcsa dolog, de vitathatatlan igazság, hogy külföldön Liszt után leggyakrabban szereplő zeneszerzőnk az 1882-ben elhalt Kéler Béla, kinek itthon alig tudják ma már a nevét. Nyitányait minden nemzet zenekara ismeri, a kisantant államok zenekarai, melyek pedig lehetőleg kerülik a magyar szerzőket, Kéler Béla nyitányaival szemben akarva-nemakarva kénytelenek engedményeket tenni. Ő is azok közé a magyar komponisták közé tartozik, akik mindennap szerepelnek Európa zenélésében, bármekkora fejszónával veszik is ezt tudomásul a magyar zenei szakemberek.

Harmadik legjobban szereplő zeneszerzőnk Kálmán Imre. Bécsi élete és nemzetközi sikere nem árthatott a magyar zenében gyökeredző tehetség-

nek, magyar íz van minden ütemében, ahogy német beszédjén is első hangra megéreződik a magyar születés. Újabban már kezdik azonban besorozni az osztrák zeneszerzők közé Lehár mellé, a tipikus „bécsi“ muzsika műsorai mind több és több Kálmán-művet ölelnek fel.

A szórakoztató zene két előbbi szerzője után Bartók Béla következik a magyar zeneköltők külföldi népszerűségében, még pedig— ez is furcsa — elsősorban román táncaival és tót népdalaival. Egyéb művei, köztük a magyar népdalok feldolgozásai csak harmadsorban jönnek előadásuk gyakorisága tekintetében. Bartók zeneköltészete manapság talán leginkább ad alkalmat a magyar nép és föld ismertetésére; ahol Bartók zenéjét műsorra tűzik, rendszerint több-kevesebb ismertetést is adnak a műsorok és szaklapok Magyarországról; megfigyelésem szerint tárgyilagos és okos szövegeket, melyek gyakran a magyar paraszt földtelenségét is feltárják. Akadnak bőven itthon olyanok, akik nem kedvelik Bartók zenéjét és türelmetlenek vele szemben; fontolják meg ezek gáncsoskodásaiknál, hogy Bartók a magyar világot viszi magával és nemzeti értékünk egyik legjelentősebb hirdetője világszerte. Személye és élete munkája ma, hatalmas művészi értéke mellett, egyúttal Magyarország nemes, becsületes propagandáját jelenti.

Kodály Zoltán műveinek külföldi előadásai szemmel láthatólag szaporodtak ezidén. A Hány János szvit most kezd eljutni a zene szélesebb értelemben vett közönségéhez; korábban csak nagy hangversenyeken játszották, ma már beiktatják a műsorokba rendszeresen, akár Musszorgszkij, Rachmaninov vagy Borodin műveit. Ez az igazi eredmény, mert míg a nagy hangversenyek gyakran különösebb meggyőződés nélkül is előadják az újat, a szokatlant, a rendes hangversenyeken már inkább kell számolni a közönség ízlésével és valódi kívánságaival. A zenemű maradandóságának nem a bemutató nagy hangverseny, hanem a mindennapos műsorbavétel az egyetlen próbaköve. Hány János neve Kodály útján eljutott azokra az idegen földekre, melyekről az üde képzeletű bakancsos annyit hazudott. Most jön majd az igazi érdeme: ki fogja pusztítani becsületes „János“ nevével Jannosch-t és Mikosch-t a világból. Hangsúlyoznom szükséges ugyanis, hogy Kodály minden műve büszkén megtartja magyar nevét az idegen műsorlapokon; Hány János nem vedlik át Johann von Hány-vá, Jean de Hány sem lesz belőle. Alig lehet meghatódás nélkül nézni angol hangversenyműsorokban az ilyesmit: Kit kene elvenni? (Which one shall I marry), Apró alma lehullott a sarba (From the Tree an Apple fell). Angol énekesek éneklik e dalokat, minden magyar személyi kezdeményezés nélkül.

Kodály népdalfeldolgozásaiból valók, idegenben is eredeti magyar szöveggel. Ritkábban adják elő a Magyar zsoltárt (Psalmus Hungaricus), bár ezidén ez is elégszer műsorra került különböző országokban.

Dohnányi Ernő mint zeneszerző kevesebbszer szerepel az eddig felsoroltaknál. Műveiből a Pierette fátyla vált az európai zene közkincsévé, zongoraműveit hangversenyző magyar tanítványok igyekeznek népszerűsíteni. Olykor „A tenor“ című operájából adnak elő részleteket, egyéb magyar opera zenéje nem is igen kerül műsorra idegenben. Poldini „Farsangi lakodalmából például alig-alig hall valamit az ember külföldön jártában, Erkel operáiból pedig igazán semmit. Annál érthetlenebb ez, mert viszont a lengyelek Erkel Ference, Moniuszko egyre jobban előadásra kerül Európa-szerte, különösen „Halka“ című operájával; nem is szólva a csehekről, kik Smetánával minden európai zenekar műsorán ott vannak.

Hubay Jenő szerzeményeit a hegedűversenyzők még mindig változatlanul szeretik. Legtöbbször a „Helyre Kati“ tűnik szemünkbe Hubay neve mellett, ez külföldön a legnépszerűbb műve. Különös szeretetnek örvend

a Hubay-zene a lengyeleknél. A „Csárdajelenetek“-en kívül a „Cremonai hegedűs“ szólója kedvelt.

Popper Dávid beleírta magát a gordonkairodalom halhatatlanjai közé: úgyszólván nem eshetik még manapság son gordonkaverseny Popper-szerzemény nélkül. Kár, hogy a Popper névre a kevéssé tájékozott külföldi közönség rendszerint német embert gondol. Újabb gordonkaversenyszervezőink nagy elvértve, ha műsorra kerülnek.

Éztek azok a magyar zeneszerzők, kiknek neve állandóan és mindenféle szerepel napjaink európai zeneéletében. Sűrűn találkozhatunk Goldmark Károly nevével. Jóval kevesebbszer láthatjuk Volkmann Róbert nevét, akinek szintén volt köze a magyarsághoz.

Nem téve tehát különbséget könnyű, komoly és nehéz zene között, állandóan és megfelelő gyakorisággal Liszt, Bartók, Kodály, Dohnányi, Hubay, Popper, valamint Kálmán Imre és Kéler Béla szerepelnek ma zeneszerzőink közül Európa zenekarainak hangversenyein; műveik előadásának gyakorisága mögött minden más magyar zeneszerző feltűnő messzire hátramarad külföldön.

Újabbban gyakran előfordulnak olyan magyar nevű zeneszerzők külföldi zenekarok előadásaiban, kik itthon vagy egyáltalában nem, vagy csak nagyon ritkán szerepelnek. Ilyen zeneszerző például Gál János (Hans Gál), aki egyre több és egyre érdekesebb modern zeneművel szerepel Ausztriában és Németországban; ilyen Lendvai Ervin, kinek művei ugyancsak német földön kerülnek előadásra; szintén a németek mutatták be legutóbb Pataky Hubert egy operáját. Egy Hajós nevű zeneszerző pedig Olaszországban arat sikereket.

Az a nyomorúság, mely a könyvek kiadása körül nehezedik rá az ifjabb írónemzedékre, az a makacs kételkedés, mely az ifjú színműírókat keseríti, fokozott mértékben mutatkozik a zeneszerzőknél. A mai magyar zeneműkiadó nóták, táncdalok és operettkivonatok kiadásával 75%-ban betöltöttnek látja hivatását, a hiányzó 25%-ot pedig buzgó grammofoonlemez-árúsítás jelenti. Ki ad ki ma szimfóniákat, szonátákat, vonósnégyeseket? Az új magyar zeneszerző alkotásai csupán kéziratban vannak meg, kéziratból adják elő — egyszer vagy kétszer. Ezzel a dolog be van fejezve, a lapok még csak írnak néhány meleg sort és külföldön nagyra nőnek a Hindemithék, Schönbergék, Weillek. Világjáró előadóművészeink nagy becsülettel tesznek eleget kötelességüknek, kiviszik a fiatal magyar szerző művét kéziratban, elő is adják. Ha már most a szerzemény megtetszik valahol és kéri a szerzőtől, az bizony szegény nem tudja odaadni. Viszont a kiadónak is igaza van, ki vásárol tőle ma szonátát vagy szimfóniát? A kiadó pénzét az úgynevezett „füttyülő szerzők“ alkotásai kötik le, akik elfüttyülik a dallamokat, és igazi zeneszerzőt fogadnak a szerzés további munkáira.

Az előbb már szóltam róla, fontossága miatt azonban ismételtelen kell: magyar opera mindeztideig nem járta a külföldet. Nem gondolok itt a világszerte állandóan játszott olasz operák bőségére, a németekkel meg a franciákkal sem állhatnak a versenyt. Az orosz operák világsikerét sem emlegetem. A cseh azonban nálunknál számbelileg is kisebb nemzet, műzenéje sem idősebb a mienknél, hiszen náluk is Smetanával, Erkel Ferenc kortársával kezdődött az igazi komoly zeneszerzés. Ma mégis állandóan műsoron van mindenféle Smetana „Eladott menyasszonyba, rajta kívül pedig Weinberger Jaromír „A vanda dudás“ című operája. Ez a Weinberger Jaromír mindössze harmincnégy esztendő fiatalember, világos bizonyíték tehát arra, hogy a fiatalok szóhozjuttatása nemzeti dicsőséggel is járhat. Operánk igazgatója azt hirdette nemrég, hogy esztendőnként két-három új magyar operának bemutatásához nevelni kell a közönséget. Ebből arra a meg-

állapodásra kellene jutnunk, hogy a cseh operaközönség nemzeti öntudata magasabb a mienknél, ott inkább átérzik a nemzeti reprezentatív zenealkotások kialakulhatóságának fontosságát. Az bizonyos, hogy a tetszést nem lehet erőszakolni. A „Farsangi lakodalom” azonban magyar opera létére is megy. Azután meg nem szabad előre feltételezni a magyar közönség kedvőtlen ítéletét az új magyar operákkal szemben; valamit kell hinnünk magunkban. A cseh példán kívül a lengyelek is erre tanítanak bennünket, Varsó, Kattowitz, Posen színházai csaknem mindig lengyel szerzők operett-jét játsszák.

Állandóan előadott magyar operák hiányában a magyar muzsika épülete különös képet mutat a külföldinek: egyik fele Liszttől Kodályig égbenyúló tornyot ad, másik oldala a földből alig kiemelkedő kunyhót. A kép igaztalan, hiszen van tiszteletreméltó számban operánk; csak az a nagy kérdés, önmaguk miatt nem nőhettek-e meg ezek világértékekké, vagy mi nem engedjük felnőni őket és megszületni eljövendő társaikat? Ha népdalaink meg az azokból született szvitiek kapósak odakint, közönség ide, közönség oda, szabadjára kell bocsátani és el kell bírni itthon minden jelentkező kísérletezőt.

KILIÁN ZOLTÁN

NYELVRONTÁS MŰFORDÍTÁSAINKBAN.

MAGYAR nyelvtisztaság kérdése napjainkban erősen foglalkoztatja a közönség elég széles rétegeit. Nyelvészeti folyóiratok, napilapok külön rovatot szentelnek ennek a fontos kérdésnek. Nyilvános összejöveteleken sok szó esik a helyes, tiszta magyar nyelv jogairól. Hivatalos szakkönyvek a hatósági nyelv furcsaságait dicséretes buzgalommal igyekeznek helyesbíteni. A felserdülő nemzedéket az iskolában tanítják nyelvtisztaságra. Való igaz, hogy állandó, szívós munkát kell folytatni a magyar nyelvbe betolakodott idegenszerűségek ellen, nemcsak az írott nyelv, hanem a beszélt nyelv területén is és a figyelmet ki kell terjeszteni mindazokra a magyartalanságokra, melyek iskolában, újságokban, írásművekben, színdarabokban, az üzleti életben stb. minduntalan előfordulnak.

Tudatában vagyunk annak, hogy valamely szó vagy szólás helyes magyarságáról legtöbbször tudományos, nyelvtörténeti alapon történhetik döntés. Nyelvészeti szaklapjaink ezen a téren kitűnő munkát végeznek. Itt azonban olyan magyartalanságokra akarjuk felhívni a figyelmet, melyek tudományos bizonyítás nélkül is rögtön szembetűnnek és káros hatásuk is azonnal meglátható.

Idegen írók magyarra lefordított műveiről van szó. Azok a káros hatások, amelyek nyelvünket az utóbbi évtizedben a mindjobban tanult idegen nyelvek részéről magyartalan sajátosságok betelepítésével érték, ezen a területen észlelhetők legjobban, itt szaporodnak, eredményes kritika híján, terjesztőik felelőtlensége miatt.

Hogy mennyire nem szűk ez a terület, megmutatja az, hogy kb. 600 külföldi írónak 2000-t meghaladó regénye forog a magyar olvasóközönség kezén, különb-különb minőségű fordításokban. Csak a regényeket vettük számba, mint legolvasottabb műfajt. A színdarabokat nem, sem a sorozatosan megjelenő sárga és kék regényfüzeteket, melyeket a napilapok adnak ki nagy példányszámban.

A magyar közönség szívesen olvassa magyar fordításban a külföldi irodalom jeles és kevésbé jeles alkotásait. De bizony ezekben — kevés

kivételt nem tekintve — a merőben idegen fordulatok, mondatszerkezetek mint légiónyi ellenség rontanak be nyelvünkbe, mert a fordítók nagy többségének nincs annyi magyar nyelvérzéke, hogy ellene tudjon állani az idegen nyelv megejtő sajátos fordulatainak. Némettel, angollal, franciával foglalkozó embernek non újság az, hogy mennyire megrontja bárki magyar nyelvtudását az idegen idióma. Különös melegágya ezeknek az idegenszerűségeknek a közönséges, beszélt nyelv. Ebben nem megtartják a szabályt, hanem betartják; nem megtelt valami, hanem betelt; itt összes lakosokról szólnak valamennyi lakos helyett} itt kertépítésről beszélnek kertművelés helyett és így tovább.

Ehhez hasonló magyartalanságok százával“ hemzsegnek „műfordításainkban. A beszédben sem volna szabad előfordulni, mennyivel kevésbé az irodalomban! Sajnos azonban, úgy rombolnak az elképesztő magyartalanságok különösen a fordítási irodalomban, hogy már eleve rettegéssel és félelemmel fog hozzá az ember az idegenből fordított könyv olvasásához. Hol van a régi megbízható fordítói gárda? Aki rosszul fordít, kettős tudatlanságot árul el: sem az illető nyelvet nem ismeri, sem a magáét. Múlt évi folyóiratirodalmunkat átnézve, a fordított művek kritikájánál egyetlenegy találtam, ahol a fordítónak tősgyökeres magyarságát kiemelték.

Három, legújabbán fordított regény sodródott elé. Nem azért vettem a kezembe, hogy hibaböngészéssel töltssem időmet. De nem tehetek róla, tudomást kellett venni a hibákról, mert kiabáltak. Csak arról számolok be, amit az első harminc oldalon tapasztaltam. Ítéljen róla a közönség, túlzott hibakeresés-e a munkám.

Az első regény¹ első harminc oldalán aránylag kevés a magyartalanság. De egyetlen, kikapott mondatában bizony egyszerre több is akad. így pl.: „Egy fiú tolta be a megmunkálendő kerekeket a taligán és odatornyozta őket egy horog alá, melyre aztán Bruce egyenként ráakasztotta őket befesteni.“ (16. o.)

A második mű⁸ első harminc lapján ezek a zamatos újdonságok élvezhetők:

— Ne félj! Majd már udvariasságra tanítalak tengerészekkel szemben, te! (16. o.)

— Donkin viselkedése általános érdeklődést keltett, ő rongyaiban a meghökkenett finn előtt ugrált. (17. o.)

— Társai láthatták a fiú álmos arcát behunyt szempillákkal, aki fel-emelt karral tartotta az égő lámpást. (19. o.)

— A feje eltűnt az életmentő csónakok árnyékában. A szemfehérje és fogai csillogtak. (21. o.)

— Ha nem lennék keresztény, úgy képen törülnélek. (35. o.)

... a főmatróz szemlét tartott az őrszolgálat miatt. (34. o.)

— A béna Knowles is odabotorkált piszkos pofával. (38. o.)

A harmadik „mű“³ a fordító jóvoltából ilyenekkel ajándékozta meg a magyar olvasóközönséget első harminc oldalán:

— ön non hiheti el nekem, hogy én gonosztevő vagyok, sem pedig, hogy egy hülye. (19. o.)

... az út, amely a Múzeumhoz visz, az olyan környék, ahol . . . (21. o.)

(Minek ez a kerülő út? Igaz, hogy a regényhős idegesen kapkod, de a kapkodó fordításnak még sem a lelki állapot visszaadása az oka, hanem

¹ Sherwood Anderson: Az első nevetés, ford. Gaál Andor, Franklin 1930.

² Joseph Conrad: A „Narcissus“ négere, ford. Latzkó Hugó, Pantheon 1929.

³ Georges Duhamel: Éjféli vallomás, ford. Komor András, Franklin 1926.

a betűszerinti lefordítása. Magyarul ez: a múzeumhoz vivő út olyan környék, ahol).

. . . hisz olyankor jövök most meg, amikor nem várnak... (22. 0.)
(Képtelen mondat. Még nem tért haza, tehát nem mondhatja magáról, hogy jön. Vagy talán úgy megy, mintha jönne? Pesti nyelv.)

— Ez nem a sűrolásból a víz maradványa (!) (25. o.)

— Vigyázat, te azért nem vagy csak egy Salavin. (Szószerinti lefordítás: tu n.es qu'un S.) (26. o.)

Ugyanez a „Salavin“ felérve a negyediken a folyosóra, bedugja a botját a nagy porcellánvázába a földön. (29. o.)

HOGYAN fordulhatnak elő ilyen szomorúan nevetséges idegen-szerűségekpnelyekhez hasonlókat még irodalmunk vaskorszakában se találunk. Egyszerű az oka: a fordítóknak a gyors siker érdekében postamunkát kell végezniük. A rohanó munka nem engedi meg a stílus kidolgozását, csökkenti a még meglevő magyar nyelvérzékét és így születik meg egy halom elhamarkodott, rossz magyarsággal átírt könyv.

Kell-e bizonyítani, hogy a szemléltetett magyartalanságoknak a magyar nyelv szelleméhez semmi közük sincs? Megtűmé-e a német, francia vagy angol, hogy az ő nyelvén ily képtelen erőszakot tegyenek? Semmiképpen sem, hanem az ehhez hasonló csodabogarakat irgalom nélkül állítaná ki a „Sottisier universel“-ben. De talán nálunk sem akad senki sem, aki azt hiszi, hogy ezekkel a magyarra átficamított szólamokkal a magyar nyelv gazdagodik. Nem szabad, nem lehet észrevétlenül hagyni, hogy ez a felelőtlen garázdálkodás helyrehozhatatlan károkat jelent a művelt magyar középosztály nyelvében és rajta át a nemzettest valamennyi tagjának nyelvében. Ki kell irtani e magyartalanságokat, mert a nyelvi hibák természete olyan, hogy észrevétlenül harapóznak el egyénről egyénre, osztályról osztályra és ha egyszer megszoktuk, nagyon nehéz megszabadulnunk tőlük.

A szemléltetett nyelvrontások sajnos, annyira általánosak, hogy szóvá kellett tenni őket. Meggátlásuk érdekében elsősorban a művelt, vezetésre hivatott magyar középosztályhoz fellebbezünk és kérjük, tegye magáévá a magyar nyelv tisztaságának az ügyét, utasítson el magától mindenféle magyartalan kifejezést, ne kapjon divatosaknak látszó, de merőben idegen szófordulatokon és idegen hanglejtéseken. Ne verjük saját magunk anyanyelvünket szolgásgába! Ezek az ártatlannak látszó magyartalanságok olyanok mint az élősködők, amelyek kiszívják a magyar nyelv élő erőt.

Kéréssel fordulunk az irodalmi szemlék kritikusaihoz is, hogy bírálataikban a nyomdafestéket látott mű magyarosságát szigorúan mérleljék.

Végül kérésünk van a kiadókhöz is, akik kockázatos, felelősségteljes munkát, kultúrmunkát végeznek és végeztetnek. Kérjük őket, hogy a magyar kultúra és a magyar nyelv, az egész magyarság nyelve érdekében úgy válogassák meg fordítóikat, hogy tősgyökeres, szép nyelven szólaljanak meg, ne akármilyen magyar nyelven, s ne ártallják a jó magyarsággal író magyar írók fordító vagy korrigáló munkáját igénybe venni. Higyjék el, ezzel nagy szolgálatot tesznek a magyar nyelvnek, a magyar ízlésnek.

AZ EURÓPAI MŰSORPOLITIKA

Az európai rádióállomások heti műsorában, öt-hat esztendővel ezelőtt még hiába kerestünk mást is, mint zenét, operát vagy hangversenyt. Színes, eleven ötletekről, új és meglepő kísérletekről ez a műsor kezdetben még nem igen tudott. A mikrofon-rendezés is még kizárólag a színházi hagyományokat követte, s a rendezők alig mertek eltérni hajszálnyira is a bevett szokásoktól. Annál meglepőbb volt, hogy néhány év múlva a fejlődésnek olyan mérete következett be, az újat akarásnak, az ötleteknek és új próbálkozásoknak olyan láza támadt, amilyenre példa hasonló intézményeknél nem akad.

Az előfizetők száma rohamosan gyarapodott, az európai rádiók milliós táborokat gyűjtöttek maguk köré (Németországnak ma például több, mint hárommillió rádióhallgatója van, Magyarországnak jóval kisebb népességéből pedig ma közel háromszázezer ember van a budapesti rádióüzem táborában); az államok a megnövekedett érdeklődés kielégítésére egymásután állították fel adóállomásaikat. A helyzet az, hogy ma többé-kevésbé már mindegyik három-négy állomással dolgozik, csak Magyarországnak van még egyetlen egy. A hallgatók imponáló nagy száma indokoltá teszi a tervbe vett vidéki reléállomások mielőbbi felállítását.

Az európai műsorpolitika általában véve „nívós“ s állandóan törekszik a fejlődésre és a haladásra. Új ötleteket és témákat realizál, programjába mindent belevon, amit hang által ki tud fejezni. Az újításban főként Európa Newyorkja, Berlin stúdiója jár elől jó példával: ha a német birodalmi polgár a heti rádióműsort kinyitja, mindig tudja, hogy a fővárosból megint valami újat és meglepőt kap. Nem baj, ha ez az újdonság talán kissé erőltetett, \$ ha egyideig csak kísérlet marad, de legalább megmutatják, hogy törekednek a fejlődésre és nem stagnálnak úgy, mint Európa több stúdiója. Ezek ugyanis megelégednek azzal, ha heti műsorukba a szokványos és immáron teljesen azonos számokat iktatják bele s ha itt-ott elszórnak egy-néhány jobb, de már megszokott műsordarabot. A rádióműsort nem lehet konzervatív keretek között teljesen megmerevíteni, hiszen a rádió az eleven élet tükre kell hogy legyen, maga is csupa újdonság és frissesség, a fejlődő művészi lehetőségek legnagyobbszabású propagálója, szükséges tehát, hogy műsora is fejlődést mutasson s hogy új ötletekkel és új próbálkozásokkal bővüljön.

Kár, hogy a budapesti rádió is már veszedelmesen kezd közeledni ehhez az állandósított és szigorúan konzervatív műsörtípushoz: nem mondom, ebben a törekvésben is van bizonyosfokú igazság, de a hajszálnyira ugyanazon napikeret már kezd kissé unalmassá válni. Szabályszerűen adagolva van a napi mennyiség. Meg van szabva, hogy havonta mennyi operát, színdarabot, hány tarkaestet és felolvasást, meg helyszíni közvetítést lehet adni. A bizottságok szépen elosztják a számokat, hogy a heti keretek szabályszerűen ki legyenek töltve. Hangsúlyozom: a magyar stúdió műsora igen nívós és értékes, messzire kiemelkedik a többi európai állomások közül, de ez a megrögzített, „tantervszerűség“ előbb-utóbb egyhangúvá teszi.

A rádió hivatalos lapjában ez év elején olvashattuk a múlt esztendő. műsorszámairól szóló statisztikát: a felsorolás megemlíti, hogy volt 102 istentisztelet, 84 opera, illetve Operette, 25 kabaré, 679 hangverseny, 136 házitrió-hangverseny, 1287 felolvasás, 387 cigányzene stb., de az újfajta kísérletekről szóló beszámoló jelentéktelen számadatot tüntet fel. Arról nem szól ez a kimutatás, hogy hány új ötlettel frissült fel a műsor, hogy a programpolitika minő újdonságokat hozott, mivel kísérletezett. Pedig

ez lenne a fejlődés fokmérője. Bizonyos, hogy volt új kísérletezés is, de kevés és elenyésző. A bajt ott sejtem, hogy túlságosan nagy szerep jut nálunk a bizottságoknak a műsorok összeállításában és a műsorkeretek kitöltésében, hogy nincsen — mint egyik rádiófolyóiratunk helyesen állapította meg legutóbb — olyan valaki a rádiónál, akinek nem lenne más feladata, mint új műsorötleteket kigondolni és realizáltatni. Illetve akadna ilyen egy fiatal, ambiciózus rendező személyében, aki már eddig is sikerrel valósított meg több új elgondolást, de az ő szerepe is korlátozva van a színirendezésekre s a helyszíni közvetítésekre. El kell ismerni azonban, hogy a stúdió eddigi élettörténetében sok új ötlet fűződik az ő nevéhez.

Mert a műsorban a publikum és hallgatóság nem a szabványos számok hétről-hétre való megismétlődését keresi, legalább is nem csak ezt: hiszen a szórakoztatás alfája: újat és sablonmenteset adni, mivel az egyhangúság öl és közömbösít. A rádiókritikát, mely ezt a szempontot állandóan hangoztatja, mindig a mennyiségstatisztikával való megcáfoltatás veszélye fenyegeti a stúdiók környékéről: így történt meg, hogy amikor egyik cikkemben¹ a magyar rádió eddigi működéséről a legnagyobb elismeréssel írva természetszerűleg nem mulasztottam el, hogy néhány műsorbéli kisiklásra rá nem mutassak s új szempontokra ne utaljak, más oldalról² azzal igyekeztek legfőképpen megcáfolni, hogy a külföldi műsoroknál jobbat és többet ad a budapesti stúdió, mert — s ez a legérdekesebb — operát gyakrabban közvetít, mint akár a British Broadcasting Company vagy a skandináv országok rádióállomásai. Az említett cikk egész összevetése különben is csak a külföldi és nálunk már megszokott, állandósult számok párhuzamát szemlélteti, holott a kérdésben nem is ez a fontos. Ha ezt emlegetik, elfelejtik, amit a rádió fejlődési lehetőségeiről és a haladás szükségességéről már fentebb mondtam: a rádió, technikai szempontból is, állandóan fejlődik, a műsorpolitikának is fejlesztenie kell a programot, újabbat kell adni, kísérletezni, tökéletesíteni, mert száz és százezres táborát csak így tudja megtartani és csak így képes a lanyhuló érdeklődést ébrentartani. Ez nemcsak a mi stúdióinkra és műsorszerkesztőire áll, hanem az összes európai állomásokra.

De ez csak az érem egyik oldala. Mióta az előfizetők tábora ilyen imponálóan nagy számmal szökött fel, azóta a rádiótársaságok is fokozottabban érzik, hogy ezt a nagy tömeget nemcsak szórakoztatással kötelességük ellátni, hanem nevelniök is kell s bizonyos fokig segítségére is sietni. Ilyen eszköz, amely ekkora embertömbbel rendelkezik, ilyen nagyjelentőségű intézmény, mely mindennap él és állandó, szerves kontaktusban van hatalmasra megnőtt táborával, nem volt még az emberiség kezében, még a sajtó „személyében“ sem. Természetesen azonban ezzel a neveléssel és szociális gondozással csinyján kell bánni, mivel, ha nyíltan és nagy vehemenciával csinálják, csak ártalmára lesz a szép célnak s korántsem érik el azt, amit kítűztek maguk elé.

Ezt a célt szolgálják a különböző istentiszteletek közvetítései, az oktató előadások, a mezőgazdasági és népművelési felolvasások, a speciálisan magyar Rádió Szabadegyetem, melynek keretében az iskolán kívüli népművelés működik igen szép sikerrel, a nyelvleckék, a tanácsadók stb.

A vasárnapi istentiszteletek közvetítésének ma már az összes európai műsorokban helyet adtak. Angliában például a London National állandóan és bőven közvetít istentiszteletet, kantate-órát, bibliamagyarázást; külön,

¹ Csiszár, A magyar rádió. Magyar Szemle 1930. 1. szám.

² Magyar Szemle, 1930. 2. szám.

eredeti invenciója „a heti jócselekedet órája“ című szám, mely minden vasárnap megismétlődik. A vasárnapi műsort este mindig vallásos elmélkedéssel fejezik be. A London Regional vasárnapi istentiszteleteit pedig a Midland Regional veszi át és közvetíti állandóan.

Hollandia két adóállomása közül a huizeni adót engedte át a különböző vallásfelekezeteknek. Az állomáson két rádiótársaság, az Association de Radiodiffusion Catholique és az A. R. Chrétienne osztozik. Természetesen nem az egész műsort töltik ki vallásos tárgyú számokkal (a legállandóbb szám: „a vallásos félóra“), utána a szórakoztató műsor következik, mely azonban vallásérkölsi szempontból fehér és tiszta.

Érdekes azután az, hogy az európai műsorpolitika — különösen a magyar és a német rádióállomások — a szociális gondozást is mennyire kultiválják. Ma, amikor az emberi társadalom oly nagy válságban van, s rengeteg nyomorúság, baj, gond, életküzdelmek keserítik az emberiséget, amikor ezernyi megoldásra váró probléma ágaskodik élénk, kétszeresen fontos, hogy olyan hatalmas és messzeérő intézmény, mint a rádió, ne haladjon el részvétlenül e bajok mellett, s hogy próbáljon megoldást találni és segíteni. Nehéz és ezerarcú feladat ez, de a rádió vállalkozhat reá — bizonyos határig.

A mi rádióinkban — az esetlegesen beállított ilyenmű előadások mellett — különösen három állandó rovat van, mely a hallgatóság szociális problémáival s a válságba jutott emberi szív kérdéseivel foglalkozik: a hetenkint megismétlődő „Asszonyok tanácsadója“, a „Missziós üzenetek“ és a „Mit üzen a rádió?“ Az első fiatalabb kezdemény, de népszerűségben máris vetekszik az utóbbiakkal. Egy folyóirat hasábjairól iktatták be a rádió programjába s ma már a magyar rádióhoz oly szervesen hozzátartozik, mint a legnépszerűbb műsorszám. Melegszívű és nagytűdású asszony ennek a rádió-rovatnak a vezetője, aki itt — egy rövid óra keretén belül — valóságos szociális missziót teljesít: száz és száz hozzáforduló asszonynak és leánynak ad útmutatást, vigasztalást. Szinte hihetetlen, hogy mennyi és mekkora élettapasztalattal rendelkezik; a hozzáfordulóknak mindig tud valami mélyet, valami kedveset és megnyugtatót mondani. Hetente 350—400 levelet kap, amelyekben az élet különböző állomásainál megrekedt, s a nagy válságoktól megriadt nők fordulnak hozzá s kapnak választ és megoldástmutató, reális tanácsot. S mint a beérkezett válaszok bizonyítják, a szociális gondozásnak nagy eredményeit könyvelheti el magának ez a műsorszám, akár csak a Szociális Missziótársulat üzenetei, amelyek főként a leányifjúságnak adnak bölcs útmutatást.

A másik, a „Mit üzen a rádió?“ ma szintén ezreknek szól és ezrek hallgatják. Ez már általánosabb keretek között mozog, nem tisztán nők tanácsadója. Mindenki kap itt feleletet és irányítást minden kérdésre. A mi e rovatot különösen népszerűvé tette, túl minden más apróbb ügyeken, az, hogy a mai munkanélküliség enyhítését is programjába vette s ha kimondottan nem is akar állásközvetítésre vállalkozni, a címek és kívánságok közlésével — diszkréten — ezt szolgálja. A mai áldatlan viszonyok között ez a szemle igen hálás és felmérhetetlen hasznot nyújt, s van-e hivatottabb szerv erre, mint a rádió? Másrészt pedig, a munkaközvetítés és a tanácsadás mellett, megold egy másik érdekes kérdést is: eltűnt családtagokat, idegenbe szakadt embereket kutat fel, hoz össze; e részben máris szép eredményt és sok hálát könyvelhet d a titokzatos és névteddenné vált „Mit üzen?“.

A külföldi programban ezeknek a magyar számoknak pendant-jáit nem ismerjük. Ehhez hasonló, de lényegesen más, mikor a londoni rádióban Sir X. Y. beszél az élet szempontjairól, vagy mikor a német rádióban Alfred Kerr elmondja napi megjegyzéseit. Igen megszívdendő dolog, amit az egyik

hollandiai adó, a hilversumi iktatott műsorába: a kórházak számára többször egy-egyórás rovatot ad, melyben azután a betegek speciális problémáival foglalkoznak.

A nőkérdés s ezzel kapcsolatban a kenyérkereső nő helyzete egyik leg-szívesebben boncolt témája a német rádióműsoroknak: így többek között nemrégiben Langenberg, a nőiszabó-tanulóleány életéből adott ízelítőt, majd Königsberg műsorán tárgyalták meg a nőiszabó foglalkozás egykori és mai helyzetét; Frankfurt és Hamburg programjában majdnem egyidőben jeleztek egy sorozatos előadást „a kenyérkereső nő a mai társadalomban” címmel. Vége-hossza sincs e fajta témáknak. Szívesen és látható rokonszenvel adnak helyet a háziasszony problémáinak is. Máskor viszont a házasság kérdéseit boncolgatják. Legutóbb érdekes előadást közvetített Berlin a mai férj és feleség viszonyáról, Boroszló pedig arról, hogy milyenek akarja a mai férfiak a holnapi asszonyt, stb., stb. Az ifjúság nevelési problémáival is sokat foglalkoznak a német adóállomások: a hamburgi a pubertás koráról, az ifjú lélek válságáról, a königswusterhauseni pedig e héten a tanulóévek komoly munkájáról tartott ú. n. vitaestet. A magyar rádióknak ezt a kérdést is napirenden kellene tartania, mint a külföldi műsorpolitika teszi már régen és szép sikerrel.

CSISZÁR BÉLA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A francia belpolitika mai képe – Francia és olasz külpolitikai nyilatkozatok – Az új bolgár kormány – Román restauráció – Állam és Egyház vitája Máltában

FRANCIA BELPOLITIKA legutóbbi heteit a pártvezérek nagy megnyilatkozásai töltötték be. A nagy politikai beszédek sorát Tardieu miniszterelnök nyitotta meg Dijonban. Tardieu fejtegetéseinek homlokterében a pártkoncentráció problémája állott. Tardieu többsége ma eléggé szilárd, de a francia kamara pártviszonyait tekintve, határozottan „jobboldali” jellegű s ez Franciaországban, a „baloldali” szolamok klasszikus hazájában a népszerűség szempontjából nem csekély teher. Ezért még Poincaré, egyike a leginkább jobboldali politikusoknak, aki a harmadik köztársaságban hatalomhoz — és pedig valósággal diktátort hatalomhoz — jutott, még ő sem szünt meg soha hangoztatni, hogy a „baloldal” emberének tekinti magát. Ha ezek után megkíséreljük tisztázni, hogy miféle értelme lehet ezeknek a kifejezéseknek a francia politikában, a következő választ adhatjuk: „jobb”- és „baloldal” fogalma átmenetben van, illetőleg voltaképp tetemesen meg is változott az utóbbi évtizedek folyamán, a nélkül, hogy erről a „platform” retorikája megfelelően tudomást vett volna. Azelőtt „jobboldal” a monarchikus és a klerikális nézeteket és ezeknek szószólóit jelentette. Azonban a mai Franciaországban a monarchista ideák nem játszanak többé szerepet, az egyház helyzete pedig éppen azáltal erősödött meg az utóbbi időben, hogy a maga törekvéseit világosan és félreérthetetlen módon elválasztotta a pártpolitikai vitakérdésektől. A republikánizmus tehát ma már éppoly kevésbé jelent baloldaliságot, mint ahogy a katolicizmus többé nem szükségképpen azonos egy „jobboldali” vagy „reakciós” politikával. Jobb- és baloldal ellentétei ma sovinizmus és pacifizmus, polgári demokrácia és szociális forradalom. Ezek szerint a francia politikában a „középutat” pontosan a radikálisok (radicaux-socialistes) képviselik, akik a külpolitikában hajlanak

némi nem egészen világos pacifizmus felé, a belpolitikában pedig egy szociális értelemben „haladó“ polgári demokráciát hirdetnek. Tardieu annak idején meg is kísérelte, hogy bevonja őket kormányába; hiszen nyilván jó szolgálatot tett volna neki e bevallott pacifisták támogatása, amikor a Young-terv ratifikációja s a Rajnavidék kiűritése volt a feladat. A radikálisok azonban kosarat adtak Tardieunek, mert, mint a kamara legnagyobb pártja, igényt tartottak arra, hogy ők alkossák a kormány gerincét és hogy a belső hatalom legfontosabb „emelyűje“, a belügyminisztérium nekik jusson, Tardieu pedig, aki maga akart úr lenni a házában, ezt a követelést nem volt hajlandó honorálni.

Minthogy ily módon Tardieu határozottan „jobboldali“ kormányt alakított, minthogy jobboldali többséggel volt kénytelen tető alá hozni programjának baloldali tételeit: sovinsztákkal a „háború likvidálását“ (a Young-terv életbeléptetését és a katonai garanciáknak pénzügyi garanciákkal való felcserélését), konzervatív burzsoákkal a társadalmi biztosítás haladó szellemű reformját, nem csoda, ha más kérdésekben, és pedig elsősorban a tengeri leszerelésnek és az olasz-francia problémák likvidálásának kérdésében kénytelen volt merevebb álláspontra helyezkedni, mint talán különben tette volna. Ilyenformán azonban, amikor már azokon a „baloldali“ feladatokon túl van, amelyek még elődeitől maradtak reá, könnyen érthető, hogy most már csak félvállról beszél radikális ellenzékével. Mert Tardieu dijoni beszéde, amelytől sokan a pártkoncentráció kibővítésére irányuló kezdeményezést vártak, voltaképp nem egyéb, mint nyílt hadüzenet a radikálisoknak. Nem kétséges: Tardieu són arra nem hajlandó, hogy nekik vágyaik állított tárgyát^ a belügyi tárcát átengedje, sem arra, hogy értük feláldozza többségének „jobboldali“ és „reakciós“ pilléreit, Marin és Fraiddin-Bouillon csoportját. Δ radikálisok, mondja Tardieu, ma nem kétszázan vannak, mint 1914-ben, hanem csak 115-én a 611 főt számláló kamarában. £ mellett napról-napra fogynak, mint a gyertyaszál: az utóbbi időben tartott pótválasztásokon 9 mandátumot vesztek s ebből hetet baloldali „szövetségeik“, a szocialisták szedtek el tőlük. £ szerint csak arról lehetne szó, hogy a mai kormánykoncentráció a radikálisokkal kiegészíttessék.

Tardieu nyilatkozatára a radikálisok választát Herriot volt miniszterelnök adta meg, pünkösd vasárnapján Salonban, a Rhône torkolatánál mondott beszédében. Herriot bizonyára nem joggal mutat rá arra, hogy Tardieu voltaképp az ő programjukat hajtja végre s bár ezek után nem egészen látszik logikusnak a vele való együttműködés gondolatát visszautasítaniok: a parlamentáris hagyományokban kétségkívül van alap arra, hogy a radikális párt e program végrehajtásának feladatát elsősorban magának vindikálja. Ha tehát, mondja Herriot, Tardieu mégis „jobboldali“ többséggel stabilizálta kormányát, nekik az a kötelességük, hogy szilárdul megszállják a „baloldali“ pozíciókat. Ezért továbbra is a szocialistákkal való kooperáció lehetőségét keresik és hangoztatják. Herriot e végből szükségesnek tartja a nézetek tisztázását, ők (a radikálisok) ragaszkodnak a magántulajdonhoz, amelynek diffúzióját akarják; hívei a honvédelem kiépítésének, amelyet éppen a béke biztosításának szempontjából nélkülözhetetlennek tartanak, és ellenségei az osztályharc gondolatának, mert úgy vélik, hogy ez ellentétben van a testvériségnek a francia forradalom által proklamált eszméjével és hogy Franciaországban, amely „mélysegesen individualista“, ez „a múlt idők szociológusaitól kölcsönzött avatag elmélet beleütközik a realitásokba, az élet állandó nagy átalakulásainak fényébe.“ Mint ebből kiderül, a radikális párt voltaképp minden ponton elméleti ellentétben van a szocialistákkal, azonban Herriot úgy véli, hogy „a távoli meg-

oldások tekintetében fennálló ellentét nem akadályozhatja meg az összes demokratáknak azt az összefogását, amelyet a józan ész követel. Vájjon az elméletek harcát akarjuk-e vagy a demokrácia haladását? Ez az egész kérdés veleje.“

Magyarul ez annyit jelent, hogy bár a radikálisok minden tekintetben más nézeten vannak, mint a szocialisták, mivel támogatásukra szükségük van, hajlandók nagylelkűen eltemetni ezt a „csak“ elvi ellentétet. Rossz nyelvek szerint Herriot-nak az elvi kérdések iránt tanúsított e nagy megvetésében közrejátszik a lyoni polgármesterség nem kicsinylendő pozíciója is, amelynek megtarthatása nagymértékben függ a szocialisták jóindulatától. Kétségtelen, hogy Herriot beszédében nagyon érdekesen nyilatkozik meg a modern demokráciának az a tendenciája, hogy elvi kérdések helyett személyi és klikk-érdekeket toljanak előtérbe.

Herriot Salonban igen diplomatikusan és előkelően fejezte ki nézeteit, annál leplezetlenebb cinizmussal nyilatkozott Léon Blum, a szocialisták vezére, pártja bordeaux-i kongresszusán. Blum világosan, sőt szándékos világossággal szegezte le újból a szocialistáknak a „taktikára“ vonatkozó álláspontját, amely még Kari Marxtól származik. „Baloldali“ burzsoá-pártokkal való együttműködés indokolt lehet minden esetben, amikor a szocialisták előnyomulását a polgári politika megosztásával elősegíti. Mint-hogy azonban éppen ezek a „szövetségesek“ azok, akikről a szocializmus legkönnyebben hódíthatja el a szavazatokat, a velük való „együttműködés“ semmiesetre sem mehet odáig, hogy megakadályozza a szocialistákat a — fölfálásukban. A szocialista párt a legjobb úton van, hogy kerületek egész sorát elhódítsa a radikálisoktól, de egyelőre nem kívánja a radikális párt pusztulását, mert ez utóbbi viszont könnyebben hódíthat „jobboldali“ szavazatokat, mint a marxisták.

Ámde talán még Blum beszédénél is érdekesebb és tanulságosabb volt az, amit Ramadier „elvtárs“ mondott, aki legnagyobb hévvel kelt a radikálisokkal való „együttműködés“ pártjára. A radikális propaganda, mondotta Ramadier, teremti a legkedvezőbb légkört a szocialista eszmék terjesztése számára. A radikálisok akaratlanul is a szocialistáknak dolgoznak: ők valóságos előretolt rohamcsapatai a szocialistáknak, akiknek sikerein és holttestein át jut a marxista hullám előre. Nyilvánvalóan vitathatatlan igazságok ezek. Nem nagy bók a „polgári radikalizmus“ híveinek ítélőképességére, hogy e számtalanszor elmondott és demonstrált igazságok dacára mai napig is szívesebben keresik „balfel“ barátaikat, mint „jobbfelé“, ha választásra kerül a sor.

Egyébként a szocialista kongresszusra beígért nagy szenzáció ezúttal elmaradt. Az volt a hír, hogy a párt ezúttal nyíltan szakítani fog a „biztonság“ francia tézisével és a véderő leszerelése mellett foglal állást. Minthogy azonban a jobbszárny vezére, Renaudel — akit egyszer a „Humanité“, a francia kommunisták lapja „a nemzetközi reakció utazó ügynökének“ nevezett el — egyúttal a hadibudget előadója a francia kamarában és van olyan jó militarista mint maga Poincaré, ennek a rezolúciónak erőltetése pártszakadás veszedelmét idézte volna fel. Ezért a leszerelés kérdését a pártkongresszus, jól bevált recipe szerint, kiadta tanulmányozás végett az országos tanácsnak, vagyis a bürokrácia nyelvén szólva, „ad acta“ tette.

A POLITIKAI VITA állítólag arra való, hogy a vitatkozók egymást és közönségüket észszerű érvekkel győzzék meg a maguk álláspontjának helyességéről. E helyett a mai demokratikus világfórumokon a „vita“ gyakran nem egyéb, mint formulák szembeállítás, az érvelést pedig a formulák állhatatos ismétlése helyettesíti. Ebben a tekintetben különösen tanulságos a franciák kitartó küzdelme annak a tételnek győzelméért, amely a katonai

leszerelést a „biztonságitól teszi függővé. Hogyha valaki azt az állítást meri megkockáztatni, hogy az általános biztonság csak az általános leszerelés gyümölcse lehet, a francia sajtó méltatlankodva feleli: „Hogy lehet ilyet állítani! Hiszen leszerelni nem lehet addig, amíg a biztonság nincsen meg.“ A biztonság megszerzésének a francia felfogás szerint két útja van: az egyik a „garancia-paktumok“ rendszerének kiépítése, a másik a mennél nagyobb erővel való fegyverkezés. Ezt a két módszert a francia külpolitika két intézője, Briand és Tardieu ügyes munkamegosztással képviseli. Briand „Paneurópa“-terve is végeredményben nem egyéb, mint szellemes kísérlet arra, hogy az összes európai hatalmakat bevonja egy általános garancia-paktumba, amelynek az lenne a célja, hogy Franciaországnak és szövetségeseinek az áhított biztonságot megszerezze.

Azt azonban, hogy ha méglesz a „biztonság“, le fognak szerelni, a franciák egy szóval sem mondják. Ellenkezőleg: Tardieu már említett dijoni beszédében igen határozottan foglalt állást a fegyverkezés — hogy úgy mondjuk — „szentségének“ tételé mellett, ők békét akarnak, mondotta a francia miniszterelnök, de a békemunkában való részvétel legfontosabb feladatának azt tekintik, hogy gondosan őrködjenek a maguk biztonságán. „A békének nemzetközi organizációja — úgymond — csak akkor ér valamit, ha erős népeket társít, amelyek éppoly hathatósan képesek a közös biztonság megeremtéséhez járulni, mint ahogyan azelőtt a maguk biztonságát fenn tartották.“ Ezért: 3½ milliárd hitel a francia határok megerősítésére, az egész francia hadifelszerelés reorganizációja s ezért a „szilárdság politikája“ Londonban, ahol Franciaország nem engedett el egy tonnát sem abból, amit a maga szükségleteinek biztosítására szükségesnek tartott.

Tardieu e dijoni megnyilatkozásával érdemes és tanulságos szembe-állítani az olasz szenátus külpolitikai vitájában elhangzott két beszédet: Grandi külügyminiszterét és Sdaloja szenátorét.

Grandi sajnálattal mutat rá arra, hogy Franciaország következetesen elutasította Olaszországnak minden kísérletét a közöttük levő nézeteltérések elhárítására. Beszédéből világosan kitűnik, hogy a paritás elvének érvényre-juttatását Olaszország azért kénytelen követelni, mert nem tűrheti azt, hogy önkényes nemzetközi rangkülönbségek statuáltassanak. Ettől eltekintve azonban Itália nyilvánvalóan hajlandó volna ennek az elvnek gyakorlati alkalmazásától eltekinteni, hogyha Franciaország viszont kész volna méltányolni oly életbevágó olasz érdekeket, amelyek egyébként az 1915. évi londoni szerződésben az akkori antanthatalmak által elismerést is nyertek. Itt elsősorban a német gyarmatoknak, valamint a török birodalom letördelt részeinek elosztásával kapcsolatban Olaszországot megillető kompenzációkról van szó. Franciaország nem zárkozott ugyan el a tárgyalásoktól, de elég világosan értésükre adta az olaszoknak, hogy sem a tengeri leszerelés kérdésében, sem a gyarmati kérdésekben lényeges engedményekre nem kapható, e mellett elutasította azt az ajánlatot, hogy a vitás kérdéseket közvetlen tárgyalásokon, szakértők bevonásával és Nagybritannia közreműködésével beszéljék meg (e helyett a franciák csupán a rendes diplomáciai utakat akarják igénybevenni); végül visszautasították a franciák Grandinak azt a legújabb ajánlatát is, hogy a tervbevelt tárgyalásokra való tekintettel egyelőre tekintsen el mindkét hatalom attól, hogy a folyó évre előirányzott flotta-programmját végrehajtsa.

Ezek után Grandi azt kérdezi, nem jogos-e az olasz nép keserősége, hogyha azt látja, hogy miután példátlan türelemmel bizonyítékot bizonyíték után adott arra, hogy őszintén és komolyan akarja a leszerelést és hogy politikája a megértésre és békére irányul, mindazonáltal ismét csak őt akarják denúciálni a világ előtt, mint harcias és békédén elemet?

Grandi ily módon világos tanúságot tett hazája békés szándékairól, viszont Scialoja szenátor, aki évek bosszú során át nagy tekintéllyel képviselte hazáját a Nemzetek Szövetsége Tanácsában, a maga érett politikai bölcsességével a háború problémáját világította meg. A háború — mondotta — betegség, amelyről pontos diagnózist kell adni. Habár sok háborút csináltak, oktanul, a nagy háborúk nem így keletkeztek. A világháború mélyen nyugvó gyökerekből nőtt ki s nem helyes, ha okairól ma egyesek kicsinylőleg beszélnek. Ha el akarjuk kerülni a háborút, akkor alaposan tanulmányoznunk kell azokat a tényeket, amelyek háborúk okaivá lesznek és meg kell kísérelnünk kiküszöbölni ezeket a kórokozókat. A Nemzetek Szövetsége alkotmányának alapvető hibája, hogy azt tételezi fel: az emberiség egyáltalában irtózik mindennemű fegyveres viszálytól. Ez azonban súlyos illúzió s az emberiség nem élhet illúzióknak, csupán komoly törekvéseinek.

A BOLGÁR KORMÁNY REKONSTRUKCIÓJA létrehozta az összes számottevő polgári pártok koncentrációját a régi tapasztalt parlamenti politikus, Liapcsev vezetése alatt. E mellett Cankovnak és két társának belépése jelentékeny szellemi erőben és fiatal energiákban való gyarapodást jelent a bolgár kormánynak abban a pillanatban, amikor a jóvátételi kérdés végleges rendezésével az általános keleteurópai agrár-válságban nyakig ülő Bulgáriának, feltétlenül hozzá kell fognia a mezőgazdasági termelés újjászervezéséhez.

A bolgár Szobranje mai többsége: az ú. n. Szgovor voltaképp Cankov alapítása. Cankov, aki annak idején a Sztambulinszki-féle agrárkommunista rezsim megbuktatására szervezett puccsnak egyik főrendezője volt, a „dikta-túra“ ódiomát kifelé elkerülendő, parlamentáris formában építette ki az ellenforradalmi koncentrációt, amelynek élére állott. Minthogy azonban Cankov új ember volt a politikában s minthogy kormánya mégis csak kénytelen volt magára venni a forradalmi elemek kemény megrendszabályozásának felelősségét, Cankov nem sokáig tarthatta magát a polgári koncentráció élén s kénytelen volt átadni helyét a parlamenti taktika régi mesterének, Liapcsevnek. Cankov és csoportja azóta mind élesebben és élesebben foglalt állást Liapcsev kormányával szemben, ami a kormány többségének igen veszélyes lepadását vonta maga után. Liapcsev ismételen megkísérelte bevonni kormányába elszánt haragosait, de Cankov mindeztideig ragaszkodott ahhoz, hogy a reális hatalmat jelentő belügyi tárcát megkapja, ezt a követelést pedig Liapcsev nem volt hajlandó teljesíteni. Most azonban már egyrészt a gazdasági válság fenyegető réme, másrészt az új választások közeledése mindkét felet engedékenységre bírta. Cankov nem kapta meg a belügyi tárcát, de három miniszteri széket kapott, ami alig harminc főt számláló csoportjának aránytalanul erős képviselőlet biztosít a Szobranjében.

Az új kormány személyi összetételében nevezetes az, hogy tíz tagja között nem kevesebb mint öt az egyetemi tanár. Manapság, amikor gazdaság- és pénzügytechnikai kérdések uralkodnak a belpolitikában, a szakértő intellektueleknek ez az előnyomulása nem meglepő jelenség. Más kérdés az, hogy a parlamentáris rendszer mennyire fér össze a szakértő kormányzás szükségességével. A pusztá logika a mellett szólna, hogy a népparlamentek, ha akadályozzák a cél- és szakszerűség érvényesülését a kormányzásban, károsak — ha nem avatkoznak a kormányzás vitelébe, fölöslegesek. Annak biztosítására pedig, hogy a parlamentek csak azt akadályozzák, ami helytelen s azt ne akadályozzák, ami helyes, sajnos, nincsen mód. A logika tehát ellensége a parlamentarizmusnak, de a logikának kevés szerepe van a közéletben és nem oktanul, mert mint Montesquieu mondotta: a politikában az észszerűség túltengése sem kívánatos.

A ROMÁN RESTAURÁCIÓ egyelőre a Maniu-rendszer megszilárdításával ért véget. A felületes szemléletre kissé naivnak és nehézkesnek látszó erdélyi politikus az idők folyamán a politikai taktika valóságos mesterének bizonyul, aki mellett a „liberális“ és egyéb balkáni kóklerek nagyon szánalmas szerepet játszanak. Carolt hazahozni Romániába nem volt veszélytelen manőver, hiszen az egykori trónörökös erős akaratú egyéniségnek bizonyult, akit a „nagy“ Bratianu azért tolt félre, mert féltette tőle a maga és barátai korlátlan uralmát. Azonban a száműzött herceg mindenképpen Damokles kardjaként függött a román politikusok feje felett s amilyen mértékben fogyott a Maniu-rezsim nemrég határtalan népszerűsége, oly mértékben nőtt a rokonszenv Carol távoli romantikus alakja iránt. Maniu úgy látszik belátta, hogy jobban jár, ha ő hozza vissza a legitim királyt, mintha valamelyik politikai ellenfele fogja ellene ezt az adut kijátszani: pl. Avarescu, aki általában Carol bizalmas emberének számít.

Carol sokat tanult a száműzetés alatt s talán az angol trónra került Hannoveri-ház példája lebegett előtte, amikor megpróbált megszabadulni attól a veszedelemtől, hogy merőben egy párt királya legyen. A koncentrációs kísérlet azonban — amely Fresan tábornok megbízásával önkénytelenül Primo de Riverát és Zsifkovicst juttatta eszünkbe — balul ütött ki s Maniu visszajött, egy tekintélytelen régenstanács és egy komplikált udvari kamarilla helyett egy energikus és népszerű uralkodóval a háta mögött. E mellett megszabadulván saját bizalmi emberének, Szaraceanunak régensségétől, megszabadult attól az összeférhetetlenségtől is, amely miatt régi munkatársát, Popovicit nélkülözni volt kénytelen s a becsvágyó caranista miniszter, Madgearu, aki egy ideig már Románia pénzügyi diktátorának szerepében pózolt a világ előtt, most hirtelen ismét eltűnik e premier plánról.

Valószínű, hogy e változás javára lesz Romániának nemcsak azért, mert az új Maniu-kormányban ismét nagyobb tért foglalnak a magasabb fajsúlyú erdélyi politikusok, hanem azért is, mert a király támogatása nagyobb függetlenséget biztosít majd a kormánynak s ez talán ezután inkább lesz képes megtenni olyan lépéseket, amelyek bölcsőbbek és helyesebbek, mint amilyen népszerűek.

ARÁNYLAG KEVÉSBBÉ ismert körülmény, hogy a Britbirodalomnak egyiptomi, indiai, palesztinai problémái mellett újabban még egy máltai problémája is van. Málta a napóleoni háborúk óta van Nagybritannia birtokában: ott építették ki az angolok harmadik nagy középtengeri flottabázisukat. A lakosság, mintegy 230.000 lélek, faji leszármazás szerint erősen mixtum compositum, nyelve sémi dialektus, amely állítólag az egykori karthágói nyelvnek arab idiómákkal való keveredéséből állott elő. A lakosság művelt elemei általában olaszul beszélnek, de újabban az angol nyelv is nagy mértékben hódít tért. A kolóniában a brit uralom képviselői mellett a legnagyobb hatalmasság a római katolikus egyház. A háborút követő években Máltát is megszállotta a politikai demokrácia utáni vágyakozás s a kolónia kapott is 1921-ben szabályszerű „alkotmányt“ (kétkamarás képviselettel és parlamentáris kormánnyal), amely megosztja a politikai főhatalmat a birodalmi (katonai) kormányzó és az autonóm kormányzat között.

A parlamentáris kormányzat bevezetésével eo ipso kifejlődött Máltában is az Állam és Egyház egymásközi viszonyának jól ismert problémája s különösen mióta Lord Strickland áll az ügyek élén, mindinkább kiélesedő konfliktus jött létre. Strickland jó katolikusként tartja magát, de mint a polgári kormányzat feje, szükségesnek tartotta, hogy határozottan megvonja a határokat, amelyek között az Egyháznak egy modern államban szerinte meg kell maradnia. A mai demokratikus világban az ilyen termé-

szetű súrlódások szükségképp sokszoros visszhangot kapnak, mert mind-egyik fél kénytelen a maga nézeteit a nagyközönség előtt vindikálni és míg a tárgyalószobákban hűvös meggondoltság és előkelő, udvarias modor uralkodik, a fórum atmoszférája az éles és nagyhangú retorikát, a küzdő felek egymásgyalázó kirohanásait váltja ki.

Állam és Egyház ellentétének hevesebb kirobbanására a következő incidens vezetett: Mikaleff atya, franciskánus barát és máltai brit alattvaló valami fegyelmi vétség megtorlásaképpen rendfőnökétől azt a parancsot kapta, hogy vonuljon a rend messinai kolostorába. Mikaleff megtagadta az engedelmességet s a máltai kormánytól kért védelmet. A máltai kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy Mikaleff, mint brit alattvaló nem kényszeríthető arra, hogy a birodalom területét elhagyja: amit viszont az egyházi hatóságok úgy értelmeztek, hogy Lord Strickland kormánya megakadályozza egy egyházi felsőbbség fegyelmi intézkedésének végrehajtását. Ezek után a máltai püspökök május 1-én pásztorlevelet adtak ki, amelyben Lord Stricklandet az Egyház ellenségének nyilvánították és exkommunikáció terhe alatt megtiltották híveiknek, hogy a közeledő választásokon Lord Stricklandet és pártját támogassák.

Strickland s a brit kormány a Vatikánnál keresett orvoslást ez ellen a lépés ellen, ámde a Szentszék — bár Mgr. Robertson apostoli delegátussal a máltai kormány sikerrel kecsegtető tárgyalásokat folytatott egy konkordátum megkötéséről — alighanem a máltai püspökök panaszai alapján, „persona ingrátának“ minősítette Stricklandet s kijelentette, hogy vele nem tárgyal.

A vita e ponton, mint a június elején publikált angol Kékkönyv tanúsítja, holtpontra jutott, de, amint ez már ilyenkor lenni szokott, az ellentétek kicsapnak medrűkből és széles ártereket öntenek el. A kontroverzia nemcsak a brit korona és a Vatikán között kelt súrlódásokat, hanem még azzal is fenyeget, hogy az angol-olasz viszonyba is disszonanciákat kever. Strickland kormánya sokat tett az angol nyelv nagyobb érvényesüléséért: mondván, hogy a máltaiaknak mindkét: olasz és angol nyelv egyformán idegen, de mint brit alattvalók, több hasznát vehetik az angolnak, így érthető, hogy most már az angol uralom megszüntetése és Olaszországhoz való csatlakozás mellett is hallatszanak hangok s a nacionalista érvek jól ismert tárházában ezúttal már egy geológiai argumentum is megjelenik: az egyik fél azt állítja, hogy Málta földje „eredetileg“ az olasz félszigethez, a másik, hogy az afrikai kontinenshez tartozott. A román és cseh nacionalisták szégyelhetik magukat: hol vannak az ő ezeregynéhány év előtti politikai kapcsolatokra épített érvek a geológia évmillióitól?

A KASTÉLYTÓL A TELEKI-TÉRIG

NÉHÁNY évvel ezelőtt alkalmam volt látni egy különös magyar Úrikastélyt. Cseréppel volt fedve, de a tető egyharmadrészét már elhordta a szél; hegyoldalba építve, egyik oldaláról földszintes volt, a másik oldaláról emeletes. A földszinti szobák, amelyek valamikor eseléd-, inaslakásul szolgáltak, átalakítva istállókká, az emeleti szobák ablaktáblái vagy hiányoztak vagy töredezetek voltak, sőt volt olyan ablakszárnny is, amely fűlsarkvason kapaszkodva lógott a levegőben. A kopott kastély körül néhány akácfa, távolabb kis gyümölcsös, néhány zöldségtábla és rengeteg csalán, bogáncs, csicskó, keserűlapu. A kastély úrnője egy idősebb, fáradt idegzetű özvegy-asszony már nem tudta rendbentartani a gazdaságát, még megmaradt néhány hold földjét s bepólyált fejjel sétált a magas, hűvös, biedermeier bútorokkal díszes szobákban, maga is, mint gazdasága és ismerős-köre, várva a végpusztulást, amelynek múlhatatlanul és gyorsan be kellett következnie. A szép, százesztendőös bútorok régi kézimunkákkal letakarva, a falakon zenélőórák, olajnyomatok, halványkék és világos-rózsaszín akvarellek, metszetek, faragott vagy ökörszemes rámban, a vendégszoba asztalán kis bibula-névjegyartó, tálcáformájú, feneke üveggel letakart akvarell, magas széle márványpapírral, szegletein vászonnal beragasztott keménypapír. A vitrinben alt-wien porcellán, néhány csiszolt üveg, színes pohár, rózsaszínre festett, defántcsont-Imezkéekkel díszített fapersely és sok mindenféle kedves csecse-becse. A könyvtár már a padláson volt, hatalmas ládába csomagolva.

Hogy a könyveket is megnézzük, fölmentünk a hatalmas, tágas padlásra, amelynek hiányos tetőzetén keresztül gyönyörű kilátás nyílt a hegyes-erdős vidékre. Vagy hatvan nagy láda sorakozott itt egymásután, odébb egy halomban búza, a gerendákon koszorúba, füzérekbe kötve hagyma és kukorica. Hogy az egerek itt bőségben élnek, arról hamarosan volt alkalmunk meggyőződni. Szomorú látvány tárult dénk, amikor a ládákat fölbontották. Ez a család éveken, talán évtizedeken át nem adott, nem ajándékozott el és nem dobott ki semmit. Ami megkopott vagy csak átmenetileg is fölösleges volt, ládába és padlásra került. Végvászon, ruhára való selyem, posztó s egy háztartáson belül elképzelhető mindenféle használati tárgyak voltak itt ládába szegezve és tönkremenne, mert például az összehajtogatott selyem a hajtásnál úgy ment szét, mintha már fel lett volna darabolva. A könyvesládákban Széchenyi, Jósika első-kiadások, almanachok, kézzel írott kis verseskönyvek, csipkés szegélyű színes meghívók, üdvözlő-kártyák, nagyobbára vízfoltosan, a könyvek jórészt csonka-kötetekben, roman-

tikus metszetek égháborúval, tűzvésszel vagy igen finom arcú, halavány nő kissé molett portréjával, nagyobb darabok Budavár visszafoglalásával s egyéb történeti jelenetek megörökítésével. A kastély, a lakás és a padlás kis biedermeier-múzeum volt, egy jómódú nemescsalád utolsó száz évének ízléstörténete modellekben bemutatva, amelyet érdemes lett volna lefényképezni minden részletében. Mert darabjai szétszóródtak s ezt ugyanígy megegyeszer összeállítani alig lehetne. Amikor ugyanis egy év múlva, a nyáron újra meglátogattuk, már nem volt meg, csak egy szoba bútor, az is a legújabb keletű újbarokk. A kastély úrnője télen szorultságában felhívta a vidék műkereskedőjét s jórészt neki, részben másoknak eladta ingóságait. A biedermeier-lakás piacra került: vagy a Teleki-térre vagy a Belváros műkereskedőinek boltjába, vagy a m. kir. Postatakarékpénztár zálogházának napi árverésére, vagy ennek vagy az Emst-Múzeumnak értékesebb darabokkal foglalkozó aukciójára.

Igazi, nem hamisított értékes régiségek ilyen helyekről, gyakran a főúri kastélyok lomtáraiból kerülnek elő. A Dunántúl egyik nagy történeti nevet viselő mágnás családjánál látható két hatalmas (méreteire pontosan nem emlékszem, de úgy rémlik 3X4 méter nagyságú) gobelin. Ezt a két gobelint a lomtárból egy műértő arisztokrata mentette meg, aki kíváncsiságból átnézte a hatalmas lomtárat s több becses dolgot hozott belőle napvilágra.

Hogy családoktól vándorútra kelnek a műkincsek, az érthető és az egész világon mindenütt így van. Annál különösebb és érthetlenebb, hogy egyházi műemlékekkel is gyakran találkozunk a piacon, bár ma már ritkábban, mint a kommún utáni években, amikor az ócskás piacokon, a Teleki- és a Haller-téren, de műkereskedőknél is sűrűbben fordultak elő templomi tárgyak. Ezek részben harctéri zsákmányok voltak, részben pedig olyan tárgyak, amelyeket kegyesüzletekben ma is bárki megvásárolhat. De a szokványos darabokon kívül előfordultak régi emlékek is, amelyekkel éppen olyan szabadon kereskedtek, mint a ma megvásárolható kegyeserekkel. Ennek a magyarázata a háborún és a kommunizmuson kívül az, hogy régebben, amikor muzeális érzék még kevésbé volt a társadalomban, egy-egy templom renoválása alkalmával kiselejtezték a kopott, régi dolgokat s az öreg templomok barokk faszobrait elajándékozták azoknak, akik a templom renoválására nagyobb összeget adományoztak. Esztergom megyében privátházakban ma is találkozni még barokk angyalkákkal, bűnbánó Magdolnákkal s szentekkel, de a kiselejtező egyházközség mentségére említsük meg, hogy azok a szobrok, amelyeket alkalmam volt látni, a XVIII. század második feléből valók s különösebb, nagyobb értéket nem képviseltek. A szebb, értékesebb egyházművészeti emlékeket, mint általában a műkincseket amerikai műkereskedők ügynökei szokták volt összevásárolni, akik egyidőben a nagy mesterek képein hívül különösen régi miseruhákat kerestek. A lapok tudósítása szerint a Mátyás király-féle nagydobróci miseruhát is egy amerikai magyar műkereskedő szerezte meg s juttatta egyik műgyűjtő magyar mágnás birtokába. Általában Amerika csak a legnagyobb ritkaságokat és értékeket veszi. Egyidőben a klasszikus ókori görög-római szobrok

nem nagyon érdekelték ügynökeit, kik inkább barbár dolgokra vadásztak. Hogy a külföldi ügynököknek mi mindent sikerült nálunk összedniük, az talán sohasem fog kiderülni, de hogy a leletekkel magánemberek üzérkednek s nem juttatnak el mindent azonnal a múzeumhoz — mint az angyalföldi hallstatti edények megtalálásakor is láttuk —, az kétségtelen és hogy a nagyértékű, ritka régiség itthon marad-e, rendeltetési helyére, a múzeumba kerül-e vagy külföldre, az attól függ, hogy mennyire hozzáértő és milyen lelkiismeretű embernek a kezébe jut s mennyiben sikerül kijátszani a hivatalos közegek éberségét. Lelkiismeretes ember, már csak a saját érdekében is, legelőször a Magyar Nemzeti Múzeumhoz fordul régiségével, mert ott pontos és megbízható szakértői véleményt, becsületes árat, vagy hasznos útbaigazítást kaphat az értékesítésre.

A RÉGISÉGNEK, ócskaságnak, ha megindul vándorútján, legelső állomása a Teleki-tér.

A főváros legrágább és legelőkelőbb temetője mellett hatalmas térségen, alacsony sátrak, bódék lapulnak itt egymásután és uralják azt az egyemeletes, vöröstégla csarnokot, amelyet ócskástözsdének neveznek. Ezek a bódék és sátrak a legtarkább változatosságban mutatják be egy nagyváros lakásainak, háztartásainak, műhelyeinek és üzleteinek teljes berendezését, mert nincs olyan lakás- vagy üzletberendezési, háztartási vagy üzleti cikk, amelyet itt meg ne lehetne találni. Mindenemű ócska ruha, ágynemű, dísz tárgy, luxuscikk, gyakran régi rendjelek, műtárgyak és bazári haszontalanságok a legnagyobb összevisszaságban és változatosságban. A sátrak közti sikátorokban szegény emberek tömegei hemzsegnek: munkások, akik itt vásárolják be háztartási és ruhaszükségeiket, munkanélküliek, akik eladják holmijukat vagy, ha már ezen túl vannak, itt lézengenek, hogy trógerolással egypár krajcárt kereshessenek kenyérre. Villamoskalauz, rendőr, illami, városi és vállalati altisztek, kishivatalnokok, havi száz pengő körüli egzisztenciák mint vevők vagy eladók szintén sűrűn fordulnak itt meg, s olykor némi változatosságot hoz e tarka tömegbe egy-egy jól öltözött úr vagy úrhölgy, aki antik bútort vagy műtárgyat keres. Ámde elkésett, mert letűnt az a legendás kor, amikor a Teleki-téren potom áron Rembrandt-képet lehetett vásárolni s a bazári bútor árának a feléért vagy negyedéért Mária Terézia-korabeli szép hasas szekrényeket, cifra empire-t vagy leginkább finom egyszerű biedermeiert. Ma az antikvitások között az új barokk-stílusú bútorok dominálnak, ami itt is csak ócskaságnak számít és a Teleki-tér kereskedői son értékelik. Ha véletlenül idekerül még egy-egy szép stílusos bútor, a handlé, hogy gyors üzletet csináljon, azonnal kihívja reá a belvárosi műkereskedőt, akivel állandó összeköttetésben van, viszont a belvárosi műkereskedő is kiad ide az ócskásbódéba olykor bizományba nehezen eladható bútorokat, mert újabban, a régiséghamisítás klasszikus korszakában, sok régiséggyűjtő jobban bízik a régiség valódiságában, ha az az ócskáspiacon kerül a szeme elé, mint ha nagy műkereskedésben s ugyanazt, amit a műkereskedésben nem vett volna meg, itt mint megbízható régiséget szívesen vásárolja meg drágábban.

206 bolthelyiség van a Teleki-téri zsidótelepen, amelyekben 240 zsidó folytatja a zsidóságot. A boltok itt évi 400—700 P között ingadoznak. A kereseti viszonyok jelenleg rosszak, de a legkisebb forgalom mellett is elérhető napi 10—30 P, azonban azoknak a zsidóknak, akiknek megfelelő raktárak van, természetesen sokkal nagyobb a kereseti lehetőségük. Az ószeresek (a várost járó handlák) száma jelenleg 1442, akik a városban összeszedett ócskaságokat az ószerescsamokban adják el. A főváros legújabb szabályrendelet-tervezete értelmében az ószeres ipart csak az gyakorolhatja, aki magyar honos és hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy ragályos betegségben nem szenved, továbbá nemzeti szempontból igazolja megbízhatóságát. Ezek arcképes igazolványt kapnak. Régészeti és műbeccsel bíró tárgyakkal nem kereskedhetnek. Vásárolniok csak lakásban vagy üzletben szabad, az udvaron nem. A vétel napjáról, órájáról és helyéről jegyzőkönyvet kell vezetniük.

Az ócskásbódék után a város közepe irányában, a rongypiacon innen, folytatása van a Teleki-piacnak: hatalmas élelmiszerpiac, amelyen különösképpen minden olcsóbb, mint másutt, még a hús és szalonnafélék is — mintha ezekből sem a javát árusítanák. Az élelmiszerpiac mellett húzódik el egy nagy virágpiacon, amelynek kereskedői részben a közeli nagy dísztemető, részben a rákoskeresztúri köztemető miatt, amelyhez a villamos e piacon fut keresztül, jelentékeny forgalmat bonyolítanak le. A teret körülvevő hatalmas bérkaszányokban s a szomszédos utcákban vannak a kereskedők, főképpen a műkereskedők, asztalosok raktárai és lakásai, pincében műhelyei, főként asztalosműhelyek, melyekben a régi tört-, pattogott furníru bútorokat újra furnírozzák s a laikus gyűjtők számára antikmintájú bútorokat gyártanak. Ezen a vidéken szoktak tanyázni a vidékről a fővárosba érkező, munkát kereső munkanélküli kubikosok százai, akik míg munkát nem találnak — ez pedig olykor hetekig eltart —, fagy és éjszakai hidegek ellen bundáikban, szürekben, eső ellen az ócskásbódék széles ereszei vagy ernyői alatt keresnek védelmet. Itt, a szabad ég alatt főzik meg a tarhonya- vagy lebbencslevest, amíg a hazulról hozott szalonnából tart, jó zsírosán, később annál vékonyabban. Az ócskáspiac egyik sarkában üres fuvaroskocsik, stráfszekerek állnak sorba, de a kocsisok, a környék szokása szerint, kiállanak az út szélére és szölgatják a járókelőt, hogy nem fuvarost keres-e? Általában ezen a vidéken könnyen megszólítják az emberek egymást. Ha valaki végigmegy a Teleki-tér egyik sarkától a másikig, minden bódé előtt megszólítja az ócskáskereskedő vagy a felesége vagy a leánya, hangos szóval dicsérve portékáját, megszólítja a fuvaros és igen könnyen megtörténhetik, hogy megszólítja a detektív, kiknek fajtájából természetesen sokan tartózkodnak itt, hol nagy a tömeg, mely túlnyomórészt kétségbeesett, de részben mindenre képes, mindenre kapható letört emberekből áll.

A kommunizmus utáni években a Teleki-térnek veszedelmes konkurrens támadt a külváros egy másik hatalmas terén, a IX. kerületi Haller-téren, amelyen az országos vásárokat szokták tartani. Ez a piac, amelyen csak hadirokkantnak adtak iparendélyt, a kommuniz-

mus utáni években rohamos fejlődésnek indult, bódé bódé után keletkezett s a forgalom igen jelentékeny részét elvonta a Teleki-tértől. Ez az üzletág sok szegény hadirokkantnak jelentett a háború utáni években gondtalan életet. Különösen nagy arányúvá fejlődött ki a zсібaj, a mozgó piac, amelyre a külvárosok szegény népe s a devalvált fizetésű tisztviselők nagy tömegekben hordták vagy küldték ki apró ingóságait. Ez a rongypiac azonban csakhamar tönkrement, mert a bódék tulajdonosai, bár egzisztenciájukat a zсібajjal kapcsolatban kifejlődött óriási forgalomnak köszönhették, féltékenykedni kezdtek a zсібajra s testületileg követelték a hatóságoktól annak betiltását. A főváros tanácsa engedett kívánságuknak, betiltotta a zсібajt, vagyis az iparigazolvány nélkül árusítóknak a vevőkkel közvetlenül folytatott kereskedését, de ezzel aztán meg is szűnt minden forgalom, a vevők-dadók elmaradoztak a Haller-piacról s áthúzódtak a Teleki-térre és a kispesti ócskáspiacra. A Haller-piac kereskedőbódéi rövid virágzás után teljesen tönkrementek, becsuktak s a pár évvel ezelőtt még hatalmas, nagyforgalmú ócskás piac helyén ma alig húsz bódé tengődik. Ezen a téren tartják a pesti országos vásárokat, amelydere főként a Pesttől délre fekvő községek népe jön be, de ott látni a Ferencváros, Józsefváros egyszerű szegény népét is, amely inkább megszokásból megy a vásárba, hiszen itt, a sátrak alatt nem talál semmi olyan cikket, amdyet üzletben éppen olyan olcsón meg ne tudna venni. Ezek a vásárok valamikor igen jelentékenyek voltak, de ma, amikor már az ügynök fidun is mindenkinek a házához vagy legalább is minden falu Altosához eljuttat mindent, amikor a közlekedés egyszerűsödésével, olcsóságával lehetővé vált a környék népe számára a fővárosban vásárlás, — elvesztették jelentőségüket. Itt van a szénapiac is, amdynek szintén nincsenek már meg a régi méretei: a konflisok, fiakkerek, gummirádlisok helyét elfoglalta az automobil.

A környék és a vidék városaiban rendszerint az élelmiszerpiaccal együtt vagy közvetlen a mellett van az ócskás piac, a szerény emberek egyik menedéke, kaszinója és fő bevásárlóhelye. Bármennyire törődnek is a köztisztasággal akár a fővárosban, akár a vidéken, ez szokott lenni a város legpiszkosabb, legegésztelenebb és legveszedelmesebb része. Nem is szólva arról a faunáról, amely az ócska ruhákban és bútorokban tanyázik, csak arra a fertőzési lehetőségre mutatok rá, amely a ragályos beteg lakásából kihozott ruhaneműekben lappang. Vidéken, kellő szakértelem hiányában még gyakoribb az eset, hogy az eladók potom pénzen adják tovább nagy értékeiket. Legutóbb például a debreceni „zсібogón“ i P 20 fillérért kelt el egy ütött-kopott régi hegedű, amelyről azután kiderült, hogy 1700-ból való mesterhegedű, amelyen — az újságok híradása szerint — szerencsés vevője 10.000 pengőn adott túl.

A RÉGISÉG, értékes ingóság a következő módokon indul vándorújára: gazdája múzeumnak, ismerősöknek, gyűjtőknek ajánlja fel megvételre, — felhívja reá a műkereskedőt (ha nem igazi régiség, hanem csak ócskaság, a handlét), — vagy ha reméli, hogy vissza tudja még váltani, becsapja zálogházba, de újabban a leggyakoribb, hogy beadja a m. kir. Postatakarékpénztár napi árverésére vagy aukciójára. Ha ért valamit a

régiséghez és tudja vagy sejti műtárgyának az értékét, ismerősnél és kereskedőnél is megkapja a valószínű érték felét, kereskedőnél inkább csak a negyedét, mert a kereskedő, ha nincs reá azonnali biztos vevője, rak-tárra vásárol, pénzt bizonytalan hosszú időre, sokszor kényes, könnyen sérülő, sőt megsemmisülő áruba fekteti be (porcellán, fayence, majolika, kristályüveg, színespohár), tehát a kockázat nála a normális kereskedői százalékkal elérhető hasznot nem éri meg. Az ismerős gyűjtő is szereti az alkalmi vételt, s hacsak nem jótékony akar lenni, alig ad többet érte, mint a műkereskedő. A handlé viszonteladóknak vagy a zsibajon olcsón vásárlóknak adja tovább a portékát, tehát szintén nem adhat érte értékével arányban álló összeget, nem is szólva arról, hogy maga is nyomorúságos szegény ember, aki kis pénzzel dolgozik s csekély tőkét nagyon óvatosan kockáztatja.

A felsorolt értékesítési lehetőségek között a legjobb és legmegnyugtatóbb az, ha az eladó műtárgyait a m. kir. Postatakarékpénztár aukcióira, egyszerűbb hétköznapi cikkeit pedig a napi árverésre adja be. Mindkét helyen hites becsüsök állapítják meg a beadott tárgyak értékét; ennek megfelelően állapítják meg a kikiáltási árat. Az aukcióra vagy napi árverésre elfogadott tárgyakról nyomtatott katalógus készül s az árverésen résztvenni szándékozók részben a katalógus, részben a kiállított tárgyak megtekintése alapján érdeklődni kezdenek egyik-másik darab iránt s ha több érdeklődő van egy-egy tárgyra, megtörténhetik, hogy a kikiáltási becsár többszörösén kél el a beadott vagyontárgy, oly áron, amelynek csak igen kis hányadát érhetne volna el műkereskedőnél. Elsőrangú műtárgyakat az Emst-Múzeum is elfogad aukcióira s itt mint a Postatakarékpénztár aukcióin is nem egyszer európai viszonylatban is eseményt jelentő műtárgyak kerülnek kalapács alá. Persze valamennyi aukción megtörténhetik az, hogy kikiáltási áron sem jelentkezik érdeklődő, a műtárgy visszamarad s tulajdonosa, ha helyzete okvetlenül kényszeríti a műtárgy értékesítésére, kénytelen az előző módzatok valamelyikéhez folyamodni. Viszont az is nem egyszer megtörténik, hogy az aukción egészen jelentéktelen tárgyak a vevőtől túlértékeltetnek s egyszerű kis tételek magas árakat érnek el, mert pl. két vagy három árverezőnek szüksége van az árverelt darabra sorozata kiegészítése, teljesebbé tétele szempontjából, vagy mert az árverezés, a verseny hevében egymást túllicitálják az érdeklődők. A Vigyázó-féle ingóságok májusban tartott árverésénél a mutatósabb darabok jórésze a hivatalosan megállapított becsámak a dupláján kelt el. A közönség nagy része, különösen a proccolók, akik szeretnek műtárgyaikkal s azok előkelő eredetével dicsekedni, szívesen adták meg a kikiáltási, reális becsár dupláját vagy többszörösét. De. Így van ez különösen a nagy valeuröknél, a ritkaságoknál általában. Néhány évvel ezelőtt például egy kétszemélyes téte-á-téte meisseni porcellánszer-vizt 56 millió papírkoronára vertek föl az érdeklődők az egyik magán-aukción, akkora összegre, amekkorát abban az időben évi fizetésül élveztek jobballású állami tisztviselők. A vevő ez esetben egy ismert belvárosi műkereskedő volt, aki egy gazdag gyűjtő megbízásából licitált, tehát az 56 millió vételárhoz még hozzá kell számítani néhány percent kereskedői hasznot is.

A m. kir. Postatakarékpénztár eddig ötvennégy aukciót rendezett. Az utolsó aukció most folyt le ez év tavaszán. Az aukciókról díszes, illusztrált katalógust szokott kiadni, az árverésre kerülő tárgyak pontos leírásával s a hivatalosan megállapított becslés feltüntetésével: „Munkácsy Mihály (1844—1900). Tanulmány Pilátushoz. Olajfestmény. 46X37. J. 1. j. — 2800 P.“ — „Munkácsy Mihály (1844—1900) után Unger William. Iskola előtt. Rézmetszet. 21X17. 6 P.“ — „Díszkard, ezüst véretekkel. Bécsi Ötvösmunka, 1846. Egykorú tokban. 240 P.“ — „Váza fedővel, porcellánból, bronztalapzaton. Sévresi bélyeggel. Egy pár. 700 P.“ — „Beludzsisztán-összekötő. 200X125 = 2.50 m.. 250 P.“. Kiváló szakértők, becsüsök állapítják meg a műtárgyak milétét, ők írják le, ők állapítják meg a legalsó kikiáltási árat. Így a katalógus kitűnő kalauz az aukciókon, ahol a darabszám 3000—5000 között szokott mozogni, s kitűnő ár- és értéktájékoztató a nagyközönség számára, amely régiségei, ritkaságai értéke felől tájékozatlan. A kalauz kíséretében végigévezett aukció sokszor felér egy-egy műtörténeti tanulmányúttal, amelyen megismerheti az érdeklődő a csiszolt színes poharak, porcellánok, majolikák, fayenceok, ónmázás edények, régi cserepek, szőnyegek, ékszerek, képek, szobrok, könyvek különböző fajtáit, ezek keresettségét, értékét s az itt szerzett tanulságokat vásárlás vagy eladás alkalmával hasznára fordíthatja. Az érdeklődés, a verseny egyidőben oly nagy volt itt, hogy kereskedők is gyakran folyamodtak az értékesítésnek ehhez a módjához, oly magas árakat érve el licitálással, amelyet üzletükben sohasem mertek volna kérni. Az ugratás az árverési szabályok szerint tilos ugyan, tilos „mindenféle összebeszélés vagy vállalkozás, mely arra irányul, hogy harmadik személyeket szerfeletti magas vételár kínálására rávegyen és ilykép megkárosítson, tilos mindenféle az árverési eredményt befolyásoló összebeszélés, a nyereségben való osztozkodás vagy jutalom vagy előny ígérese“, de éppen ez a tilalom mutatja, hogy talán elő szokott fordulni, bár e cselekmények az 1879. évi XL. t.-c. 128. §-a alapján minősülő és büntetendő kihágások. De mégis ez a hely az, ahol műtárgyakat, értékeket a legnagyobb megnyugvással Vehet és adhat el mindenki, bár a Postatakarékpénztár óvatosságából elhárítja magáról a felelősséget a katalógus leírásaiért s a szakértők esetleges tévedéseikért, kivéve azon eseteket, ha a vevő hiteltérdemlően igazolja, hogy a megvásárolt ékszer vagy műtárgy hamis vagy lényeges hibája van s mégis valódinak. hibátlannak kiáltották ki, vagy a szakértő az ingó tárgy meghatározásánál lényegesen tévedett. Becsáron alól a beadón tárgyakat in nem szabad eladni. A vevő árverési járulék címén a vételár 8 százalékát fizeti s azonkívül a fényűzési vagy forgalmi adót.

A POSTATAKARÉKPÉNZTÁR ÁRVERÉSI KÖZLÖNYÉNEK ezévi április 30-i száma, mint már említettük „a néhai gróf Vigyázó Ferenc hagyatékából származó és a m. kir. Postatakarékpénztár árverési csarnokában 1930. évi május hó 6-, 7-, 8-, 9-én és 10-én... árverésre kerülő különféle ingóságok jegyzékét“ közölte, széles körökben keltvén érdeklődést a kalapács alá kerülő tárgyak iránt, mert mindenki azt remélte, hogy a dűsgazdag s különösen felbecsülhetetlen értékű könyvtáráról híres főúr hagyatékából kényes ízlésű műgyűjtőket is kielégítő

műtárgyakért való versengésre nyílik alkalom. A katalógus és a kiállítás nagy csalódást okozott, mert a „különféle ingóságok“ egy nagy, de annál egyszerűbb grófi háztartás és lakás berendezési tárgyai voltak, ócska ruhától, használt fehérneműtől kezdve kispolgári szalonbútorokig, úgyhogy — igen helyesen — nem is aukciót rendezett belőle a Postatakarékpénztár, hanem árverést, amelyen nagobbára csak kis egzisztenciák vettek részt. Égész sereg abrosz, asztalkendő, lepedő, konyharuha, „dobozban pamutok, selymek és cérnák“, párnahuzat, babakelengye, télikabát, frakk, klakk, szmoking, „különféle hőmérő 18 darab“, stb., stb. került itt árverésre, értékesebb ezüstneműek, porcellánok, fegyverek, bútorok, nipppek társaságában s ha a katalógus fel nem hívja rá a figyelmet, sohasem tudtuk volna meg, hogy itt egy gazdag főúri család ingóságai kerültek kalapács alá. (A nagy értékek, a muzeális becsű tárgyak a Magyar Tudományos Akadémia, illetőleg az örökösök birtokába jutottak.) Ez esetben az eladók jobban jártak, mint a vevők, de a fordított eset is éppoly gyakori, amikor a vevők örülhetnek az olcsó vásárnak. A Vigyázó-hagyaték ingóságai-
ból 64.000 P-t vettek be. Egy-egy aukción a forgalom végösszege 60.000—200.000 pengős határok között szokott váltakozni. A múlt évi novemberi aukción 186.000 pengő volt a bevétel az elaukcionált ingóságokból, de ezen az aukción egy nagy magángyűjteményt is értékesítettek, amelynek eladásából 141.000 P folyt be.

A Postatakarékpénztár általában igen nagy jelentőségű átalakulást hozott a műkereskedelemben s az ingóságok piacán, mert lelkiismeretes, becsületes működésének máris megvan azaz eredménye, hogy reálisabbá tette a kereskedelemnek ezt az ágát. A megszorult ember már nincs kitéve az óvatosan vásárló kereskedő zsugoriságának vagy kapzsiságának, mert a Postatakarékpénztár kitűnő szakértői tájékoztatják őt az éppen elérhető legnagyobb vagy valószínű árakról s az aukción ezt az árat, sőt ennél jóval magasabbat is elérhet. A Postatakarékpénztárnak nem érdeke az, hogy a műtárgyknál kihasználja akár egyik, akár másik fél tudatlanságát, de ilyent mint állami intézmény non is tehetne; ő egyszerűen csak becsül és közvetít s az a célja, hogy a vevő is, az eladó is meg legyen elégedve. Szociális szempontból megbecsülhetetlen, nagyjelentőségű munkát végez, sok elszegényedő úri családnak biztosította s biztosítja azt, hogy családi kincseikért reális árat kapjanak. A közvetítő kereskedelem kétségkívül sokat vesztett vele, de azok az emberek, akiket anyagi helyzetük ingóságaik eladására kényszerít, mindenesetre hálásak lehetnek, hogy a megalázó házalás, alkudozás helyett hivatalosan, diszkréten és előnyösen tudják értékesíteni ingóságaikat.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEIT

lásd f. é. májusi számunk 104. oldalán.

AZ INDIAI ALKOTMÁNYREFORM

INDIA kormányzatának kérdése a háború utáni idők életbevágóan súlyos problémái között is a legaggodalmasabbak és leginkább megoldhatatlannak látszók egyike a brit birodalom sorsának intézői számára. India a brit korona legnagyobb ékessége, hatalmának jelképe, gazdagságának forrása, kulturális rendeltetésének legfőbb feladata; Amerika elvesztéséért az uralkodó felfogás szerint India meghódítása volt a kárpótlás és soha, amióta a római birodalom megdőlt, európai nemzet nem tett nagyobb lépést a fehér faj erkölcsi és szellemi fölénye által megszabott cél felé, mint Anglia, indiai uralmának 150 esztendeje alatt. India évezredes története alatt nem volt példa az anyagi fejlődés és kulturális haladás oly korszakára, amilyenben része volt a Pax Britannica idején s most e felfelé ívelő fejlődés csúcspontján a brit anyaország annak kénytelen tudatára ébredni, hogy az a föld, amely dicsőséges, áldozatrakész munkájának színhelye volt, ahol számtalan akadállyal dacolva, újabb és újabb küzdelmekben lépésről-lépésre vitte diadalra a civilizáció zászlaját, uralmát elnyomásnak, fiait betolakodó idegeneknek látja és érzi és tömegeinek indulatát éppúgy, mint legjobbjainak képességeit annak a mozgalomnak szolgálatába állította, amelynek célja: elszakadás Angliától India népének függetlensége és önkormányzata nevében.

Anglia politikai közvéleményét teljesen áthatja annak tudata, hogy nemcsak az anyaországnak érdeke az, hogy India ki ne essék a brit államközösségből, hanem elsősorban magának Indiának úgyszólván léte és további békés fejlődésének lehetősége függ a brit uralom eredményeinek megőrzésétől, s azért India elszakadásával, mint belátható időben bekövetkezhető eseménnyel senki sem látja szükségesnek számolni. Ez a felfogás Anglia részéről korántsem jelent magabizást vagy azt, hogy India sorsának intézői nem számolnának annak az ú. n. nacionalista mozgalomnak jelentőségével, amely India köz- és magánéletének minden terén megnyilvánul s amelynek fegyvertárában a magasröptű spekulációtól a tömegindulatok féktelen rombolásáig a politikai küzdelem minden eszköze feltalálható. Annak felismeréséből, hogy Indiát gazdasági és politikai szükségszerűségek szálai fűzik az anyaországhoz, Westminster felelős államférfiam nem azt a meggyőződést merítik, hogy indiai kérdés nincsen és a meglévő állapot fenntartása elegendő a boldoguláshoz, hanem erőt merítenek ahhoz, hogy megkíséreljék a sérelmek orvoslását oly megoldás keretében, amely meghagyná Indiát a brit birodalom kötelékében, de egyszersmind tágabb körben engedné érvényesülni azokat a törekvéseket, amelyek a nacionalista mozgalom rügói.

Hogy e feladat nagyságát és megoldásának nehézségeit méltányolhassuk, legalább főbb vonásaiban tisztában kell lennünk India földrajzi, politikai és társadalmi szerkezetével. India területe megközelíti Európáét (Oroszország nélkül), s e külön világrésznek is beillő területen az emberiség összességének egyötödresze él. India, lakosainak faji és nyelvi széttagoaltsága folytán is inkább mondható világrésznek, mint országnak: népessége kétszáznál több nyelven és tájszóláson beszél; közös irodalmi nyelvük nincsen, ennek feladatát, hála az indiai kormányzat által folytatott közművelődési politikának, leginkább az angol nyelv látja el, amelyen azonban a férfilakosságnak alig másfél százaléka, a női lakosságnak csak 0.2%-a tud írni-olvasni. További széttagoaltságot idéznek elő a vallási különbségek, amelyek között a hinduk és mohamedánok évszázados ellentéte elsőrendű fontosságú politikai tényező, továbbá a hindu társadalmi berendezkedés legjellegzetesebb intézménye, a kasztrendszer. Ez utóbbi mélyen gyökerezik a hindu vallás tanaiban és a legújabb kor politikai mozgalmának sorsára is európai ember számára csaknem érthetetlen behatással volt. Politikai szempontból leglényegesebb a Brit-India és az ú. n. indiai államok közötti felosztás, amelyet állandóan szem előtt kell tartanunk, ha India sorsáról szólunk. Az indiai államok ugyanis, amelyek India területének mintegy harmadát, lakosságának pedig közel negyedrészt foglalják magukban, nem részei a brit birodalomnak, területük nem brit terület és lakosaik nem brit állampolgárok. Ezek az államok saját, többnyire abszolút uralkodók alatt, akik a brit Koronával szerződéses viszonyban állanak, belső ügyeikre nézve teljes önállósággal bírnak és e jogállásuknál fogva rájuk nem terjedhetnek ki a brit kormányzatnak a brit-indiai területek igazgatására vonatkozó rendelkezései: tehát kívül esnek az indiai alkotmányreformok körén is.

Ezt a fajilag, nyelvilag, társadalmilag és politikailag ily sokféle tagolt földrészt Anglia oly módszerrel kormányozza, amelyre ráillik az 1926. évi londoni birodalmi értekezletnek az egész brit birodalmat jellemző kijelentése: nem hasonlít valójában semmilyen fennálló vagy a múltban kipróbált politikai szervezethez. Mindenekelőtt egyedülálló sajátosság, hogy India kormányzata egészen 1858-ig, vagyis mintegy 80 esztendeig forma szerint kereskedelmi célokra alakult magántársaságnak, az East India Company-nak kezében volt, amelynek a nagy brit hódítók, Clive és Warren Hastings csupán alkalmazottai voltak. Igaz, hogy már Fittnek 1784-ben elhangzott kijelentése szerint Anglia, mint „trustee“ erkölcsileg felelős India kormányzásáért és hogy ennek megfelelően a társaság felett gyakorolt felügyelet mind szorosabbá és közvetlenebbé vált, mígnem 1858-ban India formálisan is állami igazgatás alá került, amire közveden okot az ú. n. mutiny, a nagyszabású katonai zendülés adott. Ezen időpont óta India sorsának legfőbb intézője a brit miniszteri ranggal bíró indiai államtitkár, aki közvedenül felelős a Westminster parlamentnek és a mindenkori angol kormány tagjaként az összkormányval együtt változik.

Az indiai államtitkár hivatása, hogy összekötő kapocsként működjék a brit kormány, ill. parlament és az indiai közigazgatás helyi szervezete között, amelynek feje az alkirály címet viselő főkormányzó,

„a legdíszesebb és legfelelősségteljesebb méltóság viselője a birodalom tengerentúli szolgálatában“ Az alkirály télen Delhiben, nyáron a magaslati helyen fekvő Simla-ban székel keleti pompájú udvartartással körülvéve, valóságos uralkodó módjára, azonban a szokásos uralkodói funkciókon kívül igen fontos kormányzati teendőket is vég: állására csaknem kivétel nélkül a történelmi hagyományokkal bíró angol mágnás-családok egyik legkiválóbb sarját szemelik ki s a jeles alkirályok hosszú sora legfényesebb bizonyítéka az angol arisztokrácia uralkodásra temettségének. Az alkirály mellett mintegy minisztereiként az úgynevezett „tanács“ tagjai működnek, mindegyikük egy-egy reszort feje gyanánt; a külügyi tárca teendőit maga az alkirály végzi. A törvényhozás munkáját két részből álló törvényhozó testület látja el: mind az ezidőszerint 145 tagból álló „törvényhozó gyűlés“, mind a kb. 60-tagú „államtanács“ nagyobb részben választott, kisebb részben kinevezett tagokból áll, utóbbiak ismét vagy „hivatalos“ vagy „nem hivatalos“ tagok. Az alsóbb háznak elvben korlátlan törvénykezdeményezési joga van s csupán egyes taxatív megállapított tárgykörökre nézve szükséges az alkirály beleegyezése ahhoz, hogy a gyűlés törvényhozási jogát gyakorolja. A parlamentáris kormányzat elve azonban két irányban szenved lényeges áttörést: elsősorban azzal, hogy a végrehajtó hatalom feje, az alkirály és miniszterei, a „tanácstagok“ nem felelősek a törvényhozó testületnek s így állásuk független attól, vajjon bizalmát bírják-e vagy sem. A másik lényeges korlátozása a törvényhozás jogkörének az, hogy minden oly esetben, amidőn az alsó kamara valamely törvényjavaslatot elvetett, az alkirály, annak ünnepélyes kinyilvánítása (certification) mellett, hogy a javaslat elfogadása „Brit Indiának vagy bármely részének biztonsága, nyugalma vagy közérdeke nézőpontjából lényeges fontosságú“, a javaslatot a törvényhozás megkerülésével törvénybe iktathatja. Mindkét kamara összetétele magán viseli az indiai társadalom széttagoltságában gyökerező nehézségek nyomait: külön képviselőik vannak a mohamedán kisebbségeknek, az „anglo-hinduk“-nak nevezett félvér euráziaiaknak, a tulajdonképpeni európai közületiek s bizonyos tekintetben az érdekképviselési rendszer is érvényesül. A választójog bizonyos alacsony vagyoni cenzushoz van kötve, amely azonban a nagy tömegek teljes nincstelenségé folytán elegendő ahhoz, hogy 240 millió lakosból mindössze 1,150.000 választója legyen a Törvényhozó Gyűlésnek, az államtanácsnak pedig, amelynek választott tagjait magasabb cenzushoz, ill. bizonyos egyéb minősítéshez kötött választói joggal bíró személyek választják, mindössze 17.000 a választója a tulajdonképpeni Brit-Indiában és 15.000 Burmában.

EZT AZ ELÉGGE BONYOLULT alkotmányos rendet, amely egyesíti magában a népképviselés, érdekképviselés, hivatalnokkormányzat, parlamentarizmus, rendeleti úton való jogszabályalkotás és az európai jogfejlődés sokféleségéből merített egyéb jelenségek jellemvonásait, csupán a háború utáni első nagy alkotmányreform teremtette meg. A háború előtti évtizedekben az indiai nacionalista mozgalom, bár szinte évről-évre erősödni látszott, inkább a faji egyenlőtlenségek elleni küzdelem-

ben és a hindu vallási és művelődési eszmények ápolásában látta céljait, mint a politikai önállóságra való törekvésben. Az utóbbi évek eseményeinek középpontjában álló nemzeti „Congress“ a nyolcvanas évelőre visszamenő működésének első időszakában sohasem mulasztotta el határozataiban kifejezést adni elismerésének az iránt a munka iránt, amelyet Anglia Indiának anyagi és szellemi jóléte érdekében végzett. Igaz, hogy közvetlenül a háborút megelőzően, különösen a Dél-Afrikai Unióba kivándorolt hinduk jogállása körül keletkezett harc folytán, amelyben az azóta oly sokat emlegetett Gandhi első vezéri babérjait aratta, elmérgesedett a viszony a mértékadó indiai politikusok és a brit kormányzat között, de a háború kitörésével a hazafias lelkesedésnek és az anyaországhoz való ragaszkodásnak hatalmas hulláma söpörte el az alig erőre kapott autonomisztikus vagy éppenséggel szakadár törekvéseket.

Amilyen örvendetes jelenség volt Anglia számára az indiai közvélemény hazafias magatartása, éppen Indiának a világháború küzdelmeiben való tevékeny részvételéből fakadtak a háború utáni súlyos bonyodalmak. Az amúgy is túltengésre hajlamos hindu önértet roppantul megnövelte az a látvány, hogy indiai ezredek — igaz, hogy túlnyomó részben a harcias határszéli mohamedán népek közül toborzottak — egyenrangú bajtársakként harcolnak angol csapatokkal vállalva a közös ellenség ellen, amiből — nem csekély túlzással — hamarosan azt következtették, hogy India közreműködése döntő jelentőségű volt a birodalom megmentése érdekében. Nem lehet csodálni, hogy indiai politikusok annak láttára, hogy Anglia kénytelen igénybevenni India katonai, sőt pénzügyi segítségét, hazájuk politikai alárendeltségét nem találták többé jogosultnak és hogy a háború elhúzódása sokakban megingatta a brit hatalom erejébe vetett hitet. Anglia a háborús megpróbáltatások idején szükségesnek látta, hogy számoljon az indiai közhangulat változásával: 1917 augusztus havában, amikor Anglia a tengeralattjáró hadjárat folytán legváltóságosabb óráit élte, Edwin Montagu indiai államtitkár szájából az alsóház ülésén elhangzott a sorsdöntő szó, amely szerint „Öfelsége Kormányának politikája, amellyel az indiai kormányzat is teljes mértékben egyetért, arra irányul, hogy az állami igazgatás minden ágában, folytonosan növelje az indiai elemek közreműködését és hogy az önkormányzati intézményeket fokozatosan fejlessze, azzal a szándékkal, hogy végül megvalósítsa Indiában, mint a brit birodalom szerves részében a felelős kormányzat rendszerét.“ Ez a kissé tekervényes mondat szerzőjének kijelentése szerint „a legjelentősebb nyilatkozat, amely India változatos története folyamán valaha is elhangzott“ és kétségtelen, hogy visszhangja a mai napig sem ült el. A benne foglalt programot Montagu és az akkori alkirály (későbbi Labour-kormánybeli tengerészeti miniszter) Lord Chelmsford még a háború alatt terjedelmes jelentésben kidolgozták és e jelentés volt alapja az 1919. évi indiai alkotmánynak, az ú. n. Montagu-Chelmsford reformnak.

E reformnak korszakalkotó újításai nem annyira India központi kormányrendszerének az előbbieken már vázlatosan ismertetett rendezésében, hanem inkább azokban az intézményekben lelhetők fel,

amelyeket Brit-India egyes tartományaiban a valódi önkormányzat felé mutató irányban meghonosított. Brit-India kilenc ú. n. kormányzói tartományának (ideértve a földrajzilag és fajilag Hátsó-Indiához tartozó Burma-t) mindegyikében a központi törvényhozásénál jóval szélesebb körre terjedő választójog alapján választott tartományi törvényhozás működik, amelynek jogköre már megközelíti az európai értelemben vett parlamentekét. A törvény ugyanis a tartományi kormányzati teendőket két nagy csoportra, az „átruházott“ és „fenntartott“ tárgyakra osztotta. Az előbbieket a törvényhozás tagjaiból kikerült s annak felelős miniszterek vezetése alatt álló tartományi minisztériumok látják el, míg a fenntartott ügyek intézése továbbra is a kormányzók által kinevezett hivatalnok-minisztereknek és ügyosztályaiknak kezében maradt. A felelős minisztériumok hatáskörébe utalt ügyek közül a legnevezetesebbek a helyi önkormányzat ügyei, a közoktatásügy, az egyetemi ügyek kivételével, a közegészségügy, az ős-termelés ügyei, bizonyos közmunkák és mindezen ügyekre vonatkozólag az adózás és végül a szeszfogyasztási adó. Mint e rövid felsorolásból is látható, a törvényhozás szándéka arra irányult, hogy elsősorban az olyan ügyek kerüljenek a felelős önkormányzat hatáskörébe, amelyek közvetlen helyi jelentőséggel bírnak és a legközvetlenebbül érintik a lakosság széles rétegeinek érdekét, amelyeknek jelentősége azonban rendes körülmények között nem terjed túl az illető tartomány határain. Ezzel szemben a „fenntartott“ teendőkhez tartoznak a rend fenntartását célzó rendőri közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a sajtórendészet, a börtönügy, az Indiában különös jelentőséggel bíró csatornázás és éhínségelhárítás, végül az indiai pénzügyi rendszer alapjának, a földadónak kivetése és kezelése.

Az állami igazgatás feladatainak e megosztása, az ú. n. diarchia volt az a kísérlet, amellyel Anglia az első lépést vélte megtenni az 1917. évi Montagu-deklaráció megvalósításának irányában. Bár maga a történelmi jelentőségű nyilatkozat is félre nem érthető módon hangsúlyozta, hogy a kitűzött cél csak fokozatosan, oly óvatos újítások útján érhető el, amelyeknek időpontját és mérvét a brit és indiai kormányzat egyetértőleg, az India sorsának irányításába bevonandó indiai elemek közreműködésével lesz hivatva megállapítani, a reform törvényerőre emelkedett alakja India politikai közvéleményében nagy csalódást keltett. Bármilyen mélyreható újítást jelentett a felelős minisztérium elvének — igaz, hogy részleges — bevezetése és bármennyire ki is domborította a törvény szövege a reform kísérleti és ideiglenes jellegét azzal, hogy tíz év elteltével, tehát 1929-ben, India kormányzatának kérdését minden téren újabb beható vizsgálat tárgyává rendelte tenni, — az önérzetes indiai politikusokat vérig sértette az újítások viszonylagos óvatosságában megnyilvánuló ítélet, amely Indiát a valóságos önkormányzatra meg nem érettnek bélyegezte. Így történhetett, hogy a reform nyomán fakadt az első politikai tömegmozgalom Indiában, az ú. n. „non-cooperation movement“, a magyarság által a Bach-korszakból jól ismert passzív rezisztencia mozgalma. A közjogi kérdések iránt anyagi helyzetüknél és műveltségük hiányosságánál fogva egyébkor közömbös tömegek megmozgatására az időpont felette alkalmas volt: a háborús évek

mesterséges jólétét követő pangás, az India lakosságának $\frac{4}{5}$ -részét tevő földműves lakosság megélhetését veszélyeztető rendkívüli szárazság és ama „spanyol-kór“ néven ismert járvány, amely a rosszul táplált indiaiakat milliószámra ragadta el, országszerte elégedetlenséget és a brit uralom jótékonyágába vetett hit megrendülését vonták maguk után. A helyzetet tetemesen súlyosbította, hogy a lakosság mohamedán része, amely a hindu többség túlkapásaival szemben a pártatlan angol közigazgatásban látta támaszát, Nagybritanniának Lloyd George miniszterelnöksége idején Törökországgal, a világ első mohamedán nemzetével szemben követett ellenséges politikája folytán, szintén elfordult Angliától és régi sérelmeit félretéve csatlakozott a hindu nacionalista táborhoz. A passzív rezisztencia hívei, akiknek szellemi vezére Gandhi, India lelki életének akkor már legfőbb irányítója volt, zászlajuk alá gyűjtötték az ország valamennyi elégedetlen és zavargásra hajlamos elemét.

A hindu nacionalista mozgalom, amely közvetlen céljának a sokféleképpen értelmezhető, önkormányzatot jelentő „swaraj“ megvalósítását vallotta, oly sokféle, gyakran ellentétes szellemi áramlatból táplálkozik, hogy ezek részletezése messze meghaladná e cikk kereteit. A hindu nemzeti öntudat ébredése, a történelmi múlt politikai és szellemi alkotásainak behatóbb tanulmányozása folytán éppen annyira elősegítette az idegen uralom elleni ellenszenv elterjedését, mint azok a modern demokratikus eszmék, amelyeknek propagálását leghatásosabban éppen maga az angol kormányzat mozdította elő angol nyelvű felsőbb iskolái útján, amelyekben a hindu ifjúsággal megismertették az angolszász politikai gondolkodás klasszikus termékeit. É szinte tragikus mozzanat, hogy t. i. az angol kormányzat éppen minden dicsőre érdemes civilizátori tevékenységével adta kezébe ellenségeinek a legveszedelmesebb fegyvert, más téren is felfedezhető. Nem lehet vitás, hogy India az elmúlt száz év alatt óriási haladt: hatalmas vasúti hálózat, nagyszabású vízszabályozási és csatornázási munkák és olyan ipar megteremtése, amellyel India az egész világ ipari államai között nyolcadik helyen áll, ékesszólóan hirdetik a brit uralom tetterejét és alkotó képességét.

Ha mégis mindezen soha nem álmódott fejlődés ellenére India népének anyagi helyzete és ezzel járó életszínvonala számbavehető mértékben nem javult, ez jórészt annak tulajdonítandó, hogy a brit fennhatóság alatt beállott teljes közbiztonság, belső háborúk megszűnése, szigorú közegészségügyi rendszabályok és különösen az évi esőzések elmaradása folytán gyakori éhínségek következményeinek az élelmiszerellátás és szállítás hatósági rendezésével keresztülvitt elhárítása a népesség szaporodását rendkívül meggyorsította, ami túlnyomóan mezőgazdaságból élő lakosság mellett nyilvánvalóan súlyos gazdasági következményekkel jár. Ilyen körülmények között nem lehetett nehéz dolga annak a propagandának, amely a brit uralmat politikai téren a hindu nép múltjához nem méltó szolgáltnak, gazdasági téren pedig a hindu tömegeknek az angol tőke általi kiszípolozásaként állította oda. Európai szemmel nézve csak az látszik szinte érthetetlennek, hogy az indiai ú. n. „szabadságmozgalom“ oly embert vallhat vezérének, mint Gandhi, aki

a mellett hogy kétségtelenül nagymestere a népies fantáziát foglalkoztatni hivatott színpadias jelenetek rendezésének (lásd a tengerparti sótermelést, a szövőszék melletti munkát a börtönben stb.), elsősorban valláserkölcsi s nem politikai jelensége az indiai szellemi életnek. A nacionalista mozgalomnak e sajátossága, amelyhez Európa történetében nehéz lenne párhuzamot találni, csak a vallási eszméknek a hindu tömegek lelki világában való uralkodó szerepével magyarázható: a hindu tömegek másnak, mint ősi vallási tanaiknak érdeken aligha lettek volna megmozgathatók s nem véletlen, hogy Gandhi kedvenc becsmélő jelzője a brit uralomról az, hogy „sátáni“.

A Montagu-Chelmsford-reformok életbelépése előtt Gandhi „non-cooperation“ jelszava részére megszerezte a nacionalista párt szervezetének támogatását és elérte azt, hogy a párt a reformok végrehajtása körüli minden közreműködést megtagadott és híveit arra utasítván, hogy a reform folytán megtartandó választások alkalmával a szavazástól tartózkodjanak, a központi és tartományi törvényhozások számára jelöltek nem állított. Így a testületekbe választott tagok gyanánt az egész vonalon ú. n. mérsékelt elemek kerültek, akik közelebről meghatározott pártállás nélkül már azzal a pusztá tényükkel, hogy a hivatalos nacionalista párt állásfoglalása ellenére jelöltséget vállaltak, a reformtörvény végrehajtása körül lojális közreműködésüket látszottak kilátásba helyezni.

AZ ÚJ ALKOTMÁNYOS REND értelmében elsőízben összeülő törvényhozó testületek a szélsőséges nacionalisták távollétében, a kezdet nehézségeit is figyelembevéve, általánosságban kielégítően működtek, amit a nyugodtabb közállapotok visszatérése és a nacionalista frontnak a hindu-muzulmán ellenségeskedések feléledése folytán bekövetkezett meggyengülése is előmozdított. A mohamedán népek szolidaritására felépített angolellenes ú. n. kalifátusi mozgalom elvesztette lába alól a talajt, amikor az új Törökország politikája vallásellenes irányba fordult és Musztafa Kanál nemzetgyűlése eltörölte a kalifátus intézményét. Mihelyt a mohamedán vezeték nem látták többé Nagy-Britanniában a mohamedán hagyományok legfőbb örök ellenségét, megszűnt a hindukkal együttműködésre való hajlandóságuk és újból kezdetét vette az ősi ellenségeskedés. A „mérsékelt“ irányzatot képviselő törvényhozások csak akkor kezdtek nagyobb mértékben ellenzéki hangulatot mutatni, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy a swaraj-párt a következő választások alkalmával ki fog lépni passzivitásából és a „mérsékelt“ képviselőkkel szemben hivatalos jelöltek szándékszik állítani, akik az indiai viszonyokhoz képest jól működő pártszervezet támogatásával könnyen elbántak volna minden olyan ellenjelölttel, akinek a brit uralom támogatását vethetik szemére. A swaraj-párt változott állásfoglalása annak a lelki folyamatnak tulajdonítandó, amely minden pártban bekövetkezik, ha a közéletben való részvételtől, valóságos vagy vélt sérelmek által indítva, időlegesen visszavonul: a párthívek annak láttán, hogy az állami apparátus közreműködésük nélkül is továbbműködik és hogy durcáskodásuk csak ellenfeleiknek válik

javára, mind erősebben követelték a „non-cooperation“ elejtését és a politikai életben való tevőleges részvételt. Ez az irányzat, amely Gandhi befolyásának átmeneti csökkenésével és a párton belül R. C. Das bengáliai ügyvédnek, az „aktivisták“ azóta elhalt vezetőjének uralomrajutását eredményezte, az 1923. évi „kongresszus“-on diadalmaskodott és a swaraj-párt elhatározta, hogy a következő választásokon résztvesz, bár azzal a nyíltan bevallott célzattal, hogy az új alkotmány működését a törvényhozó testületekben kifejtendő obstrukcióval lehetlenné tegye. Az új választások alkalmával a swaraj-párt jelentős sikereket ért ugyan el, de a mohamedán képviselők magatartása és különösen a törvényhozótestületek óvatos összetételénél fogva, csak egyetlen tartományban, az ú. n. Central Provinces-ban ért el olyan többséget, amellyel tartósan meg tudta akadályozni a diarchikus kormányzat keresztülvitelét. A kormányzat helyzete a szélsőséges ellenzéki pártnak a törvényhozásokba való bevonulásával mindazonáltal lényegesen súlyosbodott s mind a tartományi kormányzat, mind az alkirály ismételten kénytelenek voltak a certification-nal, a rendeleti úton való törvényhozásnak a jogával élni. A diarchia rendszere ellen legsűrűbben hangoztatott vád az volt, hogy a kormányzat pénzügyi tekintetben előnyben részesíti a „fenntartott“ ügyeket az „átruházott“-akkal szemben, amely — többnyire bizonyára csak képzelt — sérelemre a törvényhozások rendszerint azzal válaszoltak, hogy az átruházott ügyektől még a kormányzat által javasolt appropriációkat is megtagadták. Ugyanez maradt a helyzet az 1926-ban tartott harmadik választás után is, amelyből a tulajdonképpeni swaraj-párt ugyan meggyengülve került ki, de a pártból kivált ú. n. „nacionalista“ frakció, amelyet az anyapárttól csak árnyalati különbségek választottak el, legalább ugyanannyi tért hódított, amennyit a swaraj-párt veszített. A diarchia rendszere ilyen körülmények között, ha teljes csődjéről nem is szólhatunk, korántsem váltotta be a hozzáfűzött vérmes reményeket.

Az alkotmányreform nyugodt működését nagy mértékben hátráltatta a reformtörvénynek saját maga által megszabott ideiglenes jellege, amely abban a már érintett rendelkezésében jutott kifejezésre, hogy életbelépésétől számított 10 év elteltével a benne foglalt újítások újból tétessenek tüzetes vizsgálat tárgyává. Érthető, hogy e rendelkezés állandó nyugtalanság forrása volt s mind a központi, mind a tartományi törvényhozások ismételten sürgették a reformtörvény revízióját még a törvényszabta határidő eltelte előtt. A brit kormány végül engedett is ennek az óhajnak és 1927 őszén királyi kinevezés útján megalakult a „Statutory Commission“, Anglia első ügyvédjének, Sir John Simonnak elnöklete alatt. A bizottságban az elnökön kívül hat tag és pedig a lordok házának két tagja és két-két konzervatív és labour-párti képviselő foglalt helyet (az elnök a harmadik politikai pártnak, a liberálisoknak egyik vezetőembere). A bizottság feladata a királyi kinevező okirat szövegezése szerint az volt, hogy „tanulmányozza a kormányzati rendszer működését, a művelődés elterjedését és a képviselői intézmények fejlődését Brit-Indiában és az ezekkel kapcsolatos kérdéseket és tegyen jelentést arról, hogy egyáltalán és mily mérvben kívánatos a felelős kormányzat elvének megvalósítása.

illetőleg a felelős kormányzat már létező mértékének kiterjesztése, módosítása vagy megszorítása, ideértve azt a kérdést is, vajjon a helyi törvényhozásoknál kívánatos-e második kamara felállítása vagy sem“.

A Simon-bizottság összetétele és az általa végzendő feladat körülírása a swaraj-párt körében nem vált felháborodást keltett, különösen az a körülmény, hogy az India sorsára oly fontos feladatot kizárólag angolokból álló testületre bízta. Az angol kormány hiába hangsúlyozta, hogy parlamenti bizottságról lévén szó, tagjai csak parlamenti férfiak lehetnek, márpedig az alsóháznak egyetlen indiai tagja a bizottság kinevezése idejében Saklatvala kommunista képviselő volt, a lordok házáé pedig Lord Sinha emeritált hindu bíró, akinek kinevezésével a nacionalisták ügye vajmi keveset nyert volna és hogy a bizottság, helyszíni tárgyalásai alkalmával, a legszorosabb együttműködésre készül az indiai politikai élet hivatalos és nemhivatalos tényezőivel, — a swaraj pártja nem volt érvekké megközelíthető és kimondta a Simon-bizottság bojkottját. Gandhi pedig kiadta a jelszót, amely a későbbi eseményekre döntő befolyással volt: ha India alkotmánya az 1929. év végéig nem nyer rendezést oly módon, hogy India a brit birodalmon belül legalább az önkormányzattal bíró domíniumok jogállásának megfelelő helyzetbe kerül, megindul a kérelmetlen küzdelem a brit impérium ellen, minden rendelkezésre álló olyan eszközzel, amely összeegyeztethető Gandhi hitvallásának alaptételével, az erőszaktól való tartózkodással (non-violence). £ fegyverek legerősebbike s a hindu vérmérsékletnek legjobban megfelelő a „polgári engedetlenség“ (civil disobedience): adófizetés megtagadása, a közigazgatás és igazságszolgáltatás eljárásaiban a részvételtől tartózkodás, brit árucikkek bojkottja s még számos hasonló természetű előírás.

A kiküldött parlamenti bizottság mit sem törődve a swaraj-párt anatómiájával, hamarosan hozzálátott nem csekély munkájához, amely mintegy két esztendeig tartott, mely idő alatt a bizottság tagjai — kisebb-nagyobb zavargásoktól kísérve — két ízben hosszabb időt töltöttek Indiában, beutazván az országnak csaknem valamennyi fontosabb városát. A bizottság az indiai kormányzat támogatásával és a swaraj-párttól távolálló indiai vezetőférfiakkal karöltve, gyakran nyilvános tárgyalások alakjában folytatta munkáját, amelynek folyamán a legkiválóbb helyi szakértők bevonásával igyekezett megismerni az indiai helyzet szövevényes problémáit. A bizottság feladata a kapott utasításnak megfelelően kettősnek látszott: jelentést tenni az általa talált jelenlegi helyzetről s különösen a Montagu-Chelmsford-reform által létesített törvényhozótestületek működéséről, továbbá a közművelődés állapotáról, másodsor pedig javaslatot tenni a jövőre nézve, különösen abban az irányban, hogy az előző reform által a diarchia alakjában szűk keretek között létesített felelős parlamenti kormányrendszer megérett-e a továbbfejlesztésre. E kettős feladathoz képest a bizottság munkásságának eredményét két részben, két vaskos kötetben tette közzé, amelyek „áttekintés“, illetőleg „javaslatok“ címen jelentek meg és előreláthatólag sokáig legvitatottabb termékei lesznek korunk politikai irodalmának.

A BIZOTTSÁGI JELENTÉS közzétételét Indiában feszült érdeklődés előzte meg. A swaraj-párt a bizottság bojkottja által ugyan már előre állást foglalt a jelentés várható tartalmával szemben, a párt utolsó, Lahore városban tartott kongresszusa pedig a domínium-alkotmány elnyerésére Gandhi által tűzött határidő elteltével India teljes függetlensége mellett foglalt állást, azonban igen sokan voltak,— minden párton, — akik titkon reménykedtek, hogy a jelentésben foglalt javaslatok kiindulási alapul fognak szolgálhatni további békés tárgyalások számára. A nacionalista körök várakozását még jobban felcsigázta Lord Irwin alkirálynak jóval a jelentés közzététele előtt elhangzott nyilatkozata, amely szerint Anglia törekvéseinek végcélja, hogy India számára a többi domíniumhoz hasonló jogállást biztosítson. A közzétételt a legnagyobb titokban készítették elő: az Angliában készült példányok egy részét Indiába szállították, hogy mindkét helyen egy időben jelenhessék meg a mű: tartalmáról a legkisebb részlet sem szivárgott ki idő előtt.

Ilyen előkészületek után a közzétett jelentés az egész vonalon hatalmas csatlódást okozott. Az első kötetben foglalt, széles alapon nyugvó, tüzetes és alapos leírások nem állnak arányban a második kötet meglehetősen vérszegény és túlon túl óvatos javaslataival. A bizottság által kidolgozott alkotmányterv alap gondolata olyan közhely, amelyet India közjogi fejlődésének minden szemlélője már régen saját erejéből megállapíthatott, nevezetesen az, hogy India új alkotmánya az ország faji és földrajzi tagoltságánál fogva csak föderalisztikus alapon képzelhető el: ezt a felfogást megerősíti az önálló indiai államok helyzete is, amelyek számára a Simon-jelentés legszerencsésebb gondolatmenetében megnyitja a szövetségi alapon tervezett új Indiához való csatlakozás lehetőségét. Az egyes tartományokban a javaslat eltörölné a diarchiát mint gyakorlatilag be nem vált rendszert és minden téren a tartományi törvényhozásoknak felelős minisztériumokra bízna az ügyek intézését. A kormányok fennhatósága alá kerülnének a közbiztonsági szervezetek is, csupán a katonai ügyek lennének továbbra is kivéve mind a tartományi, mind a központi kormányzat rendelkezési köre alól, olyannyira, hogy ezentúl az indiai hadsereg főparancsnoka sem az alkirály „tanácsának“, azaz minisztériumának, sem a központi törvényhozásnak nem lenne tagja. A hadsereg dolgában a bizottság egyébként javaslataiban csak gyéren található határozott állásfoglalásra jutott: kertelés nélkül kimondotta, hogy az indiai elemek szaporítására irányuló minden ígélet ellenére is belátható időn belül nem lesz lehetséges a hadsereg vezetésének túlnyomóan angol jellegén változtatni, mert az indiai hadseregnek az ország védelmében életbevágóan fontos feladatát tekintve, e téren minden kísérletezés végzetes következményekkel járhatna. A központi kormányzat terén, érdemleges újítása a javaslatnak, hogy a központi törvényhozó testületet népképviselői alapon választott szervből az egyes tartományi parlamentek kiküldötteiből álló „szövetségi gyűlés“-sé alakítaná át, amely azonban nagy általánosságban ugyanazokat a jogokat gyakorolná, mint a jelenlegi „Legislation Assembly“; e mellett a központi kormányzat gépezete, ideértve a részben kinevezett állam-

tanácsot is, lényében változatlan maradna, csupán az alkirály tanácsának tagjait nevezné ki ezentúl maga az alkirály, az eddigi királyi kinevezés helyett. Az indiai kérdés lényegére, Indiának a brit birodalomban elfoglalt közjogi helyzetére nézve, a jelentés meglepően szűkszavú: az angol parlament végső fennhatóságát és az indiai államtitkár felügyeleti jogát úgyszólván teljesen kikapcsolja fejtegetése köréből s utóbbinak teendőit csupán a tartományi önkormányzat kiterjesztésével kapcsolatban kívánja némileg megszorítani. Az egész jelentésen egyébként vörös fonálként húzódik végig a bizottságnak az a meggyőződése, hogy minden közjogi újításnál fontosabb a közbiztonság és az állami gépezet zavartalan működésének minden körülmények között való megóvása: ennek megfelelően a javaslat érintetlenül hagyja az alkirálynak és a tartományi kormányzóknak kivételes hatalmát, amely őket a legfontosabb érdekek hathatós védelme körül ma is megilleti. A javaslat egyéb, különösen pénzügyi újításokon felül még Burmának mint földrajzilag és fajilag oda nem tartozó területnek Indiától való mielőbbi elkülönítését ajánlja.

Már e rövid ismertetésből is nyilvánvaló, hogy a Simon-jelentés lényegében konzervatív szellemű és a Montagu-Chelmsford-reformnál is sokkalta kevesebb újító kedvet és merészséget árul el. Ennek megfelelően indiai, éspedig nem csupán swaraj-párti lapokban a lehető legkedvezőtlenebb fogadtatásra talált. India közvéleményében a lahorei kongresszust követően megindult fokozott nacionalista agitációval járó, szinte mindennapos több-kevesebb vérontással kapcsolatos zavargások, Gandhinak széles néprétegek fantáziájára ható só- és szeszhadjáratai s végül a swaraj-mozgalom vezetőinek sorozatos letartóztatása és súlyos szabadságvesztésbüntetésekre elítéltetése rendkívül feszült hangulatot idéztek elő, amelyet a Simon-bizottság javaslatai csak abban az esetben enyhíthettek volna, ha félre nem érhető módon a teljes önkormányzat felé mutató újításokkal léptek volna fel. Miután ez nem történt meg, a jelentés közzététele csak olaj volt a nacionalista elkeseredés tüzeire: úgyszólván valamennyi indiai párt egyhangúan a javaslat ellen foglalt állást. Súlyosbítja a helyzetet, hogy az indiai angol társadalom, amely eddig is érthető módon legerősebb ellenzéke volt minden „indianizáló“ újításnak, szintén nem fogadta örömmel a jelentésnek a tartományi önkormányzatot kiterjesztő javaslatait és a forrongó vélemények forgatagába beledobta azt a jelszót, hogy brit részről nem jelent semilyen irányban megkötöttséget a jelentésben foglalt javaslat. Ebben a vigasztalannak látszó képben az egyetlen halvány reménysugár az ősszel az indiai kérdés megvitatása céljából összeülő értekezlethez fűzött várakozás, amely értekezlet a tárgyaló felek egyenlő voltát hangsúlyozandó, a „kerek asztal“ konferenciája (round table conference) néven ismeretes. Hogy ezen a nagyszabású tanácskozáson meg fognak-e jelenhetni tárgyaló felek gyanánt a swaraj-mozgalomnak ezidőszerint nagyobb részt börtönbüntetésüket kitöltő vezetői és hogy egyáltalán remény lehet-e valamilyen megegyezésre, mindez most még a jövő titka.

Egy azonban teljes bizonyossággal megállapítható. Sem a Simon-bizottság jelentése — akár abban az alakban, amelyben megjelent,

akár átalakítva, amikor nagyobb mértékben számot vetne a nacionalista kívánalmakkal — sem bármilyen más, akár a legtökéletesebben kidolgozott papirosalkotmány sem lehet alkalmas India válságának megoldására mindaddig, amíg azokban a férfiakban, akik az ország közvéleményének irányítását kezükben tartják, meg nem érlelődik az Angliával való békés és minden hátsó gondolattól mentes együttműködés szükségének meggyőződése. A legmesszebbmenő reform is halva születik, ha azokban, akik végrehajtására hivatva vannak, a leggonoszabb emberi szenvedélyek egyike, a gyűlölködés által diktált mindenáron való ellenzékieskedés szelleme uralkodik. Gandhi költői szépségű mondása szerint India bajára csak a „szívek változása“ hozhat enyhítő írt és bizonyos, hogy ilyen változásra a szembenálló felek mindegyikénél szükség van: de ha, amit India és az egész emberiség érdekében remélnünk kell, e változás valóban be is következik, a legnagyobb átalakuláson aligha azoknak a szíveknek kell majd át-esniük, amelyekre a „Mahatma“ metaforájának nyilat irányította.

DOMONY PÉTER

CAROL VISSZATÉRÉSE

DINASZTIÁBAN, vagy a trónöröklés rendjében történő változás mindig súlyos, forradalommal vetekedő baj. A forradalom akut, a trónöröklésben történő változás krónikus betegség, amely nehezen gyógyul. Romániában is súlyos politikai és erkölcsi pusztítást vitt véghez a trónöröklési rend megzavarása s csak reméljük, hogy Carol visszatérésével az ötéves epizód befejezést nyert. A visszatért király feje fölött elsuhan már annyi év, hogy nyugodtan üljön a trónon a jövőben, s a román nép is szerezhetett annyi tapasztalatot, hogy óvatosabban és több nyugodtsággal kezelje a dinasztia ügyét.

ROMÁNIA POLITIKÁJÁT a román állam megalakulása óta a két Bratianu, apa és fiú, vezetése alatt állott liberális párt intézte. Ha a párt uralmát néha megszakította egy-egy konzervatív kormány a múltban, vagy egy-egy néppárti kormány a jelenben, az csak interregnum volt, amely után újlult erővel vette kezébe a kormányt a liberális párt. A bölcs és energikus I. Carol idejében ez nem volt oly feltűnő, de mikor helyébe a korlátolt és gyöngé I. Ferdinánd lépett, Brátianu Jonel, az ifjabb, Románia teljhatalmú diktátora lett. Király és királyné reá és sógorára, Barbu Stírbevre támaszkodott; a kormányok úgy alakultak és váltották fel egymást, amint Bratianu diktálta; a parlamentek az ő képére voltak teremtvé s a kormányzat — bármely párt kezében lett légyen is az — az ő politikai erkölcei szerint folyt. Ferdinánd ányékkirály volt: nevében Bratianu uralkodott.

Felnőtt azonban lassanként a trónörökös, Carol, egy hevesvérű, intelligens, erejét érző ifjú, akinek nyíltsága és természetessége erősen hatott a népre, különösen az ifjúságra.¹ A trónörökös látta a dinasztia megszégyenítő helyzetét és mind erősebb undorral fordult el Brátianu hatalmaskodásától s a mindenható ember egyszerre szemben találta magát a fellázadt királyfival, aki függetleníteni akarja magát s aki egykor parancsoló ura, királya lesz. II. Vilmos és Bismarck emléke lebeghetett előtte.

Bratianu azonban nem azért volt elsőrangú balkáni politikus, hogy ne tudott volna módot találni hatalmának perpetuálására.

Carol hevesvérű ifjú volt s még 1918-ban megszöktetett és feleségül vett volt egy fiatal hölgyet, Zizi Lambrinót, akiről nemsokára lemondott s házasságra lépett Helena görög hercegnővel, s ettől kis fia, Mihály született.

¹ Lásd Jancsó Benedek: I. Ferdinánd román király halála és a trónöröklés kérdése című cikkét a „Magyar Szónie“ I. kötetének 1. számában.

Nemsokára ismét megjelent a színen egy hölgy, — s azt beszélük, hogy nem Brätianu tudta nélkül, — a szép, vöröshajú, elvált zsidó asszony, Mme Lupescu, s a trónörökös hamar elvesztette egyensúlyát. A kormány 1925 őszén a hölgyet tapintatosan Párizsba menesztette, de rövid idő múlva Brätianu a trónörökösöt is Londonba küldte, Alexandra anyakirályné temetésére, s a trónörökös nem jött többé vissza. Londonból Párizsba ment, ott találkozott Lupescunéval, azután Milánóba mentek s onnan 1925. december 28-án Carol elküldte királyi atyjának trónutódlási jogáról való lemondását. A királyi ház miniszterét, Hiottut, Brätianu bizalmasát küldték ki, hogy vele tárgyaljon.

A király azonnal koronatanácsot hívott össze. Bejelentette, hogy az apa érzelmeit alárendeli az uralkodóéknak s a történetek után azt kívánja, hogy a trónlemondást fogadják el. Csak Brätianu tanácsára tehette ezt. A koronatanács tagjai, Jorga és az erdélyi románok kivételével, szó nélkül beleegyeztek. 1926 január 4-én Brätianu két törvényjavaslatot terjesztett a törvényhozás elé: egyik a lemondásról szolt s trónörökössé deklarálta Mihályt, a másik, arra az esetre, ha Mihály még kiskorúsága alatt jutna trónra, megszervezte a régenstanácsot, melynek tagjaiul kijelölte Miklós herceget, Carol öccsét, Miron Cristeát, Románia pátriárkáját és Buzdugan semmítöszéki elnököt. A javaslatokat a liberálisok megszavazták.

Pár hónapra reá lejárt a törvényhozási ciklus és Brätianu,- bár bírta az uralkodó bizalmát és hatalmas többsége volt a törvényhozásban, lemondott és átadta helyét Averescu tábornoknak és néppártjának. A Carol-veszedelem elmúlt, mehetett pihenni, hogy pár év múlva visszatérjen és folytassa uralmát a bábkirály nevében. Az Adevérulban egy karrikatúra jelent meg, amely Brätianu falravetett árnyékát Averescu képében mutatja; de jelképezhetne volna az árnyék Ferdinánd királyt is.

A kormányváltás nyomában Maniu nemzeti pártja, amely a nagy pártok közül egyedül foglalt állást Carol mellett, szétzüllött; a párt egy része Goldissal Averescuhoz csatlakozott, karlista politikája pedig nem talált visszhangra az országban. A király erősen szenvedett fia száműzetése miatt, de visszacsinálni a dolgot nem merte.

Úgy látszott, hogy Brätianu politikája teljes sikert aratott.

A SORS ÚTJAIT azonban még Brätianu hatalma sem bírta előre megszabni.

1926 őszén az addig erőteljes királyon rákos betegség tört ki s gyorsan elhatalmasodott; tavaszra nyilvánvalóvá lett, hogy a vég nincsen távol. Azonnal megjelent Brätianu s Averescunak váratlanul fejére esett az a bizonyos téglá, amelynek Romániában „cărămida renumita“ a neve: hozta Hiottu, az uralkodóház minisztere a király elbocsátó levelét s mennie kellett. Brätianu sógorának, Barbu Stirbeynek koalíciós kormányalakítási komédiája után, június 22-én ismét Brätianu volt a miniszterelnök.

Egy hónap múlva, július 20-án, meghalt a király. Sokan tudtak róla, hogy a király utolsó napjaiban sokat szenvedett fiának távolléte és trónfosztása miatt. A Manoilescu per alkalmával — amiről később

lesz szó — egy levél került elő, amelyet a király utolsó napjaiban intézett volna Brătianuhoz: hogy másfél év után azt hiszi, hogy a trónfosztás nem fogja Románia nyugodalmas fejlődését szolgálni: „remélem, hogy az ön bölcsesége azt fogja diktálni, hogy az ország visszatérjen a régi rendhez...” Brătianu letagadta a levelet.

A trónöröklési rendben tehát nem történt változás: trónra lépett a kiskorú Mihály király s automatikusan életbelépett a régenség.

Brătianu kormányralépésével megindult ismét mindenféle titkos akció Carol visszahozása érdekében. Visszatekintve reájuk, azt a benyomást keltik, hogy mögöttük részben, egyének kalandos vállalkozásai álltak, részben a pártok politikai eszközül akarták kihasználni az ismét hatalomra került Brătianuval szemben. A Carollal való paktálás titka akkor pattant ki, amikor 1927 október 24-én Mihai Manoilescut, az Averescu-kormány volt pénzügyi államtitkárát, Párizs felől jöve a román határon „az állam alkotmányos rendjének megzavarásával” vádolva letartóztatták. A nemzeti párt éppen nagy akcióra készült a kormány ellen, monstre népgyűlést tervezett Gyulafehérváron s a kormány sajtója azzal gyanúsította Maniuékat, hogy a gyűlésen Carolt királlyá akarják kikiáltani; az ellenzéki sajtó azzal vádolta Brătianut, hogy Manoilescu börtönbevetésével meg akarja félemlíteni Őket.

Az ügyet maga a kormány vitte a törvényhozás elé és a kamara október 27-i ülésén sok bölcsesség hangzott el az állam biztonságáról, a korona sérthetetlenségéről, a nemzet egységéről, amellyel az ellenzék a népszuverénitást állította szembe és népszavazást követelt. Brătianu a következő szavakkal végezte beszédét:

„Minket mindenekfelett az a szándék vezet, hogy fenntartsuk az országban a rendet, s az a meggyőződés, hogy Románia nem királyválasztó állam s nem is akar az lenni. Azok, akik pártszövetkezők vagy bármi más úton erre törekednek, a törvényes és véglegesen megállapított rend ellen törnek és az állam biztonsága ellen cselekesznek, de akciójuk meg fog törni a törvény tekintélyén.

Ezt jegyezzék meg benn az országban... de az országon kívül is.”

Manoilescut haditörvényszék elé állították. Bűnössége, ha annak lehet nevezni, nyilvánvaló volt: iratokat találtak nála, amelyek bizonyították, s maga sem tagadta, hogy összeköttetésben áll Carollal s haza akarja hozni.

A kormány tájékoztatlanságból egy karlista ezredet tett a hadbíróság elnökévé s a bíróság felmentette Manoilescut.

Az ítélet hatalmas pofoncsapás volt Brătianura. A minisztertanács kommunikéje el is árulta Brătianu haragját:

„Az ítélet egy magábanálló esetre vonatkozik és nincs semmi befolyással a kormánynak arra az elhatározására, hogy ezután is ne kívánja a törvények alkalmazását mindenkivel szemben, aki az állam rendjét és biztonságát veszélyezteti.”

A parlamenttel pedig egy törvényt szavaztatott meg, amely súlyos pénz- és szabadságvesztés-büntetéssel sújtja azt, aki a dinasztikus rend megváltoztatására törekszik.

Ezzel be is fejezte Brătianu Carol elleni harcát. November 24-én meghalt. Váratlan haláláról mindenféle mese kelt s a nép között az a hír terjedt el, hogy megmérgezték.

BRATIANU HALÁLA gyökeresen megváltoztatta úgy az ország politikai helyzetét, mint a Carol-kérdést.

A nagyszabású államférfiúnak nem akadt méltó utóda. Az elhunyt kívánsága szerint, és jobb híján, öccsét Vintilát választotta elnökévé a párt s ő vette át a kormányelnökséget is. De Vintila össze sem hasonlítható Jonellel. A közvélemény szorgalmas, dolgozó, de korlátolt s ennek következtében makacs embernek ismeri, kiből hiányzik bátyjának államférfiúi fölénye és biztonsága. Háta mögött egy szerencsétlen pénzügyi politika áll, amelyet csak bátyjának hatalmas egyénisége tudott fedezni. Király tekintélye sem állt mögötte, s érezve veszendőbe indult népszerűségét, egymás után kereste a pártok támogatását, amelyek azonban, ellenkezőleg, mind hevesebben támadták.

Ezalatt Carol is adott néha életjelt magáról. A Manoilescu-per óta folyton nyilatkozott, hol a Havas-ügynökségnek, hol francia lapoknak.

„Én nem akarok Románia politikájába elegyedni,“ mondta az Intransigensnek, „hogy rendetlenséget okozzak s erőszak alkalmazására adjak alkalmat. De ha a közvélemény hozzám fordul, gyávaság volna részemről, ha nem követném a hívást,“

„Az én feladatomban,“ jelentette ki a Petit Journal tudósítójának, „nem széthúzás, hanem egyesítés megteremtése, amit népem egyhangú hívására meg fogok valósítani.“

Egyhangú meghívást nem kapott Carol, de azért 1928 tavaszán puccsot tervezett, hogy visszatérjen Romániába.

Májusban Párizsból Angliába ment s ott vidéken egy Jonescu nevű hívénél szállt meg, aki „grófként“ szerepelt, de különben Leiba Móricnak hívták. Hogy Carol és grófja miben járt, arról a Daily Mail, amelyet a puccsba be akartak avatni, a következőképpen írt:

„Carol terve az volt, hogy a román népet felizgassa azzal a céllal, hogy őt visszahívja a trónra.

Egy szombati napon gróf. Jonescu és egy angol hírlapíró (a Daily Mail nem nevezi meg, de Dudley Heathcote, egy nagyon könnyen alkalmazkodó zsurnalista volt) megjelent Lord Rothermerenél, de csak a lord titkára fogadta. A látogatók elmondták, fel akarják szólítani a Daily Mailt, hogy egy Carol érdekében készült proidamációt nyomasson ki, fogadjon fel repülőgépeket s szállíttassa Romániába. A vállalkozás fejében vegyen az expedíción a lap egy munkatársa részt s a Daily Mailt fogja illetni a kizárólagos jog, hogy a történésekről tudósításokat közöljön.

Lord Rothermere tudtalanul, hogy a tervhez semmi köze és tisztességtelen dolognak tartaná, ha egy idegen állam ügyeibe avatkoznék.

Carolnak sikerült proklamációját kinyomatni, de mielőtt az akció megkezdődött volna, közbelépett a rendőrség s meghiúsította kivitelét.“

Lord Rothermerenek tehát semmi összeköttetése nem volt a dologgal s az angol kormány másnap kiutasította Carolt Angolország területéről.

„Romániában“, folytatja a Daily Mail, „olyan korrupció uralkodik, amely meghaladja az angol ember képzeletét s ahol minden percben történhetnek meglepetések. Lehet, hogy Carolnak, akinek sok híve van úgy polgári mint katonai körökben, sikerült volna visszaszereznie trónját, amelyről annyiszor lemondott.

Terve örültségnek látszik, pedig nem örültebb, mint volt Louis Napóleoné, a későbbi császárné, ő is 1840-ben általános derűtség közepett szállt partra Boulogneban 55 hívével és egy szelídített sással. Azonnal nyakonszípték s követőit szétkergették. Mégis 1848-ban köztársasági elnök s 1852-ben francia császár volt.

Látható, hogy Carol herceg és Louis Napoleon között bizonyos hasonlóság van.“

Hogy mekkora, azt akkor még nem is tudta a Daily Mail.

Carol a Reuter-ügynökség útján kijelentette, hogy nem volt szándéka Romániába menni vagy Angliában politikai propagandát üzni s nem érti, hogy egy manifesztum kinyomatását hogyan lehet annak tekinteni. Angliát azonban el kellett hogy hagyja.

A puccs, írta a The Times, angol szempontból jelentéktelen; de jelentős abban a vonatkozásban, amelyben Anglia Romániával és Magyarországgal van. A nagy angol lap e megjegyzése a francia sajtónak azokra az abszurd híreire vonatkozott, amelyek azt állították, hogy Carol a magyar kormány támogatásával készült haza, aminek fejében Románia területi koncessziókat fog tenni Magyarországnak.

A puccs után pár nappal a fiatal, annyiszor és annyira megalázott feleség;, Helena hercegnő, beadta férje ellen a válókeresetet s a Hivatalos Lap július 4-1 számában megjelent a házasságot megsemmisítő bírói ítélet.

Ezzel a Carol-ügy egyelőre lekerült a román politikai élet színteréről.

FERDINAND ÉS BRATIANU HALÁLA és a régenstanács felállítása nagy változást okozott a politikai életben.

Romániában annak következtében, hogy az uralkodó nincs a parlamenti helyzethez és a pártok erejéhez kötve, hanem tetszése szerint bármikor bocsát él és nevez ki kormányt, a koronának közvetlenebb befolyása van a politikai helyzet alakulására, mint parlamenti kormányrendszerrel bíró államokban. Ezen az alapon Romániában egy sajátos kormányzati rendszer jött létre, amely a durva pártellentétekkel és elképzelhetetlen korrupcióval nagyon megfertőztetett országban erős államfői kezét tételez fel.

A régenstanácsnak sem ereje, sem tekintélye, sem arravaló tudása nem volt.

Nicolai herceg, a régenstanács feje, nem sokat tanult és nem sokat tud, de becsületes jellem. Forrón szereti bátyját, tehát kérelmetlenül gyűlöli a Brätianúkat. Szándékosan iparkodott a régenstanács tekintélyét tönkretenni, hogy így egyengesse Carol yisszatértét.

Miron Cristea élettapasztalatokban bővelkedő, ravasz, de műveletlen pap, aki mindig függetleníteni tudta magát alkalmatlan befolyások alól. A világháború előtt Tisza István egyik bizalmasa volt, azután a gyulafehérvári elszakadást kimondó nemzetgyűlés magyarfáló szónoka; Maniu csinált belőle metropolitát, aztán otthagya, hogy Brätianu révén pátriárka és régens lehessen.

A régenstanács harmadika Buzdugan, a semmitőszék elnöke volt, a jó bíró, akinek szimpátikus személye és nagy jogi tudása volt a régenstanács egyetlen pillére.

Az ország helyzete pedig mind vigasztalanabbá vált.

A gazdasági összeomlás mind félelmesebben közeledett, Brätiami Vintila pénzügyi politikája teljes csődöt mondott, s mikor Maniu kormányra lépett, rettenetes öröks^{et} vett át a liberálisoktól, akik e szomorú helyzetben sem ismertek határt támadásaikban, vádban, rágalmában. A régenstanács nem bírt rendet teremteni a rettenetes marakodásban.

A közvélemény pedig mind jobban a felé az egyetlen pont felé fordult, amelyet az erő forrásául tartott: a száműzött Carol felé. A liberálisok világosan látták e fejlődést és egy elképzelhetetlenül durva hadjáratot indítottak Carol ellen. Piszkos paneletekben írták le viselt dolgai s a cigány rikkancs csőcselék nap-nap után ezekkel süvítette tele Bukarest utcáit. Nem volt csoda, ha a nemzeti parasztpárt ismét az üldözött felé fordult s szemmeláthatóan nőtt iránta szimpátiája. Oldalán találta Jorgát és Averescu tábornokot, s mindenek felett Nicolai herceget és Carol meghitt emberét, a perbefogott Manoilescut.

Ilyen körülmények között kormányzott pár hónapig Maniu, amikor 1929 őszén meghalt Buzdugan s helyének betöltése körül parázs alkotmányjogi és személyeskedő harc tört ki. Régenstanácsi tagul jelentkezett Mária királyné, aki a kormány elleni ellenséges hangulatánál fogva nem kellett Maniunak és a Presan marsai személyével való taktikázás után sikerült is megválasztatnia a Popovid-Vajda dinasztiahoz tartozó Saraceanut, a semmitűszék másodelnökét, egy igénytelen, szürke embert. A régenstanács tekintélye még jobban lesüllyedt s a kormányt ellenfelei most már Saraceanu személyén keresztül támadták. Az udvari klikk Mária királynéval élén semmibe vette Saraceanut; a beszarábiai felszabadítási emlékűnnepet, amelyen Saraceanu mint a király képviselője volt jelen, a liberális tábornokok kardcsörtetve hagyták ott egy nekik nem tetsző incidens miatt.

Ez a szerencsétlen állapot érlelte meg Maniuban a gondolatot, hogy Carolt visszahozza s beültesse a régenstanácsba. Hogy micsoda tárgyalások folytak közötté és Carol között, azt nem tudjuk. Tény, hogy mielőtt a helyzet tisztázódott volna, június 6-án, pénteken este repülőgépen Kolozsvárra érkezett Carol s onnan azonnal viharos, veszedelmes út után a Kárpátokon át Bukarestbe repült; sem itt, sem ott nem fogadta a kormány tagjai közül senki. A miniszterek a parlamentben ültek, ahol mindkét ház jelentéktelen javaslatokat tárgyalt.

A herceg váratlan megjöttével azonban még nem volt eldöntve a kérdés, hogy mi lesz szerepe az országban. Még hívei is csak arra gondoltak, hogy vagy öccsének, vagy Saraceanunak helyét fogja elfoglalni a régenstanácsban. De Carol megjelenése után azonnal hangok keltek, hogy királlyá kell koronázni, öccse Nicolai és Mihalache erősen e mellett volt s az utca lelkesen fogadta a kilátást, hogy az ország megmenekül a tehetetlen régensségtől. Maniu, akinek nem jellemvonása a gyors elhatározás, tragikus helyzetbe sodródott: nem tudta, hogy mit csináljon s a helyzetnek nem volt ura. Nem bírt a gondolattal megbarátkozni, hogy trónra ültesse Carolt, mert érezte, hogy akár mint forgatják is a dolgot, Mihály detronizálása és Carol királlyá proklamálása mégis csak államcsíny, s ő vessen véget annak a régenstanácsnak, amelynek mint miniszterelnök felesküdt?

Szombaton egész napon át együtt ült a minisztertanács. Délután négy órára volt összehívva a nemzetgyűlés, hogy megtörténjék a döntés, de szét kellett hogy oszoljék, mért a miniszterek nem bírtak elhatározásra jutni. Azt beszélük, hogy a tanácskozás nagyon heves volt; néhány miniszter, állítólag, fegyveres ellenállást akart csinálni. De a közhangulattal már nem lehetett szembeszállani. Maniu lemondott,

— ha ugyan ezzel kivonta magát a felelősség alól, — s az 1926-i trónfosztás visszacsinálását és Carol királlyá proklamálását a háromnapos Mironescu-kormányra bízta s miután megakadályozta, hogy az új uralkodó koalíciós kormányt bírjon alkotni, pár nap múlva újra ő alkotott kormányt s beült a hatalomba.

Mikor az újjászervezett második Maniu-kormány — amelynek közlekedési minisztere Carol bizalmasa, Manoilescu lett — bemutatkozott a kamarában, Maniu óriási meglepetésben részesítette a házat. Elbeszélte, hogy ő Carol minden lépéséről tudott, hogy jövetelét előzetesen bejelentette a régenstanácsnak s a herceg annak beleegyezésével s azzal a feltétellel jött haza, hogy közjogi állását itthon a nemzetgyűlés állapítja meg.

Vájjon így volt-e ez? Felállt Jorga s azt mondta, hogy nagyon érdekes dolgokat hallott a ház a miniszterelnöktől. De azt kérdezi, hogy ha a miniszterelnök és a régenstanács tudott Carol hazatéréről, hogy történhetett az, hogy a herceg egy repülőtsízt kíséretében egyedül jött át a Kárpátok viharában, kitéve annak, hogy odapusztul.

Maniu felelt Jorgának, de nem erre a kérdésre, hanem csak arra, hogy miért nem jött létre a koncentrációs kabinet. Ez pedig nem volt őszinte. A koncentrációs kabinet részben azért nem jött létre, mert Vintila akkor még nem akarta elismerni az új helyzetet, részben azért, mert Maniu nem tudta magát rávenni, hogy Brittanukkal és Goga Oktáviánokkal üljön egy kabinetben.

Carol hazatérének előzményeit egészen tisztán ma még nem lehet megállapítani. Elsősorban az általános, országos depresszió, elégedetlenség készítette ezt elő s az a folytonos ingadozás és tehetetlenség, amelyet a régenstanács és ennek nyomában a kormány tanúsított. Meg kell azonban vallani, hogy ez utóbbi főleg Nicolai hercegnek volt köszönhető, aki állandóan szabotálta a régensség működését s nem titkolta azt a célját, hogy a régenstanácsot lejárassa, megteremtse azt a kényszerhelyzetet, amely kívánatossá teszi bátyja hazatérését. Személyileg mindenesetre legtöbbet tett Manoilescu, aki egy évvel előbb belépett a nemzeti-parasztpártba s így alkalma nyílt, hogy Maniu tudtával és beleegyezésével tartsa fenn az összeköttetést a távollévő herceggel.

Mindenesetre, egy szép júniusi vasárnapon a nemzetgyűlés rányomta az államcsínyre az alkotmányosság pecsétjét, Mihály királyt visszavitték a gyermekszobába s Carol ült Nagy-Románia trónjára.

Az új helyzetbe bele kellett nyugodni. A magyar és a szász kisebbség lojálisán fogadta, Carol megértéssel beszélt a kisebbségekről. Erről még később.

Csak Brătianuék nem tudtak megbékélni. A királyválasztó nemzetgyűlésen a pártnak csak egy töredéke vett részt, amely a nagy Jonel fiát, Brătianu Gheorghet ismerte el vezérének; a párt nagyobbik része a régi vezérek, Vintila és Dúca köré csoportosult s a királyválasztás után egy felette merész hangú manifesztumot tett közzé:

„Az államcsínnyel szemben,“ mondja a manifesztum, „amely felforgatja az állam alkotmányos rendjét, a liberális párt kijelenti, hogy a megtörténtekkel nem azonosítja magát.

Azok a sajnálatos és súlyos indokok, amelyeknek alapján néhai Ferdinánd király cselekedett, ma sem szüntek meg, sajnos ma is teljesen fennállanak. Azok a körülmények, amelyek között egy súlyosan kompromittált kormánynak és a hadsereg némely elemeinek segítségével az államcsíny megtörtént, tanúsítják, hogy egy az állam érdekeire káros kalanddal állunk szemben, amely kompromittálja a monarchikus elvet.

A liberális párt múltja megtagadásának és az országgal és a nemzettel szemben tartozó kötelessége elmulasztásának tartaná, ha méltatlan opportunitási tekintetéből egy ilyen aktus részesévé válnék.

Azok, akik abban résztvettek és részt fognak venni, kell, hogy a teljes felelősséget viseljék. A liberális párt a történelem ítélőszéke előtt tagadja meg egy ilyen felelősség viselését.“

A DINASZTIA KÉRDÉSE tehát megoldódott: a kis fiú helyébe egy érett férfiú, a tehetetlen régenstanács helyébe tetterős uralkodó lépett. Ilyen nagy személyi változások azt a hitet kelthetik, hogy Románia nagy bel- és külpolitikai változások előtt is áll. De ami áll az egyikre, nem áll a másikra is.

Még mielőtt Carol hazatért volna, ez év május elején Nae Jonescu, a kiváló publicista, cikket írt a Cuvantulban, amelyben elmondja, hogy a románság évszázadokon át nem tudta, hogy mi az a „dinasztia“. A két román tartomány uralkodói legtöbbször külső parancsra választott vajdák, „domn“-ok, urak voltak. Dinasztiát Románia csak a múlt század hatvanas éveiben Hohenzollem Károly megválasztásával kapott; de e dinasztia uralkodó tagjainak helyzete az eltelt hetven év alatt sajátságos és nagyon különböző volt.

I. Carol alapította meg a román királyságot és a modern román államot. A nép tisztelte és félt tőle, de nem szerette; ő maga idegen maradt, nem a román nép leikéből fakadt: uralkodó volt, de nem domn. „Elismertük uralkodóul,“ írja Jonescu, „bámultuk, tiszteltük, hálásak voltunk iránta: de nem volt a mienk.“

Követte Ferdinánd.

A második király, mondja Jonescu, a román történelem legpatetikusabb alakja. Kínosan iparkodott, hogy azonosítsa magát a román fajjal, de éppen ez mutatta, hogy nem volt azonos. „Igaz,“ folytatja, „hogy nem állt kalandjaink útjába, mint talán nagybátyja állt volna; de ne feledjük, hogy Nagy-Románia túlnőtt rajta. Az uralkodóház e tragikus alkalmazkodási processzusában Ferdinándnak, aki különben sem volt energikus ember, felmorzsolódott minden ereje: uralkodtak felette. Amit a dinasztia nyert románságban, elvesztette tekintélyben.“

Tehát: I. Carol erős, de német; Ferdinánd csaknem román, de gyenge volt.

Jött volna II. Carol, — írta májusban Jonescu — teljesen román és erős, de...

Itt vége Jonescu pompás cikkének. Carol azóta megjött s mi nem tudjuk, hogy nem az lesz-e uralkodásának nagy hátránya éppen az, amit Jonescu legnagyobb érdemének tud be: hogy teljesen román. Hogy nem fogja-e románsága megakadályozni, hogy észre vegye a román közéletnek és kormánynak azokat a rettenetes nagy bajait és hátrányait, amelyeket egy „erős“ ember sem tud eltörölni, ha „román“ szemmel elnézi. Demokrácia és alkotmányos kormányzat

szép szó, de korrupció és vesztegetés, kisebbségi üldözés és antiszemitizmus nem fog azért eltűnni, mert a király kijelentette az újságíróknak, hogy sajnálja, hogy léteznek.

Carol trónralépésének legfontosabb mozzanata a belpolitikában kétségtelenül a politikai pártokra való hatása.

A Bratianu-féle liberális párt jóformán a negyvennyolcas, forradalmi időkből napjainkig monopolizálta Románia kormányzatát. Ennek a pártnak a vezére, az öreg Brátianu, hozta Romániába királynak az első Hohenzollem, a liberálisok kormányzata alatt folyt le az orosz-török-román háború és lett a berlini kongresszus nyomán független állam és királyság Románia; a liberálisok és az ifjabb Brátianu Jonel vitte a világháborúba az országot az antant oldalán s az ő politikájuk eredménye Nagy-Románia. Ami ma a román állam, azt a liberális politikának köszönheti.

A nagy, történeti párt ma legsúlyosabb krízisén megy keresztül; Brátianu Vintila makacssága folytán, amellyel perpetuálni akarja bátyjának gyűlöletét Carol iránt, a párt ketté szakadt s az első percben úgy látszott, mintha megsemmisülés előtt állana. Egyik része, a párt zöme, azok, akiknek kezében a párt ereje, a gazdasági hatalom, kitarának Vintila, Dúca és Argetoianu oldalán. Ezek, mint említettük, az első napokban megtagadták az új helyzet elismerését. A másik töredék, Gheorghe hívei, a fiatalok, az ingadozók, a „fripturisták“ közül kerültek ki, akik annak idején a liberális pártba is opportunistákból és konkra vágyva léptek be.

Egy hónap múlva azonban, július 9-én, Canosszába ment Vintila, audiencián jelent meg az oly durván megsértett királynál. Hogy mi történt közöttük, azt nem tudjuk. Bizonyos, hogy a király és a tradicionális liberális vezér között megtörtént valami kiengesztelődés s ennek nagy politikai jelentőségét nem lehet eltagadni. A liberális párt még mai súlyos krízisében is Románia legtekintélyesebb politikai tényezője s a királynak kétségbevonhatatlan nagy győzelme, hogy Vintila behódolásával maga köré tudta csoportosítani az összes pártokat.

Hogy a két liberális töredék sorsa mi lesz, azt ma nem lehet előre látni. Kétségtelen, hogy a pártban válság s a vezetők között egyenetlenség van. Bizonyos, hogy Romániának úgy belpolitikai szempontból, mint külpolitikai vonatkozásában nagy előnyére szolgálna, ha e sovén, erőszakos politikára, korrupcióra és vesztegetésre támaszkodó párt, amely fölfogásaival és erkölcsével egyetemben anakronizmussá vált, eltűnt volna a közéletből, vagy legalább is gyökeresen átalakul. A király nézete az, írta Vintila audienciája után az Adeverul, hogy új éraba új emberek kellene. „Új ember nem fiatal, politikában járatlan embert jelent, hanem azt jelenti, hogy az öregek is meg kell, hogy értsék az új idöket és az új hangokat s ehhez alkalmazzák politikai felfogásukat és módszereiket.“ Reméljük, hogy még ha a ma meghasonlott és bomladozó párt fel is bír támadni hamvaiból, az nem a régi, hanem egy új, nevének megfelelő liberális párt lesz más erkölcsű és más gondolkodású, új vezérek alatt.

De Maniunak és bomladozó pártjának sem növekedett meg a

nimbusza. Előrelátás és erő hiánya az, ami Maniut e krízis lefolyása alatt is jellemezte. Gyöngé és ingadozó politikával pedig nem lehet kormányozni Romániát.

Minden jel arra mutat, hogy ősszel gyökeres változások lesznek úgy a pártviszonyokban, mint a kormányzatban. Folyton kering a hír, hogy a király nem adta fél a koalíció gondolatát s koronázása alkalmával meg fogja valósítani. Sokan Manoilescuban látják a jövő embereit, aki a király legbensőbb bizalmasa és legközvetlenebb tanácsadója, sőt olyanok is vannak, akik tudják, hogy Manoilescu Mussolini babérajaira vágyik és a fascizmus valamiféle román változatában fogja az elfajult pártusákfoól és személyi marakodásokból a kivezető utat keresni.

MINKET ÉRDEKEL A KIRÁLYKÉRDÉS és a román állam további konszolidációjának kérdése, de még jobban érdekel az, hogy mit várhatunk az események nyomában a magyar-román viszonyt illetően. Ez a viszony — legyünk őszinték — nem barátságos; még kevésbé volt az az optáns-kérdés megoldása előtt. De a két sokban hasonló geopolitikai helyzetű államnak, akár akarjuk, akár nem, sok közös érdeke van; egymásra utalják őket a közös agrár érdekék s a jelenleg nem akut, de a Romániára nézve bármely pillanatban fenyegethetővé válható szláv veszedelem. A közeledés lehetőségének azonban nagy akadálya, hogy Románia hivatalos külpolitikájának alapját ma még — bármennyit is veszített reá nézve értékéből — a kis-antant képezi) s amíg az eredetileg kitűzött céljaival fennáll, addig Magyarország olyan jogos követeléseinek, amelyeknek a háborút befejező szerződések útjában nem államik, útjában áll a kis-antant és a légkörében élő Románia.

A határrevízió és a trónbetöltés kérdésében nemcsak azt nem várhatjuk, hogy a változás folytán a román állam kezét nyújtson, de még csak a román álláspont merevségének enyhülését sem remélhetjük egyelőre. Király és kormánya ragaszkodik a trianoni szerződés és a status quo érintetetlen s égéhez.

Június 15-én Maniu, miután megalakította második kormányát, a hírlapírók fogadása alkalmával a következőket mondotta:

„Hivatkozom Carol király szavaira, aki kijelentette, hogy az ország határait minden körülmények között meg fogja védeni. Én is kijelentem, hogy határrevízióról nem lehet szó s a békét csak a határok sérthetlenségének feltétele mellett tarthatjuk fenn. E téren még tárgyalásokról sem lehet szó. Békés és barátságos viszonyban akarunk élni Magyarországgal, de annak fejében nem vagyunk hajlandók területi engedményekre.“

„A Habsburg-restauráció kérdésében“, folytatta Maniu, „szintén határozott a román kormány álláspontja. Álláspontunk, mint mondtam, a békeszerződés tiszteletbentartása, amely a többek között azt a rendelkezést foglalja magában, hogy a Habsburg-dinasztia nem térhet a magyar trónra vissza. Mi tehát elleneznők a Habsburgok visszatérését s ennek csak kísérlete is veszélyeztetné úgy Európa békéjét, mint Magyarország jövőjét.“

A miniszterelnök e nyilatkozatára ráduplázott Mironescu külügy-miniszter, aki az Echo de Paris bukaresti tudósítójának kijelentette, hogy „olyan kísérlet megakadályozására, amely a monarchia feltámasz-

tusához vezethetne, Románia mindent meg fog tenni s ha kell, fegyverhez is nyúl“.

A fenyegetőzés teljesen időszerűtlen volt.

A magyar sajtó egyszerűen konstataálta Maniu tévedését, mintha a Habsburg-dinasztia visszatérését a trianoni szerződés tiltaná; a magyar trón betöltésének kérdése a magyar állam belügye, amely egyedül a magyar országgyűlésen keresztül oldható meg, de ez — minden józan ember tudja — ma nem aktuális.

Hogy a miniszterek oknélküli kardcsöxtetése a román közvélemény egy részében is visszatetszést szűlt, bizonyítja ugyanannak a Nae Jonescunak, akit fennebb idéztem, egy cikke a Cuvantul június 26-i számában:

„A román állam reprezentánsai kategorikus nyilatkozatot tettek a Habsburgoknak a magyar trónra való visszatérése ellen. Nem tudom, hogy helyes-e ez? Politikánk Magyarországgal szemben, mint egész külpolitikánk, változásra szorul és én nem tudom, begy azok a nyilatkozatok olyanok-e, amelyek megadják azt az eredményt, amelyet vámi lehet.

A román részről történt eddigi nyilatkozatok Magyarországon csak Románia ellen irányuló antipátiát fognak előidézni. A Habsburg-restauráció Magyarország belső ügye s ne mondják nekünk, hogy az a trianoni szerződés csorbítását jelenti, mert az nem igaz. Mirevaló tehát az a törekvés, hogy Magyarországnak egy belpolitikai kérdésében vétót mondtunk?

Arxogáűiatjuk-e magunknak azt a jogot, hogy Európában gyámság alatt álló államokat kreáljunk és gyámságot gyakoroljunk fölöttük? Abszurdum J

De ha már felvetettük a problémát, menjünk el annak végéig. Van egy elmélet: a Habsburgok restaurálása Magyarország megerősítését jelentené, tehát hátrányunkra szolgálna.

Az elmélet alapjában hamis.

Európában nem teremthető meg a béke és együttműködés légköre, míg az európai államok közjogi viszonyai nincsenek rendezve.

A mi külpolitikánk csak ez lehet: szimpátia a szomszédok konszolidálás: munkájával szemben, hogy ennek alapján Európa rendezett viszonyok közé jusson.“

Más a helyzete a kisebbségi, mint a revízió vagy a restauráció kérdésének.

Romániát nemzetközi szerződés kötelezi, hogy a területén élő kisebbségek védelméről gondoskodják s a kisebbségek jogát törvénybe iktassa. E jogvédelem a Népszövetség védelme alatt áll. Arról most ne beszéljünk, hogy a Népszövetség mennyiben teljesíti kötelességét — tény, hogy a kisebbségi szerződés első szakaszának parancsa a kisebbségi jog kodifikálását illetőleg Romániában nincs végrehajtva s ennek következtében a kisebbségek kultúrájukban, nyelvükben, egyházukban, közoktatásukban a legdurvább elnyomást szenvedik. Hogy az erdélyi magyar kisebbség sorsa Magyarországot közélről érinti s a magyar-román viszonyra befolyással van, természetes. Tudják ezt Romániában is. Mikor Carol király a külföldi hírlapírókkal beszélgetett s megemlítette, hogy Románia kész Magyarországgal is barátságos viszonyt teremtem, hozzáfűzte, hogy „e viszony megeremtése a kisebbségi probléma rendezésével függ össze“.

A király tehetett ilyen nyilatkozatot, mert mikor Maniu 1928 őszén kormányra lépett, programjának egyik pontja volt a kisebbségek jogának szabályozása, kisebbségi törvény alkotása.

Kérdés azonban, hogy mit várhatunk.

A miniszterelnök még 1929 nyarán megbízta az erdélyi Pop Gicrát, akkori képviselőt, most államtitkárt, hogy dolgozza ki a törvényjavaslatot. Pop hosszú tanulmányúton volt, eltelt másfél év és nem történt semmi. Az 1930. őszi trónbeszéd már nem is említette. Most újra ígérik.

Lehet, hogy meglesz, ha a kérdés el nem merül az ősszel bizonyosan elkövetkezendő kormányváltozások viharában. S ha nem merül él, kérdés akkor is, hogy vájjon a román javaslat s még inkább, ha törvénnyé válik, annak végrehajtása ki fogja-e elégíteni a kisebbségeket? A kisebbségi jog mai fejlettsége mellett a kisebbségek helyzete kevesebbel, mint nemzeti kataszter alapján szervezett kultúr-autonómiával nem biztosítható, ilyennek pedig a román javaslatban nem lesz nyoma. A kisebbségi szerződésben elrendelt székely és szász egyházi és iskolai autonómiát sem léptette életbe egy kormány sem.

És mit várhatnak egy esetleg létrejött törvény végrehajtásától a kisebbségek? Sehol a világon törvény és annak végrehajtása között akkora ürr nem tátong, mint Romániában. „A törvény csak addig törvény, míg van, aki megtartsa“, mondta a román bíróság előtt egy bölcs tolvaj. S ha a végrehajtás egy olyan belügyminiszter kezében lesz, mint ma a Vajda-Voevod Sándoréban, aki 1926 júliusában megírta volt „Doliul nostru“ című cikkét, akkor kevés olyan alája rendelt hatóság lesz, aki előtt törvény a törvény.

A magyar-román viszonyra mindez eléggé súlyosbító hatással van.

De ez nem jelenti, hogy Magyarország Romániával olyan függő kérdéseket ne rendezzen, amelyeknek megoldása a fenti kérdésektől függetlenül, mindkét állam érdekében áll. A magyar-román viszony fejlődésének alapját nem gyűlölködés, nem rancune, hanem megértés kell hogy képezze. Alapjában véve, Románia és Szerbia viszonyát is megmérgezi a bánáti határ és a kölcsönösen elnyomott szerb és román kisebbségek sorsa, mint a magyar viszonyt a keleti magyar határ és az erdélyi magyar kisebbség kérdése, s a két államot mégis száz szál és a kis-antant kapcsolja össze.¹ Ha Románia a kisebbségi kérdést, amelyet saját belügyeként is köteles megoldani, kielégítő módon rendez, a többi nagy kérdés majd megoldódik, vele vagy ellene, az európai politika kereteiben.

Ilyen határok közötti közeledés lehetőségét hangsúlyozta Carol király és Maniu is. A király több alkalommal kijelentette, hogy mindkét állam, Magyarország és Románia, agrár állam lévén, e téren „kezet nyújthat egymásnak“.

Mi azt hisszük, hogy ha a királyi szót követi a királyi kormánya, Magyarországnak nincs oka, hogy a kinyújtott kezet visszautasítsa.

SZÁSZ ZSOMBOR

¹ Illusztrálja a helyzetet, hogy Románia és Szerbia között 1927 augusztusában kisebbségek kölcsönös védelméről szóló szerződés jött létre. Igaz, hogy a szerb szkupcsina megtagadta ratifikálását.

A MAGYAR PROPAGANDA HIBÁI

MAGYARORSZÁG egyik legkitartóbb ellenfelének, Masaryknak emlékirataiban olvasható, hogy 1915-ben, amikor a cseh állam létesítésére irányuló propaganda igazában bontogatni kezdte szárnyait, a nyugati hatalmak irányadó körei jóformán azt sem tudták, kik a csehek, törekvéseiket illetően meg éppenséggel tájékozatlanok voltak. Benes viszont jellemző epizódiként meséli el, ugyancsak emlékirataiban, hogy első párizsi előadását több francia képviselő végighallgatta, és egyikük az előadóról való rövid véleményét a következőkben foglalta össze: Egész derék fiatal ember, csak kissé bolond. Akkoriban ugyanis Belgiumra és Szerbiára már megsemmisítő csapást mértek volt a központi hatalmak, Lengyelország az okkupáció jármát nyögte és a német csapatok alig száz kilométernyire voltak a francia fővárostól; nem csoda, ha a francia közvélemény egy, a kettős monarchiából kihatandó cseh állam gondolatát, enyhén szólva, képtelenségnek minősítette.

És alig két évre rá, 1917 március 20-án kikiáltják a cseh államot, ugyanannak az esztendőnek június 20-án a szerb államot, három évre reá pedig, 1918 februárjában, a Viscount Northcliff kezébe összpontosított és a londoni Crewe-House-nak nevezett székházból irányított nagy antant-propaganda magáévá teszi a Masaryk—Benes-féle koncepciót és 1918. év végén a lehetetlennek látszó álmok valóra válnak s a többnyire jóhiszemű, de a céltudatos és pokolian ügyes propaganda által megévesztett politikusok jóvoltából új államok keletkeznek. Megszületnek az úgynevezett párizskörüli békék.

Ha a kisantant-propaganda eredményeit elemezzük és sikerének titkát kutatjuk, nem szabad megfélemedoznünk arról, hogy nemzeti-ségeink elszakadó törekvése, az ő szerencséjükre és a mi szerencsétlenségünkre, egybevágott a nagyantant terveivel, illetve a Szövetséges és Társult Hatalmak hamar rájöttek arra, hogy a nemzetek önrendelkezési jogának dvéből oly éket kovácsolhatnak, amellyel könnyen szétfészíthetik a Monarchia több évszázados épületének összetartó abroncsait. Ennek ellenére ennek a propagandának eredményei mégis csak csodálatosak, mert hiszen feladatai oly sokszerűek voltak, hogy azokat a rendelkezésre álló rövid idő alatt csak fanatizmussal határos elszántság és kitartás tudta megoldani. Így, hogy csak a főbb feladatokat említsük: meg kellett győzniök a nagyantant-hatalmakat Ausztria-Magyarország felosztásának szükségességéről; — meg kellett változtatniök a bolgárokkal szemben való felfogását a nagyantantnak, mely Macedóniát, Ó-Szerbiát és a bolgár Morava vidékét már oda-

ígérte volt a bolgároknak, ha mellettük fognak fegyvert; — meg kellett győzniük a nagyantant politikusait arról, hogy a felszabadítandó nemzetiségek képesek önálló államéletre; — minden eszközzel támogatniok kellett az Amerika közbelépéséért folyó nagy antant-propagandát; — vállalniok kellett, hogy állandóan informálják a nagyantantot a Monarchiában folyó eseményekről és párhuzamosan ezzel antant-érdeknek megfelelő híreket csempésszenek be a központi hatalmak sajtójába (sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ez jobban sikerült nekik, mint a közvélemény hinné); — küzdeniük kellett a nagyantant államaiban is fellépő deíedzmus és lelki kifáradás szelleme ellen; — végül is igyekezniök kellett meggátolni a háború gyors befejezését, mert jól tudták, hogy a gyors befejezés nemzeti álmaiknak lenne legbiztosabb temetője.

A Crewe-House propagandája, magyar szempontból, lényegében végzetesebb volt a kisantant propagandájánál, mert előbbi volt az, mely Masarykot, Benest és társait szövetségesekül elfogadva, a maga korlátlan anyagi eszközeivel megsokszorozta utóbbi jelentőségét és hatóerejét. A kisantant-propaganda eredményei azonban, hogy úgy fejezzük ki magunkat, kézzelfoghatóbbak, jobban érzékelhetőbbek, éppen azért alkalmasabbak arra, hogy a propagandatevékenység jelentőségére a szélesebb körök figyelmét is felhívják. Viszont erőt és kitartást kell hogy adjon nekünk az a gondolat, hogy ha a propaganda erejével államokat lehetett semmiből teremteni, ugyanez a propaganda megfelelően kezelve, éppen úgy alkalmas kell hogy legyen arra, hogy egy igazságtalanul megcsonkított országot a porból újból felemeljen és jogainak csorbítatlan élvezetébe visszahelyezzen.

Magyar részről a propagandának ezt a jelentőségét korán felismerték és kezdve az Apponyi Albert gróf vezetésével működött magyar békedelegáció nagyszerű munkájától, ez a tevékenység, hivatalos és nem hivatalos erők igénybevételével, máris kétségtelen eredményekre mutathat reá.

De vajjon nincs-e mód és lehetőség arra, hogy ennek a propagandatevékenységnek intenzitását növeljük? És különösen ami a propagandának a társadalom által kifejtett részét illeti, az elmúlt tíz esztendő tanulságainak alapulvételével nem észlelhetünk-e oly tüneteket, amelyeknek kiküszöbölése mindnyájunknak érdeke és kötelessége?

Mai helyzetünkben, amikor lefegyverzetten állunk a modern technika minden eszközével állig felfegyverzett szomszédság közepett, a Csonkaországnak szinte a hadseregnél is fontosabb fegyverneme a propaganda, mert ezzel a félelmetes küzdőeszközzel szabadon élhetünk s mikép a háborúban a kisantant malmára hajtotta a vizet az a körülmény, hogy törekvéseivel újabb fegyvert szolgáltatott a Szövetséges és Társult Hatalmak kezébe a Középponti Hatalmak ellen, éppen olyan szerencsés körülménnyé kell hogy kifejlődjék a mi ügyünket illetően az a kétségtelen tény, hogy Európának előbb-utóbb gazdasági szempontból létérdeke lesz, hogy a békeszerződések teremtette lehetetlen állapotokon változtasson. Ma még ugyan a revízió bárminő formájáról komolyan eszmecserét sem lehet folytatni a külföldön, de ennek a helyzetnek előbb-utóbb változnia kell, aminek közvetett

bizonyítékául ideiktatom Chr. L. Lángénak, az Interparlamentáris Unió főtitkárnak az augusztusi nemzetközi londoni konferencia elé terjesztendő jelentésében olvasható következő szavait:

„Ekként az új megegyezés (a háborús jóvátételeket likvidáló hágai és párizsi tárgyalásokról beszél) a nemzetközi kapcsolatok egy igen fontos terén tisztázta végérvényesen a háborúval kapcsolatos kérdéseket, és az eddigi ellenségeknek egymáshoz való viszonyát a jövőben a rendelkezésre álló normális nemzetközi intézmények igénybevételével, valamint a diplomácia és a pénzügyi műveletek segítségével fogják szabályozni. Tovább menve azt is lehet mondani, hogy a békeszerződések ez alkalommal egyes, nem is a leglényegtelenebb részeikben olyképp magyarították, hogy az egyet jelent a békeszerződések megváltoztatásával. S ez újabb bizonyága annak, hogy emberek között semmiféle szabályozást nem lehet szentnek és sérthetetlennek tekinteni, mert ezek a szabályok és intézkedések mindig csak bizonyos időre szólnak és sorsuk, hogy időnként megváltoztassák és az új körülményekhez szabják azokat.“

Lange nem ejti ki a „revízió“ szót, de aki ismeri a körülményeket és tudja, hogy az Interparlamentáris Unió központi vezetősége talán még a Nemzetek Szövetségénél is óvatosabb és körültekintőbb bárminő cselekvésében vagy bármely gondolatnak a megformálásában, az érzi, hogy az idők változását a lehetőségek sorába kell iktatnunk, ami kétszeresen köteletségünké teszi, hogy teljes erővel és minden energiavesztésig lehető elkerülésével feködjünk a küzdelembe.

A magyar propagandának, úgy érezzük, legfőbb baja, hogy nem egységes. Nem egységes oly értelemben, hogy a társadalmi propaganda nem mindig harmonikus kiegészítője a hivatalos propagandának, de nem egységes oly értelemben sem, hogy a rendelkezésre álló anyagi és szellemi erőket, a különböző egyesületek, céltalan versengésük következtében, nem tudják kellő gazdaságossággal hasznosítani.

Pedig itt három súlyos bizonyossággal is meg tudom támasztani érvelésemet.

És pedig idézem újból Masaryk emlékiratait, amelyekben aláhúzottan hangoztatja, sikerüknek mily fontos tényezője volt, hogy a kisantant-propaganda különböző szervezeteinek egységes vezetés alá helyezése már 1915 nyarán befejeződött. Sir Campbell Stuart pedig, aki *The Secrets of the Crewe-House* című munkájában a nagyantant-hatalmak propagandahadjáratát ismerted, a következőket írja:

„A propagandának egyik feltétele, hogy ne használjon egymásnak ellentmondó bizonyítékokat, ez pedig csak akként érhető el, ha mindazok, akik a propagandában tevékenykednek, a legszorosabban együttműködnek és semmi szín alatt sem térnek el a jónak bizonyult úttól.“ Majd később: „Az egyenletes egymás kezére dolgozás munkánk sikerének elengedhetetlen követelménye volt és ezt azzal biztosítottuk eredményesen, hogy a Crewe-Houseban, együttes ülésen, naponta kicserélhették gondolataikat a propagandaközpont különböző osztályainak a vezetői, valamint a minisztériumok és társintézmények összekötőtisztjei. Ezeken az üléseken apróra megtárgyaltuk minden alosztály munkaprogramját, valamint a tervezett intézkedéseket,

minden osztály mindig tudta, mit csinál a másik, és a munkarendszernek, valamint a kezelésnek egyenletességét az egész vonalon biztosítottuk. És mindazok, akik a Crewe-Houseban működtek, csak a legnagyobb bálával emlékezhetnek meg arról a megértő, szívélyes és lelkes támogatásról, amelyben a külügyminisztérium, a hadügyminisztérium, az admirális, a pénzügyminisztérium, valamint valamennyi hivatalos szervezet részéről részesültek.“

És hatásos kiegészítője ezeknek a szavaknak az a fájdalmas vallomás, amely viszont német részről hangzott el, s amelyben Kari Lamprecht, a német propaganda siralmas sikertelenségének okait kutatva, a következőket mondta honfitársairól: „Amit cselekedtek, a legjobb szándékkal cselekedték. Megvolt az önbizalmuk is a legnagyobb mértékben, ellenben hiányzott a kellő szervezettség, a kellő tapasztalat és az emberek azt hitték, minden előkészület nélkül is meg lehet nyerni ezt az ütközetet.“

A propagandatevékenység különösen három vonatkozásában érdekel bennünket ez alkalommal. És pedig vizsgálnunk kell az egyesületek és intézmények tevékenységét az együttműködés szempontjából, vizsgálnunk kell az egyesületekkel kapcsolatban működők külföldi szereplését, végül az egyesületek gazdasági felépítésének lehetőségeit.

Az egyesületek és szervezetek működését illetően a magyar propaganda szervezetlenségének főjellemezője, hogy nincsenek kellő élességgel elkülönítve a hatáskörök. Voltaképpen lenne ugyan minden egyes szervezet és intézmény programjának oly vezérmotívuma, melynek teljes kiépítése igénybevenné az illető szervezet minden szellemi és anyagi erőforrásait, de ezen a vezérmotívumon túlmenően mindegyik beleszánt a másik vetésébe, aminek elkerülhetetlen következményei:

1. Egyes feladatkörökben felesleges módon párhuzamos munka folyik, és pedig a nélkül, hogy egyik szervezet is tudná, a másik mit csinál. Más, olykor fontosabb, munkakörök viszont teljesen parlagon maradnak.

2. A legtöbb szervezetben hármass tagozódása van a közreműködőknek: vannak dísz jelentő tagok, akik a nyilvános szereplések alkalmával jutnak előtérbe; vannak egyszerű tagok — és ezek a többség —, akik a gazdasági viszonyokhoz mért tagdíjjal támogatják önzetlenül a szervezetet munkájában; végül vannak a dolgozók, akikre hárul a mindennapi rendszeres és komoly munkának az elvégzése. Ilyen szakerők nincsenek sok és a megfelelő utánpótlás is csak céltudatos nevelésnek lehet eredménye. S mivel többé-kevésbé valamennyi szervezet ugyanazokra a szakerőkre van reáutalva, az ekként rendelkezésre álló munkaenergia elkerülhetetlenül szétforgácsolódik, holott valamennyi erőnek szervezett csatornába állításával sem tudunk ma még minden veszélyeztetett pontra kellő súlyú és kellő tapasztalattal bíró őrszemet kiállítani.

Ebbe a gondolatsorba kapcsolódik a propagandaművek kérdése is, tekintve, hogy ezek zöme a társadalmi szervezetek gondoskodásából kerül forgalomba. Ezen a téren még, sajnos, sok kivetnivalót talál a tárgyilagos kritika. Először is gyakran megfélekedzünk arról, hogy nem magunkat kell a helyzet tarthatadanságáról meggyőzni, hanem

a külföldet. Feleslegesek tehát mindazok a propagandaművek, amelyeket a magyar közönség jól megért, de amelyek külföldi viszonylatban és a megfelelő nyelvre lefordítottan is használhatatlanok, részben mert nem a külföld ízlésének megfelelően találják fel az anyagot, részben mert nem számolnak a külföldi közönség lelki adottságával, részben oly előzetes ismereteket tételeznek fel a külföldi olvasótól, amelyeknek ez híjával van s így a probléma lényegét esetleg egyáltalában nem érti meg. Éppen így nagy hiba, hogy fordítás szempontjából különösen sok jogos kritika hangzik el propagandaműveink ellen; már pedig oly művek kiadása, amelyeken a külföld vagy mosolyog, vagy amelyek messziről ordítják a propagandacélzatot, merőben elfecsérelt energia- és pénzpocsékolás.

Éppen így propagandatevékenységünk szervezetlenségének következménye, hogy még ma is, tíz évvel a trianoni béke után, hiányoznak azok a standard-művek, amelyek könnyen olvasható, élvezetes módon, de mégis kifogástalan szakszerűséggel kalauzolnák a külföldi olvasót a magyar szellemi élet gazdag berkeiben.

A mellett a különböző szervezetek és egyesületek, a kellő összedolgozás hiányában nem rendelkezvén megfelelő mennyiségű anyagi eszközzel, alig néhány ezer példányban szokták ezeket a nyomtatványokat kiadni, aminek természetes következményeképp minél ügyesebbek és minél használhatóbbak ezek a művek, annál hamarabb el is fogynak. Pedig hogy propagandatevékenységnél nemcsak a minőség, de a mennyiség is fontos, bizonyítja, hogy Friedrich Feiger, aki Stuttgartban a háborús propagandának külön múzeumot állított, ebben az intézetében 900 alosztályra csoportosítva 65.000 különböző fajta könyvet és brosúrát, 2150 lapot és folyóiratot, 250 táborigénylapot, 380 parlamenti beszámolót és hivatalos lapot — valamennyit természetesen a kellő számú évfolyamban —, 15.000 képes plakátot, 20.000 falragaszt, 10.000 háborús levelezőlapot és mázsaszámra repülőgépről ledobott és más, a propaganda céljait szolgáló nyomtatványt tudott összeszedni, amelyek mindegyike tízezres, sőt százezres példányszámokban látott napvilágot.

Arra is szeretnék rátérni néhány szóval, hogy a propaganda-nyomtatványok megírásához non elegendő a legtisztább hazafias szándék, sőt még a szakértelem sem. A propagandamű az írásművészetnek egy különleges faja, amelynek követelményeit Sir Campbell Stuart nyomán a következőkben összegezhetjük: alaposan ismerni kell a külpolitikai problémákat, megértéssel kell lenni az ellenfél psychéje iránt, és — ami a fő — szakgyakorlattal kell bírni abban, hogy a tényeket világosan és élvezetesen tudjuk előadni. A száraz tudományosság éppen úgy ártalmára van a propagandaműnek, mint a felesleges, üres szószaporítás.

Sokat lehetne beszélni arról is, miképpen tudjuk legjobban szolgálni hazánk érdekeit a külföldön. Ez alkalommal megelégszünk néhány rövid megjegyzéssel.

Így mindenekelőtt idézzük Bethlen István grófnak minap mondott és klasszikus tömörséggel megfogalmazott szavait:

— „Ha valahol szükség van nagyobb egységre, úgy szükség van

erre a külföldön. És a külföldön ne a magunk vitáit, ne a magunk ellentéteit vigyük a külföld közvéleménye elé, hanem ha valamiről beszélünk, akkor beszéljünk azokról az igazságokról, amelyek bennünket magyarokat valamennyiünket egybefoglalnak és egyesítenek, és hagyjuk oldalt azokat a különbségeket, azokat az ellentéteket, amelyek bennünket egymástól elválasztanak.“

De nemcsak egységre van szükség, szükség van fegyelemre is. Ha független társadalmi szerv megbízásából teljesít is valaki bárminő megbízást a külföldön, ez nem menti fel az alól a kötelezettség alól, hogy ne cselekedjék vagy beszéljen olyasmit, ami ellentétes a hivatalos politika nagy irányvonaláival.

A külföldön végzett munka éppen olyan teljesítmény, mint rendes hétköznapi munkánk, és magunkat csapjuk be, ha ezt más megvilágításba helyezzük, vagy nagyobb jelentőségűnek állítjuk be a tájékoztatlan magyar közönség előtt, mint aminő valóban.

Túlságosan nyíltszívűek is vagyunk a propagandában és nem egy esetről tudok, amikor irányunkban legjobban diszponált külföldi barátaink nehéz helyzetbe kerültek, mert közölték a sajtó útján a nyilvánossággal bizalmas gondolatvilágukat eláruló soraikat, vagy hírt adtak magyar felekkel való tárgyalásaikról.

És a mellékes körülményekre éppen úgy figyelemmel kell lennünk, mint munkánk lényegére. A legízesebb étel is elvesztheti tetszetősségét gondatlan tálalás következtében, s a legjobb tudású ember is meddő munkát végezhet, ha nem tud eligazodni a társadalmi szokások és formások útvesztőjében. Ezek a társadalmi szokások gyakran függetlenek a logika és észszerűség követelményeitől, de éppen ezért annál nagyobb zsarnoksággal uralkodhatnak és a külföldön működő idegnek megítélésénél döntő szerepet játszhatnak, kivált oly országokban, aminő például Anglia, ahol már a XII. században azt írhatták London lakosairól, hogy a világ valamennyi nemzete közül kiválnak öltözkük, beszédjük, evésmódoruk és általában szokásaik választékosságával.

Végül szükséges reámutatni arra, hogy valamennyi szervezet a társadalom anyagi támogatására lévén szorulva, párhuzamos, egymással versenyző akcióik azzal a veszedelemmel fenyegetnek, hogy a minden oldalról igénybevett és súlyosan megadóztatott társadalom teljesítőképessége kimerül, holott éppen a propaganda terén van számos feladat, amelyet csak a társadalom tud kellő eredményességgel elvégezni, illetve amelynek a hivatalos körökre való átruházása nincsen az úgy szolgálatára.

Miképpen lehetne ezeken a bajokon segíteni, miképpen lehetne a magyar ügy érdekében a magyar propaganda intenzitását felfokozni?

Feltétlenül szükség van arra, hogy a magyar propaganda egységes irányítással egységes alapokra helyezzessék. Hogy ezt elérhessük, mindenekelőtt a különböző társadalmi szervezetek és egyesületek hatáskörét és feladatkörét kell pontosan körvonalazni, egymástól világosan elhatárolni. Ez nem nehéz feladat; az egyesületek vezetősége részéről is megvan a megértés és jóakarát, kivált miután az egész vonalon érzik a mai rendszernek hibáit. Szükséges azonban, hogy ezt a reformot kellő tekintélyű, illetékes hely kezdeményezze.

De nem elég a hatásköröket szétválasztani, biztosítani kell a harmonikus, egymást kiegészítő racionalizált, folyamatos munkát is. Ez elgondolásom szerint akkép volna elérhető, ha az egyesületek és szervezetek ügyvezetői, illetve helyettesei, legalább havonként egyszer kötelezően közös tanácskozássra ülnének. Össze és kölcsönösen tájékoztatnák egymást a saját berkeikben folyó munkáról.

Hasonlóképp létesítendő volna oly központi szerv vagy tanács, amelynek feladata lenne megállapítani, mely propagandaművekre volna szükség, egyben amely elbírálná azt is, melyik munka felel meg a kellékeknek, illetve üti meg a mértéket, tehát érdemes a kiadásra. Ebben a tanácsban szintén képviselve lenne valamennyi érdekelt egyesület, illetve szervezet, de kiegészítené magát ez a tanács oly szakérővel is, akik részben az anyag szakszerűségének elbírálásában, részben annak megítélésében lehetnének segítségére a tanácsnak: gyakorlati szempontból is megfelel-e a tervezett mű a propagandaművek különleges követelményeinek.

Végül valamiképp egységes alapra kellene helyezni a különböző szervezetek anyagi ellátását is, jobban mondvá egységes rendszert kellene belevinni abba, miképpen és milyen arányban vehetik ezek a szervezetek igénybe vármegye-, városok és községek támogatását. Ma a szabad verseny elve érvényesül, de az az érzésem, hogy ezt az elvet a szervezetek is, igénybevettek is egyformán sínylik. Ennek a kérdésnek részletei azonban már nem tartoznak ennek a cikknek a keretébe, azért végzem azzal a megjegyzéssel: lesz-e eredménye igénytelen soraimnak, nem tudom, de hogy reformra, a magyar ügy érdekében, szükség van, ez meggyőződésem.

RADISICS ELEMÉR

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK

MIKOR néhány hónap előtt egy tekintélyes angol szemle, a Nineteenth Century a közoktatás időszerű kérdéseit cikkankét formájában vitte közönsége elé, egyik író azzal a derűs panasszal kezdte essayjét, hogy pedagógiai kérdések csodálatos módon alkalmasak az angol olvasóközönség untatására és elriasztására s bárki szól is ilyen témáról, biztos lehet a teljes részvétlenség felől.

Nem csupán angol jelenség ez s nem is korlátozható a pedagógiai tárgyú cikkekre. Általában minden művelődéspolitikai probléma, még a legvitálisabb is, mindenütt, s hazánkban talán még fokozottabb mértékben mint tőlünk nyugatra, a közvéleményen kívül esik; elég meglepően a szakkörök szaktémájának tekinti mindenki s nemcsak érdeklődését vonja meg e problémáktól, hanem rokonérzését is. Míg az állami igazgatásnak szinte minden más ágazata beléfonódott polgárainak mindennapi életébe, addig a művelődéspolitikai tényezői — egyetem, iskolák, gyűjtemények — izoláltan állnak, közvélemény akkor sem alakul ki körülöttük, ha a nemzet szellemi életének lényegét érintik, s ha egy-egy szuggesztívebb hatású államférfiúi egyéniségnek nem sikerül ideig-óráig feljűk fordítani a közfigyelmet, csupán a maguk falai közt, aktákban és a költségvetés egysoros tételeiben élnek s a nemzet egyetemével soha össze nem olvadnak.

Még nagyobb mértékben mint az iskolapolitika hatalmas problémakörére, áll ez a könyvtárügyre. Az iskolával vagy az egyetemmel az állam polgára legalább találkozik, életében talán kétszer is: egyszer maga járja végig osztályait, másodsor gyermekeit kíséri végig stúdiumaikon. A könyvtárak ellenben látszólag kevesekért vannak s e kevesek is többé-kevésbé értetlenül néznek fel ezekre a sajátyszerű és komor várakra, — értetlenül és szeretet nélkül.

Ehhez képest könyvtárügyünk a magyar közművelődési politikának mindig is elhanyagoltabb fejezete volt, — ma is az. Nem csoda. Támogató közvélemény híján a kormányok nehezen áldozhatnak olyan célokra, melyeknek lényegét sem ismeri fel a társadalom. Szélesebb körök ritkán, talán sohasem hallják nálunk, hogy a közkönyvtárak — egyetem és középiskola után — a nemzeti életének az előbbiekkel azonos jelentőségű és súlyú nevelőintézményei s hogy ezekből a hangtalan s a mindennapi élettől izolált raktárakból a nemzet szellemi és anyagi élete éppoly fontos táplálékát merítheti, mint a jóval több figyelmetkeltő s mindenestre sokkal költségesebb tanintézetekből.

Az a szinte teljes érdektelenség, mely könyvtáraink munkáját a közösség életétől elkülöníti, éppen reménytelenségével teszi némiképp

csábító feladattá, hogy egy pillantást vessünk ezeknek a szervezeteknek a működésére.

MINTEGY HÚSZ KÖNYVTÁR — négy nagyobb fővárosi és három kisebb vidéki általánosjellegű¹ gyűjtemény és tizennégy szakkönyvtár — végzi hazánkban azt a feladatot, hogy az ország és a nagyvilág könyvtermését összegyűjtse, megőrizze az utókor számára és hozzáférhetővé tegye mindazoknak, akik búvárkodni vagy csak tarrlnt akarnak.

Húsz könyvtár: ez a szám már magábanvéve megfontolásra ad okot. Húsz könyvtár húsz akaratot, ugyanannyi adminisztrációt és régiét jelent. A világ félelmetesen növekvő könyv- és folyóirattermelése a nagyobb és anyagilag teherbíró államok elé is megdöbentő feladatot szab s nem ritka a panasz Nyugaton is, hogy az állami könyvvásárlás már régen nem tud nyomába érni a könyvtárak elé szabott feladatnak. Ez a feladat elméletileg: teljes gyűjteményt teremtem. A XIX. század végén a könyvtermelés olyan iramot vett, hogy a gyakorlatban már szinte minden könyvtár lemond e doktrinér „teljességről”, maga a British Museum is. A magyar könyvek teljes gyűjtését még lehetővé teszi a „köteles-példány.-törvény, mely tudvalévőén a könyvnyomdákat termékeik ingyenes beszolgáltatására kötelezi; a külföld könyvprodukciónak ellenben csak szegényes töredék jut el a magyar közkönyvtárakba, melyek külön-külön masíroznak, de együttesen vesztik el a csatát a nyugati könyváraddal való hadjáratban.

Önként értődik, hogy Magyarország nem törekedhetik a külföld könyvkiadványainak hiánytalan sorozatokban való megvásárlására. Ám ez a lemondás nem könnyíti, hanem súlyosítja a magyar könyvtárügy helyzetét. Szelekciót — módszeres és megfontolt szelekciót — nehezebb teremteni, mint a gyűjteményteljesség fantomja után jární, mindenesetre jóval nehezebb, mint a véletlenre és egyedül a könyvkereskedői mozgékonyaságra bízni a könyvtár kiegészítését. Míg a teljesség szinte csak anyagi áldozatokat követel, addig a szelektálás nagy szellemi és szervezeti feladat.

A négy nagy nyugati nemzet valóban minden figyelemreméltó kiadványának biztosan és gyorsan meg kellene találnia s meg is találhatja útját a magyar könyvtárak egyikébe (vájjon melyikbe?), de nem mondhat le ma már a magyar tudományos és gyakorlati élet az Egyesült-Államok szellemi termeléséről sem s szinte még súlyosabb, emnensen magyar feladat a bennünket környező államok irodalmi életének szorgos figyelemmel kísérése.

Az elméleti posztulátum ezek szerint világos: tudós és rendszeres válogatás alapján nyolc-tíz nagy nyelvterület minden számottevő publikációját meg kell szereznünk és hozzáférhetővé tőmünk a könyvtárban olvasó és kölcsönző közönség számára.

Ezzel az elméleti posztulátummal szemben a rendelkezésre álló könyvtári apparátus nem bizonyul kellőképpen teherbírónak.

¹ E cikkben az „általános“ jelző szüntelen visszatér; Így hívjuk azokat a könyvtárakat, melyeknek gyűjtőprogramja az ismeretek minden ágára kiterjed.

A magyar könyvtárügy számottevőbb fogyatékoságait a központi akarat és szervezet, helyesebben a könyvtárközi érintkezés hiányában, az anyagi eszközök és ennek kapcsán főként a személyi felkészültség elégtelenségében látjuk. Szegénységünk mint minden téren, a könyvtárügy terén is parancsoló szükséggé tenné a racionalizálást és a lehető központositást, az intézményegyedek önállóságának sérelme nélkül. Ehelyett a racionalizálásnak csak valamelyes kezdetei vannak meg s a diagnózis ez lehetne: sok intézmény, megoszló anyagi eszközök, a generális megújulás tervének és szándékának, általában: nagyobbvonalu nemzeti könyvtárpolitikának hiánya.

BUDAPEST VÁROSTERVÉT vizsgálva, a Magyar Szemle egyik legutóbbi számában Kaffka Péter tanulságosan mutatja ki szinte összes főútvonalainkról, hogy alapkonceptusukban elhibázotak s fejlődésképtelenek, mert holterületekre torkolnak; a négy budapesti könyvtár alapeszméje hasonló gondolatokat ébreszt.

Egyik leggazdagabb intézményünk: a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-Könyvtára elvileg magyar könyvmúzeum és nem általános-jellemű kölcsönkönyvtár; kizárólag magyaryelvű szakkutatásra ad anyagot, témájával kapcsolatos minden más adatért a bűvárkodó egyebtűvé kénytelen fordulni. A Széchenyi-könyvtár kincsei csak egy másik, általános könyvgűjteménnyel egy tető alatt, ha mindjárt külön-külön szervezetben is, válhatnának gyümölcsözőkké. Nagy múzeumunk szervezeti fejlődésének véletlenéből egész sor nagyértékű szakkönyvtár van viszont a Széchenyi-könyvtárral egy keretben, tőle mégis elvágvá (Régiségtár, Állattár, Ásványtár, Növénytár, Néprajzítár könyvgűjteményei).

Szép és nélkülözhetetlen kollekcója a világ tudóstársasági kiadványainak a Magyar Tud. Akadémia könyvtára; ezekből, miket ingyenesen kap, és a néki egykor teljesen felesleges ballasztként megítélt magyar kötelepéldányokból táplálkozik. Könyvvásárlási dotációja alig van, általános fejlődése számot nem tesz. Ez a könyvtárconk is csak nagyobb keretben tehetne valóságos tudós kutatást lehetővé.

Helyesen és bőkezűen dotált gűjteményünk a székesfőváros könyvtára. Úgy indult mint a városigazgatás szakkönyvtára és kerületi népkönyvtárak anyaintézete és évek óta az öncélú általános könyvgűjteménnyé való fejlődés útján van. Alap tervétől tehát egykor eltérült — bizonyára más könyvtári intézményeink elégtelensége tértette el — s ma szép és eredményes küzdelmet folytat oly célokért, mik eredetileg céljai nem voltak. Mint általános könyvtárt hasznavehetőségében sokáig — évtizedekig — korlátozni fogja a múlt hiánya.

Múltja, tehát gazdag retrospektív gűjtése egyedüli, alaptervében is általános könyvtárunknak van, a budapesti tudományegyetemének; ennek az intézménynek viszont jelene kevésbé kecsegtető. Míg a Fővárosi Könyvtárnak — igen helyesen — 240.000 P a könyvbeszerezési büdzséje, addig az Egyetemi Könyvtár hasonlíthatatlanul nagyobb folytatási kötelezettségekkel, ennek az összegnek negyed-részevel kénytelen beémi. Az államtól élvezett átalány a békebelinek vásárlóértékben alig 40%-a, hiszen a könyvek világszerte megdrágul-

tak, a német könyvek, — melyek az E. K. beszerzéseinek 75%-át teszik ki, — éppenséggel 200—250%-kal! Nem lesz érdektelen szembeállítani a legnagyobb magyar tudományos könyvtár 60.000 pengős könyvvásárlási dotációját a müncheni könyvtár 210.000 M-jával (1927), a kopenhágai könyvtár 130.000 Kr-jával, az osloi egyet. könyvtár 184.000 Kr-jával (1925); mindez adatok kisebb országok könyvgyűjteményeinek büdzséjét jellemzik s példáinkat nem a legnagyobb és leggazdagabb könyvtárak büdzséjéből merítettük.

A VIDÉKI EGYETEMEK KÖNYVTÁRAI részben gazdag és könyvészetileg nem csekély értékű gyűjtemények az elmúlt századokból, többé-kevésbé teológiai alapjelleggel. A kollekciók e régi magva és a legújabbban szerény eszközökkel megindult gyűjtés között a kutatás és az oktatás szempontjából hatalmas, mai magyar eszközökkel áthidalhatatlan űr tátong: a XIX. és a kezdő XX. század óriási könyvtermelése szinte teljesen hiányzik! E könyvtárak nem tekinthetők sokkal többnek örvendetes kezdeteknél és szándékoknál. Körültekintő és módszeres munka esetén késő generációk Debrecenben, Pécsen, jóval később talán Szegeden is hasznavehető kézikönyvtárakat találhatnak, melyek akkor már az egyetemi tudományos nevelés, sőt talán a kutatás céljait is alkalmasak lesznek szolgálni.

Mindenek nem egyedül nagy anyagi áldozatok lesznek az ára. A magyar könyvtárügynek középponti problémája a könyvtárosképzés, melynek fontosságát az intézőkörök már régebben felismerték s ezen a téren már kezdeményező lépések is történtek. Am igen helyesen felismerték azt is, hogy a könyvtárosképzés első feltétele nem képesítések rendezésében és kurzusokban rejlik, hanem magának a pályának mint nagyminősítésű és hivatásuknak komolyan élő embereket eltartó, méltó életcélnek kitűzésében. A könyvtárak személyi státusának fejlesztésével és a javadalmazások javításával párhuzamosan az intézmények elég könnyen meg fogják találni a könyvtárosképzés és -minősítés hathatósabb eszközeit. Megvalljuk, hogy abban sem látunk a magyar szellemi élet szuverenitásának semmiféle sérelmét, ha addig, amíg a hazai könyvtárak tisztviselői kara szükségszerűen kevés személyre terjed, szakembereinket külföldi könyvtárakban is képeznék ki, ami egyben az e pályán nélkülözhetetlen nyelvi tökéletességet is jelentené, — külföldön képeznék, de nem incidentaliter, hanem rendszeresen, nemcsak stipendiumokkal, hanem a külföldi kollégiumok helyeinek és cserehelyeinek megfelelő hasznosításával, többévi külföldi alkalmaztatás formájában, amint ennek az iránynak kezdetei az állami ösztöndíjügyben már ma is láthatóak.

Az a személyzeti helyzet, melynek hibáit könyvtárügyünk ma részben sínyli, egymagában nem orvosolható; ezért beszélünk fenntebb a generális megújulás szükségéről. A könyvtárosképzés státuszrendezés kérdése, a könyvbeszerzés módszereinek átalakulása viszont a könyvtárosi személyzeté. Kevés remény van rá, hogy a mai csekélyszámú, elég rosszul dotált, könyvtárosként csak részben képzett tisztviselői karral a magyar könyvtárügy reformját végre lehessen hajtani. Maga a világ könyvtermelésének a magyar művelődés érdekei szem-

pontjából való áttekintése az, amit fentebb szelekciónak mondtunk — maga a beszerzés, a nemzet könyvraktárainak a jelen s főként a jövő szempontjából való helyesirányú bővítése: olyan, nagy műveltséget és körültekintést kívánó nehéz feladatok, hogy ellátásukat csak jelesen és szakszerűen képzett könyvtármoki kartól várhatjuk, melynek succrescentiájáról rendszeresen gondoskodtunk.

MINDEBBŐL AZ KÖVETKEZIK, hogy a magyar könyvtár-ügy problémái eléggé bonyolultak s annyira egymásbafonódtak, hogy földözgatva nem lehet megoldani őket s csupán nagyvonalú általános rendezésben rejlik segítség. Ez az általános rendezés korántsem érintené a meglévő kereteket s az intézményeknek, melyek érthetően féltve őrzik hagyományaikat és viszonylagos függetlenségüket, (többé-kevésbé a szegénység függetlensége ez) nem kellene káros centralizálástól tartaniok, bár nem tagadjuk s alább még visszatérünk rá, hogy a távoli jövő nagy feladatának változatlanul a Magyar Nemzeti Könyvtár megteremtését kell tekintenünk.

A fejlődés útja — mint mondtuk — a kényszerű könyvtári racionalizálás felé mutat, ami elsősorban az intézmények közt való munkamegosztást jelenti. A kitűzött feladatot csak az egész magyar könyvtári szervezet vállalhatja, egyes könyvtárak nem. Már pedig minden nagy könyvtárunk minden feladatot vállal. Mind a négy könyvtárunk — ha a Széchenyi-könyvtárhoz hozzávesszük a M. N. Múzeum szakgyűjteményeit — mindent gyűjt, ami számára elérhető; a fővárosban négy könyvtár követne azonos célokat, ha dotációval bírná. Nem tehet mást, hiszen mindegyiknek jellege — általános!

Szinte önmagától kínálkozik itt a beszerzés észszerű megosztásának megoldása. A véletlen különös játéka s bizonyára alig védhető meg, hogy akkor, amikor alig van orientalistánk az országban, nem egy, hanem három helyen találunk fontos és nagyértékű keleti kollektciókat. A műtörténész a maga drága és nélkülözhetetlen képezműveieért nemcsak a nagy könyvtárakba fog elmenni, hanem tanulmányait talán a Szépművészeti Múzeum, esetleg a Nemzeti Múzeum Régiség-tárának pompás gyűjteményeiben fogja csak elvégezhetni. A politikai történet kutatója még rosszabb helyzetben van, mert néki az országgyűlés gazdag könyvtárába is kivételes bebocsáttatást kell kérnie. Szinte minden tudományszakon végig lehetne vezetni ezt az anomáliát — mily időpazarlás ez a kutatónak, mily pénz- és energiapazarlás az állam, a gyűjtemények és a kisszámú tisztviselőkar számára!

A munkamegosztásnak már évek óta megvan a szerve, melyet némiképp kifejlesztve a hazai könyvtárak közti kooperációnak hasznosan szolgálatába lehetne állítani. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1923-ban alakult meg és azóta főként a központi könyvnyilvántartás és nemzetközi könyvcserre terén végez hasznos munkát. Folyóiratjegyzéke eligazít a Magyarországra járó közkönyvtári időszaki publikációk felől, (ezt a fontos útmutatót szélesebb alapon kifejlesztteni és rendszeressé tenni hasznos feladat), nagyobb bibliográfiái — három kötet jelent meg eddig — az utolsó negyedszázad magyar tudományos munkásságát dolgozzák fel tudomány-

szakok szerint. Jó munkát végzett a Központ a magyar könyvkatalogizálási szabályzat megteremtésével is; a szétfolyó rendszerek egyesítése nemcsak tudományosan hasznos, hanem az adminisztrációt is gazdaságosabbá tette. Nem fekszik távol a gondolat, hogy ez a szervezet, mely már tapasztalatokra hivatkozhatik a könyvtárközi munka terén, legyen eszköze a könyvtári munka- és beszerzési feladatok megosztásának is.

Ennek a megosztásnak számos módja képzelhető; mindegyik jó, amely a meglévő erőket gazdaságosabban hasznosítja s több könyvet tesz könnyebben hozzáférhetővé. Megemlítést kíván, hogy a kis dán nemzet érdekes példáját adja a könyvtári kooperációnak. Kopenhága két nagy gyűjteménye — az Egyetemi és a Királyi könyvtár — reáliák és humaniorák szerint osztotta meg egymás közt a gyűjtési feladatokat s a könyvanyag kicserélése is már megindult esztendőök előtt. Ha nem is éppen erre az útra, mindenesetre hasonló eljárásra fogunk mi is előbb-utóbb kényszerülni.

Míg a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtára még hosszú ideig meg fog maradni öncélú és önálló könyvmúzeumnak, tehát a külföldi könyvanyag terén való kooperáció szempontjából számba kevésbé jó, az Akadémia könyvtárát pedig a dotáció hiánya elsorvadásra ítéli ugyané téren, addig két fejlődésképes intézményünk: a Fővárosi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár kétségkívül hamarosan meg fogják találni beszerzéseik koordinálásának észszerű módjait.

Kettejük közül a Fővárosi Könyvtár hasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetben van s ha a jelek nem csalnak, a jövő év elején elfoglalva új helyiségeit, az ország fővárosa modern, nagylendületű gazdag kölcsönkönyvtárhoz jut. A Wenckheim-palotában az olvasóterem százharmincöt olvasót tud majd befogadni s az iránt sincs kétség, hogy ez a publikum nagyrészt megtalálja itt, amit keres; a könyvtár adatai szerint, az elmúlt esztendőben a F. K. központja 180.000 kötetet bocsátott közönsége rendelkezésére és 10.000 kötetel gyarapította állományát. Ha a feltevés, hogy a központ ebben az új palotában negyven esztendőös fejlődés könyvszaporodását lesz képes tárolni, megáll, kétségkívül a legnagyobb várakozásokat fűzhetjük a F. K. új berendezéséhez.

Igen nagy feladatok várnak erre az intézményre a fiókkönyvtárak fejlesztése terén. A főváros nőttön-nő, új s új külvárosi területek népesülnek meg s a szegényebb középosztály az olcsóbb lakásbérű perifériák felé húzódik. Az alsóbb néposztályok értelmi színvonalának emelkedése is szükségessé teszi a fiókkönyvtár-hálózat erőteljes fejlesztését. Míg tíz év előtt a fiókok látogatóinak kezén egy esztendőben 280.000 kötet fordult meg, addig ez a szám a múlt esztendőben 840.000-re emelkedett, vagyis megháromszorozódott; az 1929. évben itt 44.000 kötetel szaporította könyveit az intézmény. Mít lehetne várnunk a Fővárosi Könyvtár fiókjainak munkájától, ha nemcsak kétannyi népkönyvtár állna a közönség rendelkezésére, hanem főként akkor, ha ezek a fiókok tágasabb termekben nyernének elhelyezést, ahol az olvasáson kívül egyéb művelődésterjesztő célokat is lehetne szolgálni! A sportterek és -csarnokok számának szapo-

ritása mellett nem volna szabad megfélekedezni ezekről a kis könyvtárakról sem.

Jóval kedvezőtlenebb helyzetben van a múltból gazdag Egyetemi Könyvtár, mely mégis szép haladásról tett tanúságot az elmúlt években. Bár háza a terjeszkedésnek már régen határt szabott s a tér kihasználását elavult rendszerek nehezítik meg, sikerült kutató tudósok számára munkahelyet biztosítani s folyóiratszobáinak újjárendezésével nagy s fontos anyagot közönsége számára könnyen hozzáférhetővé tennie. Ezen az úton csak akkor haladhatna tovább az E. K., ha minden 40.000 kötetét nem kezelné csak egy tisztviselő (a külföldi könyvtárakban egy könyvtárnokra 12—20 ezer kötet esik!) s ha dotációja nemcsak könyvanyagának kiegészítését nagyobb mértékben tenné lehetővé, hanem épületének fejlesztését és tökéletesítését is. A könyvkölcsönzőhelyiségek céljuknak semmiképp sem felelnek meg. Nem fér hozzá kétség, hogy az egyetemi ifjúság s a fővárosi közönségnek tudománnyal foglalkozó része fokozottabb mértékben használná az E. K.-t, ha kényelme érdekében egy s más történhetné. Nem az olvasótömegek harcolják ki maguknak a jó könyvtárakat, hanem a kiváló intézmények teremtik meg olvasótömegeiket.

A MAI HELYZETÜKBEN itt néhány szóval jellemzett intézmények üdvös munkaközösségét megteremteni, az ország könyvtárügyét egységben szemlélve, annak nagytávlatú programot jelölni ki: ez a jelen könyvtárpolitikájának feladata. Az elmúlt évek művelődéspolitikáját számos irányban hasznos alkotások jellemzik; a könyvtárügy terén — ha a főváros oly dicséretes tettétől és a Bibliográfiai Központ megalakításától eltekintünk — mindössze szerény „tatarozás” folyt. Tatarozás, mely talán a romlást feltartóztatta, de a fejlődésnek nem mutatott sem utat, sem reményt.

Alig lehet benne kétség s fent már céloztunk rá, hogy a magyar könyvtárpolitika nagy távlatának határán a Magyar Nemzeti Könyvtár fog állni, az az egységes, egyetemes és szuverén országos intézmény, mely már tervében leszámol az utolsó ötven esztendő hibáival s olyként foglalja össze az ország nyomtatott kincseit, hogy egy vagy másfél századra ismét megoldja az elhelyezés és a gyűjtő-módszer problémáit. Az sem kétséges, hogy ilyen nagy feladat nem a Trianont követő első vagy második évtizedre vár. De a szükségét s a gondolatot szem elől téveszteni nem szabad s meg kell találni a viszonyokkal való megalkuvásnak azt a módját, mely a nagy cél felé napról-napra közelít. Ez a mód: céltudatos és egységes nemzeti könyvtárpolitika az intézmények kooperációjával.

BALOGH JÓZSEF

A MAGYAR BÚZA ÜGYE

EZZEL a mezőgazdaságunkra nézve oly fontos dologgal a Magyar Szemle a közelmúltban többször is foglalkozott.¹ A legutóbbi közlemény a Magyar Közgazdasági Társaság búzaankéjét ismertette. Helyesen utalt arra, hogy a magyar búza minőségét javítani kell, és hogy az eddig végzett nemesítési munka eredményei e tekintetben biztatók.

Valóban körülbelül négy év előtt indult meg a céltudatos munka arra, hogy a magyar búza, támaszkodva a búzának kedvező itteni talaj és éghajlati viszonyokra, a kanadaikkal legalább is egyértékű standard minőségeket adjon a világpiacnak. Nem hiányzottak eddig sem olyan földművelésügyi miniszteri nyilatkozatok, sajtóbeli közlések, amelyek a munkának egyes mozzanataira világot vetettek. Utalhatunk itt a múlt és folyó évi költségvetési vitára; de főleg arra a publikációra, amit „A földművelésügyi tárca beruházásai (1925—1929.)” c. alatt most tett közzé a földművelésügyi miniszter. Ezek alapján, támaszkodva a gazdasadalomtól beszerzett információkra is, részletes tájékoztatást adhatunk a Szemle olvasóközönségének a magyar búza ügyének jelenlegi stádiumáról.

Nagyon széles a tér, amelyen a szóbanlévő kormányzati és érdekeltségi társadalmi, sok ágú munka folyik. Az egyik főcél: a termelőmunka javítása a talaj művelésben, vetőmag használatban, természetkezelésben, osztályozásban. A másik a rentabilitás biztosítása. A harmadik az értékesítés szervezése, a külföldi piacokon való, megfelelő hely elfoglalása.

E tevékenységnek minden ága olyan szorosan összefügg, annyira kiegészíti, helyesebben szükségelt egyik a másikat, hogy mind a hármát egyszerre munkába kellett venni.

Mindenekelőtt azonban tisztázni kellett búzatermelésünk jelenlegi viszonyait. A közös vámterület keretében ez nem bírt különös fontossággal. Ausztria, Németország minden búzafeleslegünket felvette s a legutóbbi agrárvédvámokat megállapító közös vámtarifa a búzánál is kielégítő árat biztosított a magyar termelésnek. Kiváló, tiszavidéki és fejérvármegyei búzából készült lisztjeink a brit piacon is keresettek voltak. Az ország első búzaminőségi térképét 1885-ben a bécsi tőzsde készítette el. E térkép a búza sikerminőségét 10—2 számokkal jelezte. Az ország jelenlegi területén a legjobb minőségű búza eszerint (10,a, jelű) a Túrkeve—Csongrád—Szentés—Makó—Békéscsaba által

¹ Legutóbb Ihrig Károly: A magyar búza becülete, Magyar Szemle IX. köt. 171. l.

határolt Tiszavidéken terem; Gyula környéke (9.5 jelzéssel) adná a másodrangú tiszavidéki búzát. Az ország jelenlegi területén kívül eső Bánáttal, a felvidékkel, Erdéllyel, Nagyvárad környékével együtt, összesen 11 kerület közül, még a Bánátnak, Székesfehérvár vidékének és Dél-Heves—Budapest környékének van 9 jelzése. A Bácska 8 jelzésű. A felvidék és Erdély, továbbá Magyaróvár és Nagykanizsa vidékének egyrésze 7 jelzést kapott. A leggyengébb búza — 2 jelzésű — eszerint Baranyában terem, a többi, csupa kisterületű körzetek 3—6.5 jelzésű, gyengébb minőségű búzát adnának.

Kétségtelen, hogy ez a közel félszázados, minden tudományos vizsgálati megtámasztást nélkülöző felosztás nem felel meg a mai való helyzetnek. Az 1926. évben, a földművelésügyi kormány talajtani és botanikai szaktekintélyeket küldött ki az Alföld talajviszonyainak részletes feltárására, miután a kir. földtani intézet agrogeológusai már előbb kiterjesztették talajtani tanulmányaikat az egész országra. E tanulmányok eredményei alapján dolgozta ki Treitz Péter csonka hazánk talajterképét s tette közzé az ország termelőtalajait ismertető munkáját.¹

Ez alapvető tanulmányokkal kapcsolatosan indította meg az 1927-ben felállított Országos Gabona- és Lisztkisérleti Állomás a maga munkáját, az országos búzakataszter megalkotását. Ez a kataszter megállapítja, hogy hol, milyen búzaféleség terem, s egyúttal azt is, hogy hol, milyen mértékben felelnek meg a búzatermelésnek a talaj és éghajlati viszonyok, jót és jól termők-e a használt búzaféleségek, vagy pedig másokkal és milyenekkel cserélendők ki. Ez a munkálkodás az országos növénynemesítő és növénytermelési intézetekkel együttesen, valamint természetesen a gazdaközönség élénk közremunkálásával történik. A gabona és lisztkisérleti állomás kipróbálja az egyes búzaféleségeket, a lisztgyártás és sütőképesség szempontjából is. Az akció céltudatoságát a földművelésügyi miniszter idézett kiadványának a következő passzusai mutatják:

„A búza a mi talaj- és éghajlati viszonyainknak, meg népünk termelési és táplálkozási szokásainak összehatásával származott értékes termékünk. A 9.1 millió hold szántóföldnek ez a múlt évben is közel egyharmadát foglalta el. Meggyőződésem szerint vétek lenne a mi pompás búzaféleségeinkben levő nagy értékeket áldozatul hozni a mostanság kedvezőtlen és egyáltalán, a tengerentúli extenzív tömegtermelés folytán nagyon változékony világpiaci konjunktúráknak ... Már csak azért is, mert a legjobban állja a mi időjárásunk szélsőségeit, s teljesen hozzá alkalmazkodik a talajviszonyokhoz... Nem szabad arról lemondanunk, hogy a magyar búzát versenyen felül álló, világpiaci standard áruvá igyekezzünk kitenyészteni. Olyanná, amelynek értékes tápláló tartalma, nagy sütőképessége, legalább a finomabb tézstaneműek készítésénél versenyen kívül áll, s nemzetközileg elismert, kiváló táplálkozási cikk. Ma kb. 600, mások szerint 400 féleségét termeljük a búzának. E tarthatatlan állapot helyére olyat kell kikiizdenünk, hogy csak a homogén típusok, nagyobb, kiegyenlített tömegkvantumok előállítására szükséges féleségeket termeljük. Olyanokat, amelyek gazdag sikértartalma és kiadós sütőképessége, lisztünknek az említett kiváltóságos világpiaci pozíciót adja meg.“

Ám lássuk, hogy az ügy fontosságának kellő méltánylásán és a célvilágos kitzítésén kívül mi történt a gyakorlati megvalósítás terén?

¹ Csonka-Magyarország termőtalaja, Budapest 1929. A magyar szaktudomány nagy nemzetközi sikerét jelenti az, hogy a Treitz által megállapított térképezési módot és talajbeosztást, az általa szerkesztett térképet a Nemzetközi Talajtani Bizottság V. Bizottsága, az 1926-iki budapesti konferenciáján alapul fogadta el.

A kormánynak természetesen tekintetbe kellett venni azt, hogy mezőgazdaságunk a jövedelmezőség tekintetében már 1926-ban súlyos válságba jutott és hogy az ország művelés alatt álló területének 66%-a kisbirtokosok kezén van. Tehát éppen azokéban az elemekben, amelyek kockázatos kísérletekre a legkevésbé áldozhatnak, — amelyek szakértelme, a modern gazdasági tudás szempontjából jelentékeny gyarapításra szorul. Anyagi támogatással és kiterjedt oktató munkával kellett tehát az országot az összeomlás után a mezőgazdasági haladás terére ismét reáirányítani és rajta megtartani. A földművelésügyi kormány közel 20 milliót fordított, az évi költségvetési adományokon kívül, speciálisan a szántóföldi termelés javítására. E költség legnagyobb részében az Alföldnek, a legjobb búzatermelő területnek jutott.

Évenként több száz métermázsa nemesített vetőmag került, a budapesti szokványbúza árán, a kisgazdaságokba, a mezőgazdasági kamarák közbejöttével. Ezek szakemberei, az illetékes tudományos intézetekkel együtt, figyelték és lajstromozták az elért eredményeket. Tehát megindult az országos terjedelmű munkálgodás a búzaféleségek kipróbálására. Ennek eredményei, az országos gabona- és liszt-kísérleti állomás vizsgálati eredményeivel együtt adják az alapot a kipróbált vetőmagféleségek nagyarányú terjesztésére.

Nagyon természetes, hogy a kiváló színvonalú gazdaságokban előállított nemesített vetőmagvakból csak a jól kezelt gazdaságokban lehet megbízható és használható eredményeket kapni. Egyidejűleg meg kellett indítani a kisebb gazdaságokban is a jobb talajművelés, trágyázás, műtrágyázás nagyarányú terjesztését. Ezt a célt szolgálja a 15—20% árkedvezménnyel, törlesztésre beszerezhetővé tett 600 traktor, 1500 vetőgép, 180 szelektor, 300 vágón ingyen, 22.000 vágón kedvezményesen áron kiosztott műtrágya, mintegy 515.000 kisgazdaság javára. A műtrágya használatának első bevezetése főleg az Alföldön történt, ahol az istállótrágya termelés is jóval kisebb, mint a másik két országrészben. (Az Alföldön 7 hold szántóra esik 1 szarvasmarha, északon 4.86 holdra, a Dunántúl 3.8 holdra). Ugyancsak legnagyobb része az Alföldre került a kedvezményesen kiosztott 7600 mm pillangós-növény-magnak, amellyel a pillangós-takarmányfélék termelését és a zöldtrágyázás alkalmazását igyekezett a földművelésügyi kormány terjesztetni. A helyes istálló-trágya kezelés ismereteinek terjesztése érdekében eddig 1000 községben létesített a kormány minta-trágyatelepet, — főleg az Alföldön.

Mindezek a propagatív —példaadó intézkedések a termésátlagok gyarapodását, tehát a termelési költségeknek aránylagos apasztását szolgálják. Közvetve a búzatermelés rentabilitásának emelését is.

Az alföldi búzatermelés javítását szolgálja a 800.000 holdnyi, tiszántúli szikesterület megindult javítása is. A bevált javítási módszer megállapítása a Sigmond és Treitz professzorok munkájának eredménye, a magyar tudomány nemzetközileg elismert nagy vívmánya. Ami tiszántúli Alföldünknek, mely az Ujszász—Szegedi vonalig benyulik a Duna—Tisza-közébe is, talaja éppen az a közömbös, vagy gyengén lúgos, vastag humuszréteggel takart fekete vályogtalaj (csernozjom) — amelyet a búza szeret; ezzel azonos talajon teremnek az

amerikai prairie- és Manitoba-búzák. Ugyan ilyen talaj van még a Duna és Balaton között, valamint a Győr—Komárom vidéki Kis-Alföldön és Alsó Hevesben—Borsodban. Ezt a magyarországi elsőrangú búzatalajt legalább 2 millió holdra lehet tenni. A 800.000 holdnyi sós és degradált alkáli talajokat, amelyek speciálisan kedvező időjárás mellett teremnek csak, az immár teljesen bevált javítási módokkal, a legjobban és legállandóbban termő búzatalajokká lehet alakítani.

A földművelésügyi kormány alapvető intézkedéseinek ez a megállapítása, — több, a Manitoba I-nél is nagyobb értékű feleség előállítás, helyezte azután igazán reális alapra a magyar búza ügyét s ezzel termelése fejlesztésének munkaprogramját.

A termelés természetesen csak akkor fejleszhető, ha rentábilis. Az alföldi éghajlati viszonyoknak megfelelő, a talaj víztartó képességét megadó talajművelés, a hasznos baktériumok tenyésztését előmozdító helyes istálló-trágyázás, a talaj hiányzó tápanyagait pótló műtrágyázás, szóval a teljesen kifogástalan üzemvitel, hiába ad sokkal nagyobb terméseredményeket, ha a termelést nem lehet haszonnal értékesíteni, — a búzatermelést jövedelmezővé, vagy legalább is veszteségnélkülivé tenni.

Erre való tekintettel biztosított a kormány a mezőgazdaságnak a folyó költségvetési évig 252.6 milliónyi beruházási hitelt, amelyből 100 millió olcsó termelési kölcsönökre, 80 millió pedig a termelés és értékesítés segítésére használtatott fel olyképpen, hogy csak közvetve térül vissza. Az Összeg többi része ármentesítésre, vizimunkálatokra ment. A mezőgazdasági hitel drágasága folytán a termelésre súlyosodó évi kamatterhek csökkenteni az újabban rendelkezésre kapott 180 millió. Viszont az olcsó zöld, meg közraktári hitelt fogja lehetővé tenni a közraktári intézmény szervezése. Ez különben a búzaféleségek egyenlősítésének, standardizálásának is egyik alapvető intézkedése.

Olcsó hitel alapjává teszi a búzát az ingójelzálog intézményének rendszeresítése, a magtárban lévő készletekre nézve.

A zöldhitelek szabályozása és az uzsorás elővételek lehetetlenné tétele elhatározólag fog hatni arra nézve, hogy a gazda a búzájáért a természetes piaci árat kapja meg.

Elhatározta továbbá a kormány, hogy a megkezdett akciók nagyobb arányú folytatására is megszerzi a szükséges beruházási tőkét. Ezek az akciók természetesen az összes mezőgazdasági termelési ágakat szolgálják. De legnagyobb részükben mégis a szántóföldi termelés, tehát a búzatermelés javára esnek.

Utoljára említjük a búzatermelés jövedelmezőségét közvetlenül szolgáló, átmeneti jellegű intézkedést, a búza és rozs forgalombahozatalánál érvényesülő segélyt. Ez az ú. n. gabnajej alkalmazása útján történik. Mindenkinél, aki búzát vagy rozst vásárol, mázsánként 3 P értékű gabnajejyet kell vennie, mely, mint árpótlék, a budapesti tőzsdei áron felül a termelőt illeti. Az eladásra nem termelő kisgazdák adóelengedésben részesülnek. A gabnajejyeket az állam mindenféle közadók fizetésére elfogadja, illetve készpénzben beváltja. Az erre, valamint a kisbirtokosok adókedvezményére szükséges összeget, a finom lisztekre kivetett és a malmoktól beszedendő felárból, a kávé, tea stb.

pénzügyi vámjainak, valamint a dohányárúknak mérsékelt emeléséből szedi be a pénzügyi kormány. A finom lisztek, igaz, megdrágulhatnak, de a búzatermelőnek biztosítva van métermázsánként 3 P felár. A termelés segélyösszege így kb. 46—48 millió, viszont a földadó elengedésénél csak 35 millió lehetne és ez az államháztartás egyensúlyát is károsan befolyásolná. A gabnajegy-felár közgazdasági jogsultságát az adja meg, hogy ez tulajdonképpen a nem érvényesülő védvámot pótolja, tehát csak a búza- és rozstermelést megillető védelem erejéig drágíthatja a fogyasztást. Erre a védelemre pedig legalább ezidőszerint és átmenetileg feltétlen szükség van. Másként a búzatermelés, tehát egész mezőgazdaságunk hanyatlík és vásárlóképessége is olyan katasztrofálisan gyengül, hogy azt egész gazdasági életünk súlyosan megérzi.

Ha áttekintünk a búza ügyének sokoldalú felkarolását jelentő intézkedéseken, megállapíthatjuk, hogy a gazdaközönség és a kormány évek óta élénk alkotó munkában van. Tehát, bár kétségtelen, hogy ezt a munkát a világválság és a területconkításból folyó speciális bajaink akadályozzák, még sem kell kétségbeesnünk búzatermelésünk mostani nehéz viszonyai miatt. Sőt jó reménységgel lehetünk a jövő fejleményei iránt. Már csak azért is, mert a magyar búza világpiaci sorsát, jobb értékesülését, végre is a minőségi verseny fogja eldönteni. Ebben pedig, mivel mi őszi-búzát termelünk, határozott előnyünk van a Manitoba tavaszi-búzákkal szemben. A hosszabb tenyészeti idő alatt könnyebb a búza belső értékének gyarapítása, mint a tavaszi-búza termelésnél. És végül is, ami egész búzakivitelünk, ami most 5—8 millió métermázsa és talán 12—15 millió métermázsaig fokozható, Európa 120—150 millió métermázsanyi évi szükségletének csak 8—10%-át alkotja. Tehát a mi kiváló minőségben előállítható kisebb kvantumunk Európa finomtészta szükséglete részéről évenként könnyen felvehető.

Ebben a helyzetben valóban nincs szükség arra, hogy a kormány megtiltsa a legkiválóbb búzafajtáknak itthoni kenyérsütésre való felhasználását, — már csak a tilalom keresztülvihetlensége miatt sem. A rozs kötelező keverése viszont célszerű lehet, és minden zaklató rendszabály nélkül foganatosítható, ha szüksége és hasznossága nyilvánvalóan bebizonyul.

Végző eredményünk: a magyar búza nincs a romlás útján.

HADSEREGSZERVEZÉSI IRÁNYOK FEJLŐDÉSE A VILÁGHÁBORÚ ÓTA

A GYŐZTES hatalmak katonai vezetői utólagosan bizonyítani igyekeznek, hogy összeomláskor, a kivétel kezdetén álló hadműveleteikkel, a központi hatalmak katonai vereségét is kieroszakolhatták volna. A bizonyításnak ma nincs gyakorlati értéke. A valószínűségben a háború az ő katonai sikereik előtt lezárulta központi hatalmak fenntartó erőinek alapjaikban való megrendülése miatt. A háború sorsát a legyőzött nemzetekben rejlő küzdő értékek megbénulása, az erkölcsi és anyagi erőforrások elapadása, döntötte el.

E szemeink előtt lejátszódott eseményeknek értékes tanulságai vannak, még pedig az államférfiú és a katona részére egyaránt. A tanulságok értékesítésére való törekvés, szabad szervezési lehetőségekkel bíró államokban, a hadseregszervezésnek új, fejleszhető irányait jelölte meg.

A SZERVEZÉS ALAPELVEINEK ÚJ IRÁNYAI. A legfőbb szervezési tanulság abban áll, hogy háborút még nagyhatalmak sem húzhatják el erőforrásaiknak teljes elapadásáig. A döntés mielőbbi kicsikarása miatt kíméletlen és aránylag nagy erőfeszítéssel járó hadműveletek mentik meg a nemzetet a teljes elerőtlenedéstől.

A központi hatalmak világháborús helyzetének körülzárolt várható való hasonlítása szállóige, de találó. Ily helyzetben olyan hadviselési mód, amely a döntést a körülzároló ellenfél felmorzsolódásától várja, nem vezethet célhoz.

A körülzárolt hadsereg erkölcsi értékeinek emberfeletti teljesítményei sem képesek a vérben és anyagban frissen tartható körülzároló hadsereg elvérést kivárni. A körülzároltak emberanyaga és készlete napról-napra fogy. Így minden nappal mostohább viszonyok között kell a küzdelmet tovább folytatniok. A fokozódó nélkülözésekkel erkölcsi erejük egyre apad, míg ellenállásuk végkép meg nem törik, így vezetett néphadseregek erkölcsi erejének túlértékelése, a küzdő nemzet élniakarásának ily nagyfokú megkísértése, bukáshoz vezet. Ilyenkor csak a békében jól megszervezett állam hadseregének legázoló és gyors döntést ígérő hadviselési módja segít.

A háború időtartama egyébként is elhatárolt dolog. Időtartamának határt szab a küzdő nemzet erőforrásainak véges értéke. Minél szegényebb egy nemzet, minél inkább el van zárva a háború alatt küzdő értékeinek pótlási lehetőségeitől, háborújának annál rövidebb élettartamúnak kell lennie. A hadvezérnek e rövid idő alatt kell döntő

katonai győzelmet aratnia. Mielőtt az állam értékeinek apadása aggasztó mérvet nem ölt.

Kis nemzetek is élni akarnak. Ők is bele kerülhetnek a háború sodrába. Vannak törekvéseik, melyekért háborús áldozatokra készek. Ezeknél a háború időtartama nem lehet eléggé rövidre fogott. Ezalatt a rövid idő alatt győzni kell! Tehát ily nemzeteknél is, mindjárt a kezdetől fogva, a legnagyobb erőfeszítés van helyén.

A győzelemhez hadsereg kell! A hadsereg megteremtése, az erőforrásokat jelentő anyaország oltalmáról való gondoskodás és a hadsereg fenntartásának elkészítése a szervezés feladata.

Qausewitz, a német katonafilozófus szerint: „Nem lehetünk elég erősek, először általában, azután a döntő helyen!

A hadsereg nem lehet elég erős!

A hadsereg ereje pedig vezetésétől, nagyságától, erkölcsi színvonalától, felfegyverzési és kiképzési fokától, élő- és anyagi erőforrásaitól függ.

A vezetés művészetét itt nem érintem. Ott, ahol a hadsereget szabadon fejleszthetik, a hadsereg nagyságának emelése a katonai vezetés állandó törekvése. A hadsereg számerejének azonban korlátjai vannak. Ezeket a katonai szolgálatra igénybevehető száma és az állam gazdasági teherbírása állítja a szervező elé. A szervező adott korlátozások között oly hadsereget igyekszik teremteni, amellyel a háborút idejében, győzelmesen befejezheti.

A hadsereg nagyságának felső határát a katonai szolgálatra fogható lakosságnak száma adja meg. Például egy államnak van 40 millió lakosa. Ebből kb. 20 millió férfi és 20 millió nő. A férfilakosságból katonai szolgálatra csupán bizonyos korhatárba esők vonhatók be. Az ifjúkorban lévő és kellőképpen ki nem fejlett egyének a nagy testi megerőltetéssel járó szolgálatot nem bírják. A túlélémedett korúak pedig sem a lelki szívóssággal, sem megfelelő testi rugékonysággal már nem rendelkeznek. Tapasztalat szerint az átlag férfi 21-ik életévétől betöltött 40 éves életkoráig bírja legjobban a fáradalmakat. A férfilakosság életkorát átlag 50 évre tehetjük. Ebből mint most említettem, kb. 20 évfolyamhoz tartozó vonható fegyver alá. Példánkban egy születési évfolyamhoz tartozó férfilakosság (évfolyam) $20,000.000/50 = 400.000$ főt tenne ki, ha azokból minden férfi katonai szolgálatra alkalmas lenne. Ez azonban nincs így. A testi alkalmasság mértékét csupán átlag minden második férfi üti meg, A 400.000 fő erős évfolyamból így csupán 200.000 főt vehetünk igénybe katonai szolgálatra.

Ez annyit jelent, hogy a példában szereplő állam 20, egyenként 200.000 fő erős évfolyamot állíthatna hadrendjébe. Vagyis minden különösebb rendszabály bevezetése nélkül 4,000.000 főnyi hadsereget mozgósíthatna. Tehát a hadjárat megindításakor lakosságának 10%-át venné igénybe.

A világháborúban a nagyhatalmak ezt az erőkiejtést nem egyszerre, hanem fokozatosan fejtették ki.

Az arcvonalba¹ állított hadseregek aránya a küzdő állam lakosságához viszonyítva 1914-ben ez volt:

¹ Nem számítva a népfelkelést és az anyaországban lévő alakulatokat.

	Mozgósított az are- vonásban embert	Lakossághoz viszonyított % arány
Ausztria-Magyarország	1,500.000	3%
Németország	2,000.000	3%
Oroszország	3,500.000	2%
Franciaország	2,000.000	4—5%
Szerbia	280.000	7%

Itt a Szerbiát illető adat kiegészítésre szorul: Szerbia lakossága 1914-ben 4,150.000 lelket számlált. Ebből a lakosságból a világháború kitörésekor igénybevett 8100 tisztet és hasonállását, valamint 510.000 embert, összesen tehát 518.000 főt. Lakossága 12.5%-át. Ebből felállított az 1. és 2. vonalban: 11 gyalog és 1 lovas hadosztályt. A 3. vonalban mozgósított 5 népfőlkelő hadosztálynyi erőt, egyéb hadtápi és anyaországbeli (pót) alakulatot.

Ha az átlag 3%-al szereplő nagyhatalmaknál figyelembe vesszük, hogy a nem közvetlen harcos alakulatok is felemésztettek ugyanannyi erőt, mint a küzdő egységeik, a nagyhatalmak összerökifejtése a háború elején 6—8%-ra tehető. Ezt összevetve Szerbia erökifejtésével láthatjuk, hogy ez a kis állam a háború kitörésekor kétszer nagyobb erőfeszítéssel lépett a küzdelembe, mint bármelyik nagyhatalom.

Az emberanyag elhasználódást a hosszú háború veszteségeihez képest fokozatosan pótolták. Úgy, hogy az államok a világháború végéig lakosságuknak átlag 18%-át voltak kénytelenek igénybe venni.

Így Ausztria-Magyarország kb. 16%-,

Németország kb. 19%-,

Szerbia kb. 18%-nyi emberanyag felhasználással zárta le a küzdelmet.

Ha Németország, — Franciaországot megelőzve — Szerbia % számának megfelelő hadsereggel állt volna a küzdelemhez, a mámei hadjárat bizonyára könnyebb feladat alá állította volna a német legfelsőbb hadvezetőséget.

A tanulság ebből az, hogy a hadsereg, különösen a háború első szakában, nem lehet elég nagy. Ezt főképpen a gyors döntésre való törekvés kívánja. Úgy vélem, hogy mindjárt a háború elején bevetett aránylagosan nagy erők kevesebb vért és anyagi áldozatot okoztak volna, mint a hosszú időn át sok vérral és anyagi áldozattal járó óvatosság és áltakarékosság.

A mozgósítandó hadsereg nagysága a védrendszerrel, a békelétszámmal és a kiképzett tartalék évfolyamok számával összefüggést mutat. A „védrendszer“-ek közül az általános védkötelezettség elvileg mindenkit egyformán terhel. Így a legigazságosabb. A legtöbb ember ezen az alapon vonható a zászló alá. Azok gyakorlatban tartásáról az államhatalom imperatív módon gondoskodhatik. A toborzott és így hivatásos katonákból álló hadseregnél aránylagosan olcsóbb. Az államnak a katonák nagyrészének végkielegítéséről, illetve végellátásáról nem kell gondoskodnia.

A békeszerződéssel reánk kényszerített zsoldos kiegészítési rendszer az államra nagy terheket ró. Emellett a mozgósításhoz szükséges korosztályok (tartalékévfolyamok, kiképzés alá kerülő évfolyamok) kiképzését és azok gyakorlatban tartását lehetetlenné teszi.

Azok az államok, amelyek a zsoldos kiegészítési rendszert voltak kénytelenek bevezetni, korlátozott nagyságú és szervezetű hadseregeivel csupán belrendjük fenntartását biztosíthatják.

Ezek a hadseregek azonban komolyabbnak ígérkező önvédelmi feladatok megoldására nem alkalmasak. Ne tévesszen meg bennünket Mátyás király zsoldos kiegészítésű „fekete sereg“-e, amely nem néphadseregek ellen küzdött.

A mozgósításnak minél gyorsabban kell lefolynia, hogy a hadműveletekkel az ellenséget megelőzzék. Ezenfelül a gyorsan mozgósított hadseregnek magas harcértékűnek is kell lennie. Mindkét követelmény minél nagyobb békelétszámot és minél hosszabb szolgálati időt kíván. A magas békelétszámú hadsereget ugyanis a mozgósításkor nem szükséges a bevonuló és a gyakorlatból kiközlent nemténylegekkel annyira felhígítani. Ez a harcérték szempontjából előnyös. Kevesebb tartalékos bevonulása is kevesebb időt vesz igénybe. A magas békelétszám mindenképpen katonai követelmény. Nagysága az állam teherbíróképességétől függ.

Ha adott pénzügyi helyzet mellett, adott békelétszám fenntartása szükséges, úgy ugyanazt a hadsereget, egyéb előnytől eltekintve, a gazdaságosság szempontjából is könnyebb általános védkötelezettséggel fenntartani. Ebben a védrendszerben rejlő előnyöktől fosztották meg a győzők a központi hatalmakat.

Mint fent kifejtettem, a védrendszer egyik, fontos tényezője: a szolgálati idő, mely általában két főidőszakra bontható. Első időszakát jellemzi, hogy az alatt a katonát mindarra megtanítják, amire a második alatt (vagyis abban az állapotában, amidőn alkalmas a mozgósított egység gerincétül, vagyis békekeretül való felhasználásra) szüksége lesz. A második időszakban a katona tudását kihasználjuk, őt különleges kiképzésben részesítjük, vagy alparancsnoki feladatok vállalására tesszük alkalmassá.

Miután a szolgálati idő a hadsereg kiképzési fokát és így harcértékét előnyösen befolyásolja, érthető lenne az a törekvés, ha az állam a szolgálati idő meghosszabbítását szorgalmazná. Ennek azonban gazdasági és mint nálunk, külpolitikai szempontok vetnek gátat.

A szolgálati időt az állam hadrafogható férfilakosságának és a hadsereg békelétszámának viszonya szabja meg. Legyen pl. az állam fegyverbeszólható férfi évfolyamainak mindegyike átlag 200.000 fő.

Ez esetben, ha az évfolyam katonai kiképzéséhez szükséges kiképző (altiszti stb.) keretül 20%-ot, vagyis 40.000 embert számítunk, úgy ennek a hadseregnek legkisebb békeállománya, egy évi szolgálati idő mellett, 240.000 főt tenne ki. Természetesen csak abban az esetben, ha egy születési évfolyamhoz tartozókat egy év leforgása alatt akarnék kiképzésben részesíteni.

Ha azonban ez az állam, vagy gazdasági vagy politikai okokból 240.000 fő erős békehadsereget nem tarthat, a szolgálati idő változást szenved. Vegyük azt az esetet, hogy a békehadsereg csupán 120.000 fő erős lehet. Egy fegyver alá vonható évfolyam pedig 200.000 fő erős évi ujoncjutalékot nyújthat. Ebben az esetben, ha valaki egy év alatt mind a 200.000 főt ki akarná képezni, a kiképezendők szolgálati idejét

egy évről 6 hónapra kellene leszállítania. ($2 \times 100.000 = 200.000$ fő.) Ebben az esetben — elméletileg — 20.000 főnyi kiképző keret is elegendő lenne.

Látjuk tehát hogy a szolgálati idő korlátolt békelétszám mellett csökken, ha a békelétszámnál erősebb, sorra kerülő, évfolyam valamennyi tagját, egy év leforgása alatt kiképzésben akamók részesíteni.

Ily évfolyamoknak nem lehet meg a kellő kiképzésük. Ezért a szabad szervezési lehetőséggel bíró államok, ahol akár gazdasági, akár politikai okokból a fegyveres kiképzésben részesíthető évfolyamok kívánta erős békelétszám nem tartható fenn, a katonai szolgálat megkezdése előtt a férfilakosságot katonai előképzésben részesítik (Sportegyletek. Iskolákban folyó katonai előképzés stb.).

Ebből a szervezési megfontolásból, valamint hadműveleti és egyéb anyagi okból alakult ki a hadseregszervezés két alapvető iránya.

Mindkét szervezési irány az állam minél nagyobb hadseregének kiállítására törekszik.

Az egyik irány híve, Seeckt tábornok, a német hadvezetőség volt főnöke, ő a védrendszer újrendszerű irányát abban látja, hogy a gyengébb harcértékű tömeghadsereg mellett, kell egy kis rendkívül értékes és meglepetésszerűen alkalmazható hadsereg is. Ennek hirtelen támadólagos fellépése, úgy véli, biztosítaná a nagy tömegek mozgósításához és felvonulásához szükséges időt és területet. A kis ütőkész hadseregnek még más indokolása is van. A technika máról-holnapra fejlődik. Ami ma korszerű, holnap már ócskaság lehet. Nagy hadseregnek teljesen kielégítő és állandóan korszerű állapotban tartott fegyverzete, felszerelése és lőszeranyaga oly megterhelést róna az államra, amelyet egyik nagy állam sem bírna el. Magasfokú gyári iparral rendelkező ország tehát megengedheti magának azt, hogy csak ezt a kis ütőkész hadsereget tartja modern technikai nívón. A tömeghadsereg részére a tárolt anyag állandó újításáról le is mondhat. A kis, ütésre kész hadsereget „fedőhadsereg“ névvel szokták jelölni. Tagadhatatlan, hogy a fedőhadseregnek hosszú szolgálati idő mellett emberanyaga kiválóan kiképzett. Harckészsége, gondos anyagi felszerelése igen magas fokú. Magas békelétszáma miatt gyorsan mozgósítható. Sőt ha erre a kellő előgondoskodások megtörténtek, mozgósítás nélkül is elvonulhat. Alkalmazása pillanatnyi lehet. Nagy meglepetéseknek válhatik okozójává. Esetleg a döntést is előidézheti, vagy előnyös helyzetet teremthet a döntéshez. A tömegek harcbalépése után is sikerrel alkalmazható a döntő helyeken.

Seeckt szerint azonban ez az eljárás nem nélkülözheti a nemzetmozgósítást, vagyis a küzdő állam emberben és anyagban kifejtett legnagyobb, valamivel később érvényesülő erőfeszítését.

A másik álláspont szószólója Debeney tábornok, a francia vezérkar főnöke. Álláspontját az új francia véderőtörvény teljes mértékben kifejezésre juttatja. Nem tartja célszerűnek a hadsereg egységeinek különféle szervezési és alkalmazási módját.

A francia álláspont azzal jellemezhető, hogy a keleti erőrendszer oltalma mellett, először az oltalmazó, határmenti, békeseregtettek mozgósítanak. (Fedőhadsereg.) Ezeknek oltalma mellett folyik az anyaország belsejében, a hátrább fekvő seregtettek mozgósítása. Ezekben

az oltalmazó seregtestekkel azonos szervezetű egységeket teremtenek. A hadművelleti célnak megfelelően azonban a határon elhelyezett seregtesteket, műszaki védelmi eszközök, erődeik messzemenő kihasználása mellett, valamivel előbbi időpontban mozgósítják.

A nemzetmozgósítás oltalmazását tehát a franciák látszólag defenzív formában oldják meg. Alig hihető azonban, hogy az első ütemben alkalmazásra kész seregtesteket passzív alkalmaznák.

A két irány felett való döntés nem lehet célja értekezésemnek. Itt csak reá kívánok mutatni arra, hogy a hadsereg lehető legnagyobb erejét mindkét szervezési irány hangsúlyozza. Mindkét irány teljesen közös utakon jár abban, hogy a háborúhoz az egész nemzet mozgósításának alapfeltételeit meg kell teremteniük.

Tagadhatatlan azonban, hogy a német álláspont újszerű szervezeteket kíván. Újszerű szervezetek viszont újszerű alkalmazási módot követelnek meg.

A háborúhoz anyagi eszközök kellene. Ezeket elő kell teremteni. A beszerzés az anyaországban vásárlások, illetve „hadiszolgáltatási törvény“ alapján való igénybevétel, ellenséges területen harácsolás és vásárlás által történik.

Ennek következtében a háború terhe nem nehezedik egyenletesen az állampolgárokra. Egyrészt legdrágább kincsét, életét, testi épségét áldozza fel. Másokat a hadiszolgáltatási törvény rendelkezései készítetnek több-kevesebb háborús teher viselésére. Vannak azonban állampolgárok, akik a háborús szükségletek termelése miatt, szükségképpen, hivatásuk mellett maradnak. Ezek míg mások életüket áldozzák, vagyoni előnyökhöz is jutnak.

A háborútól a nemzet léte vagy nemléte függ. A nemzet győzelme az állampolgárra jólétet, veresége pedig gyászt hoz. Ebből az alapgondolatból kiindulva, néhány államban a hadiszolgáltatási törvény rendelkezéseit módosítják. Alapelvként tekintik, hogy a hadviselő állam a háborús szükséghez képest, az összes élő és holt eszközökkel rendelkezhetik. Minden polgára egyenlőképpen katona és teljes vagyoni erejével köteles támogatni a hadviselő nemzetet. Ezzel szemben a nemzet győzelméből érdeméhez képest részesedik.

Ily államok igazságossági szempontok érvényrejuttatása mellett nagy erkölcsi és anyagi erőforrásokra tehetnek szert.

MOZGÓSÍTÁS, FELVONULÁS. Amint ismeretes, mozgósítás alatt a békeállományról a hadiállományra való átmenetet értjük. A hadiállományra való átmenet igen sok ember bevonulásával, igen sok állat és jármű bevonásával jár. A mozgósítás tehát igen nagy „bevonulási mozgalmat“ idéz elő. Eddig a nagy mozgalmat legnagyobbbrszt a vasút segítségével bonyolították le. Elképzelhető, hogy a kötött pályán mozgó közlekedési eszköznek érzékeny helyeken való megrongálása a mozgalom lefolyását hátrányosan befolyásolja. Akár földi, akár légi beavatkozás által történjék is az. A bevonulási mozgalom végrehajtásánál arra törekszenek, hogy a mozgósítás még abban az esetben is simán és fennakadás nélkül történhessék, ha az ellenséges behatás

a vasút egyes szakaszait ideiglenesen teljesen hasznavehetetlenné tenné.

A mozgósított hadsereg felvonulása a tervezett hadműveleteknek megfelelő csoportosítással, a felvonulási körletekben történik. A helyes csoportosítás és a felvonulás gyors végrehajtása oly fölényes helyzeteket teremt, amelyek az egész háború kimenetelére döntő befolyással lehetnek.

Mind a felvonulási területek kiválasztása, mind pedig a felvonulás gyors lefolyása a háborús sikernek döntő tényezője.

A felvonulási területek kiválasztása nem a szervezés feladata. A felvonulás gyors és akadálytalan lebonyolításának nehéz feladatát azonban a szervezőnek kell előkészítenie.

A felvonulással az első hadműveletek végrehajtásához szükséges seregeket (csapatokat, vonatokat és intézeteket), valamint anyagot kell a kijelölt területen, hadműveletre kész állapotba hozni. Egy békében, tervszerűen előkészített mozgatási problémáról van szó: a mozgósítási állomásokról a felvonulási területen összpontosítandó tömegek szállításáról.

A szállítást az ellenfél főképpen légi erejével zavarhatja meg. De meg is akaszthatná, ha az csupán a vasút kihasználásával történék. Különösképpen nagy a veszély ott, ahol az állam vasúthálózata szoros jellegű gócpontokon fut keresztül (hidak, alagutak, rendező-pályaudvarok stb.). Egy ily érzékeny pontnak akár brizáns, akár aerokémiai hatású légitámadással való kikapcsolása, a vasúti forgalmat legalább is ideiglenesen megbéníthatja. Ha ez fontos vasúti szakaszon történék, úgy a legjobb esetben a felvonulás gyors lefolyását gátolná. Ennek kiegyensúlyozására a felvonulási szállítást úgy kell megszervezniük, hogy a vasút, ha a szükség azt kívánja, részben kikapcsolható legyen (gyalogmenetben való felvonultatások, vízi-, gépkocsi felvonulás, a vasút érzékeny pontjainak több, azonos teljesítményt biztosító szárnyvonallal való megkerülése). Fontos azonban az is, hogy az ellenséges légi támadásokat a repülő erők messzemenő kiépítésével ellensúlyozzák.

A DÖNTÉS KIERŐSZAKOLÁSA. Igen sok katona azt a nézetet vallja, hogy a döntéshez ma nem elegendő egymagában az ellenséges földi hadsereg felkeresése, teljes bekerítése és csatában való megsemmisítése, hanem a teljes hadműveleti bekerítést a légi erőkkel is siettetni kell.

Az biztos, hogy ameddig a földi hadseregek a döntéshez jutnak, addig a küzdő felek mindegyikének légi ereje meg fogja kísérelni, hogy az ellenséges legfelsőbb államvezetést megbénítsa, az ellenség szellemi-, kereskedelmi-, közlekedési- és ipari központjának (fővárosnak) háborús lelkesedését kioltsa, tiltakozásokat váltson ki, az anyagtermelést és a közlekedési vérkeringést megbénítsa, erőközpontokat, ipari telepek teljesítményét megszüntesse. Ezeknek a feladatokat megoldása közben számolni kell, hogy légi ereje találkozni fog az ellenséges légi erőkkel. Ezt előbb le kell vernie, vagy útjából ideiglenesen el kell távolítania. Légi erejüknek tehát az ellenséges légi erőnél nagyobbak és fürgébbnek

kell lennie. Légi erejét úgy kell megszerveznie, hogy az az önálló hadművelet összes feladatait elláthassa.

A légi erők az ellenséges légi erővel és a vízi- és szárazföldi harcegységekkel szemben egyenlőképpen kell tudni harcolnia.

A légi erőknek ez az új alkalmazási iránya a légi flották lázas növelésén kívül, harci feladatokra alkalmas repülőegységek rohamos és a felderítő egységekhez viszonyítva, aránytalanul nagyfokú kiépítését vonta maga után.

A finn Friedrich Bergmann a „Vertikale strategische Umfassung“ időszzerűségét hangoztatja. Elgondolása abban foglalható össze, hogy jövőben a hadászati megkerülés (bekerítés) gyorsabban és akadálytalanabban fog megtörténni, ha azt, az ellenség hátába, légieszközökkel szállított földi harcegységek fogják teljessé alakítani. Illetve, ha a földi gyorsan mozgó harcerők földi térnyerését ily légi úton szállított harcegységek fogják egyengetni. Ez a távolbalató terv, ha valahol komolyan fognak vele foglalkozni, nagyfokú légi és földi motorizáláshoz fog vezetni.

Légi támadások az egész anyaországot érhetik. Az anyaország oltalmazása brizáns és gázhatású légi bombatámadásokkal szemben, légi (vadász) erőkkel és légvédelmi tüzesszűkökkel történik. Ezek szaporítása a szervezőnek elsőrendű gondját képezi.

A légi erőkkel az ellenség hátába szállított harcegységek támadásához még hiányzik sok előfeltétel. Megoldandó feladatok: a légi szállítás eszközeinek megteremtése; a szállítást és földreszállást oltalmazó légi erők előteremtése; légi szállításra és a guerilla-harcra alkalmas, különleges szervezetű, szárazföldi harcegységek szervezése; kiűrtett légi szállítóeszközök földi oltalmát szolgáló szervezet és a légi ellátás problémája.

Ily ellenséges harcténykedéssel szemben azonban az anyaországot meg kell védeni. A védelmet a légi erők és a légvédelmi tüzesszűkök (légvédelmi ágyúk, légvédelmi géppágyúk és e célra különleges szénkezettel bíró géppuskák) szaporításával, valamint a földi védelemnek az anyaország egész mélységébe való kiterjesztésével lehet csak biztosítani.

Az anyaország gázvédelmét is a legfeszesebb szervezetbe kell foglalni.

A légi erők lázas fejlesztésének kapcsán azok hadiállományon való tartása elengedhetetlen szervezési feltétel oly államoknál, melyek arra törekszenek, hogy az ellenséges légi erőket, a hadüzenet után nyomban, még repülőtereiken megsemmisítsék.

A földi hadviseléshez szükséges szervezetek általában a régi irányelvek szerint vannak ma is kiépítve. Ez irányokat jellemzi, hogy a minél gyorsabb döntés érdekében a hadműveleti cselekmény ideje és a csata lefolyása gyorsíttassék. Emellett az állam emberanyagának kímélete fontos szempont marad.

A szervezési követelmények megkívánják, hogy a szárazföldi szervezeteknek nagy menetsebessége legyen az utakon és a terepen (szállítási probléma); gyorsan és biztosítottan harcba léphessenek; nagy tűzhatású, közvetlen irányzással, meglepetésszerűen fellépő és gyors

állásváltozásra alkalmas tűzgépekkel rendelkezzenek; harc alatt az ellenséges tűzhatással szemben érzéketlenek legyenek és kielégítő légvédelemmel és gázbiztonsággal bírjanak.

Ezek a követelmények hadászati és harcászati motorizálást (mechanizálást) kívánnak. De a seregtettek korszerű felfegyverzését és felszerelését is indokoltta teszik. Nagy államok, ahol ennek a szervezési iránynak gazdasági előfeltételei is megvannak, a motorizálást főképpen hadművelleti okokból sürgetik. A meghozott nagy anyagi áldozatok rendkívüli eredménnyel kecsegtetnek.

A földi döntésnek egyik tényezője: a csata.

Kevesebb szurony, kellő erkölcsi derékség mellett, kisebb véráldozattal arathat győzelmet, ha útját hathatós tűzgépek minél hatalmasabb tüze egyengeti.

A tűzgépek hatásában a legnagyobb szerep a tüzérségnek jut. A német seregtettek szervezetében, a világháború elején átlag i zászlóaljra i üteg esett. Ez az arányszám a háború vége felé átlag i: 3, sőt i: 4-re is emelkedett.

A hadművelleti egységként szereplő hadosztály szervezete azonban (kb. 9—10 zászlóalj gyalogság és a megfelelő testvérfegyveremek) 30—40 ütegnek szervezetbe való állítását nem bírja el anélkül, hogy túlságosan nehézkessé ne válnék. Ezt mindenütt harcászati szempontok sem indokolnák. Hiszen a szervezettől ily nagyfokú tűzhatás kifejtését csupán a döntő helyeken kívánják. Ezért a szabad szervezési lehetőséggel bíró államok, döntő helyekre gyorsan eltolható, motoros, közvetlen tüzérség szaporítását szorgalmazzák. Ily szervezetek mellett a hadosztály tüzérségének szervezete szerényebb méretű is lehet.

A tűzhatás növekedése miatt, a védelem mélységbe való tagozását már a világháború indokoltta tette. A támadó a védelem mélységbe tagozott tűzgép rendszerével szemben lassított, óvatosabb harceljárásra kényszerült. A döntés meggyorsítására való törekvések és az emberben való takarékosági, valamint meglepetési szempontok, a harcokcsi beállítását tették szükségessé. Harcokcsi-támadás elhárítására viszont vérttörő, különleges tűzgépeket (lövegeket, gyalogsági ágyúkat, különleges szerkezetű géppuskákat), valamint különleges lövedékeket kellett szerkeszteni. De még ez sem elégséges nagy tömegekben támadó harcokcsikkal szemben. Meg kell tehát teremteni az elhárító tüzérszereknek gyors összevonási lehetőségét is. Ez a szempont viszont a harcokcsit elhárító fegyverek motorizálásához vezetett.

Végül vannak oly harcászati és hadművelleti feladatok is, melyek tisztán defenzív jellegűek. Vegyünk például oly államot, melynek földrajzi jellege a magashegység. A hadműveletek ily területeken járható és közlekedési vonalakban bővelkedő, mély vonalakban játszódhatnak le. A harc rendszerint ezekben vagy ezekért folyik. A védelemnek ide kell a legerősebb tűzhatást kifejtenie, mégpedig a terepalakulás miatt kis helyről.

Ily földrajzi viszonyok mellett, a fenti célra, gyalogzászlóaljoknak géppuskás zászlóaljjakká való alakítása komolyan hangoztatott eszme. Ezeknél a géppuskás zászlóaljnál a tüzerő a lökőerőhöz képest, aránytalanul nagy. Mondjuk 3 géppuskás századra csupán egy puskás

század esik. Még ily földrajzi viszonyokkal bíró államok sem nélkülözhetik azonban defenzív hadműveletekhez és a támadólagos harceljáráshoz szükséges, szabványos szerkezetű zászlóaljokat, az ellentámadó seregtestek szabványos gyalogzászlóaljait. (3 puskás, 1 géppuskás század.)

A légi támadások jelentősége megnőtt. A közlekedési vonalak (vasutak, műutak, különösen szorosjellegű részei, mint alagutak, hidak, pályaudvarok, különleges műtárgyak stb.) elrombolásával fokozott mértékben kell számolniok. A közlekedési csapatok nagymérvű fejlesztése tehát elkerülhetetlen szükség. Ez annál is inkább fontos, miután a hadműveletek gyors témyerését a hadtápterület előnyös közlekedési viszonyai igen előnyösen befolyásolják. Így felmerül a gépkocsi szállítás vezetésének és az ily járművek által használt útvonalak tömegforgalmi berendezésének problémája is. Ez utóbbi megoldása az állandó műszaki berendezkedés bélyegét viseli magán. A hadiforgalom szabályozásának ügyköre tehát e szervezetek kiépítésével és üzemben tartásával bővülni fog. A nagy hadseregek motorizálási törekvésével együtt jár nagyobb terhelést bíró hadihidak bevezetése is.

A szervezésnek fentvázolt új irányjaival az államok mindenhol arra törekszenek, hogy gazdasági viszonyaikhoz mérten, legértékesebb elvek szerint kiépített hadseregeikkel, a katonai döntést mielőbb kicsikarhassák. Speciális földrajzi és külpolitikai viszonyaikhoz szabott hadművelési céljaiknak megfelelően szervezik hadseregeiket. Szervezeteik azonban az elgondolt alkalmazásnak csupán céltudatosan előkészített eszközei. Szervezetükbe csak a hadvezetés művészete fog lelket lehelni. Hiszen törpe vezetés mellett ragyogó szervezetek is felmondják a szolgálatot. A vezér génusz viszont alárendeltebb értékű szervezetekkel is győzhet.

Újszerű szervezetek a hadvezetés nehéz feladatait vannak hivatva megkönnyíteni, könnyedebbé és rugalmasabbá alakítani.

ÁRT-E A GÉP A MŰVÉSZETNEK?

ALIG van az emberi életnek még egy megnyilvánulása, mely olyan meggyőzően mutatná, mint a festészet, hogy milyen gyorsan követik egymást korunkban a lelkiség változásai. A nagybányai festők fellépése óta mi mindent értünk meg képzőművészetünkben mi is! Gyorsabban élünk, mint elődeink, a nagy átalakulások jóval szaporábban következnek egymásra, mint valamikor. Alig estünk át a naturalizmus és impresszionizmus diadalrajutásán és már Európaszerte túlélte magát ez az irány; egykori művelői közül jó egypáran hátrat fordítottak neki, a fiatalság pedig a következő nemzedék kíméletlen meg non értésével, vállvonogatva nézi eredményeit, melyek nincsenek összhangban érzéseivel, vágyaival, világfelfogásával.

A naturalizmus, az egykori akademizmus ádáz ostromlója, maga is akadémiává lett, a tömegek ízlésévé; ellaposodott, lelketlenné vált. Valami új, mai, a kedvelt szóval modernebb művészet kell tehát azoknak, akik a jövőt a mában megérik. Természetes, hogy ez nem simán és zajtalanul megy végbe, az eltűnő ideáloknak épenúgy megvannak a maguk magasztalói és megsiratói, mint az újaknak hangos hirdetői. De mindkét tábor megegyezik abban, hogy a nagy változásnak legfontosabb okát a Gép-ben keresi, mely szerintük gyökeresen felforgatta az emberi lelket, a művészetet talán még alaposabban, mint ahogyan a mai társadalmat. A naturalizmusból kinőtt festőiség rajongói persze ellenséges szemmel nézik, az új törekvések prófétái pedig valóságos bálványként tisztelik és afféle magaslatra helyezik azt, mint az egykori művészet a vallást, a későbbi a természetet. A következő sorok ezzel a két, egymással éles ellentétben álló felfogással kívánnak foglalkozni és a jelszavak mögött a művészet lényegét, az örök emberit keresik.

Ilyen tárgyalásnál legcélszerűbb maguknak a művészeknek kijelentéseit alapul venni, hiszen ők állanak legközelebb hajlandóságaikhoz és ezért nemcsak a legközvetlenebbül érzékeltetik felfogásukat, de elfogultságukban éppen ők tévednek a legjellegzetesebben. S ha a mai konzervatívoknak, az egykori naturalista-impresszionista forradalmároknak álláspontjára jellegzetes képviselőt keresek, alig található alkalmasabb művészt erre, mint Glatz Oszkárt, aki tavaly egy folyóiratban megírta a naturalizmus hatyúdalát. Ebben az írásában arról panaszkodik, hogy ma a gép áll az érdeklődés középpontjában, a géppel pedig a művészetek közül csupán az építészet áll közvetlen kapcsolatban. A gép ellensége a természet, a világ festőiségének,

gazdag változatosságának. Európából máris kiölt úgyszólván minden faji, nemzeti jellegzetességet; vége a népviseletnek, a népművészetnek, vége nemsokára a lónak, az igavonónak. Vadregényes vidékeken gyártelepek, erőművek éktelenkednek, a természet festői rendetlenségét mindjobban megrendszabályozza az egyenes, a szabályos vonal logikája. Amerika, a civilizált Amerika, rajtunk is tútesz és a többi földrész is a fehér faj után igazodik. Mi ma a modem Japán, mi lesz rövidesen Kínából, Indiából, mi az egész világ festői kultúrájából? És az eddigi mesés gazdagság és változatosság helyett mit kaptunk? Egy az egész világon egyformán öltözködő, szürke, unalmas, festőietlen, univerzális embertípust, a gyönyörű állatok helyébe autót, traktort, a falu festői szabálytalansága, rendetlenségének poézise helyett felhőkarcolókat, erőműveket!

Glatz szerint ma már alig létezik intimitás. A modem embernek nagy izgalmakra van szüksége, erős dózisokra, melyeket szellemi és lelki (?) erőfeszítés nélkül percipiálhat, neki szenzáció kell, gyorsaság, rekord, a gép hozzászoktatta a szenzációhoz. Így intimitások, finomságok átérzésére, titkos hangok hallására a modem ember lassanként képtelenné válik. Az érzékek háttérbe szorulnak, a lélek teljesen föléje kerekedik a testnek, az emberek hosszas fejlődés után nem lesz már szüksége művészetre, mert a művészet az érzékektől elválaszthatatlan. Fiatalkori játékaikról, a gyönyörű művészetekről lassan le kell mondania, el is veszi irántuk való érzékét és évezredek után az emberiség a gépies világrendszemek válik hívévé. A művészet alapja az érzés, sohasem az ész. Intuitív képesség, az a részünk, amely a természethez, a földhöz kapcsol. Az ember lassanként függetleníti magát a természettől, később majd függetleníti magát ösztönös érzéseitől is. A művészet hanyatlóban van, soha többé nem ismétlődhetik az a harmónia, mely a görög művészetben megnyilvánult. Ezért nagy vonalaiban Glatz úgy ítéli meg a művészet távol jövőjét, mint a fiatalt! az öregséget. Neki az a kis falu, melyben dolgozik, hol nincsen se bolt, se posta, se kocsmá, tehát nincsen civilizáció, minden áldott napjával, ha bejárja dombjait, erdeit, hallgathatja rovarzömmögését, madárcsattogását, nézheti marha- és disznócsordáját, mindenféle háziállatát, primitív embereit, olyan óriási élvezetet nyújt, amelynek a gépies civilizáció közvetítette szenzációk közelébe sem léphetnek.

Glatz Oszkár eme fejtegetéseinek olvasása közben, azt hiszem, nagyon sokan azt érezték, hogy a kitűnő festő fején találta a szöveget, mert szívük szerint beszélt. Hogy azonban világosabban lássunk e fölötté érdekes kérdésben, állítsuk szembe véle a másik felet, azokat, akik egyáltalában nem ütköznek meg a gép művészetbefolyásoló szerepén, sőt rajongó lelkesedéssel ünneplik. Ismét egy kiváló művészt választunk szószólóul: Vaszary Jánost, aki ez évi, tavaszi kiállítása tárgymutatójának előszavában foglalta össze művészi hitvallását. Összevonva idézem belőle azt, ami a gépprobléma szemszögéből érdekel:

„A házak tetején antennák meredeznek, lakásunkban szál a százmérföldes zene a rádión, az utca mindennapos reklámvilágítása káprázatos fénycsóváival felülmúl tűzijátékot, örömtüzeket, melyeket eddig csak fejedelmi névnapokon vagy kivételes teátreparékon szoktak felgyújtani, a kirakatok

plakátok szellemessége versenyre kel az ipari és művészeti kiállításokkal, a megváltozott városi térben a klasszikus, reneszánsz és barokk paloták mint idejét múlt anakronizmusok bámulnak az autókra, gépomnibuszokra és a hirtelen kimúlt loalkalmatosságokra, Yost, töltőtoll, vagy rakétaautó egyaránt az idő lebirását célozzák, a tudomány és technika fullasztó száguldásában a kultúra oxigéntömlői a korhatárt kitolják és ha úgy tetszik, megfiatalítanak.

Mi sem természetesebb, minthogy a művészet mindig városi termék volt, hogy a városok magaskultúrájú és kritikailag öntudatos rétegei szinte automatikusan követelik, hogy mindazt, amit megváltozott fizikai és szellemi környezetben látnak, látni akarják a művészetben is, tehát a művésztől egyebet kívánnak, mint a mit az eddig nyújtani tudott. A temérdek új benyomás és szellemi élmény új formát kíván. A művészetre sorsdöntő tehát az új forma, az autó nem élhet egy régi lándauer formájában. Két tábor van, az egyik minden újat a pokolba kíván, a másik feltétlenül eskszik minden újra. Naturalizmus? A természet elsősültségi jogát a művészetben ma sem fenyegeti semmi veszély. A természet mindig legelsőrangú felvilágosító a festészetben. Azonban a természet is tökéletesen megváltozott vélünk szemben, mint már annyiszor évezredekben keresztül, midőn új formák jelentkeztek. És rá kell mutatni arra, hogy a modem művészetben már a biztonság és önmagával tökéletes összhang félre nem magyarázható jeleivel találkozunk. A modem építészet' megtalálta a modem életnek való formát, eltűntek a gipszek, stukkók, az oszlopok és párkányzatok. Vas és beton. A lakóházak egyszerűek kiképzésben, a falak világosak. Nem tűrik meg a sötét és nehéz olajképeket, sem a bútorszerű plasztikus kereteket, hanem a nagy falsíknak megfelelő, világos, freskószerű díszeket kívánnak, melyek felett könnyen átsurran a fény. Hz az építkezés monumentalitásában páratlan. Nemcsak városok, de gyárak, középületek, templomok kapták meg már az építészet által modem formájukat. Az iparművészet vette leghamarább észre és használta ki az új irányok kiaknázhatatlan bőségét és gyakorlati értékét. Bútorok, textilminták, plakátok, ruhaminták, reklámrajzok, apró használati tárgyak, könyvkülzetek és díszek stb. ennek a művészetnek döntő összegezései és bizonyító erejű eredményei. A szerkezeti konstrukció, organikus látás már a technika és gépszerűség túlságos hangsúlya előtt is érdekelte a művészetet. Azóta a technika csodákat művelt.

A mozgókép a színművészet mellett felszívta elsősorban a képzőművészetet és hihetetlen teljesítőképességre kényszerítette. Tökéletesen megoldotta a különféle térben elhelyezett, folytonosságban történő képsorozatok egyidejű lehetőségét a mozgás folytán, mely a vetítésben a kompozíciót helyettesíti. A mikroszkóp és teleszkóp formai rendkívüliségével, szenzációjával új világokra eszmélünk.

A vertikális rálátás a repülőgépről a tér teljesen új felfedezése, az eddigi földhözragadt horizontális bepillantás mellett már nem egyedül a patak partját és ligeteit élvezzük, nemcsak házak, udvarok, utcák szűkített dimenzióival próbálkozunk, hanem a magasból kónikus és tektónikus tereket élvezünk, melyek erősen közelednek a mértani és geometriai ábrákhoz.

Hol van ma Ruskin géputálata? "

Vájjon melyik az igazság? A Glatztól vagy Vaszarytól kiszínezett felfogásnak higyjünk-e?

Kétségtelen az, hogy mai életünkben a gépnek nagyon fontos szerep jutott. De ellensége-e a gép a művészetnek, a festőiségnek? Fogadjuk el, hogy a gép volt az az léttényező, mely kiölte a faji, nemzeti jellegzetességeket és a gép vetett véget a népviseletnek, népművészetnek, elűzi a lovat és egyéb igavonókat, gyárakat, erőműveket épít, egyszóval ismerjük el majdnem kivétel nélkül igaznak Glatz panaszait az emberteremtette világ külsejének átalakulására vonatkozóan, hiszen bizonyos, hogy ennek a világnak képe nagyon megváltozott.

De vájjon a világ képének emez átalakulása olyan teljes-e, olyan sorsdöntő, mint ahogyan ő feltételezi, vájjon az új világban nem lehetséges-e művészet, vagy jóval szűkebbre korlátozva a kérdést nem lehetséges-e a megváltozott viszonyok között „festőiség”? Mind-

két kérdésre olyan választ kell adnom, mely teljes ellentétben áll Glatz felfogásával. Először is az a kis felépítmény, mellyel az ember a föld kergét beborította, úgyszólván semmi, és örökre semmiség lesz a természeti világ végtelenségével szemben. A végtelen tenger, a végtelen égbolt, a felhők isteni játéka örökre kiesnek az ember hatalmából és megmaradnak a kegyek, a völgyek, a síkságok is, megmarad a rét, a szántóföld, a fa, a fű, a virág, a víz, megmarad öreg éltetőnk a nap, a fény, az ányékok, és megmaradnak örök nagy ihletőink, a színek is.

Nem forog fenn a veszélye annak, hogy a képzőművészetnek egyik legősibb és legmélyebb megihletője, a mezítelen emberi test, szögletes géppé alakuljon, hanem további ezer és ezer éven át örökkön izgató témája marad a képzőművészeteknek. Mindezzel csak a leglényegesebb dolgokat soroltam fel, nem törekedtem teljességre, de ha az elveszett örömeket szembeállítom a nagyjából elmondott örökre megmaradókkal, lehetetlen nem látnom, hogy a veszteség nem döntő jellegű, sőt csekély, annál is inkább, mert hiszen nem is veszteséget, hanem csak változást jelent.

Az emberi élet külső formái évezredek óta úgyszólván nemzedékről-nemzedékre változnak és az ember művészetteremtő hajlandósága mindig belé tudott kapcsolódni ebbe a folyton változó új és új környezetbe. Igaz, hogy a renaissancekori ember ruhája pompázóbb volt, mint a mai, igaz, hogy egy barokk díszhintó mutatósabb volt, mint egy csupasz gépkocsi, a parasztviselet tarkább és díszesebb, mint a gyári munkás zubbonya, de a művészet létének kérdése nem ilyen csekély külsőségeken múlik, hanem az ember alakító, teremtő ösztönén. Ha ez az ösztön él, a tárgy, melyet felhasznál, egészen mellékes. Vegyünk egy egyszerű példát, mely a téma jelentéktelenségét jól megmutatja. Egy impresszionista, minden ízében „festői” képen szekerúton kocsi halad, mely jókora port ver fel. Féloldalról a leszálló nap sugarai aranyozzák be a témát, mely csak úgy sziporkázik a fény játékaitól. Mit változtat e kép festőiségén, a színvalórok finomságán, ha a por felhőit nem egy festőien rendetlen parasztszeker, hanem egy száguldó automobil veri fel? Vagy azt kérdezem, mért haragudjak az erőművekre, csak úgy önmagukban, ha Frank Brangwyn, a pompás rajzoló és rézkarcoló ultrafestői rajzokat és karcokat tud róluk készíteni? A gőzhajó semmivel sem festőietlenebb, mint a halászbárka, mert a festőiség nem benne van, hanem bennem, vagy tebenned.

Azaz vannak témák, melyekre azt szoktuk mondani, hogy festőiek, mert képzőművészeti emlékeinkkel kapcsolódnak össze, és mihelyt egy jelentős alkotóművész átlakosít festményál valami új témát, melyet előtte még csak észre sem vettek, az is festőivé válik és belékerül gondolkozásunk sablonjai közé. A renaissance óta hány új és új festői témakör támadt, melyet az elődök vagy nem láttak meg, vagy el sem fogadtak volna. Festőibb kort, mint az impresszionizmus kora, el sem lehet képzelni. A régi, már lajstromozott festőiség szempontjából azonban sokáig és sokan borzalmasaknak érezték képeit, melyekben semmi sem volt a barokk-kor teatralis kulisszaszerúségéből. Közönséges

városi utcák, jelentéktelen mezők vagy tájak, hétköznapi jelenetek stb. a legszélsőbb festőiség összes következményeivel tárultak elénk az impresszionisták képein, még pedig nem olyan korban, melyet a gép már erősen kikezdett, melyben a Glatz felpanaszolta uniformizálódás már nagy mértékben lejátszódott.

Baj csak akkor volna a művészet körül, ha egyes festőinek elfogadott témakörök kipusztulásával együtt az ember festői hajlandóságai is kivésznek. De vajjon a sokat ócsárolt gép erre vezet-e?

Az elmúlt százötven év tapasztalatai tagadó választ adnak erre a kérdésre. A gép kétségtelenül városokba tömöríti az embereket, de nem öli ki belőlük a természet szeretetét, mely olyan nagy mértékben tölti el Glatz Oszkárt. A francia impresszionizmus részben a városokba szorított és onnét a napfénybe menekülő emberi lélek remek reakciója volt, szabadságvágyának pompás kifejezője. A természet szeretetét a gép nem nyomja el, sőt ellenkezően a legnagyobb mértékben támogatja. Soha annyit nem utaztak az emberek, mit ma, soha annyit nem jártak szabadba, mint ma, sohasem törődtek annyit a természeti világ szépségével, mint ma. És ebben a gép leghűségesebb szolgája és elősegítője az embernek, hiszen, hogy csak egy közeli példát említsék, a ma szinte járványszerűen fellépő fényképezési láz sem egyéb, mint részben természetcsodálat, részben az ember művészi kiválasztó és alakító ösztönének gépies segédeszközzel támogatott megnyilvánulása.

S vajjon igaz-e az, hogy a mai emberek csak nagy izgalmakra van szüksége? Hogy finomságok átérzésére, titkos hangok hallására képtelenné vált? Hogy az érzékek lassanként a háttérbe szorulnak, a lélek fölébe emelkedik a testnek, egyszóval csak a ráció uralkodik?

Vegyük sorra ezeket a gépbűnöket, amelyek felsorolása különben ellentmondásokat tartalmaz. Elsősorban is a művészet a legerősebb izgalmak egyike, persze nem a bárlovagok számára, de talán mégsem ezek korunk reprezentatív típusa? Volt-e kor egyáltalában, mely annyira a finomságok élvezésére vetette volna magát és művészetben, irodalomban szinte programmul tűzte ki ezt és annyira megfélemedezett a monumentalitásról, erőről? Titkos hangok meg nem hallásáról pedig nem lehet olyan időben beszélni, melynek zeneélvéző kultúrája egykor meg nem értett nagy zenei alkotások titkos hangjait annyira ki tudja érezni! S vajjon lehet-e az érzékek háttérbe szorulásáról beszélni ma egy minden ízében túlon túl érzéki kultúra idején? Vajjon valóban fölébe kerekedett-e a lélek a testnek? és miben nyilvánul meg az ész pusztító hatása? Az elmúlt húsz év ugyan nem tanúskodik arról, hogy az emberiség életét valami mechanikus célszerűségi belátások alapján konstruálta volna meg.

Egy meglévő és fényes kultúra felépítői és rajongói mindig féltékenyek szoktak leírni az erősen előtérbe nyomuló civilizációra, mely új talajt teremt és egy új kultúra kialakulásához vezet. Ez Glatz Oszkár lelki állapota és vele együtt nagyon sokaké. Szerintük a kultúra valahogyan szembenáll a civilizációval, holott azok a valóságban nem ellenségei egymásnak. Kétségtelen, hogy vannak idők, melyekből egy meglévő kultúra a civilizáció útján nagyon széles, nyers, új kul-

túrát teremteni még nem tudó rétegekre terjed ki. Lehet, hogy a miénk is túlnyomóan ilyen. Az új embereknek csak lassan válik vérükké az, ami másoknak öröklött, velökszöletett kincse, vagy teremtmény hajlandósága, de a történelem során a kultúra sohasem fülladt belé a civilizációba, mert az emberiség megújuló ereje kimeríthetetlen volt és a kultúra lassan szétszivárgó, elosztó és gyakran egy ideig el is laposodó elemei új formákat öltenek és hatalmas erővel támadnak fel új alakban. Új és új alakban, de hiszen az emberi élet nem ismer megállást s ha valahol meg-meg állt, ez halált jelentett.

Ha megfelelő távlatból nézzük az emberiség történetét és benne a művészetét is, az ember alaptermészete a történelmi idők alatt mit sem változott. Nyilvánvaló, hogy a barlanglakó a lehető legfeszítőbb környezetben élt Glatz szerint. Gép- és erőművek nem háborgatták, mint minket. Neki is megvoltak a művészei, volt a későbbi koroknak, de megvannak nekünk is. Miért ne legyenek a későbbi századok és évezredek emberének is, aki ugyanaz az ember lesz, aki barlanglakó őse volt, akármennyi olyan gépe lesz is a maikon kívül, amelyekről ma még nem csak nem is álmodunk. Ameddig csak vissza tudunk tekinteni, az ember mindig alakított önmaga és mások gyönyörködte-tésére, ma is ugyanezt teszi, miért ne tenné ezentúl is, hiszen e hajlandóságának a géphez semmi köze, nem gátolja benne, a gép különben sem ura, hanem csak eszköze.

A gépellenes álláspontja tehát nem egyéb, mint a megszokás, ragaszkodás a régihez, a szeretetthez, melyet az idő fel nem tartóztat-hatóan sodor el magával. Új élet mindig új művészetet hoz, új formá-
kat és új témákat is, akár a gépet is hozhatja, vele és belőle éppen úgy lehet ötletet, ihletet meríteni, mint egy szépen hímzett dolmányból.

De ez a gép sem kizárólagos valami. Tárgy és nem forma. Tünet, de nem befejeződés. Tárgy az ember tárgyainak végtelen sorozatában, parányi semmiség a természeti világ végtelenségében, szolga és nem úr az emberi érzések és szenvedélyek hullámozó birodalmában. Embercsinálta valami, amely alá van rendelve a nem változó emberi természetnek, hatalomvágyának, élvezeteinek: örömeinek, bánatának, érzéseinek eszköze. És itt tévednek aztán Vaszary János és nálánál még túlzóbb társai. Különösen abban, hogy a mai művészet és a megelőző között valami át nem hidalható szakadékot látnak, sőt csak a mait hajlandók igazi művészetnek elismerni, aminek érdekes visz-szája az, hogy a maradi közönség éppen fordítva gondolkodik erről a kérdéstről. Vaszary pedig már idézett írásában még azt az állítást is megkockáztatja, hogy a művészet és a képszemlélet is meg fog változni. A művészet lényegének nem a szépséget tartja és a múltból Michdangelot, Leonardo da Vincit, Grecot állítja elének bizony-ságul, mint akik nem „szép“ dolgokat alkottak, hanem megdöbbentő, titokzatos, metafizikus képeket. Vaszary itt egy kissé a tárgyi szépet téveszti össze a művészi széppel, az alakítás szuggesztív szépségével és ez az oka annak, hogy a műélvezet megváltozását hirdeti, holott a műélvezet ma is az, ami ezer éve volt: gyönyörködés. Változni csak a gyönyörködtetéssel felruházott témák és a gyönyörködtetés módjai változtak.

És vájjon olyan mély-e a szakadék a múlt és a jelen művészete között? Vájjon a mai nem szükségszerű folytatása-e a tegnapinak, vagy a még régebbinek? Valami új forrásból fakad-e, tehát nem ugyanabból, melyből az eddigi fakadt?

Nézetem szerint nincsen mély szakadék. Az expresszionizmus szerves folytatása az impresszionizmusnak, sőt a még régebbi konstruáló művészet együttthatásának is. A forrás pedig ugyancsak a régi, a gyönyörködés és a gyönyörködtetés vágya. Látszólag óriási különbség választja el a simán lendületes valcert a charlestontól, de alapjában egyik éppen úgy tánc, mint a másik, ahogyan többezeréves művészetünkben szakadatlanul változtak az eszközök és a módok, de maga a művészet alapjában ugyanaz maradt.

Nem akarom most mindazt ismételni, amit az állandóság tekintében Glatz Oszkárral szemben felsoroltam, mert mindez a Vaszary-fronttal szemben éppen úgy alkalmazható, mint a konzervatív naturalizmus panaszai ellen. A művészet végső eredményben különben sem irányok és korok kérdése, hanem az örökkön túlpezszülő emberi alkotó erőé. Minden kor megtalálta a maga művészetét, mert mindig támadtak olyan ismert, vagy akár névtelenül maradt nagy egyéniségek, akik nagyszerűen összefoglalták a kor másokban alkottássa ki nem jegecesedő és tudattalanul maradt lelkét, még pedig olyan, elsősorban is egyéni formák keretében, melyeket kivételes teremtő erejük az emberiség örök értékei közé emelt. S ha a történelem távlatából nézzük az egyes művészi korszakokat és el fog jönni az az idő, még ha nem szívesen gondolunk is erre, amidőn a mi korunkat s a mi nagy egyéniségeinket is ilyen távlatból fogják nézni utódaink: és ekkor a ma nagynak látszó különbségek olyan mellékesekké válnak az örök emberivel, de különösen az egyéni alkotóerő nagyságával szemben. A művészi alkotás mindig a benne megnyilvánuló teremtés erejével, genialitásának sugárzásával hat. Közömbösek az irányok, közömbösek a körülöttük támadt elméleti megkülönböztetések, midőn egy nagy egyéniség szava szólal meg. Ha a teremtő erő hatalmasan belé tud markolni az emberi lélek valamelyik húrjába s ha ezt a húr, vagy akár azok egész csomóját erős rezgésbe tudja hozni, akkor mellékes nekünk minden intellektuális meggondolás és relativitás, akkor a művész magával ragad a maga különleges világába, amely temérdek dologban más lehet, mint a mi világunk, de a nagy alkotó parancszavára azonnal a miénkké válik, a pillanatnyilag egyedül lehetségessé, az egyedüli valósággá. Ne feledjük tehát el, hogy az idők során akármilyen sokféleségben, akármilyen kaméleonszerű elváltozásokban is mindig ugyanaz a művészet lép elénk, az ars un a nem üres frázis.

Az ember évezredek óta ugyanaz, ha életnyilvánulásai külsőleg egészen másképen jelentkeznek is. És az teszi az emberi művészetet örökké, hogy a nagy művészet szuggesztív ereje ezt az alapjában mindig azonos emberit tárja elénk, azt az embert, aki az őt környező és csak külsőségeiben változó világban képzelete gazdagságával keresi és találja meg a végtelenséget.

AZ ATÖRÖKLÉSRŐL

A BIOLÓGIÁNAK, az Élet nagy rejtélyeit kutató tudománynak, talán legcsodálatosabb fejezete az, amely az átöröklést (hereditást) tette és teszi vizsgálódása tárgyává. Már a legprimitívebb szemlélet is oly jelenségeket lát meg e téren, amelyek előtt az emberi képzelet minden fogalma semmivé törpül. A büszke természettudomány, amely odáig merészkedett, hogy meghatározza az atomnak, ennek a végtelenül kicsiny, tovább már nem osztható részecskének a nagyságát és kiszámítja a világegyetem radiusát, megszegyenülten érzi, hogy itt cserben hagyja a materiális világról alkotott szemlélete. Ha elgondoljuk, mily parányiak az emberi test csírasejtjei, ha tudjuk, hogy a megtermékenyített női pete $\frac{1}{10}$ milliméter átmérőjű, tehát a szabad szemmel érzékelhetőségnek éppen a határán van s mégis magában hordja a legszövevényesebb szervezetnek minden, de minden adottságát, egészen a haj színéig vagy egy családirag jellegzetes szemölcsig, esetleg egy a későbbi élet folyamán kérlelhetetlenül jelentkező elmebajig, — ha még hozzávesszük azt, hogy akárhányszor egy-egy sajátosság két nemzedéken ugrik keresztül s aztán a harmadikban ismét megjelenik, tehát szükségszerűen ott szunnyadt az előző kettőnek csírasejtjeiben, s myriádnyi megoszláson keresztül, milliányi sajátos tulajdonság között sem veszett el és nem veszített semmit határozottságából, — akkor itt megáll a véges emberi elme mechanisztikus világszemlélete! Pedig a tény maga hétköznapi. És vájjon nem szinte hihetetlen-e, hogy egy megtermékenyített pete néha nem csak egy egyén teljes, hiánytalan kifejlődésére adja meg az energetikai lehetőséget? Az ú. n. homonym ikrek, kik rendszeren az összetévesztésig hasonlítanak egymáshoz, úgy keletkeznek, hogy a megtermékenyített és osztódásnak indult petesejt egész kezdetleges fejlődési fokon két egyenlő félre válik, s mindegyik rész kitermel magából egy teljes, hiánytalan egyed, legaprólékosabban meghatározott tulajdonságaival egyetemben. És e nyilvánvaló tulajdonságok mellett ott van még olyan sajátosságok megszámlálhatatlan sokasága, melyek az illetőben soha kifejezésre nem jutnak, hanem mint valamely elődtől rászármazott titkos örökség, hiánytalanul fognak valamelyik későbbi utódnemzedékben felbukkanni.

Már egyedül az, ami a fejlődő embryo testében végbemegy: a sejtek szaporodásának és elrendeződésének az a minden képzeletet felülmúló pontossága és céltudatossága, — ahogy irányt vesznek, lefűződnek, egymással összetalálkoznak, a leendő szervek primitív össképleteit kiépítve, — már ez is olyan színjáték, amelyhez fogható nem ismerünk. Hát még ha elgondoljuk, hogy mindez mint szükség-

szerűség, mint örök és megváltozhatatlan törvény adva van egy $V_{,0}$ milliméter nagyságú sejtben! S ha ebből a mikroszkópos világegyetemből kiépült a sejtek megfoghatatlan sokasága, az új organizmus, mint juthat ennek egy elenyésző parányába, az új csírsejtbe, az az öröklött, de ki sem fejlődött, csak l a p p a n g ó s a j á t o s s á g, amely ily végtelen megoszlás ismétlődése után majd a harmadik nemzedékben fog megnyilvánulni?! Ez az a pont, ahol cserben hagy minden számítás és minden képzelet.

Sajnos, e problémánál nem időzhetünk tovább, bármely lenyűgöző is a kép. Kitérőt feladatunk az öröklés folyamatának megvizsgálása, s a részletkérdések nem köthetik le figyelmünket, ha még oly csábítóak is. Adjunk tehát legelőször is arra a kérdésre választ: mi az átöröklés?

A meghatározás nem nehéz. Átöröklésnek nevezzük azt az életani folyamatot, amely a szülőknek bizonyos tulajdonságait a csírsejtek egyesülése, tehát a megtermékenyülés által viszi át az utódokra. Ezzel a meghatározással élesen körül van írva az, hogy az öröklött sajátságok összesége meg van adva a hím és a női petesejtben; minden, ami a megtermékenyülés, a fogamzás után történik a fejlődésnek indult egyeddel (embemél tehát a méhen belüli élet folyamán), az lehet veleszületett, de nem öröklött. A különbséget legjobban meg fogjuk érteni, ha egy olyan betegséget veszünk szemügyre, amelynek örökölhető volta még benne él a köztudatban, — elég helytelenül. Legszomorúbb példája ennek a syphilis: még 3 évtized előtt az orvosi világ is azt hitte, hogy ez az az átok, amellyel az utódok negyediziglen bűnhődnek az apák bűneiért. Ma már tudjuk, hogy ez nem igaz. Ismerjük a baj kórokozóját, a spirochaeta pallidát, — azt is el bírjuk képzelni, hogy egy ily parányi élőlény be tud jutni a férfi csírsejtjeinek egyikébe vagy másikába, de már az is kérdés, vajjon az ilyen csírsejt életképes marad-e? És ha igen: vajjon a sok százezer spermasejt közül éppen egy ilyen súlyosan bántalmazott lesz-e az, amelyik a női petét megtermékenyíti? S még ha erre a feltevésre módunkban volna is egy kétséges igennel felelni, akkor is csaknem biztosra vehetjük, hogy az ily módon megtermékenyült pete vagy sehogyssem, vagy csak rendkívül nehezen, hibásan fog fejlődni s a kényes, törékeny embryonalis élet vajmi hamar tönkre fog menni az egyre szaporodó spirochaete mérgei folytán. Végezetül pedig: a modern serologia már régen bebizonyította, hogy egészséges anyának syphilitikus gyermeke nem születhetik; az út mindig az, hogy az apa fertőzi előbb az anyát s ez utóbbi aztán a terhesség folyamán a magzatot. Az apai syphilis az anya megkerülésével nem örökölhető.¹ Ugyanez áll a tuberculosisra is, azzal a különbséggel, hogy a betegség természete következtében a tüdővésztes apa az együttélés alatt nagyon hamar fertőzheti gyermekét. Azonkívül a tuberculosisnál még egy tényező szerepel, amellyel már itt meg kell ismertetnem olvasóimat: a hajlamosság (d i s p o s i t i o), illetve a testalkat (c o n s t i t u t i o). Utóbbi feltétlenül, előbbi minden valószínűség szerint örökölhető; ha már most az apa tüdővésztes és

¹ A modern orvostudomány ennek megfelelően nem beszél többé öröklött, hanem veleszületett syphilitusról.

szertesét köhögi a kór csiráit. bizony nem sok kell ahhoz. hogy a ragályra hajlamos gyermek is beteggé váljék. Az anyai tuberculosis természetesen ugyanoly módon mehet át a méhmagzatra, mint azt a fenti példánál láttuk. Mindkét esetben kiindulópont az anyai szervezet.

Az átöröklésnél, mint biológiai folyamatnál, a férfi és a nő petesejtjei teljesen egyenrangú tényezők s megegyezően ismétlem: az átöröklés a megtermékenyülés (conceptio) pillanatában befejezett tény. Ekkor eldőlt, hogy az utód mennyit kapott az egyik és mennyit a másik szülőtől útravalóul egész jövő élete, sőt jövő nemzedékei számára.

Természetszerű logikával tolakszik itt fel a kérdés: hát nem kapja-e meg mindenik utód mindkét szülőnek egész öröklési anyagát? A válaszuk teljes határozottsággal: nem. Hiszen képzeljük csak el, mi történne akkor, ha az utódok mindkét oldalról teljes örökséget kapnának? Az még a kisebbik baj volna, hogy a legtöbb családban a gyermekeket alig lehetne egymástól megkülönböztetni, s lassanként valami általános embertypus alakulna ki. De hova szaporodnék az öröklési anyag („Erbmasse“) maga? Az első generáció tagjai kétszeres. a következői négyszeres, az azutániak nyolcszoros mennyiséggel terhelten jönnének a világra, s ez így menne hatványozódva, a képtelenségig!

Mi történik tehát? Úgy a férfi, mint a nő csirasejtje közvetlenül az érés és a leválás előtt ú. n. r e d u c t i ó s oszlás-on megy át, ami annyit jelent, hogy a sejtnek azon kis részecskéi, amelyek az öröklési anyagnak hordozói (a chromozómák) pontosan két csoportba oszlanak, s az egyik csoport egyszerűen kilökődik, elvész. Így aztán a csirasejtek mindegyike az öröklési anyagnak csak a felét viszi magával s egyesülésükkor ismét egy teljes egész fog előállni. Ez a reduciós oszlás minden egyes csirasejt érésekor más és más s a véletlenen múlik, hogy mi marad meg és mi megy veszendőbe. Így állandósul az egyes állatfajoknál az öröklési anyag összmenyisége, viszont így adódik ezen a kereten belül a legnagyobb változatosság. Ez a magyarázat nem egyszerű feltevés, hanem gondos és exakt kutatások eredménye; tudjuk azt is, hogy a csirasejteknek egyes állatfajok szerint meghatározott és állandó számú chromozómájuk van, embernél p. o. 24, illetve a férfínál 23.¹ A mennyiségtan megtanít arra, hogy ily nagy számoknak fél tagszámú variációi mily hihetetlen sokaságát adják a lehetőségeknek; így aztán érthető, hogy ugyanazon pár embernek miképpen lehet esetleg egy genialis és néhány teljesen közép-szerű, sőt egészen bárgyú gyermeke. S így képzelhető el az egyéneknek és egyéni tulajdonságoknak az a káprázatos változatossága is, amely az élő lények világát jellemzi.

Az ÁTÖRÖKLÉS VIZSGÁLATÁNAK legelső problémája természetesen ez: mi tartozik az öröklési anyaghoz? (Elismerem, hogy a kifejezés erőltetett, de a német „Erbmasse“ szót nem tudom jobban visszaadni.)

¹ Ennek a különbségnek, ami a hím és női ivarsejtek chromozóma száma közt van, jól ismerjük az okát, — a „páros és páratlan x-chromozóma“ elmélet adja a megfjtést. Elmagyarázása nagyon körülményes volna, s a rendelkezésemre álló keretek között lehetetlen. Csak röviden említem föl azt, hogy a hím- és nőnemű utódok létrejötte függ attól, hogy a páratlan x-chromozóma a reduciós oszláskor kilökődik-e, vagy részt vesz a megtermékenyítésben.

E ponton meg kell illanunk, hiszen elvi jelentőségű kérdések eldöntéséről van szó.

A biológiában körülbelül egy évszázadon át volt csaknem dogmarejű a Lamarck—Darwin elmélet és annak egyik sarktétele: a szerzett tulajdonságok örökölhető volta. A bennünket e helyen érdeklő rész egész röviden összefoglalva így volna fogalmazható: a fejlődés és tökéletesedés egyik nagy, talán legnagyobb mozgatója az, hogy az egyes állatfajok a természet különböző befolyásai következtében mindig újabb és újabb sajátságokat kénytelenek fölvenni, amely sajátosságokat azután az öröklés által utódaira származtatják át. Ezt az eredetileg lamarcki tant építette Darwin tovább s bővítette ki az ő genialis koncepciójával: a létért való küzdelem nemcsak arra kényszeríti az egyedeket, hogy minél értékesebb tulajdonságokat termeljenek ki önmagukból, hanem ezzel egyidejűleg erősen meg is rostálja azokat; a gyengébbek, a kevésbé ellenállóak elpusztulnak s csak a jobbak, a többre termettek, erősebbek maradnak életben és szaporodnak tovább. Ez az élettani folyamat a természeti kiválasztás, a *selectio*. Természetesen minél szigorúbb, minél kérlelhetlenebb módon érvényesül a kiválasztás, annál kiválóbbak a fennmaradó és szaporodni képes egyedek s így annál jobb a faj.

Az egész elmélet végtelenül szellemes, s annyira plasztikusnak, oly könnyen érthetőnek tűnik föl mindjárt az első pillanatra, hogy általa az örökléstannak legalább is tartalmi része hosszú időközön át megfajtottnak látszott. De aztán jöttek az újabb vizsgálatok, s lassankint bizonyos eltolódás állott be az eddig sziklaszilárd épületben. Darwin genialis alkotása, a selectióról szóló tan jóformán érintetlen maradt ugyan, de Lamarck Öröksége nagyon megnyirbálódott, s a szerzett tulajdonságok örökölhető voltát illetőleg egyre több kétség merült föl, kivált a magasabb rendű állatoknál, elsősorban az embernél. Ez álláspont végül tudományos kifejezést nyert abban, a tételben, hogy az ember „artfész”, öröklési anyaga változatlan. Ez utóbbit mint egyszer és mindenkorra megadott mennyiséget kell fölfognunk, amelynek számtalan egysége, tényezője folytán a kombinatív lehetőségeknek végtelensége képzelhető ugyan el, de szerzett tulajdonságai már nem örökölheti. Utódainkra csak azon sajátságainkat tudjuk öröklés útján átszármaztatni, melyeket magunk is örököltünk.

Ez a tétel ma már nem vitás, legalább is valamennyi számottevő szakember megegyezik e pontban. A bizonyítás nagyon meghaladná egy rövid cikk kereteit, s így elégedjünk meg azzal, hogy további tárgyalásaink folyamán ezt a kérdést végérvényesen elintéztünk fogjuk tekinteni.

A következő lépés, melyet meg kell tennünk, az, hogy az öröklési anyagot közelebbi elemzésnek vessük alá. Hogy kiterjedésében mily óriási, mennyire fölülmúl minden képzeletet, azt már volt alkalom említeni és mégis újból meg újból kell hangoztatnom. Elgondolnunk is nehéz, hogy a legapróbb egyéni sajátságok, a legfinomabb lelki árnyalatok éppen úgy adva vannak benne, mint a test anatómiai felépítése, a vázlatos tervszerűségtől kezdve egészen a legfinomabb szövet- és sejtstruktúráig, és pedig megdöbbentő részletességgel és

szigorú határozottsággal. Így van előre megszabva p. o. a bőr, a haj színe, utóbbinak sima, hullámos vagy göndör volta, a test hossznövekedésének végső határa, az izomzat, a csontrendszer stb., — egy szóval minden, ami a szervezet későbbi sorsát illeti. Természetes dolog, hogy az élet folyamán bizonyos külső tényezők is nagy hatással lehetnek a későbbi fejlődésre (betegségek!), s abban gyökeres változásokat idézhetnek elő úgy fizikai, mint szellemi értelemben. De mindez már csak esetlegesség, s ami a legfőbb: az öröklési anyagot, amit Weismann klasszikussá vált meghatározásával *csiraplazmá*-nak nevez, megváltoztatni nem képes. Már fentebb láttuk, hogy az ember sorsa testi és szellemi szempontból a fogamzás pillanatában eldőlt, — sőt tulajdonképpen már előbb: a csírasejtek reduktív oszlásakor.

A megtermékenyített pete tehát milliónyi lehetőséget hordoz magában, még pedig, mint már említettük, oly módon, hogy nagyon sok sajátság nem is jut benne kifejezésre, hanem lappangva megy tovább, míg valamelyik utódban egyszerre felbukkan. Röviden úgy fogalmazhatnók, hogy az egyén nem használja fel az egész rendelkezésére álló öröklési anyagot, hanem annak egy részét elraktározza saját csírasejtjeibe, későbbi nemzedékek számára. Vegyük pl. a haj színét. Hány esetben látjuk, hogy barna anyának és apának szőke gyermeke van. Világos, hogy a szőke hajszín mint lehetőség ott lappangott vagy mindkét, vagy legalább egyik szülő csírasejtjeiben, s valami véletlen folytán egyszerre érvényre jutott. Az ilyen analog tulajdonságokat, mint p. o. a világos vagy sötét, sima vagy hullámos haj, a barna vagy kék szívrávhártya stb. nevezzük az örökléstanban *allelomorph pároknak*. A megtermékenyült petesejt osztódási folyamatával együtt ezer meg ezer ilyen *allelomorph* tulajdonságpár indul fejlődésnek, a míg egyik kifejezésre jut, azaz *domináns* lesz, addig a másik fél úgyszólván lappangva, rejtve marad az új élőlény öröklési anyagában. Ezek a *recessiv* tulajdonságok. Minthogy minden élő egyén» legyen az ember, állat vagy növény, az ősök beláthatatlan sorának végső eredője, alig képzelhető el, hogy valamely egyed oly öröklési anyaggal bírjon, amely bizonyos tulajdonságoknak csak egyetlen lehetőséget adna, tehát p. o. kizárólag a barna haj volna meg benne (*homocygóta*); szinte törvény erejével bír az a tény, hogy minden tulajdonság *allelomorph* párokban öröklődik (azaz minden élő lény *heterocygóta*). Így szállnak a recessiv sajátosságok is nemzedékről nemzedékre, sőt jelentőségükre nézve talán még fontosabbak a dominánsoknál, mert alattomosak, meglepetészerűen tömrekelnek elő.¹

A megtermékenyített csírasejtben tehát ott él testünknek csodálatosan érdekes, mikroszkóp! világában egészen lenyűgöző fölépítése, — talán mint valamely ésszel föl sem érhető energetikai készség, amely hiánytalan tökéletességben reprodukálja önmagát. Ott szunnyad lelki életünknek is minden adottsága: tehetségeink, jellemünk, talán a késői élet folyamán kifejlődő elmebajokkal együtt. Benne él egy

¹ Recessiv módon öröklődik p. o. a legkomolyabb idegbajok egyike, az epilepsia is.

később elkövetkezendő nemzedéknek sorsa, mint egy kérlelhetetlen Ananké, — és mindez egy szabad szemmel alig érzékelhető, egyetlen, parányi sejtben! Milyen semmisség e végtelen misztérium mellett a véges emberi elme minden alkotása!

Az ÖRÖKLÉS törvényeinek kísérleti tanulmányozása és megfejtése egy genialis természetbúvárnak, Mendel-nek, egy augusztinus szerzetesnek érdeme; alapkísérleteit a borsó virágaival, s e virágok legjellegzetesebb allelomorph tulajdonságpárjával, a piros és fehér színnel végezte, még pedig a XIX. század hatvanas éveiben. A nagy elmék szomorú fátuma őt is elérte: elmélete, mit fölépített, 50 évig hevert észrevétlenül, míg végre a legújabb kor teljes diadalra juttatta a „mendelizmus“-t.

Mendel első és alapvető kísérlete az volt, mellyel kimutatta, hogy az allelomorph párok egymással nem keverednek össze, hanem domináns vagy recessiv módon mennek tovább; még ott is, ahol (mint p. o. a jalapa mirabilis piros és fehér virágainak keresztezésével) kevert színárnyalatot (az adott esetben a rózsaszínt) hozott létre, ez utóbbiaknak egymásközi tenyésztése ismét és egyre kitermelte a két alapszínt (a pirosat és fehéret). Az öröklésnek ezt a formáját nevezte el Mendel *i n t e r m e d i a e r* öröklés-nek. Azonban mégis ez a kivételes, és a példák túlnyomó számában az allelomorph tulajdonságok úgy öröklődnek, hogy az egyik fél domináns, uralkodó, a másik pedig recessiv, lappang.

A mendelizmus részletkérdéseire nem térhetünk ki. Legyen elég annyit mondanunk, hogy ez a maga idejében mellőzött és figyelemre nem méltatott elmélet ma már teljes diadalra jutott, s megmagyarázhatóvá tette az összes problémákat, amelyekkel a növény- és állatvilág óriási birodalmában találkozunk. Hogy aztán az „öröklési anyag“ vagy Weismann „csiraplasma“ (Keimplasma) elnevezése mellett törünk-e lándzsát, — hogy gamétákról, homo- és heterocygótákról beszélünk-e, vagy id-ekről és determinánsokról, az másodsorban fontos. A mi számunkra, kik nem az öröklés tan részleteit akarjuk vizsgálni, hanem elsősorban azokat a kapcsolatokat, amelyek az emberi fajra, a társadalomra nézve bírnak jelentőséggel, teljesen kielégítő, ha az elvi kérdésekkel tisztában vagyunk.

Megállapítottuk, hogy mi a hereditás lényege, s azt is, hogy az ember, mint természettudományi egység, az öröklés szempontjából már változatlan, „artfest“, azaz szerzett tulajdonságait, megtanult képességeit utódaira átszarmaztatni nem képes.¹ Ez utóbbi tétel első

¹ A teljesség kedvéért föl kell említenem azt a folyamatot, amelyet „csirarontás“-nak (*blastophthoria*) neveznek. Jelenti azt, hogy bizonyos mérgek, betegségek, vagy egyéb behatások (Röntgensugarak!) közvetlenül a csirasejteket, azoknak chromozómáit támadják meg, s ily módon a leendő utódra kedvezőtlen befolyással vannak. Egyetlen eset, mikor az új élet már a fogamzás előtt szenved, s így magyarázható az is, hogy alkoholistá vagy lueses apának miért lehet vézna, beteges gyermeke. Vájjon a blastophthoria kihat-e az utód csirasejteire is, megváltoztatja-e az öröklési anyagot, az még eldöntve nincs. Mindenesetre emlékezzünk vissza e cikk elején mondottakra, s szögezzük le a tényt, hogy az ilyen gyermek, amennyiben lueses apától és egészséges anyától származik, lehet satnya, vézna, de nem syphilises!

pillanatra nagyon súlyos ítéletet mond ki, hisz annyit jelent, hogy a fejlődésnek, az „excelsior et excelsius“ hatalmas dinamikai elvének még a lehetősége is el van zárva előlünk. Csakhogy ez a következtetés nem felel meg a valóságnak, s bár az egész faji fejlődésnek irányt szabni nem tudunk, sok tekintetben lehet azt kedvezően befolyásolni.

Az emberi szervezetnek rendkívül szövevényes voltából következik az, hogy az egyéniséget úgy kell fölfognunk, mint ezeryi meg ezeryi sajátosságoknak eredőjét, s nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy mindezek külön-külön, egymástól függetlenül vannak alávétve az öröklés eshetőségeinek. Azt is tudjuk, hogy alig van tulajdonság, amely tisztán, úgyszólván elszigetelten öröklődne, s ne haladna vele egy vonalon, mint az allelomorph-pár kiegészítője, annak ellentéte, vagy legalább is bizonyos értelemben antagonistája. Ha ez testi vonatkozásban így van, még nehezebb és bonyolultabb a probléma vizsgálata a lelki tulajdonságok hereditásánál. Még a kifejezetten örökléses elmebajok sem képeznek egy összefogó, osztatlan egységet, amely talán az „egészséges“ psychében találná meg a maga allelomorph komplementumát, hanem sok részecskére, sok mozaikdarabra bontva megy néha nemzedékről nemzedékre, az öröklési anyag beláthatatlan labirintusában tovább, — olykor 2—3 generáción át is recessiv, rejtett módon, míg egyszerre dominánssá válik, jóformán kirobban. E részek egymástól egészen függetlenek lehetnek.

Éppen az elmebajok terén látjuk a legszomorúbb példákat: akár hányszor látszólag egészséges szülőknek néhány teljesen egészséges gyermeke mellett megjelenik egy, aki — Burke hasonlatával élve — fekete golyót húzott. És ily esetből, ha az illető család öröklési tábláját vizsgáljuk, szinte kivétel nélkül megtaláljuk a szülők vagy nagyszülők, vagy az oldalági rokonok valamelyikében a kérdéses bajnak egy-két jellegzetes vonását.

Néha egész megdöbbenő módon látjuk egy család történetében az öröklés fátumát csaknem minden egyes családtagon beteljesedni. Kevés tanulságosabb példa van erre, mint az első római császárok dinasztíája, a Claudius-család. Tudjuk, hogy Augustusnak és Líviának egyenes leszármazottja nem volt, s a császár feleségének első házasságából született gyermekeit adoptálta. Így lett a tulajdonképpeni dinasztia-alapító Tiberius Claudius Nero, Lívia első férje. S ha most az utódokat nézzük, milyen kép áll előttünk? A cézári trónon előbb egy sötét tyrannus, Tiberius, azután egy minden nemesebb érzésből kivetkőzött őrzöngő, Caligula, akit egy eszelős (vagy magát eszelősnek tettető) félbolond, Claudius követ a világ trónusán. Utána Nero, Seneca geüiálisnak indult tanítványa, kinek uralkodása rövid pár év alatt világtörténelmi jelentőséggel bélyegzi minden gonoszság és minden aljasság örök jelzőjévé az uralkodó nevét. S ha e nagy családnak ifjúkorban elhunyt sarjait nézzük: Drusust, Germanicust, az egykorú történetírók mind bámulattal adóznak nekik és siratják korai halálukat. Első pillanatra úgy tűnik, mintha a sors igazságtalan szeszélyességében a kitünöket megölte volna és a rosszakat hagyta volna életben. Pedig nem így van! A claudiusi család rémes fátuma az ú. n. schizophren elmebajok egyik legtisztább formája, amely jóval a ser-

dülő kor után, legtöbbször merészen ívelő, magasröptű ifjúság tetőfokán tör elő. Kinek lehetett sejtelme arról a szomorú örökségről, amely Néróban ott lappangott már akkor, midőn Claudius holttestén át a cézári trónra lépett, s mindenki azt várta, hogy a geniális ifjú egy új aranykort hoz Rómára!?! Neki az volt a fátuma, hogy nem halt meg fiatalon, mint ahogy Drususnak és Germanicusnak szerencséje volt, hogy megszűntek élni, mielőtt a komor végzet rajtuk is beteljesedett volna.

Az átöröklés szempontjából a legérdekesebb és legfontosabb fejezetek egyikét az elmebajok képezik. Természetesen vannak közöttük olyanok is, amelyek éppúgy szerettek, mint akár a typhus vagy a vesebaj (pl. a paralyzis), de nagyobbik csoportjuk a leghatározottabban mutatja a hereditás törvényeit. Csak arra kell gondolnunk, mint már említettem, hogy elmebaj és épelméjűség nem allelomorph tulajdonságok, hanem mindkettőt több lélektani komponensre kell bontanunk, mielőtt egymással párosítanék. Innen van az is, hogy az elmebetegségek határát sem egymás között, sem pedig az egészséges psyche felé élesen megvonnunk nem lehet. Nagyobb részük recessiv módon, tehát lappangva öröklődik, néha generációkat ugrik át, vagy pedig ú. n. oldalági hereditást mutat, ami tulajdonképpen csak optikai csalódást jelent, mert hisz minden esetben ott van a közös ő, akiben az oldalági utódok fölmenő vonala találkozik.

Vannak az elmebajoknak olyan formái is, amelyekről a pszichiatria máig sem tudta bizonyossággal kimondani: egyedül a hereditásnak van-e keletkezésüknél szerepe, vagy a későbbi élet, a környezet is közrejátszik? Egy tényező mindenesetre jelen van: az öröklési terheltség. A kifejezés maga már régen átment a műveltebb társadalmi rétegek köztudatába, még pedig meglehetősen helyes értelmezéssel; jelenti az egyéni alkatnak a normalistól csak bizonyos fokban eltérő voltát, ami önmagában még nem betegség, de mégis azt eredményezi, hogy az illető egyén a közönséges élet teherpróbáját nem bírja meg, hanem összeroppan alatta, vagy legalább is a külvilág behatásaira a szokottól merőben eltérő reakciókkal felel. Szinte klaszszikus példákat szolgáltat erre a hysteria. Az öröklési terheltségnek — csakúgy mint a később említendő elfajulásnak — külső jele nincs. Az ú. n. „degenerációs stigmák“ egyszerű alaktani változatok (variánsok), amelyekből semmiféle következtetést levonni nem lehet.

Itt lesz helyénvaló fölemlítenünk azt a kapcsolatot is, amely az elmebetegségek (helyesebben: az értelmi és érzelmi világ eltévelyedései) és a genialitás között fennáll. Utóbbinak meghatározása rendkívül nehéz: nehéz megszabni a határt, amelyen túl a tehetőséget lángésznek kell neveznünk, — mint ahogy oly nehéz éles megkülönböztetést vonnunk az egészséges és beteg lelkiműködések között általában. A tény maga annyira hétköznapi, hogy jóformán idézésre sem szorul: oly családokban, amelyeknek egy tagjánál a felfokozott, genialisnak nevezett agyműködés előfordul, szinte törvényszerűséggel jelennek meg a félig vagy egészen elborult értelmű családtagok is. Sőt tovább kell mennünk: számtalan esetben a zsenik maguk is

kiegyenlítetlen, disszonanciákkal telített lelki szerkezettel bírnak, akik a normális, hétköznapi környezetbe alig, vagy egyáltalában nem tudnak beleilleszkedni. Még annál a szellemóriásnál is, kit rendesen mint a harmonikusan kiegyenlített életet végigélt olympusi költőt szoktak emlegetni, Goethénél is ott látjuk az örökléses elmebaj kísértetét. Apja száraz, emberkerülő kölönc; egyetlen nővére, ki 27 éves kort ért el, súlyos schizopren lelki zavarokban szenvedett, teljes meghasonlásban a világgal. Többi négy testvére közül csak egy élt 6 éves korig; erre ő maga úgy emlékszik, mint lusta, önző, semmi iránt nem érdeklődő gyermeke.¹ Egyetlen fia, August (négy gyermek közül ez az egy maradt életben) szerencsétlen, senkit és semmit nem szerető természet, aki mint súlyos alkoholista, tüdővészben pusztul el távol otthonától, Rómában. Költői frázisnak megjárja az, amit róla is mondtak (mint oly sok zseni gyermekéről!), hogy összeroppant az alatt az óriási súly alatt, amelyet a Goethe név jelentett számára, de a valóságban nem ennek az örökségnek volt ő az áldozata, hanem egy sötét démonnak, amely ott leselkedett családjában, s nem kímélte meg a weimari kolosszust magát sem! Moebiusnak éles analízise mutatta ki, hogy Goethe életén egy periódusosán visszatérő genialis, termékeny és ragyogó korszak váltakozik a szellemi meddőség, a száraz és rideg pedantizmus éveivel. Mint a mesék gonosz hetes száma, úgy tér nála és benne hétévenként vissza a lángész, s némul el aztán újra meg újra.

A betegségek sorában vannak még olyanok, melyek szintén a fogamzással kerülnek be a fejlődésnek induló egyedbe, tehát a szó szoros értelmében öröklődők. Egyike a legérdekesebbeknek a *v é r - z é k e n y s é g*, a haemophilia, melyről olvasóim bizonyára hallottak már. Csaknem kivétel nélkül a fiúk öröklik, — csaknem kivétel nélkül női ágon. És emlékezzünk meg e helyen arról a kérdéstről is, amely még ma sincs végérvényesen eldöntve: a rosszindulatú daganatok (rák!) öröklődő voltáról. Nyílt probléma, de valószínű az, hogy közvetlen öröklés nincs, csak a hajlam az, amely nemzedékről nemzedékre száll át.

E pontot már cikkem bevezető részében volt alkalmam érinteni. Megismerttem olvasóimat a testalkat (constitutio) és a hajlamosság (dispositio) fogalmával; mindkettőt főlegesen volna bővebben magyarázni, bár a tudományos vita mindkettő körül ma is még eléggé élénk. A mi céljainknak teljesen megfelel annak megállapítása, hogy mindkettő öröklődik, még pedig az első, a testalkat, csaknem kizárólag a hereditás útján jut nemzedékről nemzedékre. Másképpen áll a dolog a hajlamossággal: ez lehet öröklött (ilyennek ismertük meg a tuberculosos dispositiót) és lehet szerzett (p. o. az angolkórosan eltorzult mellkas hajlamossága a tüdővészre). Természetesen a constitutiót is elemeire kell fölbontanunk, ha a hereditás viszonyait tanulmányozzuk: nem az atléta alkat és a vézna test alkotnak egy allelomorph párat, hanem külön a csontrendszer, az izomzat, vérteltség változatai stb.¹

¹ Goethe saját szavai: „geistig entartet.“

MIELŐTT VÁZLATOS TÁRGYALÁSUNKAT befejeznők, még egy minden szempontból rendkívül fontos kérdést kell megbeszelnünk: az e l f a j u l á s , degeneratio problémáját.

A szó nyelvtani értelemben annyit jelent, mint a fajtól, a genustól való eltérést, — szorosan véve nincs benne kimondva, hogy ez az eltérés többletet, értékbeli gyarapodást jelent-e, vagy romlást, értékcsökkenést. A használat folyamán azonban mégis ez utóbbi értelmezés nyert szentesítést, s elfajulásról beszélünk valamely szervnél, egyénnél, vagy akár egész fajnál akkor, ha eredeti rendeltetésének csökkent mértékben, vagy sehogy sem tud megfelelni. Egy szerv elfajulása számtalan esetben valamely kóros folyamatnak lehet a következménye, így tehát szerzett sajátság, s öröklés szempontjából nem jön számításba. Másként áll azonban a dolog, ha ez a biológiai értékcsökkenés az egész fajra, vagy annak legalább egy jelentős részére terjed ki. A világtörténelem nem egy példát szolgáltat annak illusztrálására, mint tűnnek el hosszabb-rövidebb ragyogás után egész népfajok. Hol vannak a húnok? Hol voltak már Cato korában azok a rómaiak, akik az akkori egész művelt világot meghódították?

De hát lehetséges ez? Hiszen azt állítottuk, hogy az emberiség öröklési anyaga változatlan, s történjék az egyénnel bármi, az utódok sértetlenül kapják meg örökségüket. Ha ez a tétel tényleg igaz, akkor a nagy számok törvénye szerint bárminő legyen is egy-egy emberfaj elszaporodása, egyforma számarányban kell a jó és silány elemeknek létrejönniök, — az átlag tehát ugyanaz marad.

A tétel igaz, de azért a faj megromlása mégis valóság. Hogy ezt megérthessük, egy új biológiai fogalmat kell megismernünk: a p á n - i n i x i s t . Magyarázása kissé körülményes.

Induljunk ki abból a példából, hogy egy meleg égalji növényt akarunk zordonabb klíma alatt meghonosítani. E növény öröklési anyagának allelomorph párjai között ott van a hideggel szemben való ellenállni tudás és ennek hiánya. Tegyük föl azt, hogy az első évben a hideg következtében az elvetett magokról kikelt növényeknek 99%-a pusztul el, csak egyetlen egy marad életben, egyszóval csak egyetlen egyben volt meg a képesség arra, hogy a zord időjárás dacára kifejlődjék. Bizonyos, hogy ennek utódai közül a következő évben már kevesebb, talán csak 96% pusztul el, azután évenként egyre kevesebb, míg végre valamennyi megél a hideg klímában. Ezt a biológiai folyamatot, amely itt végbement, ismerjük: ez a selectio, kiválasztás. Most vigyük vissza az ily módon kitenyésztett növényfajt a trópus alá. Miután itt a hidegnek selectió hatása nem érvényesül, az ellenállóképesség hiánya pedig az öröklési anyagból nem veszett el, csak recessivé vált, most a kedvező klíma alatt ismét szaporodhatnak a gyöngye egyedek is, s néhány év múltán megint beáll a régi helyzet. Ez a panmixis: mikor az értékes és silány egyedek egyaránt, akadálytalanul szaporodhatnak.

¹ Kretschmer, egy igazán genialis német természetbúvár, „Körperbau und Charakter“ című könyvében egy rendkívül szellemes és érdekfeszítő elméletet állított föl, mely szerint bizonyos nagy általánosságban a testi constitutio és a jellembeli alapvonások szorosan kapcsolódhatnak, s így mégis allelomorph módon viselkednek.

Az emberi faj történelmében is voltak periódusok, mikor a zordon égalj könyörtelenül érvényesítette selectiós befolyását, mert az ember még alig tudott védekezni ellene. Ezek voltak a jégkorszakok, amelyek már az alluviumba esnek, — abba a geológiai korbba, mikor már ember élt a földön, a maga primitívtségében egészen kiszolgáltatva környezetének. Ennek a kegyetlen természeti kiválasztásnak az eredményét még ma is ott látjuk az északi, skandináv népek gyönyörű, szőke emberpéldányaiban. Ezzel szemben ma, a civilizáció folytán, az ember kivonta magát a természet hatalmas selectiós tényezői alól, sőt a társadalmi tagozottság olyan, hogy a kórházak és egyéb emberbaráti intézmények egyre szaporodnak, s így egyre több és több vézna, satnya egyén éri el az ivarképes kort. Bekövetkezett a teljes panmixis, sőt ennél is több. A legújabb kor gazdasági krízise, a megélhetés nehézségei folytán beállott egy fordított kiválasztás; az értékes, munkaszerető osztályok tudatosan csökkentik a szaporodást, s a legsilányabb, dologkerülő rétegek sokasodnak, hiszen gyermekeiket eltartja a társadalom!

Nem a faj öröklési törvényei változtak meg, hanem a számarányok. S az az eltolódás, amelyet az utolsó fél évszázad e téren létrehozott, egyenes vonalban visz arra a meredélyre, amelyet Nordau „Völkerdammerung“-nak, népek alkonyának nevezett el.

Addig, míg a természeti erők korlátlanul érvényesülhetnek, gondoskodva van arról is, hogy a győnge egyedek ne szaporodhassanak, hogy még ivarképes idő előtt kipusztuljanak. Ahol azonban ezek a tényezők nem érvényesülnek, a faj meggyengülése egyenes és közvetlen folyománya lesz az elkerülhetetlen panmixisnek. Mutatja ezt a háziállatok példája is: mennyivel kevésbé ellenállók az időjárás viszontagságaival szemben a kutya, ló, szarvasmarha, mint vadon élő rokonaik. De míg ezen a téren (legalább is ami a lovak s a szarvasmarhákat illeti) az ember tudatosan igyekszik a fajrontást kivédeni, s tenyésztésre lehetőleg a legjobb, legszebb példányokat használja föl, addig — szomorú ironia! — saját fajunk érdekében jóformán semmi sem történik. Igaz, hogy a társadalom nehezen túrta meg új lykurgusi törvényeket, új Taygetost, — de mégis furcsa elgondolnunk, hogy mikor erről a kérdéstről annyi szó, annyi intelem hangzik el, még csak kísérlet sem történt abba az irányba, hogy legalább a félreismerhetetlenül beteg, öröklésüeg legveszedelmesebb egyének ne szaporodhassanak. Hiába voltak és vannak a „fajnemesítés“-nek (eugenika) lelkes apostolai! Pedig már az is óriási lépés volna, ha legalább a fajrontást el tudnók kerülni.

A mi társadalmunkban, mint említettük, több történik, mint az egyszerű panmixis; a társadalom berendezkedése a maga filantrópikus áramlataival azt eredményezi, hogy a szorgalmas, munkás osztály a reánehezhető gondok miatt kerüli a szaporaságot, a sok gyermeket, viszont a lelkiismeretlen, léha tömeg nem törődik vele, hisz éppen a dolgozó rétegre hártja át gyermekeinek eltartását. Ha a legújabb statisztikai összeállításokat nézzük, az eredmény zsidbasztó. Ott, ahol az iskolásgyermek rendszeres vizsgálata már évtizedekre nyúlik vissza, megdöbbenve látják p. o. azt, hogy milyen gyorsasággal szaporodik évről-évre a rossz ftjgazatú, vézna, vérszegény gyermekek száma!

ÁLLJON VÉGÜL ITT MÉG néhány szó a rokonok közti házasságról. Olyan probléma ez, mely ősi idők óta foglalkoztatja az emberiséget, s már a régi törzsi berendezkedésnél is föllelhetők azok a törvények, melyek a közeli rokonok közti házasságot tiltják. S idézhetném újból az állattenyésztőket, kik tapasztalatból tudják, milyen jelentősége van a „vér felfrissítésének“. A tény maga hétköznapi, s mindenki ismer példákat, mikor közeli vérrokonok házasságából ú. n. degenerált, beteg utód származott. Pedig ennek nem kell szükségképpen így történnie; elképzelhető volna a fordítottja is, hogy két oly csirasejt egyesüléséből, melyeknek öröklési anyagában sok értékes és azonos tulajdonság van, oly egyén származzék, ki éppen e kiválóságokat fogja hatványozottan örökségül hagyni. Csakhogy ez a lehetőség vajmi ritka, s nagyon súlyosan esik a latba az, hogy a legtöbb beteges hajlam, elmebajok stb. mint recessiv sajátosság száll ivadékról ivadékra és válik dominánssá, azaz nyilvánvalóvá akkor, ha két hasonló ivarsejt egyesül. Ezért oly rosszak az utódok esélyei akkor, ha a szülők közeli vérrokonok.

Bárminők, bármily súlyosak legyenek is azok a gondok, amelyek az egyén életére nehezednek, egyet nem volna szabad soha elfelejtenie: az utódok sorsát. Minthogy mindegyik egy új nemzedéknek lehet kiindulópontja, jóformán transcendens erővel kellene egy öröklési erkölcsi törvénynek élnie bennünk: a magunk fájának, az egész nemzetnek sorsa függ attól, hogy milyen az utánunk jövő generáció? Hiába minden utólagos korrektívum, hiába a sportolás, az iskolák, hiába van minden társadalmi, intézményes berendezkedés, ha az alapvető hibát már egyszer elkövettük! Minden népnek, minden nemzetnek legfőltettebb, legdrágább kincse az öröklési anyaga: bár ez a maga egészében változatlan, azért elosztódása lehet szerencsés, és lehet végzetes. Az emberiségnek meg kell tanulnia azt, hogy ezzel az örökséggel bánni kell tudnia, különben elvész. A természeti törvények nem ismernek megalkuvást, hanem könyörtelen következetességgel érvényesülnek, s amit 2—3 egymásra következő nemzedék e téren vétkezett, azt talán évszázadok sem tudják helyrehozni. És akkor igazán beteljesül a szörnyű fenyegetés: megbüntettem az apák bűneit negyed- és ötödiziglen!

SZÖLLÖSY LAJOS

FIGYELŐ

ELTEMETTÜK JANCSÓ BENEDEKET, s koporsójánál sok szép szó

JANCSÓ BENEDEK† (1854—1930)

angzott el. Dicsérték az elköltözöttben a nagy hazafit, a bölcs és előrelátó politikust, aki a múltban megjósolta a jelent s a jelenben fáklyával világított a jövőbe. Az ifjúság szónoka ígérte, hogy a ma és a jövő nemzedéke megfogadja és híven követi Jancsó Benedek tanítását s a gyászoló közönség aggal a mély bánatban is felemelő tudattal távozott, hogy egy férfit temetett, akinek munkája, mint a múltban, most is megmutatta az utat, amelyen haladni kell, hogy az örök igazságba és Magyarország feltámadásába vetett hit valóra váljék. Jancsó Benedek szelleme közöttünk fog élni. Non omnis mor tar.

JANCSÓ BENEDEKNEK a világháború előtt írott nagy műve: „A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota“ befejezetlenül maradt, csak két első, egyenkint négyszáz oldalas kötete jelent meg: csak a „történet“, 1848-ig s nem a román kérdés, „jelenlegi“, a forradalom és a kiegyezés utáni időkről szóló kötetei is. A munka főlvágatlan példányai ma is kaphatók egy Vilmos császár-úti antikvárius boltjában.

A világháború után, 1920-ban, két hasonló tárgyú munkája jelent meg: „A román irredentista mozgalmak története“, amely szűk keretek között az előbbi munka befejező kötetét képezi és a „Defensio Nationis Hungaricae“, amely az összes magyarországi román, tót és szerb mozgalmak történetét ismerteti.

1923-ban megírta egy 350 oldalas kötetben „Erdély történetét“, de e könyv, egy különös körülmény folytán, bár készen, kinyomva áll, könyvkereskedői forgalomba nem került.

E munkákon kívül írt egy pár irodalomtörténeti, tanári könyvet, írt pár füzetet a román kérdés akkor-akkor aktuális problémáiról s teméntelen hírlapi cikket, kiáltó szokat, amelyek elhangzottak a napi sajtó pusztájában.

E nagy, inkább publicisztikai, mint tudományos hatásra szánt irodalmi munkásságnak az első pillanattól kezdve megvolt a maga kitűzött célja: a tudatlan magyar közvélemény felszerkentése a fenyegető román nemzetiségi veszedelemmel szemben. Még 1893-ban, nagy művének megkezdése előtt, szabatosan megjelölte Jancsó célját:

„Igyekeztem megállapítani, hogy mi a dáko-román mozgalom természete és jellege s bebizonyítani, hogy nem valami móló baja politikai életünknek, hanem igen súlyos természetű s végtelenül elhanyagolt organikus betegsége, melynek továbbterjedését megakadályozni s orvoslására a betegség természetének megfelelő helyes eszközöket kutatni nemcsak államférfiainknak, hanem úgyszólván minden hazafinak becsületbe járó kötelessége.

Fejtegetéseim eredményeképpen azon nézetemnek adtam kifejezést, hogy a dáko-románizmus elsősorban kulturális fegyverekkel küzdő, tehát vele szemben csakis hasonló fegyverekkel küzdhetünk sikerrel.“

Szükséges volt ennek megállapítása, mert államférfiaink és mi, becsületes hazafiak, nemcsak azt nem tudtuk, hogy a baj nem múltó természetű, hanem azt sem láttuk, hogy van baj, van komoly nemzetiségi veszedelem s még kevésbé volt fogalmunk a baj okáról és orvosszereiről.

Megmondta Jancsó Benedek azt is. A román mozgalom főoka, írta, az, hogy a magyar állam „a románokat kultúráilag magára hagyta“; ennek következménye, hogy a mozgalom „kultúrális fegyverekkel küzdő tényezővé lett, amellyel szemben csak hasonló fegyverrel lehet sikerrel küzdeni“. És az egész háborúelőtti magyar nemzetiségi politikának mea culpájaként folytatja:

„Mentől többet és behatóbban foglalkozom a román nemzetiségi kérdéssel, annál szilárdabb lesz bennem a meggyőződés, hogy a magyar nemzetnek a legtávolabbról sem áll érdekében kísérletet tenni, hogy a románságot nemzeti-ségétől megfossza, — sőt ellenkezően — egyenes érdekünk, hogy a románok e hazában mint románok és nemcsak mint magyar állampolgárok egyformán jól érezzék magukat, hogy nemcsak önjerejükön, de a magyar állam és nemzet segítségével is erősödjenek nemzetiségben, vagyonban és kultúrában.“

„Az igazság ellen vétkezném, ha azt állítanám, hogy a magyar politika célul tűzte volna ki a románoknak nemzetiségüktől való megfosztását...“

A mi hibánk nem az, hogy akármiféle célból is sokat foglalkoztunk volna a románsággal, hanem az, hogy számba sem vettük Öket. Berendeztük állami és kulturális háztartásunkat anélkül, hogy csak eszünkbe is jutott volna mérlegelni, hogy hazánk keleti részében a románság többségben van.“

Ez így volt, így volt az erdélyi perifériákon és így volt a központi kormányzatban. Valljuk meg, hogy a románsággal sem Erdélyben, sem Magyarországon nem törődünk; kultúrájukat, történelmüket, irodalmukat nem ismertük. A háború előtti Erdélyben nem volt magyar, aki valaha nyomtatott román betűt látott, román könyvet, vagy újságot olvasott volna. Hatszáz éven át éltünk magyar és román egymás mellett s míg a románság intelligenciája magyar iskolákban a magyar kultúra légkörében nőtt fel, addig mi az utóbbi század alatt nyelvükből is csak a libavásár és a gazdasági udvar piaci és béres nyelvét beszéltek. Micsoda előnye egyelőre a mai román közéletnek, hogy a magyar-román viszony megítélésénél Romániában rendelkezésre állanak magyar kultúrán felnőtt s talán magyarul jobban mint románul tudó államférfiak. Nagy érték a köz szempontjából az a szemrehányás, ami a Maniukat, Vajdákat, Pop-Csicsókat éri, hogy Budapest levegőjét hozták Bukarestbe s a román politikai élet sokkal szegényebb lesz és nagyon sokat veszítendő, amikor nem követi őket egy magyarul tudó államférfiúi generáció.

Nálunk sohasem volt így. Nálunk azóta, hogy a 16. és 17. század erdélyi fejedelmei gondoskodásából megindult az oláh bibliafordítás és vele az irodalom és román nyelvű oktatás, azóta sem voltak románul tudó közéleti embereink, nem voltak Alecsandrit és Eminescut fordítani tudó Goga Octavianjaink s ha Jancsó panaszkodott, hogy a román iskolák felügyelete hiú kívánság, mert úgy sincs, aki románul tudva, román kultúrát ismerve, az iskolát felügyelje, éppen olyan keserűen panaszolhatjuk ma, hogy nincs Magyarországon ember, nincs egy új generáció, amely a kihaló Jancsók örökét átvegye.

S nem lesz, mert ezzel senki sem törődik.

„Szeretjük mondogatni“, írta Jancsó Benedek, „nemcsak önérttel, hanem kérkedve is, hogy mi vagyunk keleten a nyugati civilizáció terjesztői; de soha eszünkbe sem jut, hogy kritikailag megvizsgáljuk, hogy vajjon micsodák és miben állnak azok az eszközök és módok, melyeknek segítségével állítólag terjesztjük vagy legalább terjeszteni akarjuk keleten a civilizációt.“

„Hogy keleten mi terjeszszük a civilizációt, legelőször is szükséges volna egyetemeinket úgy berendezni, hogy keleti szomszédaink kénytelenek legyenek hozzánk jönni mindazt megtanulni, mit sem hazájukban, sem a külföldön

meg nem tanulhatnak... De valóságban miként áll főiskoláinkban a balkán népek etnográfijának, összehasonlító filológiájának, történelmének tudományos ismerete. Erre nem találhatunk más kifejezést mint azt, hogy szégyenletesen.“

Ma más a helyzet, mások az igények, de a változott igények alapja ma is ugyanaz, mint volt a múltban. Jancsó Benedek félévvel ezelőtt is ugyanazt magyarázta, amit leírt harminc esztendővel ezelőtt. Ma a legelfogultabb kultúrsznob sem állíthatja, hogy Bukarest és Belgrad tőlünk kér civilizációt. Sőt, bármit beszélünk is, a világháború fordított rajtunk s ma arccal a kelet s háttal fordulunk a nyugat felé; ma minden súlyos politikai és közgazdasági, kereskedelmi és agrárérdeünk Románia és Szerbia, a Balkán felé fordul. De próbálunk-e mi ma többet tudni róluk, mint tudtunk a magyar glóbus idejében? Vannak-e tanáraink és előadásaink a román történelem, román nyelv és irodalom számára négy egyetemünkön? Nem szégyen, hogy a volt kolozsvári egyetemen nincs egyetlen erdélyi vonatkozású tanszék? S e mellett csak pár napja, hogy felvilágosítást kért tőlem egy előkelő állami tisztviselő a felől, hogy mi is lenne a különbség a görög keleti és a görög katolikus egyház között? S hány magyar tudna felelni e kérdésre és sok hasonlóra Csonka-Magyarországon!

Keserű igazságok ezek, de egy igazság csak akkor igazság, ha van fül, amely azt meghallja. Erdélynek és a magyar kormányoknak pedig nem volt fülük, amelyen keresztül Jancsó kiáltó szavai a megértésig jussanak. Régen már, hogy egy igénytelen erdélyi tanár ember egyik miniszter előtt kifejtette, hogy a nemzetiség lényegének tudományos ismerete nélkül jó nemzetiségi politikát csinálni nem lehet. A hatalmas úr meghallgatta s így felelt: „Kedves tanár úr, ez mind nagyon szép, csak hogy én nem értek a tudományhoz, ön meg nem ért a politikához \$ így egymásnak nem vehetjük hasznát.“

De legyünk igazságosak.

Hogy Magyarország nemzetiségi politikáját nem geográfiai és etnográfiai helyzetének megfelelő elvek irányították, annak nemcsak a nemtörődés és a tudatlanság volt az oka, hanem az állam és nemzetiségi kérdés viszonyának tizenkilencedik századbeli felfogása is. A magyar nemzetiségi politikát nem a jövődőt megérző belátás, hanem a múlt század opportunistá jelszava, az „egységes nemzeti állam“ kimérája irányította. A nemzetiségi kérdést a magyar állam is erről a magas piedesztálról akarta megoldani s e hatalmas eszmeáramlattal szemben Jancsó Benedek, egy ember, gyöngye volt egy-magában. Elismertük, hogy ő az erdélyi, a nemzetiségi kérdés legjobb ismerője, de inkább tetszett Rákosi Jenő és Beksics 24 vagy 30 millió magyar impériuma. Tiszteltük Jancsót \$ tudtuk, hogy vastag könyveket szokott írni — de azokat nem olvastuk el, reá nem hallgattunk. Hitegettük magunkat Nagy Lajos birodalmával, hitegettük magunkat, hogy a nemzetiségi kérdést asszimilációval vagy telepítéssel, vagy legfőlebb politikai koncessziók árán meg lehet oldani s mikor jött a világ vége 1918-ban, Wekerle és Tisza mosolyogtak, mikor Jancsó Benedek elhozta a bukaresti szerződést, amely a Tiszáig eladta Magyarországot Romániának.

De karácsonykor Kolozsvárott voltak az oláhok.

Mindnyájan felelősek vagyunk ezért, csak Jancsó Benedek nem.

A HÁBORÚ ELVESZETT, Erdély román területté s annyi százezer magyar ember román állampolgárrá lett.

Az első pillanatban föltámadt és él azóta mindnyájunkban a dacos „nem, nem, soha!“

Jancsó Benedek mindjárt a háború utáni első évben megírta a dákoromán törekvések utolsó ötven évének történetét. Tulajdonképpen előző nagy munkájának rövid befejező története s aki végig olvassa, azt az impresz-

szíót nyerheti, hogy a háború előtti Jancsó Benedeknek nincs igaza: Erdély nem volt megmenthető, Erdélyt nem a rossz magyar nemzetiségi politika, hanem a román állam irredentizmusa vesztette el, bármilyen nemzetiségi és bármilyen kultúrpolitikát is folytatott volna a magyar állam.

De tizenkét év lefolyt eseményei azt mutatják, hogy Jancsó Benedeknek igaza volt.

Ma már tudjuk, amit tíz év előtt nem tudtunk, hogy a románság vezéreinek nagy része félt elhagyni a monarchiát, félt a balkáni regáttal való egyesüléstől; aggódva, Maniu nyomása alatt és a kipattant 1916-iki bukaresti szerződés kecsegtetéseire mondták ki Aradon az elszakadást és Gyulafehérvárt az uniót. Ma már tudjuk, hogy az erdélyi románság belátta és sokszor visszasírja a magyar idöket s regionalista politikával leplezi elnyomott vágyát tisztességes uralom után. Mit jelentenek Vajda Sándornak e szavai: „A múltban Románia a gyönyörű víziók, az ideális szabadság hazája volt előttünk, ahová eljöttünk, hogy új erőt merítsünk. Azóta létrejött Nagyrománia. Micsoda csalódás! Felébredtünk illúzióinkból s rájöttünk, hogy rabszolgákká lettünk. Magyarországon nem voltunk azok.“

Vájjon tíz év ilyen története nem válasz-e Jancsó Benedeknek arra a kérdésre, hogy, ha „a románok e hazában mint románok jól érezhették volna magukat“, ha „a magyar nemzet segítségével erősödtek volna nemzetiségükben és kultúrájukban“, vájjon 1918 őszén nem billent volna-e a döntés a román nemzeti komité azon tagjainak oldalára, akik hajlandók voltak a magyar állam keretében megmaradni?

A MEA CULPA BEVALLÁSA azonban csak a politikai etika, de nem a követendő politika kérdését is oldja meg egyúttal. A múlt magyar nemzetiségi politikája befejeződött a trianoni békével: Erdélyben az uralkodó magyar fajból elnyomott magyar kisebbség s a román nemzetiségből többségi nemzet lett. A két helyzet, múlt és jelen, a letűnt magyar és a jelenlegi román politika nem vehető egymás mértékéül. A huszadik század kisebbségi politikájának etikai, államjogi és nemzetközi alapjaiul nem vehetők a XIX. század nemzetiségi politikájának alapelvei. A XIX. század uralkodó eszméje a nemzetiségi eszme, megtette kötelességét, alkotott, amíg alkothatott s pusztított, amíg el nem pusztította régi Európát; de az új Európában helye nem lehet. Kisebbségi és többségi nemzeteknek geográfiai határok közé szorított egységes nemzeti államát valami más, valami új kell, hogy fölváltsa.

Jancsó Benedek dolgozott a múltban meghallgattatás nélkül. De a meg nem hallgattatás nem tette dacosan némává. Mikor beállt a nagy katasztrófa, amelyet ő régen előre látott, közibünk jött ismét s kijelölte a jövő útját.

Nincs magyar ember, akinek érzelmi politikáját nem a határrevízió és végeredményben az integritás gondolata irányítaná. De, írta Jancsó Benedek 1927-ben:

„Kétféle integritás van: területi és faji vagy helyesebben, nemzeti. Az utóbbi azonos a kulturális egységgel. A területet elvehették tőlünk, de azt kedvező és szerencsés körülmények között, ha megjön az alkalom, visszaszerezhetjük, mert az nem fog megsemmisülni. De a hazát a hegyek, völgyek, a síkságok mellett emberek is alkotják, akik benne laknak. Ha a magyarság az idegen-uralom elnyomása következtében e területeken részben vagy egészben elvész, akkor el fogjuk veszíteni a területekhez való legerősebb jogcímünket is.“

A területi integritást a földrajzi határok közé zárt geográfiai alakulatok és az ethnikailag különböző népek összesége képezik; a nemzeti, a kulturális integritást a gondolattól kiküszöbölt határokon túl, különböző államterüle-

teken élő hasonló nemzetiségű népek — legyenek azok többségben vagy kisebbségben — alkotják. Ezt a nemzeti integritást, nemzeti egységet nemzetközi szerződés nem szakította és nem is szakíthatja szét, erősebb az minden államhatár elválasztó vonalánál. Erőszak, rendőrállam, vámtalalom emelhet eléje gátat: de ha él a szétszórt nemzetben a nemzeti közösség érzése, egységesebb lesz az a nemzet minden politikai határok közé zárt „egységes nemzeti“ államnál. Bámulatos példája ennek a német nemzeti egység a „Reich“ határain túl!

Ez nem trianoni békék s nem népszövetségi tanácsulések dolga! „Az állam határain belüli kulturális szabadsághoz való jog mellett“, írta 1929-iki kisebbségi memorandumában az osztrák kormány, „ott van a kisebbségek joga, hogy kulturális közösségben éljenek. A dolog természetében van, hogy a kisebbségek kulturális közösségre törekszenek a hasonló nemzetiségekkel, ha azok valamelyik államban többséget képeznek is s az erre való törekvést kulturális szabadságuk, sőt emberi jogaik részül tekintik.“ Most egy pár mondatot idézek, amelyeket Jancsó Benedek a „Magyar Szemle“ legelső számában írt volt. Nem úgy hangzanak-e azok, mintha az osztrák kormány két évvel később írt memorandumának kommentárját képeznék?

„A magyar társadalom csak a faji integritás alapján állva, teljesítheti kötelességét idegen uralom alá jutott magyar testvéreivel szemben —

Csonka-Magyarország társadalmának jutott feladatául az a kötelesség, hogy munkásságukban támogassa őket. Ezt azonban csak a kulturális integritás alapján állva teljesítheti, mert a kulturális integritás elvét valló magyar társadalomnak senki sem tilthatja meg, hogy támogassa és segítse az idegen uralom alatt álló magyar kisebbség kulturális és gazdasági törekvéseit. Nem tilthatja meg azt sem, hogy a művelt világ közvéleménye előtt felemelje szavát azon kisebbségi jogok védelmére, amelyeket még a trianoni szerződés biztosított testvéreinknek.

E kötelesség teljesítése kitartó, csendes munkássággal, nagy önfegyelemmel és önzetlen áldozatokkal jár s azért nehezebb is, mint a zászlóbogtatás, a hangzatos szónoklás, vagy kalandos tervek koholása. Sokkal nehezebb az embernek zsebébe nyúlni elszakított testvéreink kulturális és gazdasági törekvéseinek támogatására, mint arról szónokolni, hogy a magyar hősiesség miként fogja Európa akaratának ellenére is, ha holnapután még nem, de bizonyára rövid terminusra Szent István birodalmának területi integritását helyreállítani.

A csendes és áldozatos munka, a kitartás nehéz kötelessége a tömegnek éppen úgy nem tetszett soha és sehol, mint a hangos szóvivőknek. Ezt azonban meg kell tanulunk — és mentői előbb, annál jobb..

Pár mondattal kibővítve ugyanaz, amit 1893-ban mondott, amikor a nemzetiségi veszedelemről írt: „Nemzeti míveltséget izgató vezércikkekkel, lármás szónoklatokkal nem lehet teremteni; oda komoly munka, szerény és kitartó törekvés kell.“

Az irredenta romantikus formái helyett a kulturális integritás realizálásért való komoly munka az, amit Jancsó Benedek a jövő útjaiul kijelölt.

JANCSÓ BENEDEK A CARLYLEI HÉROSZOKNAK prófétai kategóriájába tartozik, akiknek „jóslása nagy valósággá válik“. Elküldetett az Ur által, hogy szóljon: „Vagy hallják, vagy nem hallják, de mégis megtudják, hogy prófeta volt közöttük.“

Későn tudtuk meg, hogy Ézékiel volt közöttünk: Erdély elveszett!

A háború után pár évig még újra itt volt közöttünk. De már nem igen jutott hozzá, hogy szavát prófétaként emelje fel, úgy amint szerette volna. Tervei voltak: meg akarta írni a román irredentista törekvések történetének befejező nagy kötetét; készült egy angol munka megírására, hogy igazolja a

magyar nemzetiségi politikát. Nem adatott rá mód és alkalom. A magyar-székelly egyesület kis szobájában apró-cseprő munkában telt el ideje, nap-
nap után olvasta az erdélyi és regáti román lapokat s öntötte elének, pár szé-
kelly honfítarsa elé ragyogó emlékeit a múltból, lesújtó megjegyzéseit a jelen-
ről s borongó jóslásait a jövőről. 1928 óta nem írt többé egyebet, mint bölcs
cikkeit, nagy intelmeit a Magyar Szemlébe.

Ezekbe vannak összefoglalva a jövő próféciai s ha van értelme a kopor-
sójánál tett fogadalmaknak, ezeket kell, hogy kövessük.

Vájjon fogjuk-e? Vájjon nem suhannak-e el az évek s csak elkésve
jövünk rá, hogy az Ur még egyszer elküldte hozzánk az ő prófétáját, de mi
most sem hallgattunk reá?

SZÁSZ ZSOMBOR

JANCSÓ BENEDEK ÉS A MAGYAR SZEMLE

FOLYÓIRATUNK három évvel ezelőtt indult meg s a megindulásakor a
szerkesztőbizottság elnöke Jancsó Benedeket, az ő régi munkatársát
kérte fel, hogy a kisebbségi dolgokban mint a szerkesztőbizottság tagja a
folyóirat irányításában részt vegyen.

Jancsó Benedek ekkor már jóval a hetvenen felül volt, egy példátlanul
munkás élet tapasztalata és tudománya állott mögötte s amiye volt, azt ő mind
rendelkezésünkre bocsátotta. A Magyar Szemle, eddigi rövid fennállása
alatt, kétségtelenül a kisebbségi kérdésben, állam és nemzet, állam és nem-
zeti kisebbségek egymáshoz való viszonya dolgában vágott leginkább új
utakat és próbálta meg, sokáig egész egyedül, a realisabb, illuziómentes
szemléletre szoktatni a magyarságot s ezzel a magyar fajnak további egységét
biztosítani.

Hogy e téren vezető, új gondolatokat tudunk produkálni, az első-
sorban Jancsó Benedek érdeme, aki korábban évtizedeken át ily irányban
dolgozott s most az ő egész szeretetreméltó egyéniségével segített, vezetett,
irányított bennünket a kisebbségi kérdés figyelemmel kísérésében és tár-
gyalásában.

Hogy életének utolsó három esztendejében mennyire a mienk volt és
mi mindent köszönünk neki, ennek bizonyítására elég lesz itt a Magyar
Szemlében megjelent cikkeinek bibliográfiáját közölnünk:

1927. A magyar társadalom és az idegen uralom alá került kisebbségek I. 50. I.
Rothermere lord és a magyar békerevizációs liga megalakulása I. 74. I.
Bratianu Joel I. 389. I.
1928. Román vélekedés a külföldi magyar propagandáról II. 181. I.
A magyarországi németek helyzete és az erdélyi kisebbségek II. 260. I.
Az agronomokról és viselt dolgaikról II. 349. I.
A román nemzeti parasztpárt és az erdélyi kisebbségek III. 140. I.
Egy erdélyi román politikus Erdély kisebbségi politikájáról III. 249. I.
Van-e szakadás az itthoni és az erdélyi lélek között? III. 289. I.
„Kulturverknüppelung“ III. 364. I.
A katolikus egyház helyzete Romániában IV. 59. I.
A román uralom berendezkedése Erdélyben IV. 123. I.
A magyar egyházak helyzete a román uralom alatt IV. 137. I.
Román-magyar kulturális megértés és a Pen-Klub Erdélyben IV. 264. I.
1929. Az erdélyi magyarság és a Maniu-kormány V. 40. I.
Gestern und heute V. 157. I.
A romániai német politika a Maniu-kormány alatt V. 332. I.
A Holnap Magyarországa VI. 209. I.

Az erdélyi magyarság gazdasági sérelmei VI. 360. 1.

Szocialista és kommunista mozgalmak Romániában VII. 63. 1.

A lupényi vérfürdő VII. 166. 1.

A *Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum* félszázados jubileuma VII. 245. 1.

2930. Ady a román parlamentben VIII. 267. 1.

Míndez együtt csodálatos utolsó kivirágzása egy hatalmas szervezetnek, egy nagy, bölcs öregnek és nagy hazafinak, s boldogok vagyunk, hogy erre a termékeny és termékenyítő munkára folyóiratunk léte adott alkalmat.

Jancsó Benedek így élete utolsó éveiben a mienk volt s ma nekünk nagy halottunk, kit szeretettel, büszkén és a nagy jelenségek elmúlásán való fájdalommal gyászolunk.

AZ OSZTÁK HEIMWEHR VÁLSÁGOS ÓRÁI

A BÉCSI szocialisták 1927 júliusi forradalmi megmozdulása új helyzetet teremtett Ausztriában. A szocialisták visszaszorítására alakult Heimwehr szerepe a lázadás leverésében a Heimwehrt politikai tényezővé avatta. Ha a Heimwehr addig inkább csak a vidékre és a vidéken is csaknem kizáróan a gazdatársadalomra támaszkodott, most alkalmat nyílt az utcai felvonulásoktól és az utcai harcoktól fázó polgárságot is felrázni közönyéből. Rövidesen pártokfölötti jellegű országos mozgalommá vált, amely Ausztria összes antámoxista erőit egyesítette táborában. Hatalma és befolyása egyenlő arányban nőtt népszerűségével és hívei számának növekedésével. Céltudatos és kitaró munkával pozícióról-pozícióra szorította vissza a szociáldemokratákat és hódított el tőlük nem egy már elveszettnek vélt támpontot. Kiküzdötte az utca és a nemszocialista felvonulások szabadságát, valamint a polgárságnak politikai egyenjogúságát, megteremtette a terrorellenes törvény (Antiterrorgesetz) meghozatalára és az alkotmány megreformálására alkalmas légkört és következképp megtörte a szociáldemokrata szakszervezetek egyeduralmát. Már-már úgy látszott, hogy végkép ráüti pecsétjét Ausztria közéletére és politikájára, mikor az események fordulata és a politikai fejlődés törvényszerűsége váratlanul szembeállította a kancellárral, Schoberrel, akit pedig az ingadozó Steeruwitz után éppen a Heimwehr emelt pajzsra. Az ellentét Schober és a Heimwehr között csakhamar politikai harccá fajult, amely a kancellár győzelmével végződött.

Az ellentétet a leszerelési, illetve a fegyverviselést szabályozó törvényjavaslat robbantotta ki. Kimélyítette a komeuburgi eskü és éles harccá változtatta Pabst őrnagy kiutasítása Ausztriából.

A leszerelési törvény szükségességét elvi szempontból nem lehetett hibáztatni. Maga Steidle, a Heimwehr vezére is elismerte a törvény elvi helyességét, de meghozatalát még nem tartotta időszerűnek. A tiroli Heimwehr előtt mondott beszédében kijelentette, hogy elismeri a kancellár jó szándékát, de a törvényjavaslatot csak akkor tudja nyugodt lelkiismerettel megszavazni, ha az állam békéjét a szociáldemokraták részéről többé nem fenyegeti veszély. Ettől eltekintve azonban sértőnek és megalázónak is találta, hogy a Heimwehr ellen ugyanazokat a rendszabályokat léptessék életbe, mint a szociáldemokraták ellen, akiknek védőrsége nemcsak a társadalmi rendet, hanem az állam biztonságát és egyensúlyát is veszélyeztette.

A Heimwehr idegességét és a törvényjavaslattal szemben ellenállását meg lehet érteni. Célkitűzése s az állam belső és erkölcsi megerősítését előmozdító munkássága miatt más elbírálásra számíthatott volna, mint a szociáldemokraták védőrsége. Csakhogy a törvényjavaslatot nem taktikai és lélektani, hanem kizáróan politikai — és pedig külpolitikai — szempontok szorgalmazták. Schobernek külföldi kölcsönre volt szüksége. Az angol pénzügyi körök azonban csak úgy voltak hajlandók a kölcsönt folyósítani, ha Schober országában békét teremt, a védőrséget és a Heimwehrt lefegyverzi és a belső zavargásoknak elejét veszi. Schober ezt megígérte, rendezte Londonban Ausztria háborús adósságait és kölcsönrel tért haza.

A Heimwehr az angol pénzemberek kikötéseit Ausztria belügyeibe való beavatkozásnak minősítette. Lehet, hogy az angolok követelése valóban beavatkozás volt Ausztria belügyeibe, lehet azonban az is, hogy csak pénzüket, illetve az üzletet féltették, sőt az sem lehetetlen, hogy a kancellárnak talán nem sikerült kellő eréllyel képviselnie országa politikai presztízsét a rideg és érzéstelen angol tőkepezések ellen. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Schober Londonban oly nagy előnyöket csikart ki Ausztria részére, amelyek némi politikai megterhelést is elbírtak.

A Heimwehr Schober londoni tárgyalásai után a cselekvés terére lépett. Éles harcot kezdett Schober ellen, akit azzal vádolt, hogy pénzügyi előnyök miatt áruba bocsátotta az ország függetlenségét. Ez a harc a korneuburgi gyűléssel, illetve esküvel tetőződött be. A gyűlésen Steidle bejelentette, hogy éles szemmel figyelik az egyes képviselőket, mint fognak a leszerelési törvényjavaslat tárgyalásakor viselkedni, majd arra a kijelentésre ragadtatta magát, hogy a Heimwehrhez való hűség fölötté áll a pártfegyelemnek. Azután fölolvasta a Heimwehr új programját, amelynek főbb pontjai a parlamentarizmus és a nyugati demokrácia tagadása, a politikai pártok megszüntetése és az államnak rendi alapon való kiépítése. A gyűlés végén a jelenlevő több ezer Heimwehr-tagtól esküt vett ki az új program megvalósítására.

Ez az új program kétségkívül eltért a Heimwehr eredeti céljától és új politikai vizekre evezett át. Eltekintve attól, hogy az eléggé át nem gondolt új program bizonyos fokig a komolytalanság benyomását keltette, a korneuburgi gyűlés más szempontból is nagy taktikai hiba volt. Sok politikust, ki a Heimwehr mozgalmával rokonszenvezett, az elé a dilemma elé állított, hogy a Heimwehr és a pártja között válasszon; a választás eredménye persze előrelátható volt. Maga Seipel volt kancellár is, ki kezdetől fogva nemcsak tekintélyével, hanem szóval és tettel is támogatta a Heimwehr-mozgalmat, kijelentette, hogy ő a korneuburgi programot másként szövegezte volna meg. A keresztényszocialista párt a pártkonferencián ugyan olyan határozatot hozott, amely a párt programja és a Heimwehr programja közti ellentét pillanatnyilag áthidalta, de azért a párt új vezére, Vaugouin hadügyminiszter, a párt helyeslése mellett megállapította, hogy a Heimwehr kedvéért a pártfegyelem alól felmentést nem ad. A Landbund parasztpárt képviselője a kormányban, Schumy belügyminiszter pedig levonta a végső következtetést, kilépett a Heimwehrtől és a Landbunnal is ilyen értelmű határozatot fogadtatott el. A korneuburgi eskü tehát súlyos politikai hibának bizonyult. Felfedte a Heimwehr és az egyes pártok közti ellentéteket, sőt újakat teremtett a nélkül, hogy kilátás lehetett volna a törvényjavaslat elfogadásának megakadályozására. A törvényjavaslatot néhány nappal későbbben a parlament csakugyan meg is szavazta.

A korneuburgi eskü a Heimwehr egységét kemény próbára tette. Az ott elhangzott diktatórikus kijelentések a Heimwehr sok demokratikus tagját gondolkodóba ejtették és polgári ellenfeleit új és szenvedélyes táma-

dásokra készítették. Kunschak keresztényszocialista képviselő, ki a Heimwehr befolyásától a keresztényszocialista munkásság egységét féltette, nem takarékoskodott a személyeskedésig menő politikai gyanúsításokkal. Még élesebb hangokat ütött meg Schuxny miniszter és az agrárszocialista ízű Landbund orgánuma. E támadásoknál súlyosabb következményekkel járt, hogy az államhatalom is szükségszerűen ellentétbe került a Heimwehrrel. Ebben az atmoszférában következett el a Heimwehr organizátorának, Pabst őmagyának, a berlini Kapp-puccs volt vezérkari főnökének Ausztriából való kiutasítása, amivel a helyzet végkép felborult. A Heimwehr, hogy cselekvési szabadságát megőrizze, székhelyét Bécsből Grácba tette át, a tiroli kormány pedig Pabst kiutasítása ügyében élesen tiltakozott a kormánynál. Schober kancellár kijelentette ugyan, hogy azonosítja magát a bécsi rendőrség intézkedésével, de azért Pabst kiutasítását olyan körökben is elítélték, ahol a politika alakulása folytán az utóbbi időben a Heimwehrtől elfordultak. Pabst őmagy tíz nappal későbbben automaticæ osztrák állampolgár lett volna; nem ok nélkül támadt tehát a gyanú, hogy Ausztriából való kiutasításánál személyi vonatkozású okok is játszottak közre.

Az osztrák belpolitikának ezt az alakulását alig lehetett előrelátni. Senki sem tartotta volna lehetségesnek, hogy Seipel és Schober, akik 1927 júliusában közös erővel verték le a szocialista forradalmat, külön utakra kerüljenek, vagy hogy Schober, ki tulajdonképpen a Heimwehr vállán át emelkedett a kancellári székbe, azt megrendszabályozza. Bizonyos, hogy a Heimwehr több politikai hibát követett el, amely előtt Schober, aki csakis az alkotmányosság alapján állhat, nem hányhatott szemet. Itt vált el Schober és Seipel útja. Seipel a szociáldemokrácia elleni kedvező atmoszférát mint politikus és mint katolikus pap is száz százalékig akarta kihasználni. Mint idealista lelkű pap és egyházának hú fia, mélyen átérezte azt az erkölcsi és vallási lezüllést, amely Bécsben és Ausztria egyéb városaiban is a szociáldemokrácia durva, lelkiismeretlen és felelősség nélküli vallásellenes propagandája nyomán mindenütt felburjánzott. Politikai szempontoktól eltekintve talán elsősorban valláserkölcsi felelősségérzetből támogatta a Heimwehr mozgalmát és került Schoberrel szembe, aki — lehet, hogy külpolitikai okok miatt is — megelégedett a szociáldemokraták relatív visszazorításával. Ez a Schober és Seipel közti dűrés magyarázata; minden egyéb hír, — még ha világlap terjeszti is — mintha Seipel Schobernek személyes ellenfele volna, önkényes kombináció.

Itt említhető meg különben a Heimwehr-mozgalomnak, hogy úgy mondjuk, szellemtörténeti háttere is; a vezetők nyilatkozataikban folyton kiemelték, hogy ők a pártpolitikába süllyedt parlamentarizmus helyett rendi szervezését kívánják a nemzeti és állami erőknél, amint ezt az új, minden társadalmi osztályt magában foglaló rendi államideált a konzervatív-romantikus bécsi jogtanár, Othmar Spann műveiben már kidolgozta (s a gondolatot Magyarországon valószínűleg tőle vette át első hazai hangoztatója, Prohászka Ottokár). Ugyátszik azonban, a Heimwehrek eddig legalább nem sikerült a rendi gondolatot népszerűsíteni, sőt erről az intellektuális munkáról a politikai küzdelmekben meg is feledkezett; vezetői legutóbbi lelkiismeretvizsgálásukban maguk hozták fel a mulasztásokat, mellyel korrespondál az, hogy a rendi gondolat mai szülője, Othmar Spann sem állott nyíltan mozgalmuk mellé.

A Schober és Heimwehr közti ellentét különben már engedett feszültségéből. A kancellár ismétten tárgyal Seidle doktorral és a másik Heimwehr-vezetővel, a fiatal Stahremberg herceggel. A tárgyalás többnyire Pabst kiutasítása körül folyt. A kiutasítás tényén ugyan változtatni már nem lehet, de Schober kijelentette Steidlenak, hogy ismétten visszautasí-

tóttá Schumy belügyminiszternek Fabst ömágy kiutasítására tett előterjesztését, s a kiutasítás is Bécsből való távolléte alatt és tudta nélkül történt. Utólag természetesen azonosítania kellett magát a kiutasítással, bár kitűnik belőle, hogy az nagyrészt Schumy miniszter kezdeményezésére történt. Steidle ma már úgy látja a helyzetet, egy bécsi Heimwehr-gyűlésen a Schober kancellárral folytatott legutóbbi tárgyalásairól beszámolva, hogy a köztük támadt ellentétek előreláthatóan áthidalhatók lesznek s a félreértéseket és ellentéteket jórészt Schumy miniszter Heimwehr-ellenes érzületére próbálja visszavezetni.

Fájdalmas iróniája a sorsnak és a fejlődésnek, hogy azok az irányok, törekvések és pártok, amelyek a szociáldemokrácia letörésére szövetkeztek s amelyeket erre az összefogásra egyéni hajlamuk, politikai hitvallásuk és világnézetük ösztönzött, taktikai hibák, elszólások és emberi gyarlóságok miatt ellentétbe kerültek egymással. Ennek a sajnálatos fordulatnak, amely a polgári erők szétforgácsolódását jelenti, előnyét csak a szociáldemokrácia élvezi. Máris felhagy az 1927 júliusi forradalom után rákényszerült tartózkodásával és újra olyan hangon ír és beszél, mint 1919-ben, mikor a kormányhatalom birtokában volt. Bár épp a Heimwehr megerősödése folytán hatalma csökkent, hívei számának növekedése megállón, a polgári pártok egyenletlensége miatt kezd új erőre kapni. A komeuburgi gyűlés után azt írta az Arbeiter-Zeitung: „A keresztényszocialista párt a múlté, a miénk a jövő!” Ez a folkiáltása ugyan csak jámbor szándékot tartalmaz, de azért való, hogy újra sokoldalú és a tömegek ösztöneire spekuláló tevékenységet fejt ki. A neki pillanatnyilag kedvező politikai atmoszférát minden rendelkezésére álló eszközzel kihasználja, mert hiszen Ausztriában a jövő év tavaszán új képviselőválasztás lesz, amely talán végkép dönt az ausztromarxizmus jövőjéről. De épp a küszöbön álló képviselőválasztás rászorítja majd a polgári pártokat is a köztük támadt nézeteltérések kiküszöbölésére és az erők Összefogására. Hogy a Heimwehr a választási harcban mint külön párt fog-e fellépni, vagy — bár nagy többsége a keresztényszocialista párt felé hajlik — tagjainak a választás idejére szabadkezet hagy-e, ma még bizonytalan. Mindabból azonban, ami az utolsó napokban történt, arra lehet következtetni, hogy a polgári pártok, beleértve a Heimwehrt is, a szociáldemokráciával szemben mégis közösen fogják felvenni a harcot.

KÖNIG ANTAL

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

– *A kisebbségek sorsa és a kisantant – Angol belpolitikát hullámok – India, a Simon-jelentés és a londoni konferencia – Az orosz kommunista kongresszus – Válaszok Briand „Páneurópa”-memorandumára –*

BETHLEN ISTVÁN GRÓF LONDONI LÁTOGATÁSA alkalmával adott sajtótájékoztató előadásán nagy nyomatékkal mutatott rá arra, hogy a kisebbségek helyzetének megoldatlansága ma egyike azoknak a nagy problémáknak, amelyek nem engedik meg egy teljesen békés és kordialis európai légkör kialakulását. Néhány nappal e nagyhatású nyilatkozat elhangzása után 68 angol képviselő emlékiratot nyújtott át a brit kormánynak, amelyben arra szólította fel MacDonaldot és munkatársait, hogy a kisebbségek megoldatlan kérdésének szenteljen nagyobb figyelmet és legyen rajta, hogy a kisebbségek védelmére annak idején létrejött szerződések,

amelyek nem váltak be, megfelelő módon revideáltassanak. Ugyancsak a magyar miniszterelnök londoni útja adott alkalmat a mai Közép-Európa egyik szellemi atyjának, a „Scotus Viator“ írói néven nálunk jobban ismert Seton-Watson tanárnak arra, hogy egy budapesti napilap részére cikket írjon, amelyben a középeurópai konszolidáció kérdését latolgatva, maga is fenntartás nélkül elismeri, hogy a kisebbségek helyzete az összes utódállamokban súlyos és hogy az utódállamok részéről ebben a tekintetben elkövetett hibák és mulasztások annál súlyosabbak, mivel gyakran oly sérelmekről van szó, amelyeket könnyen és az illető államok presztízsének minden sérelme nélkül lehetne jóvátenni.

Nem csoda, hogy a kisantant felelős vezetői maguk is érzik, hogy valami hiba van a kréta körül s ezért a Csorba-tónál tartott konferenciájukon elhatározták, hogy a nemzetközi sajtó képviselőinek kiváltkép a kisebbségi kérdésben való megfelelő „tájékoztatása“ szempontjából közös sajtótútkárságot állítanak fel. Első gondolatuk az volt, hogy ezt a közös irodát Bécsben helyezik el, tekintve, hogy a világsajtó középeurópai tudósítóinak vezérkara ma is a volt császárvárosban székel; minthogy azonban az osztrák közvélemény a legnagyobb felháborodással fogadta ezt a tervet, utóbb akként határoztak, hogy a sajtóiroda évenként felváltva a kisantant-fővárosokban működjék.

A középkorban, amikor még a betegségek okait és azoknak racionális kezelését nem ismerték, reáolvasással igyekeztek a beteget gyógyítani. A modern orvos ezzel szemben a kóros elváltozások okainak megszüntetésére törekszik. A kisantant úgy látszik, még a középkori ideák alapján áll, amidőn azt véli, hogy a tagjainak egészségét és épségét súlyosan veszélyeztető kórt, a kisebbségi kérdést, holmi ráolvasással, a világsajtóban elhelyezett propaganda-dkkek segítségével sikeresen lehet gyógyítani. Jakabffy Elemér, a romániai magyar kisebbség e nagytekintélyű vezére, egy legutóbbi előadásában alaposan megtámasztott érvelés konkluziójakép szögezte le, hogy ma már a világ közvéleményét efféle módszerekkel és trükkökkel megtéveszteni nem lehet. „You cannot fool all the people all the time“ („Nem lehet mindenkít állandóan az orránál fogva vezetni“) — mondotta Lincoln Ábrahám — s Jakabffy találóan mutat rá arra, hogy a kisantant-kormányoknak ez az akciója visszafelé fog elsülni, mert csak magukat a bűnös kormányokat fogja meg tökéletesebben kompromittálni.

Pedig a kisantantnak nem is kellene nagyon messzire mennie jótanácsért, csupán a politikai bölcseségnek azt a világszerte nagybecsült doktorát kellene meghallgatnia, aki a cseh köztársaságnak, a kisantant e vezető államának elnöki székében ül. T. G. Masaryk legutóbb Sziléziában tett látogatása alkalmával újból kifejtette régi írásaiból már ismert liberális nézeteit a kisebbségi kérdésben. „A mi államunk, mondotta Teschenben az agg államfő, nem egy nemzetiség, hanem több nemzetiség állama. Feladatunk az, hogy igazi szabadságot és demokráciát hozzunk létre s akkor gazdasági és szociális problémáink nagyrésze is megoldást fog találni.“ Freistadtban még teljesebben kifejezést adott eszméinek az elnök: „Ez a szó: köztársaság, szabadságot jelent, szabadság pedig azt jelenti, hogy az egyik ne nyomja el a másikat. Ez az, amit a mi kiváló publicistánk, Havliček mondott: „En is úr, Te is úr.“ Kár, hogy Masaryk francia mintára, mint a köztársaság elnöke csupán dekoratív államfő, akinek a politika irányításában nincsen befolyása. Amit tehát Ő mond, bármilyen különösen hangzik, csupán egy „felelőtlen elem“ magánvéleménye s így kenetteljes nyilatkozatait nem kell és nem is lehet nagyon komolyan venni. Ennek dacára, kétségtelen, hogy amit mond, abban neki van igaza: oly államok, amelyek akarataik ellenére és megkérdésük nélkül kisebbségeket százezer- és milliószámra kebelez-

tek be, nem remélhetik fennmaradásukat másképp, mint akkor, hogyha a kisebbségi jogok igazságos és méltányos érvényesítésével sikerül e meg gondolatlanul felfalt masszákat sorsukkal valamennyire kibékíteniük.

AZ ANGLIAI MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMA az év első felének végén 1,890.600-ra rúgott, azaz 748.000-rel haladta meg a múlt év júniusi létszámot. 1922 februárja óta nem volt ennyi munkáskéz tétlenül Nagybritanniában. Ugyanekkor a külkereskedelem statisztikája világosan mutatja e katasztrofális munkátlanság forrásait: ez év első hat hónapjában (a múlt év megfelelő időszakához hasonlítva) az importált áruk értéke 63 millió, az exportált cikkeké 54 millió és a reexport értéke 11 millió fonttal csökkent. A gazdasági helyzet tehát röviden kifejezve az, hogy egy üzleti forgalmában s ennél fogva anyagi erejében következetesen hanyatló közgazdaságnak a munkanélküliség megfelelő emelkedése folytán állandóan növekvő szociális terheket kell viselnie. Nem csoda, ha ezek a nehéz viszonyok felforgatják a szigetországnak példátlan sztabilitásáról híres és irigyelt politikai életét. Nem elég, hogy a parlamentnek most két nagy párt helyett hárommal kell dolgoznia, de e három párton belül is egyre élesebb frakcionális ellentétek mutatkoznak.

A pártpolitikai válság legújabb hulláma azzal a támadással kezdődött, amelyet a Labour Party egyik fiatal nagysága, s a kormánynak is tagja, Sir Oswald Mosley, a párt balszámjának támogatásával indított J. H. Thomas, a munkanélküliség elleni küzdelmet akkor intéző miniszter ellen. Thomas, a mozdonyvezetőből lett miniszter, egyike a Labour Party legkonzervatívebb tagjainak s politikájának lényege az volt, hogy a válsággal küzdő ipari tőkének igyekezett segítségére sietni (evégből a City banktőkéit is mozgósította) és a nagyobb racionalizációnak útját egyengette. Mosley viszont, az arisztokrata ifjú s Anglia egyik legnagyobb örökösnojának férje, aki voltaképp Thomas segédje volt a kormányban, radikális politikát sürgetett és az állami hitelnek nagyarányú megerhelését ajánlotta, a munkanélküliség levezetése céljából. A kormány politikai vezetői, MacDonald és Snowden megvédték Thomast e támadás ellen, azonban maguk is belátták, hogy a munkanélküliség ellen eddig folytatott harcuk eredménytelen s ezért, amidőn utóbb MacDonald maga vette át régi posztjára, a Dominionok minisztériumába átmenített kollégájától, Thomastól a munkanélküli ügyek intézését, egyúttal felszólítást intézett a másik két párthoz azzal, hogy jöjjenek össze a munkanélküliség kérdésében követendő egységes nemzeti politika elveinek megbeszélése céljából.

Lloyd George, a liberális pártvezér elfogadta ezt a meghívást — rossz nyelvek szerint azért, hogy felelősség nélkül részt vehessen a politikai hatalomban —, a konzervatívok azonban kosarat adtak MacDonaldnak. Baldwin a kormányelnöknek adott válaszában arra hivatkozik, hogy köztük és a kormány között a gazdaságpolitika alapvető kérdéseiben és pedig nevezetesen a vámpolitikai felfogásban teljesen áthidalhatatlan elvi ellentét áll fenn és nem volna értelme részt venniük olyan megbeszéléseken, amelyekből az általuk legfontosabbnak tartott rendszabály, a vámvédelem kiterjesztésének gondolata, eleve ki van zárva. Viszont éppen ebben a tekintetben van egyetértés Lloyd George és a szocialisták között, akik mereven „szabadkereskedő” állásponton állanak. Egyébként azonban Lloyd George közelebb áll a Labour Party balszámjához, mint a kormányhoz, közelebb Mosleyhoz, mint Snowdenhez és Thomashoz. Mosley, mint Churchill hangoztatta, voltaképp Lloyd George-tól vette kölcsön a maga munkanélküliségi ideáit: Lloyd George volt az első, aki az államhitel nagyarányú igénybevitelével nagyszabású közmunkaprogramot ígért a maga választási kiáltványaiban. Snowden

azonban, aki nagyon jól tudja, hogy ezidei budgetjével a végsőkig igénybevette az angol közgazdaság erőforrásait, mereven ellene van mindennemű tervnek, amely újabb nagyszabású állami költségekkel járna. Ezért a Liberal-Labour antant nem valami szilárd alakulat s a minap kis híja volt, hogy Lloyd George, egy a pénzügyi törvény egy szakaszához beadott s Snowden által elutasított módosítás feletti szavazás alkalmával meg nem buktatta az általa „támogatott“ kormányt, amely csak 3 szótöbbséggel menekült a bukástól s csak azért, mert Lloyd Georgeot párhíveinek egy tekintélyes csoportja fáképhél hagyta a kritikus pillanatban.

Amire tehát a MacDonald-kormány az alsóházban támaszkodik, az egy meglehetősen ingatag „szabadkereskedő“ többség, ámde hogy ez a többség kint az országban is megvan-e még, az ma már több mint kétséges. Ami a kormánynak saját legközvetlenebb híveit, a munkásságot illeti, annak érdekképviselője, a szakszervezetek szövetsége, korántsem áll a szabadkereskedelem elvi álláspontján. A szakszervezeti kongresszus gazdaságpolitikai bizottsága nemrég kiadott jelentésében annak a felfogásának ad kifejezést, hogy a vámvédelem kérdése nem elvi alapon, hanem a gyakorlati célszerűség alapján döntendő el.

„Mindig vannak előnyök, éppúgy mint hátrányok és minden esetben részletes vizsgálat dolga eldönteni, hogy egy vámtétel megállapításánál várható-e tiszta haszon vagy sem... a fődolog az, hogy ezekhez a problémákhoz nem szabad előítéletekkel közelítem, nem azzal a meggyőződéssel, hogy bizonyos alapvető elvekhez vagy hagyományokhoz mindenáron ragaszkodni kell. Mindez gyakorlati célszerűség (expediency) kérdése.“

A szakszervezetek e gazdaságpolitikai felfogása tökéletes összhangban van a konzervatív pártvezér, Baldwin által hirdetett programmal. Baldwin 1923-ban az integrális védővámpolitika programjával elbukott a választóközönség előtt s azóta megelégszik az ú. n. „safeguarding“ gondolatának hirdetésével, vagyis általános vámvédelem helyett, minden egyes árucikk védelmét konkrét elbírálás tárgyává kívánja tenni. Most természetesen ennek a rendszernek tetemes kiterjesztését igái arra az esetre, ha újból hatalomra kerül; valamint a birodalmi vámkedvezmények politikájának továbbfejlesztésével, a Dominionokkal egyetértésben, haladni óhajt a birodalmi vámunió egyezménye felé. Ez a „fantázia nélküli“ program azonban korántsem elégíti ki a konzervatív tábor vérmesebb elemeit s ezek élén a sajtó két fejedelme, Lord Beaverbrook és Lord Rothermere, nyíltan hadat üzent Baldwinnak. A sajtólordok azt követelik, hogy a konzervatív párt azonnal helyezkedjék a korlátlan birodalmi vámunió álláspontjára és még az élelmiszer-importot is sújtsa védővámokkal: ami, tekintettel Anglia földrajzi helyzetére és arra, hogy önmagát élelmezni még a legszükségesebbekkel sem tudja, meglehetősen merész követelés. Egyideig úgy látszott, hogy Baldwin és a lordok között létrejön valamilyen megegyezés, újabban azonban nyílt harcba keveredtek egymással, amelynek immár személyi élé is van: különösen Baldwin és Rothermere között.

Az integrális védővamos program most azután ugyancsak tekintélyes újabb szószólókra talált a City hatalmasaiban. Anglia legnagyobb bankárai július 7-én tartott értekezletükön kimondották, hogy

„habár fenntartják azt a reményt, hogy a szabadkereskedelem területe végeredményben világszerte növekedni fog, azt hiszik, hogy az angol áruk piacának kiterjesztésére szükséges közvetlen lépés, a Brit Birodalmat alkotó nemzetek között kölcsönös kereskedelmi egyezmények létesítése. Annak fel-tételül pedig, hogy Nagybritannia ezeket a megállapodásokat megköthesse, nyitva kell tartania piacát a birodalom összes termékei számára és el kell szánnia

magát arra, hogy védvámokkal sújtsa az összes behozatalt minden más országból.“

AZ INDAI ALKOTMÁNY REFORMJÁNAK előkészítésére kiküldött, Sir John Simon vezetése alatt álló pártközi parlamenti bizottság több mint két esztendő munkálatainak eredményét két kötetben terjesztette a nyilvánosság elé. Az első kötet áttekintést ad az indiai birodalom problémáiról, a második kötet pedig a javaslatokat tartalmazza, amelyeket a bizottság a parlament elé terjeszt. Avégből, hogy a jelentésnek indiai fogadtatását és bírálatát megérthessük, némi visszpillantást kell vetnünk az előzményekre.

Indiában az első nagy lépést a politikai önkormányzat bevezetése felé a háború végén alkotott ú. n. Montagu-Chelmsford reformok tették meg. Ezek szerint India központi kormánya körülbelül a Németbirodalom háború előtti alkotmányának felelt meg, az egyes tartományokban a hatásköröket megosztották a brit kormányzók és „parlamentáris“ miniszterek között. Ez volt az, amit „diarchiának“ neveztek: tipikus félrendszer, amely senkinek sem volt ínyére, de amelyet a reform maga is csak átmeneti rendelkezésnek szánt. A reformot bevezető kormánydeklarációtól megindított alkotmányos fejlődés végcéljakép India teljes politikai autonómiájának, vagyis az ú. n. „Dominion-státus“-nak megvalósítását tűzte ki s a törvény úgy intézkedett, hogy tíz évvel annak megalkotása után parlamenti bizottság vizsgálja meg a helyzetet s tegyen javaslatokat a további lépésekre nézve.

Amikor azután 1917-ben a Simon-bizottságot kiküldték, az indiai nacionalisták nagy felháborodással fogadták ezt az intézkedést: kifogásolták, hogy a bizottságban India egyáltalában nem jutott képviselőnek; értésére adták Nagybritanniának, hogy róluk nélkülök döntést nem fogadnak el és hogy a Dominion-státus megvalósítására vonatkozó ígéret megvalósítását a minimumnak tekintik, amellyel őket ki lehet elégíteni. Követeléseikre válaszképpen Sir John Simon javaslatára az angol kormány felajánlotta, hogy a végleges döntés előtt üljenek össze eszmecserére „a kerek asztal körül“ (Round Table Conference) a brit kormány és India összes irányadó politikai tényezői; ami pedig a régebbi ígéretekkel illeti, Lord Irwin indiai alkirály az elmúlt ősszel tartott nagy expozéjában kijelentette, hogy a brit kormány továbbra is a Dominion-státus megvalósítását tekinti a politikai reformmunka végcéljának.¹

Az azóta lezajlott események közismertek. Tudjuk, hogyan indult meg Gandhi „sókampánya“ a brit uralom ellen s ismerjük a „békés ellenállás“ mozgalomának sajnálatos elfajulását, amelynek eredményeképpen ma már a hindu nacionalisták összes számottevő vezetői börtönben ülnek s a véres harc a brit uralom hordozói és közegei, valamint a felizgatott tömegek között nap-nap után kiújul itt vagy ott.

Ilyen körülmények között látnak napvilágot a Simon-bizottság javaslatai, amelyeket Sir John és társai, mint hangsúlyozzák, még a Gandhi-mozgalom kitörése előtt fogalmaztak s azóta semmiben sem változtattak meg. A jelentés, elfogadva a Dominion-ideált, arra mutat rá, hogy ennek megvalósítása végett Indiának is ugyanazt az utat kell megtennie, mint a többi brit Dominionnak, amelyek kisebb koloniális egységekben építették ki előbb önkormányzati intézményeiket s azután zártak össze nagyobb szövetséges államokká, amelyek a mai Dominionok, a Britbirodalom önálló részei. Ezért a bizottság itt is előbb a tartományi autonómiák kiépítését javasolja. Legyen

¹ Az egész indiai alkotmánykérdésről részletesebben I. Domony Péter cikkét jelen számunkban.

ezután minden indiai kormányzó-tartománynak felelős parlamenti kormánya, azonban — úgy véli a bizottság — szükséges, hogy a kormányzónak módjában legyen bizonyos vitális érdekek (rend, biztonság, kisebbségek érdekei, stb.) védelme szempontjából kivételes hatalommal is élnie. A központi hatalmat a bizottság továbbra is az alkirály kezében kívánja hagyni s a központi törvényhozó gyűlést szövetségi gyűléssé alakítaná át, úgy hogy az a jelenlegi direkt képviselő helyett a tartományi gyűlések kiküldötteiből álljon. Az egyes — kisebbségi — hitfelekezetek és az „elnyomott osztályok“ külön képviselőt az arányos választás rendszerével, illetőleg bizonyos számú mandátumnak fenntartásával oldaná meg a bizottság, mint az részben eddig is történt. Az északnyugati határtartománynak, amelyen át Brit Indiát inváziók veszedelme fenyegeti, külön (nem parlamentáris) „alkotmányt“ tervez a bizottság s bár a hadseregnek további fokozatos „indianizációját“ ajánlja, a véderő ügyeinek intézését kivenné az indiai kormány hatásköréből, minthogy India védelme egyetemes birodalmi érdek.

A Simon-jelentést a hindu nacionalisták óriási felháborodással és újabb lázongásokkal fogadták, de az egész indiai közvélemény elutasítólag áll azzal szemben s legelőbb is azt a kérdést feszegette, hogy milyen viszonyban van most már a Simon-jelentés az októberre összehívott „Round Table Conference“-szel? Erre a kérdésre a brit kormány azt válaszolta, hogy a bizottság jelentése, bármily nagyértékű dokumentum, semmikép sem köti a brit-kormányt és a parlamentet s hogy a Londonban tartandó értekezlet teljesen szabadon fogja a maga határozatait meghozhatni. Amennyiben ezen az értekezleten megegyezés jönne létre az indiai politikai élet összes számottevő elemeivel, a brit kormány annak megfelelő javaslatokkal fog a parlament elé állni.

Most tehát, úgy látszik, e londoni értekezleten fog eldőlni az indiai birodalom jövője: ha ugyan sikerül elérni azt, hogy Indiának londoni képviselője valóban teljes legyen.

AZ OROSZ KOMMUNISTA PART XVI. KONGRESSZUSA az ú. n. „jobboldali“ ellenzék megfigyelmezésének jegyében folyt le. Rikov, Tomszki és Bucharin, akik mindhárman attól tartottak, hogy az új parasztellenes kurzus, az új „fővonal“ erőltetése katasztrófába viszi a szovjetrendszert, kénytelenek voltak beismerni és visszavonni „tévedéseiket“ a pártkongresszus színe előtt. Ez tehát Sztálinnak, a diktátornak — aki forma szerint csupán a párt központi főtitkárának szerény címét viseli — teljes győzelmét jelentené, de ennek a győzelemnek jelentőségét némileg csökkenteni látszik az a tény, hogy a penitencia lerovása után a megrendszabályozott ellenzéki vezérek újból elfoglalták helyüket a párt végrehajtó bizottságában, sőt Rikov még a Politbúróban is. Ezt a sajátságos körülményt alighanem az magyarázza meg, hogy a pártkongresszus szervezését és a delegátusok kiküldését Sztálin s a kezében levő pártvezetőség irányította: Rikovéknak tehát a pártkongresszuson eleve veszett ügyük volt. Azonban kint az országban úgy látszik ezeknek a régi kommunista tekintélyeknek a helyzete korántsem teljesen reménytelen s a diktátor így jobbnak látta az eltiport lázadóknak legalább névleges támogatását a rendszer számára továbbra is biztosítani.

Ez az elhatározás annál inkább érthető, hogyha tekintetbe vesszük, hogy a helyzet a szocialista paradicsomban egyáltalában nem rózsás és hogy magának a pártnak ereje is egyre gyengülni látszik. Orszokonidze „elvtárs“ jelentése állapítja meg, hogy egy év leforgása alatt a kommunista párt másfél millió tagjából nem kevesebb mint 130.000-et kellett „kitisztogatni“ és ezenkívül még 18.000 önként hagyta el a pártszervezetet. Ugyancsak Orszokonidze

— aki egyébként a kommunista párt fegyelmi bizottságának elnöke — mutat rá arra a körülményre, hogy a Szovjet külföldre küldött közegeinek tekintélyes része válik hűtlenné, illetőleg megbízhatatlanná. Nemcsak az átlagos orosz alattvaló, hanem még a kommunista pártnak buzgó tagjai is „áldozatul esnek“ külföldön a kapitalista civilizáció csábjainak és többé nem kaphatók arra, hogy a boldog szovjethazába visszatérjenek. E renitensek között vannak veterán kommunisták — mint Millermal is, aki 1906 óta tagja a pártnak — és olyan személyiségek, akikre a szovjet fontos missziókat és vezető szerepeket ruházott. Újabban azonban még az OGPU-nak, a szovjet félelmetes terrorrendőségének külföldi megbízottai is sorra elszökődnek szolgálatukból s így napról-napra nő a legfiatalabb, ú. n. „harmadik“ emigráció, amely renegát kommunistákból rekrutálódik.

De vajjon miért is mennének haza ezek az elvtársak, a szovjet hazába, ahol üresen állnak a boltok s ahol a legnélkülözhetetlenebb szükségleti cikkeket is csak hatósági jegyekre, mikroszkopikus mennyiségben lehet beszerezni? — ha egyáltalában lehet? A Szovjet, amely amúgy is termelési és ellátási nehézségekkel küzd, termékeinek nagyrészt „dumping“ áron dobja a világpiacra, hogy így megszerezhesse az „ötéves“ iparosítási program, a „pjatiletka“ további folytatásához szükséges valutákat. Ezért válik Oroszországban az élet napról-napra tűrhetetlenebbé.

A szovjet-exportnak megfelelő keretekben való fenntartása azonban így is nagy nehézségekbe ütközik. Ebben az exportban például lényeges szerepet játszik a fa, amelynek kitermelését a Szovjet kényszermunka-osztagokkal végezteti. Ennek az üzletnek most hirtelen bedugult egy fontos piaca: az új amerikai vámtarifá ugyanis behozatali tilalommal sújt minden árut, amelynek termelése kényszermunka igénybevételével történik. Ennek a rendelkezésnek végrehajtásaképpen a szovjetfával megrakott hajókat az amerikai kikötőkben nem engedik kirakodni. Könnyen meglehet továbbá, hogy ezt a rendelkezést ki fogják terjeszteni a Szovjetnek összes exportáruira, mert az amerikai vélemény az, hogy a Szovjetnek minden üzeme többé-kevésbé kényszermunkával dolgozik. Ha az amerikai példát átvennék a legfontosabb európai államok is, ez a bolszevizmusra nézve bizonyos volna akkora csapás, ha nem súlyosabb, mint egy általános hadüzenet. De az európai államok egyetemes fellépésére ma semmiféle kérdésben nem lehet számítani. Talán, majd ha Briand nyelbeütötte Páneurópát...

ETTŐL azonban még eléggé messze vagyunk. A július 15-i terminusig Briand jegyzékére beérkezett válaszok, bár általában udvarias, sőt a legtöbb esetben szívélyes hangon méltatják a francia külügyminiszter által felvetett eszmék jelentőségét, tele vannak tűzdelve „rezervációkkal“, amelyek összeállítása arról győz meg, hogy a Páneurópa-gondolat legalább is a Briand-féle tervezet alapján korántsem számíthat arra, hogy egyhamar a megvalósulás stádiumába lépjen.

A tervezet sorsára bizonyára a legfontosabb a három európai nagyhatalom: Németország, Olaszország és Nagybritannia felfogása. A német és az olasz jegyzék sok tekintetben megegyező felfogást fejez ki, ami persze nem meglepő. Mindkét kormány azt a módszert választotta, hogy elvben elfogadván és helyeslően a Briand által kitűzött célt, megkísérli kimutatni, hogy annak következetes megközelítése minő utakon volna lehetséges. Itt azután, tehát a részletes kérdésekben kitűnik az éles ellentét, amely e hatalmakat a francia felfogástól elválasztja. Mindkét válasz szükségesnek tartja, hogy „Páneurópa“ felölelje az összes európai államokat s ne csupán azokat, amelyek a Nemzetek Szövetségének is tagjai: Oroszország és Törökország

bevonása nélkül nem lehet megoldani Európa égető problémáit. Továbbá ugyancsak megegyezik a két nagyhatalom felfogása abban a nézetben, hogy az európai federációban a tagállamok csakis teljes rangegyenlőséggel foglalhatnak helyet s hogy tehát evégből véget kell vetni a „győzők“ és „legyőzöttek“ nemzetközi jogállásában ma fennálló különbségeknek. Emellett az olasz kormány — mint más alkalmakkor is megtette — a „biztonság“ elsőségének francia tételével a leszerelés szükségességét állítja szembe. Európa politikai státusának alapjait a Nemzetek Szövetségének egyezségokmánya teremtette meg, de ez a dokumentum hármass rendszert állít fel, amelynek a biztonság csak egyik eleme. Emellett egyenlő súly esik a leszerelés és a döntőbíráskodás jelentőségére. A biztonság megteremtésére már eddig is nagy gondot fordított a nemzetközi politika, ámde ez a munka szükségképp kárbavész, hogyha a leszerelés műve hasonló ütemben nem halad előre. Valóban kétségtelen, hogy ha az eddig már fennálló „paktumok“ nem voltak képesek egyes hatalmakat arra bírni, hogy a fegyverkezés fejlesztéséről lemondjanak, akkor itt az általános bizalom hiánya mutatkozik, amely amellet szól, hogy az európai légkörben feloladatlan feszültség van.

Éppen ez a szempont az, amely a német kormányt, abban az őszinte törekvésében, hogy a vitához konstruktív javaslatokkal járuljon, arra a megjegyzésre készíti, hogy a gazdasági együttműködés előmozdítását nem kellene a biztonság megteremtésétől függővé tenni. Ellenkezőleg: a német kormány megvan győződve arról, hogy a gazdasági közlekedés sokat fog tenni a szolidaritás fejlesztésének érdekében és ezzel egyúttal a biztonság érzetét is növelni fogja.

A francia közvélemény kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy az olasz és a német felfogás határozott ellentétben van a francia nézetekkel. Annál inkább remélték azt, hogy Nagybritannia s különösen a mai pacifista Labour-kormány — amennyire Európán-kívüli megkötöttségei engedik — erőteljes erkölcsi támogatásban fogja részesíteni Briand javaslatait. Annál nagyobb csalódást okoz Párizsban, hogy az összes válaszok közül Nagybritannia jegyzéke utasítja el legkategorikusabban az egész Páneurópa-organizáció gondolatát. Az angol jegyzék ugyan hangsúlyozza, hogy a brit-kormány csak ideiglenes választ adhat, amíg a Dominionok felfogását nem ismeri, ez azonban nem javítja a helyzetet, hiszen a Dominionok bizonyára nem rajonganak azért a gondolatért, hogy Anglia egy — Európán kívüli érdekek ellen fordítható — szorosabb európai organizációba lépjen. Ennek dacára a brit jegyzék — a kötendő bevezető udvariasságok lerovása után — a legnagyobb nyíltsággal kijelenti, hogy Anglia sem szükségesnek, sem kívánatosnak nem tartja az európai együttműködés előmozdítása szempontjából új, a Népszövetségtől különböző intézmények létesítését. A tervezett új európai szervezetek zavart és versengést támasztanak s a Nemzetek Szövetségének hatályos működését akadályoznák, sőt annak tekintélyét is veszélyeztetnék. Emellett Páneurópa megteremtése elkerülhetetlen rivalitást hozna létre Európa s a többi kontinens között. Nagybritannia kormánya ezért elegendőnek és célszerűbbnek tartaná a Nemzetek Szövetségének intézményd útján dolgozni a szorosabb európai egységen s evégből legfőbb külön bizottságok alakítását pártolná.

A brit jegyzék ezzel, mondhatni, megadta a kegyelemdöfést a máris számtalan sebből vérző Páneurópának. A többi kisebb hatalmak válaszaiban foglalt eszmék ezután már csak akadémikus jelentőségűek. Röviden végigfutva rajtuk mégis érdemes felemlíteni, hogy Spanyolország nem kíván csatlakozni semmiféle alakulathoz, amely a délamerikai spanyolnyelvű államokkal való intim kapcsolatait hátrányosan befolyásolhatná; hogy Hollandia egy rendkívül tartalmas memorandumban a leghatározottabban ellentmond annak a

francia felfogásnak, amely szerint a gazdasági együttműködés fejlesztése a biztonság megteremtésétől függ s nem hiszi, hogy a biztonság kérdésének megoldását megkönnyítené az európán kívüli hatalmak kizárása; végül hogy még a Franciaország köldöksinórján függő cseh köztársaság is félti rövidmúltú szuverenitását egy európai organizációtól és hangoztatja, hogy abban az európán kívüli érdekekkel bíró államoknak (lásd: Oroszország, amely a francia felfogás szerint inkább ázsiai hatalom) is helyet kell foglalniok. É1 kell ismerni, hogy ha Briand ezekben a válaszokban örömet leli — s a párizsi információk ezt állítják — valóban a bölcs embernek mérsékletéről tesz tanúságot, akit az élet tapasztalatai nagy szerénységre tanítottak.

OMIKRON

AZ ANNEXIÓS VÁLSÁG ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között az 1908. év végén és a következő elején nagy vértelen küzdelem zajlott le, melyet általában annexiós válság néven ismerünk. Akkoriban a köztudat a közel félévig tartó diplomáciai harcnak nem tulajdonított túlnagy jelentőséget; csak a nemrég nyilvánosságra került diplomáciai aktákból¹ derül ki, hogy milyen közel jártunk már akkor a hat esztendő múlva bekövetkezett világhátrófa örvényéhez s milyen ádáz küzdelem dúlt a titkos diplomácia kulisszái mögött.

Boszniának és Hercegovinának a Habsburg-monarchia végzet-tragédiájában nagy szerep jutott. A dinasztia hatalmának kiterjesztése a Balkánra, főleg erre a két tartományra, régi törekvés volt, amely visszanyúluk Badeni Lajos és Savoyai Jenő koráig s ez időtől fogva folyton kísértett. Boszniáról középkori magyar királyaink sem vették le a szemüket, nyilvánvalóan abban a meggyőződésben, hogy ez a tartomány a hosszan elnyúló Dalmáciának természetes kiegészítő része. A Habsburgok katonai és politikai tanácsadói szintén ilyen hátvédnek tekintették Boszniát és Hercegovinát. A délszláv származású, de a dinasztikus érdekekkel teljesen azonosult osztrák tisztikar lelkes híve volt az annexiónak már a 40-es és 50-es években, Lombardia elvesztése után pedig a régi gondolat komoly formát kezdett ölteni.² Radetzky tábornagy, a Habsburgok hatalmi politikájának egyik legnagyobb megszemélyesítője, 1856-ban a császárhoz intézett emlékiratban sürgette a tartományok mielőbbi megszerését, arra hivatkozva, hogy Dalmáciának hátvédre van szüksége.

A bécsi katonai és politikai körök Ferenc Józsefre azzal az állításokkal is hatottak, hogy a szultán védtelenül hagyja a lakosságot és a szegény kizsákmányolt nép az osztrák-magyar hadsereget felszabadítóként várja. Valóban az uralkodó 1875-iki útja alkalmával a lakosságnak tüntető tömegei jelentek meg a dalmádai határon és védelemért esdekeltek. Valószínű, hogy a tüntetéseket az osztrák katonai hatóságok rendezték, amnyi azonban kétségtelen, hogy Bécsben az uralkodó befentesei a két tartomány meghódítását befejezett ügynek tekintették, melynek csak a végrehajtása hiányzott. Volt azonban egy nagy akadály, amelyet le kellett küzdeni: gróf Andrassy Gyula külügyminiszter makacsul ellenállt.

¹ L. Bittner és H. Uebersberger, Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. I—VIII. Wien u. Leipzig 1930. Bogitschewitsch, Die auswärtige Politik Serbiens I—II. Berlin, 1929.

² Sosnosky, Balkanpolitik Österreich-Ungarns. I. 136. I.

Gróf Andrassy Gyulát, akit a tájékozatlan magyar közvélemény annakidején az okkupáció inspirálójának tartott, nagy meggondolások indíthatták arra, hogy az uralkodó akaratának ellenszegüljön. Először mint magyar ember nem láthatta jónak a szláv elem erősödését a monarchiában, de Törökországgal való szimpátiáját sem titkolta. Ő is azt tartotta, amit Metternich kancellár, hogy a törököknek a Balkánon való uralmát nem kell bolygatni. Az is lehetséges, hogy Andrassy hálás volt Törökország iránt, azért, hogy védelmébe vette a magyar emigránsokat Világos után. De mindennél nyomosabb ok lehetett annak meglátása, hogy az okkupáció vagy az annexió állandó súrlódást jelent majd Oroszországgal. Annyi kétségtelen, hogy gróf Andrassy Gyula előrelátása és nem titkolt aggodalmai teljesen igazolódtak. Mert egy poliglott birodalomnak, mint aminő a Habsburgmonarchia volt, új, még hozzá meglehetősen súlyos nemzetiségi terhet fölvenni, ésszerűnek semmiképpen sem látszott. A későbbi események ugyancsak megmutatták, hogy a monarchia délszláv elemének szaporítása milyen végzetes veszedelem volt úgy osztrák, mint magyar szempontból. Gróf Andrassy Gyula a balkáni *quieta non movere* elvét nem tudván megmenteni, annyit mégis elért, hogy a monarchia csak okkupálta a két tartományt, nem annektálta, mint Ferenc József tábornokai és osztrák tanácsadói tervezték.¹

Kinek a gondolata volt az 1908-iki annexió, Aehrenthal külügyminiszteré-e, vagy másé, nem tudjuk biztosan, de ez nem is túlfontos. Aehrenthal nem tett mást, mint végrehajtotta az uralkodó akaratát, aki a régi tradíció értelmében meg akarta vetni a lábát a Balkánon, addig míg nem késő. A külügyminiszter különben sem volt nagy képességekkel megáldott államférfiú; a jó átlagdiplomaták közé tartozott, rendes hivatalnok volt, aki szorgalmasan, pontosan ellátta a tarczája keretébe vágó ügyeket. Aehrenthal a Ferenc Józsefi korszak középserű, de buzgó, odaadó, hivatalnokpolitikusaik szinte típusa.

A viszonyok a merész terv végrehajtására első pillantásra kedveztek. Magyarországon a dinasztia hatalmi törekvései és főleg a dél felé való terjeszkedés sohasem volt népszerű; — később, 1914-ben gróf Tisza István a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy egy talpalatnyit is elvegyünk Szerbia földjéből. De Magyarországon a koalíciós kormányzat, amely 1908 óta már haldokolt, önmagával volt elfoglalva. A közvéleményt erősen foglalkoztatta gróf Andrassy Gyula nagy megbotránkozást keltő plurális választójogi tervezete, közben elkápráztatta a spanyol király és királyné pazarfényű fogadtatása. Odaát Ausztriában a csehek miatt a parlamentárizmus teljes csődje fenyegetett. Így tehát nem volt komoly belpolitikai akadály.

Aehrenthal kedvezőnek ítélte a külpolitikai helyzetet. Oroszország, a balkáni népek protektora, még nem heverte ki a japán háború okozta súlyos veszteségeket, úgy, hogy fegyveres beavatkozásától nem kellett tartani. Megalakult már ugyan a francia-orosz-angol hármass antant, s a központi hatalmak körülzárása már ekkor teljes volt, de a kötelékek, amelyek a három nagyhatalmat egybekapcsolták,

¹A részleteket I. Wertheimer E. Andrassyról szóló és Sosnosky idézett művében.

lazáknak látszottak. Legalább így látta Aehrenthal, nem törődve azzal, hogy vállalkozása a szövetséget majd szorosabbra kovácsolja össze.

Az aktákból úgy látjuk, hogy a bécsi intézőkörökre elsősorban az akkoriban fellángolt ifjú török mozgalom hatott, s attól féltek, hogy a majdan megerősödő Török birodalom elragadja Boszniát és Hercegovinát. De volt az annexióval egy közvetlen cél is, amelyet a megbeszéléseken szintén hangsúlyoztak: *meg* akarták fölemlíteni az izgága balkáni szomszédot. Karagyorgyevics Péter trónralépése után (1903) elemi erővel feltámadt az önmagát még ki nem élt szerb nacionalizmus és nyíltan fenyegette a Habsburg-birodalom területi integritását. A monarchia külügyi vezetősége két nagyobb aktussal kísérelte meg eloszlatni a nagyszerb álmokat. Az első volt az 1906-iki vámrendelet, amely a szerb agrártermékek jelentékeny részét kizárta a közös vámterületről. Ez nem sokat használt, mert a magyar agráriusok jövedelme az iparcikkek gyors áremelkedése folytán alig emelkedett, Szerbia pedig agrárterményei számára máshol szerzett piacot.

Aehrenthal külügyminiszter 1908 augusztus 19-én az annexió tervét közös minisztertanács elé terjesztette, amelyen rajta kívül Wekerle Sándor magyar miniszterelnök, Beck osztrák miniszterelnök, Schönauich közös hadügyminiszter, Burián közös pénzügyminiszter, Conrad vezérkari főnök voltak jelen.¹ Aehrenthal előadta többek között, hogy mindenekelőtt meg akar egyezni Oroszországgal és bizonyos kompenzációkat ígér majd neki. Olaszország — mondotta — bele fog egyezni az annexióba, Franciaország el van foglalva Marokkóval s nem ér rá Balkán-ügyekkel foglalkozni, így tehát nincs jelentékenyebb akadály. Meglepő, hogy Wekerle Sándor magyar miniszterelnök milyen határozottsággal szállt síkra az annexióért, mintha az magyar érdek lett volna. Az annexió nélkül — mondotta — nem lehet a Balkánon az állapotot konszolidálni és Szerbia szemérmetlen üzelmei nem érnek véget, míg Boszniát és Hercegovinát birtokunkba nem vesszük. A Szandzsák kiűritésére Wekerle azt jegyezte meg, hogy nem lehetne-e azt úgy végrehajtani, hogy igényeinket esetleg később érvényesítsük.

Beck osztrák miniszterelnöknek súlyos aggodalmai támadtak, hogy az annexió megsemmisíti a berlini szerződés 25. paragrafusát. Attól is félt, hogy túlnagy kárpótlást követel majd Oroszország, de különböző követelésekkel a többi hatalmak is könnyen előállhatnak. Azt sem tartotta lehetetlennek, hogy az annexió bajt csinál majd a Balkánon. Valami ürügyet kellene találni — mondotta Beck — és hivatkozni valami kényszerhelyzetre. Itt Conrad megjegyezte, hogy a kényszerhelyzet már megvan, az ifjútörök mozgalom miatt. Wekerle az annexióért nagyon lelkesült. Becknek arra a megjegyzésére, hátha kollegái odahaza Budapesten nem egyeznének bele, azt felelte, hogy ő rögtön levonná a konzekvenciákat; az annexióval marad vagy bukik. Conrad szintén az annexiót támogatta, hangsúlyozván, hogy

¹ A minisztertanács jegyzőkönyvét I. L. Bittner és H. Uebersberger idézett gyűjteménye I. 41—50 l.

Oroszországtól nem kell tartani, mert nem harcképes, Olaszországgal pedig üdvös volna a háború, mert nagy katonai fölényben vagyunk felette.

Aehrenthal külügyminiszter bízva a feltétlen sikerben, melyet a körülmények kétségkívül előmozdítottak, augusztus 27-ikén aide mémoires-t küldött Szentpétervárra; ebben már szó van az „esetleges“ annexióról, de ami csak akkor fog bekövetkezni, ha elkerülhetetlenné válik. Szeptember 10-ikén a Budapesten tartott közös miniszteri tanácson előadta, hogy értesítette kellő formában Iswolskit, eléje tárva a monarchia igényeit Bosznia-Hercegovinára, melyeket annakidején fegyverrel hódítottunk meg, amiért is úgy tekinthetjük a két tartományt, mint saját birtokállományunkat. Előadta még, hogy Buchlauban, ahol összetalálkozott Iswolskival, szóba került az annexió kérdése, s a beszélgetésből azt a benyomást merítette, hogy Oroszország a monarchia tervei elé nem gördít komoly akadályokat.¹ Aehrenthal attól félt, hogy a novemberben összeülő török parlament határozatot hoz majd Boszniára és Hercegovinára nézve, s ezt a gyanút megerősítette a belgrádi követségnek az a jelentése, hogy a szerbek az ifjú-törökökkel már összeköttetésben állanak. A két tartomány bekebelezésére — így fejezte be előterjesztését Aehrenthal — elérkezett tehát a végső pillanat. Ugyanezen a közös miniszteri tanácson Schönaich bejelentette, hogy a XV. hadtestet mozgósítani fogják, ami az első hónapban 48 millióba és minden további hónapban 6 milliójába kerül a monarchiának. Aehrenthal szeptember 16-ikán ismét tárgyalt Buchlauban Iswolskival, akinek megígérte, hogy Oroszországot engedékenysége fejében támogatni fogja abban a törekvésében, hogy orosz hadihajó átmehessen a Boszporuson, amit a szerződések addig tiltottak.

Ennyi volt mindössze az előkészület, de több nem is lehetett. Nem lett volna tanácsos az ügyet nemzetközi konferenciára bízni, mert az aligha ment volna bele a berlini kongresszus határozatainak megváltoztatásába. Egyetlen út és mód volt, végrehajtani az annexiót meglepetésszerűen. Szeptember 29-én Ferenc József jelentette az orosz cárnak, a francia köztársasági elnöknek, az olasz királynak, a német császárnak, hogy kiterjeszti a két tartományra uralkodói jogait. Október 5-ikén jelent meg az uralkodónak Aehrenthalhoz intézett kézírata, s ezzel az annexió a monarchia részéről befejezett tényévé vált.

Az annexió híre, amidőn a világsajtó betűtengerén megjelölt, mennykőcsapásként hatott. Szerbiában óriásira dagasztotta az érzelmekek hullámain, de nagy meglepetést keltett egész Európaszerte, főleg Angliában és Olaszországban. Franciaországban a közvélemény még aránylag nyugodtan fogadta. Az angol politika, amely annyi időn át semlegesnek mutatkozott az európai kontinens kérdéseiben, a revali találkozó óta (1908 jún.) nyíltan szlávbarát. A diplomáciai levelezésekből, a jelentésekből megállapítható, hogy az angol külügyi kormányzat a szláv hatalmi érdekek szolgálatába szegődött. Széchenyi követség! tanácsos október 6-ikán azt jelentene Londonból, hogy

¹ A jegyzőkönyvet l. Bittner és Uebersberger i. m. I. 78 l.

az angol kormány az annexióhoz nem járulhat hozzá, mert nemzetközi jogellenesnek tartja a legfontosabb nemzetközi szerződések egyikének egyoldalú megváltoztatását. A belgrádi német ügyvivő jelenti ugyanekkor, hogy az annexió híre Belgrádban rettentő elkeseredést keltett; a szerbek azt hiszik, hogy az osztrák-magyar monarchiának ezt az agresszív lépését a legelső alkalmas pillanatban Szerbia megszállása fogja követni.

Mi történhetett Aehrenthal és Iswolski között a buchlaui találkozón? Bajos volna kitalálni. Zárt ajtók mögött tárgyaltak egyedül, Buchlauban és részletek nem kerültek nyilvánosságra. Minden valószínűség a mellett szól, hogy Iswolski csak színleg egyezett bele az annexióba, csak azért, mert Oroszország nem volt felkészülve arra, hogy tiltakozó szavának érvényt szerezzen.

A szerbek a tiltakozáson kívül azzal feleltek, hogy rögtön bojkott alá vették az osztrák-magyar árukat. Forgách követ november 15-én azt jelentette Bécsbe, hogy Szerbia lázasan készülődik a háborúra, és a monarchia ellen tüntetések egymást érik Belgrád utcáin. Iswolski adta a meglepettet, mintha nem tudott volna semmiről. November 15-én Nelidow párizsi orosz nagykövet előtt azt a vészjósló kijelentést tette, hogy az osztrák-magyar-szerb viszály a legsúlyosabb dolgok egyike és ha háborús összeütközésre kerülne a sor, az általános háború elkerülhetlenné válna. A pánszláv körök nem bízva Oroszország erejében, nem akartak háborút, de mindent elkövettek, hogy az annexió nyílt kérdés maradjon. Az orosz külügyi kormánynak kezdetben az volt a terve, hogy a hatalmak nemzetközi konferenciát hívjanak össze és ez változtassa meg a berlini szerződés 25. paragrafusát; ez a terv azonban meghiúsult Aehrenthal ellenállásán.

Ferenc József és Miklós cár, akik a régi szentszövetségi stílusban mint a történekeért egyedül felelős autokraták, leveleztek egymással, igen élénk eszmecserét folytattak. A cár nem titkolta felháborodását; november 4-ikén azt írta Ferenc Józsefnek, hogy a két tartomány annekválása igen rossz hatást tett rá, amiről csak barátságuk miatt nem szabad bővebben nyilatkoznia. A cár szerint Aehrenthal azt ígérte, hogy az annexió kérdésében nemzetközi konferenciát hívnak össze, de Aehrenthal nem váltotta be ígéretét, hanem fajt accompli-t teremtett. A cár szokatlan erősen kikel Aehrenthal ellen; azzal vádolja, hogy perfid módon járt el és Oroszországot egyszerűen becsapta. Valóban nehéz volna eldönteni, ki csapta be a másikat: Aehrenthal-e vagy Iswolski? Lehetséges, hogy a cár felháborodása jogos volt, mert külügyminisztere a buchlaui találkozóról ilyen értelemben tett neki jelentést. Iswolski Pourtalés pétervári német nagykövetnek nemsokára azt mondta, hogy Aehrenthal Európa békebonatója, s nem lehet vele megállapodásokat kötni, mert politikai céljainak elérésében becsstelen eszközöket alkalmaz. De közben kijelentette azt is, hogy szerinte a keleti kérdés békés úton nem oldható meg. Ferenc JÓZsef, midőn a válság december végén tetőpontját érte el, azt írta a cárnak, hogy Aehrenthal Iswolskival mindent közölt, és nem érti, hogy az orosz külügyminiszter hogyan állíthatta ismeretlen tények elé uralkodóját.

Iswolski a szerb diplomatákkal való beszélgetései közben őszintén feltárta azt a szándékát, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiával háborút akar, de ennek még nem érkezett el az ideje. Wesnics párizsi szerb követnek még október elején kijelentette, hogy Szerbia az Osztrák-Magyar Monarchiának ezzel a lépésével semmit se veszített; ellenkezőleg, csak nyert, mert a novibazári Szandzsákból kivonul s ezzel lemond egy fontos területről. „Semmit sem veszítettetek — mondotta Wesnicsnek — hanem megnyertétek Oroszország támogatását; mert most Oroszország viszi az Osztrák-Magyar Monarchiára vádlottak padjára, mint azt a monarchia tette Oroszországgal 1878-ban“.¹ Iswolski, amint látjuk, háborús szándékait már ekkor nem titkolta. Szükségtelen hangsúlyoznunk, hogy ezek a kijelentései mennyire fontosak a háborús felelősség kérdésének eldöntésénél.

A szerbek tovább tüzelnek, dúlnak-fúlnak, izgatnak a háború mellett. Milovanovics külügyminiszter, aki októberben Londonban járt, kijelentette Sir Edward Grey előtt, hogy Szerbia készül a háborúra, mert az elkerülhetetlen az esetben, ha nem kap területi kárpótást. A szerbek abban is reménykedtek egyideig, hátha sikerülne valami kárpótást a monarchiától kicsikarni. Schön német külügyi államtitkár feljegyzéseiben azt olvassuk, hogy a szerbek szerettek volna egy sávot, amely összekötötte volna őket Montenegróval és a tengerrel és a szerb külügyminiszter szerint ez lehetett volna a barátságos viszony helyreállításának az alapja, a monarchia és Szerbia között. Erről természetesen sem Bécsben, sem Berlinben nem akartak hallani. De még Rómában sem, mert ugyanebben az időtáiban Tittoni olasz külügyminiszter is tiltakozott Szerbia területi növekedése ellen. Aehrenthal a szerb követelések elől nem zárkozott el ridegen; kijelentette, hogy hajlandó szerződészerű útvonalat adni a szerbeknek a tengerhez s ígért nekik bizonyos gazdasági előnyöket is, de ennek az ígéretnek beváltásáról később, midőn a krízis lecsendesült, többé szó sem volt.

A szerb diplomácia roppant energikusnak mutatkozott a krízis folyamán. A szerbek ügye iránt barátságos indulattal viseltető angol és orosz külügyi kormánynak egy percre sem hagyott békét. Októberben és novemberben maga Pasics járt Péterváron, hogy a segítséget megsürgesse. Iswolski leghatározottabban kijelentette, hogy Szerbia maradjon veszteg, mert Oroszország nincs abban a helyzetben, hogy most segítse és Szerbia önmagát fogja megsemmisíteni, ha háborút provokál. Minden jel arra vall, hogy a háború az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között csak azon múltott, hogy Oroszország még nem heverte ki a japán háború veszteségeit. Mialatt Pasics Péterváron járt, a szkupstina abban a hiszemben, hogy sikerült Oroszország támogatását megnyerni, megszavazta a háborús költségvetést, s közben megalakult a nemzetvédő (Narodna Obdrana) társaság. A Szerbiának nyújtandó segítség akadálya volt az is, hogy Iswolski, bár mennyire rokonszenvezett is Anglia a szerb törekvésekkel, nem tudott megegyezni Greyvel, a Dardanellákra vonatkozólag. Az angol kül-

¹ Bogitschewitsch id. m.

ügyminiszter ugyanis makacsul kitartott a mellett a régi szerződéses megállapodás mellett, hogy hadihajó nem mehet át a Dardanellákon.

A háborús veszedelem március közepén érte el csúcspontját. Conrad vezérkari főnök minden követ megmozgatott, hogy Ausztria-Magyarország megindítsa Szerbia ellen — mint ő mondta — a preventív háborút. Csaknem hajszálon múltott a katasztrófa kitörése, midőn Németország gyors és erélyes közbelépése a további bonyodalmaknak egyszeriben végét vetette. Bülow kancellár március 21-ikén a pétervári nagykövet közvetítésével erélyeshangú felszólítást intézett Iswolskihoz, hogy nyilatkozzék határozott formában, mit akar. Iswolski úgylátszik gyorsan észbe kapott és az utolsó órában csendre intette a lázongó Szerbiát. Az eredmény gyorsan mutatkozott: a bécsi szerb követ március 31-ikén jegyzéket intézett Aehrenthalhoz, melyben kormánya kijelenti, hogy a fait accompli Szerbia jogait nem érintette. A diplomáciai harc végső akkordja a hatalmak április 19-iki jegyzéke, melyben kijelentették, hogy a 25. paragrafus megváltoztatásához hozzájárulnak. Ezzel az aktussal az annexiós krízis véget ért.

A hatalmak közös jegyzéke után Szerbiában a lázas indulatok lecsillapodtak. Szerbia egyedül maradt, de egyedül maradt a Szerbia elleni háború egyetlen komoly szószólója: Conrad vezérkari főnök is. Maga a félesztendeig tartó válság sokkal nagyobb esemény volt, mint annakidején gondolták. Most már világosan látjuk ugyanis, hogy ez volt a világháború egyik csírája. Aehrenthal learatta a diplomáciai győzelem babérját; a hozzá közel álló osztrák sajtó úgy magasztalta őt, mint a Habsburg-monarchiának legnagyobb államférfiét, de győzelme álgőzelem volt. A hatalmi versengés korában a presztízs kétségkívül fontos volt és a megtépzott tekintélyt a monarchia külügyi kormányának valami úton-módon helyre kellett állítania, de más kérdés az, hogy az annexió helyes eljárás volt-e a monarchia jövője szempontjából is? Volt-e rá valóban szükség? Erre a kérdésre nagyon nehéz igen-nel felelni. A két tartomány a valóságban a Habsburg-monarchia alkotó része volt, amely ott három évtized alatt berendezkedett és nyugodt állapotokat teremtett. Szükség volt-e okvetlenül arra, hogy kiterjesszék rájuk az uralkodói jogokat egy nemzetközi szerződésnek egyoldalú megváltoztatásával, hiszen azokat úgyis gyakorolták? A berlini szerződés önkényes megváltoztatása mindenütt bizalmatlanságot ébresztett, s azt a hitet keltette, hogy Ausztria-Magyarországnak hódító céljai vannak a Balkánon.

Aehrenthal pillanatnyilag valóban győzött; sikerült megaláznia az okvetetlenkedő szomszédot és sikerét annak köszönhetné, hogy Oroszország, a fegyveres konfliktusra nem lévén felkészülve, cserben hagyta Szerbiát. A két vezérkari főnök: Conrad és Moltke azt hitték, hogy a két hadviselő félre lehet majd lokalizálni a háborút. Moltke szeptember 14-ikén ezt írta Conradnak: „Meggyőződésem, hogy sikerült volna a háborút Ausztriára és Szerbiára lokalizálni, s ennek a háborúnak győzelmes befejezése után a monarchia megerősödött volna belsőleg és megszilárdult volna kívül, s olyan túlsúlyt ért volna el a Balkánon, amelyet nehéz lett volna megrendíteni”¹

¹E. Bourgeois, Manuel historique de la Politique étrangère. IV. 538.

A vezérkari főnökök horizontján ilyen volt a helyzet, de egészen más volt Bülow kancellárén, aki, úgylátszik, nem látta a háború kimenetelét ilyen rózsásnak. Nem is láthatta, mert egy megindított háború következményei mindig kiszámíthatatlanok. Hat évvel később az ultimátum készítői ugyanúgy gondolkoztak, mint a két vezérkari főnök és mennyire csalódtak.

Az annexió következménye, hogy Olaszország teljesen elidegenedett a kettős monarchiától. Az olaszok megneheztek Ausztria-Magyarországra azért, mert nekik is voltak ambíciói a Balkánon. Olaszország álláspontja különben a balkáni politikában az volt, hogy fenn kell tartani a területi status quo-t, ameddig csak lehet, minden eszközzel. Tittoni külügyminiszter a válság alatt kétkulacos politikát folytatott: helyeselte a szerbek mozgolódását és titokban biztatta őket, de Bécsben az annexió ellen nem tiltakozott. A krízis lezajlása után azonban tovább ment. Iswolskival egyetértésben összehozták az orosz cárt és az olasz királyt a racconigi-i kastélyban (Turin mellett), hogy állást foglaljanak a monarchia Balkán-politikája ellen. A titkos szerződésben kimondták, hogy ha Oroszország és Olaszország Kelet-európára vonatkozólag egy harmadik hatalommal megegyezést kötnek, a megegyezést mindegyik a másik előzetes egyetértésével fogja megtenni. Megegyeztek abban is, hogy Olaszország a Dardanellák kérdésében Oroszországot, Oroszország pedig a tripoliszi és a cirenaicai olasz érdek kérdésében Olaszország törekvéseit támogatja.¹ A hármasszövetség tehát a valóságban már most felbomlott, hiába újítták meg 1912-ben. Ebből is látszik, hogy a szerződések csak papírongyok, ha a szerződő feleket közös érdek nem tartja össze.

Oroszország, hogy a diplomáciai vereség szégyenét megtorolja, megkezdte annak a konfliktusnak előkészítését, melynek bekövetkeztét Iswolski még a boszniai válság tetőpontján megjósolta Wesnics párizsi szerb követ előtt. A pánszláv mozgalom, az európai történelem legveszedelmesebb faji imperializmusa, a boszniai válság lezajlása után újból megindult. A pánszlávok lapjai és röpiratai megkezdtek a propagandamunkát az Osztrák-magyar monarchia és Németország ellen, nyíltan hangoztatva, hogy a nagy leszámolásnak a szlávság és a német-ség között előbb-utóbb be kell következnie. Ez a mozgalom abból a sötét, misztikus hitből táplálkozott, amely Dostojewskij politikai kérdésekkel foglalkozó munkáit áthatja. A pánszlávizmus nem ismert sem határt, sem mértéket s e tekintetben sokkal veszélyesebb, mint az ú. n. pángermán propaganda, amely a német-ség szellemi fölényét hirdette, de sohasem üzent irtó háborút a szláv-ságnak.

Iswolski, aki a válság után benyújtotta lemondását, de ezt a cár nem fogadta el, 1910 szeptemberében átment Párizsba nagykövetnek és a külügyminisztériumot Sassonow vette át. Az orosz külpolitikát azonban továbbra is ő irányította Párizsból és Sassonow álig volt több, mint az ő végrehajtó közege. Mint párizsi követ, hol titokban, hol nyíltan folyton a központi hatalmak ellen izgatott és igyekezett

¹ A szerződés szövegét közli B. Schwertfeger, Dokumentarium zur Vorgesch. des Weltkrieges, Berlin 1928, 345. 1.

szorosabbra vonni azt a hálót, amelybe a központi hatalmak az angol-orosz antant megkötése után (1907) belekerültek. Iswolski tevékenysége főleg arra irányult, hogy Angliát és Franciaországot a nagy szláv hatalmi célokba belekapcsolja, s külpolitikai tényezőket meggyőzze arról, hogy a Habsburg-monarchia és Szerbia között az összeütközés előbb-utóbb elkerülhetetlen és ebben az összeütközésben Oroszország oldalán a helyük. Közben Szerbiának titkos utasításokat adott és lovalta a szerbeket ellenünk. Aehrenthalnak és Wekerle Sándor magyar miniszterelnöknek az a reménye tehát, hogy az annexió észretériti majd Szerbiát, nem következett be; éppen az ellenkezője vált valóra, a nagyszerb propaganda nyert erejében és sokkal vehemensebb, mint régen volt. A szláv propagandának Pétervár és Prága a központja. Masaryk cseh köztársasági elnöknek néhány évvel ezelőtt megjelölt könyvéből (Weltrevolution) látjuk, hogy a tervszerű, nagyarányú, minden eddigit felülmúló szláv propaganda az annexió válság után kezdődött meg és Középeurópában Prága volt a központja. Franciaország a Németországgal való ellentét miatt kész eszközül dobta oda magát a nagyszláv hatalmi törekvéseknek. Új, hatalmas összegű kölcsönök áradata indult meg Oroszországba és a Balkánra. Szerbiában a Narodna Obrana-társaság, mely az annexió válság folyamán alakult meg, titkos szervezeteivel behálózta nemcsak Boszniát és Hercegovinát, hanem Magyarország és Ausztria szláv területeit is. Megalakult közben egy mindenre elszánt sötét balkáni társaság, a fekete-kéz szövetséget, amely megszervezte később Ferenc Ferdinánd ellen az összeküvést.

A boszniai krízis legnagyobb eredménye mégis a Balkán-szövetség megalakulása. A krízis óta Szerbia főleg arra törekedett, hogy megalakítsa a Balkán-államok szövetségét és elsősorban Bulgáriát nyerje meg szövetségésül. A tervet Anglia is támogatta. Az iratokból azt látjuk, hogy nem maga Grey, hanem Sir Charles Hardingue külügyi alállamtitkár volt a szláv hatalmi törekvéseknek legbuzgóbb támogatója. Az angolok kezdetben óvatosságra intik Szerbiát és figyelmeztetik, nehogy provokáló magatartásával Törökországot a monarchiával való szövetségbe belekergesse. Tittoni olasz külügyminiszter már előzőleg hangoztatta, hpgy Szerbiának kártalanításra van joga. Iswolski, mialatt Szerbia készülődött, igen ügyes kétszínű játékot folytatott és sikerült is a monarchia és Németország diplomáciai képviseléseit fál mellé állítania. Iswolski ugyanis egy nyilatkozatában kijelentette, hogy abszurdumnak tartja a Balkán-konföderációt, közben azonban biztatta a szerbeket. A szerb-bolgár szövetség meg is alakult 1912 februárjában és roppant ügyesen eltítolta céljait. A szövetségesek elhatározták, hogy ősszel megindítják Törökország ellen a háborút, addig pedig mindent elkövetnek, hogy Olaszország és Törökország között a béke létre ne jöhessen. Az Osztrák-magyar monarchia és Németország külpolitikai körei a Balkán-népek készülődéseit alig sejtették.

Az annexiónak az a legfontosabb következménye, hogy az 1907-ben kialakult gyűrű a központi hatalmak körül szorosabbra fonódott. A körülzárás ellen úgy a monarchia, mint a német birodalom külpoli-

tikai intézője tehetetleneknek látszottak. Különben Bülow lemondása után a kancellárságot Bethmann Hollweg vette át, a császár régi benfentese, egy jóakarató, de erélytelen hivatalnok, aki a külpolitikai kérdések intézésében tehetetlennek bizonyult. Bosznia annexiója tehát csak pillanatnyi sikert jelentett a Habsburg-monarchiára nézve, ha azonban következményeit vesszük szemügyre, szerencsétlen lépésnek kell tartanunk. Az Osztrák-magyar monarchiának, amely nemzetiségi állam volt, de kitűnően betöltötte a kiegyensúlyozó hatalom szerepét Közép-Európában, a mellett nagyszerű gazdasági egységnek is bizonyult, békés politikát kellett volna követnie. Mert a nemzeti államok és a nemzeti imperializmus korában egy nemzetiségi konglomerátum, mint aminő a Habsburg-monarchia volt, csak békés politikát folytathat. A monarchiának békés eszközökkel kellett volna magához kapcsolnia Szerbiát, kiépíteni vele a gazdasági kapcsolatokat, amelyek igen szorosak voltak a vámháborúig, megadni neki a minimális engedményeket, amelyeket követelt, elszakítani az orosz érdekkörtől... ezt azonban az Osztrák-magyar monarchia külügyi kormánya ekkor már meg sem kísérelte. Pedig talán ez célravezetőbb lett volna, mint a megtorlás, esetleg, bár a Karagyorgyevis uralom alatt ekkor már nehéz szerb békülést elképzelnünk. De egy bizonyosnak látszik: Aehrenthal a pillanatnyi sikerért aláasta a jövőt.

BALLA ANTAL

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szende megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni.